Проф. д-р ХРИСТО
ДАНОВ

Христоматия по история на стария свят

ПЕТО ДОПЪЛНЕНО И ПОПРАВЕНО ИЗДАНИЕ

ИЗДАТЕЛСТВО НАУКА И ИЗКУСТВО СОФИЯ 1976

Индекс 931/939

ПРЕДГОВОР

Предлаганата „Христоматия по **история на стария свят**" ново (пето) допълнено и поправено издание.

В текста на настоящото издание са включени нови откъси както в раздела за древния Изток, така и в разделите, в които са поместени откъсите, документиращи историческото развитие в Гърция през микенската, класическата и елинистеческата епоха. Включени бяха и някои текстове, отнасящи се до историята на древния Рим, Римската империя и до късната античност.

Изборът на новите текстове не всякога беше особено лесен и поради това, че те не биваше да надминават определен размер. При подбирането на новите текстове трябваше да се държи сметка не само за тяхното съдържание, но и за това, доколко те хвърлят нова светлина върху историята на стария свят.

Преводът на български на нововключените текстове е извършен от съставителя на христоматията от микенските, гръцките и латинските оригинали. Само преводът на избраните места от законите на хетите е направен по руски преводи, като са били сравнявани и преводите на същия документ на английски и немски език.

София, март, 1976 г.

Хр. М. Данов

Първа част

ДРЕВЕН ИЗТОК, ГЪРЦИЯ, ЕЛИНИЗЪМ, ТРАКИЯ, МАКЕДОНИЯ И СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ДРЕВНИЯТ ИЗТОК

Марксистко-ленинската историческа наука разглежда древноизточните робовладелски общества като ранни или примитивни робовладелски общества. За разлика от древногръцкото и особено от римското робовладелско общество, които в рамките на робовладелския строй достигнали до най-високата степен на развитие, древноизточните общества не били в същност повече от първобитни или, както някои съветски изследвачи ги наричат, полуробовладелски-полупатриархални общества. Един от най-характерните белези в развитието на тези общества е запазването на отживелиците от родовообщинния строй, на елементите на патриархални отношения. Твърде подчертано е в тази връзка продължителното упорито запазване на селската община с нейните характерни форми на едно твърде забавено развитие. Това се обяснява с обстоятелството, че основа на икономиката в най-развитите древноизточни общества било изкуственото напояване на земята. „Земеделието тук е построено главно върху изкуственото напояване, а това напояване е вече работа на общината, на областта или на централната власт.“[1] Пряка последица от това е необикновената устойчивост на общинните форми на собственост върху земята. „В азиатската (поне преобладаващата) форма не съществува собственост на отделното лице, а съществува само негово владение; действителният, истинският собственик е общината.“[2] Тясно свързано с това е и упоритото запазване на патриархалното робство, което е една от основните отличителни черти в развитието на древноизточните страни.

Една друга характерна черта за ранноробовладелските общества на древния Изток е неразчлененото единство на града и селото. При това занаятите са все още обединени със земеделието. Друга не по-малко характерна черта в развитието на древноизточните робовладелски общества е подчертаната централизираност в устройството и управлението на отделните държави. Оформянето на политическата надстройка във вид на древноизточна деспотия, начело на която стоял по правило боготвореният владетел, е резултат от необходимостта да се сплотят усилията на отделните общини за съоръжаване на напоителната система. Върховната власт в последна сметка съществувала „във вид на едно лице… и в колективните форми на труда, които служат за възвеличаване на единството — отчасти на действителния деспот, отчасти на въображаемото племенно същество бога“[1].

---

[1] *К. Маркс и Ф. Энгельс,* Собр. соч., т. XXI, стр. 494.

[2] *К. Маркс,* Форми, предшестващи капиталистическото производство, София, 1952, стр. 15.

ЕГИПЕТ

Изворите, с които съвременната историческа наука разполага за географските познания на древния и специално на античния свят за Египет, са крайно оскъдни. Поради липса на древноегипетски описания на природногеографската среда в долината на Нил принудени сме да дадем тук описанието на Нил и на периодическите прииждания и оттегляния на неговите води, което се намира в труда „География“ на гръцкия географски писател-енциклопедист Страбон. Страбон (за него вж. библиографични бележки във втората част на Христоматия по стара история — Рим), който живял през втората половина на I в. пр. н. е., е черпил множество ценни сведения за интересуващата ни в случая област на древния средиземноморски свят от съчиненията на големия александрийски учен Ератостен, роден през 275 г. пр. н. е. в гръцкия град Кирена в Северна Африка и работил до началото на II в. пр. н. е.

1. Описание на Нилската долина

Страбон, География, XVII, 1,3 сл. (С. 786 сл.)

3. Това съобщава по този въпрос Ератостен. Ние обаче трябва да кажем повече, и то най-напред за Египет, за да можем да се придвижим от по-известното към по-неизвестното. И тъй Нил носи както на тази страна, тъй и на етиопците, които се намират над нея,някои общи изгоди, като напоява и двете страни по време на своите прииждания и прави обитаеми само онези техни части, които се покриват [с вода] по време на наводненията; онези обаче от тях, които се намират на по-високо ниво от коритото на реката от двете ѝ страни, остават ненаселени и пустинни вследствие на безводието. Но Нил не протича през цялата Етиопия и при това тук тече не само той и не по права линия, както и по недостатъчно населена земя; а в Египет тече единствен той през цялата страна и по права линия, като се започне от малкия праг над Сиена[2] и Елефантина[3], които се намират на границата между Египет и Етиопия, чак до вливането му в морето. И действително етиопците живеят като номади и оскъдно поради неплодородието на страната, необикновената горещина на въздуха и голямата си отдалеченост от нас. За разлика от етиопците на египтяните още от самото начало всичко било отредено по съвсем различен начин, тъй като те от памтивека водят държавен и културен живот; при това те се установили на познати места, тъй че и техните порядки ни са известни. Египтяните дори са се прославили, защото, както се смята, използуват по един достоен начин благоденствието на страната си вследствие на това, че са я разпределили добре и полагат грижи за нея. След като си избрали цар, те разделили народа на три категории, като едните от тях се нарекли воини, другите земеделци, а третите жреци; последните трябвало да се грижат за свещените неща, а първите две категории били длъжни да уреждат човешките дела. От тях едните се занимавали с военните, а другите с мирновременните работи, а именно със земеделие и занаяти, от които произлизали и данъчните постъпления за фараоните. Жреците пък се занимавали с философия и астрономия и били събеседници на фараоните. Отначало страната се деляла на номи[4], при което Тиваида[5] имала десет номи; десет номи имала и областта в Делтата, а шестнадесет номи — областта, разположена по средата между тях; някои твърдят, че имало толкова номи, колкото двора имало в Лабиринта[6], а тези последните били [не] по-малко от тридесет [и шест]. Номите от своя страна имали и други подразделения, тъй като повечето от тях се делели на топархии, които на свой ред се делели на по-малки подразделения; а най-малките им части били отделните ниви. Това точно, отиващо до подробности деление било необходимо поради постоянното объркване на границите, което причинява Нил при наводненията, като ту намалява, ту увеличава отделните парцели, ту пък изменя техните форми и унищожава различните знаци, по които хората могат да различават чуждото от своето. Поради това се налагали нови и нови измервания. Казват, че оттук възникнала и геометрията също тъй, както у финикийците възникнали смятането и аритметиката вследствие на търговията. Както цялото население и народните маси във всеки ном, тъй и цялата страна била разделена на три равни части. Работите, които възникват във връзка с реката,

---

[1] *К. Маркс,* Форми, предшествуващи капиталистическото производство, София, 1952, стр. 8.

[2] Гръцката форма на името Суан (дн. Асуан) — египетска крепост, която се намирала при първия праг на Нил.

[3] Остров на Нил, при първия праг на реката с едноименен град.

[4] Ном (νομός) е гръцкото име на египетските административни области, които били 42 на брой.

[5] Тъй се наричала на гръцки една област в южната част на Египет, чието средище бил град Тива (дн. Луксор и Карнак).

[6] Тъй гърците наричали храма, издигнат от фараона Аменофис III (Аменемхет III, 1849—1801 г. пр. н. е.). Тази постройка се намирала във Фаюмския оазис.

са толкова разнообразни, колкото е и необходимо да се побеждава природата чрез непрестанен труд. Страната ражда поради самата си природа много плодове, а вследствие на напояването тя дава още повече. Разбира се, че по-голямото издигане на водите напоява и повече земя, но понякога усърдието наваксвало и онова, което отказвала природата, тъй щото и при по-слабо издигане на нивото на водата благодарение на каналите и бентовете се напоявала толкова земя, колкото и при по-голямото ѝ издигане. . .

4. От границата на Етиопия Нил тече по права линия на север до т. нар. местност Делта. След това той, като се разделя от главното течение, според думите на Платон[7], превръща тази местност в нещо подобно на върха на триъгълник. Бедрата на триъгълника образуват разделящите се в две посоки ръкави, които се вливат в морето, а именно отдясно в посока на Пелузий[8], а от лява страна — към Каноб[9] и към съседния град, наречен Хераклей. За основа пък на триъгълника служи бреговата линия между Пелузий и Хераклей. По този начин от морето и от двата ръкава на реката се образува един остров, който се нарича Делта поради формата си, напомняща тази буква. А местността на върха се нарича тъй, защото образува началото на споменатата фигура, пък и намиращото се там село се нарича също Делта. И тъй това са двете устия на Нил, от които едното се нарича Пелузийско, а другото — Канобско или Хераклейско. Между тях се намират пет други устия, които заслужават да бъдат споменати, но освен тях има и други по-малки, защото многобройните канали, които излизат от споменатите по-горе части и се разделят по целия остров, образуват от своя страна множество речни корита и острови и по този начин цялата Делта може да бъде кръстосана с кораб, защото по нея са прокарани многобройни канали, плаването по които се извършва с такава леснота, че някои си служели с ладии, направени от глина. И тъй целият остров има периметър около три хиляди стадия и се нарича заедно с разположените отсреща брегове на Нилската делта „Долна земя“; по време на разливането на Нил тя с изключение на селищата се покрива изцяло и се превръща в море. Селищата се строят върху естествените хълмове или върху насипите, тъй че големите градове и села, гледани отдалеч, имат вид на острови. Водата се задържа на едно високо равнище повече от четиридесет дни, след което започва да спада по малко. Същото нещо става и при издигането [на водното равнище]. В шестдесет дни равнината се оголва окончателно и изсъхва. Колкото по-бързо стане изпаряването, толкова по-бързо се извършва изораването и засяването, а най-скоро става това там, където е по-горещо. По същия начин се напоява и земята над Делтата ; освен това реката по протежение на около четири хиляди стадия тече в права посока по едно и също корито освен там, където тя се натъква по пътя си на някакъв остров (най-забележителен от островите по течението на Нил е онзи, който обкръжава Хераклейския ном), или пък ако някъде течението на реката се отклонява от канал в някое по-голямо езеро или област, която то може да напои. Такъв е например случаят [с канала], който напоява Арсинойския ном и Меридовото езеро[10], и [с каналите], които се изливат в Мареотидското езеро[11]. Казано накратко, напоява се само разположената от двете страни на Нил част от Египет, като се започне от границата на Етиопия и се стигне до върха на Делтата, при което непрекъснатата площ само на обитаемата земя достига една широчина от триста стадия.[12] По този начин, като се оставят настрана значителните отклонения, реката наподобява на развит и опънат пояс. Но въпросната форма на речната долина, за която говоря в случая, и изобщо формата на цялата страна се придава от планините, които се спускат от двете ѝ страни, и то, като се започне от околностите на Сиена и се стигне чак до Египетското море[13]. Колкото тези планини се простират и се отдалечават една от друга, толкова и реката се стеснява или пък се разширява и придава различни форми на обитаемата площ. А земята отвъд планините е предимно необитаема.

5. Древните писатели предимно въз основа на догадки, а по-късните автори въз основа на лични впечатления и наблюдения твърдели, че Нил се напълва и прелива от летните дъждове, които падат в Горна Етиопия и особено в крайните планини, и че заедно със спирането на дъждовете се прекратява малко по малко и наводнението. Това е особено ясно за онези, които се движат с кораби по Арабския залив чак до „земята, в която расте канелата“,[14] и за онези, които биват изпращани на лов за слонове.

2. Из школските поучения на древните египтяни[1]

Преводът е направен от Хрестоматия по истории древнего Востока, стр. 55 сл. (под ред. на акад. В. В. Струве и Д. Г. Редера), М., 1963 г., и от *Ad. Erman*, Die Literatur der Aegypter, Leipzig, 1923, стр. 242 сл.

---

[7] В диалога му „Тимей“, 21 Е.

[8] Град в североизточната част на Египет.

[9] Град Каноб бил разположен на западното устие на Нил.

[10] Голямо изкуствено езеро на югозапад от Мемфис, чието съоръжаване се приписва на фараона Аменемхет III.

[11] Езеро в Долния Египет, недалеч от Александрия, което се образува от водите на Канобския ръкав на Нил.

[12] Т. е. малко повече от 55 км.

[13] Онази част от Средиземно море, чиито води мият бреговете на Египет.

[14] Или кинамоносната земя — отговаря на дн. арабска държава Йемен.

[1] Откъсите произхождат от времето на XIX египетска династия (Средното царство).

Начало на поученията, направени от един човек на име Ахтой, син на Дуау, за сина му Пиопи по времето, когато плавал той на юг, към столицата, за да го запише в училището по писане за децата на знатните...

И той му каза: Аз ядох бой, бой ядох аз. Обърни сърцето си към книгите. Аз гледах към свободния от принудителна работа; гледай, няма нищо по-възвишено от книгата...

Ти там ще намериш едно такова изречение, което гласи: „Ако писарят има някаква длъжност в столицата, то той не ще бедствува там..."

О, ако аз бих могъл да те накарам да обикнеш книгите повече от майка си, ако бих могъл да ти покажа тяхната прелест...

Тази длъжност е по-хубава от всички други длъжности... Нему [на писаря] отдават почит още когато е дете. Изпращат го да изпълни поръчения и той не се връща след това, за да надене работната престилка.

Аз не съм виждал скулптор да стане пратеник или пък казанджия да изпълнява същата длъжност, но аз съм виждал казанджията да работи при горещината на своята пещ. Пръстите на ръцете му бяха като крокодилска кожа, а самият той миришеше по-лошо от рибен хайвер.

Всеки занаятчия, който работи с длето, се изморява повече от земеделеца. Неговата нива е дървото, а негов инструмент — металът. През нощта, когато той е свободен, той работи повече, отколкото са в състояние да изработят неговите ръце. Той пали светлина и нощно време, за да работи.

Каменоделецът търси работа върху всеки твърд камък, а когато привърши работата, ръцете му са капнали и той е изтощен. И тъй той седи до мръкване, а коленете и гърбът му са превити.

Бръснарят бръсне до мръкване... Той скита от улица на улица, за да намери някого, когото да обръсне. Той напряга ръцете си, за да напълни стомаха си подобно на пчелите, които поглъщат своя труд.

Ще ти разкажа още за строителя на стените. Той боледува постоянно, защото е изложен на ветровете. Строи той с цената на усилен труд, привързан към лотосите[2], а дрехите му са същински дрипи... Той се мие само веднъж...

Дрехите на земеделеца са „вечни". Гласът му е висок като на птицата „абу"... Той се изморява... и когато е спокоен, е тъй, както някой човек е спокоен, когато се намира в лапите на лъва. Той боледува постоянно... и едва завърнал се у дома си, трябва да излиза отново.

Тъкачът се намира у дома си, но и неговото положение е по-лошо от положението на жената. Нозете му се намират на корема и той не диша въздух. Ако през деня не изработи достатъчно тъкан, той е вързан на едно място подобно на цветето лотос в блатото. И той дава хляб на вратаря, за да не зърне дневна светлина...

Когато куриерът потегли за чужбина, той завещава своето имущество на децата си от страх пред лъвовете и азиатците. И в случай че се завърне обратно в Египет, едва стигнал до градината и едва стигнал вечерта до къщата си, ето че трябва отново да тръгне на път...

Пръстите на бояджията миришат тъй лошо, както мирише развалената риба..., а ръката му не знае почивка.

Сандалджията е особено зле и той боледува непрекъснато. Той е тъй спокоен, както е спокоен онзи човек, който се намира сред вмирисана риба. Той постоянно е настръхнал.

Перачът простира прането на брега редом с крокодилите... Това занятие е неспокойно за тебе... Твърде често му казват: „Ако закъснееш с донасянето на прането, ще ти бъдат избити зъбите..."

Ще ти разкажа още и за рибловеца, тъй като той е найзле от всички други длъжности. Погледни само! Нима той не работи на реката, като си сменя мястото с крокодилите...

Виж, не съществува длъжност, която да няма началник, освен длъжността на писаря, тъй като той самият си е началник.

Ако някой е грамотен, в такъв случай му казват: „Блазе ти." Не тъй обаче стои работата със занаятите, които ти посочих... На писаря обаче не казват: „Поработи за този човек..."

Гледай, аз върша всичко това, плавайки на юг към столицата. Гледай, аз правя това от любов към тебе. Денят, прекаран от тебе в училището, е полезен, а работата в него е вечна, както са вечни планините...

Гледай, аз върша това, плавайки на юг към столицата. Гледай, няма писар, който да не се храни от вещите в дома на царя. Ето този път аз соча на тебе и на децата на твоите деца.

3. Строежът на пирамидите

Херодот[1], История, II, 124—125

124. Разказва се, че преди царуването на фараона Рампсинит[2] в Египет имало закони, които били меки във всяко отношение, и че Египет цъфтял в изобилие и благосъстояние. Ко-

---

[2] Към капителите на колоните с форма на лотос.

[1] За гръцкия историк Херодот от Халикарнас (около 484—425 г. пр. н. е.) вж. по-долу началото на II раздел (Гърция).

[2] Рампсинит не е никой друг освен Рамзес IV, владетел от XX династия, който управлява от 1204—1180 г. пр. н. е.

гато обаче в Египет се възцарил Хеопс[3], той подложил страната на всевъзможни бедствия. Тъй той най-напред затворил всички светилища и забранил да се извършват жертвоприношения, а след това заповядал на всички египтяни да работят за него. На едни от тях, както се разказва, било заповядано да пренесат камъни от каменоломните в Арабските планини чак до Нил, а след като камъните били пренесени на кораби, той наредил на други да ги поемат и ги извлекат чак до върха на онзи хребет, който се наричал Либийски. И тъй всеки един работел непрекъснато по три месеца на смени, всяка една от които била от по 100 000 души. Изминали се по този начин 10 години, през което време народът се съсипвал да прокарва път, по който влачели споменатите камъни. Тази работа, както ми се струва, била малко по-лека от построяването на пирамидата, тъй като този път бил на дължина пет стадия[4], а на широчина — 10 оргия[5]. Височината пък на този път там, където той въобще е по-висок от обикновеното ниво, била осем стадия. При това той бил построен от издялан камък, който бил изгладен и изваян във формата на живи същества. И тъй за прокарването и съоръжаването на този път и за построяването на подземните помещения в онзи хълм, на който се издигат пирамидите, били нужни 10 години. Подземните помещения Хеопс превърнал в своя гробница на острова, като прокарал канал от Нил. За съоръжаването пък на самата пирамида били необходими, както се разказва, двадесет години. Всяка страна на пирамидата има 8 плетра[6] на дължина. При това тя самата е четириъгълна и има същите размери и на височина. Изградена е от изгладени камъни, които прилягат идеално един към друг. Нито един обаче от тези камъни не е по-малък от 30 стъпки.

125. Що се касае до самата пирамида, то тя е построена по следния начин. Иззидана е от каменни блокове, подредени във вид на стъпала, които някои наричат зъбци, а други — олтарчета. Когато иззидали пирамидата в този вид, започнали да издигат останалите камъни с помощта на специални *машини* (к. м .— Хр. Д.), които били направени от парчета дърво. Най-напред издигали камъка от земята на първия ред стъпала, а когато той прилягал на своето място, слагали го на втора машина, намираща се на първия ред стъпала. Оттам издигали камъка на втория ред стъпала с помощта на друга машина, тъй като имало толкова машини, колкото бил и броят на стъпалата, или пък имало една и съща машина, която се пренасяла лесно от един ред на друг, когато искали да вдигнат и преместят камъка. И тъй ние описахме двата начина за извличане на камъните нагоре по стъпалата на пирамидата точно така, както това се разказва. Най-напред се изработвала най-горната част на пирамидата, след това се довършвали нейните носещи части, а последни се правели нейните надземни и най-ниски части, които са положени на земята. В един надпис, издълбан с египетски букви на пирамидата, е указано колко разноски са направени за доставката на ряпа, кромид лук и чесън за работниците-зидари на пирамидата и, както си спомням добре, преводачът, който четеше този надпис, ми каза, че били изразходвани 1600 таланта сребро.[7] Ако това е действително така, колко ли пък е било изразходвано за желязото, с което се работело, както и за храната на работниците и тяхното облекло? Докато посоченото по-горе време било потребно за извършването на тези работи, то, както ми се струва, за да разчупят камъните, да ги превозят, както и да съоръжат подземните изкопи, отивало също немалко време.

4. Поученията на Ипувер (Ипусер)

Откъсите, които са оцелели до днес върху един папирус, съхраняващ се в Лайден (Холандия), предават твърде живо картината на крупния социален преврат, който бил извършен в Египет към края на Средното царство (приблизително 1750 г. пр. н. е.). Мнозина буржоазни учени на Запад тълкуват неправилно този документ, разглеждайки го като произведение на древноегипетския месианизъм, с други думи, те смятат, че в текста се съдържат предсказания за настъпването на едно второ пришествие. Голяма е заслугата на видния съветски изтоковед акад. В. В. Струве, който още в 1917 г., проучвайки този документ, е дошъл до правилното заключение, че Лайденският папирус отразява един голям социален преврат, който настъпил в Египет към края на т. нар. Средно царство. Авторът на въпросното поучение, който стои на ясно подчертани класови робовладелски позиции, не скрива своя ужас от настъпилия преврат и своята ненавист спрямо неговите извършители — селските бедняци-общинници, бедните в града и многочислените вече роби. Документът има стихотворни и прозаични части, като стихотворните започват с рефрените „наистина“ и „гледайте“.

Българският превод е направен от превода на акад. Н. В. *Струве,* в Хрестоматия по истории древнего Востока, под ред. акад. В. В. Струве и Д. Г. Редера, М., 1963, стр. 63. сл.

Описание на бедствията в страната

I

IV. Наистина: азиатците станаха всички подобни на египтяни, а египтяните (1) [станаха] подобни на чужденци, изхвърлени на пътя. Наистина: косата на всички окапа. Не се различава синът на мъж от такъв, който няма баща. Наистина: [страдат] (2) поради шума. Не спира шумът през годините на шума. Няма край на шума. Наистина: големи и малки [казват]: „Аз искам да съм умрял.“ Малките деца (3) казват: „О, да не ми беше давал той [т. е. бащата] живот.“ Наистина: децата на знатните се блъскат до смърт о стените. Любимите деца са хвърлени на височините (4). Хнум скърби поради своето безсилие. Наистина: онези, които лежаха на мястото за балсамиране, са хвърлени на височините. Тайните на балсамировачите са разкрити. Наистина: (6) цялата Делта, тя [вече] не е защитена. Онова, което е скъпо за страната на Севера, се намира на пътищата [отворени] за удар. Какво (7) да правим, за да няма достъп навсякъде? Нека кажат: „Дръж се далеч от мястото на тайните!“ [Защото] виж! То е в ръцете на непознаващите го, като че ли те го (8) познават. Варварите[1] станаха изкусни в работите по Делтата.

---

[3] Херодот смятал погрешно Хеопс (Хуфу), фараон от IV династия, за приемник на Рамзес IV.

[4] Един стадий е равен приблизително на 185 м.

[5] Един оргий е равен на 1,85 м.

[6] Един плетър е равен на 30,85 м.

[7] По всяка вероятност преводачът или разводачът, който придружавал Херодот, бил не особено вещ, защото, трябва да се отбележи, че надписи с подобно съдържание досега не са откривани по египетските пирамиди. По-вероятно е, че надписът е представлявал списък на продуктите, употребени при някакво жертвоприношение, но впоследствие е изчезнал.

Наистина: заможни хора са поставени да работят при ръчните мелници. Онези, които бяха облечени (9) в тънко платно, биват пребивани с тояги. Онези[2], които не бяха виждали [светлината на] деня, излизат безпрепятствено. Онези, които лежаха на леглата на мъжете си, нека спят на шлепове... Ако кажат те: „Тежко ми е на шлепа с миро“ (11), то нека ги натоварят в съдове, пълни с... Нека изпитат носилките. Колкото до слугите, [та нали] те са болни! [А] това е добро лекарство за тях (12), [когато] заради тях страдат благородни жени подобно на робини. Онова, което пеят певиците в палатите (13) на богиня Мерт[3], то е скръб, повест [за мъките] над воденичния камък. Наистина: всички робини започнаха да владеят устата си. Ако говорят (14) техните господарки, то се понася тежко от робините.

VI. Наистина: зърното загива по всички пътища. Хората са лишени от дрехи, мазила и масло. Всички (4) казват: „Нямаме нищо.“ Хамбарът е разрушен. Неговият страж е повален на земята. Това е нещастие за сърцето ми. Аз съм потиснат (5) съвсем. О, ако можех да направя [да се чуе] моят глас в тоя час, за да ме спаси той от нещастието, в което се намирам. Наистина: прекрасна е съдебната палата. Разграбени (6) са актовете, хранилищата на нейните тайни са лишени от съдържанието [си]. Наистина: магическите формули станаха общоизвестни. Заклинанията „шем“[4] и заклинанията „сехен“[5] (7) станаха опасни, защото се запомнят [сега от всички] хора. Наистина: разтворени са архивите. Разграбени са техните данъчни декларации. Робите станаха притежатели (8) на роби.[6] Наистина: [Чиновниците] са убити. Взети са документите им. О, колко ми е тежко поради бедствията на това време. Наистина: (9) писарите по отчитането на реколтата, списъците им са унищожени. Зърното на Египет стана общо достояние. Наистина: свитъците на законите (10) на съдебната палата са изхвърлени, по тях ходят по кръстопътищата. Бедните хора чупят печатите им из (11) улиците. Наистина: бедните хора стигнаха до положението на Енеада, [защото] онова водене на делата от дома на Тридесетте[7] загуби своята затвореност (12). Наистина: великата съдебна палата стана [място] за излизане и влизане в нея. Бедните хора излизат и влизат във великите дворци[8]. Наистина: децата на велможите са изгонени на улицата. Знаещият човек ще твърди това, а глупецът ще отрича, [защото] на невежия ще се струва прекрасно [всичко което става] пред него.

II

VII. (1) Гледайте: огънят се издигна високо; пламъкът му изхожда от враговете на страната. Гледайте: станаха неща, които никога [като че ли] не биха могли да станат. (2) Царят е заловен от бедните хора. Гледайте: погребан като сокол, той лежи на [прости] носилки. Онова, което пирамидата скриваше, то стои сега празно [т. е. гробницата на царя]. Гледайте: пристъпено бе към лишаване (3) на страната от царска власт от страна на малцина, непризнаващи закона. Гледайте: хората пристъпиха към бунт срещу урея, [окото на] Ра, умиротворяващ (4) двете земи. Гледайте: скритото за страната, границите на която не се знаеха, стана известно на всички. Столицата, тя е разрушена в един час. Гледайте: Египет [сам] почна (5) да полива вода. Оня, който само поливаше вода на земята, той залови силния във време на бедствието[9]. Гледайте: змията [т. е. уреят] е взета от своето гнездо [т. е. от короната на царя]. Тайните (6) на царете на Долния и Горния Египет станаха известни на всички.

---

[1] Варвари — робите, които по-рано вършели само черната работа, сега станали занаятчии.

[2] Т. е. робите.

[3] Богиня на пеенето.

[4] Означава и „идвам“, и „отивам си“. Очевидно заклинанието „шем“ трябвало да предизвиква възникването или изчезването на някакво явление.

[5] Означава „обгръщам“. Заклинанието давало възможност на мага да „обгърне“ злия дух, болестта и т. н.

[6] В данъчните декларации били посочени и робите на домопритежателите. Затова при унищожаването на декларациите не можело да се докаже робското състояние на едно или друго лице.

[7] Съдебна колегия, съставена от висши магистрати.

[8] Там заседавал съдът. Те се споменават още и в титулатурата на Рехмир, везир на XVIII династия.

[9] Високите полета били поливани от роби, сега свободните египтяни трябвало сами да вършат тази работа.

Столицата е разтревожена от недостиг. Всички се стремят да разпалят гражданска война. Няма възможност да се (7) съпротивяваме. Страната, тя е вързана от шайки грабители. [Що се отнася] до силния човек, подлият му взема имуществото. Гледайте: червеят [гложди знатни] покойници (8); този, който не можеше да си направи саркофаг, той (сега) е притежател на гробница. Гледайте: притежателите на гробници са изхвърлени на върховете на хълмовете. Онзи, който не можеше да си направи [дори] ковчег, стана „притежател“ на заупокоен имот. (9) Гледайте: това стана [сега] с хората. Онзи, който не можеше да си построи [дори] колиба, той стана [сега] притежател на къща. Гледайте: придворните са изгонени от домовете на (10) царя. Гледайте: благородните жени се намират на шеду-шлеповете. Велможите пребивават в хамбарите. Онзи, който не беше спал [дори] до стена, стана [сега] собственик на легло. Гледайте: притежателят на богатство (11) прекарва нощта [сега], страдайки от жажда. Онзи, който измолваше утайки [от питиета, сега] е собственик на кани, които излива на земята[10]. Гледайте: притежателите на разкошни одеяния са [сега] в дрипи. Онзи, който никога не е тъкал (12) за себе си, [сега] е притежател на тънко платно. Гледайте: онзи, който не беше строил никога [дори] лодка за себе си, стана сега притежател на кораби. А истинският им собственик ги гледа, но те вече не му принадлежат. (18) Гледайте: онзи, който нямаше сянка [от ветрила], стана [сега] собственик на сянка. [А бившите] собственици на сянка [се разхлаждат само] при полъхване на вятъра. Гледайте: онзи, който не познаваше [дори] лирата, стана [сега] притежател на арфа. (14) Онзи, който [дори] и за себе си не пееше, той възхвалява [сега] богинята Мерт. Гледайте: собствениците на медни долапчета не украсяват вече съдовете на нито един от тях.

VIII. Гледайте: онзи, който спеше без жена (1) поради бедност, той намира [сега] благородни жени. Онзи, който не го поглеждаше, [сега] стои, уважавайки го. Гледайте: онзи, който нямаше свое имущество, стана [сега] притежател на богатство. (2) Велможите го възхваляват. Гледайте: [Ръко]водените (3) станаха собственици на роби. Онзи, който [сам] беше разсилен, праща другиго. Гледайте: онзи, който нямаше свои храни, [стана] собственик на хамбар. Снабден (4) е неговият хамбар със собствеността на друг. Гледайте: онзи, чиято коса падаше, защото нямаше свое масло, стана собственик на [цели] кани със собствено миро. (5) Гледайте: онази, която нямаше [дори] сандъче [с имущество], стана притежателка на [цял] товар. Онази, която оглеждаше лицето си във водата, [стана] притежателка на огледало. Гледайте: ... Гледайте: добър е онзи човек, който яде (6) свой хляб. Храни се от своя имот с радост на сърцето. Не се извръщай от него, [защото] е полезно за човек да яде свой хляб. Бог заповядва това на оногова, (7) който го възхвалява... Гледайте: онзи, който не [поз]наваше своя бог, той му жертвува тамяна на друг бог. Онзи, който не познаваше... [Гледайте:] (8) Благородните жени от голям род, собственици на скъпоценности, дават децата си като наложници. Гледайте: човек [знатен си вземаше] (9) благородна жена за съпруга и нейният баща го защищаваше. [А сега] онзи, който няма такъв тъст, го убива. Гледайте: децата на висшите чиновници[11] [сега] са в дри[пи, добитъкът] (10) от техните стада принадлежи на грабителите. Гледайте: месарите колят [сега] добитъка на бедняците, защото добитъкът е в ръцете на грабителите[12]. Гледайте: онзи, който нищо не беше колил за себе си, коли [сега] охранени волове. Онзи, който не познаваше дори гущер[13], виж[да сега ястия] (12) всевъзможни. Гледайте: месарите колят гъски и те [гъските] биват жертвувани вместо волове на боговете. Гледайте: Робините (13) принасят жертва с веществото апех. Благородните жени... Гледайте: благородните жени бягат. Началниците (?)... (14) им са повалени от страх пред смъртта. Гледайте: началниците на страната се спасяват с бягство, те не намират [дори] милостиня(?) поради оскъдицата. Притежателите на наг[ради бедстват (?).] Гледайте: притежателите на леглата спят на земята. Онзи, който прокарваше нощта в калта, си прави кожено легло. Гледайте: благородните жени са гладни, месарите са сити (2) от това, което са заклали [за другите]. Гледайте: всички длъжности, те не са на местата си подобно на изплашено стадо без пастирите си. Гледайте: добитъкът се разбягва. Няма никой, който да го (3) събере. Всеки го завежда у дома си, като му слага свое клеймо. Гледайте: убиват човека до брат му. Онзи го оставя, за да се спаси. Гледайте: (4) Онзи, който нямаше [дори] свой впряг [т. е. два вола], стана притежател на стадо. Онзи, който не можеше да си намери волове за оран, стана собственик на голямо количество добитък. Гледайте: онзи, който нямаше свое зърно, стана притежател на хамбари. (5) Онзи, който вземаше зърно назаем, [сега] сам го дава. Гледайте: онзи, който [дори] нямаше временни роби, стана [сега] собственик на наследствени роби. Онзи, който беше „велможа“, [сега] сам изпълнява поръчения.

---

[10] Тези кани съдържали спиртни питиета.

[11] Това били чиновници, влизащи в колегията „Кенбет“, която се появила в Египет едва след Старото царство.

[12] Авторът на поучението, изхождайки от своите класови позиции, не прави разлика между „бедняци“ и „грабители“.

[13] Навярно в долината на Нил, както и в други области на древния Изток, гущерите са служели за храна.

Гледайте: на силните [т. е. на знатните] не се до-(6)клад[ва по]ложението на народа. [Всичко] се приближава до гибел. Гледайте: всички занаятчии не работят. Враговете на страната откраднаха нейните занаяти. (7) Гледайте: онзи, който е събрал жетвата, той не я получава. Онзи, който не оре ше [за] себе си, [той получава жетвата. Жетвата] узрява, [но] за нея не съобщава [никой]. Писарят (8) седи в канцеларията си, а ръцете му бездействуват в нея.

5. Трудови песни от Египет

Йероглифни текстове от стената на една гробница от времето на XVIII династия през XVI в. пр. н. е. Преводът е направен от руския превод на *М. Э. Матье*(Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 89.

ПЕСЕНТА НА ОРАЧИТЕ

Побързай, воловарю,
смушкай воловете!
Погледни, князът стои
и ни гледа!

ПЕСЕНТА НА ВЪРШАЧИТЕ

Вършейте си, вършейте си,
о, воловце, вършейте си!
Навършейте си слама за кърма,
а зърното — за вашите господари.
Не се спирайте,
днес времето е прохладно.

ПЕСЕНТА НА ПРЕНОСВАЧИТЕ НА ЖИТО

Цял ден ли трябва ние
да мъкнем жито и лимец?
Хамбарите веч са пълни,
купчините зърно преливат
над техните стени.
Препълнени са и корабите
и зърното навън изтича,
а нас все още ни карат да мъкнем;
наистина от мед са нашите сърца!

МЕСОПОТАМИЯ

6. Реформите на цар Урукагина

Текстът на реформите на шумерийския (лагашкия) владетел Урукагина (около 2400 г. пр. н. е.) се е запазил върху два глинени конуса, намерени при разкопките на мястото на гр. Лагаш. Изглежда, че Урукагина дошъл на власт чрез преврат. За да разшири и укрепи основата на своята власт срещу родовата аристокрация, която била против него, Урукагина се стремял чрез своите реформи да подобри положението на селяните-общинници и да отслаби мощта на знатните. Преводът е направен от руския превод на акад. *В. В. Струве* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 139 сл.; срв. и новия превод на документа от акад. *В. В. Струве*, Хрестоматия по истории древнего Востока М., 1963 г., стр. 177 сл.

1. За бога Нингирсу[1], война на бога Енлил[2], Урукагина, царят на Лагаш, построи двореца Тираш и му издигна на антасура.[3] Той построил дом [т. е. храм] на богинята Баба[4]; построи ѝ Бурсаг [което буквално значи „главен съд"] и дом за постоянни жертвоприношения. Построи ѝ освен това помещение за стригане на овците, „Свещения град". За богинята Нанше[5] той прокопа канал, чиито води текат през града на Нанше, нейния любим канал. Резервоара на този канал той съедини с морето. За нея той издигна стената на град Гирсу[6].

Отдавна и още в самото начало при кораба бе поставен корабен надзирател. Към магаретата бе придаден надзирателят на пастирите. Към овцете бе придаден надзирателят на овчарите. Над риболовните мрежи бе поставен надзирателят на риболовците.

Жреците бяха длъжни да плащат данъка върху нивите пред началника на държавния хамбар. Пастирите на овците, които трябваше да получават вълната, бяха длъжни, когато няма вълна от бели овце, да предават на надзирателя съответното количество сребро. Получателите на данъка, началникът на заупокойните жреци, началникът на дома на тревите и началникът на пивоварната бяха длъжни да предават вместо агне съответното количество сребро. Воловете на боговете трябваше да работят на зеленчуковата градина, всичко се извършваше по желание на патеси[7]. Магаретата и впрегатните волове на жреците се използуваха от патеси. Житото на жреците получаваха воините като награда. Жреците бяха длъжни да предават облеклото, преждата, бронзовите изделия, новата вълна и патиците като данък.

---

[1] Нингирсу, бог на войната и земеделието, бил покровител на Лагаш.

[2] Енлил бил бог на земята и върховното шумерийско божество. Средището на неговия култ се намирало в гр. Нипур.

[3] Тираш и Антасура били вероятно светилища на Нингирсу в Лагаш.

[4] Местна лагашка богиня, която според митологията била дъщеря на небето.

[5] Нанше била покровителка на изворите и реките.

[6] Главният квартал на Лагаш.

[7] Патеси (по друго четене енси или ищаку) бил първоначално изборен старейшина или жрец, който по-късно се превърнал във владетел (цар) на отделен шумерски град-държава с неограничена власт.

Жрецът, който завежда складовете, може да взема от градината на редника и дървета, и плодове.

Ако трупът на някой мъртвец се погребва в гроб, то таксата за погребението за заупокойния жрец е: 7 кани пиво, 420 хляба, 72 мери жито, една дреха, едно козле с наболи и поникнали рога и едно легло. Оплаквачът искаше 36 мери жито.

Ако мъртвецът се погребва в тръстиката на бога Енки[8], заупокойният жрец в такъв случай иска: 7 кани пиво, 420 хляба, 72 мери жито, една дреха, едно легло и едно кресло. Оплаквачът иска 36 мери жито. Занаятчиите получават дарове във вид на занаятчийски оръдия. Помощниците на заупокойния жрец получават кана.

В двореца на патеси се управляваха земите на бога Нингирсу[9], а в дома на жената на патеси се управляваха нивите на храма на богинята Баба, а в дома на децата на патеси се управляваха нивите на храма на бога Нингирсу. От северната граница на областта Нингирсу до морето[10] бяха поставени надзиратели в качеството им на съдии.

Когато воинът си изкопава на своята разположена на високо нива кладенец, то робът на патеси взема от него вода за нивите на патеси. Ако ли пък воинът си изкопава ров за вода, то робът на патеси взема вода оттам.

По-рано съществуваше порядъкът на [управителите на Лагаш], когато Нингирсу, мощният воин на Енлил, предаде на Урукагина царството на Лагаш и установи неговата власт сред 36 000 души. Той възстанови древните повели [на Нингирсу] и даде сила на словото, което му беше казал неговият цар Нингирсу.

От кораба той отстрани корабния надзирател. От магаретата и овцете той отстрани надзирателя на пастирите. От риболовните мрежи той отстрани надзирателя на риболовците, а от зърнените храни на жреца, които се даваха като данък, той отстрани началника на хамбара.

От изплащането на сребро, когато нямаше бяла овца или пък агне, той отстрани надзирателя.[11]

---

[8] Бог на реките, моретата и подземните води.

[9] Общинната земя се смятала за принадлежаща на бога или богинята, тъй като патеси бил върховен жрец на Нингирсу, той се разпореждал с неговата земя. Жената на патеси била властна да се разполага със земите на богинята Баба.

[10] Т. е. на Персийския залив.

[11] Жителите на Лагаш плащали бели овци като натурален данък, а когато те имали овци от друг цвят, тогава изплащали данъка в пари.

От даровете, които жреците бяха длъжни да носят в двореца на патеси, той отстрани надзирателите.

В двореца на патеси, в нивите на патеси той постави отново Нингирсу за техен цар.

В сградата на женския храм, на нивите на женския храм той постави отново богинята Баба като тяхна стопанка. В дома на децата, на нивите на децата той възстанови сина на бога Нингирсу за техен цар. От северната граница на областта на Нингирсу чак до морето вече няма съдии-надзиратели.[12]

Ако мъртвецът се постави в гроб, то заупокойният жрец получава за себе си три кани пиво и 140 хляба. Освен това той получава едно легло, едно козле, а оплаквачът получава 18 мери жито.

Ако мъртвецът се погребва в тръстиката на бога Енки, то заупокойният жрец получава за себе си 4 кани пиво, 240 хляба и 36 мери ечемик.

18 мери е дажбата на оплаквача, един особен хляб, една мяра мазнина за богинята-господарка, 420 сухара като хляб за запас, 40 прясно изпечени хляба за ядене на трапезата и 5 хляба за човека, който събира [вноските]. Най-сетне 2 големи хляба, един по-малък съд за певеца на гр. Лагаш, 406 хляба, 2 големи съда, един по-малък съд за помощниците на заупокойния жрец, 180 хляба, един голям съд пиво за жреца на гр. Нина. Робът, който поставя трупа на леглото, получава ядене към своето всекидневно възнаграждение още един хляб, 5 черни хляба, един бял хляб към своето месечно възнаграждение и 6 черни хляба като свое ежегодно възнаграждение. Началникът на онези, които копаели и приготовлявали гробовете, получава 60 хляба, един голям съд с пиво и 18 мери ечемик. Той отмени да получават кани помощниците на заупокойния жрец. Той отмени да се плаща на занаятчията за занаятчийските оръдия.[13]

Жрецът, който завежда складовете, няма вече право да влиза в градината на воина и да излиза от нея.

В случай че воинът има хубаво магаре и неговият началник му каже: „Аз искам да го купя от тебе“, то ако действително го купи, воинът трябва да му каже: „Заплати ми с добро сребро!“ Ако обаче покупката не стане, то началникът не бива да проявява своя гняв спрямо воина.

Ако домът на някой големец се намира в непосредствено съседство с дома на някой воин и този големец му каже: „Аз искам да купя дома от тебе“, то в случай че работата дойде действително до покупка, нека воинът каже на големеца: „Заплати ми с добро сребро!“ А ако покупката не стане, то големецът не бива да появява своя гняв спрямо воина.

---

[12] След реформите на Урукагина.

[13] Занаятчията, който бил помощник на заупокойния жрец, не бивало да събира никакви такси като възнаграждение за своята служба.

Той [Урукагина] издаде заповеди в града и освободи гражданите на Лагаш от опасността за живота им, от измамите, кражбите на зърнени храни и на съкровища, от убийство и от взлом. Той установи и наказания, за да не може силният да обижда сирака и вдовицата.

Урукагина установи този порядък с бога Нингирсу. . .

В средата на тази година той прокопа отново „Малкия канал“, който протича през Гирсу за Нингирсу. Той отново даде на канала предишното му име „Бог Нингирсу, могъщият господар на Нипур“[14]. Такова било името, което дал отново на канала Урукагина.

Той прочисти канала, който тече през град Нина.[15] Този канал е свещен. Неговото съдържание е чисто. Нека богинята Нина му дава течаща вода.

7. Законите на вавилонския цар Хамурапи

Текстът на прочутите закони на цар Хамурапи е бил намерен издълбан на базалтов стълб, открит при разкопките на французите в Суза (Елам) през 1901 г. Сега той се съхранява в Лувърския музей — Париж. Законите на Хамурапи били съставени по негова заповед към средата на управлението му. Тяхното редактиране и издаване станало наложително вследствие на разширяването и реорганизацията на Вавилонското царство.

Макар и по-голямата част от първоначалния текст на този важен документ да е оцеляла, все пак известни пасажи от него са отчупени, тъй че законникът на Хамурапи не е дошъл до нас в пълния си вид. Ценни допълнения донесе обаче откриването на библиотеката на асирийския цар Ашурбанипал, в която бяха намерени между другото клинописи от онези части на текста на законите, които тъкмо липсваха в екземпляра, намерен в Суза.

Законите на Хамурапи се поставят обикновено в първата половина на XVIII в. пр. н. е. (1792—1750). Според някои нови изследвания те се датират в 1728—1686 г. пр. н. е.

Преводът е направен от руския превод на *И. М. Волков* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 149 сл. Руският превод от И. М. Волков е преработен напоследък от *И. М. Дьяконов*, срв. сега и превода в Хрестоматия по истории древнего Востока, М., 1963 г., стр. 196 сл.

Когато великият бог[1], царят на анунаките[2] и Енлил[3], владетелят на небесата и на земята, съдещ съдбините на страната, връчи на Мардук[4], първия син на Еа[5], господството [буквално енлилството] над всички хора и го възвеличи между игигите[6], нарече Вавилон с неговото велико име, направи го най-мощен между страните на света и утвърди в него вечното царство, чиято основа е трайна също като земята и небесата, тогава аз, Хамурапи, славният, богобоязлив княз, за да се позволи да сияе справедливостта в страната, за да бъдат погубени беззаконните и злите, за да не може силният да притеснява слабия, за да изгрявам аз като Шамаш[7] над черноглавите[8] и да осветлявам страната, бях призован от Ану и Енлил за благоденствието на хората.

Аз, Хамурапи, пастирът, наименуван от Енлил, който натрупах богатство и изобилие и извърших всичко за Нипур[9], връзката между небесата и земята, славен покровител на Е Кура[10];

победоносният цар, който възстанови Ериду,[11] очисти обредите на Е Абазу[12];

покровителят (?) на четирите страни на света, който възвеличи името на Вавилон, умилостиви сърцето на Мардук, своя владетел, [през всичките] си дни ходеше при Е Сагил;

синът на царствеността, който е създаден от Син[13], даде изобилие на Уру[14], смиреният богомолец, който поднася плодородие в Е. Киширгал;

законният цар, послушен на Шамаш, силен, който затвърди основата на Сипар, облече със зеленина гроба на Айя[15], издигна храм на Е Бара, подобен на жилище в небесата;

воинът, който пощади Ларса[16], обнови Е Бару за своя съюзник Шамаш;

владетелят, който дава живот на Урук[17], даде вода на изобилието на хората му, издигна Е Ану, натрупа богатството за Ану и Ищар;

---

[14] Град Нипур се намирал в северната част на Шумер, който бил средище на култа на бога Енлил.

[15] Град Нина се намирал под властта на Лагаш.

[1] Или: „Когато великият Ану[м] (бог на небето) . . . и Енлил“.

[2] Боговете на земята.

[3] За Енлил вж. заб. 2 към Реформите на Урукагина, стр. 23.

[4] Бог и покровител на Вавилон. Когато този град станал столица на страната, Мардук бил обявен за цар на боговете. На негово име е наречена планетата Юпитер, която била смятана за въплъщение на този бог.

[5] Семитското име на Енки, бог на реките, моретата и подземните води.

[6] Небесни богове.

[7] Бог на слънцето, светлината и правосъдието. Главни центрове на неговия култ са градовете Сипар Акад (дн. Абу Хаба, първоначално Сипар и Акад са съществували като два отделни града, които впоследствие са се слели) и Ларса (вж. по-долу заб. 16).

[8] Т. е. жителите на Акад (т. е. семитите).

[9] Вж. заб. 14 към „Реформите на Урукагина“.

[10] Название на храм в Нипур.

[11] Град на брега на Персийския залив (дн. Абу Шахрейн).

[12] Храм в гр. Ериду. По-нататък също след всяко название на град се споменава местният храм.

[13] Бог на луната (отговаря на шумерийския Нанару). Главен център на култа е гр. Ур.

[14] Град в Южна Вавилония (дн. Ел Мукаяр).

[15] Съпруга на Шамаш.

[16] Град в Южна Вавилония (дн. Сенкере). Малко време преди съставянето на дадения кодекс Хамурапи завладял на 30-та година от царуването си след ожесточени войни Ларса. Оттук може да се разбере изразът „който пощади Ларса“.

[17] Град в Южна Вавилония (дн. Варка).

закрилникът на страната, който събра разпилените хора на Исин[18], увеличи изобилието на храма Е Галмах;

повелителят на царете, близнак на Забаба[19], който укрепи жилището на град Киш[20], заобиколи с блясък храма на Е Меteурсаг, затвърди великите обреди на Ищар, грижи се за храма на Хурсагкалама.

Крепост срещу враговете, онзи, чиито желания изпълни неговият приятел Ира[21], който укрепи град Кута[22], увеличи всичко за Меслам;

буйният телец, който избоде с рогата си враговете, любимец на Туту[23], който развесели Борсипа[24], непрекъснато се грижи за Е Зиде;

богът на царете, който познава мъдростта, разшири орната земя на Дилбат[25], напълни хамбарите за мощния Ураш[26];

владетелят, достоен за скиптъра и тиарата, с които го украси мъдрата [богиня] Мама[27], която установи границите на Киш (Опис?[28]), направи разкошни чистите ястия за Нинту[29];

несравнимо разумният, който определи пасбището и водопоите на Лагаш и Гирсу, който държи [в ръцете си] големи жертвени дарове за Е Нину;

който залови враговете, любимец на Високата[30] (Телитум), който изпълни оракулските предсказания за Халаб[31], радващ сърцето на Ищар;

светлият княз, чиято молитва познава Адад[32], който успокои сърцето на Адад-воина в град Бит Каркара (?), който докара в надлежен ред всичко в Е Угалгал;

царят, който дарува живота на Адаб[33], покровителя на храма Е Мах, владетелят на царете, непобедимият боец, оня, който подари живот на град Машкан Шабрим[34], напои с изобилие Е Мезлам;

мъдрият управник, оня, който постигна изпълнението на всеки замисъл, укри хората на Малгум[35] през време на бедствието, затвърди жилищата им в богатството, (а) навеки определи чисти жертви за Еа Дамгалнуна[36], които възвеличиха неговата царственост;

най-първият от царете, който покори ефратските селища със силата на Даган[37], неговият създател, който помилва хората на Мера[38] и Тутул[39];

славният княз, който направи светло лицето на Ищар; установи чисти ястия за Нинаzу[40], помогна (?) на хората през време на бедата, утвърди стъпката им сред Вавилон благополучно;

пастирът на народа, чиито дела са приятни на Ищар, който въдвори Ищар сред широкоуличния Акад;

който позволи да блесне истината, води племената по прав път, върна на града Ашур[41] милостивата му богиня Ламасу;

който укроти (??) пламъка (??), царят на Ниневия[42], в Е Мишмиш, който позволи да блесне името на Ищар.

Аз съм славният, покорен на великите богове потомък на Суму Лайлу[43], могъщият наследник на Син Мубалит[44], вечният царствен потомък, могъщият цар, слънцето на Вавилон, който озари със светлина страната на Шумер и на Акад, царят, който доведе до послушание четирите страни на света, любимецът на Ищар.

Когато Мардук ме прати да управлявам народа и да доставям на страната благоденствие, аз вложих истината и справедливостта в устата на страната и дадох благоденствие на народа.

От днес:

(§ 1) Ако човек, като обвини под клетва човек, хвърли върху него [подозрение в] убийство и не докаже това, обвинителят трябва да бъде убит.

(§ 2) Ако човек хвърли върху човек [подозрение в] магьосничество и не докаже това, онзи, върху когото е хвърлено подозрението, трябва да отиде към Реката и да се хвърли в

---

[18] Град, разположен на север от Нипур.

[19] Бог на войната. Главен център на култа му е град Киш.

[20] Град в Северна Вавилония (дн. Тел ел Охеймир).

[21] Бог на чумата и смъртта. Център на култа му е град Кута. Другото му название е Нергел.

[22] Град в Северна Вавилония (дн. Тел Ибрахим).

[23] Туту, или Набу — бог на мъдростта. Главен култов център е Борсипа.

[24] Предградие на Вавилон (на десния бряг на р. Ефрат).

[25] Град, разположен на юг от Вавилон (дн. Тел Делем).

[26] Бог на земеделието. Център на култа му е гр. Дилбат.

[27] Богинята-майка, явява се в митовете като създателка на хората.

[28] Град в Северна Вавилония край р. Тигър (дн. Так-и-Кисра), близо до Багдад.

[29] Богиня на раждането и на съдбата, майка на боговете.

[30] Епитет на богинята Ищар.

[31] Навярно се има пред вид гр. Алепо в Северна Сирия.

[32] Бог на гръмотевицата, светкавицата, дъжда и наводнението.

[33] Град в Южна Вавилония (дн. Бисмайя).

[34] Град в Северна Вавилония в областта Малгум (вж. по-долу заб. 35).

[35] Област в северната част на Вавилония, граничеща с държавата Мари, (вж. по-долу заб. 38).

[36] Съпруга на бог Еа (другото ѝ име е Дамкина).

[37] Древен аморейски бог; след затвърдяването на аморейската династия във Вавилон той бил включен във вавилонския пантеон.

[38] Мера, или Мари — название на мощна държава (с едноименна столица, дн. Тел Харири) на северозапад от Вавилон. В 35-та година от царстването си Хамурапи разгромил Мари, за което загатва, като говори за помилването на хората на Мера. В същност Хамурапи се разправил жестоко с победения град.

[39] Точното местоположение е неизвестно.

[40] Бог на подземния свят.

[41] Древна столица на Асирия (дн. Калат Шеркат).

[42] Асирийски град, който сетне станал столица (дн. Куюнджик).

[43] Втори цар от I вавилонска династия (1880— 1845 г. пр. н. е.).

[44] Вавилонски цар (1812—1793 г. пр. н. е.), баща на Хамурапи.

Реката[45]. Ако Реката го завладее, обвинилият го може да вземе неговата къща; ако Реката очисти този човек [от обвинението] и той остане здрав и читав, онзи, който е хвърлил върху него [подозрението в] магьосничество, трябва да бъде убит, а онзи, който се е хвърлил в Реката, получава къщата на обвинителя си.

(§ 3) Ако човек, след като се яви на съдебно дело със свидетелско показание за престъпление, не докаже казаните от него думи, то ако това е съдебно дело за живот, тоя човек следва да бъде убит.

(§ 4) Ако ли пък той се е явил с лъжливо свидетелско показание по съдебно дело за храни или сребро, той трябва да понесе наказанието, определено по такова съдебно дело.

(§ 5) Ако съдията произнесе присъда, постанови решение, изготви документ с печат, а след това измени присъдата си, този съдия трябва да бъде изобличен в изменяване на присъдата и трябва да плати в 12-кратен размер иска, [предявен] по това съдебно дело, а също трябва да бъде свален в съвета[46] от съдийското си кресло и никога вече не трябва да заседава със съдиите в съда.

(§ 6) Ако човек открадне имущество на бог или на двореца, той трябва да бъде убит и онзи, който взема от ръцете му открадnатото, трябва да бъде убит.

(§ 7) Ако човек купи от ръката на син на човек или от ръката на роб на човек без свидетели и договор или вземе на съхранение сребро или злато, или роб, или робиня, или вол, или овца, или магаре, или каквото и да било, тоя човек е крадец, той трябва да бъде убит.

(§ 8) Ако човек открадне вол или овца, или магаре, или свиня, или лодка, то ако това е божие [или] ако то е дворцово, той трябва да го върне в 30-кратен размер, а ако то принадлежи на мушкенум[47], той трябва да го върне в 10-кратен размер; ако ли пък крадецът няма с какво да го върне, той трябва да бъде убит.

(§ 9) Ако човек, на когото се е загубило нещо, намери загубената си вещ в ръцете на друг човек и онзи, в чиито ръце се намери загубената вещ, каже: „Продаде ми я продавач, аз я купих пред свидетели", а стопанинът на загубената вещ каже: „Аз ще представя свидетели, познаващи моята загубена вещ", то купувачът трябва да доведе продавача, който му е

---

[45] Буквално богът-река. Има се пред вид свещената за вавилонците р. Ефрат, която в качеството си на съдия се е смятала за бог. Подробностите за организацията на божия съд не ни са известни.

[46] Употребява се терминът „пурху", производен от глагола „пурху" — събирам се. Навярно се има пред вид събрание на народа.

[47] Тъй се наричали жителите на покорените области (специално на шумерийските градове на Южна Вавилония), ограничени в правата си в сравнение с коренните вавилонци, наречени „синове на човек".

продал вещта, и свидетелите, пред които той е купил; също и стопанинът на загубената вещ трябва да представи свидетели, познаващи неговата загубена вещ. Съдиите трябва да разгледат тяхното дело, а свидетелите, пред които е дадена покупната цена, и свидетелите, познаващи загубената вещ, трябва да разкажат пред бога онова, което знаят. Ако продавачът е крадец, той трябва да бъде убит; стопанинът на загубената вещ трябва да си получи загубената вещ, купувачът трябва да вземе от къщата на продавача среброто, което е претеглил.

(§ 10) Ако купувачът не доведе продавача, който му е продал, и свидетелите, пред които е купил, а само стопанинът на загубената вещ представи свидетели, познаващи неговата загубена вещ, купувачът е крадец; той трябва да бъде убит; стопанинът на загубената вещ трябва да получи своята загубена вещ.

(§ 11) Ако стопанинът на загубената вещ не доведе свидетели, познаващи неговата загубена вещ, той е лъжец, набедява, трябва да бъде убит.

(§ 12) Ако продавачът е умрял, купувачът получава от нещата на продавача в 5-кратен размер иска [предявен] по това съдебно дело.

(§ 13) Ако свидетелите на този човек не са наблизо, съдиите му определят срок до 6-ия месец. Ако на 6-ия месец той не доведе свидетелите си, той е лъжец, трябва да понесе наказанието, [определено] по такова съдебно дело.

(§ 14) Ако човек открадне малолетен син на човек, той трябва да бъде убит.

(§ 15) Ако човек изведе вън от портата[48] роб на двореца или робиня на двореца, или роб на мушкенум, или робиня на мушкенум, той трябва да бъде убит.

(§ 16) Ако човек укрие в къщата си избягал роб, принадлежащ на двореца или на мушкенум, и не го изведе при вика на глашатая, тоя стопанин на къща трябва да бъде убит.

(§ 17) Ако човек залови в степта избягал роб или робиня и го достави на господаря, господарят на роба трябва да му плати 2 сикла сребро.

(§ 18) Ако тоя роб не каже името на господаря си, той трябва да бъде доведен в двореца, сетне, като разследват обстоятелствата на делото му, да бъде върнат на неговия господар.

(§ 19) Ако ли пък той задържи тоя роб в къщата си и сетне робът бъде намерен в негови ръце, този човек трябва да бъде убит.

(§ 20) Ако робът избяга от ръцете на онзи, който го е задържал, тоя човек трябва да се закълне в бога пред господаря на роба и да бъде свободен от отговорност.

---

[48] Не е ясно дали вън от портата на двореца, или вън от градската порта.

(§ 21) Ако човек направи пробив в къща, той трябва да бъде убит и заровен пред този пробив.

(§ 22) Ако човек извърши грабеж и бъде заловен, той трябва да бъде убит.

(§ 23) Ако грабителят не бъде заловен, ограбеният трябва клетвено да покаже пред бога всичко, каквото му се е загубило, а общината и рабианумът[49], в чиято земя или област е станал грабежът, трябва да го обезщетят за онова, което му се е загубило.

(§ 24) Ако [при това е погубен] живот, общината и рабианумът трябва да отмерят 1 мина сребро на роднините му.

(§25) Ако в нечия къща избухне огън [и] човек, който е дошъл да го гаси, обърне погледа си към имуществото на стопанина и си вземе [нещо от] имуществото на стопанина на къщата, този човек трябва да бъде хвърлен в този огън.

(§ 26) Ако редум или байрум[50], комуто е заповядано да потегли в царски поход, не отиде или като наеме наемник, го прати за свой заместник, този редум или байрум трябва да бъде убит; наетият от него получава къщата му.

(§ 27) Ако редум или байрум бъде откаран [в плен], бидейки на царска служба, и след него нивата и градината му бъдат дадени другиму, който ще носи неговата [военна] повинност, ако онзи, като се върне, стигне до своята община, трябва да му се върне нивата и градината и той сам ще носи своята повинност.

(§ 28) Ако редум или байрум е откаран [в плен (?)], бидейки на царска служба, и неговият син може да носи повинността, трябва да му се даде нивата и градината и той ще носи повинността на баща си.

(§ 29) Ако синът му е малолетен и не може да носи повинността на баща си, трябва да се даде една трета от нивата и градината на майка му и майка му ще го отгледа.

(§ 30) Ако редум или байрум поради своята повинност напусне нивата, градината и къщата си и се намира далеч и след него друг вземе неговата нива, градина и къща и носи неговата повинност в продължение на 3 години, то ако той се върне и поиска своята нива, градина и къща, те не трябва да му се дават и онзи, който ги е взел и е носил неговата повинност, ще трябва [да я] носи.

(§ 31) Ако ли пък той отсъствува само една година и се върне, трябва да му се върне неговата нива, градина и къща и той сам ще носи повинността си.

---

[49] Старейшина.

[50] Две категории военни чинове, отговарящи приблизително на нашите съвременни понятия редник и интендант.

(§ 32) Ако редум или байрум, който е откаран [в плен (?)] през време на царски поход, бъде откупен от тамкар[51] и върнат в общината си, то ако в къщата му има с какво да се откупи, той трябва сам да се откупи; ако в къщата му няма с какво да се откупи, той трябва да бъде откупен от храма на своята община, а ако храмът на неговата община няма с какво да го откупи, той трябва да бъде откупен от двореца. Неговата нива, градина и къща не трябва да се дават за откупването.

(§ 33) Ако декум или лубутум[52] получи за себе си отряд, отклонен [от военна служба] или през време на царски поход, като вземе наемник [за] заместник, изпрати него, тоя декум или лубутум трябва да бъде убит.

(§ 34) Ако декум или лубутум си присвои имуществото на редум, причини щета на редума, даде редума под наем, предаде редума в съд на по-силния или си вземе подаръка, даден на редума от царя, този декум или лубутум трябва да бъде убит.

(§ 35) Ако човек купи от редум волове или овци, дарени на редума от царя, този губи среброто си.

(§ 36) Нивата, градината и къщата на редум, байрум или на донасящ данък [или наем за земя] не могат да бъдат дадени срещу сребро.

(§ 37) Ако човек купи нивата, градината или къщата на редум, байрум или на донасящ данък [наем за земята], неговият документ трябва да бъде счупен и той губи среброто си, а [нивата, градината и къщата се връщат на] предишния им господар.

(§ 38) Редумът, байрумът или донасящият данък [наем за земята] не може да приписва своята нива, градина или къща, свързани с неговата повинност, на жена си или дъщеря си, както и да ги дава срещу свой дълг.

(§ 39) От нивата, градината или къщата, които той е добил чрез покупка, той може да приписва на жена си или на дъщеря си и да ги дава срещу свой дълг.

(§ 40) Божията жена[53], тамкарят или задълженият с друга повинност могат да дадат нивата, градината или къщата си срещу сребро. Купувачът трябва да носи повинността с купените от него нива, градина или къща.

(§ 41) Ако човек размени [срещу свои] нивата, градината и къщата на редум, байрум или донасящ данък [наем за земята(?)] и доплати, то редумът, байрумът и донасящият данък може да се върне към своята нива, градина и къща и може да приеме направеното му доплащане.

---

[51] Едър търговец, водещ работата си лично или чрез дребни търговци, пътуващи из страната с дадените им стоки.

[52] Командни длъжности във войската, нещо като офицер и капитан.

[53] Категория жрици.

(§ 42) Ако човек, който е взел нива за обработване, не отглежда на нея храни, изобличен в това, че не е извършил на нивата работа, той е длъжен да даде на стопанина на нивата храни, както съседите му.

(§ 43) Ако той, без да обработи нивата, я остави под угар, длъжен е да даде на стопанина на нивата храни, както съседите му, а и да разоре (?), бранува (?) нивата, която е оставил за угар, за да я върне на стопанина ѝ.

(§ 44) Ако човек вземе за три години целина за разораване, но поради леност не обработи нивата, на 4-та година той е длъжен да разоре (?), бранува (?) нивата и да я върне на стопанина ѝ (?), а също така да му отмери 10 куру[54] храни за всеки десет ику[55].

(§ 45) Ако човек даде нивата си на земеделец срещу наем и получи наема за нивата си, [а] сетне Адад[56] наводни нивата и наводнение отнесе [жътвата], то загубата пада само върху земеделеца.

(§ 46) Ако той не получава [определен] наем [или] е дал нивата на изполица, или на една трета, земеделецът и стопанинът на нивата са длъжни да делят намиращите се на нивата храни според съотношението [на техните части (?)].

(§ 47) Ако земеделецът не получи през първата година [изгода от] труда си [и] каже: „Аз обработвам нивата за себе си, т. е. на свой риск (?)", стопанинът на нивата не трябва да се противи на това: нивата му трябва да се обработва само от тоя негов земеделец и при жътвата той ще получи храни съобразно с договора.

(§ 48) Ако човек е поел лихвен дълг, [а] Адад надводни нивата му или наводнение отнесе [жътвата му], или поради суша в нивата не пораснат жита, той може тая година да не връща храните на заемодавеца и измива[57] своя документ; също така той може и да не заплаща и лихвите за тая година.

(§ 49) Ако човек, като вземе в заем от тамкар сребро, даде на тамкаря годна за обработване житна или сусамена нива, казвайки му: „Обработи нивата, събери житото или сусама и си го вземи", ако земеделецът [тамкарят] отгледа на нивата жито или сусам, израсналото на нивата жито или сусам трябва през време на жътвата да бъде взето [само] от стопанина на нивата и той трябва да даде на тамкаря жито за среброто, което е взел от тамкаря, с лихвите върху него, както и за разходите на тамкаря по обработването.

(§ 50) Ако той върне обработена [вече] житна или сусамена нива, намиращото се на нивата жито или сусам трябва да бъде взето [само] от стопанина на нивата и той трябва да върне на тамкаря среброто с лихвите върху него.

(§ 51) Ако той няма сребро за заплащане, трябва да даде на тамкаря [жито или] сусам в размер на среброто, което е взел в заем от тамкаря, заедно с лихвите върху него съгласно с царските постановления.

(§ 52) Ако земеделецът [тамкарят] не отгледа на нивата жито или сусам, това не изменя договора му.

(§ 53) Ако човек от леност не укрепи бента на нивата си и поради това, че бентът не е бил укрепен от него, в неговия бент стане пробив и водата наводни полския участък, човекът, в чийто бент е станал пробивът, трябва да обезщети погубените от него храни.

(§ 54) Ако той не може да обезщети храните, трябва да бъде даден той и имуществото му срещу сребро и [това сребро] трябва да се подели между стопаните на полските участъци, чиито храни са отвлечени от водата.

(§ 55) Ако човек, като отвори своята вада, допусне по немарливост да бъде наводнена нивата на съседите му, той трябва да отмери храни, колкото са унищожени у съседите му.

(§ 56) Ако човек пусне водата и водата наводни подготвената за сеитба нива на съседа му, той трябва да му отмери 10 куру храни за всеки 10 ику.

Шулга
28

(§ 57) Ако пастирът не се споразумее със стопанина на нивата за хранене на дребния добитък с трева и без [позволение] на стопанина на нивата остави дребния добитък да опасе нивата, стопанинът на нивата трябва да ожъне нивата си; пастирът, който без [позволение] на стопанина на нивата е оставил да се опасе нивата, трябва отгоре на това да даде на стопанина на нивата 20 куру храни за всеки ику.

(§ 58) Ако след като дребният добитък се вдигне от нивата [и] цялото стадо (?) бъде затворено в градските порти, пастирът пусне дребния добитък на нивата [и] остави дребния добитък да опасе нивата, пастирът е длъжен да пази нивата, която е оставил да бъде опасена [от добитъка, и] през време на жътвата да отмери на стопанина на нивата 60 куру храни за всеки 10 ику.

(§ 59) Ако човек отсече в градината на човек дърво без [позволение] на стопанина на градината, той трябва да отмери половин мина сребро.

(§ 60) Ако човек предостави на градинар нива за насаждане на градина [и] градинарят направи градина и я отглежда в продължение на 4 години, на 5-та година стопанинът на градината и градинарят делят плодовете помежду си по равно[58], стопанинът на градината трябва да избере и да вземе своята част [пръв].

---

[54] Мярка за зърнени храни.

[55] Мярка за повърхнина.

[56] Вж. по-горе заб. 32.

[57] Т. е. намокря глинената плочка, за да изличи посочения падеж на плащането, да впише нов падеж.

[58] Навярно става дума за подялба на поземления участък, а не на добива.

(§ 61) Ако градинарят не привърши насаждането на градината в нивата и остави една част необработена, необработената част влиза в неговия дял.

(§ 62) Ако той не превърне дадената му нива в градина, то, ако това е обработена земя, градинарят е длъжен да отмери на стопанина на нивата наем, както у съседите, за годините, през които тя се е намирала в запустение, а също да извърши работата върху нивата и да я върне на стопанина на нивата.

(§ 63) Ако това е целина, той е длъжен да извърши работата на нивата и да я върне на стопанина на нивата, както и да отмери за една година 10 куру храни за всеки 10 ику.

(§ 64) Ако човек предостави на градинар градина за оплодяване [на палми],[59] градинарят, докато държи градината, е длъжен да дава две трети от градинския доход на стопанина на градината, а една трета трябва да взема за себе си.

(§ 65) Ако не оплодява градината и намали дохода, градинарят [е длъжен да даде] наем, както у съседите.

(§ 66) Ако човек вземе в заем сребро от тамкар и неговият тамкар поиска от него изплащане [на дълга], а той няма с какво да плати и даде на тамкар градината си след оплодяване и каже: „Вземи всички фурми, израсли в градината, срещу твоето сребро“, този тамкар не може да се съгласи на това. Стопанинът на градината трябва да вземе израсналите в градината фурми и да задоволи тамкаря със сребро, с лихвите върху него съгласно със своя документ, а останалите фурми, израснали в градината, трябва да се вземат [само] от стопанина на градината.

. . . .

(§ 71) Ако човек върне храни, сребро или друго движимо имущество, [за да плати] за свързана с повинност къща на своя съсед, която той иска да купи, той губи всичко, което е дал; къщата трябва да бъде върната на господаря ѝ. А ако тази къща не е свързана с повинност, той може да купи и да даде срещу нея храни, сребро или [друго] движимо имущество.

. . . .

(§ 73) [Ако...] живещ [в къщата] даде на стопанина на къщата пълен годишен наем, но стопанинът на къщата принуди наемателя да си отиде, преди да е изтекъл срокът, стопанинът на къщата [загдето е принудил] наемателя [да напус]не къщата му преди изтичане на срока, [губи] среброто, дадено от наемателя.

. . . .

(§ 96) Ако човек, който е поел дълг в храни или сребро, няма храни или сребро [за заплащане], но има [друго] движимо имущество, той може да върне на тамкаря пред свидетели, колкото е взел (?) с всичко, каквото има в ръцете си, и тамкарят не бива да [отказва], а трябва да приеме.

. . . .

(§ 100) [Ако там, където отиде шамалум[60], той си докара печалба], той е длъжен да запише дохода [буквално: лихвите] на цялото сребро, колкото е получил; след това трябва да се преброят неговите дни, а той трябва да задоволи тамкаря.

(§ 101) Ако той не намери печалба [там], където отиде, шамалумът трябва да върне на тамкаря взетото сребро в двоен размер.

(§ 102) Ако тамкарят даде на шамалума сребро за предприятие, а шамалумът понесе загуба [там], където отиде, той е длъжен да върне на тамкаря капитала.

(§ 103) Ако из пътя неприятел му вземе всичко, каквото е носил, шамалумът е длъжен да се закълне пред бога и да бъде свободен [от отговорност].

(§ 104) Ако тамкарят даде на шамалума храни, вълна, масло или друго имущество за търговия, то шамалумът е длъжен да запише среброто и да го даде на тамкаря. Шамалумът е длъжен да получи документ с печат за среброто, което е дал на търговеца.

(§ 105) Ако шамалумът бъде немарлив, не вземе документ с печат за среброто, дадено на тамкаря, то среброто, за което не е даден документ с печат, не може да се причисли към сметката.

(§ 106) Ако шамалумът, след като е взел от тамкаря сребро, отрече пред своя тамкар, тоя тамкар е длъжен да изобличи шамалума пред бога и пред свидетели за получаване на среброто; шамалумът е длъжен да върне на тамкаря в троен размер всичко, взето от него.

(§ 107) Ако тамкарят възложи [нещо] на шамалума и шамалумът върне на своя тамкар всичко, каквото му е дал тамкарят, а тамкарят отрече пред него, че това вече му е върнато от шамалума, тоя шамалум е длъжен да изобличи тамкаря пред бога и пред свидетели; тамкарят, загдето е отричал пред своя шамалум, е длъжен да върне на шамалума в шестократен размер всичко, получено от него.

(§ 108) Ако кръчмарка не приеме храни за заплащане на сикера[61], приеме сребро по прекомерно голям топуз и намалява стойността на сикерата спрямо равностойността на храните, тази кръчмарка трябва да бъде изобличена и хвърлена във водата.

---

[59] Финиковите палми изискват специално изкуствено оплодяване.

[60] Амбулантен търговец, намиращ се на служба при тамкар (търговец).

[61] Спиртно питие.

(§ 109) Ако в къщата на кръчмарка се съберат престъпници и тя не задържи тези престъпници и не ги заведе при двореца, тази кръчмарка трябва да бъде убита.

(§ 110) Ако божия жена или божия сестра[62], която не живее в гагум[63], отвори [вратата за] кръчма или влезе в кръчма за пиене на сикера, то тази [свободна] жена трябва да бъде изгорена.

(§ 111) Ако кръчмарка отпусне на кредит 60 сила пиво (?) през време на жътвата, тя трябва да получи 50 сила храни.

(§ 112) Ако човек, намирайки се на път, даде другиму сребро, злато [скъпоценни] камъни или [друго] намиращо се у него движимо имущество с поръчение да го достави като пратка, [но] тоя човек не достави онова, което е трябвало да достави там, където е трябвало да го достави, [а] вземе [за себе си], стопанинът на пратката трябва да изобличи този човек, че не е дал онова, което е трябвало да бъде пратено, и този човек трябва да върне на стопанина на пратката всичко дадено му в 5-кратен размер.

(§ 113) Ако човек има да получава от човек дълг в храни или в сребро и без [позволение от] стопанина на храните вземе храни от житницата или от хармана, този човек трябва да бъде изобличен, че е взел храни от житницата или от хармана без [позволение] от стопанина на храните, и той трябва да върне всичките взети от него храни и губи всичко, което е дал в [заем].

(§ 114) Ако човек, без да има да взема дълг от човек в храни или сребро, вземе в залог принадлежащото нему лице, за всяко взето лице той е длъжен да заплати 1/3 мина сребро.

(§ 115) Ако човек, като има да взема дълг от човек в храни или сребро, вземе в залог принадлежащо нему лице, и взетият в залог умре от естествена смърт в дома на онзи, който го е взел в залог, то това съдебно дело не води до иск.

(§ 116) Ако взетият в залог умре в къщата на взелия го в залог от бой или лошо отнасяне, господарят на взетия в залог трябва да изобличи своя тамкар [заемодател]; ако [взетият в залог] е син на човек, трябва да бъде убит неговият син, ако той е роб на човек, той трябва да претегли една трета мина сребро и губи всичко, каквото е дал в заем.

(§ 117) Ако човек е поел дълг и даде срещу сребро или даде в дългово робство жена си, сина си или дъщеря си, те трябва да служат в къщата на техния купувач и заемодавец [само] 3 години; на 4-ата те трябва да бъдат пуснати на свобода.

(§ 118) Ако той даде в дългово робство роб или робиня [и] тамкарят [го или я] предаде по-нататък, той [или тя] не може да бъде изискан [или изискана] назад по съдебен ред.

(§ 119) Ако човек е поел дълг и даде срещу среброто своя робиня, която му е родила деца, и среброто, което е претеглил тамкарят, господарят на робинята му отмери, той може да освободи робинята си.

(§ 120) Ако човек стоварва житото си за съхранение в къщата на друг човек и житният хамбар се подложи на взлом или стопанинът на къщата, като отвори хамбара, вземе житото или напълно отрече, че житото е стоваряно в къщата му, стопанинът на житото е длъжен под клетва да посочи пред бога житото си; стопанинът на къщата е длъжен да върне на стопанина на житото взетото жито в двоен размер.

(§ 121) Ако човек стовари житото си в къщата на човек, той е длъжен да даде на годината 5 сила за всеки куру жито.

(§ 122) Ако човек даде на съхраняване своето сребро, злато или друга вещ, той е длъжен да предяви на свидетели всичко, което дава, да сключи договор и може да дава на съхраняване.

(§ 123) Ако той даде за съхраняване без свидетели и договори [там], където е дал, почнат да отричат, това съдебно дело не води към иск.

(§ 124) Ако човек даде на друг човек за съхраняване сребро, злато или друга вещ пред свидетели и другият отрече, този човек трябва да бъде изобличен и трябва да върне всичко, което е отричал, в двоен размер.

(§ 125) Ако човек даде нещо за съхраняване [и там], където е дал това нещо, поради взлом или стълба се загуби нещо от това заедно с имуществото на стопанина на къщата, който е бил немарлив и е оставил да се загуби даденото му на съхранение, трябва да възмезди стопанина на имуществото за всичко, дадено му на съхранение, в пълен размер. Стопанинът на къщата може да търси онова, което му се е загубило, и да иска [загубеното] от крадеца.

(§ 126) Ако човек, комуто нищо не се е загубило, каже: „Загуби ми се нещо“, и под клетва посочи загубата си, тъй като той под клетва е посочил като своя загуба онова, което не му се е загубило, той е длъжен за своята щета да даде онова, за което е предявил иск, в двоен размер.

(§ 127) Ако човек, който е протегнал пръст[64] срещу божия сестра или жена на човек, не докаже [обвинението си], този човек трябва да бъде повален пред съдиите и да му се обръснат слепите очи[65].

---

[62] Категория жрици.

[63] Обител за жрици-пустинннички.

[64] Т. е. набеди я.

[65] В знак на безчестие. Дългата коса, бакенбардите и брадата, заплетени на пръстенчета и намазани с ароматно масло, били гордостта на вавилонянина.

(§ 128) Ако човек, който вземе съпруга, не сключи с нея договор, тази жена не е съпруга.

15! (§ 129) Ако съпругата на човек бъде заловена да лежи с друг мъж, те трябва да бъдат вързани и хвърлени във водата. Ако стопанинът на съпругата пощади живота на съпругата си, то и царят ще пощади живота на своя роб[66].

(§ 130) Ако човек изнасили жена на човек, която не е познала мъж и живее в къщата на баща си, и бъде заловен в леглото ѝ, този човек трябва да бъде убит; тази жена остава свободна [от отговорност].

(§ 131) Ако съпругата на човек бъде обвинена от мъжа си под клетва, без да е заловена да лежи с друг мъж, тя е длъжна да произнесе клетва в бога и може да се завърне у дома си.

! (§ 132) Ако против жената на човек бъде протегнат пръст заради друг мъж, макар тя да не е била заловена да лежи с другия мъж, заради съпруга си тя е длъжна да се хвърли в реката.

(§ 133) Ако човек бъде откаран в плен и в къщата му има средства за прехрана, неговата съпруга е длъжна [... и да пази] своето [имущество, а в къщата на другиго не трябва да влиза]. Ако тази жена не пази имуществото си и влезе в къщата на другиго, тази жена трябва да бъде изобличена и хвърлена във водата.

(§ 134) Ако човек бъде откаран в плен и в къщата му няма [средства] за прехрана, а съпругата му влезе в къщата на друг , тази жена не е виновна.

(§ 135) Ако човек бъде откаран в плен и в къщата му няма [средства] за прехрана и поради това жена му влезе в къщата на другиго и роди деца, [а] после нейният мъж се завърне и стигне до общината си, тая жена трябва да се върне при първия си мъж; децата следват баща си.

Ешнуна 30 (§ 136) Ако човек, като напусне общината си, избяга и след това съпругата му влезе в къщата на друг, то ако този човек, след като се върне, поиска да си вземе съпругата, тъй като той е презрял общината си и е избягал, съпругата на беглеца не е длъжна да се върне при мъжа си.

(§ 137) Ако човек реши да отхвърли наложница, която му е родила деца, или божия жена, която му е дала да получи деца, то трябва да се върне на тази жена нейната зестра и да ѝ се даде част от нивата, градината и [движимото] имущество, за да може тя да отгледа децата си. Когато тя отгледа децата, трябва да ѝ се даде от всичко, дадено на децата, и една част, равна на дела на един наследник; тя може да бъде взета [за съпруга] от любимия ѝ мъж.

Шуги 6 (§ 138) Ако човек реши да отхвърли своята [първа] съпруга, която не му е родила деца, той е длъжен да ѝ върне всичкото сребро от нейната откупна цена и да я обезщети за прикята, която тя е донесла от къщата на баща си, и може да я отхвърли.

(§ 139) Ако не е имала откупна плата, той трябва да ѝ даде като плащане за развода 1 мина сребро.

(§ 140) Ако той е мушкенум, трябва да ѝ даде 1/3 мина сребро.

(§ 141) Ако съпругата на човек, живеейки в къщата на мъжа си, реши да го напусне, почне да постъпва разточително, почне да разорява къщата си, да позори мъжа си, тя трябва да бъде разобличена; ако мъжът ѝ се изкаже за изгонването ѝ, той може да я изгони [и] не е длъжен да ѝ даде за път нищо като разводно възнаграждение. Ако мъжът ѝ не се изкаже за изгонването ѝ, мъжът ѝ може да вземе друга [съпруга]; тази жена трябва да живее в къщата на мъжа си като робиня.

(§ 142) Ако някоя жена намрази мъжа си и му каже: „Не се докосвай до мене", то делото трябва да се изследва по отношение на [възможен] порок от нейна страна. Ако тя е целомъдрена и непорочна, тази жена не е виновна, а мъжът ѝ излиза от къщи и много я позори; тя може да си вземе прикята и да се върне в къщата на баща си. !

(§ 143) Ако тя не е целомъдрена, излиза от къщи, разорява къщата, позори мъжа си, тая жена трябва да бъде хвърлена във водата. !!

(§ 144) Ако човек вземе [за съпруга] божия жена, тази жена даде на мъжа си робиня и създаде [по този начин] деца, а този човек поиска да си вземе наложница, това не бива да му се позволява, той не може да вземе наложница.

(§ 145) Ако човек вземе божия жена, тя не му даде деца [и] той поиска да си вземе наложница [и] да я въведе в къщата си; тази наложница не бива да се приравнява с жената.

(§ 146) Ако човек си вземе божия жена, тя даде на мъжа си робиня и последната роди деца, а после тази робиня почне да се приравнява към господарката си, тъй като тя е родила деца, господарката ѝ не може да я даде за сребро; тя може да ѝ наложи знак за робство и да я причисли към робините.

(§ 147) Ако тя не е родила деца, нейната господарка може да я даде за сребро.

(§ 148) Ако човек вземе съпруга, тя бъде сполетяна от проказа (?) [и] той поиска да си вземе друга, той може да си вземе, но не бива да изгонва съпругата, която е сполетяна от проказа; тя може да живее в къщата, която той ще построи, и той е длъжен да я издържа, докато е жива.

---

[66] Роб трябва да се разбира тук в преносен смисъл. Всеки вавилонец се смятал за роб на царя.

(§ 149) Ако тази жена не се съгласи да живее в къщата на мъжа си, той е длъжен да ѝ върне прикята, която тя е донесла от къщата на баща си; тя може да си отиде.

(§ 150) Ако човек подари на жена си нива, градина или къща или движимо имущество и ѝ даде документ с печат, то след смъртта на мъжа ѝ нейните деца не могат да искат от нея нищо по съдебен ред; майката може да даде наследството на своя любим син; на брата тя не е длъжна да дава.[67]

(§ 151) Ако някоя жена, живеейки в къщата на човек, задължи с договор мъжа си да не я подлагат на задържане неговите заемодавци и го накара да ѝ издаде документ [за това], то ако този човек е задлъжнял, преди да вземе [за съпруга] тази жена, неговите заемодавци не могат да подлагат жена му на задържане. Също ако тази жена е задлъжняла, преди да влезе в къщата на мъжа си, нейните заемодавци не могат да задържат мъжа ѝ.

(§ 152) Ако те задлъжнеят след влизането на тази жена в къщата на човека, отговарят съвместно пред тамкаря.

(§ 153) Ако съпруга на човек позволи да умъртвят съпруга ѝ заради друг мъж, тази жена трябва да се набие на кол.

(§ 154) Ако човек познае дъщеря си, този човек трябва да се изгони от общината.

(§ 155) Ако човек сватоса годеница на сина си, неговият син я познае, а сетне самият той да бъде заловен, лежащ в нейното лоно, той трябва да бъде вързан и хвърлен във водата.

(§ 156) Ако човек сватосва годеница на сина си и неговият син не я познае, а той самият легне в лоното ѝ, той трябва да ѝ претегли половин мина сребро и да ѝ възмезди всичко, каквото е донесла от къщата на баща си; тя може да бъде взета за [съпруга] от любимия от нея мъж.

(§157) Ако човек след [смъртта] на баща си легне в прегръдките на майка си, трябва да се изгорят и двамата.

(§158) Ако човек след смъртта на баща си бъде заловен в лоното на мащехата си, която е родила деца, този човек трябва да бъде изхвърлен от имуществото на бащиния си дом.

(§ 159) Ако човек донесе брачен дар в къщата на тъста си и даде откупната плата, [но] обърне поглед към друга жена [и] каже на тъста си: „Няма да взема дъщеря ти“, бащата на девойката може да вземе всичко, каквото му е донесено.

Шулги

(§ 160) Ако човек донесе брачен дар в къщата на тъста си, даде откупната плата, а после бащата на девойката каже: „Няма да ти дам дъщеря си“, той трябва да върне в двоен размер всичко, което му е донесено.

(§ 161) Ако човек донесе в къщата на тъста си брачен дар, даде откупна плата, [а после] неговият приятел го наклевети и тъстът каже на господаря на жената „Ти не ще вземеш дъщеря ми“, той е длъжен да върне в двоен размер всичко, което му е донесено, а неговият приятел не може да се ожени за жена му.

(§162) Ако човек вземе съпруга, тя му роди деца, а след това [тази] жена умре [буквално: отиде при съдбата си], нейният баща не може да предявява иск за прикята ѝ — тя принадлежи [само] на децата ѝ.

(§ 163) Ако човек вземе съпруга, тази жена не му даде да получи деца и умре, то ако неговият тъст му върне откупната плата, донесена от този човек в къщата на тъста, нейният мъж не може да предяви иск за прикята на тази жена — прикята ѝ принадлежи само на къщата на баща ѝ.

(§ 164) Ако тъстът не му върне откупната плата, той е длъжен, след като спадне от прикята ѝ цялата откупна цена, да върне нейната прикя в къщата на баща ѝ.

(§ 165) Ако човек подари на сина си, който е приятел в неговите очи, нива, градина, къща и му даде документ с печат, а сетне бащата умре, когато братята почнат да се делят, той [любимият син] трябва да вземе подаръка, даден му от баща му, и освен това не трябва да поделят помежду си по равно имуществото в къщата на баща си.

(§ 166) Ако човек вземе съпруги за синовете, които има, [а] за най-малкия не вземе съпруга, а после бащата умре, когато братята почнат да се делят, от имуществото на бащината им къща те трябва да установят за най-младия брат, който не е взел жена, освен неговата част среброто за откупна плата и да му позволят да вземе жена.

(§ 167) Ако човек вземе съпруга и тя му роди деца, [а после] тази жена умре, след нейната [смърт] той си вземе друга жена и тя също роди деца, а после бащата умре, децата не трябва да се делят по майки, те трябва да вземат прикята на майките си и да поделят по равно имуществото в къщата на баща си.

(§ 168) Ако човек реши да изгони сина си [и] каже на съдиите: „Ще изгоня сина си“, съдиите трябва да разследват неговото дело; ако синът не е извършил тежък грях, [достатъчен] за изгонването му от наследство, бащата не може да лиши сина си от наследство.

(§ 169) Ако той е извършил спрямо баща си тежък грях, [достатъчен] за изгонването му от наследството, те трябва за пръв път да му простят, ако ли пък той е извършил тежък грях за втори път, бащата може да лиши сина си от наследство.

(§ 170) Ако на човек съпругата му роди деца и неговата робиня [също] роди деца, [и] бащата приживе каже на децата си, които му е родила робинята: „мои деца“, причисли ги към децата на съпругата, а после бащата умре, децата на съпругата и децата на робинята трябва да поделят помежду си имуществото на баща си по равно; наследникът, син на съпругата, при подялбата трябва да избере и вземе [своята част пръв].

---

[67] За да не мине имотът на семейството на мъжа ѝ в нейното родно семейство.

(§ 171) А ако бащата, още докато е жив, не каже на децата, родени му от робиня: „мои деца“, а след това бащата умре, децата на робинята нямат право да делят с децата на съпругата имуществото в дома на бащата. Робинята и нейните деца трябва да бъдат пуснати на свобода, а децата на съпругата нямат право да предявяват искания към децата на робинята за [превръщане в] робство. Съпругата трябва да получи своята прикя и подаръка [вдовишкия дял], който ѝ е дал и ѝ е завещал чрез документ нейният мъж. Тя трябва да живее в жилището на своя мъж и да се ползува от [всичко това], докато е жива. Тя няма право да [го] продава за сребро; онова, което остане след нея, принадлежи само на нейните деца.

(§ 172) Ако нейният мъж не ѝ е дал подарък [вдовишки дял], то трябва да ѝ се възстанови цялата прикя, а тя трябва да получи от имуществото на дома на своя мъж част, равна на дела на един наследник. Ако ли пък децата започнат да я притесняват с цел да я изгонят от дома на нейния мъж, то съдиите са длъжни да разгледат нейното дело и да накажат децата, [а] тази жена не е длъжна да напусне дома на своя мъж. Ако тази жена реши да го остави, тя трябва да остави подаръка [вдовишкия дял], даден ѝ от мъжа ѝ, на своите деца, [а за себе си] да вземе прикята от бащиния си дом и нея може да получи обичният ѝ мъж...

(§ 173) Ако тази жена [там], където се омъжи, роди на своя втори мъж деца, а след това умре, то прикята ѝ трябва да поделят помежду си децата ѝ от първия и от втория ѝ мъж.

(§ 174) Ако тя не роди деца на втория си мъж, нейната зестра следва да получат само децата ѝ [от първия ѝ] съпруг.

(§ 175—176) Ако някой било дворцов роб, било пък роб на мушкенум се ожени за дъщеря на човек [и] тя роди деца, [то] господарят на роба няма право да предявява към децата на човека иск за [обръщането] им в робство. И ако някой било дворцов роб, било пък роб на мушкенум се ожени за дъщеря на човек и тя, когато той се ожени за нея, влезе в дома на дворцовия роб или на роба на мушкенума с прикята от своя бащин дом [и] след като са заживели съвместно, те създадат дом и придобият движимо имущество, а по-късно било дворцовият роб, било робът на мушкенума умре, [то] дъщерята на човека трябва да получи своята прикя, а всичко онова, което нейният мъж и тя са придобили от момента, в който те са заживели съвместно, трябва да се раздели на две части: половината трябва да вземе господарят на роба, а другата половина — дъщерята на човека за своите деца. Ако дъщерята на човека е нямала прикя, всичко онова, което нейният мъж и самата тя са придобили от момента, в който са заживели съвместно, трябва да бъде разделено на две части: половината получава господарят на роба, а другата половина — дъщерята на човека за своите деца.

(§ 177) Ако вдовица, която има малолетни деца, реши да влезе в дома на другиго, тя няма право да влезе без [позволението] на съдиите. Когато тя влезе в дома на другиго, съдиите са длъжни да разследват делото на дома на първия ѝ мъж, да предадат дома на първия ѝ мъж да бъде стопанисван от втория ѝ мъж и от тази жена и да вземат от тях необходимия за това документ. Те са длъжни да пазят дома, да възпитават малолетните деца, като нямат право да продават съдовете за сребро. Купувачът, който е купил съдовете на децата на вдовицата, загубва своето сребро, като имуществото трябва да се върне на неговите стопани.

(§ 178) Ако на божията сестра, на божията жена или на храмовата блудница, на която баща ѝ е дал прикя и е написал съответен документ, но не запише в написания от него документ, че тя има право да продава своето наследство, където пожелае, не ѝ предостави свободно разпореждане, а след това баща ѝ умре, то нейните братя получават нейната нива и градина и са длъжни да ѝ дават съобразно с нейния дял жито, масло и вълна и [по този начин] да я снабдяват с храна. Ако нейните братя не ѝ дават съобразно с нейния дял жито, масло и вълна и [по този начин] да я снабдяват с храна, тя има право да предаде своята нива и градина на онзи земеделец, който тя намери за добре, и нейният земеделец е длъжен да я издържа. Тя може да ползува от нивата, градината и от всичко, което ѝ е дадено от нейния баща, докато е жива, [но] не може да го продава за сребро, нито да плаща с него дълговете на другиго; нейното наследство принадлежи само на братята ѝ.

(§ 179) Ако на божията сестра, божията жена или блудница, на която баща ѝ е дал прикята и е написал документ с печат, той отбележи в написания от него документ, че тя може да продаде своето наследство, където пожелае, като ѝ предостави свободно разпореждане с имуществото, а след това баща ѝ умре, тя може да продаде своето имущество, където пожелае, а нейните братя не могат да искат [нищо] от нея.

(§ 180) Ако бащата не е дал на своята дъщеря, на божията жена, живееща в обител, или блудница прикята, а след това баща ѝ умре, тя получава от имуществото в дома на баща си частта, която е равна на дела на един наследник, и получава от нея, докато е жива. Нейното наследство (?) принадлежи само на нейните братя.

(§ 181) Ако бащата посвети [дъщеря си] на бога като божия жена, храмова блудница или храмова мома и не ѝ даде прикя, а след това баща ѝ умре, тя трябва да отдели от имуществото в дома на баща си една трета от своята наследствена част и да се ползува от нея, докато е жива; нейното наследство принадлежи само на нейните братя.

(§ 182) Ако бащата не даде на своята дъщеря прикята, а тя е божия жена на Мардук Вавилонски, не ѝ напише документ с печат, а след това баща ѝ умре, тя получава при делбата с братята си от имуществото в бащиния си дом една трета от своя наследствен дял; тя не е длъжна да носи повинност; божията жена на Мардук е свободна да предаде своето наследство, където пожелае.

(§ 183) Ако бащата даде на своята дъщеря, родена от наложница, прикя, омъжи я и ѝ даде документ с печат, а след това бащата умре, тя няма дял в имуществото в дома на своя баща.

(§ 184) Ако бащата не даде на своята дъщеря, родена от наложницата, прикя и не я омъжи, след това умре, нейните братя са длъжни да ѝ дадат прикята съобразно с възможностите на бащата в дома и да я омъжат.

(§ 185) Ако бащата осинови малолетен на свое име и го отгледа, това осиновено дете не може да бъде искано обратно.

(§ 186) Ако човек осинови малолетен и когато последният бъде приет, той нанесе обида (?) на своя [приемен] баща или майка [или той намери своя баща или майка], това осиновено дете трябва да бъде върнато в дома на своя баща.

(§ 187) [Приемният] син на евнух (?), който служи в двореца, и синът на блудница не могат да бъдат изискани обратно.

(§ 188) Ако един занаятчия си вземе малолетен осиновен син и го изучи на своя занаят, осиновеният син не може да бъде изискан обратно.

(§ 189) Ако той не го научи на своя занаят, този осиновен син може да се завърне обратно в дома на своя [роден] баща.

(§ 190). Ако някой човек осинови малолетен и го отгледа, но не го причисли към своите деца, този осиновен син може да се завърне в дома на своя роден баща.

(§ 191) Ако човек отгледа осиновен малолетен син, [но] след това създаде дом, има деца и реши да изгони осиновения син, този син не бива да си отива с празни ръце; приемният баща е длъжен да му даде от своето движимо имущество 1/3 от наследствения му дял [и само тогава] той ще си отиде; от нивите, градините и къщата бащата не е длъжен да му дава нищо.

(§ 192) Ако [осиновеният] син на евнух (?) или на блудница каже на своя приемен баща или приемната си майка: „Ти не си ми баща“ [или] „Ти не си ми майка“, трябва да му се отреже езикът.

(§ 193). Ако [осиновеният] син на евнух (?) или на блудница узнае за дома на своя [естествен] баща и намрази своя приемен баща или приемната си майка и си отиде в дома на своя баща, трябва да му се извади окото.

(§ 194) Ако човек предаде своето дете на кърмачка и това дете умре в ръцете на кърмачката, а кърмачката без знанието на неговия баща или майка го подмени с друго дете, то тя трябва да бъде изобличена и за това, че без знанието на неговия баща или майка го е подменила с друго дете, трябва да ѝ се отрежат гърдите.

(§ 195) Ако синът удари своя баща, трябва да му бъдат отрязани пръстите.

(§ 196) Ако някой човек повреди окото на сина на човек, трябва да бъде повредено и неговото око.

(§ 197) Ато той строши кост [на сина] на човек, трябва да бъде строшена и неговата кост.

(§ 198) Ако той повреди окото на мушкенум или строши кост на мушкенум, той трябва да претегли една мина сребро.

(§ 199) Ако повреди окото на роб на човек или строши костта на роб на човек, той е длъжен да заплати половината от покупната му стойност.

(§ 200) Ако човек избие зъб на равен на себе си човек, трябва и нему да бъде избит зъб.

(§ 201) Ако той избие зъб на мушкенум, той трябва да претегли 2/3 мина сребро.

(§ 202) Ако човек удари плесница на някое лице, по-високо [по обществено положение], отколкото е неговото лично положение, трябва да му бъдат нанесени в събранието [публично] 60 удара с бич от говежда кожа.

(§ 203) Ако синът на човек удари плесница на равен на себе си син на човек, той трябва да претегли 1 мина сребро.

(§ 204) Ако мушкенум удари плесница на друг мушкенум, той трябва да плати 10 сикли сребро.

(§ 205) Ако някой роб удари плесница на сина на човек, трябва да му бъде отрязано ухото.

(§ 206) Ако човек по време на сбиване удари човек и му причини телесна повреда, този човек трябва да се закълне „Аз не го ударих умишлено“ и да плати възнаграждението на лекаря.

(§ 207) Ако онзи човек умре от побой, този трябва да се закълне и ако потърпевшият е син на човек, трябва да претегли половин мина сребро.

(§ 208) Ако [потърпевшият] е син на мушкенум, той трябва да претегли една мина сребро.

(§ 209) Ако човек удари дъщерята на човек и причини помятане на плода, който тя носи в утробата си, той трябва да ѝ заплати за плода 10 сикли сребро.

(§ 210) Ако тази жена умре, то и неговата дъщеря трябва да бъде убита.

(§ 211) Ако той чрез побой причини помятане на плода на дъщеря на мушкенум, той е длъжен да претегли 5 сикли сребро.

(§ 212) Ако тази жена умре, той трябва да претегли половин мина сребро.

21

(§ 213) Ако той удари робиня на човек и ѝ причини пометане на плода, той трябва да претегли 2 сикли сребро.

(§ 214) Ако тази робиня умре, той трябва да претегли 1/3 мина сребро.

(§ 215) Ако лекар извърши на човек една сериозна операция с бронзов нож и излекува [този] човек или пък отстрани перде от окото (?) на човек посредством бронзов нож и му излекува окото, той трябва да получи 10 сикли сребро.

(§ 216) Ако болният е мушкенум, лекарят трябва да получи 5 сикли сребро.

(§ 217) Ако [болният] е роб на човек, господарят трябва да даде на лекаря 2 сикли сребро.

(§ 218) Ако лекар направи на човек тежка операция с бронзов нож, причини смърт на [този] човек или пък отстрани перде (?) от окото на човек с помощта на бронзов нож и повреди окото на човека, трябва да му се отрежат пръстите.

(§ 219) Ако лекар извърши тежка операция с бронзов нож на роба на мушкенум и причини смъртта му, той трябва да замести роба с роб.

(§ 220) Ако той с помощта на бронзов нож отстрани перде (?) и му повреди окото, той трябва да претегли половината от покупната му стойност.

(§ 221) Ако лекар оправи строшената кост на човек или пък му излекува болезнен оток (?), [болният] трябва да претегли на лекаря 5 сикли сребро.

(§ 222) Ако [болният] е син на мушкенум, той трябва да претегли 3 сикли сребро.

(§ 223) Ако болният е роб на човек, господарят на роба трябва да претегли 2 сикли сребро.

(§ 224) Ако лекарят на воловете или на овцете направи тежък прорез на вол и на овца и излекува [животното], стопанинът на вола или овцата е длъжен да заплати като възнаграждение 1/6 сикли сребро.

(§ 225) Ако той направи тежък прорез на вола или овцата и причини смъртта на животното, трябва да заплати на стопанина на вола или на овцата 1/4 или 1/5 от покупната цена.

(§ 226) Ако някой бръснар без [позволението на] господаря на роба обръсне (?) [или: постави] знак на роб, който не се продава (?), на този бръснар трябва да се отрежат пръстите.

(§ 227) Ако някой човек измами бръснаря [и] той обръсне (?) [или постави] знак на роб, който не се продава, такъв човек трябва да бъде убит и закопан пред вратата на къщата си, а бръснарят трябва да се закълне: „Аз обръснах (или: поставих) знак „неумишлено“, и да бъде освободен [от отговорност].

(§ 228) Ако някой строител построи на човек дом и го завърши, той [стопанинът на дома] трябва да му даде подарък в размер от 2 сикли сребро за всеки сар [площ] от дома.

(§ 229) Ако някой строител построи дом на човек и при това извърши своята работа нетрайно, тъй че построената от него къща се срути и причини смъртта на стопанина на къщата, такъв строител трябва да бъде убит.

(§ 230) Ако причини смъртта на сина на стопанина на къщата, трябва да бъде убит синът на строителя.

(§ 231) Ако той причини смъртта на роба на стопанина на къщата, той трябва да върне на стопанина на къщата роб за роб.

(§ 232) Ако той унищожи имуществото на стопанина, длъжен е да възстанови всичко, което е унищожено от него; а затова пък, че е построил дома нетрайно, тъй че се е срутил, той трябва да построи срутилия се дом за своя сметка.

(§ 233) Ако строителят, като строи дом на човек, не укрепи работата си, тъй че стената се срути, той е длъжен да подпре стената на свои разноски.

(§ 234) Ако един майстор-корабостроител стъкми кораб на човек [с вместимост] от 60 куру, стопанинът на кораба трябва да му даде като възнаграждение 2 сикли сребро.

(§ 235) Ако майстор-корабостроител, който е стъкмил кораб за един човек, е извършил своята работа недобросъвестно, тъй че корабът започне да тече (?) и получи дефекти още през първата година, майсторът-корабостроител трябва да разруши този кораб, да изработи за своя сметка един траен кораб и да предаде трайния кораб на стопанина на кораба.

(§ 236) Ако някой човек даде своя кораб под наем на някой корабостроител, а този последният бъде небрежен и потопи или остави онова, което се намира на кораба, да пропадне, корабостроителят е длъжен да плати обезщетение за кораба на стопанина на кораба.

(§ 237) Ако човек наеме майстор-корабостроител и кораб и го натовари с жито, вълна, масло, фурми или друг товар, а този майстор-корабостроител бъде небрежен и потопи кораба или унищожи онова, което се намира на кораба, майсторът-корабостроител е длъжен да плати обезщетение за потопения кораб и за всичко, което е загинало.

(§ 238) Ако майсторът-корабостроител потопи кораба, но го изтегли [от водата], той е длъжен да върне в сребро половината от неговата покупна стойност.

(§ 239) Ако чо[век наеме] майстор-корабостроител, той е длъжен да му дава 6 [куру жито] всяка година.

(§ 240) Ако корабът, който плава срещу течението [т. е. движи се с платна], се сблъска с кораб, който се движи по течението, и го потопи, стопанинът на кораба, който бил потопен, е длъжен да декларира с клетва пред бога всичко онова, което е загинало на неговия кораб, а стопанинът на кораба, който се е движел срещу течението и който е потопил кораба, движещ се по течението, е длъжен да му плати обезщетение за кораба и за всичко онова, което е загинало.

(§ 241) Ако човек вземе под наем вол, той трябва да заплати една трета мина сребро.

(§ 242—243) Ако човек вземе под наем [животно] за една година, той трябва да заплати: наем за работния вол 4 куру зърнени храни, а наем за охранена крава първо качество — 3 куру зърнени храни на неговия [или на нейния] стопанин.

(§ 244) Ако човек вземе под наем вол или магаре и те бъдат умъртвени от лъв в степта, щетите се носят единствено от неговия стопанин.

(§ 245) Ако човек наеме вол и му причини смърт вследствие на небрежност или побой, той трябва да върне на стопанина вол срещу вола.

(§ 246) Ако човек наеме вол и му строши крака или му пререже кръвоносен съд, намиращ се зад тила му, той трябва да върне на стопанина за вола вол.

(§ 247) Ако човек наеме вол и му повреди окото, той трябва да претегли на стопанина на вола сребро в размер на половината от покупната цена на животното.

(§ 248) Ако човек наеме вол и му отреже рог, отреже му опашката или му повреди ноздрите (?), той трябва да заплати в сребро 1/5 от покупната му стойност.

(§ 249) Ако човек наеме вол и го порази бог, тъй че той падне, онзи, който го е взел под наем, трябва да се закълне пред бога и да бъде освободен [от отговорност].

(§ 250) Ако волът, който се движи по улицата, набоде човек и причини смъртта му, това съдебно дело не води към иск.

(§ 251) Ако волът на човек е бодлив, на него [на стопанина] бъде съобщено за този порок [на вола], [а именно], че е бодлив, а стопанинът не му притъпи рогата и не спъне своя вол и този вол набоде сина на човек и му причини смърт, той трябва да заплати половин мина сребро.

(§ 252) [Ако онзи, който загине] е роб на човек, той трябва да заплати 1/3 мина сребро.

(§ 253) Ако човек наеме човек, който да стопанисва нивите му, предостави му жито, което е необходимо за стопанството, повери му добитъка и с договор го обвърже да обработва нивите, то ако този човек открадне семената или кърмата и тези неща бъдат намерени у него, трябва да му бъдат отрязани пръстите.

(§ 254) Ако той, след като си присвои зърнодобива, който е необходим за стопанството, изтощи добитъка, той е длъжен да възстанови съответното количество (?) зърно, което е получил.

(§ 255) Ако той даде добитъка на човек под наем или открадне семената и не отгледа жито на нивата, този човек трябва да бъде изобличен и той трябва да претегли по време на жътва 60 куру жито за всеки 10 ику.

(§ 256) Ако той не е в състояние да плати онова, за което отговаря, той трябва да бъде разчекнат на тази нива с помощта на добитъка.

(§ 257) Ако човек наеме орач (?), той е длъжен да му дава в годината 8 куру жито.

(§ 258) Ако човек наеме воловар, той е длъжен да му дава в годината 6 куру жито.

(§ 259) Ако човек открадне плуг от обработваема земя, той трябва да заплати на собственика на плуга 5 сикли сребро.

(§ 260) Ако той открадне плуг-сеялка (?) или брана, трябва да заплати 3 сикли сребро.

(§ 261) Ако човек наеме пастир, който да пасе едрия или дребния добитък, той трябва да му дава 8 куру жито в годината.

(§ 262) [повреден текст].

(§ 263) Ако той погуби дадения му [вол] или [овца], длъжен е да обезщети стопанина, като му върне срещу вола вол и срещу овцата [овца].

(§ 264) Ако пастирът, комуто са поверени да извежда на паша едър или дребен [добитък], получи цялата си работна заплата и [с нея] бъде задоволен, [но въпреки това] започне да намалява броят на едрия и дребния добитък или пък да намалява неговият прираст, то той е длъжен да предаде прираста и дохода съобразно със своя договор.

(§ 265) Ако пастирът, комуто е поверен за паша едър или дребен добитък, бъде непочтен, промени клеймото и продаде добитъка за сребро, той трябва да бъде изобличен и трябва да заплати обезщетение за откраднатия от него едър и дребен добитък на стопанина в десеторен размер.

(§ 266) Ако в кошарите се появи божие прикосновение [т. е. настъпи мор] или пък лъв умъртви [някое животно], пастирът е длъжен да се очисти пред бога, а стопанинът на стадото трябва да прости мора в кошарата.

(§ 267) Ако пастирът бъде небрежен и допусне да се появи сред добитъка в кошарата белокръвие (?), пастирът е длъжен да обезщети стопанина заради причинените му в кошарата щети от белокръвието (?) посредством едър или дребен добитък.

(§ 268) Ако човек наеме вол за вършитба, наемът за него е 20 сила жито.

(§ 269) Ако той наеме за вършитба магаре, наемът за него е 10 сила жито.

(§ 270) Ако той наеме за вършитба козле (?), наемът за него е 1 сила жито.

(§ 271) Ако човек наеме волове, кола и колар, той трябва да даде 180 сила жито на ден.

(§ 272) Ако този човек наеме само кола, той трябва да дава 40 сила жито на ден.

(§ 273) Ако човек наеме работник, той трябва да плаща от началото на годината до петия месец 6 ше сребро на ден, а от шестия месец до края на годината той трябва да плаща 5 ше сребро на ден.

(§ 274) Ако човек вземе занаятчия, то заплатата... 5 [ше сре]бро, заплата... [... ше] сребро, [заплата на камено]делеца — [... ше] сребро, [заплата... ше] сребро, заплата на ковача [... ше] сребро, [заплата] на дърводелеца 4 ше сребро, заплата на кожаря [... ше сребро], заплата на корабостроителя [... ше сребро], [заплата] на строителя [... ше сребро] на ден той трябва да дава.

(§ 275) Ако човек наеме дъ [лъг] кораб [т. е. кораб, който се движи с въже], той е длъжен да плаща за него 3 ше сребро на ден като наем.

(§ 276) Ако човек наеме кораб, който се движи срещу течението, [кораб с платна], той е длъжен да дава за него по 2 1/2 ше сребро на ден като наем.

(§ 277) Ако човек наеме кораб [с вместимост] 60 куру, той е длъжен да дава за него 1/6 [сикла] сребро на ден като наем.

(§ 278) Ако човек купи роб или робиня и след това измине един месец, той получи епилептичен припадък, купувачът може да го върне обратно на неговия продавач и да получи обратно претегленото от него сребро.

(§ 279) Ако човек купи роб [или] робиня и срещу него бъде насочен [виндикационен, т. е. за освобождаване] иск, по иска отговаря само продавачът.

(§ 280) Ако човек купи в неприятелска страна роб или робиня на човек и когато се завърне в страната, стопанинът на роба или робинята признае своя роб или робиня, то ако този роб или робиня са деца на страната [т. е. на Вавилония], те трябва да бъдат пуснати на свобода без [възнаграждение във вид] на сребро.

(§ 281) Ако те са деца на друга страна, купувачът е длъжен да назове пред бога претегленото от него сребро, [а] стопанинът на роба или робинята може да предаде на тамкаря претегленото от него србро и да освободи за [себе си] своя роб или робиня.

(§ 282) Ако робът каже на своя стопанин: „Ти не си ми господар", то той е длъжен да го изобличи като свой роб, а след това господарят може да му отреже ухото.

Ето справедливите закони, утвърдени от Хамурапи, победоносния цар, който въдвори истинско благоденствие и добро управление в страната...

8. Вавилон

Херодот, 1, 178—181

Описанието на Вавилон от Херодот се намира в първата книга на Херодотовата „История" във връзка с похода на персийския владетел Кир I срещу Асирия (538 г. пр. н. е.). Тогава и Вавилон се намирал под асирийска власт.

Кир, след като подчинил всички земи на континента,[1] предприел нападение срещу асирийците. Асирия има наистина и други големи и многолюдни градове, но най-прославен и могъщ след разрушаването на Ниневия[2] бил Вавилон. Този град бил устроен така. Той бил разположен всред голяма равнина. Всяка една от неговите лицеви страни била дълга по 120 стадия[3], тъй като по общата си форма той бил четириъгълник. По този начин цялостната обиколка на града възлиза на четиридесет и осем стадия.[4]

Такава е големината на столичния град Вавилон, а при това той е украсен и подреден като никой от градовете, които са ни познати. Той е заобиколен преди всичко с един широк и дълбок ров, който се е пълнел с вода. След това идва една крепостна стена, която на широчина е 50 царски лакти (пехи)[5], а на височина — 200 лакти. Царският лакът превишава обикновения [гръцкия] по големина с три пръста.

Необходимо е освен това да се каже как е била употребена пръстта от рова и по какъв начин е била изработена [издигната] крепостната стена. Едновременно с изкопаването на рова пръстта, добита от изкопа, се преработвала на кирпич. Работниците извозвали по този начин от изкопа добре приготвен кирпич, който те изпичали в пещи. След това като спойка те употребявали горещ асфалт. Между всеки тридесет реда кирпич те поставяли слоеве от плет, изработен от тръстика, като иззиждали най-напред бреговете на рова, а след това и самата крепостна стена, и то по същия начин. Най-горе на стената, и то на самия неин ръб, издигнали едноетажни съоръжения — кули, които били обърнати две по две една срещу друга. Тези кули се намирали една от друга на такова разстояние, че между тях минавала колесница, запрегната с четири коня. Околовръст на самата стена имало 100 врати, изработени целите от бронз. Тези врати били снабдени със също такива бронзови горни прагове, резета и напречни диреци за затваряне. Има един друг град, който се намира на разстояние от около 8 дни път от Вавилон. Името на този град е Ис. През него тече неголяма река, която с влива в Ефрат и чието име също е Ис. Тази именно река влече голямо количество асфалтови буци. Оттук се добивал и асфалтът, необходим за постройката на крепостната стена на Вавилон.

---

[1] В случая под думата континент се разбира Предна Азия. Преди да подчини Асирия, Кир сложил ръка на цяла Йония (Западна Мала Аазия), като по този начин отместил границата на държавата си на Егейско море.

[2] Това станало при управлението на мидийския владетел Киаксар през 606 г. пр. н. е.

[3] Други антични гръцки автори, като Ктезий, Диодор Сицилийски и Страбон говорят съответно за 385, 365 и 360 стадия. Както изглежда, Херодот не е измервал сам обиколката на стената, но неговите сведения, заимствувани вероятно от местни водачи, се оказват доста верни след проверките, извършени от съвременни асириолози.

[4] Приблизително 22 км и 200 м.

[5] „Царският" лакът, измерен на самите вавилонски и асирийски строителни паметници, отговаря по дължина на съвременни 525 мм. Според това широчината на стената била 26,25 м, а нейната височина — 10,5 м. Гръцкият лакът съдържал 24 пръста, което е равно на съвременни 462 мм.

180. И тъй Вавилон е бил укрепен с крепостна стена по изложения по-горе начин. Самият град Вавилон има два квартала. По средата си той се прорязва от река, чието име е Ефрат. Тя извира от Армения и е пълноводна, дълбока и бързотечна. Ефрат се влива в Червено море[6]. Крепостната стена със своите издадени напред части образува от двете страни на реката една укрепена линия. Оттук извивките на стената [във формата на лакти] продължават, следвайки двете страни на реката, във вид на по-леко построена крепостна стена от печени кирпичи. Този град е застроен напълно с триетажни и четириетажни постройки и е прорязан с улици, които се пресичат под прав ъгъл. Останалите [напречни] на тези улици водят по протежение на двата бряга на реката. За всяка улица, водеща покрай реката и успоредна на споменатата по-лека укрепителна преграда, има вратички, които са толкова на брой, колкото са и улиците. И тези вратички са от бронз и се отварят, предоставяйки достъп към реката. Докато тази стена, която следва по протежение на течението на реката, е главният защитен пояс, другата вътрешна стена върви успоредно на първата, като не е много по-слаба от другата стена, но е по-тясна от нея.

По средата на всеки от двата квартала на града са издигнати: в единия — царският дворец, заобиколен от голяма и здрава ограда, а в другия— храмът на бог Баал. Този храм представлява светилище с бронзови врати, което съществува и досега. Цялата му обиколка има дължина два стадия и е с четириъгълна форма. Всред храма е построена яка кула, чиято широчина достига една стадия. Над тази кула е издигната друга кула, а над нея още една. По този начин кулите достигат осем на брой. Изкачването в тези кули става отвън околовръст, като се минава през всичките [осем] кули. Към средата на изкачването има седалище и столове за почивка. На тях сядат, за да си починат, онези, които се изкачват нагоре. В най-горната кула има голям храм. В него е поставено голямо и красиво застлано легло, а до него е сложена златна трапеза. В храма няма никаква статуя, нито пък някой от мъжете остава тук, за да престои през нощта, освен само една жена от местните жители[7], която бог Баал избирал измежду всичките, както разказват халдейците, които са жреци на този бог.

ХЕТСКО ЦАРСТВО

9. Робството и някои други обществени отношения според законите на хетите

(избрани места от тези закони)

Хетските закони са се запазили до наши дни в няколко копия, които по време са от т. нар. новохетски период. Преводът на избраните места от тези закони е направен по най-новите и най-точни руски преводи, които се намират в „Хрестоматия по истории древнего Востока“, М., 1963 и в „Хрестоматия по истории древнего мира“, Саратов, 1973 г.

(§ 1) [Ако] някой убие при свада [мъж и]ли жена, [то] той е длъжен да заплати за него обезщетение, а [именно] да даде 4 глави[1], мъже или жени, а също така [след изплащането на обезщетението] виновния го връщат в неговия дом[2].

(§ 2) [Ако] някой убие при свада [роб] или робиня [то] той е длъжен да заплати за него обезщетение, а [именно] да даде две глави, мъже или жени, а също така [след изплащането на обезщетението] виновният се връща у дома си.

(§ 3) [Ако] някой удари свободен [мъ]ж или свободна жена и той [тя] умре, [то ако само] неговата ръка [се провин]и[3], той е длъжен да заплати за него обезщетение, а [именно] да даде 2 глави, а също така [след изплащането на обезщетението] виновния го връщат у дома му.

(§ 4) [Ак]о някой удари роб или [робиня] и тоя [тя] умре, [то ако само] неговата ръка се провини, той е длъжен да даде за него [нея] обезщетение, а [именно] да даде 1 глава, а също [след като заплати обезщетението], виновния го връщат у дома му.

---

[6] Дн. Персийски залив.

[7] Местните жители във Вавилон били халдейците, които били подчинени по-късно от чужди завоеватели. Халдейците запазили своите първоначални права само по отношение на жреческата длъжност при култа на Баал по подобие на магите в древна Персия.

[1] Имат се пред вид роби или пък членове на семейството.

[2] Предполага се, че това е най-вероятното разбиране на заключителната формула на § 1 и на още някои други параграфи. Относно смисъла на тази формула има много предположения. Точният ѝ превод гласи: „той [го] тласка към дома му“.

[3] „Ако само неговата ръка се провини“, т. е. ако се касае за убийство, което е съвсем неумишлено.

(§ 7) Ако някой ослепи свободен човек или му избие зъб, [то] по-рано се е заплащало за това 1 мина сребро, а сега извършителят е длъжен да даде 20 сикли[4], а също така, [след като заплати обезщетението] виновния го връщат у дома му.

(§ 8) Ако някой ослепи роб или робиня или му [й] избие зъб, [то] той е длъжен да даде 10 сикли сребро, а също така [след изплащане на обезщетението] провинилия се го връщат у дома му.

(§ 11) Ако някой строши ръка или крак на свободен човек, то той е длъжен да му даде 20 сикли сребро, а също така, [след като заплати обезщетението] виновния го връщат у дома му.

(§ 12) Ако някой строши ръка или крак на роб или робиня, [то] той е длъжен да даде[5] 10 сикли сребро, а също така, [след като заплати обезщетението], виновния го връщат у дома му.

(§ 22) Ако робът избяга и някой го върне обратно, [то] ако той залови [роба] отблизу, [господарят на роба] е длъжен да му даде обувки [сандали]; ако [той го залови] отсам реката, [господарят на роба] е длъжен да му даде 2 сикли сребро; ако обаче го залови отвъд реката, то [господарят на роба] е длъжен да даде 3 сикли сребро.

(§ 23) Ако роб [из]бяга и отиде в Лувия[6], [то] на онзи, който го върне обратно, [господарят на роба] е длъжен да даде 6 сикли сребро; ако робът избяга и отиде в неприятелска страна, то именно онзи, който го върне обратно, може да го вземе за себе си.

(§ 24) Ако роб или робиня избяга, [то] в огнището на когото го [я] намери неговият [нейният] господар, на него нему] той е длъжен да върне [предаде] заплатата за мъж [за] 1 месец 12 сикли сребро, [а] за жена да даде заплата [за] 1 месец 6 сикли сребро.

(§ 31) Ако свободен мъж и робиня се съберат доброволно (?) и той я вземе за жена и те си създадат дом и деца, а след това те се скарат и се разделят, като поделят дома наполовина помежду си, [то] мъжът ще вземе децата, а жената ще вземе единия син.

(§ 32) Ако роб [си] вземе за жена [свободна] жена, [то] техният съдебен процес трябва да бъде същият.

(§ 33) Ако роб си вземе [за жена] робиня, то [техният] съдебен процес трябва да бъде същият.

---

[4] Сикълът е основната единица за тегло в Хетското царство. Хетското название на тази мярка и точният й размер са неизвестни.

[5] Заслужава да се обърне внимание на това, че в случая отсъствува думата „му“.

[6] Лувия е обширна област в Зап. Мала Азия, съседна на Хетското царство.

(§ 35) Ако някой надзирател и пастир похити [отвлече] свободна жена и не я върне срещу откуп, то тя трябва да стане на третата година робиня. Други тълкуватели превеждат: то тя е длъжна да стане робиня в продължение на 3 години.

(§ 93) Ако заловят предварително (?) свободен човек, преди той да е влязъл в къщата[7], [то] той е длъжен да заплати 12 сикли сребро.

Ако заловеният роб предварително (?), преди той да е влязъл в къщата, [то] той е длъжен да заплати 6 сикли сребро.

(§ 94) Ако свободен човек извърши обир [кражба] в къща, то той е длъжен да върне напълно каквото е взел; по-рано за кражба са давали като обезщетение по 1 мина сребро, а сега [той е длъжен] да даде 12 сикли сребро. Ако открадне много, [то] ще му наложат да заплати голямо обезщетение. Ако ли пък открадне малко, ще му определят да заплати малко обезщетение и виновния ще върнат у дома му.

(§ 95) Ако роб извърши обир на къща, то той е длъжен да върне напълно, каквото е взел; заради кражбата той е длъжен да заплати [като обезщетение освен това] 6 сикли сребро, [а също така] следва да му отрежат носа [и] ушите, а подир това да го върнат на господаря му. Ако той от[крадне] много, [то] ще му определят и да заплати много, ако ли пък откра[дне] малко, то ще му определят и да заплати малко; [ако] [обаче] неговият господар каже: „Аз ще платя обезщетение заради него“, то той е длъжен да заплати обезщетението; [ако ли пък] [господарят] откаже да плаща обезщетението, то едновременно с това е длъжен да предаде роба.

(§ 96) [Ако] някой човек извърши кражба в хамбар за зърнени храни и си набави от хамбара зърно, то той е длъжен да напълни хамбара със зърно и освен това да предаде 12 сикли сребро, а подир това [след заплащане на обезщетението] виновния го връщат у дома му.

(§ 97) Ако роб извърши кражба в хамбар [с] зърнени храни и си набави от хамбара жито, [то] той е длъжен да напълни хамбара с жито и [освен това] да предаде 6 сикли сребро, а също така [след плащането на обезщетението] виновния връщат у дома му.

(98) Ако свободен човек подпали къща, [то] той е длъжен да построи отново къщата, а онова, което по време на пожара пропадне в къщата, било хора или едър и дребен рогат добитък, то и за тях не може да не заплати обезщетение.

(§ 99) Ако роб подпали къща, то неговият господар е длъжен да плати обезщетение заради него. На роба трябва да се отрежат обаче носът и ушите и след това трябва да го върнат на неговия господар. Ако последният не плати обезщетение, то той е длъжен да предаде самия роб.

---

[7] За да извърши кражба (?).

(§ 173) Ако някой се възпротиви на съдебното решение на царя, то неговият дом трябва да. . .[8]

Ако някой се възпротиви на съдебното решение на сановника, на него трябва да му отсекат главата.

Ако роб се надигне срещу своя господар, то той трябва да бъде хвърлен (удавен?) във водния басейн.

(§ 176) Ако някой купи занаятчия, бил той грънчар, ковач, дърводелец, тъкач или дрехар. . ., то той трябва да заплати 10 сикли сребро.

(§ 177) Ако някой купи гадател, който е обучен да гадае по полета на птиците, то той трябва да даде 25 сикли сребро.

Ако някой купи по-малко ценен мъж или жена, [то] той е длъжен да заплати 20 сикли сребро.

(§ 200б) Ако някой даде сина си на учение било като дърводелец, или ковач, или [тъка]ч, или кожар или пък тепавичар, то той е длъжен да даде като възнаграждение за обучението 6 сикли сребро.

ФИНИКИЯ

10. Културата на финикийците

Страбон, XVI, 2, 24 (С. 757 сл.)

Сидонците се представят [в писменото предание] като хора, които владеят много занаяти и притежават много изящни изкуства. За същото нещо свидетелствува и поетът Омир. Освен това те били хора, много вещи в областта на астрономията и аритметиката, като започнали с изкуството за аритметичните пресмятания и нощното мореплаване. И двете неща са впрочем присъщи занятия на търговците и мореплавателите. Подобно на това се разказва, че геометрията е изобретение на египтяните, водещо началото си от измерването на номите. Последното било необходимо да се извършва, тъй като границите между отделните номи се заличавали по време на приижданията на Нил. И тъй науката за землемерството преминала у елините от египтяните, а астрономията и аритметиката били заимствувани от финикийците. Даже и сега от тези градове могат да се заимствуват с голяма лекота множество знания от всички останали научни области. Ако трябва да се вярва на Посейдоний[1], то и учението за атомите в древността е дело на сидонеца Мохос, който живял във времето преди Троянските войни. Да оставим обаче древността. И в наши дни от Сидон[2] са родом следните знаменити философи[3]: Боет, с когото ние заедно разработвахме философията на Аристотел, както и брат му Диодот[4]. От Тир бил родом Антипатър[5], а малко преди нашето време оттам е излязъл и Аполоний[6], който бил съставил списък на философите и на съчиненията от Зенон[7] насам.

11. Финикийски моряци извършват обиколката на Африка по море

Херодот, IV, 42.

Няма никакво съмнение, че Либия[1] се мие от всички страни от морета, като се изключи само онази нейна част, която граничи с Азия. Това, доколкото знаем, доказал пръв Нехон[2], царят на Египет. Той, след като прекъснал прокопаването на канала, който трябвало да води от реката Нил към Арабския залив[3], изпратил финикийски моряци, като им заповядал да минат на връщане през Херакловите стълбове, за да се озоват в Северното море[4] и така да пристигнат в Египет. И тъй като потеглили от Еритрейското море[5], финикийците плавали продължително време в южна посока. С настъпването на есента обаче те спирали на сушата, засявали земята на онова място на брега на Африка, на което се намирали, и изчаквали жътвата. А след като ожънвали, те продължавали своето пътуване. Тъй правили те в продължение на две години, а на третата година завили при Херакловите стълбове в Северното море и пристигнали в Египет. Тези финикийци разказвали, макар че това ми се вижда невероятно, пък и други едва ли ще го повярват, че по време на тяхната обиколка около Либия слънцето застанало отведнъж от дясната им страна.[6]

---

[8] Смисълът на това изречение по-нататък е неясен.

[1] Виден гръцки философ, учен и исторически писател, родом от гр. Апамея в Сирия. Посейдоний живял и творил между 135—51 г. пр. н. е. Един от най-видните представители на стоическата философия, той проявявал интерес към бита и културата на негръцките народи, които описвал не само с вещина на учен етнограф, но и със симпатия, присъща на неговия прогресивен за своето време мироглед.

[2] Сидон (дн. Саида), важен град на крайбрежието на Финикия между Берит (дн. Бейрут) и Тир. Със своето развито занаятчийско производство и с оживената си търговия Сидон бил един от онези финикийски градове, които основали многобройните свои колонии в басейна на Средиземно море. Градът се намирал в добри отношения с Александър Македонски и през елинистическата епоха успял да запази своята самостоятелност, за да я загуби през 63 г. пр. н. е., когато капитулирал пред римските войски, командувани от Помпей.

[3] В случая трябва да се спомене, че освен споменатия малко по-горе Посейдоний никой от философите, които Страбон изброява на това място, включително и самият той, не биха могли да се смятат с пълно право за особено творчески философски мислители.

[4] Стоик, живял и работил през I в. пр. н. е., като голяма част от живота си прекарал в Рим. Между неговите ученици бил и знаменитият римски оратор и общественик Цицерон.

[5] Стоик и преподавател по философия и реторика, който живял и работил главно в Атина през I в. пр. н. е.

[6] Незначителен философ-стоик, живял през I в. пр. н. е.

[7] Зенон е родом от гр. Китион на о. Кипър. Основател на философската школа на стоиците. Очевидно Аполоний е съставил списък на стоическите философи и на техните книги.

[1] В случая — Африка.

[2] Египетски владетел от XXVI династия, който царувал от края на VII до началото на VI в. пр. н. е.

[3] Дн. Червено море.

[4] В случая под „Северно море" се разбира дн. Средиземно море.

[5] Дн. Арабско море с Персийския залив.

12. Писмото на финикийците

Херодот, V, 58

Същите тези финикийци, които се заселили в Елада заедно с Кадъм[1], между които се намирал и родът на гефиреите[2], донесли чрез своето заселване в Беотия много науки и изкуства в Гърция, между които например и писмото[3], което гърците, както ми се струва, дотогава не познавали. Най-напред кадмейците употребявали същите букви, както всички останали финикийци. По-късно обаче заедно с езика им претърпяла промяна и формата на тяхното писмо. От елинските племена, които живеели наблизо до тях, главен техен съсед били йонийците. Те възприели буквите от финикийците, преобразили ги от своя страна също тъй до известна степен, нарекли ги финикийски, което било правилно и справедливо, защото действително те били донесени от финкийците.[4] По същия начин йонийците наричат още от старо време книгите „кожи“, защото тогава поради липса на папирус те употребявали за писане кози и овчи кожи.[5] Дори и до днес много варварски народи пишат на такива кожи.[6]

---

[6] Описаната експедиция, която била извършена по заповед на фараона Нехон, излязла сполучлива. При своето пътуване финикийците се движели с корабите си по протежение на източния бряг на Африка до нос Добра Надежда. След като заобиколили този нос, слънцето действително се намирало от дясната им страна.

[1] Кадъм — митически герой, който според преданието бил син на финикийския цар Агенор и брат на Европа, която била отвлечена от Зевс, който се бил преобразил в случая на бик. Търсейки напразно своята сестра, Кадъм се заселил най-напред в Тракия, а сетне в Беотия, където основал гр. Тива.

[2] Според преданието от рода на гефиреите произхождали и прочутите тирано-убийци Хармодий и Аристогейтон, вж. *Херодот,* V, 55 и 57.

[3] В действителност гърците си служели още от средата на II хилядолетие с няколко вида писмо, на първо място с т. нар. линейно писмо В, срещащо се най-често на Крит и в Пелопонес, а сетне и със сричковото (силабично) писмо, най-много образи от което се намирали на о. Кипър.

[4] В същност гърците заимствували от финикийците само звуковото писмо. Това, както изглежда, станало на о. Кипър, където гръцките селища се развивали паралелно със съществуващите преди тях финикийски колонии. Поради това, че някои знакове на финикийската азбука за съгласни не могли да бъдат употребявани за гръцкото произношение, те намерили приложение като гласни.

ДРЕВНА ПЕРСИЯ (ИРАН)

13. Началото на царуването на Дарий I

Първоначалният период от управлението на персийския владетел Дарий I е илюстриран най-добре от съдържанието на големия Бехистунски (Бисутунски) надпис. Текстът на този надпис, който е извънредно ценен за ранната история на древноперсийската държава документ, е издълбан на Бехистунската скала на територията на някогашна Мидия. Той има три части, всяка от които е написана на три езика: персийски, еламски и вавилонски. Преводът е направен по руския превод на *В. И. Абаев* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, Срв. и Хрестоматия по истории древнего Востока, М., 1953 г., стр. 358 сл., стр. 255 сл.

В следните редове се дава откъс от първата част на документа.

Аз — Дарий, велик цар, цар на царете, цар в Персия, цар на областите, Виштаспа[1], внук на Аршама, Ахеменид[2].

Туй говори цар Дарий: моят баща е Виштаспа, бащата на Виштаспа е Аршама, бащата на Аршама е Ариарамна, бащата на Ариарамна е Чишпиш[3], а бащата на Чишпиш е Ахемен. Затова ние се наричаме Ахемениди. От памтивека ние се радваме на почит, от памтивека нашият род е род царствен. Осем [души] от моя род са били преди мене царе.[4] Аз съм деветият. Девет са били от нас последователно царе. По волята на Ахурамазда[5] аз съм цар. Ахурамазда ми даде царството.

Следните провинции ми бяха поднесени по волята на Ахурамазда и аз се възцарих над тях: Персия, Елам, Вавилония, Асирия, Арабия, Египет [провинциите] край морето, Лидия, Йония, Мидия, Армения, Кападокия, Партия, Дрангиана, Арейя, Хорезъм, Бактрия, Согдиана, Гандара, Скития, Сатагидия, Арахозия, Мака — всичко 23 провинции.

---

[5] Книги върху кожи се съставяли предимно за нуждите на жреците. Такива книги от кожа били обикновено сборниците от пророчески предсказания, за които говори и Херодот. С въвеждането широко в употреба на египетския папирус били изместени до голяма степен и книгите, написани на животински кожи.

[6] И египтяните, и акадците употребявали подобни кожи като материал за писане. Един такъв кожен свитък с текст, чието съдържание е историческо, е оцелял до наши дни от времето на фараона Аменемхет I (началото на II хилядолетие пр. н. е.).

[1] Гръцката форма на името е Хистасп. Той бил персийски велможа на служба в двореца на Кир (вж. Херодот, I, 209 сл.).

[2] Потомък на родоначалника на персийската династия Ахемен.

[3] Гръцката форма на името е Теиспес.

[4] Дарий говори в случая за по-старата линия на Ахеменидите, към която спадали царете Кир и Камбиз. Явно е, че Дарий иска с това да докаже роднинските си връзки с тях и законността на своята власт.

[5] Гръцката форма на това име е Ормузд. Това било главното божество (богът на доброто) в иранския пантеон.

14. Организация на персийската държава

Херодот, III, 89—90

89. [След като Дарий утвърдил своята власт и уредил своите семейни работи — вж. гл. 88] . . ., той учредил в Персия двадесет административни области, които персите наричали сатрапии. След като учредил сатрапиите и назначил начело на всяка една от тях по един управител, Дарий наредил да му се плащат данъци по народи. Няколко съседни народности били събрани заедно, а освен това, като пропускал съседни племена, той включвал към всяка една от тези народности племената от по-отдалеченото население. Разпределението на административни области и на ежегодните постъпления на данъците било уредено по начин, че онези области, които плащали в злато, да плащат своите данъци, като имат за единица тегловна мярка евбейския[1] талант, а онези, които плащали в сребро — да се водят по вавилонския талант[2]. Вавилонският талант се равнявал по тегло на 78 евбейски мини. През време на управлението на Кир[3], както и на Камбиз[4] не били въведени още определени данъци и подвластните народи носели подаръци. Поради въвеждането на данъчно облагане и на някои други наредби персийците казват, че Дарий бил бакалин, Камбиз бил господар, а Кир — баща, защото Дарий бил уредил всичко по маниера на дребнав бакалин. Камбиз бил суров и високомерен, а Кир бил кротък и на него те дължали всички добрини.

90. И тъй от йонийците[5], магнетите[6] в Мала Азия, еолийците[7], карийците[8], ликийците[9], миласците[10] и памфилците[11], които били длъжни да внесат като данък една обща сума, постъпвали [в царската хазна] 400 таланта сребро. Те образували първата сатрапия. От мизийците[12], лидийците[13], ласонийците[14], кабалийците[15] и хитенийците[16] постъпвали в хазната 500 таланта. Това била втората сатрапия[17].

От хелеспонтийците[18], които са от дясната страна на Хелеспонта, сетне от фригите[19], от азиатските траки[20], от пафлагонците[21], мариандините[22], сириите[23] данъчните постъпления възлизали на 360 таланта. Това е третата сатрапия. От киликийците[24] се получавали данъчни постъпления 360 бели коня, по един на ден, и 500 таланта в сребро. Сто и четиридесет таланта от тази сума били употребявани за издръжката на конницата, която охранявала Киликия, а останалите 360 таланта отиват в хазната на Дарий. Това е четвъртата сатрапия.

15. Служебно писмо от канцеларията на Дарий I (около 500 г. пр. н. е.)

Гръцки надпис, намерен в гр. Магнезия на р. Меандър. Преводът е направен според текста у *Dittenberger,* Sylloge^{3}, № 22.

---

[1] Евбейският талант е равен на 25,92 кг.

[2] Вавилонският талант е равен на 30,3 кг.

[3] Несъмнено Кир II, който се счита за основател на Персийското царство и управлявал към средата на VI в. пр. н. е.

[4] Син на Кир II (529—523 г. пр. н. е.).

[5] В случая Херодот има пред вид йонийските гърци, които населявали широк сектор от зап. крайбрежие на Мала Азия, както и голяма част от островите в Егейско море.

[6] Това били жителите на гр. Магнезия на р. Меандър в Западна Мала Азия. Те населявали околностите на този град и произхождали от областта Тесалия, откъдето се преселили тук през VIII в. пр. н. е.

[7] Еолийските гърци населявали значителен сектор на западния бряг на Мала Азия, както и големия остров Лесбос на север от Йония.

[8] Карийците живеели в Кария, обширна област в югозападната част на Мала Азия. На запад нейните брегове се мият от Егейско море, а на юг — от Карпатийско море. На север Кария граничи с Лидия, а на изток — с Фригия и Ликия.

[9] Ликийците населявали Ликия, област от южното крайбрежие на Мала Азия, разположена на изток от Кария.

[10] Жители на Милас, важен град в Кария, недалеч от Баргилийския залив.

[11] Памфилците били коренните жители на областта Памфилия в Южна Мала Азия на брега на Ликийското море. На север Памфилия граничи с Пизидия, на запад — с Ликия, а на изток — с Киликия.

[12] Мизийците (мизите) населявали обширната област Мизия в Североизточната Мала Азия, чиито брегове се миели от Пропонтида (Мраморно море), Хелеспонт (Дарданелите) и Егейско море. На изток Мизия граничела с Фригия, а на юг — с Лидия. Мизите били от тракийски произход и се преселили от Балканския полуостров в Мала Азия.

[13] Жителите на Лидия, област, граничеща на север с Мизия, на изток — с Фригия и на юг — с Кария.

[14] Ласонийците населявали областта Меония (част от Лидия към границата с Фригия).

[15] Кабалийците населявали областта Кабалия, разположена във вътрешността на Ликия.

[16] Жителите на гр. Хитена в Памфилия.

[17] Очевидно във втората сатрапия влизали земите от пояса, разположен непосредствено зад крайбрежната зона.

[18] Херодот има в случая пред вид жителите на гръцките колонии по малоазийския бряг на Дарданелите, като Лампаск, Абидос, Перкота и др.

[19] Жителите на Фригия, обширна област в Западна Мала Азия. Фригите живеели преди това на Балканския полуостров в съседство с македонци, гърци и арменци.

[20] Под азиатски траки се разбират главно жителите на Витиния в Северозападна Мала Азия, които се преселили тук от Балканския полуостров.

[21] Основното население на Пафлагония, област, разположена по южния бряг на Черно море.

[22] Те населявали част от Северозападна Витиния по брега на Черно море.

[23] Жители не на Сирия, а на част от Кападокия, които били по всяка вероятност остатъци от някогашното Лидийско царство, от Хелеспонта и южния бряг на Черно море до р. Халис.

[24] Жителите на областта Киликия (в Югоизточна Мала Азия), в която се намира планинската верига на Тавър и плодородната низина на Адана.

Царят на царете Дарий, синът на Хистасп, съобщава на Гадат[1], своя роб[2], следното: узнавам, че ти не се подчиняваш на моите наредби изцяло. Затова, че ти обработваш моята земя и си се наел да присаждаш плодовете, които се раждат отвъд р. Ефрат, в областта на Долна (Предна) Мала Азия, аз изказвам похвала на твоето начинание и поради това в царския дом ще има голяма благодарност за тебе. Затова обаче, че ти премахваш моите разпореждания по отношение на боговете, ще дам доказателство на тебе, който не се разкайваш за разгневеното си сърце. Защото ти си събрал данък от свещените градинари на Аполон и си дал нареждане да бъде прекопана кощунствено земята, като си пренебрегнал разположението на моите предци към бога, който казва цялата истина на персите...

ДРЕВЕН КИТАЙ

16. Из трактата „За военното изкуство“

За автор на прочутия трактат „За военното изкуство“ се смята китайският пълководец Сунцзи, който живял през VI—V в. пр. н. е.

Превод от руския превод на *Н. И. Конрад* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 309 сл.

...Сунцзи е казал: Правилата за водене на война са такива.

Ако имаш хиляда леки и хиляда тежки колесници и сто хиляди войници и ако провизиите за войската трябва да се изпращат на едно разстояние от хиляда мили, то вътрешните и външните разходи, разноските по приемането на гостите, материалите за лакиране и осмоляване, снаряжаването на колесниците и въоръженията — всичко това заедно прави хиляда златни монети на ден...

...Поради това във време на война се е чувало за успехи при бързина даже и тогава, когато войната не се е водила изкусно, но никога още не се е виждал успех при продължителност на войната даже и когато тя се е водила изкусно.

...Онзи, който умее да води война, не прави два пъти набор на новобранци и не товари три пъти провизии; снаряжението той взема от своята държава, а провизиите събира от противника...

...Силите във време на война се подкопават, средствата във вътрешността на държавата пресъхват, домовете запустяват; имуществото на народа намалява на седем десети; имуществото на княза — бойните колесници са изпотрошени, конете са изтощени, шлемовете, броните, лъковете и стрелите, ловните копия и малките щитове, воловете и колите — всичко се намалява с шест десети.

Затова умният пълководец се старае да се храни за сметка на противника. При това един фунт храна на противника отговаря на двадесет фунта от собствената храна; а един пуд трици и слама на противника отговаря на двадесет пуда собствени трици и слама.

...Ето защо да се воюва най-добре ще рече да се разбият замислите на противника; на второ място — да се разбият неговите съюзи, а на трето място — да се разбие неговата войска. Най-лошото от всичко е да се обсаждат крепости. Според правилата за обсаждането на крепости обсада трябва да се провежда само когато тя бъде неизбежна. Приготовляването на големите щитове, на обсадните колесници и изготвянето на снаряжението изискват три месеца: онзи пълководец обаче, който не е в състояние да преодолее нетърпението си, изпраща своите войници на пристъп подобно на мравки, при което една трета част от офицерите и войниците се оказват убити, а крепостта — непревзета. Такива са гибелните последици от обсадата.

...Действията във време на сраженията биват всичко два вида — редовен бой и маньовър, но всички изменения при редовния бой и при маньовъра не могат да се изброят. Редовният бой и маньовърът се пораждат взаимно един от друг подобно на кръга, който няма край.

...Мощта — това е нещо подобно на опъването на лъка, а разчитането на удара — нещо подобно на пускането на стрелата.

...При ограбването на селищата собствената войска се разделя на три части; при завладяването на земи войската взема със своите части изгодните пунктове.

...Когато се говори, другите не чуват и затова се приготовляват гонгове и барабани. Когато гледат, те не се виждат помежду си и затова приготовляват знамена и знакове. Гонговете, знамената, барабаните и знаковете съединяват в едно очите и ушите на собствените войници...

...Когато ограбваш тучните ниви, имай достатъчно продоволствие за собствената си армия, грижи се усърдно за собствените си войници, не ги изтощавай, сплотявай духа им и обединявай силите им. Когато придвижваш войската, действувай съгласно със своите сметки и планове.

Сунцзи е казал: нападението с огън бива пет вида: първо, това е нападение, при което изгарят хора; второ, при което изгарят запаси; трето, когато изгарят обози; четвърто, при което изгарят складове, и, пето, когато изгарят отряди.

... Ако няма изгоди, не потегляй на поход; ако не можеш да придобиеш нищо, не пускай войската в ход, а ако няма опасност, не воювай. Господарят не бива да вдига оръжие вследствие на своя личен гняв. Пълководецът не бива да влиза в сражение вследствие на своята лична злоба... Гневът може да се превърне отново в радост, а злобата може пак да се превърне във веселие. Загиналата държава обаче не може да се възроди отново, а мъртвите не ще оживеят. Затова просветеният господар е твърде предпазлив по отношение на войната, а добрият пълководец се пази твърде много от нея...

---

[1] Персийски сатрап на Западна Мала Азия.

[2] Тук думата роб трябва да се разбира в смисъл на подчинен.

...Знанието отнапред не може да се получи от боговете и демоните, не може да се получи и по пътя на умозаключението, не може да се получи и чрез каквито и да било изчисления. Познаването на положението на противника може да се получи само от хора.

Поради това използуването на шпиони бива пет вида: има местни шпиони, вътрешни шпиони, обратни шпиони, шпиони на смъртта и шпиони на живота. Местните шпиони се набират от местните жители на противниковата страна и се използуват; вътрешните шпиони се набират от чиновниците на противника и се използуват; обратните шпиони се набират от шпионите на противника и се използуват. Когато аз пусна в ход някаква измама, в такъв случай аз уведомявам своите шпиони и те я предават на противника. Такива шпиони са шпиони на смъртта. Шпиони на живота пък са онези, които се завръщат с донесение. Използуването на шпионите е извънредно съществено във време на война; то е онази опора, на която армията, облягайки се, действува.

17. Откъси от древнокитайския политико-икономически трактат „Гуанцзи“

Преданието сочи като автор на трактата „Гуанцзи“ Хуан Чжун, живял през VII в. пр. н. е. Преводът е направен от руския превод в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950 г., стр. 311 сл.

...Столицата на държавата трябва да се строи ако не в подножието на някоя висока планина, то по течението на някоя широка река. Столицата трябва да бъде разположена нависоко, но за да не се приближава сушата, трябва да има достатъчно вода. Тя трябва да бъде и на ниско, но за да не се приближава до нея наводнение, трябва да има канали, които да я предпазват от заливане. Като се привличат на помощ естествените условия, необходимо е да се развият изгодите на местността, за да не става нужда да се измерват с ъгломер и линийка вътрешните и външните укрепления на града и да се изравняват пътищата с помощта на нивелир и отвес...

...Династията е закон на справедливостта. Това значи, че обществените рангове са установени правилно и че народът не ще роптае. Ако народът не роптае, то не ще има и смутове

и справедливостта може да стане закон. Ако законът не съответствува на истината, не е възможно да се управлява без установяване на закон. Затова всички в държавата не могат да бъдат знатни. Ако всички биха били знатни, различните работи не биха се изпълнявали и страната би оставала без изгоди. А в случай, че работите не се изпълняват и страната остава без изгоди, необходимо е да се направи тъй, че да няма знатни. Но тогава народът не би бил в състояние да се управлява сам. Затова именно хората различават знатни от нископоставени, за да могат да имат съзнание за последователността на онези, които са по-високо, и онези, които са по-ниско, както и за да имат съзнание за справедливостта на знатността и на низостта. Това именно се нарича учение...

...Пазарът е регулатор на всички стоки. Ето защо, ако всички стоки са евтини, няма да има и излишни печалби. А ако няма излишни печалби, това означава, че всички отрасли ще бъдат в ред. Ако всички отрасли бъдат в ред, то и цялото потребление ще бъде умерено. Затова и всички дела се реализират благодарение на грижите, които с полагат за тях. Те се завършват с упорит труд и погиват вследствие на пренебрежението към тях... Затова именно се казва: ... хората, свързани с пазара, са в състояние да знаят откъде произлиза порядъкът или безпорядъкът, вследствие на какво има много или малко стоки, макар и те самите да не могат да направят тъй, че да има много или малко стоки. Това именно се нарича учение...

...Княз Хуан[1] запитал: какво и как да се направи, че народът да живее на определено място и неговата работа да има успех?

Гуанцзи[2] отговорил: на ленните владетели, на земеделците, на занаятчиите и на търговците, на четирите съсловия на народа, които представляват основата на страната, не бива да се разрешава да живеят заедно. Ако те живеят заедно, ще избухне смут в думите и смут в делата... Мъдрият господар отделя на учените място за живеене на спокойствие, за почивка и пиршества, отделя на земеделците място за живеене там, където се намират обработваните от тях ниви; на занаятчиите той определя място за живеене в държавните учреждения, а на търговците — в търговските квартали.

...На земеделците... те приготовляват оръдия за полска работа, с рало и брана те обработват земята. Когато е студено, махат сухите класове в очакване на оранта. Те орат дълбоко и разхвърлят семената равномерно, като ги покриват с пръст. Преди настъпването на дъжда те плевят тревите и след това очакват дъжда. Когато дойде дъждът, те вземат мотиките под мишци и очистват нивите от плевелите. Така от сутрин до вечер те са заети от работа на нивите. Те работят без дрехи. Те отделят злаковете от плевелите и разпределят равномерно филизите.

---

[1] Управлението на княз Хуан спада през VII в. пр. н. е.

[2] Той бил висш сановник, един вид министър в княжеството на Хуан.

На главата си той носи шапка от тръстика, а върху тялото си — груб плащ. Тялото му е заляно с вода, а нозете му са потънали в кал. Косите му и кожата са обгорели от палещата жега. Силата на тялото му е напрегната до краен предел, за да може той да се справи с обработването на нивите. Той е привикнал още от детинство на този начин на живот. Душата му е спокойна. Той не вижда редки неща и не променя положението си... Затова децата на земеделците стават винаги земеделци...

Княз Хуан запитал Гуанцзи: Аз искам да въведа данъци върху сградите... Какво е вашето мнение по този въпрос?

— Това ще унищожи строителството — отговорил Гуанцзи.

— Искам да обложа горите.

— Това ще тури край на техния растеж.

— Аз искам да установя данък върху шест вида добитък.

— Това ще прекрати неговото развъждане.

— Искам да въведа данък върху хората.

— Народът ще започне да се крие.

— Как да управлявам тогава?

— Да се управляват планините и моретата... В едно семейство от десет души и десетте души консумират сол... В едно семейство от сто души и стоте души употребяват сол. За един месец един мъж на зряла възраст ще употреби най-малко пет шена[3] сол, а една жена на зряла възраст — най-малко три шена сол, докато едно дете консумира два шена. По такъв начин се добива една огромна сметка. Ако се издаде заповед към цената на солта на всеки шен да се прибавя поне по една единица... или по две единици..., тридесет монети от един човек на месец, това ще даде тридесет милиона монети...

...Всяка жена трябва да има за работата си една игла и един нож. Всеки орач трябва да има за работата си едно рало, един сърп и един плуг. Майсторът-колар трябва да има за работата си един топор, едно шило, една пила, едно длето-дълбач. Ако се заповядва към иглата да се прибави една единица, то тридесет игли ще дадат толкова, колкото е данъкът, който се пада на един човек. Ако към цената на ножа се прибавят шест единици, то пет по шест ще даде тридесет, т. е. пет ножа ще дадат толкова, колкото е данъкът върху един човек. Ако към цената на железния плуг се прибавят седем единици, то три железни плуга ще дадат толкова, колкото е данъкът върху един човек.

...Князете в държавите с хиляда или десет хиляди колесници... водят бойците на нападение един срещу друг. Те, разбира се, използуват нападението и отбраната в пограничните райони. Онези, които имат заслуги, не се завръщат по домовете си. Благородните умират в чужбина. При подялбата на земите изброяват заслугите. Когато връзват заловените пленници, тях ги делят като награда и заплата. Всички земи се подаряват за заслуги... Ясписът се добива в Юйши[4], а златото се добива в реките Жу[5] и Хан[6]. Бисерите се добиват в Чие[7]. Тези места отстоят от различни страни на 7800 ли. Там, където свършва водата и се прекъсва сушата, не може да мине нито лодка, нито пък кола. По-раншните владетели смятали, че пътят нататък е далечен и труден. Затова те се стремели... да запазят скъпотията. Те смятали перлите и ясписа за първо качество пари, златото — за средно качество, а ножовете и лененото платно — за най-ниско качество. Такива били трите вида пари...

...Княз Хуан казал: Аз ще се погрижа за равновесието и бих желал да установя данък върху богатите търговци и лихвари в нашето княжество, за да мога да принеса полза на нашите бедни и заробени земеделци, за да не загубят те своето основно занятие...

Гуанцзи отговорил: ... заповядайте на четирима дейци да разследват от името на господаря лихварството по цялата страна и да донесат колко лихвари има и каква лихва вземат те...

Бао Шу[8]... след завръщането си доложил: Простолюдието, което живее на запад..., покрай блатата, се занимава с риболов, лов, събира вършините от храсталаците, за да се прехранва. Най-богатите от семействата на лихварите имат по хиляда „чжуна"[9], а най-малко богатите — по 600 и по 700 „чжуна". За един даден в заем „чжун" те искат един „чжун". Онези, които вземат лихви от заемите, са малко повече от 900 семейства.

Бин Сюйу[10]... след завръщането си доложил: Простолюдието, което живее в южната страна, живее в планините и долините... По височините то сече дървета за колела и оси, а в низините събира редките житни растения. То се занимава с лов, за да се препитава. Най-богатите от лихварските семейства имат по десет милиона, а най-малко богатите — по 6—7 милиона. От заемите те вземат лихви средно по пет на сто. Броят на семействата, които се занимават с лихварство, е повече от осемстотин.

Нин Ци[11]... след завръщането си доложил: Простолюдието от източната страна живее около планините и морето. Там, където местността е планинска, те секат горите, а в низината се занимават с риболов и лов. За да се прехранват, те приготовляват прежда от морска пяна. От лихварските семейства трябва да се споменат особено Дин Хой и Хао Го. Най-богатите имат пет хиляди „чжуни". Когато дават в заем, от един „чжун" те вземат пет „фу". Семействата, които вземат лихви, са от 800 до 900 на брой.

---

[3] Мярка за тегло в древния Китай.

[4] Древното име на една планина в Китай.

[5] Приток на р. Хуай, която тече през днешната провинция Хенан.

[6] Река Хан извира от провинцията Шенси и се влива в Янцзи.

[7] С неизвестно местонахождение.

[8] Бао Шу бил приятел на Гуанцзи и заедно с него бил на служба при Хуан, владетеля на княжеството Ци.

[9] Старокитайска мярка за вместимост.

[10] Сановник, за когото липсват биографични данни.

[11] Нин Ци, който по-късно станал министър в княжеството Ци, бил родом от областта Вей.

Си Пин[12]..., след като се завърнал, доложил: Простолюдието, което живее в северната част в богатите местности, свързани с морето, добива сол, като изпарява солен разтвор, а в Лян[13] и Цзи[14] лови риба... Богатите лихварски семейства имат по десет милиона, а най-малко богатите — по 6—7 милиона. Когато дават в заем, то на сто вземат двадесет. Броят на семействата, които там вземат лихви, е малко по-голям от деветстотин...

18. Проект за реформи на император Пинди за ограничаване концентрацията на земята и робите

(5—1 г. пр. н. е.)

Превод от руския превод на *Л. Д. Позднеева* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 325.

...Сановниците Кун Гуан и Хе У подали до императора доклад с молба..., според която нивите на аристокрацията, на чиновниците и на народа да не превишават триста му [около 6 *ха*], броят на робите у князете да не надминава двеста души, броят на робите у аристокрацията и у принцесите да не надминава сто души, а у чиновниците и у народа да не бъде повече от тридесет души. Срокът на закона трябва да настъпи след три години. Имуществото на онези, които го нарушават, се конфискува. Цената на земята и на робите спаднала...

19. Въстания на робите в Китай

(края на I в. пр. н. е.)

Превод от руския превод на *Л. Д. Позднеева* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 325.

...На третата година от управлението на Яншу [22 г. пр. н. е.] през лятото в шестата луна в железните рудници на Инчуан[1] Шенту Шен и с него 188 други роби убили началника,

---

[12] Си Пин бил друг висш сановник в княжеството Ци.
[13] Така се наричала една местност.
[14] Цзи било името на една река в дн. провинция Хенан.
[1] Инчуан се намирал в дн. провинция Хенан.

ограбили складовете и оръжието. Шенту Шен се нарекъл пълководец и преминал през девет области. Изпратени били да ги заловят министърът, правителственият комисар, цензорът и неговият помощник. След като войските пристигнали, всички участници признали своето престъпление...

...През третата година от управлението на Хунси [18 г. пр. н. е.] през зимата в единадесетата луна един мъж от Гуанхан[2] на име Чжен Гун и заедно с него повече от шестдесет човека нападнали държавната палата, похитили затворниците и робите, оргабили складовете и оръжието. Чжен Гун се нарекъл господар на планините...

...През третата година от управлението на Юнши [14 г. пр. н. е.] в дванадесетата луна в железните рудници в Шанян[3] Су Лин и заедно с него 228 други роби нападнали началниците си, убили ги, ограбили складовете и оръжието. Су Лин се провъзгласил за военачалник и минал през 19 области. Те убили управителя на областта Дун и коменданта на Жунан. Изпратени били министърът с жезъл на командуващ, правителственият комисар, цензорът и неговият помощник, за да заловят незабавно непокорните. Управителят на областта Жунан Ян Син заловил и наказал със смърт Су Лин и другите. Ян Син бил повишен по чин и възнаграден със сто цзини[4].

20. Реформите на Ван Ман

(началото на I в. пр. н. е.)

Превод от руския превод на *Л. Д. Позднеева* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 326 сл. Срв. и Хрестоматия по истории древнего Востока, М., 1963 г., стр. 495 сл.

Ван Ман е казал: Древните са установили кладенчови ниви[1] за осем семейства. На един мъж и една жена се полагали сто му земя. Една десета от урожая внасяли като данък. Държавата се намирала в благоденствие, народът бил богат и пеел химни... Династията Цин ... увеличила данъците и постъпленията в своя полза и изтощила силите на народа със своите безкрайни желания. Тя отменила системата на мъдрите, кладенчовите ниви, за да се започнат заграбвания на земя, появили се алчности и подлост. Силните измервали своите ниви с хиляди, а слабите нямали място къде да пъхнат даже и едно шило. Династията Цин установила пазари на роби и робини в едни и същи огради с кравите и конете. Управлявайки поданиците, те разполагали всецяло с техния живот, а развратните и престъпните хора забогатявали. Дошло дотам, че започнали да похищават и продават хора, жени и деца, изменяли на волята на небето, нарушавали отношенията между хората, извращавали принципа на небето и земята, че човекът е най-благородното създание... Ханската династия намалила поземления данък на една тридесета от урожая, но военния данък [откупа за военна служба] плащали всякога даже и старците. Силните взели в свои ръце подялбата на нивите с насилие и измама; на думи данъкът се равнявал на една тридесета, а в действителност той представлявал половината от урожая. Бащите, децата, мъжете и жените работят на земята цяла година, но онова, което те получават, не стига за изхранването им. Затова на кучетата и конете на богатите остава излишно просо и грах, а на бедните не им омръзват триците и остатъците и от бедност те извършват престъпления. Всичките те, и бедни, и богати, са потънали в престъпления, а наказания не се прилагат. Още преди стъпването си на престола аз дадох указ всички ниви да станат общи и кладенчовите ниви да се разпределят според броя на хората. В това време като едно щастливо знамение имаше изобилна реколта. Всичко това обаче беше спряно вследствие на разбойничество и измяна.

---

[2] Днешната провинция Сичуан.
[3] Отговаря на дн. провинция Хенан.
[4] Един цзин се равнява на около $^1/_2$ кг.
[1] Така се наричала земята, която можела да се напоява от водата на един кладенец.

Сега аз променям названията по следния начин: всички ниви в империята ще се наричат царски ниви, а робите и робините — частно зависими. Всичките те (земята и робите) не бива нито да се продават, нито да се купуват. Ако мъжете са повече от осем, а земята им е повече от кладенчова нива, излишната земя се предава на роднините до девето коляно, на съседите или на съселяните. Всички безимотни сега трябва да получат земя по закон. Нарушителите на мъдрата система на „кладенчовите“ ниви, незаконните подстрекатели на масите, ще бъдат изпратени на границата, за да я отбраняват от планинските дяволи...“

...на втората година (10 г. от н. е.) ...на всички онези, които се осмеляват да се занимават с противозаконно отливане на монети..., се конфискува имуществото и самите те стават държавни роби заедно с четирима съседи, които са знаели за това и не са съобщили...

...онези хора, които са нарушили забраната за отливане на монети, на брой пет съседски семейства, били подложени на арест, на конфискация на имуществото и станали държавни роби. Стотици хиляди мъже и жени се намират в клетките за престъпниците, а жените и децата им вървяха пеша с дрънкащи на вратовете им вериги и бяха предавани на чиновника, който завежда отливането на монетите. Докато те бяха докарвани там, жените и мъжете се сменяваха, а от страдания и мъка загиваха на всеки десет човека шест или седем души...

21. Въстанието на червеновеждите

(18—27 г. от н. е.)

Превод от руския превод от *Л. Д. Позднеева* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 328 сл.

Из биографията на Лю Пинцзи[1]

По онова време в областите Цин и Сюй се случил голям глад. Разбойници се появили също като рояци пчели. Фан Чун бил храбър и мастите се присъединявали към него... Когато Ван Ман изпратил... да ги нападнат, Фан Чун и неговите привърженици, готвейки се за бой, боядисали веждите си с червена боя, за да отличават своите от войските на Ван Ман...

Из биографията на Ван Ман. Срв. и посочената по-горе Хрестоматия по истории древнего Востока, М., 1963 г., стр. 496 сл.

...през тази година [18 г. от н. е.] поради неурожая и глада Лицзи Ду[2], Фан Чун и други червеновежди въстанали в Лан-я[3]. Те превземали и ограбвали градовете, и на брой достигали десетки хиляди. Изпратените от окръга войски не могли да се справят с тах...

През шестата година [19 г. от н. е.] ... В Гуандун[4] в течение на няколко години продължавали сушата и гладът. Към Лицзи Ду и другите привърженици на червеновеждите се стичал все повече и повече народ. Пълководецът Лян Дан нападнал Ичжоу[5], но не могъл да победи... Си Шуши и Сун Си[6] започнали да прочистват реките и езерата от разбойниците. Хуните опустошавали границите.

Ван Ман обявил голям набор от новобранци, осъдени на смърт престъпници и роби, чиновници и народ. Той нарекъл тази войска „глигански скок“, „глигани-смелчаци“. Средствата за покриване на разходите се събирали по цялата страна. Вземали една тридесета част от имуществото на чиновниците и народа. Цялата коприна се докарвала в Чанан[7]. На аристокрацията и на сановниците, дори на чиновниците от средните рангове в околиите и областите било заповядано да развъждат военни коне, чийто брой се определял съответно на ранга...

---

[1] Потомък на сваленага от Ван Ман династия Хан, присъединил се към въстанието на Пинлин. Той се възкачил на престола благодарение на червеновеждите.

[2] Лицзи Ду и Фан Чун — водачи на въстаниците.

[3] Така се наричала една местност, която се намирала в дн. провинция Шанхайгуан.

[4] Местност, която се намира източно от Шанхайгуан.

[5] Название на окръг в дн. провинция Сичуан.

[6] Си Щуши и Сун Си — пълководци на Ван Ман.

[7] Тогава столица на Китай. Днешното название на града е Сиан, в провинцията Шенси.

На втората година от управлението на Дихуан[8] [21 г. от н. е.] ... В това време на юг в „Зелената гора“ се вдигнали Чжан Ба, Цзян Си, овчарят Ван Куан и други. Те се наричали въстаници „от долното течение на реката“[9]. Техният брой надминавал десет хиляди души... По реките и езерата действувал един пират, който се наричал княз Фан. Хората от рода Лю [т. е. от рода на сваленета от Ван Ман династия Хан] с десетки хиляди се присъединявали към него...

Към столицата се стичали отвред намиращите се наблизо въстаници. Веднага щом пристигнали войниците на Вей, се започнало съперничество кой пръв да навлезе в града. Всички били жадни за подвиг и за печалби от грабеж...

На десетата луна въстаниците влезли в града от север през вратата Сюанпин...

Въстаниците се втурнали в двореца с викове: „Къде е изменникът Ван Ман?“... Защитниците на Ван Ман постепенно падали убити, стрелите им се свършвали, нямало с какво да стрелят. Започнали се ръкопашни схватки. Ван Ман слязъл долу. Търговецът Ду У убил Ван Ман и взел пояса му с печата... Командирът Гунбин Цзю отрязал главата на Ван Ман. Няколко десетки военни разкъсали тялото му на части... Гунбин Цзю предал главата на Ван Ман на Ван Сян, който се наричал пълководец на династията Хан..., последният я предал на новия император Генши...

Всички области и околии капитулирали. Поднебесната империя принадлежала на династията Хан...

На втората година [24 г. от н. е.] императорът Генши пристигнал в столицата Чан-ан и издал указ за всеобща амнистия, от която се изключвали децата на Ван Ман.

Изминало се повече от година. Императорът Генши не се занимавал с управлението. През лятото на следната година няколкостотин хиляди червеновежди начело с Фан Чун влезли в крепостта и провъзгласили за император Лю Пинцзи. Когато те нападнали Генши, той се предал. Червеновеждите опожарили дворцовите квартали на столицата и убили Генши.

Гладните се ядели помежду си. Убитите се наброявали на няколкостотин хиляди. Столицата се превърнала в развалини.

---

[8] Един от градовете, които се намирали под властта на Ван Ман.

[9] Те получили своето име от местността, където това движение взело широки размери. Отначало те въстанали в Синщи (в дн. провинция Хубей), а след това отишли в южната област надолу по течението на р. Янцзи.

22. Въстанието на „жълтите кърпи“[1]

(184—205 г. от н. е.)

Управлението на император Пинди

Превод от руския превод на *Л. Д. Позднеева* в Хрестоматия по истории древнего мира, I, Древний Восток, 1950, стр. 337.

...През първата година от управлението на Чжунпин [184 г. от н. е.], през втората луна, Чжан Цзио, родом от Цзюйлу[2], се нарекъл „Жълто небе“. Нему се подчинила една армия от триста и шестдесет хиляди души. Всички те си сложили на главите жълти кърпи и въстанали в един и същи ден. В отговор на техния призив населението на Анпин[3] и Ганлин[4] заловило своите князе.

...„Жълтите кърпи“ в Нянян[5] начело с Чжан Ман-чен нападнали и убили управителя на областта Чу Гун. През лятото в четвъртата луна ...Чжу Цзюн бил разбит от военачалника на „Жълтите кърпи“ Бо Цай. В областта Жунан[6] „Жълтите кърпи“ нанесли поражение на областта Чжао Цян в Шаолин...

Лу Чжи разбил „Жълтите кърпи“ и обкръжил Чжан Цзио в Гуанцзун[7]. Евнухът наклеветил Лу Чжи пред императора и за наказание на този пълководец били отнети всички заслуги.

...Била дадена заповед на Хуанфу Сун да потегли на поход срещу Чжан Цзио. През зимата в десетата луна Хуанфу Сун воювал с „Жълтите кърпи“ в Гуанцзун. Той заловил по-малкия брат на Чжан Цзио — Чжан Лян. На Чжан Цзио, който умрял от болест, отрязали главата. Хуанфу Сун бил повишен в сан старши пълководец на конницата. В единадесетата луна Хуанфу Сун разбил отново „Жълтите кърпи“ в Сяцюйян[8], наказал със смърт по-младия брат на Чжан Цзио — Чжан Бао. Плячката съставяла повече от сто хиляди глави. Хуанфу Сун построил от тях кула на юг от града...

---

[1] „Жълтите кърпи“ преди се наричали погрешно „жълти тюрбани“, макар китайските кърпи за глава да нямат сходство с мюсюлманските тюрбани.

[2] Название на околия в провинцията Хебей.

[3] Название на околия в провинцията Хебей.

[4] Название на околия, сега в провинцията Хебей (според други източници в провинцията Шандун).

[5] Нянян се намирал в дн. провинция Хенан.

[6] Сега провинцията Хенан.

[7] Гуанцзун се намирал в дн. провинция Хебей.

[8] В провинцията Хебей.

ИНДИЯ

23. Из Законите на Ману

Така наречените „Закони на Ману“ представляват един от най-важните древноиндийски сборници от закони (кодекси). Като техен автор в брахманското предание се сочи Ману, който се смятал за митически прародител на хората. В действителност обаче окончателната редакция на „Законите на Ману“ била дадена през III в. пр. н. е. по времето, когато в Индия управлявал Чандрагупта от династията Маурия. И „Законите на Ману“ подобно на повечето индийски законници са важен извор за социално-икономическия и държавния строй на древна Индия от онова време, когато в тази страна възникнала, оформила се и се утвърдила кастовата система. Тази система е едно твърде характерно своеобразие за развитието на древноиндийското общество и заслужава да бъде представена, макар и с няколко откъса само, в христоматията.

Преводът е направен по руския превод на *Г. Ф. Ильин* (Хрестоматия по истории древнего мира, I, стр. 284), който е използвал изданието J. Jolly. Manava, dhazma sastra (Original sanscrit text), London, 1877. Срв. и Хрестоматия по истории древнего Востока. М., 1963 г., стр. 388 сл.

Робството в древна Индия

X, VIII, 415. Заловеният под знамената даса [роб] поради характера на своята издръжка, роденият в дома [на господаря], купеният, подареният, онзи, който е получен по наследство, и даса по силата на наложено наказание — това са седемте категории даса.

VIII, 416. Жената, синът и даса — те и тримата се смятат, че не притежават собственост; комуто принадлежат те, негово е и имуществото, което придобиват.

VIII, 417. Брахманът да се ползува уверено от вещите [получени] от шудра [даса]; тъй като той няма никаква собственост, господарят му може да вземе неговото имущество.

VIII, 177. Длъжникът да изплати дълга си даже с труд, ако той е от еднаква или пък от по-ниска каста; ако обаче той е от по-висока каста, да изплати дълга си постепенно.

IX, 179. Ако някой шудра има син от даса или от даси [робиня], която принадлежи на даса, то той да получи разрешената [от баща си] част от наследството; такова е разпореждането на закона.

IX, 229. Онзи обаче, който е от кастата на кшатрия, вайшия и шудра и не може да плати глобата, да заплати онова, което се полага, чрез работа; брахманът да изплати своя дълг малко по малко.

Касти

1,31. А пък за процъфтяването на световете той [Брахма] създаде [съответно] от своите уста, ръце, бедра и ходила брахмана, кшатрията, вайшията и шудрата.

1,87. А пък за запазването на цялата тази вселена той, Пресветлият за онези, които са произлезли от неговите уста, ръце, бедра и ходила, установи особени [задължения и] занятия.

1,88. По този начин обучението във Ведите и тяхното изучаване, принасянето на жертви за себе си и за другите, а също така и даването и получаването [на милостиня] той установи да бъде за брахманите.

1,89. Охраната на поданиците, а също така раздаването на милостиня, принасянето на жертви, изучаването на Ведите и умереността в насладите той определи за кшатриите.

1,90. Пасенето на добитъка, а също тъй и раздаването на милостиня, принасянето на жертви, изучаването на Ведите, търговията и лихварството — за вайшиите.

1,91. Само едно занятие обаче върховният повелител посочил за шудрата — да обслужва със смирение изброените по-горе касти.

I, 93. Вследствие на своя произход от най-благородната част на тялото [на Брахма], вследствие на първородството и на притежаването [на знанието на Ведата] брахманът е по право господар на цялата вселена.

I, 96. От всички същества за най-добри се смятат одушевените, а от одушевените — разумните, от разумните — хората, а от хората — брахманите.

VIII, 279. Ако човек от низшата класа нанесе повреда [на някоя част от тялото на човек] от висшата класа, тази именно част от тялото на човека от низшата класа трябва да бъде отрязана; такова е предписанието на Ману.

VIII, 413. Брахманът-господар да застави купения или некупения [наетия] шудра да изпълнява [даже] унизителни служби, тъй като той е създаден от Самосъщия, за да служи на брахмана.

VIII, 418. [Царят] да заставя ревностно вайшата и шудрата да извършват своите работи, тъй като те, избягвайки изпълнението на своите задължения, подкопават устоите на този свят.

IX. 322. Кшатриите не благоденствуват без брахманите, а брахманите не благоденствуват без кшатриите; брахманите и кшатриите, бидейки здраво обединени, благоденствуват и в този, и в бъдещия [свят].

X, 96. Онзи, който от алчност живее от занятията на висшите, него царят, като го лиши от имуществата му, да го изгони незабавно.

X, 97. Собствените ни задължения, които са лошо изпълнени, са по-добри от добре изпълнените чужди задължения, защото онзи, който живее [от изпълнението] на чуждите задължения, отпада незабавно от [своята] каста.

X, 99. Шудрата, който не може да изпълнява обслужването на двукратно родените и който бива заплашван от гибелта на синовете си и жена си, може да живее, като се занимава със занаятчийство.

X, 121. А пък онзи шудра [който не може да се издържа посредством обслужване на брахман], който обаче се старае да изкара прехраната си, нека обслужва кшатрия или пък този шудра да живее, като служи на богат вайшия.

X, 122. Но той [шудрата] да обслужва брахмана и заради небето, и заради двата [и този, и онзи свят], тъй като за него, който е предан на брахмана постоянно, са постижими всички цели.

X, 123. Обслужването на брахмана се смята за най-добро занятие за шудрата; каквото и друго нещо той да прави, то е безплодно.

X, 129. Шудрата не бива да натрупва богатства даже и когато той има възможност [да направи това], понеже шудрата, като придобие богатство, притеснява брахманите.

X, 64. Ако дъщеря на брахман от шудрянка роди от съпружество с брахман [дъщеря, която встъпва в брак също тъй с брахман и т. н.], онзи, който е в по-низша каста, достига по-висшата каста в седмото коляно [поколение].

X. 65. [Така] шудрата се озовава в кастата на брахмана, а брахманът в кастата на шудрата, но нека се знае, [че това се отнася] и до потомството на кшатрията, а също тъй и на вайшията.

XI, 127. Една четвърт [от наказанието] за убийството на брахман се предписва [като очищение] за убийството на кшатрия, една осма — за убийството на вайшия; нека се знае че една шестнадесета част [от наказанието за убийството на брахман] се предписва за убийството на добродетелен шудра.

Царят

VII, 5. Тъй като царят е сътворен от частиците на главните богове — Индра, Ветра, Яма[9], Слънцето, Огъня, Варуна, а също тъй на Луната и на Господаря на богатствата (Кувер), той превъзхожда с блясъка си всички живи същества.

VII, 6. И той подобно на слънцето изгаря очите и сърцето и никой на земята не може дори да погледа към него.

VII, 8. Царят даже, [ако той е още] дете, не бива да бъде презиран [при мисълта, че той е само] смъртен, тъй като по своето могъщество той е божество с външност на човек.

VII, 20. Ако царят не би наказвал неуморно онези, които

---

[9] Яма и неговият брат-близнак Ями отговарят приблизително на старогръцката двойка на Диоскурите. Това били онези божества (Кастор и Полидевк), които според гръцката митология закриляли моряците и търговията.

подлежат на наказание, по-силните биха изпекли по-слабите като риба на шиш.

VII. 24. Всички касти биха били разрушени, всички закони биха били нарушени и би избухнало всенародно въстание поради погрешното прилагане на наказанието.

VII, 218. [Царят] да слага във всичките си вещи противоотрови и лекарства и да носи [със себе си] всякога скъпоценни камъни, имащи силата на противоотрови.

Данъци

VII, 127. Като вземе под внимание [цените при] покупката и продажбата, разстоянието по пътя, [разноските] за храната, подправките и охраната на стоките [от държавата], да застави търговците да плащат митнически такси.

VII, 128. След като царят обмисли, нека той да установява в страната винаги такива данъци, че от резултатите на труда да се ползуват и царят, и производителят.

VII, 129. Както пиявицата, телето и пчелата ядат храната си малко по малко, по същия начин малко по малко трябва да се изземва от царя и ежегодният данък.

VII, 130. От царя трябва да се получава петдесетата част от добитъка и златото, една осма, шеста или дванадесета част от зърнените храни.

VII, 131. Той [царят] да получава още една шеста част от дървения материал, месото, меда, маслото, благовонията, лечебните билки, соковете, цветовете, корените и плодовете.

VII, 132. [В същия размер да получава данък] от листата, зеленчуците, тревите, кожите и изделията от тръстика и глина, от съдовете и всякакви [изделия] от камък.

VII, 138. Занаятчиите от всички клонове и шудрите, които живеят от своя труд, той може да застави да работят [за него] един [ден] в месеца.

X, 119. Неговото [за царя] истинско задължение е победата; той не бива да се обръща в бягство във време на опасност; като отбранява с оръжие вайшиите, да принуждава да се внася и законният данък.

X, 120. От вайшиите [да събира] една осма част от зърнените храни, една двадесета част [от другите доходи], най-малко по една (карша) пана[10] от шудрата, а също тъй занаятчиите от всички клонове [да плащат данък], като изпълняват работи за царя.

---

[10] Пана е тегловна единица, достигаща 9,76 грама, но едновременно с това и монета със същото тегло, която се състояла от $^{11}/_{16}$ сребро, $^{4}/_{16}$ мед и $^{1}/_{16}$ желязо или олово.

VII, 87. Царят, който охранява своя народ и помни дълга на кшатрията и е предизвикан [от неприятел], равен по сила, по-силен и по-слаб, да не се отклонява от сражение.

VII, 89. Онези царе, които в битките желаят да се убият помежду си, като се сражават при пълно напрежение на силите си и не се обръщат в бягство, отиват на небето.

VII, 90. Когато се сражава с противника, да не убива врага нито с вероломно оръжие, нито с назъбени, нито с отровни стрели, нито пък със стрели, чиито наконечници са нажежени на огъня.

VII, 91. Да не убива нито оногова, който е слязъл на земята [от колесницата си, ако той самият остава в колесницата си], нито оногова, който е сложил ръце [с молба за пощада], нито пък оногова, чиито коси се развяват, нито оногова, който е седнал, нито пък оногова, който казва: „аз съм твой“.

VII, 92. Нито спящия, нито оногова, който няма ризница, нито голия, нито обезоръжения, нито оногова, който не се сражава, а който [само] гледа, нито пък оногова, който се сражава с други.

VII. 93. Нито оногова, чието оръжие е строшено, нито оногова, който е поразен [от болест], нито оногова, който е тежко ранен, нито, който е уплашен, нито пък оногова, който се е обърнал в бягство; [във всички тези случаи] да се помни дългът на истинските [воини].

VII, 96. Колесницата и коня, слона, чадъра, парите, зърнените храни, добитъка, жените, [робини], всички вещи и нескъпоценни материали [да прибира онзи], който побеждава [в двубоя].

VII, 97. А за царя трябва да се даде [от воините] избрана част [от военната плячка]; така е предписано от ведическите текстове; завоюваното с общи сили трябва да се раздаде от царя на всички воини.

VII, 102. Той трябва да бъде всякога готов да приложи силата, всякога да показва храброст, всякога да скрива тайните и всякога да изучава слабите страни на противника.

VII, 103. От оногова, който е всякога готов да употреби силата, се бои целият свят; затова той подчинява на своята власт всичко живо именно чрез сила.

VII, 198. Да се старае да победи враговете посредством примиряване, с дарове, посредством сеене на раздори [помежду им], с всички [тези средства] заедно или поотделно, никога със сражение [ако е възможно то да се избегне].

VII, 199. Тъй като за двете сражаващи се [страни] победата или поражението в битката не е известна [от по-рано], то [царят] да избягва битката.[11]

---

[11] Съдържанието на този стих противоречи напълно на приведените погоре стхове за войната и особено на № 87 и 89.

III, 13. За шудрата се предписва жена само от кастата на шудрите; за вайшията — пак от нея и неговата собствена каста; за кшатрията — от последните две касти, а също и от неговата; за брахмана — от [трите] споменати и от неговата собствена каста.

III, 51. Бащата, който познава [закона], да не приема за своето момиче даже и най-малкото възнаграждение, тъй като, който взема и най-незначителното възнаграждение, понеже [го] взема от алчност, е човек, който продава децата си.

III, 53. Там, където жените са почитани, там и боговете са задоволени, там обаче, където те не са почитани, цялото почитание на боговете е безплодно.

V, 154. Мъж, който [даже] е чужд на добродетелта и изневерява [на своята жена] или е лишен от добри качества, трябва всякога да бъде почитан от добродетелната си жена.

IX, 3. Бащата пази [жената] през време на нейното детинство, мъжът я пази, докато е млада; синовете я пазят на стари години; жената въобще никога не е пригодна за самостоятелност.

IX, 81. Жена, която не ражда деца, може да бъде сменена на осмата година, която пък ражда мъртви деца — на десетата, която ражда само момичета — на единадесетата, свадлива жена обаче може да бъде сменена незабавно.

ДРЕВНА ГЪРЦИЯ

Съвременните гърци, както и техните предци от древността се наричали елини, а страната, която те населявали, била наречена отрано Елада. Историята на стара Гърция е отделена от нашето време с няколко хилядолетия. Въпреки това обаче изучаването на историята на древногръцкото общество от гледна точка на марксистко-ленинската наука представя важна и актуална задача. Преди 70—80-те години на XIX в. курсовете по история на стария свят започваха историята на Гърция обикновено, за да не кажем по правило, с т. нар. Омиров или героичен период. Тогава повечето от учените историци, филолози и археолози смятаха, че в Илиадата и Одисеята е отразено развитието на древногръцкото общество през периода от края на XII до VIII в. пр. н. е. Тогава се е смятало, че преди това гръцкото общество не е било достатъчно развито. При това редица паметници на материалната култура, които се виждали и тогава на повърхността на земята било в континентална Гърция, било по островите на Егейско и Йонийско море и които датирали от времето преди Омир, били оставяни без особено внимание. През 70—90-те години на миналото столетие вследствие на епохалните находки в резултат на археологическите изследвания в Троя, Микена, Тиринт, а по-сетне на Крит и другаде в историята на стария свят и специално на стара Гърция настъпи коренен преврат. Увеличиха се преди всичко до неимоверност познанията ни за т. нар. предомирова, или микенска Гърция. Обогатиха се извънредно много и познанията ни за източносредиземноморския свят (Западна Мала Азия, специално Троя) и Егейските острови (на първо място Кипър и Крит). От особено голямо, бих казал, революционно значение е дешифрирането на т. нар. минойско линеарно писмо „Б“. С това писмо е написана архивата, открита през 1939 и 1952 г. в Пилос (Пелопонес). Главната заслуга за това епохално откритие принадлежи на английските учени Вентрис и Чедуик. Те успяха да докажат, че езикът, на който е съставена тази архива от глинени плочки (таблички), изписани с клинопис, представя една по-ранна, т. е. по-старинна степен на Омировия гръцки език. За откритието на двамата английски учени допринесоха немалко и творческите усилия на нашия езиковед акад. Вл. Георгиев, както и на съветския учен проф. С. Я. Лурье. Особено подчертани са успехите на Вл. Георгиев в тази насока, въпреки че когато се занимаваше с тези проблеми, той нямаше достъп до целия изворен материал, с който разполагаха по понятни причини Чедуик и Вентрис. Дешифрирането на минойското писмо „Б“, макар и още ненапълно завършено, даде възможност на редица учени изследователи да нарисуват въз основа на пилоските надписи в едри черти картината на социално-икономическото, политическото и културното развитие на човешкото общество в предомирова, или микенска Гърция.

Микенско-гръцкото общество се очертава в тези трудове като едно раннокласово общество, което достигнало върхната точка на своето развитие към края на XV и главно през XIV и XIII в. пр. н. е.

След микенския период от развитието на Гърция настъпил Омировият, или героичният период от нейната история, който в христоматията е илюстриран чрез многобройни откъси от Илиадата и Одисеята.

Следващият (архаичният) период е онагледен чрез съответни откъси от творчеството на Хезиод и на ранните гръцки лирици. Привлечени са и немалко откъси от съчиненията на големите гръцки исторически писатели, чието съдържание отразява историческото развитие през тези два периода и главно през втория от тях, наречен още период на великата гръцка колонизация.

Класическият период от историческото развитие на древна Гърция е илюстриран предимно чрез откъси от съчиненията на големите древногръцки историци и чрез редица епиграфски паметници с важно историческо значение.

ВЪЗГЛЕДИТЕ ВЪРХУ ПОЛИТИКАТА И ИКОНОМИКАТА НА СТАРОГРЪЦКИТЕ ИСТОРИЦИ И ТЕХНИТЕ ПОХВАТИ

Херодот

Херодот се родил приблизително в 484 г. пр. н. е. в гр. Халикарнас в Зап. Мала Азия, а умрял около 425 г. в гр. Турии (Южна Италия). И по бащина, и по майчина линия той произхождал от знатен и богат род, което му дало възможност да получи добро и за времето си всестранно образование, както и да извърши далечни и многобройни пътешествия. Що се отнася до източната половина на Балканския полуостров и Черноморието, той проникнал във вътрешността на Тракия откъм Егейско море и пътувал по нашето, румънското и съветското крайбрежие на Черно море.

Голяма част от живота си Херодот прекарал в Атина, когато там управлявал Перикъл, с когото той бил твърде близък. В 443 г. участвувал с група гръцки колонисти при основаването на гр. Турии, в който той прекарал последните години от живота си.

Херодот, който е първият историограф не само на антична Гърция, но и на света, живял и съставил своята „История“ в 9 книги през време на *прочутата „пентеконтаетия“ (петдесетгодишен период), през която гръцкото робовладелско общество достигнало връхната точка на своето развитие. Това бил периодът от отблъскването на персийското нашествие срещу Балканска Гърция до избухването на Пелопонеската война, време, през което атиняните и изобщо елините, гордеещи се със своята победа над персите, проявявали понятен и жив интерес не само към своята история, но и към историята на своите „варварски“ съседи. Историята на Херодот не само запознава с географията и етнографията на множество гръцки и негръцки земи, народности и племена. Тя съчетава и обединява етнографските и географските сведения около главната идея на този труд: да се представи световноисторическият конфликт между елините и варварите или по-точно между гърците и персите. Може да се каже, че Херодот построил своя труд главно под влияние на две течения: 1. От своите йонийски предшественици логографите (и на първо място Хекатей Милетски) той наследил интереса към миналото, както и формата и похватите за разказване на миналите събития, пък и до голяма степен рационалистическото отношение към разказите от митологията. 2. Историческо-политическата идея за създаването на своята „История“ той дължал обаче предимно на Атина от времето на Перикъл.*

Разпределението на материала в труда на Херодот е неравномерно. Първите четири книги на „Историята“ са, може да се каже, увод към главната тема. В тях се излага историческото развитие на Гърция и на съседните на нея страни преди Гръко-персийските войни. На главната тема, т. е. на самите Гръко-персийски войни, са посветени последните пет книги. Характерни черти за Херодотовия начин на писане са многобройните екскурси (отстъпления и отклонения), както и вмъкването на множество разкази, които на пръв поглед често пъти нямат органическа връзка с цялостното изложение и дори го нарушават.

Онова, което Херодот разказва, почива, от една страна, на неговите собствени наблюдения и познания, а, от друга страна, на писмената историческа традиция от онова време. Последната била запазена най-вече в съчиненията на логографа Хекатей Милетски. Макар че мирогледът на Херодот е непоследователен, все пак у него са вече налице елементите на историческата критика. Несъмнена слабост на неговото съчинение е преди всичко отношението му към достоверността на събитията, за които той разказва. Авторът се стреми да даде преди всичко едно интересно четиво. Той отдава голямо значение на „съдбата“, на намесата на боговете и на техните оракули в историческото развитие. Посочените и редица други слабости на този труд обаче трябва да се обяснят с епохата, в която е живял и творил неговият автор. Но независимо от тези наивни черти в мирогледа на Херодот не може да се отрече и това, че той на много места се стреми да разглежда, тълкува и критикува рационалистично митовете и неправдоподобните разкази, преданія и сведения, което означава немалка крачка в развитието на гръцката историография. Тези качества правят от съчинението важен етап в развитието на историческата наука. Изобщо Херодот е първият автор, който употребява термина „история“ ἱστορίη *в смисъл на изследване, издирване и отразяване в писмена форма на тази дейност.*

Не бива да се пренебрегва и да се отрича широката концепция на цялото произведение. То е поставено в действително големи рамки и изпълнено със значително художествено майсторство. Авторът е имал в общи черти едно твърде вярно чувство за величината и значението на събитията, които описва. Той е имал напълно ясно съзнание и за значението на гръцките победи при Маратон, Саламин и Платея и затова той съвсем правилно ги е представил като повратни пунктове в историята на тогавашния свят. Херодот е схванал и изразил правилно и значението на гръцката, и то специално атинската победа. За времето си атинската демокрация, макар и робовладелска, била нещо по-прогресивно от източната персийска деспотия.

24. Целта, която преследвал Херодот чрез своето съчинение

Херодот, I, 1

Следващите по-долу издирвания на халикарнасеца Херодот се съобщават, за да не би от времето да се заличат от нашата памет деянията на хората, също така и за да не потънат в безславно забвение огромните и достойни за удивление подвизи, извършени отчасти от елините, отчасти от варварите, но главно с цел да не би да бъде забравена причината, поради която избухна войната [Гръко-персийската] помежду им.

25. Херодот и неговите извори

Херодот, II, 99

Дотук аз изложих резултатите от личните си наблюдения, от собствените си заключения и издирвания, с които се сдобих чрез разпитване; в следващото изложение аз ще предам разказите на египтяните, тъй както ги слушах, като прибавя тук-таме и своите лични наблюдения.

Херодот, IV, 95

Както узнавам от гърците, които населяват крайбрежието на Хелеспонт и Понт, този Залмоксис[1] бил човек и [в миналото] бил роб на остров Самос. . .

Херодот, IV, 96

По отношение на всичко това, както и по отношение на разказа за подземното жилище [на Залмоксис] аз нито се отнасям с недоверие, нито пък вярвам особено много, но ми се струва, че същият този Залмоксис е бил роден много години преди Питагор.

Херодот, VII, 152

Аз съм длъжен да предавам в изложението си онова, което се разказва, но не съм длъжен да вярвам на всичко това и тази забележка важи за цялото ми изложение.

---

[1] Тракиецът Залмоксис бил племенен първенец и върховен жрец у гетите, които населявали значителен сектор от западния бряг на Черно море, както и неговия хинтерланд. Всред тези траки Залмоксис бил почитан като полубожество.

26. Вярата на Херодот в предзнаменования и в намесата на божеството в човешките дела

Херодот, I, 207

Присъствуващият обаче там [на съвещанието] лидийски княз Крез осъдил това мнение и предложил тъкмо противоположен на тоя план със следните думи: „Тъй като Зевс ме предаде в твои ръце, аз обещах още от самото начало, царю, да отблъсквам по възможност всякаква беда от твоя дом. Страданията, които ми се струпаха, станаха за мене горчив урок. Ако си мислиш, че си безсмъртен, и си въобразяваш, че е такава и войската, която предвождаш, в такъв случай съвсем не би имало смисъл да казвам мнението си. Но ако ти съзнаваш, че си човек и че онези, над които властвуваш, са също тъй хора, знай преди всичко това, че човешките дела представляват кръговрат и че този кръговрат не допуска едни и същи хора да бъдат винаги щастливи.“

Херодот, VII, 10

„Ти виждаш как божеството поразява с мълния онези живи същества, които се издигат над другите, като не им позволява да се превъзнасят. И, напротив, дребните животинки не го дразнят; ти виждаш също така, че божеството пуска своите мълнии върху най-големите здания и върху най-високите дървета. Изобщо божеството обича да поразява всичко онова, което се издига над другите. Подобно на това и по същата причина една огромна войска може да бъде сразена от малочислени сили, в случай че божеството ѝ завиди и всее страх в нейните редове или пък я порази с мълнията си. В случая такава войска загива от недостойна смърт. Изобщо божеството не търпи друг освен него да има високо мнение за себе си.“

Херодот, VI, 27

Божеството изпраща обикновено предзнаменования, в случай че градът или народът са заплашени от тежки бедствия.

Херодот, VI, 18

След като разбили йонийците в морска битка, персите обсадили Милет откъм сушата и откъм морето и като подкопали стените, употребили всевъзможни средства и превзели окончателно града на шестата година от въстанието на Аристагор. Жителите на града били заробени, което бедствие съвпадало с предсказанието на оракула за Милет.

Херодот, VII, 57

След като цялата войска била прехвърлена и преди да потегли тя по-нататък на път, станало голямо чудо. Ксеркс не му обърнал никакво внимание, макар че то било лесно за отгатване. Един кон родил заек. Това чудо означавало ясно, че Ксеркс води войската си срещу Елада с всичкия възможен разкош и великолепие, но на обратния път той ще спасява на същото това място живота си с бягство.

27. Херодот проявява критичност към фантастични измислици

Херодот, IV, 105

За неврите[1], които били магьосници и измамници, се разказва от скитите и елините, които живеят в Скития[2], че всяка година по веднъж всеки невър се превръщал по за няколко дни във вълк, а след това отново приемал човешки образ. Аз лично не вярвам на тези разкази, но въпреки това тези неща се разказват и онези, които ги разказват, се кълнат в онова, което говорят.

Херодот, V, 9—10

9. Никой не може да каже със сигурност каква е страната, която е разположена на север от Тракия, и какви племена я населяват. Струва ми се обаче, че отвъд Дунава се простира безпределна пустиня. Аз познавам само едно племе отвъд Дунава. То се нарича сигини и има мидийска носия...

10. По думите на траките земята отвъд Дунава била пълна с пчели и затова през нея не могло да се мине по-нататък. Струва ми се обаче, че тези разкази не заслужават доверие, защото е очевидно, че пчелите не понасят студа, а аз смятам северните страни необитаеми именно поради студовете. Такива неща се разказват за тази област.

28. Из политическите възгледи на Херодот

Херодот, III, 80

Откъс от речта на персиеца Отан, един от участниците в съзаклятието[1], в което участвувал и Дарий I Хистасп.

---

[1] Скитско племе, което населявало днешна Зап. Украйна.

[2] Географските граници на Скития са се менели през различните епохи на древността. В случая се разбира главно просторът по северното и северозападното крайбрежие на Черно море, включен между долното течение на реките Истър (Дунав) и Танаис (Дон).

[1] Това съзаклятие било организирано през 522—521 г. пр. н. е. от няколко персийски знаци, между които бил и Дарий I Хистасп.

„Аз съм на мнение, че никой от нас не бива да стане еднoличен владетел. Това нито е приятно, нито пък е добро. Пък как би могла държавата да бъде добре уредена при наличието на еднолично управление, когато монархът има възможност да върши, каквото му скимне, без да дава отчет за делата си? Даже и най-добрият мъж, облечен в такава власт, не би могъл да запази нормалния си начин на мислене. Благата, с които самодържецът е обкръжен, пораждат у него високомерие и своеволие, а завистта е вродена открай време у човека. С тези две черти на характера той се опорочава напълно... Което е най-важно обаче, той нарушава установените открай време обичаи, изнасилва жените и избива гражданите без присъда. Що се отнася до управлението на народа, то преди всичко има най-прекрасното име „изономия“ [равенство пред законите]. На второ място, народът не върши нищо от онези неща, които извършва самодържецът. Народът назначава длъжностните лица с жребие и всички длъжности при народа подлежат на отчет и отговорност. Всички решения стават достояние на общото събрание. Затова аз застъпвам мнението да премахнем монархията и да предоставим властта на народа, тъй като всичко зависи от болшинството.“ Такова било мнението, което застъпвал Отан.

Херодот, V, 78

Така пораснала мощта на атиняните. Не само този, но въобще всички случаи показват колко драгоценни са еднаквото право и свобода на словото. И наистина, докато се намирали под гнета на тиранията, атиняните не били в състояние да се наложат във военно отношение на някой от своите съседи. Щом се освободили от тираните, те заели несъмнено първенствуващо положение. Това показва, че докато били заробени от тираните, те били недобросъвестни в работата, сякаш че работели на някой господар, а когато добили свободата си, всеки от тях започнал да работи, като се грижел за личното си благополучие.

Тукидид

По-млад и по-забележителен във всяко отношение съвременник на Херодот бил атинският историк Тукидид. Той се родеел с Милктиад и Кимон и принадлежал към един от най-старите аристократически родове на Атина. Чрез жената на Милтиад в неговия род имало представители на тракийската знатна и богата върхушка, пък и съпругата на самия Тукидид произхождала от Тракия. Благодарение на нея той притежавал богати рудници в Южна Тракия. Тукидид се родил приблизително в 460 г. пр. н. е., а завършил живота си според едни сведения в Атина, а според други — в Тракия. Година на неговата смърт се смята 399, а според други източници — 396 г. пр. н. е. През време на Пелопонеската война той стигнал до поста стратег, но претърпял значителен неуспех при своето командуване на атинските флотски сили недалеч от устието на р. Струма, като допуснал спартанците начело с Бразидас да турят ръка на важната атинска база Амфипол. Вследствие на това Тукидид бил осъден на изгнание и прекарал около две десетилетия далеч от родината си, предимно в своите имения в Тракия, но и в Македония и Сицилия. Главно от Тракия той следял внимателно по-нататъшния развой на военните действия, събирал грижливо материал от всевъзможни извори и по всевъзможен начин и, както изглежда, тук той изработил до голяма степен своята „История на Пелопонеската война“, която започнал да пише още преди да стане изгнаник, почти непосредствено след избухването на войната. Когато тя завършила, получил амнистия и могъл да се завърне в родината си, но умрял; преди да може да завърши своя труд.

В сегашния си вид „Историята...“ на Тукидид е разделена на 8 книги и като изключим първата книга, част от която е посветена на най-ранната история на гръцкия свят, а другата ѝ част на предисторията на Пелопонеската война, в останалите седем книги авторът се занимава изключително с описанието на войната и затова може да се каже, че Тукидид е първият автор на историческа монография в античната литература. Макар че разликата в годините, която дели Тукидид от Херодот, е едва три десетилетия, няма да бъде пресилено, ако кажем, Тукидид от Херодот, е едва три десетилетия, няма да бъде пресилено, ако кажем, че по третиране на сюжета, по стил, а дори и по замисъл „История на Пелопонеската война“ и „История на Гръко-персийските войни“ са синоними на две ярко разграничени епохи в развитието на гръцката историография. Докато „бащата на историята“ Херодот се справя със задачата си чрез още неизживения архаичен мироглед на гръцкото общество от средата на V в., в картината, която е нарисувал Тукидид, е отразена значителната крачка, извършена от човешката мисъл в Атина към края на прочутата „петдесетгодишнина“. Тукидид има сравнително ясно съзнание за историческите проблеми на своето време. Той посочва и пътя за разкриване на движещите сили в историческото развитие. Според Тукидид историята се развива като процес, който е обусловен от психологически причини. Той ясно подчертава разликата между външните поводи и лежащите по-дълбоко причини и се проявява като изкусен майстор на политическия анализ, на обрисуването на сложната военна и дипломатическа борба на силите. Той е обърнал внимание и на случайността в историята, като се стреми да обяснява събитията по естествен път. Оракулите, предсказанията, предзнаменованията и намесата на боговете са според него по-скоро психологически фактор, който оказва въздействие върху поведението на хората. Макар че Тукидид не е бил още в състояние да прозре, че главната движеща сила в историческото развитие е борбата между класите, все пак той е оставил на следващите поколения едни от най-силните и проникнати от драматичност описания на някои моменти от класовата борба по време на Пелопонеската война. И все пак историята на Тукидид не може да се нарече научна в истинския смисъл на думата. Тя е по-скоро художествено и поучително пресъздаване на едно сравнително недалечно минало. Изложението на събитията се оживява в значителна степен чрез честото вмъкване в него на речите на главните обществени дейци през времето на Пелопонеската война, похват, който изобщо е присъщ на античните историографи. В повечето случаи обаче тези речи са фиктивни и изразяват мислите на самия автор. По своите политически възгледи и симпатии Тукидид бил умерен олигарх, макар че не скрива своите адмирации пред Перикъл, за когото той говори с големи симпатии. Антипатията и дори омразата на Тукидид към водачите на радикалните демократи в Атина (особено към Клеон) е също нескрита.

Характерен за работата на Тукидид е и ретроспективният метод, прилаган от него по отношение на данните на археологията при възстановяване ранните периоди от развитието на Гърция.

Историята на Тукидид е първостепенен извор и за старата история на днешните български земи по времето, когато разлагането на родовообщинните отношения всред по-значителните тракийски племена било напреднало до степен, че у тях възникнала държавната организация под формата на т. нар. Одриско царство.

29. Историческа критика у Тукидид

Тукидид, I, 20 сл.

20. Аз можах да се добера до това по пътя на моите издирвания върху древността, макар че е твърде трудно да се доверим на много свидетелства от старо време, защото хората приемат един от друг без всякаква критика сведенията за миналото дори и когато те се отнасят до тяхната родина... До такава степен повечето от хората се грижат малко за издирването на истината и много по-охотно възприемат готовите мнения.

21. Няма да се излъже читателят, който възприема разглежданите от мене събития в този вид, в който аз ги съобщавам въз основа на приведените доказателства, и в своето доверие не отдаде предпочитание нито на поетите, които възпяват тези събития с преувеличения и с твърде големи украсявания, нито пък на прозаическите писатели, които са съставили своите съчинения, като са се грижели не толкова за истината, колкото да причинят наслада за ухото. А всичките разказвани от тях събития не са потвърдени с нищо и вследствие на продължителното време са се превърнали до голяма степен в нещо невероятно и приказно. Читателят вероятно ще установи, че възстановените от мене събития посредством най-достоверните свидетелства отговарят дотолкова на истината, доколкото това е възможно да стане при толкова отдавнашни събития. Описваната тук от нас война, ако се съди по самите събития, ще се окаже много по-значителна от по-предишните войни, макар че хората, докато воюват, смятат всяка съвременна на тях война за по-значителна, а след нейното завършване се възхищават повече от войните в миналото.

22. Що се отнася до речите, държани от съответните лица или по време на подготовката за война, или по време на самата война, то за мене беше трудно да запомня казаното в тези речи с цялата му точност, и то както онова, което бях слушал лично, тъй и онова, което ми бяха съобщили други хора отдругаде. Аз се задоволих с това да представя всеки оратор по начин, който според мене е най-подходящ за дадения момент, като се придържах обаче по възможност по-близо до общия смисъл, на онова, което бе казано в действителност. Що се отнася пък до самите събития, станали през време на войната, то аз не сметнах за съвместимо със своята задача да записвам онова, което узнавах от първия срещнат, или пък онова, което се струваше само на мене, но записвах събития, на които сам аз бях очевидец, или пък онова, което слушах от други след по възможност точни издирвания по отношение на всеки отделен факт. Тези издирвания бяха трудни, защото очевидците на отделните факти не разказваха еднакво за едни и същи неща, но всеки от тях ги предаваше тъй, като се ръководеше от симпатиите си към едната или другата от воюващите страни или пък като се уповаваше на паметта си. Моето изложение ще се окаже може би по-малко приятно за слуха, тъй като в него липсва баснословният елемент. Онези читатели обаче, които държат да имат една ясна представа за миналите събития, събития, които някога, в бъдеще, по силата на човешката природа могат да се повторят в този същия или подобен вид, ще сметнат моето съчинение за достатъчно полезно. Моят труд е замислен и написан по-скоро да бъде достояние завинаги, отколкото четиво, което да служи за наслада на читателите.

30. Олигархическите симпатии на Тукидид

Тукидид, VIII, 97, 1 сл.

И тъй атиняните, след като получили това известие, се заели със съоръжаването на двадесет кораба и свикали незабавно народното събрание на т. нар. Пникс[1], където обикновено ставали народните събрания. На същото събрание атиняните постановили да свалят от власт четиристотинте и да предадат властта на петте хиляди. Към последните трябвало да принадлежат всички, които били в състояние да доставят тежко въоръжение: било постановено освен това никой и за никоя длъжност да не получава заплата под страх от проклятие... Явно е, че на първо време след това атиняните, доколкото аз мога да си спомня, имали най-добрия държавен строй[2].

31. Критичното отношение на Тукидид към данните на Омировия епос

Тукидид, I, 9 сл. Коалицията, образувана и предвождана от Агамемнон срещу Троя

9. Струва ми се, че Агамемнон успял да събере своята войска не толкова поради това, че принудил към похода срещу Троя женихите на Елена, които били обвързани с клетва пред Тиндарей[1], колкото поради това, че той превъзхождал по сили

---

[1] Мястото, на което ставало народното събрание в Атина. То се намирало на хълма Ликабет в северозападната част на града.

[2] Под „най-добър държавен строй“ Тукидид разбира режима на умерените олигархи в Атина, установен през 411 г. пр. н. е. начело с Терамен.

[1] Бащата на Елена обвързал по съвета на Одисей с клетва всички женихи на дъщеря си да признаят онзи жених, който избере той, и да го бранят срещу каквото и да било нападение. Докато античните поети са склонни да дадат кредит на тази легенда и да обяснят по този начин похода срещу Троя, Тукидид предполага правилно, че Агамемнон като най-силен вожд заставил другите да го следват.

останалите племенни вождове. При това онези пелопонесци, които разполагали с най-достоверни сведения от своите предци относно съдбата на Пелопонес, разказват, че причината за могъществото на Пелоп трябва да се търси в богатствата, с които той се завърнал от Азия и се явил с тях пред местните бедни. Затова и той стигнал до такива почести, че дал дори и името си на страната[2], макар и да бил пришълец. Впоследствие щастието се усмихнало на неговите потомци, още повече, когато именно Евристей загинал от ръката на Хераклидите в Атика, Неговият вуйчо Атрей, който тъкмо тогава бягал от баща си поради убийството на Хризип, получил от Евристей при неговото тръгване на война в качеството си на близък сродник властта над Микена и над всички други места, които се намирали под властта на Евристей. Тъй като последният не се завърнал, Атрей станал цар на Микена и на всичко друго, което било подвластно на Евристей, и то със съгласието на микенците, тъй като те се бояли от Хераклидите. Те смятали обаче него самия, който умеел и да се нрави на народа, за достатъчно силен и способен. По този начин именно Пелопидите станали по-мощни от потомците на Персей[3]. При наличността на факта, че Агамемнон наследил цялата тази мощ, а освен това превъзхождал всички с морските си сили, струва ми се, че племената, които потеглили срещу Троя, сторили това по-скоро от страх, отколкото от благоразположението, което той внушил у другите. Защото е известно, че Агамемнон се явил пред Троя с най-голям брой кораби, а освен това доставил кораби и на аркадците, за което свидетелствува Омир, ако изобщо може да се вярва на неговото свидетелство. Същият поет, говорейки за предаването на жезъла[4] по наследство, поставя в устата на Агамемнон думите, „че той властвува над всичките острови и над целия Аргос“. Тъй като Агамемнон властвувал над сушата, той не би могъл да властвува и над островите — освен над съседните, а те не биха могли да бъдат многобройни, ако не би разполагал с флота. По похода срещу Троя именно бихме могли да съдим за състоянието на нещата преди него.

10. Ако някой би рекъл да заключи, че походът срещу Троя не е бил тъй значителен, както ни го описват поетите и преданието, само въз основа на това, че Микена била малък град, или пък на това, че който и да било от тогавашните градове днес не заслужава особено внимание, неговата недоверчивост не би била достатъчно основателна. Защото, ако приемем, че Лакедемон е бил разрушен и че от него не се е запазило нищо друго освен храмовете и основите на постройките, то у по-сетнешните поколения би се породило силно съмнение в това, дали могъществото на лакедемонците е отговаряло действително на славния спомен за него. А при все това те владеят две пети от Пелопонес, стоят начело на жителите му и на многобройните съюзници вън от него. И все пак би могло да ни се стори, че градът не отговаря на своето значение, тъй като между отделните му части няма връзка; той няма освен това нито храмове, нито великолепни постройки съответно на стариння обичай в Елада се състои от отделни села.[5] Ако ли пък приемем, че Атина е имала същата съдба, то ако изхождаме от външния вид на този град, би трябвало да си представим неговото могъщество двойно по-голямо, отколкото е в действителност. Ето защо съмнението в дадения случай е неуместно и не би трябвало да вземаме под внимание толкова външния вид на градовете, колкото тяхната действителна мощ. Затова и би могло да се приеме, че походът на гърците срещу Троя е бил по-значителен от всички походи, които го предхождали, въпреки че той отстъпвал на сегашните походи, ако, разбира се, и в случая може да се вярва на творбите на Омир, който като поет преувеличава и украсява събитията. Въпреки това обаче дори и в този си вид походът се очертава като твърде незначителен. Омир разказва именно, че от хиляда и двестата кораба[6] беотийските носели на борда си по сто и двадесет души, а корабите на Филоклет — по петдесет души[7]. По този начин, както ми се струва, поетът посочва най-големите и най-малките кораби, тъй

---

[2] Т. е. Пелопонес, което ще рече Пелопов остров. Тази версия е отразена най-рано у спартанския поет Тиртей.

[3] Според легендата властта на Микена трябвало да мине в ръцете на Зевсовия син Херакъл съгласно с волята на баща му. Зевсовата съпруга Хера обаче, подтиквана от ревност, накарала Ейлетия, богинята, която улеснява раждането на хората, да забави раждането на Херакъл, а да ускори раждането на Евристей, сина на Стенел. По този начин Евристей се родил по-рано от Херакъл, чиито синове се стремели да се сдобият отново с полагащото им се по право наследство и намерили прием и подкрепа в Атика. Срещу тях предприел поход Евристей, но загинал в боя. Майката на Евристей била дъщеря на Пелоп, а следователно и сестра на Атрей. Раздразнен веднъж от майка си Хиподамия, той заедно с брат си Тиест убил Хризин, любимия син на Пелоп от една нимфа, когото баща му предпочитал пред другите двама синове. Поради това Атрей избягал при сестра си в Микена. Тук Евристей, който потеглял на поход срещу Хераклидите, му предал властта, която Атрей запазил и след смъртта на Евристей, внук на Персей, така че властта преминала от Персеидите у Пелопидите. Когато потомците на Херакъл се завърнали по-късно в съюз с дорийците, те завладели Пелопонес, като по този начин Персеидите отново дошли на власт. Затова и известното дорийско преселение се свързва с легендарното гръцко предание, именно със споменатото преселение на Хераклидите.

[4] *Омир,* Илиада, II, 180.

[5] Спарта се състояла от пет открити села, на четири от които имената били: Питана, Мизоа, Лимни и Киносура. Петото село било може би самата Спарта.

[6] Тукидид съобщава в случая едно кръгло число (1200) вместо 1186, както е в Илиадата, II, 494—795. За беотийските кораби срв. Илиада, II, 510 сл. „Те всички бяха дошли на петдесет кораба и във всеки един от тях се бяха качили сто и двадесет бойци.“

[7] За корабите на Филоктет вж. Ил., II, 716.

като в „списъка на корабите“ не се споменава за останалите. Че всички гребци на корабите били едновременно с това и бойци, се вижда от онова, което той разказва за корабите на Филоктет, като прави гребците едновременно и стрелци. Не е вероятно и това, че освен царете и онези, които заемали висшите ръководни длъжности, с корабите отплували и много низши екипажи, особено като се има пред вид, че те имали намерение да прекосят морето с товар от военни съоръжения. Освен това техните кораби нямали палуби, а били открити — построени по типа на някогашните пиратски кораби. И тъй, като се взема средното число на екипажа между най-големите и най-малките кораби, броят на онези, които дошли под стените на Троя, не изглежда да е много голям, особено като се вземе пред вид обстоятелството, че те били изпратени с общи усилия от цяла Елада.

11. Причината за това била не толкова малобройността на населението, колкото липсата на парични средства. Поради липсата на хранителни припаси пък елините били принудени да вдигат на крак по-малобройни войски и могли да вземат само толкова войскови контингенти, колкото те се надявали, че ще могат да изхранят, като се сражават далеч на вражеска земя. Подир това непосредствено след пристигането си пред Троя те одържали победа в сражението, което се разиграло там. Това е вън от всякакво съмнение, тъй като те успели да издигнат укрепен ров около своя стан.[8] Изглежда при все това, че в случая те не използували всичките си сили, а се занимавали същевременно и със земеделие на Тракийския Херсонес[9], като се отдавали и на грабеж поради липса на хранителни припаси. Главно заради тази разпръснатост на елините троянците били в състояние да им се съпротивяват в продължение на десет години, като всеки път се оказвали равни по сили на онези от тях, които оставали по местата си [пред Троя]. Ако гърците биха имали със себе си в изобилие хранителни припаси, те биха поминали без грабеж и без обработване на земята. Те биха водили войната без прекъсване, със събрани на едно място сили, биха одържали лесно победа в открит бой, като биха превзели града. Но те, макар и да не били в пълния си състав, само с онази част от войската си, която в даден момент била налице, успявали да дадат отпор на неприятеля. Затова, ако те биха могли да поддържат обсадата без прекъсване, щяха да могат да превземат Троя за по-кратко време и с по-малко усилия. Вследствие на липсата на пари обаче всички събития, предхождащи Троянската война, а и самата тази война, която била по-значителна от по-ранишните войни, се оказват в действителност много по-незначителни, отколкото ги рисува мълвата и отколкото може да се вярва на преданието, разпространено в наши дни от поетите.

Ксенофонт

Ксенофонт е един от онези гръцки писатели, които се заели да продължат историческото съчинение на Тукидид. Както за Ксенофонт обаче, така и за останалите „продължители“ на делото на Тукидид може да се каже, че никой от тях не е успял да се справи с тази задача.

Ксенофонт се е родил в Атина в около 355 г. пр. н. е. Той произхождал от знатно робовладелско семейство и отрано проявявал подчертана враждебност към атинската робовладелска демокрация и също тъй подчертани симпатии към олигархията и особено към спартанския държавен строй. На млади години той бил един от най-ревностните, но и повърхностен ученик на Сократ. Още двадесет и осем годишен Ксенофонт напуснал своята родина, за да стане наемнически командир във войската на Кир Млади, който водел война против брат си Артаксеркс за персийския престол. Това преминаване на персийска служба станало причина за осъждането му на изгнание от Атина. След смъртта на Кир Млади Ксенофонт ръководел връщането на десетте хиляди гръцки наемници от Азия. По време на това оттегляне той имал възможност да види и преживее много неща, които са описани с рядко писателско умение, лекота и живост в неговия „Анабазис“. Самата операция на оттеглянето започнала недалеко от Вавилон. Участвуващите в нея изминали значително разстояние, като потеглили от Средна Месопотамия, минали през Кюрдистан, превалили след това арменските планини и стигнали до южния бряг на Черно море. Преди да си отидат оттук по домовете си, един значителен отряд от тези наемници начело с Ксенофонт постъпил на служба при тракийския базилевс Севт II, който се домогвал до престола на одриските царе. В резултат на своя престой в Тракия Ксенофонт е могъл да отрази в „Анабазис“ и особено в 7 кн. на този трактат своите наблюдения върху бита на онези от траките, които населявали югоизточните области на Балканския полуостров. Разочарован от службата си при Севт, Ксенофонт я напуснал и се прибрал в Спарта. Той се сближил до такава степен със спартанската ръководна върхушка и специално със спартанския цар Агезилай, че постъпил в неговата войска и се сражавал против собствената си родина. Спартанците възнаградили Ксенофонт за „вярната“ му служба, като му подарили едно обширно и добре уредено имение в Елида. Тук той написал значителна част от своите съчинения, като навсякъде личат ярко подчертаните му симпатии към всичко спартанско. След поражението, което Спарта претърпяла във войната си с Тива, Ксенофонт се преселил в Коринт. В противовес на тиванското надмощие в Гърция се наложило едно сближение между Спарта и Атина, в резултат на което Ксенофонт получил амнистия, но въпреки това той не посмял да се завърне в родината си.

Ксенофонт бил твърде плодовит, макар и не особено дълбок писател. От историческите му произведения трябва да се спомене на първо място неговата „Гръцка история“ в 7 книги, която е замислена като пряко продължение на Тукидидовата история и излага събитията в Гърция до 362 г. пр. н. е. От значение за историята на Спарта е неговият трактат „Устройството на Лакедемонската държава“, както и биографията на Агезилай. Важен, макар и твърде кратък извор за развитието на икономическата мисъл в Гърция е неговият труд „За стопанството“. От голямо значение като извор за историческото развитие на югоизточната част на нашите земи към края на V в. пр. н. е. са описанията на тракийския бит в VII кн. на неговия „Анабазис“.

Макар и продуктивен писател и добър стилист, като историк Ксенофонт стои много по-долу от Тукидид. Ксенофонт вярва на предсказвачите и се вслушва в техния глас. Според него те разкриват волята на божеството,

---

[8] Самата Илиада предполага такива военни действия, защото във II песен, стих 698, се казва за Протезилай, че бил първият боец от елините, който паднал убит още при слизането си на суша от корабите.

[9] Днес Галиполски полуостров.

чиято намеса в човешкиже работи според автора е решителна и неотклонима. Ксенофонт е не особено точен и при предаването или възпроизвеждането на историческата истина. От значение като извори за историческото развитие на епохата са и трудовете на Ксенофонт с икономическо и философско съдържание, в които се срещат твърде характерни предписания как да се експлоатира най-рационално трудът на робите. На перото на Ксенофонт принадлежи и биографско-историческият роман „Киропедия“ („Възпитанието на Кир“), в който той се е стремил да обрисува „идеалния управител“, тъй както той си го е представял.

32. Ролята на оракулите и предсказанията

Ксенофонт, Гръцка история, IV, 7, 2

Подир това, след като лакедемонците обсъдили, че една експедиция срещу атиняните или беотийците няма да бъде нещо безопасно, докато те оставят в тила си един голям град, който е враждебно настроен и има общи граници с Лакедемон, решили да вдигнат и насочат войските си най-напред срещу Аргос.[1] Когато пък Агезиполид узнал, че той ще командува войската, той извършил необходимите жертвоприношения преди поход, получил предсказания, които предвещавали успех, и отишъл най-после да се посъветва с Юпитер Олимпийски дали ще постъпи според религиозните предсказания, ако отхвърли примирието, което предлагали аргосците, като се позовавали на това, че настъпвал свещеният месец[2]; в същност той не се падал тогава по редовния календар, а работата била там, че аргосците се боели от заплашващото ги нападение от страна на лакедемонците. Божеството тогава му дало указание чрез жертвените животни, че той ще постъпи правилно, ако не приеме примирието, което му се предлагало. Аполон отговорил, че и той е на пия Агезиполид отишъл в Делфи и запитал там Аполон дали и той е на същото като баща си мнение по отношение на примирието, което му се прдлагало. Аполон отговорил, че и той е на същото мнение по въпроса. Тогава Агезиполид застанал начело на своите войски, които се били събрали във Флиунт, и нахлул през Немея в Арголида.

33. Ксенофонт — явен поклонник на спартанската олигархия

Ксенофонт, Лакедемонската държава, 8—10

Всеизвестно е, че в Спарта подчинението пред властта и законите се спазва особено строго. Аз обаче не мисля, че Ликург е учредил този държавен строй, преди да си е осигурил поддръжката на първите и влиятелни граждани в държавата.

---

[1] В 391 г. пр. н. е.

[2] В случая Ксенофонт има пред вид големия дорийски празник Карнейа, по време на който се предвиждало задължително прекъсване на военните действия (т. нар. хиеромения).

Учредяването на ефората е вероятно дело на Ликург и на видните и влиятелни граждани, защото те са имали съзнанието, че подчинението е драгоценно благо в една държава, в една войска и в един дом; те смятали наистина, че тази магистратура (ефоратът) съответно на своята власт ще внуши страх у гражданите, от който пък ще произлезе подчинението. Впрочем ефорите имат право да налагат глоби, на когото искат, и да изискват незабавното им плащане. Те също така са властни да свалят магистратите от длъжност преди изтичането на нейния срок, да ги хвърлят в затвора и да завеждат срещу тях процес, в който се предвижда смъртно наказание. Облечени с една толкова голяма власт, те не оставят, както в другите гръцки полиси, лицата, които са избрани на обществени длъжности, да ги изпълняват по своя воля в продължение на цялата служебна година, а подобно на тираните или на ръководителите на гимнастическите състезания, ако видят, че някой действува незаконно, те го наказват незабавно, без да отлагат.

Между многото други прекрасни средства, прилагани от Ликург, за да накара гражданите да се подчиняват на законите, следното ни се струва, че е едно от най-добрите. Той именно не оповестил законите на народа, преди да отиде заедно с най-влиятелните граждани в Делфи и преди да запита божеството дали е по-добре и по-изгодно за Спарта да се подчинява на законите, които той създал. След като божеството отговорило, че така е по-добре във всяко отношение, Ликург оповестил тогава своите закони, като едновременно с това обявил, че тъй като те са изречени от самата Пития[1], тяхното погазване е не само противозаконно, но и греховно.

Аристотел

Подобно на Тукидид, най-бележития историк на древността, и Аристотел, „най-великият мислител на древността“ (Маркс), имал близки връзки с Тракия и Македония. Той се родил в 384 г. пр. н. е. в град Стагира, сега с. Изворо (в източната половина на Халкидическия полуостров). Баща му Никомах бил известен медик и по тази причина бил привлечен като придворен лекар на Филип II Македонски. Затова и когато Аристотел се оформил и прочул като философ, той бил назначен от Филип за възпитател и учител на сина му Александър Македонски.

В продължение на 20 години (от 367—347 г.) Аристотел бил ученик и сътрудник на Платон в ръководството на неговата школа (Академията). Така той останал във връзка с Платон до неговата смърт. Още през това време обаче Аристотел в много отношения дошъл до схващания и възгледи, коренно различни от тези на своя учител. Затова и след смъртта на Платон той скъсал с Академията и напуснал за известно време Атина. Част от това време той прекарал в усилени философски занимания в град Атарней (Троада — Западна Мала Азия), където намерил покровител в лицето на атарнейския тиранин Хермий. По-голямата част от своето странствуване обаче Аристотел прекарал при двора на Филип II Македонски, като

---

[1] Питня се наричала прорицателката при храма на Аполон в Делфи.

се занимавал с възпитанието и обучаването на младия Александър Македонски до неговото стъпване на престола.

Аристотел се завърнал в Атина, след като отсъствувал 13 години, и в 335/334 г. основал там своя собствена философска школа, която получила името Перипатос (т. е. колонада за разходки). Наречена била така по външния вид на помещението, в което се водели заниманията с по-широк кръг от слушателите на Аристотел. Последният, както и школата му се ползували с несъмнено голяма популярност в Атина, но въпреки неговите големи заслуги за града той никога не получил правата на атински гражданин, а останал метек, т. е. чужденец. Несъмнени и доста неприкрити били промакедонските и умерено-олигархическите възгледи на Аристотел, които правели от него противник на атинската робовладелска демокрация и допринесли за неговото бягство от Атина след смъртта на Александър Македонски в 323 г. Изтъквайки и подчертавайки значението на Аристотел, а именно способността му да мисли диалектически и безпределната му (дори наивна) вяра в силата на разума, в могъществото, обективната истинност на познанието, Ленин подчертава и слабите черти у Аристотел, като например неговите теологически уклони и социални предразсъдъци. Във връзка с последното трябва да се подчертае, че Аристотел е един от най-типичните и най-даровитите изразители на робовладелската идеология.

Във връзка със значението на Аристотел като исторически извор трябва да се подчертае и това, че измежду многобройните и обемисти съчинения на знаменития древногръцки мислител се намират цели трактати върху теорията и историята на държавата. В тези трактати има немалко места, от които може да се съди за социално-икономическите възгледи не само на автора, но и изобщо на робовладелската класа.

За съжаление от прочутия в древността Аристотелов „корпус", състоящ се от 158 „Политии", т. е. описание на държавния строй на най-известните гръцки полиси и негръцки държави, до наши дни е оцеляла само една „Полития", а именно „Атинската държава", преведена у нас от Г. И. Кацаров (Аристотел, Атинската държавна уредба, 1904). Науката днес е в състояние да възстанови само до известна степен съдържанието на останалите „Политии" благодарение на указанията, макар и откъслечни, които се намират за тях в бележитата „Политика" на Аристотел. В нея се разглежда същността на държавата, както и различните форми на държавно устройство. Значително място в „Политиката" на Аристотел заемат и разсъжденията на автора върху „идеалния" държавен строй.

Ценното у Аристотел като исторически извор е и това, че за разлика от другите исторически писатели, които наблягат главно на военнополитическите събития, той обръща специално внимание на възникването, изследването и обясняването на различните държавни институции.

34. Умерено олигархическите възгледи на Аристотел

Аристотел, Атинската държава, 28, I

28 (1). Докато Перикъл бил начело на народа,[1] управлението на държавата било сравнително добро, но след смъртта му работите се влошили. Тогава за пръв път начело на народа застанал човек,[2] който не се ползувал с добро име всред почтените хора, докато по-рано народните водачи изхождали от средите на умерените и порядъчни хора... (3) След смъртта на Перикъл начело на знатните стоял Никий, който загинал в Сицилия, а начело на народа — Клеон, синът на Клеенет, който, както изглежда, покварял най-много народа със своята необузданост. Той пръв почнал да ругае и да кряска от трибуната и говорел пред народа, опасан в работната си престилка, докато другите оратори се държели прилично, когато говорели. След тях начело на едната партия застанал Терамен[3], синът на Хагнон, а народа предвождал Клеофонт, притежател на работилница за лири, който пръв въвел възнаграждението от два обола (диобелията)[4]. (4) Онези, които поели след Клеофонт ръководството на демократическата партия, били почти без изключение демагози, склонни най-вече да действуват според вкуса на тълпите, като имали пред очи единствено изгодите на настоящия момент. (5) Изглежда, че най-добрите държавни мъже, като изключим старите, са Никий и Тукидид[5] и Терамен. Относно Никий и Тукидид почти всички са единодушни, че те не само били хора с благороден характер, но били и добри политици и полагали бащински грижи за цялата държава. Що се отнася пък до Терамен, мненията за него са разделени, тъй като в негово време работите в държавата били объркани вследствие на настъпилите по това време смутове. И все пак онези хора, които не съдят повърхностно за работите, смятат, че той не само не се стремял да разрушава всички държавни институции, но, напротив, поддържал ги дотогава, докато в тях се спазвал законът. С това той показал, че може да работи и твори в полза на държавата при всяко държавно устройство, както това подобава изобщо на всеки добър гражданин. В случай обаче, че държавната уредба допуска противозаконни дела, той не ѝ се покорява, а се опълчва против нея, като е готов да си навлече ненавистта на онези, които действуват против законите.

35. Теорията на Аристотел за трите нормални и трите неправилни форми на държавно управление

Аристотел, Политика, III, 4, I сл.

1. След направените по-горе разяснения трябва да разгледаме въпроса, дали е правилно да се допуска съществуването на една или няколко форми на държавния строй и в случай, че има няколко такива форми, да видим кои са те, колко са и какви са различията между тях.

---

[1] Приблизително от средата на V в. пр. н. е. до 429 г.

[2] Аристотел има пред вид водача на радикалните демократи в Атина Клеон, който дошъл на власт след смъртта на Перикъл.

[3] Водач на умерените олигархи към края на V в. пр. н. е. в Атина.

[4] Диобелията, или т. нар. „зрелищни пари", била въведена от 410 г. и се раздавала на най-бедните свободни граждани, за да могат по този начин те да посещават театралните представления.

[5] Тукидид, който няма нищо общо със знаменития историк освен името си, бил водач на умерените олигархи в Атина и противник на Перикъл по време на неговото издигане.

Строят на една държава, това е правилната организация на всички държавни магистратури изобщо и по-специално организацията на върховната власт. Последната навред е във връзка с господствуващата в държавата форма на управление. От своя страна пък формата на управление се определя от съответната форма на държавния строй. Искам да изтъкна например това, че в демократическите държави върховната власт се намира в ръцете на народа, докато в олигархиите тя е в ръцете на малцина. Затова и ние разглеждаме държавния строй на демокрациите като различен от онзи на олигархиите и от същата гледна точка ще разглеждаме и останалите държавни строеве.

6. Това също важи и по отношение на държавните власти. Там, където държавната организация почива на принципите на равноправието и равенството на гражданите, всеки от тях смята, че има право да участвува във властта посменно. При това въпросното изискване се пораждало по-рано естествено от необходимостта всеки да може да се сменя в носенето на тежестта на държавните служби, а след това пак да може да се грижи за своето лично благо, както преди това самият той в качеството на магистрат се е грижел за благото на другите. Днес обаче големите предимства, които предоставят властта и ръководството на държавните работи, пораждат у всички желанието да държат непрекъснато в свои ръце властта, сякаш непрекъснатата власт може да даде цветущо здраве на висшите държавни длъжности, ако те се намират в едно болестно състояние, та в такъв случай те биха могли да се стремят с още по-голяма ревност към държавните длъжности, отколкото вършат това сега.

7. Оттук става ясно, че само онези форми на държавния строй, които държат сметка за общото благо, са в съгласие с принципа на справедливостта, са нормални държавни строеве; онези пък форми на държавен строй, които имат пред вид само личното благо на управляващите, са отклонения от нормалните форми на държавния строй, защото те почиват на деспотичния[1] принцип, а държавата в същност е общност на свободни хора.

След като установихме въпросните принципи, остава ни да пристъпим към разглеждането на формите на държавния строй, колко на брой и кои са те; преди всичко обаче да започнем с изследването на нормалните форми на държавния строй. След като последните бъдат изяснени, ще бъде лесно да се установи и кои са и ненормалните форми на държавния строй.

Тъй като формата на държавния строй е същото нещо, каквото е и политическата система, а последната е олицетворена

---

[1] На който почиват и отношенията между господаря и роба. Думата δεσπότης значи на гръцки по онова време господар, владетел на имущество или на роби.

от върховната власт в държавата, то оттук следва неизбежно, че тази върховна власт трябва да бъде в ръцете на едного или на малцина, или пък на болшинството. И когато един човек или малцина, или пък мнозинството управляват, като се ръководят от обществената полза, естествено е, че такива форми на държавния строй са правилни форми, докато онези форми, при които се задоволяват интересите на едно лице или на малцина, или пък на мнозинството, представляват отклонения на правилните форми. Защото има две неща (от които трябва да се приеме едното): или лицата, които участвуват в държавния живот, не са граждани, или пък те са граждани и в такъв случай трябва да участвуват в общите изгоди. Ние сме свикнали да наричаме монархия управлението на царя, което държи сметка за общата полза; управлението пък на малцина, но на повече от един сме свикнали да наричаме аристокрация, и то или поради това, че в случая управляват най-добрите[2], или поради това, че управлението има пред вид върховното благо[3] на държавата и на влизащите в нейния състав хора. Когато обаче в интерес на общата полза управлява мнозинството, тогава ние употребяваме един термин, който е по-общ от всички форми на държавния строй, а именно понятието „полития“.

Подобно разграничаване на термините е и напълно смислено, и уместно, защото едно лице или пък малцина могат да изпъкнат със своите добродетели; за мнозинството обаче е много по-трудно да се прояви във всички видове добродетели, отколкото специално във военната доблест, тъй като последната се поражда и развива именно всред народните маси. Ето защо и в политиите най-висшата власт се съсредоточава в ръцете на онези, които се сражават в първите редове за нея и които са въоръжени.

Ненормални отклонения от посочените нормални форми на държавен строй са следните: отклонение от царската власт е тиранията, от аристокрацията — олигархията, а от политията — демокрацията. По своята същност тиранията е монархия, която държи сметка само за изгодите на монарха; олигархията е форма на държавен строй, която има пред вид интересите на богатите, а демокрацията е една такава форма на държавен строй, която има пред вид интересите на бедните, но нито една от тези ненормални форми на държавно устройство няма пред вид общата полза.

36. За царската власт

Аристотел, Политика, III, 9, 3 сл.

3. И тъй една от формите на царска власт е пожизнената стратегия. Тя бива наследствена и изборна. Наред с нея се

---

[2] На гръцки „аристой“ (ἄριστοι — най-добри).

[3] На гръцки това понятие се изразява с думата „аристон“ ἄριστον.

среща и една друга форма на единовластие, като пример за което може да служи царската власт у някои варварски племена. Тя има такова значение, каквото има и тираническата власт, но се основава и на закона, и на правото на унаследяване. Тъй като по своята природа варварите са по-склонни да понасят робството от елините, а азиатските варвари превъзхождат в това отношение варварите в Европа, то те се подчиняват на деспотическата власт, без да проявяват при това някакви признаци на негодувание. Затова и царската власт у варварите има тиранически характер, но е устойчива, защото се основава върху традициите и върху закона.

4. Затова и охраната на царската власт у варварите е организирана по същия начин, както при царете, а не като при тираните. Защото, докато царете се охраняват от въоръжени граждани, тираните се охраняват от наемници. Причината за това е, че царете властвуват на законно основание над хората, а тираните — над хора, които им се подчиняват против волята си. Затова царете имат охрана от страна на самите граждани, а тираните трябва да охраняват властта си против гражданите.

7. Четвърти вид на царското единовластие са онези монархии, които съществували през хероическата епоха и почивали върху закона и върху съгласието на гражданите, като при това били наследствени. Поради това, че родоначалниците на тези царе от хероическата епоха се проявили като благодетели за народните маси или като изобретатели на едно или друго изкуство, или пък като предводители във време на война, или поради това, че обединили жителите [отделните племена] и разширили държавната територия, те ставали царе с доброволното съгласие на гражданите, а техните потомци получавали властта по наследство. Властта на царете от хероичната епоха се простира върху върховното командуване във време на война, върху извършването на тържествените жертвоприношения, доколкото не съставлявали част от функциите на жреците, и освен това върху разглеждането и разрешаването на съдебните процеси. В последния случай едни от царете полагали клетва, а други не полагали (клетвата се състояла в това, че едни от царете издигали нагоре своя жезъл).

8. В старо време царете ръководели без прекъсване всички държавни работи; те направлявали както вътрешната, тъй и външната политика на държавата. По-късно обаче било поради това, че самите те се отказали от изпълнението на някои функции на своята власт, а било и поради това, че някои от функциите им били отнети от народните маси, в някои гръцки полиси царете запазили за себе си само правото да извършват жертвоприношенията, а в други, където въобще може да се говори за царска власт, царете запазили от военните функции, с които разполагали, единствено правото на главнокомандуващи извън пределите на държавната територия.

37. Робовладелската идеология на Аристотел

Аристотел, Политика, I, 1, 4 сл.

И тъй живите същества, които не могат да съществуват едно без друго, трябва да се съберат по двойки; мъжът се събира с жената за продължаване на потомството. При това въпросното съчетаване не се обуславя от случайни причини, но се намира във връзка с естествения стремеж, който е присъщ на останалите живи същества, и на растенията — да оставят след себе си друго подобно на себе си същество. Напълно по същия начин с цел за взаимно запазване е необходимо да се съберат на двойки едно същество, което е създадено да властвува, и друго същество, което по силата на своята природа е създадено да бъде подвластно. Първото от тях благодарение на своите разсъдъчни способности е в състояние да предвижда и затова по своята природа е същество, което властвува и господствува. Второто пък, което е способно да изпълнява получените нареждания само със своите телесни сили, по своята природа е същество подвластно и робуващо. В това отношение и господарят, и робът се ръководят във взимното си обединение от своите общи интереси.

38. Значението на историята според Полибий[1]

Полибий, I, 1 сл.

1 (1). Ако историографите, които са писали преди нас, са забравили да дадат похвала на самата история, то на нас се налага непременно да се обърнем към всички с настоятелното напомняне да изучават усърдно и да усвояват този вид [историческо-мемоарна] литература, тъй като никакви други познания освен познаването на миналото не могат да бъдат от по-голяма полза за хората. (2) При това не само отделни историци, и то не само мимоходом, а може да се каже, че всички историци вкупом започват и свършват своите писания с твърдението, че поуките, почерпани от историята, са най-правдивите, че те просвещават най-добре хората и ги въвеждат най-добре в заниманията им с обществената наставница, която ни учи да понасяме доблестно превратностите на съдбата.

39. Поуките от историята

Полибий, I, 35, 1 сл.

35 (1). Който схване правилно развитието на тези събития [I пуническа война], ще може да намери в тях много нещо,

---

[1] За Полибий, големия гръцки историк от елинистическата епоха, вж. Христоматия по стара история, ч. II — Рим, София, 1952, стр. 12, както и раздела върху Рим в настоящата христоматия.

което да бъде от полза за човешкия живот. Защото участта на Марк[2] разкрива съвършено ясно пред всеки, че не бива да се доверява на съдбата, а най-малко да върши това при благоприятни обстоятелства. Същият този Марк, който немного преди това не проявил към победените противници нито милост, нито снизхождение, бил сам отведен при тях, за да ги моли на колене за спасението на своя живот.

6. Аз обаче разказах тези събития с цел да могат читателите на моята история да извлекат поука от моя разказ.

7. Защото от двата пътя, които съществуват и по които всеки човек може да бъде доведен до нещо по-добро, единият е чуждото, а другият — неговото собствено нещастие. Вторият от тях, а именно преживените лично нещастия, е по-действен, а първият — чуждите нещастия — по-безвреден.

Не бива никога да се избира доброволно вторият път, защото поуката, която се извлича от него, се изкупува с цената на тежки страдания и опасности, а, напротив, трябва да се стремим усърдно да се доберем до първия начин, тъй като той без щети за нас ни научава да различаваме в самия него онова, което е по-полезно.

Който схване това, той непременно трябва да смята, че най-доброто ръководство за правилния начин на живот е поуката, извлечена от действителната и правдиво написана история[3].

10. Защото тя единствено и безвредно ни дава възможност да съдим във всяко време и при всякакви обстоятелства за онова, което е по-добро.

40. Възгледите на Полибий върху различните форми на държавния строй. Теорията за смесения държавен строй

Полибий, VI, 3, 5 сл.

3 (5). Повечето от писателите обаче, които желаят да ни въведат научно в споменатите по-горе въпроси, различават обикновено три форми на държавен строй, първата от които те означават с името царство, втората — с името аристокрация, а третата с името демокрация. (6) Струва ми се обаче, че е напълно уместно да зададем на тези автори въпроса, дали те смятат тези форми на държавен строй за единствените, или пък ги привеждат като най-добрите. (7) Струва ми се обаче, че те грешат и в двата случая, защото е очевидно, че като най-добър трябва да се смята онзи държавен строй, в който са съчетани

---

[2] Полибий има пред вид в случая римския главнокомандуващ — консула Марк Атилий (Регул), който действувал начело на римските войски в Северна Африка по време на I пуническа война.

[3] Т. е. история, която отговаря на действителността.

особеностите на споменатите по-горе три форми на държавен строй.[1]

Полибий, VI, 4, 1 сл.

4 (1)... Че тези наши твърдения са правилни, става ясно от следното. (2) Преди всичко не всяко единовластие следва да се нарича царска власт, а само онова, което почива на доброволното съгласие на управляваните и което управлява не толкова чрез страх и насилие, а чрез разсъдъка. (3) Нито пък всяко управление на малцинството следва да се смята и означава като аристокрация, а само онова, при което върховната власт е поверена по избор в ръцете на най-справедливите и разсъдливи хора. (4) Подобно на това и не всяка държава, в която народните маси имат властта да вършат всичко, което пожелаят и което решат, следва да се нарича демокрация. (5) Там обаче, където е завещано и възприето още от времето на дедите да се почитат боговете, да се тачат родителите, да се благоговее пред по-старите, да се съблюдават законите и ако при това постановленията на мнозинството от народа имат решаваща сила, в такъв случай подобна държава може да се нарече демокрация. (6) По този начин следва да се приеме, че съществуват шест форми на държавен строй. Три от тях са онези, за които споменах вече по-горе и за които говорят всички, а другите три имат общ произход с първите: имам пред вид олигархията, монархията и охлокрацията. (7) От тези форми на държавен строй най-напред възниква без предварителна подготовка и от само себе си монархията; подир нея следва и произхожда от нея посредством съответни учреждения и корекции царската власт. (8) Когато царското управление премине в сродната си изродена форма на държавен строй, в случая аз имам пред вид тиранията, тогава на свой ред върху развалините на тиранията възниква аристокрацията. (9) Когато подир това и аристокрацията се изроди по силата на природния закон в олигархия, а веднага след това разяреният народ си отмъсти на управляващите заради техните беззакония, тогава възниква демокрацията. (10) Необуздаността на народните маси и нарушаването на законите поражда с течение на времето охлокрацията.[2]

---

[1] За класовата същност на тази теория вж. *С. Л. Утченко,* Идейно-политическая борьба в Риме накануне падения республики, стр. 161 сл.

[2] Охлокрация ще рече буквално на български „власт на тълпите“.

41. Предпочитанията на Полибий към политическата история

Полибий, IX, 1, 2—6

1 (2) Имам ясното съзнание, че моят труд има до известна степен характер на едно строго и сухо изложение и тъй като в него е поставена една единствена задача, той може да бъде приятен само за известна категория читатели. (3) Другите исторически писатели третират в своите съчинения всички или поне повечето от различните части и жанрове на историята и затова привличат към тях множество и различни читатели. (4) Защото едни читатели се пленяват от лекото генеалогическо[1] четиво, други са жадни за сложните заплетени и поучителни разкази за колониите, за основаването на градовете, за родствените връзки между племената, какъвто е например трудът на Ефор[2], а трети, които са политици, се интересуват от съдбата на племената, народите, на градовете и на управителите. (5) Тъй като ние в нашия труд се насочихме към описването на последния вид събития и посветихме цялата си работа на тяхното излагане, държахме при това сметка само за интересите на една единствена категория читатели и затова поднесохме на множинството читатели едно неувлекателно четиво.

Полибий, III, 31, 11 сл.

31 (11). Ето защо и историографите, и читателите трябва да обръщат внимание не толкова на излагането на събитията, колкото на обстоятелствата, които ги предхождат, придружават и следват. (12) Защото, ако някой рече да отстрани от историята въпросите, по каква причина, по какъв начин и до какъв край е било доведено известно събитие или дали то е имало очаквания успех, то останалото ще бъде някакво забавление, но не и поука. (13) Подобна история наистина ще ви достави известно удоволствие в настоящия момент, но ще ни бъде от полза за в бъдеще.

Диодор

Диодор се родил в гр. Агирий на о. Сицилия. Неговият живот и творчество се поставят между началото на I в. пр. н. е. и началото на управлението на Октавиан Август. Диодор е автор на едно обширно съчинение в 40 книги, което той озаглавил „Историческа библиотека“. В него авторът си е поставил нелеката задача да даде синтетично и синхронично изложение на историческото развитие на средиземноморските народи, като започне от тяхното далечно митично минало и стигне до своето съвремие. Диодор имал намерение да създаде едно обширно историческо съчинение. Самият факт, че той се заел да изложи развитието на толкова много народи за един толкова продължителен период от време, обусловил „затъването“ на автора в огромния фактически материал. При това Диодор сметнал за целесъобразно да привлече не само главните исторически факти, но и огромна маса от сведения из областта на митологията, географията, историята на институциите, етнографията, литературата, изкуството и др. на народите, чиято история той разглежда. По този начин „Историята на света“, която Диодор замислял, прераснала в нещо като историческа енциклопедия. Няма съмнение, че в случая авторът държал сметка и за нуждите и вкусовете на читателите от своето съвремие, един период, през който историческата наука у гърците преживявала сериозен упадък. Трудно може да се отрече и това, че писателят имал пред очи един план, на който не липсвала просторност и в известен смисъл грандиозност. За да се справи със своята задача, Диодор се стремял да подреди в хронологическа последователност историческите факти, отнасящи се до развитието на отделните народи, населяващи Средиземноморието. В своя стремеж да избегне разпокъсването на изложението, описвайки събитията година след година, Диодор предпочел да представи историческото развитие на отделните, включени в рамките на неговия труд народи за по-продължителен период. Писателят очаквал да постигне по този начин пълното и непрекъснато излагане на серии от събития, свързани с историята на отделните народи. Този метод на оформяване на историческия материал Диодор харесал у Ефор, своя виден и много по-даровит предшественик от IV в. пр. н. е., който написал в 30 книги историята на средиземноморския свят от митичните времена до превземането на гр. Коринт от Филип II Македонски (340 г. пр. н. е.). Диодор се стремял освен това, следвайки хронологическото подреждане на събитията, да постигне най-голямата възможна точност в областта на хронологията, като съгласува помежду им главните хронологически системи, които се употребявали дотогава.

Материалът, включен в съчинението на Диодор, се разпада на три ясно очертани групи. Първата съдържала 6 книги, от които са се запазили само 5. В тях се разглежда митичният период от историята на Средиземноморието. При това 3 от книгите са посветени на „варварите“ и 3 на гърците. В тази част от съчинението се съдържат редица важни указания за древнотракийски митични личности, които играели важна роля и в древногръцката митология. Втората група от 11 книги е посветена на събития от Троянската война до смъртта на Александър Македонски. От тази група са оцелели само 7 книги. Най-сетне третата група от 23 книги (от тях са запазени само 3) разглежда събитията от смъртта на Александър до завоюването на Галия от Цезар. По този начин от обширното съчинение на Диодор е дошла до наши дни малко повече от $^1/_3$ част.

Извънредно трудолюбивият Диодор (той събирал материали за своя труд в продължение на 30 години) бил лишен от историческо прозрение, от исторически кръгозор, с една дума, от възможностите на своите големи предшественици Херодот, Тукидид, Полибий и др. Друга съществена слабост на Диодор била неговата безкритичност към използуваните извори. В повечето случаи той следва смирено избраните за свои извори автори, като обикновено изписва в съкратен вид техните сведения. Почти никъде у него не се среща самостоятелно и критично контролиране на два или повече извори чрез тяхното съпоставяне или противопоставяне. При това Диодор не навсякъде подбира като свои извори най-достоверните и богати с факти съчинения за дадена епоха. Обикновено дава предпочитание на такива извори, чието изложение може най-удобно и лесно да се вмъкне в рамките на неговото собствено построение, но на места авторът попада и на първокласни за съответната епоха извори, които използува по същия начин. Тази слабост на Диодор е, разбира се, от голяма полза за съвременния изследова-

---

[1] Генеалогия е гръцка дума, която на български значи родословие. В случая трябва да се разбират генеалогическите разкази за боговете и херонте, вмъквани от много историци, предшественици на Полибий, в тяхното изложение. Особено характерни за генеалогическия жанр в гръцката историография са първите глави от IV кн. от историята на Диодор Сицилийски.

[2] Гръцки историк от IV в. пр. н. е., ученик на Исократ и автор на една световна история от т. нар. завръщане на Хераклидите до превземането на Коринт от Филип II Македонски през 340 г. пр. н. е.

тел, тъй като в повечето случаи изворите на Диодор са загубени и за тях може да се съди единствено благодарение на неговите компилации. Особено ценни са за нас откъслеците от творбите на Диодор, които се отнасят до историята на древна Тракия и Македония, както и до древнотракийската митология. От особено значение за целокупната история на стария свят са Диодоровите сведения за робските въстания на о. Сицилия през II в. пр. н. е.

42. За ползата от общата история

Диодор, I, 3, 2 сл.

3 (2). Ползата от общата история за читателите се състои в това, че тази история обгръща по възможност повече и при това разнообразни по своето значение събития. Множеството от предишните историци са описвали отделните войни на даден народ или дадена държава. Само малцина от тях са си поставяли задачата да изложат събитията на общата история, като започнат своето изложение от древни времена и го доведат до своята собствена епоха. При това едни от тези писатели не поставяли отделните събития в съответните им хронологически рамки, а други пропускали събитията от варварския свят. Трети пък поради трудността на изложението отхвърляли най-дребните предания, а някои не довеждали докрай труда си, който били наченали, защото животът им бил прекъснат преждевременно от смъртта. (3) По този начин никой от историците, които се били заели с такъв труд, не довел своето изложение по-далеч от времето на македонците. Едни от тях развили своето изложение до времето на Филиповите[1] завоевания, а други — до времето на Александър. Някои пък прекъсвали своето изложение, описвайки делата на Александровите диадохи или на епигоните, тъй че много големите събития, които станали след това и преди нашата епоха, останали незаписани и никой от историците не се опитал да обгърне събитията в едно единно изложение поради техния голям обхват и сложност. (5) Ние решихме обаче, като използуваме трудовете на всички предишни историци, да напишем една история, която да бъде от най-голяма полза за читателите, а едновременно с това да им досажда най-малко при четене. (8)... Изобщо едно такова историческо изложение може да се смята, че превъзхожда дотолкова всички останали исторически произведения, доколкото цялото е по-ценно от всяка своя отделна част, доколкото свързаното е понятно от разпокъсаното и доколкото онези събития, които са изяснени по време, са по-поучителни от онези, за които не е известно кога са станали.

---

[1] Диодор има пред вид Филип II Македонски, бащата на Александър Велики.

43. Плутарх като исторически извор

Плутарх[1], Из уводните думи към биографията на Александър Македонски

Защото аз пиша не история, а биография. Не всякога добродетелите или пороците се проявяват главно в блестящите подвизи; напротив, твърде често някаква незначителна постъпка или анекдот, или пък някаква шега разкриват по-добре характера, отколкото няколко сражения с десетки хиляди убити или бляскавите победи, или пък обсадите на градовете. Когато художниците се стараят да предадат върху картината приликата на лицето и особеностите на неговия характер, те обръщат малко внимание на останалите части на тялото. Ето защо нека и на мене да ми бъде позволено да се вдълбочавам в изследването на психологическите черти на своите герои и да опиша по този начин поотделно техния живот, а да оставя на други да пишат за големи битки и велики дела.

44. Плутарх и неговото отношение към римската власт

Moralia, 814 A

Онзи [грък], който постъпва на каквато и да било държавна длъжност, трябва да се ръководи не само от онези принципи, които си припомнял Перикъл всеки път, когато си намятал плаща на длъжностно лице, а именно: „Помни, Перикле, че ти управляваш свободни хора, че ти управляваш елини и че това са атински граждани.“ Но същото това лице, което заема римска държавна длъжност, трябва да си казва и внушава нещо друго, а именно: „Помни, че управляваш, като се намираш сам под чужда власт, и че твоят полис е подвластен на проконсулите и прокураторите на Цезар.[2]

Надени по-скромно служебния си плащ и от мястото си на стратег поглеждай през всичкото време към римския наместник, като не отдаваш особено голямо значение на венеца, който украсява главата ти, и не забравяш, че зад него виси римският ботуш.“

... Би трябвало не само ти и твоето родно място да имате безупречно поведение спрямо представителите на властта, но също те би трябвало да имат някой от средата на най-влиятелните и високопоставени лица, който да бъде една сигурна опора на твоя град... От дружбата с властодържците могат да се добият богати плодове, какъвто е бил на времето случаят с Полибий и Панетий[3], които вследствие на благоразположението на Сципион[4] към тях били твърде полезни на своите родни градове и допринесли за тяхното процъфтяване. . .

---

[1] За Плутарх вж. настоящата Христоматия по стара история, II. Част, Рим.

[2] Плутарх има пред вид императорските наместници в римските провинции и по-специално в Гърция, т. е. в тогавашната пров. Ахея.

[3] Панетий бил един от видните представители на стоическата философия през II в. пр. н. е., който работил и като историк. Той прекарал голяма част от живота си на о-в Родос, но бил добре гледан и в Рим.

Макар и да убеждаваме своите съграждани да се подчиняват на онези, които имат властта в ръцете си, не бива да се надхвърля мярката на самоунижението и ако единият ни крак е окован във верига, не бива да полагаме сами и врата си на дръвника, както правят някои, които отстъпват във всяко отношение пред управляващите, и то и в големите, и в дребните неща. По този начин те правят робството особено ненавистно и се лишават напълно от политическа независимост, като правят своята държава напълно покорна, боязлива и лишена от каквито и да било права.

ГЕОГРАФСКИ СВЕДЕНИЯ ЗА ДРЕВНА ГЪРЦИЯ

Географските описания на древна Гърция, които са се запазили от древността до наши дни, са оскъдни по съдържание и са твърде откъслечни. Може да се каже, че ако днес не беше налице географското съчинение на Страбон, ние едва ли щяхме да знаем и това, което знаем за развитието на географските познания у старите гърци, а нямаше да имаме и почти никакво що-годе свързано географско описание на същинска Гърция.

Освен сведенията на Страбон за най-напредналите в своето икономическо и обществено развитие полиси на Гърция, какъвто бил например Коринт, а по-късно и Атина, в христоматията са поместени и части от „Пътни картини“ на талантливия пътеписец Хераклид (III в. пр. н. е.), в които покрай редица нови сведения от географски характер се съдържат и немалко указания за изострянето на класовата борба в Гърция и изобщо за нейния постоянно засилващ се упадък през късноелинистическата епоха.

45. Общи географски сведения за Гърция

Страбон, VIII, 1, 1—2 (С. 332 сл.)

1. Тъй като ние тръгнахме от западната част на Европа, именно от онези области, които са заобиколени от Вътрешното[1] и Външното море[2] и пропътувахме почти всички варварски народи, които живеят в онази част на Европа, чак до реката Танаис[3], а от Гърция обходихме неголяма част, сега ще дадем останалата част от нейното географско описание. С описанието на тези земи се занимавал пръв Омир, а след него и мнозина други. Едни от тези автори са описали Елада в специални трактати, озаглавени „Описание на пристанищата“, или „Кръгоплуви“ („Перипли“), или пък „Обиколки на земята“ („Околосветски пътувания“), като в тях са включени и географските особености на Елада. Други писатели пък предвиждат в общото историческо изложение специални отдели за локалното описание на отделните области. По този начин са постъпили например Ефор и Полибий. Трети пък, като Посейдоний и Хипарх, са включили много неща от този род, т. е. географски изследвания, в своите изследвания из областта на физиката и математиката. Постиженията на останалите автори се поддават лесно на преценка, обаче описанията на Омир изискват едно критично разглеждане, защото той говори като поет, и то не за сегашни неща, а за неща от древността, споменът за повечето от които е замъглен от времето.

И тъй ние трябва да започнем изложението си по възможност оттам, откъдето го прекъснахме; нашето описание завършваше на запад и север при епирските и илирийските племена, а на изток — при македонците,[4] чак до Византион. След епирците и илирийците от елинските племена идват акарнанците, етолийците и озолските локрийци, а до тях са фокейците и беотийците. Отвъд протока срещу тях е крайбрежието на Пелопонес, обхващащо в средата си Коринтския залив, който се намира между двете части на Гърция. Пелопонес очертава формата на този залив и от своя страна сам той получава формата си от него. Подир македонците идват тесалийците, [стигащи] чак до малийците и до останалите племена, които живеят от двете страни на Коринтския провлак.

2. По тези места живеят многобройни племена, но главните от тях отговарят по брой на известните гръцки диалекти. Макар и тези последните да са четири[5] на брой, ние считаме йонийския диалект за еднакъв със стария атически диалект, тъй като тогавашните жители на Атика се наричали йонийци, а от Атика са и онези йонийци, които се заселили в Азия и които сега говорят т. нар. йонийски диалект. По същия начин ние приравняваме дорийския диалект с еолийския, защото всички гърци, обитаващи вън от провлака, с изключение на атиняните, на мегарците и на дорийците, които населявали и най-дивите области, се превърнали вследствие на своята изолираност както по своя диалект, тъй и по останалите си нрави първоначално от сродни впоследствие в несродни [с останалите гръцки племена]. Същото станало и с атиняните, които обитавали една слабопочвена област, вследствие на което тя не била опустошавана и затова, както казва Тукидид, те били смятани за автохтонно [коренно] население, което винаги обитавало една и съща страна, тъй като никой не ги бил изтикал оттам, понеже никой не пожелавал да владее тяхната земя. Но именно това е причината, загдето атиняните се отличават и по диалект, и по нрави, макар и те да не са многобройни.

---

[4] В случая Плутарх има пред вид Сципион Емилиан, под чието командуване бил щурмуван Картаген.

[1] Средиземно море.

[2] Атлантически океан.

[3] Река Дон.

[4] Прави впечатление, че авторът не споменава в случая и тракийските племена.

[5] Авторът има очевидно пред вид следните четири диалекта: йонийски (атически), дорийски, еолийски и ахейски.

46. Описание на Атина и Атика
(по-специално пристанищата на Атина)

Страбон, IX, 1, 15 сл. (С. 395 сл.)

15. Мунихия е хълм, подобен на полуостров, до който се идва по един малък провлак. Този полуостров е до голяма степен хлътнал и изкопан както от самата природа, тъй и от човешка ръка, за да може да бъде застроен с жилища... В подножието му са разположени три пристанища. Още от най-стари времена хълмът Мунихия подобно на град Родос бил заобиколен от стена и включвал в тази околовръстна стена Пирей и препълнените с корабостроителници пристанища, към които принадлежал и построеният от Филон оръжеен склад. Самият хълм Мунихия бил значително пристанище. То побирало не помалко от 400 кораба, които атиняните били в състояние да стъкмят и изкарат. Със стените на Мунихия били свързани и подобните на бедра стени; това били четиридесет стадия дълги стени, които свързвали Атина с Пирей. Многобройните войни обаче бяха унищожили стената и крепостта на Мунихия и бяха свели Пирей до степента на едно малко селище, което се простираше [само] около пристанищата и около храма на Зевс Спасителя. В покритите помещения на този храм се съхраняват чудни картини, творби на най-знаменитите майстори, а откритото му преддверие се краси от две статуи. Разрушени са тъй също и Дългите стени. Най-напред ги съборили лакедемонците,[1] а след тях и римляните, когато Сула завладял Пирей и Атина след обсада.[2]

47. Кратко описание на Атина и на нейните забележителности

Страбон, IX, 1, 16 (С. 396 сл.)

Самият град Атина представлява една скала всред равнина, която е обитавана навред наоколо. На тази скала се намира светилището на Атина и старият храм на Полиада, в който гори неугасващ светилник. Също и Партенонът се намира тук, който е построен от Иктин[1] и който е творба на Фидий. Но след като се натъкваме на множеството възхвалени и прославени забележителности на града, не се решавам да дам тяхното подробно описание, за да не би моето съчинение да надхвърли поставените си цели.

---

[1] През 404 г. пр. н. е., в края на Пелопонеската война.

[2] През 86 г. пр. н. е., по времето на т. нар. Първа война на Рим с Митридат VI Понтийски.

[1] Прочут атински архитект, който заедно със своя колега Каликрат построил Партенона.

48. Атина и Средна Гърция през III в. пр. н. е.

Хераклид, Пътни картини, I, 1—4

Откъсите, които даваме по-долу в български превод, са от съчинението на гръцкия автор от втората половина на III в. пр. н. е. на име Хераклид. Трудно е да се каже нещо за неговата личност освен това, че той е един от типичните даровити и образовани представители на пътеписната литература от късната елинистическа епоха, от която са се запазили твърде малко образци до наши дни.

Фрагментите от съчинението на Хераклид, което е било озаглавено, както изглежда, „Пътни картини“, са издадени напоследък заедно с подробен коментар и немски превод от *Fr. Pfister,* Die Reisebilder des Herakleides, Österr. Ak. der Wissenschaften, Sitzungsber., 227. Bd., 5. Abh. Wien, 1951, стр. 12 сл.

Българският превод е направен по текста, установен и възприет от Пфистер.

1. Оттук се отива към града на атиняните. Пътят е приятен и води изцяло през обработени поля, като предоставя на окото гледка, която радва сърцето на човека. Градът [Атина] е съвършено сух и съвсем не е снабден с вода добре, като е прорязан некрасиво от криви улички, тъй като е построен в старо време. Повечето къщички не са особено скъпи и само малък брой от тях отговаря на по-високи изисквания. Едва ли някой чужденец би повярвал, че това е „градът на атиняните“. Не много след това обаче той ще се увери в последното. И наистина там се намират най-красивите неща на земята: театърът, който е забележителен, голям и предизвиква удивление; сетне великолепното светилище на Атина, отделено от света и заслужаващо да бъде разгледано. То е разположено над театъра и предизвиква голямо удивление у зрителите. После Олимпейонът, макар и завършен наполовина, но произвеждащ силно впечатление даже само със своя строителен план, той би станал импозантен, ако би бил завършен. По-нататък три гимназии: Академията, Ликейонът и Киносаргът, които са засети с дървета и потънали в зелена морава. Многобройни и разнообразни празненства; привлекателности за душата и различни развлечения на духа от страна на различни философи; изобилно свободно време за развлечения и непрекъснати зрелища.

2. Плодовете на земята са извънредно ценни и превъзходни по вкус, но по количество са малко оскъдни. Престояването тук на чужденците обаче е известно на всички и е в хармония с желанията и склонностите им, та ги кара да забравят глада, като насочва мислите им към това да живеят за удоволствие. Посредством зрелищата и забавите градът, що се отнася до простия народ, е нечувствителен спрямо глада и той кара този народ почти да забравя, че е гладен. За онези обаче, които имат пари, няма друг град, който може да се сравни с Атина по удоволствията, които той им предлага. А градът притежава още много привлекателности, тъй като съседните градове на Атина са в същност нейни предградия.

3. Жителите на града са твърде способни в това да отрупват с големи почести всички хора на изкуството, като при всеки техен успех те ги обсипват с аплодисменти; едно чудно учение за хората, според което човекът се смята за живо същество, което може да бъде мамено.[1]

4. От жителите на града едни са атици, а други — атиняни. Атиците се проявяват като извънредно бъбриви; те са коварни наблюдатели и винаги готови да доносничат по отношение на живота на чужденците. Атиняните пък са великодушни и откровени по характер, както и благородни пазители на приятелството. Обаче из града се суетят известен брой доносчици, които ограбват по изнудвачески начин пребиваващите временно в Атина богати чужденци. Истинските атиняни са строги и претенциозни ценители на художествените постижения и неуморни зрители.

49. Описание на някои градове и на социално-аграрните отношения в Беотия и на остров Евбея през III в. пр. н. е.

Хераклид, Пътни картини, I, 6—30

6. Оттук пътят води за Ороп[2], като минава през Афидна[3] и покрай светилището на Зевс Амфиарейски; за онзи, който пътува без багаж, това е път за около един ден. Пътят е стръмен, но по него има толкова страннноприемници, в които се намира в изобилие необходимата храна, както и места за почивка, така че предпазват пътниците от умора.

7. Градът на оропците принадлежи на Тива. Тук занаятите са извънредно развити, а алчността на митничарите е открай време неизмерима, като при това тя е подхранвана и от тяхната злоба. Защото те събират мита даже и от стоки, които тепърва ще се внасят у тях. Повечето от тях са груби в обноските си, особено след като са премахнали разбраните хора...

8. Оттук до Танагра има 120 стадия. Пътят води през една местност, обрасла с маслинени и други дървета, и е напълно безопасен откъм заплахата от разбойници. Град Танагра е разположен на една камениста стръмнина, като неговата глинеста почва блести отдалеч със своята белота. Преддверията на къщите и оцветените с восъчни бои картини са голяма украса на града. Той не е особено богат със земеделското си производство, но по своето производство на вино заема първо място в Беотия.

9. Жителите са в извънредно добро материално състояние, но по своя начин на живот са скромни; всички те са предимно земевладелци, а не работници-занаятчии. Те умеят да съблюдават добре правото, верността и гостоприемството. На нуждаещите се свои съграждани и на пътниците-чужденци те охотно даряват от онова, което имат, и щедро им позволяват да вземат от него, като при това са далеч от каквото и да било желание за обогатяване. Като местопребивание за чужденците Танагра е най-сигурният град в Беотия, защото тук цари искрено и строго отвращение към злосторството поради това, че неговите жители са в състояние да се самозадоволяват и са трудолюбиви.

10. Оттук [т. е. от Танагра] до Платея има 200 стадия. Пътят е донякъде самотен и каменист, тъй като той пресича планината Китерон, но не е особено опасен. Ето и описанието на на града според описанието на поета-комик Посейдип: „Тук има два храма, т. нар. „Колонада" и „Име", а също и баня, с която се слави името на Серамб. Градът обикновено е пуст и само на празника на Елевтериите е град."

Гражданите не могат да кажат нищо друго освен това, че са атински колонисти и че при техния град станало сражение между персите и гърците. И действително платейците са единствените атиняни измежду беотийците.

12. Оттук до Тива има 80 стадия. Пътят е съвсем гладък и равнинен. Градът лежи по средата на територията на беотийците и заема едно пространство от 70 стадия. Той е заоблен във вид на кръг и се издига над равна черноземна почва. Макар че е стар, през него са прокарани и нови улици, тъй като, както се учим от историята, този град е бил разрушаван вече три пъти вследствие на несговорчивостта и високомерието на неговите жители.

13. Коневъдството тук е развито много добре и градът има изобилна вода, вследствие на което е потънал в богата зеленина и е заобиколен с плодородни хълмове. Тук се отглеждат повече градински култури, отколкото във всички други градове в Гърция, защото през града текат и две реки, напояващи цялата низина, която се разстила под града. Вода извира и изпод т. нар. Кадмея; тя е каптирана и се отвежда чрез подземни тръби, които, както се разказва, били положени от Кадъм в незапомнени времена.

14. Такова е местоположението на град Тива. Жителите му са великодушни и заслужават адмирации заради своята увереност, която се проявява при всички обстоятелства в живота; те са дръзки, прибягват до насилие и са арогантни: побойници и безогледни спрямо всеки чужденец и кореняк и незачитащи каквото и да било право.

---

[1] Авторът иска да каже в случая, че антиняните се увличат по измамите на артистите, като образува една шега от класическия израз на Аристотел ἀνυρωπος ζῶον πολίτιχὸν т. е. човекът е живо същество, принадлежащо на обществото, като вместо това казва: „Човекът е глупаво същество."

[2] Град на Северна Атика, разположен на Евбейския залив.

[3] Афидна е дем в северния край на Атика, на изток от планината Парнас.

15. При споровете, възникнали при общуването им с други хора, те не стигат до споразумение, а прибягват до дръзкото насилие на юмрука, като пренасят грубата сила, която се прилага при юмручните борби от атлетите, и върху съдебните процеси.

16. По тази причина и съдебните дела се гледат при тях след изтичането на срок от най-малко тридесет години. Защото, ако всеки, комуто това бъде напомняно от народа по някакъв начин, не напусне веднага Беотия, а продължава да стои дори и най-кратко време в града още, скоро след това той бива издебван нощно време от онези, които не желаят приключването на процесите, и наказван с насилствена смърт. Убийствата стават при тях и по други най-различни случаи.

17. Такива са тиванските мъже. Измежду тях се срещат обаче и такива, които са достойни за уважение, великодушни и заслужават всяко приятелство. Жените им по своя ръст, походка и движение са най-красиви и снажни от всички жени в Гърция. Това е засвидетелствувано от Софокъл: „Ти ми говориш за Тива, за града със стоте врати,[4] в който единствено смъртните майки раждат богове."[5]

18. Покривалото на главата им е направено така, че прави цялото лице, като да е забулено с воал, защото само очите се виждат от него, а всички останали части на лицето са покрити от химатиона. Всички жени носят химатиони.

19. Косите им са руси и са превързани на кок чак на темето, прическа, която местните наричат „факличка". Обувките им са скромни и не са много високи; те имат пурпурен цвят, ниски подметки и са превързани с ремъчки тъй високо на краката, че нозете им изглеждат почти съвсем голи.

20. При общуването им с други хора те са по-скоро сикионийки, отколкото беотийки. Гласът им е приятен, докато гласът на мъжете е груб и дебел.

21. Градът е превъзходен за летуване, защото изобилствува със студена вода и градини. При това тук духа и свеж вятър, а погледът се наслаждава на обраслите със зеленина поля. Изобилие на плодове и богатство на летни продукти. Обаче градът няма дърва и затова не е никак пригоден за зимуване поради влагата от реките и поради ветровете. Защото тук пада дори и сняг и улиците са твърде разкаляни.

23. От Тива до град Антедон има 160 стадия. Пътят е второстепенен, но въпреки това по него може да се пътува с кола, като при пътуването се минава през обработена и засята местност. Градът не е голям и е разположен непосредствено до самото Евбейско море. Павираният му площад е залесен с дървета и е заобиколен с две редици колони. Градът изобилствува с вино и с морски продукти, но е беден откъм жито, тъй като почвата е неплодородна.

24. Почти всичките му жители са риболовци, които изкарват прехраната си с ловене на риба било с въдици, било с мрежи. Освен това те се прехранват от ловенето на пурпурни миди и морски гъби и остаряват по морския бряг всред водораслите и хижите. Те всички са червенокоси и слаби. Върховете на ноктите на пръстите им са притъпени поради техния поминък, свързан с работа в морето. Те обичат страстно прехвърлянето и пътуването по море и се занимават с корабостроителство. Не само не обработват земята, но и нямат земя и самите те казват, че са потомци на морския демон Главк, който според общото мнение бил риболовец.

25. Така изглежда Беотия. Защото само още град Теспия може да се похвали с амбициозността[6] на своите мъже и със своите незавършени[7] още статуи, а иначе няма нищо друго. Самите беотийци разказват обаче за лошавините, които се коренят у тях, като казват, че жаждата за печалба се била загнездила в Ороп, завистта — в Танагра, свадливостта — в Теспия, насилничеството — в Тива, алчността — в Антедон, любопитството и клюкарството — в Коронея, самохвалството — в Платея, блатната треска — в Онхест и тъпоумието — в Халиарт. По този начин бедите и злините на цяла Гърция се стекли в градовете на Беотия. Оттам и стихът на Ферекрат[8]: „Ако имаш разум, отбягвай беотийската земя!"

Приведените по-горе сведения от „Пътни картини" на Хераклид са извънредно важен, за да не кажем единствен литературен извор за икономическото положение на Елада към края на III в. пр. н. е. Макар и предадено във формата на сатира, описанието на Атина от Хераклид разкрива съвсем недвусмислено стремглавото обедняване на все по-широки слоеве от населението на Атина. Не случайно авторът изтъква, че повечето от къщите на Атина са бедни, че малко атински жилища имат богат и охолен изглед и че чужденецът, който за пръв път идва в Атина, недоумява дали в случая той наистина се намира в прославения някога и със своя външен блясък град.

---

[4] У други поети град Тива носи епитета „седмовратна".

[5] Според легендата тиванката Алкмена, жена на микенския цар Амфитрион, родила Херакъл, а Семела — Дионис.

[6] Тук авторът има очевидно пред вид амбицията на теспийските мъже да организират по възможност по-бляскаво празника на бога Ерос (Еротидиите), който тук се празнувал всеки четири години.

[7] Между другите статуи най-прочута била статуята на бога Ерос, изработена от Праксител, сетне статуята на Афродита и най-сетне статуята на хетерата Фрина, която, както е известно, била родом от Теспия.

[8] По всяка вероятност авторът има пред вид един представител на средната атическа комедия с това име.

КРИТСКО-МИКЕНСКА ЕПОХА

I. СПОРЕД НЯКОИ ДОКУМЕНТИ ОТ ПИЛОС

Както е известно, разкопките на крупния английски археолог Артър Евънс на о. Крит през 1900 г. са извадили на бял свят плочки, изписани с три вида писмо. Други многобройни плочки, изписани с най-късното от споменатите три вида писмо, са били открити в Пилос в навечерието на Втората световна война. Това старо селище, което води началото си от неолитичната епоха, но е цъфтяло особено през минойската епоха, се намира на западния бряг на областта Месения в Пелопонес. По време на нахлуването на дорийските гърци Пилос бил разрушен. Запазена е обаче голяма част от държавната архива на това селище, написана на линеарното писмо „Б“, което датира прибл. от началото на XIV в. пр. н. е. Документите от тази архива, т. е. многобройните обгорели от пожарите изписани плочки, отразяват редица страни от управлението, стопанския и културния живот на селището преди неговото разрушаване и опожаряване. На мястото на Пилос са правени обстойни и продължителни археологически разкопки и изследвания. По-долу даваме в превод съдържанието на три от тези документи според изданието на M. Ventris and J. Chadwick, Documents in Mycenean Greek, Cambridge University Press, Nr. 52, 53 u. 171.

50. Списък на занаятчии

Ножари	— 2 души	шивачи (кроячи)	— ? души
връзвачи на снопове	— 2 души	шивачи (кроячи)	— ? души
грънчари	— 2 души	шивачи (кроячи)	— ? души
храмови служители	— 12 души	шивачи (кроячи)	— ? души
виночерпци	— 10 души	шивачи (кроячи)	— 20 души
златари	— 4 души		
лъчници (майстори на лъкове)	— 5 души		

51. Списък на гребци

В този документ се съдържат вероятно сведения за някаква експедиция по море и за набиране на моряци. Повечето от местата и селищата, споменати в този списък, не са идентифицирани и техните имена са предадени в по-сетнешната им гръцка форма.

Гребци, които са предназначени да отплуват за Плеврон: осем души от Роова, пет души от Рион, четири души от Пора, шест души от Тетаране, седем души от Апоневе.

52. Жертвоприношенията, предназначени за култа на бога Посейдон

Еди коя си (9) земя и нейните жертвоприношения.

Доколкото се вижда от списъка, Ехелавон ще извърши жертвоприношение, състоящо се от: 480 литра пшеница, 108 литра вино, един бик, десет кози, една овча кожа и 6 литра мед (за ядене).

Също така и селото ще даде следните неща за жертвоприношение: 240 литра пшеница, 72 литра вино, 2 овни, 5 кози, 4 литра лой и една овча кожа.

А военният вожд (предводител) ще даде за същата цел следното: 2 овни, 72 литра брашно и 24 литра вино.

Също така и стопанството на култовото сдружение ще даде: 72 литра пшеница, 11 литра вино, 5 кози и 14 литра мед.

II. СПОРЕД ОСНОВНИТЕ АНТИЧНИ ИЗБОРИ

При подбирането и поместването в христоматията на писмените извори, отнасящи се до критско-микенската епоха, са взети пред вид не само рамките на тази книга, но и ограничените размери, в които се изучава у нас историята на древния Изток, а също така и характерът на писмените извори за тази история. Поради това в христоматията не бяха поместени някои откъслечни и сухи, но характерни сведения за критско-микенската култура, които се намират в египетските и хетитските текстове.

Науката разполага за критско-микенската епоха с доста писмени сведения от гръцки произход, които са се запазили както в Омировия епос, тъй и в съчиненията на редица древногръцки прозаици. Доста сведения за тази епоха носят паметниците на гръцката митология, които критично могат да се използуват за целите на историята, защото, както казва Енгелс, „миналата действителност намира отражение във фантастичните образи на митологията“[1].

53. Сведения за о. Крит в Омировия епос

Одисея, XIX, 172. Думи на Одисей към Пенелопа

Крит е земя, разположена всред виноцветното море; тя е прекрасна, надарена с тлъста почва и се мие отвред от вода. Там живеят безброй много хора, а градовете ѝ са деветдесет на брой[2]. Там цари смесица от езиците на различни племена. На остров Крит живеят ахейци, кидонци и същински[3] критяни, а също тъй и дорийци, които се делят на три племена[4]. Има и благородни пеласги[5]. Столица на тези градове е големият град Кнос[6], в който някога царувал на периоди от по девет години Минос[7], близкият приятел и събеседник на Зевс и бащата на моя баща — великодушния Девкалион, който създаде мене и цар Идоменей.

---

[1] *Ф. Енгелс,* Произход на семейството, частната собственост и държавата, Изд. на БКП, София, 1949, стр. 109.

[2] Имената на повечето от половината от този брой градове са установени по нумизматически и епиграфски находки.

[3] Същинските критяни не били нищо друго освен предгръцкото население на острова.

[4] Трите дорийски племена се наричали хилеи, димани и памфили.

[5] Пеласги или кари (карийци) били предгръцките племена, които населявали голяма част от Елада и нейните острови. Според *Херодот,* II, 56, по-ранишното име на Гърция било Пеласгия.

[6] В Кефала, недалеч от древния Кнос, Еванс е разкрил при своите разкопки огромен дворец с обширни дворове, коридори, сводове, стаи, стълбища и тераси, който се идентифицира обикновено с двореца на цар Минос. Вж. *Дж. Пендлбери,* Археология Крита, Москва, 1950 (Издат. иностранной литературы).

54. Завоеванията на критския цар Минос

***Херодот*, I, 171**

След като покорил Йония, Харпал[1] потеглил на бой срещу карийците, кавнийците и ликийците, като водел в своите войски йонийци и еолийци. Тези карийци били преминали на материка от островите. Те се намирали първоначално под властта на Минос, наричали се лелеги и населявали островите. Доколкото съм в състояние да проникна в по-старинното предание за далечната древност, те никога не плащали данък, макар че доставяли флотски контингенти всеки път, когато Минос поискал това. По онова време, когато Минос бил подчинил вече много земи и се бил прочул със своите военни походи, карийците били една от най-прославените народности.

Тукидид, I, 4

Първият владетел, за когото преданието ни съобщава, че преди всички други се сдобил с флота, бил Минос. Той станал господар на голяма част от морето, което сега се нарича Елинско, и на Цикладските острови[2], по голямата част от които заселил с колонии, като при това прогонил карийците оттам и поставил за управител на тях собствените си синове. Той, доколкото могъл, разбира се, прочистил тези морета от морските разбойници, за да могат приходите от тях да се стичат в неговите ръце.

ОМИРОВО ОБЩЕСТВО

Най-достоверните и богати писмени извори за историческото развитие на Гърция през „героическата епоха“ са безспорно „Илиада“ и „Одисея“, които в древността, а и досега се приписват на слепия певец Омир. Като един от най-характерните паметници за старата родово-племенна организация на гръцкия обществен строй може да се смята значителна част от II песен на „Илиада“, от която са поместени доста откъси в христоматията. Особено съществени за разбирането на тези откъси са следните мисли на Енгелс: „В гръцкия строй от героичния период виждаме още в пълна сила старата родова аристокрация, но виждаме и началото на нейното подкопаване.“[1]

При подбирането и подреждането на останалите места от Омировия епос се е държало преди всичко на това да се охарактеризира икономическият строй на Омировата епоха, а след това да се илюстрират и основните черти на социалния строй на това общество. Обърнато е и особено внимание на това да се представи по-нагледно разположението на първобитнообщинния строй, а именно да се очертае неравенството при разпределението на клерите (поземлените дялове), индивидуалната собственост върху добитъка, върху движимото имущество, обособяването на занаятите и търговията, възникването и обособяването на родовата аристокрация, свободните общинници, тетите, възникването най-сетне на ранните (патриархални) форми на робство.

55. Изостаналите в своето обществено-икономическо развитие области в Гърция, отразени в разказите за киклопите

Одисея, IX, 105—115. Разказва Одисей

Тъй ние продължихме да плаваме по-нататък с наскърбено сърце и стигнахме до земята на дивите и беззаконни киклопи, които, като се осланят единствено на безсмъртните богове, нито сеят с труда на своите ръце, нито пък орат земята, а всички растения се раждат тук, незасети и неразорани. Земята ражда и пшеница, и просо, и хубави лози, чиито налени, набъбнали гроздове дават вино. Дъждът, дарен от Зевс, напоява и подсилва лозите. Киклопите нямат народни събрания и закони, а всеки един от тях живее по върховете на планините, в хралупите на скалите и всеки разполага произволно с жените и децата си. . .

Одисея, IX, 122—129

Никъде тук не пасе стадата овчар и никъде не оре орач. Неразорана и незасята стои вечно земята на острова и отхранва само вресливи кози, защото киклопите нямат кораби с червеноцветни носове и между тях няма мъже-корабостроители, които да умеят да правят добре построени кораби, та да могат да извършват всякакви работи с тях, като навестяват селищата по света, както хората общуват помежду си обикновено по море.

---

[7] Според по-късни сведения (напр. псевдоплатоновия диалог „Минос“, стр. 319, Е) Минос отивал след всеки 9 години в свещената пещера на Зевс на Ида планина, в която според легендата бил роден и живеел този бог. При тези свои срещи със Зевс Минос получавал според легендата законите, по които той управлявал царството си.

[1] Знатен мидиец, който бил особено предан на цар Кир и в качеството си на негов пълководец подчинил гръцките градове по крайбрежието на Мала Азия.

[2] Цикладските острови били разположени в Егейско море на юг от Атика и Евбея между Пелопонес и Спорадските острови. Името на Цикладските острови е свързано с гръцката дума кйклос, т. е. кръг, тъй като се били разположени в кръг около о. Делос, най-главния от тях.

[1] *Ф. Енгелс*, Произход на семейството, частната собственост и държавата, Изд. на БКП, София, 1949, стр. 114.

56. Походите на „микенските“ базилевси срещу Троя като обединяване на общините от Балканска Гърция, от островите в Егейско и Адриатическо море, както и от Йонийска Гърция в Мала Азия

Днес с право се смята, че т. нар. „Списък на корабите“ е вмъкнат по-късно в рамките на II песен от Илиадата. Много от изброяваните в него елински и неелински племена, както и от героите, които действуват като техни предводители, не се срещат в други места в Омировия епос. Въпреки това обаче сведенията, които се съдържат в „Списъка на корабите“, са от голяма важност за ранната история, география и етнография както на Гърция, тъй и на съседния с нея „варварски“ свят.

Илиада, II, 484—493

Кажете ми сега, музи, вие, които обитавате дворците олимпийски, вие, богини, които присъствувате на всичко и знаете всичко, кажете ми кои бяха вождовете на заповедниците на данайците. А ние не знаем нищо и слушаме само мълвата за славните дела. Кои бяха князете на данайците и техните вождове? Аз не бих могъл да ги назова, нито да изчисля тяхното множество дори да бях имал десет езика и десеторна уста и да бих бил надарен с неотслабващ глас и бронзови гърди, ако олимпийските музи, щерките на великия Зевс гръмовержец, не ми казваха броя на онези, които дойдоха пред Троя.

Илиада, II, 527—558. Локридци, абанти, атиняни

Предводител на локридците[1] бе бързият Аякс, синът на Ойлей, на ръст по-малък от Теламоновия Аякс. Но макар и дребен на ръст и облечен в ленена броня, той се отличаваше измежду гърците по своето умение да се сражава с копие. Неговите бойци обитават полята на Кин[2], Опунт[3], Калиар, Бес, Скарфа, както и полята на приятната Авгея, на Тарфа и Троний, а също и земите по течението на р. Боагрий[4]. Следваха го 40 черни боядисани кораба, пълни с локридци, които живеят срещу свещената земя на Евбея.

След тях вървяха абантите[5], дишащи бойна ярост; те идеха от Евбея, Халкида, Еретрия и от богатата с лоза Хистиея. От приморския Коринт, от Дион, който се възвисява над долините; вървяха и онези, които живееха около Карист[6] или обитаваха Стира. Елефенор, синът на Халкодонт, потомък на Арес, предвождаше сърцатите абанти. Вървяха след него бързите абанти с развети назад коси. Те се сражават отблизо и копнеят от желание с устремени напред ясенови копия да пронижат с трясък бронята на гърдите на своите врагове. Този вожд бе следван през морето от 40 кораба.

Сетне вървяха онези, които идваха от Атина, великолепния град, в който царуваше някога Ерехтей, оня великодушен вожд, когото роди плодородната земя и когото отгледа Атина, дъщерята на Зевс, и го постави в своя богат храм, в който в края на всяка изминала година атинските юноши го умилостивяват с обилни жертвоприношения на юнци и агнета. Петеевият син Менестей предвождаше тези войски. От всички смъртни никой не можеше да се мери с тоя вожд в изкуството да строява в боен ред конете и щитоносните бойци. Само Нестор можеше да му оспорва тази слава, тъй като беше по-стар и по-опитен от него. Петдесет кораба следваха Менестей.

Аякс от Саламин пък водеше дванадесет кораба и ги разположи тъй до корабите на атиняните, че образуваха една редица с тях.

Илиада, II, 559—590. Пелопонес, Аргос, Микена, Лакедемон

Бойците от Аргос[7] и от укрепения с мощни стени Тиринт[8], от Хермиона[9] и Азина[10], които са разположени на дълбоки заливи, от Трезен[11], от Ейоне[12] и от пребогатия с лозя Епидавър[13], най-сетне бойците от Егина[14] и от Масет, предвождани

---

[1] Локридците по-късно се разпаднали на епикнемидски и опунтийски.

[2] Кин бил пристанищен град в Опунтийската област в Средна Гърция на южния бряг на Евбейския залив. В гръцките легенди Кин е свързан със сказанието за Девкалион и Пира.

[3] Опунт, който бил средище на Източна Локрида, се сочи от преданието като родина на Патрокъл.

[4] Река Боагрий била наречена по-късно Манес. Влива се срещу северозападния край на о. Евбея в морето.

[5] Според едно място у Аристотел, което се е запазило у *Страбон*, X, I, 3 (С. 445), абантите били тракийско племе, прехвърлило се от град Абе на о. Евбея.

[6] Карист, град на южния бряг на о. Евбея, който бил прочут отрано със своите мраморни залежи.

[7] Аргос, важен град в Пелопонес, столица на Арголида.

[8] Тиринт, старинен град в Пелопонес (Арголида) на югоизток от Аргос, разположен върху един висок и усамотен хълм недалеч от морето. Според преданието Тиринт бил основан от киклопите, дошли от Ликия (Мала Азия). Значителните развалини на Тиринт са били изследвани подробно от Шлиман през 1884—1885 г.

[9] Хермиона (дн. Кастри), град в Пелопонес на югоизточния бряг на Арголида.

[10] Азина, град в Пелопонес на източния бряг на Арголидския залив и на югозапад от Навплион.

[11] Трезен, град в Пелопонес (Арголида) недалеч от югозападния бряг на Сароническия залив. Трезенското поле се славело със своето плодородие.

[12] Ейоне, старинен град в Пелопонес в областта Арголида на северния бряг на Арголидския залив. През късната елинистическа епоха Ейоне бил запустял.

[13] Епидавър, важен град в Пелопонес на източния бряг на Арголида и в подножието на планински височини. Първоначално Епидавър бил обитаван от йонийци, които впоследствие били изтласкани от дорийците. Важно търговско средище.

[14] Егина, столичен град на едноименния остров, разположен в Сароническия залив на юг от о. Саламин.Градът Егина бил основан от дорийци, дошли тук от Епидавър. Впоследствие той станал опасен съперник в търговията на своята метрополия.

от славния Диомед и от Стенел, сина на прочутия Капаней; техният трети вожд беше Евриал, богоравен смъртен, синът на Мекист, чийто баща беше юначният вожд Талайон. Начело на всички бе обаче прославеният Диомед, подир когото следваха осемдесет черни кораба.

След това вървяха пък онези, които живееха в прекрасната Микена[15], в Орнея[16] и в приятната Аретирея[17]; в Сикион[18], в който първо цаурвал Адраст; също и онези от Хиперезия и от високия град Гоноеса[19], онези, които живееха в Пелена[20]: и Егион[21], в просторната Елика[22] и по цялото крайбрежие (Егиал)[23], дойдоха със сто кораба. Техен вожд беше властният Агамемнон, синът на Атрей. Племената, които го следваха, бяха най-многобройни и най-храбри. Той самият бе надянал бляскавата си броня, бе най-личен от всички герои, защото бе най-храбър и бе потеглил с най-многобройни племена, които населяваха разположения в дълбока низина и обкръжен от планински теснини Лакедемон[24],Фар, Спарта и многогълъбната Меса; сетне онези от Бризия и от привлекателните поля на Авгея; онези които живеят в Амикле, и жителите на крайморския град Хелос, както и онези, които бяха съградили Лая и обработваха околностите на Етил, бяха изпратили шестдесет кораба, предвождани от брата на цар Агамемнон, храбрия в битки Менелай. Той държеше войската си отделена от Агамемновата и като вървеше всред нея, уверен в своята сърцатост, той я подтикваше към бой, защото неговото сърце гореше най-силно от желанието да отмъсти за грабването на Елена и за нейните страдания.

57. Вождовете на троянците и техните помощни войски

Илиада, II, 816—843

Начело на троянците беше синът на Приам, великият Хектор, със своя бляскав шлем. Около него бяха събрани най-много и най-храбри бойци, които, строени в бойни редици и с вдигнати копия, напираха стремглаво напред, обзети от боен пламък.

Начело на дарданците пък бе благородният син на Анхиз— Еней, когото бе родила Афродита в дебрите на Ида[1] от прегръдката на смъртен човек. Но той не бе сам, защото от двете му страни вървяха двамата синове на Антенор — Архелох и Акамант, които бяха изкусни във всякакъв вид битки.

След тях вървяха онези, които обитават Зелея[2] и самите поля на Ида, богати троянци, които пият черните води на реката Езеп, предвождани от Пандар, знаменития син на Ликаон, чийто лък му бе подарен от самия Аполон.

Бойците от Адрастия[3], от Апез[4], от Пития[5] и от стръмната планина Терея бяха предвождани от Адраст и Амфий, бойци, облечени в ленени ризници, двамата синове на Мероп Перкосиев, който бе най-вещ от всички в изкуството да гадае. Той не желаеше да позволи на синовете си да потеглят в убийствената битка, но те не го послушаха, защото и двамата бяха водени от парките, които орисват черна смърт.

След тях идеха онези бойци, които обитаваха около Перкота и Практий, около Сест и Абид и около божествената

---

[15] Микена, старинен град на Пелопонес (Арголида) на североизток от Аргос. Микена е построена върху една височина, обкръжена от многобройни образи, и е представлявала естествена крепост. Прочути разкопки са били извършени тук от **Шлиман** (1876—1878 г.) и от Христо Чунтас (1888—1890 г.). Разкрити са били при това прочутият акропол, околовръстните крепостни стени, Лъвската порта, царският дворец и богатите със златни накити гробници на микенските владетели. Микена се е смятала за резиденция на Агамемнон и за столица на неговото царство.

[16] Орнея (Орней), град в Пелопонес в северозападната част на Арголида, населен най-напред от йонийци. Водил дълги борби срещу дорийските градове Сикион и Аргос и най-после бил разрушен от аргосците.

[17] Аретирея отговаря на по-късния град Флиунт. Последният се намирал в североизточната част на Пелопонес, на юг от Сикион в една долина, която изобилствувала с лозя.

[18] Сикион, град в Северен Пелопонес върху една височина, лежаща на малко разстояние от брега на Коринтския залив, на който се намирало и неговото пристанище. През онази отдалечена епоха Сикион бил столица на една малка независима държава-град.

[19] Гоноеса, град в източния край на Ахея (Пелопонес).

[20] Пелена, град в Пелопонес в Източна Аркадия, чиято територия граничела с територията на гр. Сикион. Пелена била построена на един висок и стръмен хълм.

[21] Егион, град в Пелопонес (Ахея) на брега на Коринтския залив; според легендата там се родил Зевс и бил откърмен от една коза. По-късно Егион станал столица на Ахейския съюз.

[22] Елика, град в Ахея (Пелопонес). Тук бил на особена почит култът на Посейдон. По-късно град Елика бил погълнат от морето.

[23] Егиал означава на гръцки буквално „пясъка“, т. е. песъчливо крайбрежие на морския бряг. В случая се касае за една област, разположена край морето в Пелопонес, недалеч от гр. Егион.

[24] Лакедемон — в случая поетът има пред вид областта Лакония (Лаконика) в Южен Пелопонес, а споменатите заедно с Лакедемон селища Фар, Спарта, Меса, Бризия, Авгея, Амикле и Хелос се намирали в Лакония. Заслужава да се отбележи от тях по-особено името на селището Хелос; то означава буквално „блато“, „тресавище“, „блатиста низина“. С това име се свързва от някои тълкуватели и името на илотите (хелотите) в Спарта.

---

[1] Ида (дн. Карадаг), планинска верига в Мала Азия (ант. Троада), на север от Адрамитския залив. Ида била свързана с много старинни легенди на гърците.

[2] Зелея, град в Мала Азия в областта Троада на известно разстояние от брега на Мраморно море.

[3] Адрастия, име на низина и град, разположени западно от устието на р. Граник в Мала Азия.

[4] Апез, град на Пропонтида (Мраморно море).

[5] Пития било според някои учени по-ранното име на град Лампсак, разположен в Троада на Хелсепонта срещу Калиуполис (дн. Галиполи).

[6] Терея, планина в Мала Азия, която днес не може да се идентифицира със сигурност.

Аризба, предвождани от Азий, сина на Хиртак, вожд на бойци. Той бе дошъл тук от Аризба на брега на реката Селеент с едри черни коне с лъскав косъм.

Хипотий пък бе довел тук пелазгийските племена, опитни в бой с копие, които обитаваха тлъстопочвената Лариса. Предвождаха ги Хипотий и Пилей, потомъкът на Арес, двамата синове на пелазга Лет, сина на Тевтам.

Илиада, II, 851 сл.

Начело на пафлагонците бе мъжественият Пилемен от страната на енетите, където се въдят диви мулета. Това бяха бойците от Китора[7] и от областтта Сесам, пък и онези, които имаха славни селища по бреговете на река Партений, както и онези, които населяваха Кромна, Егиал и скалистите Еритини.

Ализоните имаха за вождове Одий и Епистроф; те идеха от далечна Алиба[8], земя сребродродна.

Хромий и птицегадателят Еном пък предвождаха мизите.[9] Но птиците не можаха да го предвардят от черната смърт. Той загина при реката от ръката на бързоногия внук на Еак [Ахил], който изби там и много други троянци.

Форкис и богоподобният Асканий пък предвождаха фригите, дошли от далечна Аскания и жадни да се втурнат в боя.

А меонците бяха предвождани от Местъл и Антиф, синовете на Талеман, родени от богинята, покровителка на Гигейското езеро[10]. Те предвождаха меонците, дошли от подножието на планината Тмол[11].

Наст предвождаше карийците, говорещи варварски [т. е. не гръцки] език. Те бяха дошли от Милет и от многолистата планина Фтира. Това бяха бойци от бреговете на р. Меандър и от високия нос Микале. Вождове им бяха Амфимах и Наст. Наст и Амфимах, славните синове на Номий. Вторият от тях потегли на бой, покрит със злато като мома. Неразумният! Златото нямаше да може да отклони от него жестоката смърт. И той щеше да загине при реката, сразен под ударите на бързоногия Еаков внук [Ахил] и смелият Ахил щеше да отнесе със себе си всичкото това злато.

---

[7] Китора се намирала на южния бряг на Черно море. По-късно станала фактория на милетската колония Синопа (*Страбон*), XII, 3, 10, (С. 544) на устието на Партений.

[8] Предполага се, че Алиба е област по течението на р. Халис (дн. Кързълирмак). Среброносните рудници на планината Тавър били усилено разработвани още от хетите.

[9] Мизите били голямо тракийско племе, което тогава живеело в Мала Азия, но се преселило там от днешните български земи.

[10] Дн. Мермерегьол, малко езеро на десния бряг на р. Херм (дн. Гедизчай).

[11] Дн. Боздаг.

Сарпедонт пък, както и безупречният Главк предвождаха ликийците, дошли отдалеч, от Ликия и от бреговете на буйния Ксант.

58. Остатъци от родовия строй в Микенска Гърция, отразени в Омировия епос

Илиада, VI, 242—250

Хектор стигна до красивия дом на Приам, който се състоеше от изящно облицовани зали, а вътре имаше петдесет стаи от красиво изгладен мрамор, подредени една до друга. В тях прекарваха нощния си покой синовете на Приам редом със своите добродетелни съпруги. За дъщерите на Приам пък имаше от другата страна на двора дванадесет стаи; в тях си почиваха нощем зетьовете на цар Приам със своите свенливи съпруги.

Илиада, XXIV, 495—497. Думи на Приам:

Аз имах петдесет синове, когато под Троя дойдоха синовете на ахейците. Деветнадесет от тях бяха родени от една и съща майка [Хекуба], а другите народиха жени-наложници в моя дворец.

Одисея, III, 412—416

Върху тези скамейки сега седеше Нестор, геренийският пазител на ахейците, с жезъл в ръка. Около баща си се събраха бързо, като наизлязоха от стаята си, синовете му Ехефрон и Стратий, Персей и Арет и богоравният Тразимед, а след тях дойде и шестият му син, храбрият Пизистрат. Те поставиха красивия Телемах да седне до баща им.

Одисея, X, 5—9

Нему [на митичния пазач на ветровете Еол] се бяха родили в дома му дванадесет деца: шест щерки и шестима прекрасни синове. И той бе дал дъщерите си за съпруги на своите синове[1]. Те се хранеха винаги при милата си майка и при своя прекрасен баща, угощавани с хиляди ястия.

---

[1] За брак между братя и сестри с изключение на боговете (срв. случая със Зевс и Хера) се говори само тук в Омировия епос.

59. Разлагане на гръцкия род. Натрупване на земи и други богатства в ръцете на базилевсите и зараждане на военно-земевладелска аристокрация

Илиада, XII, 310—314. Думи на ликийския племенен вожд Серпедон, с които **той** се обръща към Главк, сина на Хиполох, друг ликийски базилевс.

Главке, кажи ми прочее защо ние сме на толкова голяма почит преди всички други в Ликия, и то и по мястото, което заемаме във време на пир, и по струпаното пред нас месо, и по пълните чаши? И погледите на всички са обърнати към нас? И как, и защо владеем на брега на Ксант обширно поле, което блести с плодове, гроздове и житородни ниви.

Илиада, XII, 318—321. Продължава да говори Сарпедон, като предава **думи на ликийци**

Не, наистина нашите царе не владеят и не управляват безславно ликийската земя и не току-тъй те ядат угоени овци и пият сладко като мед вино, което укрепва сърцето, защото и тяхната доблест е голяма и те се сражават в първите редици начело на ликийските бойци.

60. Стопанството (ойкосът) на един базилевс

Илиада, XVIII, 541—560. Част от описанието на новото оръжие на Ахил, поръчано от майка му Тетида на Хефест

На него [т. е. върху щита] Хефест изобрази просторно поле, тучна нива, три пъти преорана, а на нея многобройни орачи подкарваха запрегнатите волове, обръщайки се назад и напред, и колчем наближаваха до края на нивата, всекиго от орачите посрещаше мъж с чаша сладко вино в ръка и му я подаваше, а орачите, като се връщаха отново по своите бразди, бързаха да дойдат отново до края на дълбоко набраздения угар. Нивата, макар и да е от злато, се чернее зад орачите, като наподобява на разорана нива. Такова чудо изобрази Хефест върху щита. След това той представи ниви с висок посев; жътва: жънеха наемни жътвари, а в ръцете им лъскаха остри сърпове. Тук на непрекъснати ивици падаха гъсти ръкойки, а там сноповръзвачи връзваха снопи с въжета. Трима връзвачи крачеха след жътварите, а подир тях деца събираха неуморно ръкойки, пренасяха ги на ръце и им ги подаваха. Базилевсът е застанал мълчалив, изправен на браздите, държейки жезъла в ръка, а сърцето му е радостно. Далеч там под дъбовата сянка прислужниците приготовляваха софра, като бяха заклали в жертва вол и се суетяха около него, а жените месеха хляб от бяло брашно за вкусната вечеря на жътварите.

Илиада, XVIII, 573—584. Откъс от описанието на Ахилесовия щит

Хефест изобрази на щита едно стадо волове с прави рога. Едни от тях бяха изработени от злато, а други от калай. Със силен рев те се бяха юрнали от двора за добитъка към пасбището по течението на шумящата река, която се провираше надолу всред гъсталак от гъвкава тръстика. Подир стадото вървяха четирима пастири, изработени от злато, а по петите им следваха девет бързоноги кучета. Два лъва с гъсти гриви връхлитат върху предните волове. Те сграбчват мучащия тежко бик. И псетата, и младежите се спускат на помощ. Лъвовете повалят бика на земята, като му свличат огромната кожа. Те жадно поглъщат черната му кръв и късове от търбуха му, а овчарите напразно се мъчат да изплашат лъвовете, като насъскват върху тях псетата.

61. Робството в Омирова Гърция

Одисея, XXII, 421—423. Думи на старата Одисеева прислужница Евриклея

Петдесет робини-работнички сега се намират в дома ти, които ние всички научихме работа да работят, вълна да влачат и да понасят робията.

Одисея, XIV, 1—4

А Одисей тръгна нагоре по стръмната пътека от пристанището. Тази пътека води през гориста планина нататък, където Атина му посочи божествения свинепас [Евмей], който от всички роби, придобити от божествения Одисей, пазеше най-вярно неговото имущество.

Одисея, I, 397—398. Думи на Телемах

Но аз ще запазя властта си над нашия дом и над робите, които е придобил като плячка благородният Одисей.

Илиада, XVIII, 28

Робините, които Ахил и Патрокъл бяха придобили като плячка.

Одисея, IV, 735—737. Думи на Пенелопа

Но нека да извикат бързо моя стар роб Долий, когото баща ми ми даде, когато аз дойдох тук, и който сега се грижи за дърветата в градината ми.

Робите и свободните като пастири в стопанството на Одисей

Одисея, XIV, 96—104. Разказва свинепасът Евмей

А имотът му беше неизмерно голям; никой от онези благородни герои, които живеят на черната суша или пък на самия остров Итака, няма толкова голямо имущество; дори и двадесет мъже заедно нямат такова имущество и добитък; аз ще ти ги изброя сега; той има дванадесет стада крави оттатък на сушата и толкова пръснати нашироко стада има той от кози; и също толкова стада овци; и също толкова стада свини; пасат ги наемни пастири, а отчасти и неговите собствени роби. Тук в Итака са пръснати единадесет стада кози; пасат ги по покрайнините на града доверени мъже.

Робите като коняри и гребци

Одисея, VI, 69—70. Алкиной говори на Навзикая

Върви, нека робите ти запрегнат една висока кола с бързи колела и снабдена с плетен кош.

Одисея, IV, 642—644. Думи на Антиной, един от женихите на Пенелопа

Кажи ми, без да ме лъжеш, кога тръгна той от Итака и кои другари го следваха. Свободни момци или наемни гребци [тети], или пък роби?

Жените-робини

Одисея, VIII, 521—529

Тъй пееше славният певец, а Одисей се топеше от тъга и сълзи мокреха ресниците и бузите му. Тъй плаче жената и се спуска върху милия си мъж, който е паднал пред стените на града и пред бойните си другари, сражавайки се, за да отблъсне злокобната гибел от града и от децата си. Тя го гледа как се бори със смъртта и се гърчи в предсмъртни тръпки, прегръща го и ридае високо. А враговете стоварват диво върху гърба и раменете ѝ копието си, връзват и я отвличат като робиня, за да тегли несгоди.

Илиада, XXII, 59—62. Думи на Приам към Хектор

Смили се над мене, бедния, който още диша, над мене. нещастника, когото Зевс, синът на Кронос, е осъдил на прага на старостта да погине от скръб и да изпита безкрайни страдния; да види синовете си да погиват и дъщерите си да бъдат отвличани в робство.

Трудът на робините — мелничарки, предачки и тъкачки

Одисея, XX, 104—110

Тогава Одисей се зарадва от сърце, като чу наблизо до себе си гласа на една робиня-мелничарка да звучи оттам, където бяха царските мелници. В тях бяха заети ежедневно 12 робини-мелничарки; те мелеха пшенично и просено брашно, главната храна на мъжете. Останалите мелничарки обаче спяха вече, защото бяха смлели пшеницата. Само тя не почиваше още, защото беше най-слаба от всички.

Двойни надници за пастира след безсънни нощи

Одисея, X, 80—86. Разказва Одисей

И тъй, след като плавахме непрестанно шест дни и шест нощи, стигнахме до земята на лестригоните в Ламовия град Телепил. Тук пастирите се редуват на смени, като онзи, който докарва стадото, извиква онзи пастир, който го извежда; така че онзи, който можеше да издържа без сън, получаваше двойна надница; първата — от пасенето на воловете, а втората — от пасенето на белорунните овци.

Робините като богатство

Илиада, XXIII, 543—544. Говори Антилох, Несторовият син

Ахиле, много ще ти се сърдя, ако изпълниш туй, което казваш. Защото ти искаш да ми отнемеш наградата за борбата. . .

Илиада, XXIII, 548—550

Гледай, ти имаш в палатката си много злато и мед; имаш и достатъчно овци, и робини, и якокопитни коне.

Илиада, VII, 103—105. Откъс от описанието на стопанството на Алкиной

А петдесет робини работеха в дома му. Едни от тях стриваха в ръчните мелници златната ръж, други сучеха нишки и тъчеха, седейки на становете. . .

Отрицателното отношение и жестокостта спрямо робите

Одисея, XVII, 320—323

Робите са лениви и ако господарите им не ги принудят със строга заповед, те не желаят да изпълняват своите задължения; защото гърмящият далеко Зевс убива наполовина добродетелите у онези хора, които изпадат в робство.

Одисея, XXII, 471—477

Тъй висеха те; главите им бяха наредени една до друга с примка на вратовете, за да загинат от най-жестока смърт; те потрепераха, макар и за малко, с нозете си; след това извлякоха насила през преддверието на двора козаря Мелантий; с безпощадно медно острие изтръгнаха ноздрите му и изрязаха ушите му; отсякоха ръцете и нозете му и след това, като ги накълцаха на късове, ги хвърлиха сурови на псетата да ги изядат.

62. Занаятите в Омирова Гърция

Тежкият труд на орача

Одисея, XIII. 28—34

А Одисей често и нетърпеливо обръщаше главата си към лъчистото слънце, да може то да залезе, защото сърцето му копнее за родината. Тъй копнее за обяд орачът, който от сутрин до вечер е браздил орната нива с червенокафяви волове. С радост гледа той как бляскавото слънце потъва и бърза за вечеря, а колената му се огъват от умора.

Трудът на дърводелеца-корабостроител, железаря и ковача

Одисея, IX, 384—394. Ослепяването на циклопа от Одисей и неговите другари

И те сграбчиха изострения маслинен кол и го забиха в окото на циклопа, а аз се наблегнах отгоре на кола и веднага го завъртях. И както майсторът-дърводелец пробива със свредел греда на кораб, а неговите помощници в същото време я крепят и теглят с ремъци, а свределът се върти ли, върти неспирно и бързо, също тъй и ние, сграбчили в ръце кола, го въртяхме в окото му, а топла кръв шуртеше около забитото острие. Жежката жар на горящата очна ябълка обгаряше клепачите и веждите, а дъното на очната ретина пращеше, горейки от огъня. Както, когато опитният ковач натопи голямата брадва или пък теслата, която той иска да кали в студена вода, а тя пръска и цвърчи бурно, тъй и неговото око цвърчеше около острието на маслинения кол.

Одисея, V, 228—260. Построяване на сал с кормило, покрив и платна

Щом като розовопръстата Зора се пробуди, Одисей облече веднага ризата и наметката си, а нимфата [Калипсо] си надяна сребристобялата дреха от тънка и красива тъкан и опаса около кръста си златовезан пояс, а на главата си сложи воал. След това тя подготви бързо изпращането на Одисей. Даде му голям топор, изкован от твърд бронз, с който се замахва лесно с ръце и който беше с двойно острие. Топорът беше вткнат на тънка топоришка от маслиново дърво. Даде му след това и една грижливо наточена брадва и го заведе на онзи край на острова, който бе обрасъл с големи сенчести дървета: тополи, елхи и високи до небето борове. Много от тях бяха изсъхнали от времето и можеха да му служат лесно при плаването. След като му показа тази местност, изобилстваща с високи сенчести дървета, божествената Калипсо се завърна у дома си.

А Одисей отсече дърветата и свърши бързо работата си. Той свали всичко двадесет дървета, окастри ги с топора и ги одяла и изглади с брадвата; след това ги възправи и ги нагласи по отвеса. В това време божествената Калипсо му донесе свредели, с които той продупчи отделните греди, сглоби ги една с друга, като ги скова здраво посредством клинове и скоби. Така Одисей си построи сал, чийто под по размери бе толкова просторен, колкото би го направил и един опитен в корабостроителството майстор. Той построи и палуба върху нагъсто поставени подпорки и я покри с дълги и тънки дъски. Издигна върху нея и мачта, кръстосана с върлина за прикрепяне на платната. Най-сетне той си направи кормило, за да може да управлява сала. Той покри двете страни на сала открай докрай с преплетени върбови пръчки срещу удара на вълните и напълни дъното му с много баласт. Сега божествената Калипсо донесе тъкан, за да нареже от нея платната. Одисей приготви сръчно и тях. Привърза въжетата на мачтата и вървите, посредством които се обръщат платната, а след това с помощта на лостове спусна сала в свещената морска шир.

63. Наемният труд на свободните и тяхното продаване в робство

Илиада, XXI, 441—457. Посейдон говори на Аполон

Безумецо, колко лишено от разум е сърцето ти! Ти даже и не си спомняш вече за злините, които ние двамата единствени от боговете изпатихме около Троя, когато по заповед на Зевс ние дойдохме да се главим за цяла година при високомерния Лаомедонт[1] срещу уговорена надница. А той властвуваше сурово над нас, като ни възлагаше работа. Аз издигнах на троянците просторни и прекрасни стени, за да бъде градът непревземаем, а ти, Фебе, пасеше тежко пристъпващите говеда по стръмните теснини на хълмистата Ида. Но когато желаните

---

[1] Син на Илос и баща на Приам.

Хори[2] донесоха със себе си крайния срок на изплащането на обещаното възнаграждение, тогава жестокият Лаомедонт ни отне цялата заплата, като ни изпрати да си вървим със заплашвания. Тебе той заплашваше да окове нозете и ръцете ти и да те продаде в робство на далечни острови, а на нас двамата ни се заканваше да ни окастри ушите с медно острие. Тъй ние се разделихме с него с възмущение в сърцето си, а вероломният цар ни измами, като наруши поетите условия.

Одисея, XVIII, 257—364. Думи на жениха Евримах, отправени към Одисей

Страннико, ти навярно ще склониш да се главиш на работа при мене, ако те взема, разбира се, там далеч на полето срещу добра заплата да ми събираш трънаци за стобора и да засаждаш млади дръвчета. Аз бих ти давал там всекидневната ти храна и бих те обличал, и нозете ти бих обувал с обувки. Но тъй като си привикнал да вършиш само злодеяния, ти не ще работиш охотно, а ще се скиташ из полето, за да тъпчеш лакомия си търбух с изпросен хляб.

64. Положението на тетите в Омирова Гърция

Одисея, XVIII, 327—331. Думи на една от Одисеевите робини, която съдействува на жените; тя се обръща към преобразения в просяк тет Одисей

Злочести страннико, ти, както изглежда, не искаш да отидеш да нощуваш в ковачницата или под стряхата на беседката, а си се разбъбрал тук тъй безочливо в обществото на големците, без да се боиш от никого.

Одисея, XI, 489—491. Думи на Одисей в подземното царство

Бих предпочел да бъда аргатин и да работя на другиго, на някой малоимотен стопанин, който живее оскъдно, отколкото да царувам над всички тези бездушни мъртъвци.

65. Външният вид на роба

Одисея, IV, 240—246. Думи на Елена

Не мога да изброя, нито да опиша всички подвизи на многопатилия Одисей. Искам да ви разкажа само за една опасност, която храбрият херой издържа в Троянската земя, когато вие, ахейците, бяхте обкръжени от бедствия. Той си бе нанесъл върху тялото позорни белези от удари с бич и бе обвил раменете си с отвратителни дрипи и се бе отправил, преобразен като роб, към града на неприятеля. Тъй преправен, той наподобяваше на съвсем друг човек: приличаше на просяк, какъвто въобще нямаше в лагера на ахейците.

---

[2] Годишните времена.

66. Съдът между свободни

Илиада, XVIII, 497—508. Част от сцените, изобразени от Хефест върху щита на Ахил

Многоброен народ се тълпеше на мегдана; там бе избухнал шумен спор; спореха двама души заради възмездието за убийството на един мъж; единият се кълнеше, като заявяваше на събралия се народ, че е заплатил всичко, а другият отричаше да е получил нещо. И двамата желаеха да получат разрешение на спора, като представят свидетели пред съдията-посредник. А насъбралият се народ викаше — едни в подкрепа на единия, а други в полза на втория. Глашатаите укротяваха техните шумни викове, а градските старейшини седяха мълчаливо върху дяланите камъни в свещения кръг. Те поемаха жезлите от ръцете на гръмогласните глашатаи, изправяха се с тях в ръка и един след друг произнасяха своята присъда. А между тях се намираха два таланта злато — възмездието за оногова, който защити правото си по най-справедлив начин.

67. Развитието на морското дело у феаките и устройството на техния полис

Одисея, VI, 255—272. Думи, с които Навзикая се обръща към Одисей

Ставай, страннико, да отидем в града; аз ще те заведа до двореца на моя мъдър баща, хероя Алкиной, където ти ще се запознаеш и с най-знатните феаки. Само че ще вършиш онова, което ти кажа; не ми се виждаш глупав. Гледай, докато вървим през полета и посеви, дотогава да вървиш бърже пеша с моите слугини подир моята запрегната с мулета кола. Аз ще те водя и ще ти показвам пътя. А щом като наближим града, заобиколен с висока стена, ще видим: от двете му страни има красиви пристанища, а входът до тях е стеснен от многото двойни извити кораби. Всеки кораб има специално място за заслон. Пак там около красивия Посейдонов храм се намира и площадът, по краищата на който са донесени и поставени големи каменни блокове, вкопани в земята. Тук се изработват съоръженията за черните кораби: платна и въжете, и се надялват красиво и изкусно гребла.

Морето в живота на гърците

Гърците, както и всички останали народи, постепенно свикнали с морето. Отначало (дори до края на VIII в. пр. н. е.) голяма част от гърците, особено онези от тях, които населявали вътрешните земеделски райони на Елада, направо са се боели от него. Следващите два откъса показват нагледно как морето от елемент, опасен през VIII в., се превръща в елемент, жизнено важен и спасителен в бита на гърците.

68. Опасностите от морето

Хезиод, Дела и дни, ст. 618 сл.

Нима ти[1] копнееш за трудното и изпълнено с опасности корабоплаване? Спомни си за тогава, когато плеядите[2], като бягат от могъщата сила на Орион[3], падат в морето. Това е времето, когато бушува диханието на всички ветрове. Това е и времето също, помни това, когато те не бива вече да отправят кораби по виненочервеното море, а да обработват земята, тъй както аз те уча. Изтегли кораба на брега, огради го от всички страни с камъни, които да спрат могъщото влажно дихание на ветровете, и извади запушалката (цапфата) от дъното на кораба, за да не може да прогние нищо от Зевсовата влага. Постави у дома си добре подредени всички принадлежности на кораба (главно въжетата и платната). Сгъни грижливо платната на мореходната ладия, като окачиш добре изработеното кормило над дима[4] на огнището, а самият ти изчакай, за да настъпи отново времето, изгодно за корабоплаване. Тогава изтегли бързия кораб при морето и приготви в него желания товар, за да имаш печалба и за да закараш от нея в къщи. О, ти, глупчо, Персе, по примера на нашия баща, който плаваше с кораби в морето, понеже му липсваха средства и един прекрасен ден е пристигнал тук на черен кораб, след като беше преплувал обширен простор и бе напуснал Кима еолийски[5]. Той не бягаше нито от изобилие, нито от богатство, нито от благоденствие, а от гибелната бедност, с която Зевс „дарява“ хората. И дойде той да живее близо до Хеликон[6] в Аскра, едно загубено село, което зиме има суров климат, лете е задушно и изобщо никога не е приятно.

---

[1] Хезиод се обръща с тези думи към своя брат Перс.

[2] Плеядите представляват съзвездие от 7 звезди, чието изгряване и залязване се наблюдавало внимателно от гръцките селяни и мореплаватели като важно предзнаменование за времето и по-точно за ветровете.

[3] Освен като херос с гигантски ръст, сила и необикновена красота, когото легендите локализират обикновено в Беотия и го сочат като син на Посейдон и на Евриала, дъщерята на Минос, според гръцката митология Орион преследва Плейона и нейните дъщери — Плеядите.

[4] За да изсъхне и се запази сухо.

[5] В същност бащата на Хезиод и на неговия брат Перс емигрирал от гр. Кима в западна Мала Азия, за да се пресели в Гърция.

[6] Хеликон (дн. Палеовуни или Загора) е планинска верига в Беотия между северния бряг на Коринтския залив и Копаидското езеро, обрасла с гъсти гори и напоявана от водите на множество рекички и потоци. Планината Хеликон се считала за посветена на Аполон и музите.

Що се отнася до тебе, Персе, помни, че трябва да вършиш всяка работа на време. Това важи особено по отношение на корабоплаването. На думи хвали малките кораби, но товари стоките си в голям кораб. Колкото по-голям е товарът [на кораба], толкова по-голяма ще бъде и печалбата от неговата продажба при условие, разбира се, че ветровете сдържат своето духане противно на посоката на движението. Ако ти желаеш да насочиш своето лекомислено сърце към търговия и да избягаш от дългове и от нерадостната сиромашия, аз ще те науча (ще ти кажа) законите на силно бучащото море, макар че аз не разбирам много нещо нито от корабоплаване, нито пък от кораби. Никога аз не съм се качвал на кораб, за да се нося по обширното море, освен за да отида до остров Евбея и до Авлида[7], където някога изчакаха края на бурята, по времето, когато те бяха събрали огромна войска, за да потеглят от свещена Елада срещу Троя, прославена със своите красиви жени. Там именно, от Авлида, аз се качих на кораб, за да отида в Халкида[8] и присъствувам на състезателните игри [в чест] на великодушния Амфидамас[9]. . .

. . . Най-подходящият сезон за корабоплаването на смъртните хора е периодът от петдесет дни след слънчевия поврат, когато тежкото лято наближи към своя край. Тогава ти не ще претърпиш корабокрушение, нито пък морето ще погълне твоите хора, освен ако земетръсецът Посейдон или пък Зевс, царят на безсмъртните богове, решат да ги погубят, тъй като в техни ръце се намират едновременно всички добрини и всички злини. Тогава ветровете са кротки и морето е безопасно. Тогава без всякаква боязън се довери на морето. Изтегли бързия си кораб [от брега] в морето, натовари в него всичките си стоки и бързай колкото можеш по-скоро да се завърнеш в домашното си огнище. Не чакай обаче нито новото вино с дъждовете, които са характерни за късната есен, нито пък приближаването на зимата със страшните дихания на Нотос[10], който съпровожда обилните дъждове на есенното небе, като издига огромни вълни и прави морето извънредно опасно.

Пролетта е друг сезон за корабоплаването на хората, а именно онзи момент, когато на върха на смокинята видиш листа, големи колкото е следата, която оставя със своите крака враната, когато стъпва на земята. Тогава морето е достъпно; настанало е времето за пролетното корабоплаване. Аз обаче се въздържам да го прехвалвам, защото то не ми е по сърце. Трябва да се издебне и улови моментът за корабоплаване, а е трудно да се избягнат нещастията. Хората обаче въпреки това го използват, защото техните духове са слепи (т. е. лишени от мисъл). Парите, това е животът за жалките смъртни люде. И все пак е тежко да загинеш във вълните. Върви, повярвай ми и вземи всичко, което ти казах, присърце. Не слагай всичките си материални блага на дъното на един сух кораб. Остави на сушата по-голямата част от тези богатства, а на кораба натовари по-малката част от тях...

---

[7] Авлида е град в Беотия на брега на Евбейския залив, разположен на един скалист и вдаден в морето нос, който е точно срещу носа, на който се намирал гр. Халкида на о. Евбея. Авлида има естествен удобен пристан, в който се събрал флотът, предназначен да пренесе войските на елините, които щели да обсаждат Троя.

[8] Халкида бил главният град на о. Евбея.

[9] Амфидамас бил знатен гражданин на Халкида, на чието тържествено погребение, съпроводено със състезателни игри, Хезиод спечелил като награда един триножник заради химна, който той съчинил и рецитирал в памет на Амфидамас.

[10] Нотос е името на южния вятър, който донасял на гърците мъгли, влага и проливни дъждове.

69. Морето в живота на гърците към края на V в. пр. н. е.

Десетте хиляди гръцки наемници, предвождани от Ксенофонт, след продължителен и пълен с опасности поход стигат до Черно море, недалеч от Трапезунт (дн. Требзон).

Ксенофонт, Анабазис IV, 7, 21.

На петия ден те стигнаха до планината, която се именува Техес[1]. Когато войниците от челната охрана (авангарда) се възкачиха на тази планина, те нададоха силен вик. Като чуха този вик, Ксенофонт и войниците от ариергарда помислиха, че някакви нови неприятели са нападнали елините, които са в ариергарда. [Те помислили така], защото жителите на опожарената област ги застрашавали в тила и войниците от ариергарда убили няколко души, а неколцина взели в плен, като при това заловили и двадесет плетени щита, покрити с космата волска кожа. Междувременно обаче викът се усилваше, тъй като той започваше да се раздава от по-близко разстояние. А това ставаше, защото прииждащите непрекъснато гръцки части тичаха с усилен бяг към онези войници, които продължаваха да викат през цялото време. Поради това и възгласите ставаха все по-мощни, защото и числото на викащите растеше. Тогава Ксенофонт разбра, че се е случило нещо по-значително. Той се метна на коня си и придружен от Ликий и от конници, побърза да се притече на помощ. Скоро те чуха, че войниците викат: „Морето, морето!“, и при това викат при себе си и останалите. Сега всички изтичаха напред, включително и задната охрана (ариергарда), като се подкарваше нататък и товарният добитък, и конете. Когато всички стигнаха до върха, те започнаха да се прегръщат един друг, и стратезите, и лохазите[2], като проливаха сълзи. И изведнаж след това по нечия заповед войниците надонесоха камъни и издигнаха голяма грамада с тях. На нея те поставиха множество току-що одрани волски кожи, тояги и пленените от неприятеля плетени щитове, при което сам водачът, [който им показваше пътя], сечеше щитовете и подканваше и другите да правят същото. След това гърците освободиха водача да си отиде у дома, като го дариха от общото имущество с коң, сребърна чаша, персийско облекло и десет дарика.[3] Той молеше обаче да му дадат най-вече пръстени и можа да събере множество пръстени от войниците. След като посочи на елините едно село, в което да се разположат на стан, както и пътя, по който, като вървят, да стигнат в земята на макроните[4], той, щом се свечери, ги напусна и изчезна.

70. Морското разбойничество и търговските сделки на някои базилевси

Одисея, VIII, 158—164.

Но Евриал[1] му отвърнал тогава, подигравайки го в лицето: „Аз, чужденецо, не бих те уподобил по нищо на опитен борец в състезания, които са познати и стават между хората, а по-скоро бих те оприличил на човек, който пътува често на многовеслени кораби, на водач на моряци, които вършат търговски сделки, грижат се за товара на кораба и жадно дебнат за всевъзможни стоки и за печалбоносни грабежи. Ти не приличаш обаче на атлет-състезател.“

Одисея, XIV, 222—227. Разказва Одисей

Такъв бях аз в битките; не ми беше обаче по сърце работата [на полето], нито пък къщовността, която охранва прекрасни деца, а ми бяха винаги по-мили корабите, снабдени с весла, и

---

[1] Точното местоположение на тази планина не може да се определи, защото и пътят, по който са се движили гръцките наемници от гр. Гимнияда през племенните територии на скитините, макроните и колхите до Трапезунт, не може да се проследи точно. Може би гръцките наемници са се движили така, че са превалили северноанадолските планини през седловината Зигана.

[2] Лохазите (от гръцката дума λοχαγός) били командири на отделения от по 100 души (на гр. лохи), което отговаря приблизително на съвременните роти. Лохазите може да бъдат приравнени следователно със съвременните ротни командири. Стратезите командували във войската на Ксенофонт по-многочислени отреди и може да се сравнят по чин и роля със съвременните полкови командири.

[3] Дарикът (на гр. δαρεικὸς στατήρ) бил персийска златна монета, отговаряща по стойност на 20 атически драхми.

[4] Макроните били голямо племе, населяващо областта южно от гр. Трапезунт в съседство с арменците и колхите. По този въпрос срв. Ксенофонт, Анаб. IV, 7, 27; 8, 1 сл. и V, 5, 18.

[1] Един от първенците на феаките, който се обръща с тези думи към Одисей.

воините, и бляскавите копия, и крилатите стрели, все страшни неща, които изпълват другите хора с ужас.

Одисея, III, 299—303. Разказва Нестор

Останалите пет кораба със синьо оцветени носове обаче бяха отвлечени от бурята и от течението към Египет. Така Менелай събра голямо богатство и много злато, като странствуваше всред другоезични хора.

Одисея, XIV, 244—248. Продължава разказът на Одисей

Защото аз прекарах само един месец у дома си, радвайки се на децата си, на младата си съпруга и на богатствата си. След това обаче сърцето ми ме подбуди да стъкмя няколко кораба и заедно с богоравни другари да отплувам за Египет. И аз стъкмих девет кораба, а необходимият за тях народ се събра бързо. . .

С пристигането си в Египет Одисей и спътниците му се отдали, както и в Тракия, на грабеж и насилия по крайбрежието. Те избивали мъжете и отвличали в плен и робство жените и децата. Египетската войска обаче скоро се справила с търговците-пирати и онези от тях начело с Одисей, които били оставени живи, попаднали в робство у египтяните.

Илиада, VII, 468—475

А многобройните кораби, натоварени с вино, пристигат там от Лемнос, изпратени от Язоновия син Евней, когото роди Там именно, от Авлида, аз се качих на кораб, за да отида в Хипсипила на пастира на племената Язон. Само на Атреевите деца Агамемнон и Менелай той поднесе като специален почетен дар хиляда мери чисто вино. На корабите купуваха вино къдравокосите ахейци, като даваха [срещу него] мед, други — лъскаво сребро, трети плащаха с волски кожи, а други — със самите волове или пък с роби военнопленници.

71. Финикийците като съперници на гърците в търговията по море. Търговия с роби

Одисея, XIV, 285—298. Продължава разказът на Одисей

Аз останах в продължение на седем години при египетския цар и събрах доста богатства от египтяните. Когато обаче с течение на времето настъпи седмата година, тогава пристигна един финикиец, лош измамник и пръв мошеник, който бе сторил на мнозина злини. Благодарение на лукавството си той ме придума да отида заедно с него във Финикия, където имал къщи и имоти. Там аз останах до края на годината. Но след като изминаха месеци и дни и когато наближи началото на новата

година, той ме взе заедно със себе си на мореходния кораб, като ме излъга, че му трябвам при товаренето на кораба, макар и да се догаждах какво е намислил, но по неволя го следвах. . .

Корабът на финикийския търговец-пират загива при буря, но Одисей се спасява и попада в земята на теспротския цар Фейдон (в Епир), който му оказва гостоприемство и му дава един кораб, за да се върне с него в родината си. Теспротските моряци обаче намислят да го продадат в робство.

Одисея, XV, 337—346. Продължава разказът на Одисей

На сърцето им се понрави обаче най-жестокият замисъл спрямо мене, за да ме направят да изпадна в гибел. Когато мореходният кораб се отдалечи доста от сушата, те замислиха да ме продадат в робство. Свлякоха от гърба ми дрехите, наметалото и хитона и ми подхвърлиха дрипи — този парцал, а също тъй и изпокъсания хитон, който ти виждаш със собствените си очи. Привечер ние вече се приближихме до остров Итака, който се виждаше отдалеч. Сега те ме завързаха здраво в добре построения кораб с едно яко въже, а самите те слязоха на морския бряг.

Одисея, XIV, 449—453

Раздаде ми хляба Месавлий, когото свинепасът Евмей бе придобил сам, след като неговият цар [Одисей] бе заминал, и без знанието на своята господарка Пенелопа и на стареца Лаерт го бе купил от тафоски търговци със собствени средства.

72. Финикийските търговци-пирати като конкуренти на гърците

Одисея, XV, 402—403. Свинепасът Евмей разказва своята „одисея“ на преоблечения като бедняк Одисей

Има един остров, наречен Сирия[1], ако си слушал за него, който се намира над остров Ортигия[2], там, където става повратът на слънцето[3].

Одисея, XV, 413—429

Веднъж там [на остров Сирия] ни навестиха финикийци, прочути мореплаватели и ловки мошеници, които носеха на черния си кораб безбройни играчки и залъгалки. А в дома на баща ми имаше една красиво сложена финикийска робиня, изкусна в ред дяволии. Нея именно уплетоха в своите козни лукавите финикийци. Един от тях завързал любовни връзки с нея, докато тя переше недалеч от кораба...

---

[1] Вероятно дн. о. Сирос, западно от с. Делос.

[2] Ортигия било по-ранното име на о. Делос.

[3] Според тогавашните географски представи слънцето се връщало под земята от запад към изток.

След това някой от финикийците, който имал любовни връзки с нея, запитал коя е и откъде е дошла, а тя веднага посочила високия дом на баща ми и рекла: „Аз съм от богатия с бронз Сидон и се гордея с това, че съм дъщеря на богатия Арибант. Отвлякоха ме веднъж, когато се връщах от полето, тафоски разбойници и ме доведоха тук, като ме продадоха в дома на този мъж, който заплати достойна цена за мене.“

От разказа по-нататък се вижда как финикийката-робиня се наговорила със своите земляци да отвлече малкия син на своя господар, в случая Евмей, чиято кърмачка била тя, за да бъде продаден той в робство, като в замяна на това те ѝ обещали да я върнат в родината ѝ.

73. Продаване на просяците в робство

Одисея, XX, 376—383. Думи на един от женихите, отправени към Телемах, които се отнасят за преоблечения като просяк Одисей

Телемахе, никой хазяин не е приемал гости по-лошо от тебе. Този мръсен и изгладнял просяк, който стои тук, мисли само за ядене и вино. За работа обаче той няма нито воля, нито сила. Истинско бреме за земята е той! Другият просяк пък седна да ни гадае. Но послушай ме и това ще бъде най-доброто! Да натоварим двамата скитащи се просяци на многовеслени кораби и да ги изпратим в Сицилия[1]. Там ти ще можеш да ги продадеш твърде на сметка.

74. Противопоставяне на „простия“ народ в лицето на Терзит срещу знатната върхушка

Илиада, II, 225—238. Думи на Терзит

От какво пък си недоволен, Атриде, и какво искаш? Твоята палатка е препълнена с бронзови съдове и множество най-отбрани жени-пленници има в нея, които ние, ахейците, даваме най-напред на тебе да си избереш, когато превземаме и разрушаваме някой град. Или пък искаш още злато, което да ти донесе някой от троянските конници от Илион като откуп за своя син, който е бил вързан и ти е бил доведен от мене или от някой от другите ахейци. Или пък желаеш нова жена, за да се наслаждаваш с нея на любов и да задържиш и нея за себе си? Не подобава на предводителя на ахейските синове да ги увлича в нещастие. Слаби и жалки страхливци сте вие! Ахейки сте вие, не ахейци! Хайде да си вървим с корабите обратно у дома! А него да оставим да се нагълта до насита с плячка, за да види дали и ние сме му били от полза, или не.

75. Съветът на племенните старейшини

Илиада, II, 48—55

Богинята на зората се изкачи вече на високия Олимп, за да възвести на Зевс и на другите богове за завръщането на дневния светлик. Веднага след това Атридът Агамемнон заповяда на гръмогласните глашатаи да свикат на събрание дългокосите ахейци. Техният глас екна и ахейците започнаха да се стичат бързо на тълпи. Той образува най-напред съвета на великодушните старейшини при кораба на Нестор, стареца, който властвува над Пилос. Когато те насядаха, той разви пред тях мъдрия си план.

Илиада, II, 76—86

Тъй каза той [Агамемнон] и седна. След него стана отново Нестор, който беше заповедник на песъчливия Пилос. Той започна своите добронамерени слова и разви следните мисли: „Приятели, вождове аргивски, вие, които се грижите за своите племена! Ако някой друг от ахейците ни бе разказал за този сън, щяхме да го наречем лъжа и щяхме да му обърнем гръб с презрение. Но този сън е сънувал онзи, който се слави като най-добър и най-пръв измежду ахейците. Ето защо нека помислим как да въоръжим незабавно синовете ахейски.“

В същото време той напусна пръв съвета, а базилевсите-скиптроносци станаха и се подчиниха на пастира на народите.

76. Народното събрание

Илиада, II, 87—94

Сега вече започна да се стича народът. Както когато прииждат пчелите на гъсти облаци, излетявайки от хралупата скала рояк след рояк, и се събират на гроздове върху пролетните цветя, летейки безбройни едни насам, а други нататък, тъй потеглиха и многобройните племена в гъсти редици от корабите и от палатките си и на просторното вдадено навътре крайбрежие се стичаха отряд след отряд на събрание.

---

[1] Сицилийците употребявали още тогава в селския труд работната сила на робите. За други връзки със Запада срв. още Одисея I, 184. Също и старата робиня на Лаерт е от Сицилия, срв. Одисея, XXIV, 211, 389.

Илиада, II, 94—101

А те се събираха там. Народното събрание се вълнуваше бурно и земята стенеше под множеството на прииждащите племена, които сядаха. Шумът и глъчката продължаваха. Девет глашатаи издигнаха гръмките си гласове, за да усмирят бурната глъчка и за да могат да накарат племената да чуят царете — потомците на Зевс. След като най-сетне народът насяда с мъка на седалищата и според тях се образуваха редиците, а глъчката утихна, стана от мястото си вождът Агамемнон, държейки с ръка своя царствен жезъл, изделие на Хефест. . .

Илиада, II, 109—122. Откъс от речта на Агамемнон

Приятели, херои данайски, вие, храбри служители на Арес! Великият Зевс, синът на Кронос, ме уплете в тежка съдба! Този безмилостен бог, който преди това сам ми обеща и даде съгласието си да се завърна в родината си, след като разруша твърдините на Илион! Но той ме измами и аз трябва да се завърна безславно в Аргос, след като ми изпозагина толкова много народ. Такава е, изглежда, волята на този премогъщ бог, който е разрушил досега и ще разруши високите твърдини на още много градове, защото неговата сила е непреодолима. И все пак колко голям ще бъде срамът, когато потомството узнае как един толкова многоброен и храбър народ като ахейския се е сражавал напусто толкова време с хора, които са много по-слаби от него, и е воювал безуспешно с тях. А краят на неговите усилия се все още не вижда!

През това време обаче богинята Атина се явява на Одисей и му внушава по нареждане на Хера да възпре ахейците.

Илиада, II, 185—206

По пътя Одисей срещна Агамемнон, сина Атреев. Той взе от ръцете му наследствения вечен жезъл на неговите деди и с него в ръце тръгна към корабите на обкованите с мед ахейци. Когато срещнеше там било някой племенен вожд, било някой виден герой, той се приближаваше към него, гледаше да го възпре с кротки упреци: „Нещастнико, не ти прилича да трепереш като някой страхливец, а се спри и възпри и останалите бойци. Ти не знаеш какви са намеренията на Атреевия син. В момента той подлага на изпитание ахейските синове, но по-сетне ще ги накажа. Не всички можахме да чуем речите, които той държа в съвета. Ако той се разгневи, ще постъпи сурово спрямо синовете на ахейците. Страшен е гневът на родените от Зевс царе. Цялата почит на такъв цар иде от Зевс; Зевс го тачи и Зевс мисли за него.“

Когато срещнеше обаче някой обикновен боец от народа и го видеше, че насърчава с гръмки викове своите другари, той го подгонваше с жезъла си, като го гълчеше със строги думи: „Нещастнико, спри се и чуй думите на другите, които са по-тачени от тебе, а ти си невойнствен и плашлив мъж и нямаш никакво значение нито в света, нито в боя! Не всички, които сме тук, ще можем да заповядваме като базилевси. Многоначалието е вредно! Нека да имаме един-единствен базилевс, комуто мъдрият син на Кронос [Зевс] е дарил жезъла и законите, посредством които той да властвува над всички.“

77. Военният съвет на родовата аристокрация

Илиада, IX, 89—124

Синът на Атрей [Агамемнон] въведе всички старейшини вкупом в своята палатка и им предложи богато угощение, което радва сърцето на човека със своето изобилие. И те протегнаха ръце към ястията, които им бяха приготвени и сложени. И след като утолиха глада и жаждата си, пръв измежду тях започна да развива мъдрите си мисли старецът Нестор, чиито съвети бяха винаги най-добри. Обръщайки се доброжелателно, той разви следните мисли пред тях: „Прославени Атреев сине, повелителю на мъжете-бойци, Агамемноне! С тебе ще започна аз речта си и с тебе ще я завърша. Защото ти властвуваш над много племена и на тебе Зевс е връчил жезъл и закони, за да управляваш разумно. Ето защо твой дълг е да говориш най-много от всички за тези неща, но и да слушаш за тях, както и да изпълняваш понякога мъдрите съвети на другите вождове, щом като сърцето им ги е подтикнало да говорят за благото на всички. От тебе обаче ще зависи кое мнение ще предпочетем. Сега аз ще кажа онова, което ми се струва най-добро. Никой от нас не ще може да измисли по-добър съвет от този, който аз пазя в сърцето си от по-рано, а и сега, още от деня, когато ти, потомъко на Зевс, отведе насила в палатката си красивата Бризеида, като я отне на разгневения Пелеев син, макар че ти извърши това против нашето желание. Колко много усилия положих аз, за да те разубедя да не правиш това! Но ти отстъпи пред гласа на надменното си сърце и обиди най-личния храбрец, когото даже и боговете тачат. Ти заграби почетния му дар и го задържаш у себе си! Но хайде сега, макар и късно, да помислим заедно как да го спечелим за себе си, как да смекчим сърцето му с приятни дарове, с дружелюбни слова.“

На тези му думи отвърна и рече вождът на мъжете-бойци цар Агамемнон: „Старче, ти наистина напълно справедливо ме упрекваш заради моите грешки. Аз не отричам тези грешки. Наистина този мъж, когато Зевс сам обикна от сърце, когото той толкова много почете и в чест на когото покоси толкова много ахейци, струва сам колкото цяла войска. Но тъй като аз сгреших, искам да поправя грешката и му поднеса несметни почетни дарове като откуп. Тези прекрасни дарове аз съм готов да изброя и пред вас: седем необгорени от огън триножника, десет таланта злато, двадесет котела, незасегнати още от огън, и дванадесет силни коне, победили в надбягвания.

Илиада, IX, 135—137

Всички дарове той ще получи още сега. А когато един ден боговете ни позволяват да завладеем и разрушим мощния Приамов град и когато ние, ахейците, си разпределяме плячката, нека тогава той натовари обилно корабите си със злато и мед. . .

Илиада, IX, 141—149

А ако някой ден се завърнем в плодородните поля на ахейския Аргос, нека той да ми стане зет. И аз да го тача наравно с Орест, с този мой единствен син, който отрасна в пълно доволство. А имам три щерки в моя здраво построен дворец. . .

И нека той да отведе в бащиния си дом която му допадне на сърцето без откуп, а аз ще му дам пребогата прикя за нея, прикя, каквато никой не е виждал досега за невеста. И ще му дам в дар седем от гъсто населяваните там градове.

Илиада, IX, 153—170

Всички тези градове се намират до песъчливия Пилос край морския бряг. В тях живеят мъже, богати с овце и волове, които ще го чествуват с дарове като бог и под скиптъра ще му носят богата дан. Всичко това аз ще изпълня за него веднага щом той се откаже от своя гняв. Нека той отстъпи, защото само Аид е непримирим и непреклонен! Но затова пък той е за хората най-омразният от боговете. Нека не се свени да отстъпи пред мене, защото аз и като цар стоя по-горе от него, пък се гордея и по години да съм преди него“.

Тъй рече той, а на Атреевия син отвърна геренийският конник Нестор: „Прославен сине Атреев, заповеднико на мъжете! Даровете, които ти даваш на цар Ахил, съвсем не са за пренебрегване. Но нека побързаме и изпратим веднага избрани пратеници в шатрата на Ахила Пелеев.“

78. Микенско въоръжение и микенски съдове

Илиада, XV, 633—647

Хектор уби микенеца Перифет, сина на Копрей, който някога носеше и предаваше поръченията на мъжествения Евристей на героя Херакъл. Роден от този толкова безславен баща, този воин се славеше всред микенците с всички военни качества: той бе бърз в тичането, както бе неустрашим в боя, а се славеше също тъй със своя ум наред с първите между микенците. Сега обаче той увеличи още повече бойната слава на Хектор. Обръщайки се назад, той се блъсна в ръба на своя достигащ до петите му щит, който носеше, и зашеметен от удара, падна възнак.

Илиада, I, 584

Тъй рече Хефест, взема чашата с двойна дръжка, подаде я на майка си и продума.

Одисея, III, 63

Нестор подаде на Телемах красива чаша с двойна дръжка.

Илиада, XI, 632—637. Част от описанието на съдовете, употребявани от Нестор, когато той гощавал Махаон в палатката си.

. . .също и една извънредно красива чаша, която старецът [Нестор] бе донесъл със себе си от Пилос. Нейното гърло бе обковано със златни гвоздеи, а дръжките й бяха четири на брой, поставени по две едни срещу други. А две гълъбици от злато бяха представени, че кълват зърна. Чашата бе с двойно дъно отвътре. Друг с мъка вдигаше от трапезата тази чаша, когато беше пълна с вино, но старецът Нестор я вдигаше като на шега.

79. Цената на победата на гърците над троянците

Одисея, III, 102—117. Разговор между Телемах и Нестор. Думи на Нестор.

Отвърна му храбрият старец Нестор, изкусен в бой с колесница:

„Драги мой, тъй като ти ми припомняш изпитанията и бедите, които ние, необузданите в своята храброст ахейци, понесохме в земята на троянците, било като се лутахме с корабите си и дирехме плячка по мрачното бушуващо море натам, накъдето ни водеше Ахил, било пък като се сражавахме яростно с врага около силния град на Приам. Там загинаха най-доблестните от всички ахейци! Там сложиха кости Аякс, героят, равен по войнственост на Арес, там загина и Ахил, там падна най-сетне и Патрокъл, равен по мъдрост на боговете. Там загина и моят любим син Антилох, храбър и благороден, особено изкусен в тичане и оживен бой. Но ние понесохме освен тези и много други беди и страдания. Кой смъртен е в състояние да ги изброи всичките? Даже ако ти би останал тук пет или шест години, за да ме разпитваш за патилата на божествените ахейци, пак ще ти досади и ще пожелаеш да се върнеш у дома си, без да можеш да узнаеш всичко."

АРХАИЧНИЯТ ПЕРИОД В ГЪРЦИЯ

Под „архаичен период" в Гърция се разбира времето, през което се оформя робовладелското общество и държавата-полис. Това в най-общи черти е периодът от края на VIII до края на VI в. пр. н. е.

Гръцката робовладелска държава от полисен тип била резултат на продължително развитие. Тя предполага напредък на индивидуалното робовладелско стопанство и търговията, но успоредно с това в нея се запазвали немалко остатъци от родовия строй. Не случайно тук се установило господството на родовата аристокрация, която се превърнала в управляваща група на създаващата се и оформяща се робовладелска класа. Властта на аристокрацията предизвиквала навред — къде по-рано, къде по-късно — недоволството на селското и на градското население. Хезиод, певецът на селската неволя от онова време, е обрисувал в своята поема „Труд и дни" особено живо и сполучливо тежкото положение на дребния селски производител. Засилващото се имуществено неравенство между богатата аристокрация и многобройното потиснато дребно селячество води до изостряне на класовата борба, както според думите на Енгелс „различието между богати и бедни се явява редом с различието между свободни и роби, с новото разделение на труда става и ново разделение на обществото на класи"[1].

Бурното и сложно развитие на обществото в гръцкия свят е илюстрирано в христоматията с доста писмени документи. На първо място са взети някои ярки места, които рисуват особено живо тежкото положение на гръцкото селячество през тази епоха и едновременно с това изясняват до голяма степен и причините за гръцката колонизация от този период. Твърде характерно явление за онова време е и наемничеството, което е илюстрирано тук с някои откъси от произведенията на ранните гръцки лирици и с някои от най-ранните гръцки епиграфски паметници. За самата гръцка колонизация, при която множество елини от най-различни категории на свободното население се изселвали често пъти твърде надалеч от пределите на своята родина, са дадени също някои от най-характерните примери, дошли до нас във вид на епиграфски документи.

С подходящи откъси от произведенията на Теогнид е илюстрирано нарастването на паричното стопанство, западането и разоряването на аристокрацията, както и нейната безсилна злоба срещу укрепващата власт на демоса.

В този отдел на христоматията са намерили най-сетне място и няколко документа, разкриващи характера на ранната гръцка тирания — един от етапите на прехода от аристокрация към демокрация.

---

[1] *Ф. Енгелс,* Произход на семейството, частната собственост и държавата, София, 1949, стр. 172.

Хезиод

Хезиод живял към края на VIII и началото на VII в. пр. н. е. Той се родил и отрасъл в Беотия като син на дребен селянин, който се преселил тук от Мала Азия. Правилната преценка на Хезиод и неговото творчество трябва да започне с това, като се изтъкне, че Хезиод е първият поет, който пренебрегва епическата традиция, и то не само по отношение на формата, но и по отношение на нейното съдържание. Хезиод е първият поет в древна Гърция, който се възправя пред нас не само със своето име, но и със своя личен живот, и със своите търсения. Освен това Хезиод е и първият представител на древногръцката поезия, който си е поставил за цел да схване, осмисли и изобрази света не като едно завършено и неподвижно цяло, а като нещо, което се изменя и развива. Това, разбира се, се намира в тясна връзка с времето, в което е живял и творил Хезиод. Той се е родил на прага на епохата, в която са се подкопавали и рушели старинните обществени отношения. Въпреки че родната му Беотия е била изостанала в своето развитие аграрна област, все пак и в нея били проникнали и се наложили в значителна степен паричните отношения, които подкопавали основите на затвореното натурално стопанство. При това беотийското селячество се борело упорито за икономическа самостоятелност, а Хезиод, който сам бил дребен селски стопанин, станал изразител на селската неволя.

Две от Хезиодовите поеми са се запазили изцяло до наши дни: „Теогонията", т. е. родословието на боговете, която е една от младежките творби на поета, и „Труд и дни" — плод на неговата творческа зрелост.

Откъсите на Хезиод, поместени в христоматията, са именно от втората поема. Необходимо е накрай да се изтъкне и това важно обстоятелство, че авторът на поемата „Труд и дни" е изпълнен с дълбоко уважение към труда, което е безспорно нещо ново в тематиката на гръцката литература.

80. Произволите на аристокрацията, отразени в баснята за ястреба и славея

Хезиод, Труд и дни, 202—212

Сега аз ще разкажа на базилевсите, колкото и те да са мъдри, една басня. Какво именно казал веднъж ястребът на пъстрошийния славей, като го отнасял високо в облаците, сграбчил го в своите хищни нокти. Жално пищял славеят, пронизан от извитите нокти на хищника, а ястребът се обърнал към него с високомерни думи: „Какво писукаш, нещастнико? Ти си в ръцете на едного, който е много по-силен от тебе! Какъвто и певец да си, аз ще те отнеса там, където ми е угодно. Мога и да си направя обяд с тебе, пък и мога да те пусна на свобода. Безумец е онзи, който се съпротивява на по-силния от себе си. Той не ще го победи, а само ще прибави към унижението си и огорчение." Тъй рекъл бързият ястреб, който лети с широко разтворени криле.

81. Прослава на земеделския труд

Хезиод, Труд и дни, 274—309

Персе,[1] запечати това добре във вниманелния си ум: вслушвай се в гласа на правдата и забрави насилието завинаги. Такъв е законът, който Зевс, синът на Кронос, предписва на хората: нека рибите, зверовете и птиците крилати се изтребват взаимно, без да се щадят, тъй като между тях не съществува правда. Зевс Кронидът обаче дари на хората правдата като най-висше благо. И ако някой, като знае истината, дава правдиви показания, Зевс със своя широк взор го дарява с благоденствие. Но онзи, който съзнателно подкрепя с клетва лъжливи показания и чрез това нарушава правдата, извършва едно непростимо престъпление и потомството, което той оставя след себе си, ще намалее, докато потомството на онзи мъж, който е верен на клетвата си, в бъдеще ще се увеличи.

---

[1] Брат на Хезиод.

Безразсъдни Персе, аз ще ти отговоря като човек, който ти желае доброто. Да си докараш зло можеш, колкото искаш, без особена мъка; пътят към това е равен и минава близо край нас. Но безсмъртните богове са ни лишили от достъпа до добродетелта чрез обилна пот на челото. Дълга и трудна е пътеката, която води към нея, и преди всичко тази пътека е върла. Щом стигнем обаче до върха, ето че след това тя става лесна, колкото и трудна да е била преди това. Онзи мъж е най-съвършен от всички, който винаги по своя път, след като размисли, вижда напред и докрай онова, което ще бъде най-добро. Достоен за почит е и онзи, който се вслушва в добрите съвети. Но онзи, който не умее нито сам да вижда, нито пък да приема с добра воля съветите на другиго, е съвсем безполезен човек. Ти обаче винаги помни моя съвет, труди се усърдно, Персе, потомъко на боговете, за да те намрази гладът и да те обикне неизменно прекрасно увенчаната Деметра и да ти напълни хамбара с всякакви храни. Гладът винаги е спътник на оня, който не се труди. Боговете и хората се възмущават винаги еднакво срещу оня, който живее, без да работи, и проявява инстинкти, подобни на онези търтеи без жило, които не работят, но поглъщат труда на пчелите. Тъй щото полагай усилия да извършваш своята работа, да я извършваш навреме и с усърдие, за да могат навреме и твоите хамбари да пращят от плод. Хората чрез труда си придобиват многобройни стада овце и всякакво друго изобилие. Онези хора, които се трудят, са много по-обични на безсмъртните богове. Няма нищо срамно в труда: позорно, напротив, е безделието. Ако работиш, ленивецът скоро ще ти завижда на богатството. Подир богатството следват винаги добродетелите и почестите. В твой интерес е при положението, което ти е определила съдбата, да работиш и да отклониш лекомисления си дух от благосъстоянието на другите хора, да го насочиш към труда, както се стремиш да изкараш прехраната си, както те съветвам. Лош е срамът, който върви подир стъпките на бедняка. Срамът това е участта на бедняка, а смелостта е съюзница на богатството.

Богатството не бива да се заграбва. Дареното от боговете богатство е много по-ценно. Когато някой спечели голямо богатство с насилие или го заграби посредством алчния си език, както се случва често с онези, чийто разсъдък е затъмнен от жаждата за печалба, и когато безочливостта прогони стеснението, боговете лесно унижават такъв човек и разрушават дома му и той само за кратко време ще се утешава със своето богатство. Същото се случва и с оня, който извърши насилие над просещия защита или пък над чужденеца, или пък който се вмъкне в леглото на брата си, за да се съвокупи тайно с жена му, което пък е особено непристойно. Също и с онова, който прегрешава лекомислено спрямо малолетни сираци, както и с оня, който обижда стария си баща със зли ругатни, когато той се намира на тъжния праг на тежката старост. Сам Зевс наказва онзи, който се разгневява срещу такъв човек, и накрая той рано или късно ще заплати тежък откуп заради нечестивите си дела. И тъй пази далеч от тези грешки лекомисленото си сърце. Принасяй според възможностите си жертви на безсмъртните богове с чисти и неопетнени ръце и им изгаряй върху жертвениците пищни бедра [от жертвените животни]. Измолвай също тъй тяхното благоволение чрез възлияния и жертвоприношения и когато лягаш да спиш, и когато ти се яви свещена светлина, за да запазят те душата и сърцето си благоразположени към тебе. Така ще можеш да купиш земята на други, а не те да купуват твоя къс земя.

Кани на трапезата си оня, който те обича, а отбягвай да каниш оня, който ти е враг. Най-вече кани обаче оня, който живее в близко съседство с тебе. Ако ти се случи някаква беда в селото, твоите съседи ще ти се притекат на помощ и без да запашат пояса си, докато твоите роднини ще дойдат, след като си навият пояса.[2] Лошият съсед е истинска напаст, а добрият — истинско благо. Голям късмет е за оня, който в живота си попадне на добъд съсед. Ако съседът ти не би бил лош, волът ти не би загинал! Мери точно, когато вземаш точно назаем от съседа си, и си служи, когато му връщаш взетото назаем, със същата и дори с по-голяма мярка, ако това ти е възможно, защото, когато имаш нужда, да можеш да си осигуриш неговата помощ. Не дири нечисти печалби, защото нечистата печалба е равна на гибел! Обичай оня, който те обича, и отивай у оня, който идва у тебе. Давай на оня, който ти дава, а на оня, който не дава, никой не дава нищо. Да даваш нещо е благо, а онзи, който отнема насила, го очаква смърт. Оня, който дава драговолно даже и когато дава много, е щастлив, че дава, и сърцето му изпитва при това радост. Онова, което някой взема от другиго без неговото съгласие, като слуша само гласа на своята безочливост, дори и да е малко, сковава сърцето на човека в лед. Ако, напротив, събираш, като прибавяш малко към малкото, и постъпваш така често, то ско-

---

[2] След като се приготвят за път.

ро ще стане голямо. Притуряй само по-често към него. Който прибавя към онова, което има, той ще избегне палещия глад. Онова, което човек има в запас у дома си, не създава големи грижи; много по-полезно е, когато то се намира у дома, а ако остане вън от къщи, е опасно. Добре е да си вземаш от онова, което имаш, но е гибелно за духа да жадуваш за онова, което не съществува. Аз настоявам да се замислиш върху това!

82. Гърция и Атика през архаичния период

Тукидид, I,2

Ясно е, че страната, която сега се нарича Гърция, нямала по-рано постоянно население, тъй като в нея ставали чести преселения и всички [племена] лесно напускали своята земя, изложени на натиска на други, които всеки път били по-многочислени. А тъй като нямало търговия и сигурни взаимоотношения по суша и по море, всеки изкарвал от земята си само толкова, колкото да се изхрани от нея, и никой нямал излишни средства, не засаждал земята, защото не знаел кога ще го нападне някой друг и поради това, че селищата били неукрепени, ще му отнеме онова, което има. При това всеки разчитал, че ще може да се сдобие навред с необходимата му всекидневна храна. Ето защо всички напускали лесно своите селища и поради това последните не били особено мощни нито по своята големина, нито пък с каквито и да било други съоръжения. На чести промени на населението били подложени преди всичко най-плодородните части на Елада, а именно областите, които сега се наричат Тесалия и Беотия, както и по-голямата част от Пелопонес освен Аркадия, а най-сетне и всички най-плодородни области на останала Гърция. В случай че мощта на някои племена нараствала благодарение на плодородието на почвата, това обстоятелство пораждало помежду им междуособици, които ги отслабвали, но същевременно дразнели и апетитите на съседните враждебни на тях племена. Противно на това Атика вследствие на недостатъчната си земя останала от най-старо време незасегната от вътрешни преврати и запазила своето първоначално население. Като едно твърде важно доказателство на тази наша мисъл служи обстоятелството, че останалите гръцки държави именно поради сменяването на населението си не могли да достигнат до същата мощ и разцвет като Атина. Когато именно най-богатите хора от цяла Гърция били притеснявани и прогонвани от междуособиците, те отивали при атиняните, защото смятали там положението за сигурно, и като ставали незабавно тамошни граждани, те от най-ранни времена увеличили още повече броя на населението на града, така че с течение на времето, когато Атика не била вече в състояние да побира това население, атиняните изпращали колонисти в Йония.

83. Едно сравнително ранно известие за прилагане масово на робски труд на о. Хиос

Атеней, VI, 265

Атеней е гръцки граматик-енциклопедист от императорската епоха. Той е родом от гр. Навкратида в Египет и работил главно през втората половина на III в. от н. е. Отначало той живял в Александрия, а по-късно в Рим. В литературата Атеней е известен със своята сбирка „Дейпнософисти“ („Пирът на софистите“). В това съчинение се описва богатият пир в дома на един знатен римлянин, около чиято трапеза се водят по време на пиршеството разговори на най-различни теми. „Дейпнософисти“ на Атеней е една от най-богатите с извадки и цитати от други съчинения антични сбирки, които са се запазили до наши дни, макар и в непълен вид: Особено важни са извадките, заимствувани от представителите на средната и новата атическа комедия. Не по-малко важни са обаче с ексцерптите от редица гръцки историци, чиито съчинения иначе биха били почти напълно загубени и неизвестни за науката. Обстоятелството, че Атеней е предавал твърде съвестно и точно извадките от други автори, както и неговата необикновено обширна начетеност увеличават значително стойността на неговото произведение.

Аз зная, че хиосците най-рано от всички елини започнали да използуват труда на купени роби. За това разказва Теопомп[1] в XVIII книга на своите „Истории“: „Хиосците започнали най-рано от елините [след тесалийците и лакедемонците] да използуват роби. Начинът на придобиване на робите у тях не бил същият като у тесалийците и лакедемонците... Лакедемонците и тесалийците превърнали в роби елините, които населявали по-рано страната, която сега владеят, а именно лакедемонците заробили ахейците, а тесалийците — перебите и магнетите, като първите били наречени илоти, а вторите — пенести. А хиосците се сдобивали с роби-варвари срещу заплащане...“ Аз мисля, че заради това божеството се разгневило на хиосците, тъй като те водили помежду си война заради роби.

84. Гръцката колонизация и развитието на стопанството в гръцкия свят

Тукидид, I, 4

Първият владетел, за когото преданието ни съобщава, че се сдобил преди всички други с флота, бил Минос. Той станал господар на голяма част от морето, което сега се нарича Елинско[2], и на Кикладските острови, на повечето от които той основал колонии, като при това прогонил оттам карийците и поставил за управители собствените си синове. Той, както е естествено, прочистил тези морета от морските разбойници, доколкото, разбира се, било възможно, за да могат приходите от тях да идват в неговите ръце.

---

[1] Теопомп, родом от о. Хиос, е един от най-видните гръцки историци през IV в. пр. н. е. В неговото съчинение „История на Филип Македонски“ в 58 книги, от които са запазени само известни откъси, се чувствува реторическата шоколовка на автора от Исократ в Атина.

[2] Онази част от Егейско море, която мие бреговете на Елада.

Тукидид, I, 8

С морско разбойничество се занимавали обаче не по-малко и обитателите на островите, именно карийците и финикийците, които населявали по-голямата част от тях. Че това е така, се видяло тогава, когато антиняните през време на тази война извършвали очищението на остров Делос. Когато те именно изваждали всички ковчези с мъртъвци на острова, се оказало, че повечето от мъртъвците били карийци; те се разпознавали по формата на оръжията, които били поставени заедно с тях в гробовете, пък и по начина на погребването на мъртъвците, който и досега съществува у тях. След като обаче Минос създал своя флота, корабоплаването станало по-свободно, защото той прочистил островите от разбойници и заселил по-голямата част с колонисти. Освен това жителите на крайморските области разполагали вече с по-големи средства и затова те уседнали по-здраво в своите селища. Някои от тези селища, които били забогатели повече, те укрепили даже със стени. Ръководейки се от своя стремеж към печалби, те търпели да бъдат заробвани от по-силните, докато пък по-силните, опирайки се на своето богатство, подчинявали под властта си по-малките градове. Елините се намирали в такова състояние доста дълго време, преди да потеглят на поход срещу Троя.

12. Но даже и след Троянската война в Елада ставали все още преселения и разселвания, така че страната не се радвала на спокойствие, за да може да преуспява. Тъй като и завръщането на елините от Илион [Троя] се забавило дълго, то имало за последица многобройни вълнения и преврати; в отделните полиси избухвали ожесточени междуособици, а онези, които били прокудени в резултат на тези междуособици, основавали нови градове. Така например сегашните беотийци били прогонени шестдесет години след превземането на Троя от тесалийците от Арна и се заселили в сегашната Беотия, която преди това се наричала Кадмида. Впрочем една група от беотийците живеела и по-рано в тази област, като част от тях потеглили на поход срещу Илион. Също така осемдесет години след похода срещу Троя дорийците завладели Пелопонес заедно с Хераклидите. Едва дълго след това, и то с голяма мъка, в Елада настъпило спокойствие, като страната не преживявала повече преврати и нейните жители уседнали по-трайно. След това елините изпратили колонисти, като антиняните населили Йония и по-голямата част от островите, а пък пелопонесците населили по-голямата част от Италия и Сицилия, както и някои местности от останалата част на Гърция. Всички тези заселвания се извършили след Троянската война.

13. След като в Елада се увеличило благосъстоянието, а тъй като и придобиването на парични средства нараснало повече, отколкото по-рано, пък и държавните приходи се увеличили в повечето градове, появила се на мястото на по-раншната царска власт тиранията с установени привилегии и почести. Тогава гърците построили флота и се отдали много по-усилено на мореплаване. Разказва се, че първи коринтяните се сдобили с кораби, почти подобни на онези, които те имат и до днес, и че за пръв път в Елада именно в Коринт били построени триери[3]. Известно е също така, че коринтският корабостроител Аминокъл построил четири кораба и за самосците. От времето, по което Аминокъл бил на о. Самос, до последната война изминали най-много триста години. Доколкото знаем, най-старата морска битка била битката между коринтяните и керкирците.[4] Оттогава до същото това време са се изминали най-малко двеста и шестдесет години.

Благодарение на своето местоположение на провлака Коринт бил винаги търговско средище, защото някога елините както от вътрешността на Пелопонес, тъй и вън от него поддържали помежду си връзки повече по суша, отколкото по море, и то през територията на Коринт. Така коринтяните забогатели, както това е засвидетелствувано от поетите на древността, които нарекли града с прозвището „изобилствуващ"[5]. Когато елините се ориентирали още повече към морето, коринтяните прочистили със своите кораби моретата от разбойници и понеже техният град давал възможности на елините за търговия, коринтяните увеличили мощта на своя град чрез стичането на богатства и по двата пътя. Йонийците създали своя флота много по-късно, по времето на царуването на Кир — първия персийски цар, и на Камбиз — неговия син. По време на войната срещу Кир те за известно време господствували над морето, което мие техните брегове. Тиранинът на Самос Поликрат, който властвувал по времето на царуването на Камбиз, имал също силна флота и подчинил под властта си различни острови, между които островчето Ренея[6], което той посветил на Аполон Делоски. Най-сетне фокейците, които населявали Масилия[7], побеждавали в морските боеве картагенците.

14. Такива именно били най-значителните морски сили.

---

[3] Кораби с три реда гребци.

[4] При тази битка коринтският тиранин Периандър, който бил син на Кипсел, отмъстил за смъртта на сина на Ликофрон, убит от керкирците Срв. за тези събития *Херодот,* III, 53.

[5] *Омир,* Илиада, II, 570.

[6] Островче от групата на Кикладските острови.

[7] Масилия отговаря и по местоположение, и по име на дн. Марсилия в Южна Франция.

Тези флоти се създали много поколения след Троянската война, но все пак, както и по онова време, те разполагали с малко триери, а се състояли още от кораби с петдесет весла и от дълги плавателни съдове. Немного време преди гръцко-персийските войни и след смъртта на Дарий, който наследил Камбиз на персийския престол, сицилийските тирани[8], пък и керкирците притежавали вече многобройни триери. Такива били значителните морски сили в Елада през годините, които предшествували походите на Ксеркс, тъй като егинците, атиняните и някои други елини разполагали с малко плавателни съдове, повечето от които били с петдесет гребци. Значително покъсно след това Темистокъл убедил атиняните да построят онези кораби, с които те се сражавали по време на войната им срещу егинците, като той очаквал нападение от страна на персите. Но даже и тези кораби нямали палуби по цялата си дължина.

85. Ранни писмени сведения за гръцки наемници на служба в Египет и Вавилон

Надпис, издълбан върху лявото бедро на колосалната статуя на Рамзез II в Абу Симбел (Нубия).

Преводът е направен според текста у *Dittenberger, Sylloge^3, № 1*

Когато цар Псаметих пристигна в Елефантина, това написаха онези, които плаваха с Псаметих,[1] сина на Теокъл. Те се изкачиха срещу течението на Нил над Керкий, докъдето позволяваше това течението на реката. Другоезичните войници (предимно гърци) командуваше Потасимпо, а египтяните — Амасис. Записването за нас извършиха Архон, синът на Амойбих, и Пелек, синът на Евдам.

Алкей, Към брата си Антименид, фрг. 50/33

Животът и творчеството на гръцкия лирически поет Алкей (последните десетилетия на VII и първата половина на VI в. пр. н. е.) се отнасят към онзи период от историческото развитие на Гърция, през който в нея се утвърждава класовото общество. И *мелосът,* т. е. песенната поезия, един от чиито най-даровити и изтъкнати представители бил Алкей, се приспособява по това време към нуждите и тематиката на класовото общество в Гърция. Алкей бил родом от Митилена на о. Лесбос и произхождал от аристократически род. В ожесточената класова борба, която по онова време разтърсвала из основи неговата родина, поетът взел решително страната на аристокрацията против демоса и затова, когато демосът взел връх, той трябвало да бяга от Лесбос в изгнание. Очевидно и брат му Антименид споделил неговата участ и бил принуден да служи като наемник в далечна Вавилония.

---

[8] Особено сиракузкият тиранин Гелон.

[1] Фараон Псаметих II (началото на VI в. пр. н. е.).

Ти се завърна от далечни страни и донесе със себе си меч, чиято дръжка е от слонова кост и е обкована със злато.

Ти служи доблестно като наемен боец на вавилонските знатни и извърши много смели подвизи, избавяйки по този начин вавилонците от много страдания.

Би се ти храбро и срази в единоборство един боец от царските телохранители, великан, който на ръст беше едва ли не пет лакътя висок.

Архилох, фиг. 79а

Стихотворението на Архилох (VII в. пр. н. е.), чийто превод в проза е даден тук, отразява живо и правдиво неволята на онези гърци, които при едни или други обстоятелства попаднали в плен у траките, населяващи южния и западния бряг на Черно море. То обаче е ценно и затова, че дава сведения за хода на гръцката колонизация по крайбрежието на Азовско и Мраморно море, както и на другите морета, свързани със Средиземно море.

. . . влачен от бурните морски вълни. Дано да го хванат в плен в тъмна нощ близо до Салмидес[2] косматите траки и той да страда при тях до насита, преглъщайки горчивия робски залък.

Дано да го хванат вкочанясал и гол, както е прострян всред морските треви, а той да трака със зъби, като пес, легнал безсилен на пясъка всред прибоя на дивите морски вълни.

Така бих желал да видя пред себе си оногова, който ме хули и обижда, който погази клетвата си, а някога беше мой другар и приятел.

86. Ранни договори между гръцките полиси

Договор между елейците и херейците от около 570 г. пр. н. е.

Този договор е един от най-ранните договорни документи в гръцката история. Сключен е между две общини: едната Елис, средище на Елида (област в Западен Пелопонес), а другата Херея, която се намирала вероятно в Аркадия (източно от Елида). Запазил се е във вид на надпис върху една бронзова плочка, намерена през 1813 г. в Олимпия. Сега тя се съхранява в Британския музей, Лондон. Превод по текста у Dittenberger, Sylloge^3 № 9.

Договор между елейците и херейците: Да има помежду им съюз; той да бъде за сто години и да започне още от тази година. Когато се появи нужда да се каже или пък да се извърши нещо, те трябва да си помагат във всяко отношение и особено във време на война. Но в случай че не се подкрепят, то онези, които нарушат договора, са длъжни да платят един талант сребро, което да бъде посветено на Зевс Олимпийски.

---

[2] Дн. гр. Мидия.

Ако обаче някой повреди този текст — бил той частно или служебно лице, или пък община, — той подлежи на същото наказание, което е означено в надписа.

87. Закон за колонистите от Локри Хипокнемидски[1] в Навпакт

Надпис, намерен в Еантея, впоследствие пренесен в Коркира, и произхождащ от около 460 г. пр. н. е. Превод по текста у Dittenberger, Sylloge^3, № 47.

В Навпакт се основава колония при следните условия: Онзи жител от Локри Хипокнемидски, който е станал навпактски гражданин, в случай че навести своята родина, да има правото да се ползува от гостоприемството в нея, да взема участие в обществения живот, а също във всенародните и в родовите култове и жертвоприношения и да се ползува от даровете на народа и на членовете на своята община[2], самият той и неговият род завинаги. Преселниците от Хипокнемидски Локри да не плащат данъци в Локри Хипокнемидски дотогава, докато не станат жители на Навпакт. В случай че някой желае отново да се върне, да му се разрешава завръщането му да става без облагане с данъци при условие, че той е оставил в домашното си огнище свой отраснал син или пък брат. Ако хипокнемидските локри бъдат прогонени от Навпакт със сила, нека всекиму да бъде позволено да се завърне на своето първоначално местожителство, без да бъде облаган с входни данъци. Нека в бъдеще той да плаща същите данъци, каквито плащат и западните локрийци.[3]

I. Онези, които се преселват в Навпакт, да полагат клетва, че няма да отпаднат по своя воля никога от опунтийските локри.[4]

Да бъде позволено, след като изтекат тридесет години от полагането на тази първоначална клетва, в случай, че пожелаят, сто граждани от Навпакт да приемат нова клетва от страната на опунтийците и сто граждани от опунтийските локри да приемат новата клетва от страна на навпактските граждани.

II. Ако някой колонист напусне Навпакт, без да плати данъците си, губи правото си на гражданство в Локри, докато не заплати онова, което се полага по закон на локрите.

III. Ако в дома на някой от колонистите от хипокнемидските локри в Навпакт няма потомък, който да има право на наследство, наследството да получи неговият най-близък роднина от Локри Хипокнемидски, откъдето и да бъде родом той, при условие, че самият той независимо от това, дали е мъж или момче, се яви лично в Навпакт в един срок от три месеца. В противен случай да влизат в сила законите на Навпакт.

IV. Ако някой се завърне от Навпакт обратно в Локри Хипокнемидски, той трябва да разгласи това на пазарния площад в Навпакт, а също и в областта на хипокнемидските локри на пазарния площад в онзи град, за който заминава...

VII. Колонистите, които се преселват в Навпакт, да имат правото да се ползуват от предимството техните съдебни дела да се разглеждат от съдиите преди делата на другите [граждани], като те могат да предявят искове или пък да се явят като ответници в съда в Опунт през цялата година, и то в определен ден.[5] Длъжностните лица в продължение на цялата текуща година трябва да назначават един застъпник от локрите за съответния колонист и един застъпник от колонистите за всеки локриец.[6]

VIII. Ако някой от колонистите [от Локри Хипокнемидски] остави там след себе си баща и повери на баща си своя дял имущество, то след като бащата умре, онзи, който се е заселил в Навпакт, може да получи своя дял от имуществото.

IX. Ако някой отмени тези решения по какъвто и да било начин и ако това не бъде одобрено от двете страни — от събранието на хилядата опунтийци и от събранието на навпактците-колонисти, то той трябва да бъде лишен от граждански права, а имуществото му да бъде продадено на публичен търг. Магистратът трябва да назначи съдебно следствие за обвиняемия в тридневен срок, в случай че на магистрата му остават още 30 дни до изтичането на длъжностния му срок. Ако той не назначи съдебно следствие на обвиняемия, нека да бъде лишен от граждански права и да бъде продадено на публичен търг неговото имущество, наследството от баща му и робите му. Съдиите да положат предвидената по закон клетва, а гласуването трябва да се извърши посредством пускането на камъчета в една урна. И нека това постановление на хипокнемидските локри да важи с еднаква сила и за халейските[7] преселници, които са дошли в Навпакт, предвождани от Антифат.[8]

---

[1] С името Локрида се означавали в Средна Гърция две области, разделени помежду си от Фокида. Едната Локрида се намирала западно от Фокида и се наричала Озолска Локрида, а другата (източно от Фокида) се разделяла на няколко по-малки района, между които бил и Хипокнемидски Локри, т. е. районът на населяващите южно от планината Кнемида локрийски племена. По-големият район, заеман от тези локри, се наричал Опунтийска Локрида.

[2] Хипокнемидските локри живеели още в отделни общини (деми).

[3] Защото западните локри образували едно цяло с Навпакт.

[4] Т. е. по-голямата част от източните локри.

[5] Оригиналният гръцки текст тук не се поддава на съвсем сигурно превеждане и тълкуване.

[6] И това място от надписа не се поддава на пълно изясняване.

[7] Жители на гр. Халея, който се намира в Западна Локрида.

[8] Антифат било името на предводителя на въпросната група халейски преселници.

88. Предразсъдъците и омразата на поета Теогнид към демоса, страхът му от тирания и победата на демоса

Елегията като политическо стихотворение в гръцкия свят продължавала да има своите даровити представители и през времето на поколението поети, които творили след Архилох и след Солон, когато класовата борба се изострила още повече. Един от най-изтъкнатите поети-елегици през втората половина на VI в. пр. н. е. бил Теогнид от Мегара. По произход той бил аристократ, а по политически убеждения — заклет враг на демоса и на неговия възход. По време на ожесточените класови борби в Мегара, в резултат на които за известно време взел връх демосът, Теогнид изгубил своето имущество и бил принуден да отиде в изгнание. От това време са много от неговите песни, които той посвещава главно на своя любимец Кирн. В тях той го поучава да отбягва общуването и дружбата с „долните хора“, а да търси приятелството на знатните. „Гражданската война е надвиснала над града“, „тиранията надига решително глава в града и за това са виновни долните хора“ — се повтаря в песните му.

Не едно от стихотворенията на поета-аристократ Теогнир е пропито с безгранично презрение и класова омраза към „тълпата“ и към „лошите“, „долни“ и „подли“ хора, епитети, които у него имат само класово съдържание. В не едно стихотворение той дава израз на смъртната си омраза към „безразсъдната тълпа“, като заявява, че е в състояние „да изпие черната кръв на своите врагове“.

Тъкмо поради своята субективност поезията на Теогнид е ценен извор за ожесточеността на класовата борба по онова време не само в неговата родина Мегара[1], но и в другите по-напредналил в своето обществено-икономическо развитие полиси в Гърция.

Преводът на откъсите, дадени в параграф 88, е направен по текста у *E. Diehl,* Antologia lyrica graeca, 2 изд., 1950.

31—36. Знай това така, Кирне: Не дружи с лошите и долни хора, а общувай винаги със знатните и добри мъже; пий, яж с тях, сядай на една трапеза с тях и се харесвай на тях, защото тяхното влияние и сила са мощни. Защото на благородни дела ще се научиш от благородниците, а ако се събираш с лошите и долни хора, ще изгубиш и ума, който имаш.

39—43. Кирне, нашият град е бременен, но се бой да не би роденият от него мъж да стане вожд на страшни въстания и насилия. Тези наши граждани са още благоразумни, но техните водачи са твърде близки с него и могат лесно да изпаднат в неговата разюзданост.

53—62. Нашият град, Кирне, е все същият, но хората са вече други. Онези, които по-рано не знаеха ни що е право, ни що е закон, които покриваха тялото си с износени кожи от коза и които подобно на елени пасяха стадата вън от стените на града, сега станаха знатни. Та кой би могъл да изтърпи, като гледа всичко това? Гражданите се надлъгват помежду си и се надсмиват един другиму. Никой не иска да чуе и да знае мнението на другите, нито на злите, нито на добрите люде. Не ставай приятел, Кирне, с никой от онези граждани, каквито и изгоди да ти обещава подобно приятелство.

Нито пък благородна жена се гнуси да се омъжи за мъж от низко потекло, стига той да е богат! Тя предпочита богатия пред благородния. Парите са на всеобща почит. Богатството докарва смешение на родовете. Затова не се чуди, че блясъкът на знатните родове чезне все повече и повече, защото благородните се смесват с долните. Защото знатният човек знае, че жената, за която се жени, произхожда от долен род, и въпреки това е съблазнен и се жени за незнатна. Към това го тика непреодолимата нужда; тя е, която прави мъжа покорен.

---

[1] Става дума за Мегара Никейска в Средна Гърция, а не за Мегара на о. Сицилия.

89. Ранната гръцка тирания според Аристотел

Аристотел, Политика, V, 8, 1 сл.

1. Остава да разгледаме причините, които довеждат до разрушаването, и средствата, които способствуват за запазването на държавния монархически строй. Съдбата на монархията и на тиранията е почти сходна със съдбата на разгледаните от нас форми на държавния строй; монархията се приближава по своето същество до аристокрацията, а тиранията се състои от съединението на крайната олигархия с крайната демокрация. Затова и тиранията е най-вредният тип държавен строй, тъй като тя е съставена от съединяването на две злини и включва в себе си всички онези отклонения от нормата, всички пороци, които са присъщи на всяка една от посочените току-що две форми държавен строй.

2. Генезисът на всеки един от двата вида монархически строй се корени в диаметрално противоположни наченки. Царската власт е възникнала, за да отстоява интересите на знатните срещу народните маси; царят се назначава от средите на знатните по силата на тяхното превъзходство по отношение на храброст или на техните военни подвизи, които се намират във връзка с неговите добродетели или пък с неговия род, докато тиранията се назначава от демоса, т. е. именно от народните маси против знатните, за да не бъдат накърнени неговите интереси от тях (знатните).

3. Последното е ясно от историческите събития; по-голямата част от тираните излизали от средите на демагозите, които спечелвали доверието на демоса, като клеветели и петнели знатните. По този начин възникнали някои тирани, след като полисите, в които те възникнали, били нараснали до значителна степен. Други тирании пък, които предхождали току-що споменатите, възникнали от монархиите, в които царете погазили завещаните от дедите си традиции и се стремели към една по-деспотична власт. Трети тирании възникнали от средите на онези лица, които били избрани на висшите държавни

длъжности (а известно е, че в старо време демосът назначавал магистратите, били те граждански, или религиозни, за продължително време). Най-сетне някои тирании произлезли от олигархиите, в които известно лице се избирало да заеме най-висшите държавни длъжности.

4. Във всички тези случаи било лесно човек да стане тиранин, стига само да пожелае това поради силата и значението, което царската власт давала на едни, и поради почетното положение, което други заемали в държавата. Така например Фейдон в Аргос, пък и други станали тирани благодарение на царската власт, с която разполагали, а йонийските тирани и Фаларис[1] — вследствие на почетното положение, което заемали в държавата. Панетий и Леонтини[2], Кипсел[3] в Коринт, Пизистрат в Атина, Дионисий в Сиракуза и други по същия начин станали от демагози тирани.

20. Две са главно причините, които обуславят покушенията, извършвани над тираните: омразата и презрението. Първата от тези причини, т. е. омразата, трябва да се смята за неизменна спътница на тираните, но в много случаи тяхното премахване се дължи на чувството на презрение към тираните. Като доказателство за това може да служи следното. Повечето от тираните, които придобиват властта в държавата, я запазват в свои ръце до края на живота си, но онези, които я наследяват, загиват почти веднага поради това, че техният изпълнен с наслади живот предизвиква презрение към тях от страна на подвластните им, което пък създава много изгодни поводи за организирането на походи срещу тях.

21... Накрай, ако речем да направим изводи, трябва да кажем, че онези причини, които според нас водят до загиването на крайната олигархия и на крайната демокрация в техния завършен вид, обуславят и пропадането на тиранията. Защото и крайната олигархия, и крайната демокрация са в края на краищата тирании само че разпределени между няколко лица.

Аристотел, Политика, V, 9, 19—23

19. Тъй като държавата се състои от два елемента — от класата на безимотните и от класата на състоятелните хора, тиранинът трябва да внуши и на едните, и на другите, че тяхното преуспяване почива на неговата власт, и да уреди работите така, че нито едните, нито другите да не търпят неправди. Онези пък от тях, които се окажат по-силни, той трябва да ги приобщи по-специално към своята власт. И ако тиранинът успее да постигне това, той не ще има нито защо да освобождава робите, нито пък да обезоръжава гражданите. Привличането на една от споменатите класи към властта на тиранина е достатъчно, за да стане последната по-силна от онези, които кроят и извършват покушения срещу нея.

20. Излишно е да се простираме подробно по тези въпроси. Целта на мерките, взети от тиранина, е ясна. В очите на своите подвластни тиранинът трябва да бъде не тиранин, а домоуправител и цар: той трябва да бъде не узурпатор, а опекун. Тиранинът трябва да води умерен начин на живот, а не да си позволява излишества. Той трябва освен това да съумее да привлече знатните на своя страна посредством своя похват на общуване, а мнозинството да ръководи чрез демагогски похвати.[4] По този начин необходима последица е не само това, че управлението на тиранина ще бъде по-привлекателно и по-завидно, но и че той ще властвува над по-добри, а не над угнетявани хора, че той няма да бъде никога обект на ненавист и никога няма да всява страх, но и това, че самата власт на тиранина ще стане по-дълготрайна, а най-сетне и това, че и самият тиранин ще стане по отношение на своите нравствени качества или човек, напълно склонен към добродетелта, или пък най-малкото ще стане човек, който се намира поне на половината път към добродетелта, човек не съвсем негоден, а само полунегоден.

21. И въпреки това олигархията и тиранията са сравнително по-краткотрайни форми[5] на държавния строй. Най-продължително време траяла тиранията в Сикион по времето на Ортагор и на неговите потомци.[6] Тя устояла в продължение на сто години. Причината за това е, че тези тирани се отнасяли меко към своите подвластни и в много отношения съблюдавали робски постановленията на закона. Друга причина за това било обстоятелството, че към Клистен[7], който се оказал войнствен човек, подвластните му не се отнасяли с презрение, и най-сетне това, че сикионските тирани, като се грижели за демоса, в много отношения успели да го привлекат на своя страна. Според преданието Клистен увенчал с венец съдията, който отказал да го признае за победител на състезанията, а някои автори добавят даже и това, че на градския площад в Сикион била поставена статуя на този съдия, в която именно той бил представен седнал. Разказва се също така и за Пизистрат, че той бил до такава степен снизходителен, че веднъж, когато го призовали на съд, се явил лично на съдебното следствие в ареопага.

---

[1] Тиранин в Акрагант, Сицилия, който управлявал през първата половина на VI в. пр. н. е.

[2] Град в Сицилия, в който Панетий властвувал към края на VII в. пр. н. е.

[3] Властвувал много преди средата на VII в. пр. н. е.

[4] Срв. *Аристотел,* Атинската държава, 16.

[5] В сравнение с монархията, аристокрацията, политията и демокрацията.

[6] Те управлявали в Сикион от 670—570 г. пр. н. е.

[7] Един от сикионските тирани от рода на Ортагоридите.

22. На второ място по своята продължителност стои тиранията на Кипселидите в Коринт; тя траяла 73 години и 6 месеца. Кипсел бил тиранин в продължение на 30 години, Периандър — в продължение на 40 години и половина, а Псаметих, синът на Горг — три години. Същите причини, които довели до продължителна тирания Ортагоридите, обусловили продължителността на тиранията и при Кипселидите[8]. Кипсел в същност бил демагог и прекарал цялото си управление без охрана, а Периандър бил наистина тиранин в същинския смисъл на думата, но затова пък бил войнствен.

23. Трето място по своята продължителност заема тиранията на Пизистратидите в Атина, обаче тя била с прекъсвания. През време на своето управление Пизистрат бил прогонван два пъти, така че от 33 години само 17 години тиранска власт се падат на Пизистрат, 18 години властвували като тирани неговите синове, което ще рече, че тиранията на Пизистратидите траяло всичко 35 години. От останалите тирани е необходимо да се каже нещо за тиранията на Хиерон и Гелон в Сиракуза. Тя не продължила много, но все пак траяла, общо взето, 18 години. Гелон бил тиранин в продължение на 7 години, а на осмата умрял, а Хиерон управлявал десет години. Тразибул пък бил прогонен на единадесетия месец от своето управление. Повечето тирании били обаче съвсем краткотрайни.

90. Гортинските закони

Под това име са известни в историческата наука и в правото законодателните текстове, намерени при разкопките на о. Крит в днешното село Агии Дека (Десет светии) на мястото, на което се намирал античният град Гортин. Той бил разположен недалеч от минойския град Фест и през античната епоха достигнал значително развитие. Гортинските закони са били открити към средата на втората половина на XIX в. Те представляват откъслеци от обширен надпис върху камък, чийто текст е разположен в 12 колони и наброява сега към 17 000 букви.

Този значителен епиграфски паметник е в същност сборник от закони на робовладелския полис Гортин и се отнася към VI и V в. пр. н. е. По всяка вероятност обаче е имало друг законник, който е отразявал обществените отношения в Гортин през VII в. пр. н. е. Показателно в това отношение е обстоятелството, че в настоящия си вид Гортинският законник съдържа текстове, които отразяват не само твърде слабо развити и даже примитивни робовладелски отношения, но и доста остатъци от родовия строй.

Добре е изучаването на социалните отношения, отразени в Гортинския законник, да става успоредно с онова, което знаем от античните автори за обществения строй на Спарта.

Настоящият превод е направен от текста на *E. Schwyzer*, Dialectorum graecarum exempla epigraphica potiora, 1923, № 179.

I, 1—7. Правото над човешката личност

1. Богове! Който възнамерява да води съдебно дело за владението на свободен човек или роб, то той да не отвежда това лице, преди да се е произнесъл съдът. В случай че го отведе, съдията да го осъди да заплати за свободен човек 10 статера[1], а за роб — 5 статера затова, че го е отвел; при това съдията трябва да постанови този човек да го освободи в срок от три дни. Ако той не го освободи, съдията да го осъди на глоба — за свободен в размер на един статер, а за роб — по една драхма за всеки ден, който забавя неговото освобождение, дотогава, докато не го освободи; що се отнася пък до срока, това да реши съдията, след като положи клетва.

Но ако ответникът започне да отрича, че е отвел свободния или роба, нека съдията, след като положи клетва, да даде ход на делото, в случай че няма налице свидетелски показания.

2. Ако една от спорещите страни твърди, че въпросното лице е свободен човек, а другата — че той е роб, в такъв случай при разрешаването на спора да бъде предпочетена онази страна, която твърди, че той е свободен. А ако започнат да спорят за роба и двете страни, като и двете твърдят, че той е роб, и ако има свидетелски показания, спорът да се разреши съгласно със свидетелските показания. Ако ли пък започнат да спорят за роба и двете страни, като всяка една от тях твърди, че робът е неин, и ако свидетелят даде показания, съдията трябва да реши съдебния процес въз основа на свидетелските показания; когато обаче свидетелите дават показания и за двете страни или пък нито за едната, нито за другата страна, тогава съдията да разреши спора, след като положи клетва.

3. А ако онзи, който владее свободен или роб, изгуби делото, той трябва да пусне свободния в срок от пет дни, а роба да предаде в ръцете на противната страна. Ако обаче той не го пусне или не го предаде, съдията трябва да го осъди да заплати за свободния 50 статера и по един статер всеки ден, докато не го пусне, а за роба — 10 статера и по една драхма на ден дотогава, докато не го предаде в ръцете на противната страна. Онзи, който взема роба, може една година след произнасянето на присъдата от съдията да получи само една трета от стойността или по-малко, но не и повече. Относно изчисляването на времето трябва да реши съдията, като положи клетва.

4. Ако ли пък робът, чието предаване е било постановено

---

[8] Кипселидите властвували в Коринт между 657 и 583 г. пр. н. е.

[1] Критският статер е в същност еднакъв с египетския статер, който от своя страна е 2 драхми, а те по тегло се равняват на около 13 грама сребро.

от съдията, се е възползувал от правото си на убежище в някой храм, то онзи, който е изгубил делото, трябва да повика противната страна и да ѝ посочи храма или мястото, където се е укрил робът, и той трябва да направи това или той сам, или пък някой друг вместо него. Ако той не повика противната страна или не ѝ посочи [къде е укрит робът], той трябва да заплати посочената по-горе сума. Ако онзи, който загуби делото, не предаде роба в продължение на една година, той трябва да заплати освен това и цялата му стойност.

5. Ако пък робът умре през време на процеса, онзи, който е загубил процеса, трябва да внесе стойността му в пълен размер.

6. Ако човекът е бил отведен от някой козм[2] или пък ако някой на служба при козмите го е отвел, процесът трябва да се гледа, след като козмът е дал своите пълномощия. А онзи, който загуби делото, трябва да заплати определената сума, която се изчислява от деня, от който той е отвел роба.

7. Ако някой отведе своя осъден или предаден в залог длъжник, той не подлежи на никакво наказание.

III, 14—16, 20. Наследяване имуществото при развод или при смърт на един от съпрузите

14. Ако един мъж и една жена се развеждат, жената получава имуществото, с което тя е дошла при мъжа си, и половината от имуществото, ако има такова налице, което произхожда от нейното имущество, както и половината от онези предмети, които е изтъкала, каквито и да са те. Освен това тя получава още и пет статера, в случай че за разторгването на брака е виновен мъжът.

Ако мъжът твърди, че разторгването на брака е станало не по негова вина, съдията решава спора, след като положи клетва.

15. Ако жената отнесе със себе си нещо друго, което принадлежи на мъжа, то тя трябва да заплати пет статера, а също така и да върне самата вещ, която е взела със себе си или я е укрила. Ако обаче тя започне да отрича това по отношение на известни предмети, съдията е длъжен да я накара да се оправдае, като се закълне в Артемида Амиклейска,[3] и то пред онази статуя на богинята, на която тя е изобразена, че носи лък. Ако след като тя положи клетва, някой присвои някаква вещ, той трябва да заплати пет статера и да върне самата вещ. Ако ли пък трето лице е съучастник при заграбването на вещта, то трябва да заплати десет статера и стойността на самата вещ в двоен размер, след като съдията, полагайки клетва,

---

[2] Козмите били висшите магистрати на о. Крит.

[3] Амикле бил град в Лакония.

признае, че въпросното лице е участвувало при заграбването на вещта.

16. Ако съпругът умре, като остави след себе си деца, жената може, ако желае, да се омъжи повторно, като получи обратно собственото си имущество и освен това и онова имущество, което ѝ е подарено от съпруга ѝ съобразно с предписанията на закона и в присъствието на трима пълнолетни и свободни свидетели.

Ако тя вземе със себе си нещо, което принадлежи на децата, ще трябва да бъде съдена.

20. Ако някой селски роб[4], който живее в своя дом, се раздели с жена си било вследствие на своята смърт, било чрез развод, селската робиня получава обратно своето собствено имущество; ако обаче тя отнесе със себе си и нещо друго, подлежи на съд.

IV, 21—24. Относно положението на новороденото

21. Ако една разведена жена роди, детето трябва да се представи на съпруга в дома му в присъствието на трима свидетели. Ако той откаже да приеме детето, зависи от волята на жената дали да го храни, или да го подхвърли.

Относно факта, че детето е представено, да се вярва на родителите на жената и на свидетелите, след като се положи клетва.

22. Ако една разведена селска робиня роди, детето трябва да се представи на господаря на мъжа, който е бил съпруг на робинята, в присъствието на двама свидетели. Ако той откаже да приеме детето, то трябва да принадлежи на господаря на жената.

Все пак обаче, ако робинята се прибере отново при същия мъж през същата година, детето ще принадлежи на господаря на този роб.

Относно факта на самото представяне на онзи, който го е извършил, и на свидетелите ще се вярва срещу клетва.

23. Онази разведена жена, която е подхвърлила детето си, преди да го е представила съобразно с предписанията на закона, ако бъде осъдена, трябва да заплати петдесет статера, в случай че детето е било свободно, а двадесет и пет статера, ако то е било роб.

Ако мъжът няма дом, в който да може да се извърши представянето на детето, или пък ако той не е намерен, жената не подлежи на наказание, в случай че подхвърли детето си.

24. Ако една неомъжена селска робиня забременее и роди, детето трябва да принадлежи на господаря на бащата на тази

---

[4] Селските роби на о. Крит живеели не в дома на своя господар и напомняли по своето положение на илотите в Спарта.

жена. Ако бащата не е жив, детето трябва да принадлежи на онези хора, които са господари на братята на тази жена.

V. 25. 26, 31. Наследяване имуществото на родителите

25. Бащата има пълна власт над децата си и над имуществото си, за да го подели между тях; по същия начин майката има пълна власт над своето собствено имущество.

Докато родителите са живи, подялбата на имуществото им не може да бъде задължителна. Ако обаче някое от децата бъде осъдено на глоба, на него се дава падащата му се част съгласно с онова, което се предвижда по закона.

26. Ако някой свободен [човек] умре, неговите къщи в града и всичко онова, което се намира в тях, като овци и едър рогат добитък, което не принадлежи на някои селски роби, принадлежи, по право на синовете му.

Останалото имущество трябва да се разпредели справедливо, като синовете, колкото и да са те на брой, получават всеки по две части от имуществото, а дъщерите независимо от техния брой — всяка по една част от него.

31. Когато умре мъж или жена и те имат деца, внуци и правнуци, те са, които получават и наследството.

В случай че такива не съществуват, а са налице братя на умрелия или деца и внуци на братята му, имуществото се пада на тях.

Ако последните не съществуват, законните наследници, които и да бъдат те, имат право да получат имуществото. При липсата на законни наследници наследството получават онези, които влизат в този клер.[5]

VI. 36, 38, 39. За родовото имущество

36. Докато бащата е жив, никой да не купува от сина нищо от бащиното му имущество и да не получава нищо в залог от него. Онова обаче, което синът сам е придобил или е получил като наследствен дял, той, ако желае, може да го продава. По същия начин и бащата не може нито да продава, нито да обещава онези имущества, които неговите деца са придобили лично или са получили по наследство. Съпругът не може да продава, нито да обещава имуществото на своята жена, нито пък синовете — имуществото на майка си.

38. Ако пък майката умре, като остави деца, с майчиното имущество се разпорежда бащата, но той не бива да го продава или залага, ако няма за това съгласието на децата, които са вече пълнолетни. Ако пък някой въпреки закона купи или вземе под залог, имуществото да остане собственост на децата, а онзи, който е купил или приел под залог, който е продал или заложил имуществото, да заплати стойността му в двоен размер; ако са възникнали още някои щети, тях той да заплати в двоен размер.

39. Ако бащата се ожени за друга жена, то нека децата да се разпореждат с майчиното си имущество.

VI, 40. За лицата, изпаднали в дългово робство

40. Ако някой свободен бъде продаден в робство на неприятеля и ако по негова молба бъде откупен в чужда държава от някого, той трябва да принадлежи на този човек, който го е откупил, докато не му върне сумата, която му дължи. В случай че не постигнат съгласие относно дължимата сума и ако откупеното лице твърди, че е откупено не по негова молба, то спорът да разреши съдията, след като положи клетва.

VIII, 41. Децата на роби и свободни

41. Ако роб се събере със свободна жена и се ожени за нея, децата [родени от този брак], ще бъдат свободни. Ако ли пък една свободна жена отиде при роб, то децата, [родени от тази връзка], ще бъдат роби.

Ако от една и съща майка има деца, едни от които са свободни, а други роби, в случай че майката умре и остави имущество, това имущество получават свободните деца. В случай че няма свободни деца, имуществото получават законните наследници.

VII, 59, 60. Относно спорното имущество

59. Син може да подари на майка си или мъж на жена си сто статера или по-малко, но не и повече. Ако той ѝ подари повече, роднините, имащи право на наследство, могат, ако желаят, да запазят имота за себе си, като заплатят въпросната сума.

60. Ако някой, който е задлъжнял с пари или е осъден на глоба, или пък води съдебен процес, направи дарение, то това дарение да бъде недействително в случай, че останалите пари не са достатъчни за изплащането на задълженията му.

XIII, 61

61. Никой не може да купува човек, даден в залог, докато не го откупи онзи, който го е дал в залог. Точно същото важи и за човек, който е обект на съдебно дело. Той не може да бъде приеман нито като дарение, нито като завещание, нито

---

[5] Клер на дорийско-критски диалект се произнася клар и означава, както тук, поделение от фила, но същевременно и поземлен дял.

в залог. Ако някой извърши някакво подобно действие, то да се смята за недействително в случай, че то бъде потвърдено от двама свидетели.

XIV, 62—69. Относно осиновяването

62. Осиновяването може да се извършва, а лицето, избрано за осиновяване, може да бъде взето от осиновителя, от който род той желае.

63. Оповестяването на осиновяването трябва да се извърши на градския площад пред събранието на гражданите, и то от камъка, от който се произнасят речи пред народа. Осиновителят трябва да подари на своята хетерия[6] едно жертвено животно и една мяра вино.

64. Ако осиновеният получи цялото имущество в наследство по липса на други законни деца, то той трябва да изпълнява задълженията на своя осиновител спрямо боговете и хората точно така, както това е предписано за законните деца. В случай, че той не желае да посрещне задълженията си според предписанията на закона, то имуществото трябва да мине във владение на законните наследници.

65. Ако осиновителят има законни деца, осиновеният при наличност на синове получава част от наследството на своя осиновител, която е еднаква с частта, която получават сестрите от своите братя. В случай, че няма синове, а има дъщери, осиновеният получава равна част от наследството с тях. За него не е задължително нито да посреща задълженията на своя осиновител, нито пък да получи наследството, оставено от осиновителя. Осиновеният няма право да получи повече от това.

66. Ако осиновеният умре, без да остави законни деца, имуществото преминава върху роднините на неговия осиновител.

67. Ако осиновителят желае да се откаже от осиновения, той е длъжен да заяви това свое желание на пазарния площад от камъка, от който се държат речи на събранията на гражданите, но той трябва да внесе десет статера в съда, а мнамонът [секретарят] на козма, който е натоварен да урежда делата на чужденците, трябва да предаде тази сума на отхвърления осиновен.

68. Нито жена, нито пък онзи, който не е достигнал зрелост, не могат да извършат осиновявания.

69. Посочените законоположения да се изпълняват, след като законодателят ги запише, а що се отнася до действия, извършени в миналото, нещата трябва да бъдат оставени в предишното им състояние и никаква жалба против онзи, който е осиновен, не следва да бъде уважена.

---

[6] Хетериите на Крит били поделения на филите.

XV, 70—74. Допълнения към Гортинския законник

70. Ако някой отведе някого, преди да се е произнесъл съдът, той подлежи на съдебна отговорност.

71. Съдията е длъжен да съди според свидетелските показания или въз основа на клетвено отричане, както това е писано в закона.

Във всички останали случаи той трябва да съди под клетва въз основа на онова, което твърдят спорещите страни.

72. Ако някое лице, което дължи парична сума или пък е изгубило съдебен процес, умре, то лицата, които имат право да наследят неговото имущество, могат да влязат в негово владение, щом пожелаят да заплатят глобата и парите на оня, на когото покойният ги дължи. Ако обаче те не желаят да сторят това, имуществото ще принадлежи на лицата, които са спечелили делото или на които се дължи сумата, а тези, които имат правото на наследство, не ще понесат никакви други тежести. За дълговете на бащата кредиторите вземат само от бащиното имущество, а за дълговете на майката — от майчиното имущество.

73. Ако една жена се разведе с мъжа си и ако съдията постанови тя да положи клетва, то тя е длъжна в срок от двадесет дни да отрече под клетва пред съда онова, в което я обвиняват. Страната, която води делото, трябва да се откаже от своите искания четири дни преди това в присъствие на жената, на съдията, на мнамона... и на свидетели...[7]

74. Ако синът е подарил нещо на майка си или мъжът — на жена си, съгласно със закона, който предхожда настоящия закон, то никой не следва да носи някаква отговорност, а занапред всички ще се съобразяват с настоящия закон.

СПАРТА ПРЕЗ АРХАИЧНИЯ И КЛАСИЧЕСКИЯ ПЕРИОД

Характерни черти на спартанския обществен и държавен строй са несъмнено неговата архаичност и неговото по-бавно развитие. Сравнен с обществения и държавния строй на повечето полиси по западния бряг на Мала Азия, в централните части на континентална Гърция и с редица полиси на о. Сицилия и по бреговете на Южна Италия, общественият и държавният строй на Спарта бие на очи като някакво „изключение“. Причините за това трябва да се търсят преди всичко в неразвитата икономика на Спарта. За нейното състояние са допринесли до известна степен и природните условия. Лакония, областта, в която възникнала сравнително рано спартанската държава, била в същност отрязана откъм морето и предразполагала населението си, от една страна, към затвореност, а, от друга, към грабителски попълзновения спрямо съседите, особено спрямо плодородната западна долина на Месения.

Когато наблягаме на изостаналостта на спартанските порядки, ние имаме пред вид не само натурално-аграрния характер на нейната икономика, но и значителните остатъци от родовия строй и военната демокрация, както и немалкото остатъци от патриархалното робство, отразени бегло, но достатъчно ясно в изворите. При характеристиката на държавния и обществения строй на Спарта не бива да се изпуска основното, а именно, че през време на цялото свое историческо развитие Спарта си е оставала аграрна страна с особен режим на владеенето и обработването на земята.

---

[7] Тук текстът е отчупен.

Откъсите от произведенията на различни гръцки автори, поместени в христоматията, илюстрират архаичността на спартанския държавен и обществен строй. Те ярко разкриват господствуващата роля на спартиатите в общината на „равните“ и нечовешката експлоатация, на която те подлагали в продължение на векове илотите. От не по-малко значение са и моментите на класовата борба между илотите и спартиатите, като откъсите, където личат тези моменти, са дадени преди текстовете, в които се описват политическите институции в Спарта. Не са пропуснати и най-типичните места у античните автори, които засягат важни моменти от надстроечните явления. Така тук са поместени доста откъси от войнишките песни на Тиртей.

91. Разкази за предците на митичния спартански законодател Ликург, отразяващи ранните завоевателни набези на спартанците

Плутарх, Ликург, 2

Най-знаменитият от неговите [на Ликург] предци бил Сой [Соос], през чието царуване спартанците превърнали илотите в роби и присъединили към своите владения значителна част от територията на аркадците. Разказва, че веднъж, когато Сой бил обкръжен от жителите на Клитор[1] в една твърде трудна и безводна местност, той им предложил да се спогодят, като им върне онези техни земи, които бил завоювал, при условие, че те позволят на него и на цялата му войска да се напие от близкия извор. Мирът бил сключен под клетва. Тогава Сой събрал цялата си войска и обещал да даде престола си на онагова, който няма да пие вода. Никой обаче не могъл да се въздържи и всички се напили с вода. Единствен само царят, като слязъл от височината, пред очите на всички и още в присъствие на противника само се напръскал с вода. Той се оттеглил, но не върнал завладяната от него земя, като се позовал на това, че „не всички пили вода“.

Плутарх, Ликург, 9

За да премахне окончателно всякакво неравенство и несъразмерност, Ликург искал да раздели и движимото имущество, но тъй като виждал, че гражданите понасят тежко обстоятелството да бъдат лишавани от своето имущество, той тръгнал по околен път и чрез своите държавнически мероприятия успял да преодолее користолюбието всред гражданите. Преди всичко той извадил от обръщение златните и сребърните монети, постановил да се използуват само железни монети, но и последните със своето голямо тегло и обем притежавали съвсем незначителна стойност, тъй като за десет мини[2] от тях било необходимо да се строи в домовете голямо помещение и те да се превозват с кола.

Плутарх, Ликург, 9,4 сл.

След това той [Ликург] прогонил от Спарта излишните и безполезни занаяти. Впрочем даже и той да не премахнал тези занаяти, те от само себе си щели да замрат, тъй като изделията на тяхното производство при съществуващата монета не щели да намерят пласмент. Защото железните монети не били в обръщение у останалите гърци, били осмивани и нямали в техните очи никаква стойност, тъй като с тях в чужбина не могло да се купи никаква стока, нито предмети на разкоша. В спартанските пристанища не пристигали никакви чужди кораби. В Спарта не се явявали нито софисти, нито просяци, които се занимавали уж с гадания, а в същност с подаяния около храмовете, нито съдържатели на домове с леки жени, нито пък майстори-занаятчии, които изработвали златни и сребърни украшения, тъй като не били налице и съответните за подобна търговия монети.

По този начин луксът, като бил лишен от онова, което го поддържало и хранело, малко по малко замрял и изчезнал от само себе си. Онези хора, които били натрупали голямо имущество, нямали никакви предимства пред бедните, тъй като нямали никаква възможност да извадят своето богатство на показ, а трябвало да го държат сякаш зазидано и скрито в домовете си, без да могат да го употребят. Ето защо и обикновените съдове, и всичко необходимо, като кревати, столове, маси, започнало да се изработва в най-добро качество от самите спартанци, а спартанските кани [котони] според думите на Критий[3] намирали най-добро приложение по време на походите, тъй като понякога от тях се налагало по необходимост да се пие вода, а тези съдове прикривали мътния ѝ цвят, тъй като извитите им краища задържали калта и от тях могло да се пие сравнително по-чиста вода. Автор на всички тези мероприятия бил законодателят Ликург. Занаятчиите, които дотогава изработвали луксозни предмети, трябвало да прилагат занапред своето майсторство при изработването на предмети от първа необходимост.

Плутарх, Ликург, 13, 5 сл.

Една друга наредба на Ликург била насочена също така против разкоша, а именно покривите на всички къщи трябвало да бъдат изработвани само с брадва, а вратите — само с пила. При това се забранявала употребата на каквито и да било други сечива.

---

[1] Град, разположен в северната планинска част на Аркадия.

[2] Авторът има пред вид сребърната егинска мина, която тежала над 600 г.

[3] Виден атински олигарх, участник в режима на „тридесетте тирани“ по време на Пелопонеската война.

92. Отношенията на крайно недоверие между спартиати и илоти

Либаний, Речи, XXV, 63

Либаний, виден и плодовит оратор (314—393 г.), роден в Антиохия, бил един от най-даровитите представители на т. нар. „втора софистика“ в гръцката литература през време на преходния период от късногръцката към византийската литература. След като завършил своето реторическо и философско образование в Атина, той открил своя собствена школа в Константинопол, в която се оформили и някои видни представители на раннохристиянската реторика и апологетика.

Лакедемонците си позволяваха пълна свобода да убиват илотите и за тях Критий казва, че в Лакедемон съществува най-пълно робство за едни и най-пълна свобода за други.

„Та поради какво друго — казва самият Критий — освен от недоверие към самите тези илоти спартиатът прибира при себе си дръжките на щитовете им? Той не върши това във време на война, когато е необходимо да бъде във висша степен съобразителен и чевръст. Той се движи, държейки винаги копие в ръцете си, за да бъде по-силен от илота, та в случай, че този последният се разбунтува, да бъде въоръжен само с щит. Спартиатите изнамерили и ключалки за вратите си, като искат чрез тях да възпрат коварните замисли на илотите.“

Това би било равносилно на онова чувство, което изпитваш, когато живееш с някого, от когото се страхуваш, и не смееш да си поемеш дъх от опасностите, които очакваш. И как могат онези, които даже и във време на закуска, и на сън, и когато извършват каквато и да било друга работа, са въоръжени поради страх от робите, как подобни хора могат да се наслаждават на истинска свобода? Също както царете на спартанците съвсем не били свободни поради това, че ефорите били властни да вържат и да екзекутират царя, тъй и всички спартиати се лишили от своята свобода, понеже живеели при условията на омраза от страна на робите.

93. Конституцията, която Ликург дал на Спарта

Плутарх, Ликург, 5, 10 сл. и 6,1—9

От многобройните преобразования, които Ликург въвел, най-същественото било учредяването на съвета на геронтите[1]. Последният според думите на Платон, бидейки приравнен по значение с властта на царете, която била придобила характер на подчертан произвол, се изравнил по влияние с нея при разрешаването на най-важните въпроси, съдействувал повече от всичко друго за запазването на държавата и внесъл мъдрост в управлението. И действително държавното управление, което преди това било лишено от стабилност и клоняло ту към страната на царете с тенденция за установяване на тирания, ту към страната на народа за възтържествуването на демокрацията, след като в средата между тези крайности била поставена опора във формата на властта на геронтите [старейшините], придобило равновесие и твърде стабилно устройство. Причината за това било обстоятелството, че двадесетте и осем геронти, присъединявайки се към царете, имали възможност да се противопоставят на демокрацията, а, от друга страна, те имали възможност да поддържат народа да не допусне установяването на тиранията.

94. Спартанската герузия

Плутарх, Ликург, 26

Отначало Ликург назначил геронтите, както казахме погоре, от средата на онези хора, които вземали участие в неговите планове и мероприятия. Впоследствие обаче той установил такъв ред, че ако някой от тях умре, на мястото на умрелия се назначава друг от онези, които били над 60 години и по признанието на всички се отличавали по своята доблест. И това признание се смятало за най-велико и най-достойно за съревнование благо между хората. Състезанието се водело не за това, дали някой ще бъде обявен от съдиите за най-бърз от бързите в тичане или най-силен от силните, но за това, дали той ще бъде признат за най-добър и най-благоразумен между добрите, за да може след това да притежава за цял живот, тъй да се каже, като победна награда целокупната власт в държавата, да има властта да наказва със смърт, с лишаване от гражданска чест, с една дума, да решава най-важните въпроси. Самото пък подбиране на най-добрите ставало по следния начин: когато народът се стичал на събранието, специално избрани мъже, които трябвало да отсъждат в случая, се затваряли в едно помещение наблизо до народното събрание, така че не виждали онова, което ставало в народното събрание, а самите те оставали скрити за другите и само слушали виковете на събралия се народ. Както и в други случаи, така и в този народът решавал избирането с викове, при което кандидатите, които се състезавали, били въвеждани в събранието не изведнъж, а по жребие един след друг и минавали мълчаливо пред събранието. Онези мъже, които се били затворили, имали дъсчица за писане и отбелязвали за всеки поотделно силата на виковете, без да знаят за кого се отнася тя, а знаели само, че това е първият, вторият, третият или който и да било от списъка на онези, които се въвеждат. Оня, при чието появяване имало повече викове и те звучали по-силно, отколкото при другите, него те обявявали за избран.

---

[1] Съветът на геронтите (герузията) се състоял от 30 души, т. е. от двадесет и осем старейшини и двамата царе.

95. Спартанското възпитание

Плутарх, Ликург, 16 и 17

16. Родителят не бил властен да разполага с възпитанието на своята рожба, а я занасял в т. нар. лесха, място, където се намирали старшите членове на съответната фила, които подлагали на преглед детето. Ако то се окажело добре сложено и здраво, те възлагали на баща му да го отгледа, като при това му отделяли един от деветте хиляди дялове земя. Ако обаче детето било хилаво и уродливо, те го хвърляли в „Апотетите“ на планината Тайгет (така се наричала една местност, в която имало много пропасти). Според тях животът на новороденото бил еднакво безполезен както за самото него, така и за държавата, в случай че то било хилаво и слабо още при самото си раждане. Ето защо жените, за да изпитат здравето на новороденото, го окъпвали не във вода, а във вино. Казват, че епилептичните и въобще болезнените деца се вкочанясват от силното вино, а здравите стават още по-здрави и силни от него. Кърмачките, които се грижели за децата, извършвали своята работа с умение. Те не повивали децата в пелени, а давали пълна свобода на крайниците на тяхното тяло, както и на самото тяло, като ги приучвали да не ядат много, да не бъдат капризни в яденето, да не се боят от тъмнина и да не се плашат, когато остават сами, както и да не капризничат и плачат. Ето защо даже и гърците извън Спарта поръчват за своите деца спартански дойки. Разказва се, че дойката на атинянина Алкивиад била спартанката Амикла. По думите на Платон впоследствие Перикъл назначил за негов възпитател роба Зопир[1], който по нищо не се отличавал от другите роби, докато Ликург не възлагал възпитанието на спартанските деца нито на купени, нито на наети срещу заплата възпитатели. Също така той не позволявал на бащите да възпитават синовете си така, както те намирали за необходимо. Спартанците събирали всички деца, навършили седем години, заедно и ги разделяли на агéли [стада]. Те живеели и се хранели при еднакви условия и привиквали да прекарват времето си заедно. За началник на агелата се назначавал онзи, който се отличавал от другите със своята съобразителност и смелост във военните упражнения. Останалите трябвало да го гледат и да вземат пример от него, да се подчинят на нарежданията му и да понасят с твърдост наказанията, които той им налагал, тъй като тази школа била школа за безпрекословно послушание. Старците наблюдавали игрите на децата и често пъти нарочно ги подбуждали към свади. Скарвали ги и по този начин много добре изпитвали характера на всяко дете — дали то е храбро и дали няма да побегне от бойното поле.

На четмо и писмо те се учели само с оглед на практическата полза от това, а цялото им останало възпитание се свеждало до това да се подчиняват безпрекословно, да бъдат издръжливи на усилия и да побеждават в боя. Затова и с напредването на възрастта им тяхното обучение ставало по-сурово. Стрижели им косата до кожа, привиквали ги да ходят боси и да играят заедно, обикновено без дрехи. След като навършвали дванадесет години, снемали им хитона и им давали по един химатий всяка година. Кожата им била загоряла и груба. Те не правели топли бани и никога не си мажели тялото и само няколко дни през годината вземали заедно с другите участие в грижите за тялото си. Те спели заедно по „ѝли“ [отделения] и по агѐли върху постели от тръстика, която сами те събирали по бреговете на р. Еврота, като я кършели с ръце без помощта на ножове. През зимата подлагали под тръстиковата постеля и пласт от вълчи трън. От това растение слагали и в самата тръстикова постеля, защото се смятало, че държи топло.

17. На тази възраст най-изтъкнатите и знатни младежи започват да се сдобиват с т. нар. „любимци“. Старците им оказвали голямо внимание, като ги навестявали твърде често в техните школи за гимнастически упражнения и наблюдавали как се биели или как се надсмивали един другиму. Понеже всички те се смятали за бащи, учители и наставници на младите хора, вършели това съвсем не между другото. По този начин онзи младеж, който се е провинил в нещо, не могъл да избегне нито мъмренето, нито пък наказанието, защото не съществувало място, където да му се удаде това. Освен това към младежите се числял още един възпитател от средите на най-знатните и най-издигнатите в нравствено отношение граждани, т. нар. педоном, а самите те избирали по агéли най-умните и най-смелите за „ирени“. Ирени се наричали онези, които вече втора година били излезли от детската възраст, а мелирени се наричали старшите измежду юношите. Такъв двадесетгодишен ирен командувал своите подчинени във време на бой, а когато се намирали у дома си, ги използувал като прислужници, когато обядвал. На по-големите той нареждал да му носят дърва, а на по-малките — зеленчуци. Те му донасяли всички тези

---

[1] Според Платон (в диалога „Първият Алкивиад“, 122 b.) старият тракийски роб Зопир не допринесъл никаква полза за възпитанието на Алкивиад.

неща, като крадели; едни от тях шарели из градините, а други се промъквали в сиситиите на възрастните мъже, като се старaели да действуват ловко и предпазливо. Ако обаче някой от тях бъдел заловен в кражба, биели го безпощадно с бич като лош и неловък крадец. При удобен случай те крадели ястия, като се учели да нападат спящите и немарливи пазачи. Наказанията обаче за заловения в кражба били бой и принудително гладуване. Храната на спартанците била твърде оскъдна, за да бъдат по този начин принудени да се борят със собствени сили с лишенията и да бъдат смели и ловки.

96. Спартанското общество

Ксенофонт, Лакедемонската държава, V, 2, 8, 9

2. Ликург заварил у спартанците такива порядки, каквито съществували и у останалите гърци, когато всеки обядвал у дома си. Като си дал обаче сметка, че това обстоятелство е причина за лекомисленост и отпуснатост, Ликург направил техните съвместни обеди публични, като по този начин смятал, че ще направи невъзможно нарушаването на наредбите.

На гражданите той разрешил да употребяват в такова количество храна, че да не се пресищат без мяра, но и да не чувствуват недостиг. Впрочем на тези обеди често се дават добавки във вид на убит дивеч; случва се понякога така, че вместо дивеч богатите поднасят на трапезата често пшеничен хляб[1]. По този начин трапезата никога не остава без яденета, докато онези, които се хранят на нея, не се разотидат, а, от друга страна, тя не е свързана с много големи разноски.

8. Освен това Ликург бил забелязал, че храната придава на онези, които работят, хубав цвят, здрави мускули и голяма сила, докато онези, които безделничат, затъпяват и се обезобразяват от нея. Ликург сметнал, че тези негови наблюдения имат голямо значение, а като размислил и това, че даже и на онзи, който работи доброволно и усърдно, макар и той да е в напреднала възраст, физическите му сили са в добро състояние, той предписал всеки от най-старите, който се намирал ежедневно в гимназия, да бди никой да не извършва работа, по-малка от храната, която му се дава.

9. Струва ми се, че в това отношение не се е измамил, защото не бихме могли да намерим хора нито по-здрави, нито телесно по-крепки от спартиатите. Последните упражняват еднакво и равномерно нозете си, ръцете си и врата си.

---

[1] Пшеничeният хляб се смятал за лукс, тъй като гърците приготовлявали обикновено хляба от ечемик.

97. Военното дело у спартанците

Ксенофонт, Лакедемонската държава, XI, 1—10; XII, 1—4

XI, 1. Ето кои неща са от полза за всички както във време на мир, тъй и във време на война. Ако обаче някой желае да узнае какви нововъведения е изнамерил Ликург по отношение на военните походи, той ще научи това в следните редове.

2. Преди всичко ефорите разгласяват посредством глашатая кои набори от конницата и пехотата трябва да потеглят на поход; по същия начин се постъпва и по отношение на занаятчиите, които трябва да тръгнат с войската. Лакедемонците са снабдени също така изобилно и по време на своите походи с всичко онова, което останалите гърци използуват в полисите. Освен това се издава заповед да се доставят на войската всички онези материали, от които тя би могла да се нуждае, като тези материали се товарят отчасти на талиги, отчасти на гърба на товарните животни, така че онова, което би могло да липсва, не би могло да остане незабелязано.

3. Облеклото на бойците във време на война е следното. Те трябва да носят червени дрехи и медни щитове, тъй като това облекло най-малко приличало на женското и било особено пригодно за военни цели. Дрехи с такъв цвят са най-лъскави и бавно се замърсяват. Освен това той разрешил на онези, които са достигнали мъжка възраст, да си оставят коси, като смятал, че по този начин те ще изглеждат по-едри, а освен това ще имат по-благороден и по-внушителен вид.

4. Така снабдени, бойците били разпределени от Ликург по на шест мори конници и пехотинци. Всяка пехотна мора има един полемарх, четири лохаги, осем пентокостери и шестнадесет еномотарси[1]. В тези мори еномотиите се строяват по дадена команда било в една, било в три, било в шест редици.

5. Повечето хора са склонни да мислят, че тактиката на лакедемонците е нещо твърде сложно. Това схващане обаче съвсем не отговаря на действителността. В същност всяка отделна редица във войсковите части има свой простат [командир] и всяка редица носи със себе си онова, което ѝ е необходимо.

6. Тази тактика на спартанската войска може тъй лесно да се схване, че никой, който е в състояние да различава отделните бойци, не би се объркал. И тъй едни трябва да вървят начело на редиците, а други — да ги следват. Разгъването на редиците се командува във всяка еномотия от еномотарха, кой-

---

[1] За да можем да си съставим приблизителна представа за изброените от Ксенофонт поделения на спартанската войска, бихме могли да кажем условно, че морите отговарят донякъде на сегашните полкове, лохите — на батальоните, пентекостерите — приблизително на ротните командири, а еномотарсите — на взводните командири.

то изпълнява функциите на вестител. По дадена команда редиците се построяват в боен ред със съответно по-голяма или по-малка дълбочина. Едва ли има обаче нещо по-лесно от това за заучаване.

8. Спартанците извършват с голяма леснота всички придвижвания, които се струват толкова трудни на учителите по тактика. Когато те са построени в походна колона, разбира се, че еномотиите се движат в тази колона една подир друга. Ако обаче през време на марша в походната колона се появят неприятелски сили, тогава всеки еномотарх получава заповед да разгъне своите хора по фронта наляво и това става с цялата колона, докато войската се построи в боен ред с фронт срещу неприятеля. Когато обаче войската е построена по този начин и неприятелят се яви изотзад, всяка редица извършва контрамарш, тъй че най-добрите бойци, които в случая са останали в задните редове, да могат да се озоват в първите редици срещу неприятеля.

9. Не се смята за неудобство, че при тази маневра командирът се оказва отляво на своята част; напротив, това се смята понякога за преимущество. И наистина, ако някои биха направили опит да го обкръжат, той би се оказал незащитен не от страната на своята част, но от онази страна, която в същност е защитена от щита. Когато обаче понякога се налага командирът да бъде на дясното крило, в такъв случай еномотията извършва контрамарш отляво и фалангата се обръща така, щото командирът се оказва на дясното крило, а опашката на частта става ляво крило.

10. В случай, че неприятелят се появява, строен в боен ред, отдясно, когато войската се движи в маршова колона, тогава не е необходима друга маневра освен всеки лох да се развие като триера, която е насочила носа си по посока на неприятеля, и по този начин лохът, който се намира на опашката, се оказва надясно. Ако пък, от друга страна, неприятелят напада отляво, на това може също да се попречи, като той бъде отблъснат или пък като всеки лох бъде насочен срещу противника, така че лохът се намира на опашката, бъде разположен наляво.

XII, 1. Аз бих желал да изложа също така и как според Ликург трябва да се устройват военните лагери. Тъй като ъглите на един четириъгълник не са особено пригодни да окажат ефикасна съпротива на противника, Ликург построявал лагера във вид на окръжност в случаите, когато последният не бил разположен на никаква височина, която да му обезпечи сигурност, или пък се опирал с гръб на някакво укрепление, или пък на бреговете на река.

2. През деня той поставял постовете при оръжието, които да наблюдават вътрешността на лагера, тъй като те не се поставят да наблюдават онези, които са неприятели, а за да бдят за вътрешния ред. Наблюдението на неприятелите е работа на конниците. Те се разполагат на такива места, от които да забележат колкото може от по-далеч всяко настъпление от страна на противника.

3. За през нощта пък Ликург установил обичая по предните постове да се поставят на стража скиритите[2]. В наши дни същата роля изпълняват наемниците, ако има във войската такива.

4. Що се отнася пък до обичая на спартиатите да не се движат никога без копие в ръка, има се пред вид, че причината за този обичай е същата, която се корени и в обичая робите да бъдат държани далеч от мястото, където се поставя оръжието. Не трябва да се удивяваме и на това, че даже когато трябва да извършат физиологическите си нужди, войниците не се отдалечават от другарите си и от оръжието си освен дотолкова, доколкото се налага да сторят това, за да не си пречат един друг. И всичко това те вършат с оглед на своята сигурност.

98. Бойните песни на поета Тиртей като извор на спартанския бит

Песните на Тиртей, един от малцината представители на спартанската поезия, са твърде важен извор за военния бит на спартиатите. Тиртей живял и творил през втората половина на VI в. пр. н. е., като съответно на атинския си произход написал своите песни не на дорийски, а на йонийски диалект. Въпреки това неговите песни, които спадат към гръцките елегии-двустишия, съставени в хекзаметър и пентаметър, били твърде популярни всред ръководещата класа в Спарта, защото в тях се възпявали и насърчавали нейните военни успехи за завладяването на Месения и за смазването на каквато и да било съпротива от страна на потиснатото и експлоатирано население.

За тази [плодородна земя] се сражаваха безспирно в продължение на деветнадесет години бащите на нашите бащи, онези храбри бойци с безстрашно сърце, и на дванадесетата година месенците, като изоставиха плодородната си земя, избягаха във високата планина Итома.

И месенците подобно на осли, притиснати от тежко бреме, пъшкат под тежкото иго, понасяйки го по необходимост, а нивите им носят само половината от урожая. . .

---

[2] Скиритите били периеки, произхождащи от областта Скиритида, която граничела непосредствено с Аркадия. В тази област нямало още селище от градски тип. Населението на Скиритида било предимно пастирско; то живеело в планински и трудно проходими местности. Затова пък било особено пригодено за служба в леко въоръжените части на спартиатите, като изпълнявало трудните и опасни задачи, които падали върху плещите на отрядите, натоварени да носят предната охрана и разузнаването на войската. Въпреки своите нескрити симпатии към всичко спартанско, Ксенофонт не премълчава, че спартиатите използували скиритите за трудни задачи, както асирийците използували зависимите от тях хирканци.

Сладко е за храбреца да пожертвува своя живот в бой за родината си, като загива в първите редици на доблестните бойци.

Да напуснеш родния си град и плодородните ниви и да бъдеш доведен до просяшка тояга — това, напротив, е най-тежка и горчива участ.

Страхливецът е осъден да се скита в чужбина с милата си майка, със стария си баща, с младата си жена и с невръстните си деца. Ще живее той омразен за онези, у които е намерил подслон, и ще бъде преследван от нужди и страшна нищета.

Такъв човек позори своя род, покрива със срам бляскавия си изглед и бедите и безчестието следват по неговите стъпки.

И ако наистина бродещият скитник не може да очаква нито топли грижи, нито почит, нито пък съчувствие в своята беда, то нека се сражаваме храбро за родната си земя, нека защищаваме своята челяд и умрем, като не жалим своя живот.

И тъй, младежи, бийте се, като останете здраво сплотени един до друг в бойните редици, като не давате на другите пример за срамно бягство или пък за жалка страхливост.

Запазвайте в гърдите си своя дух крепък и готов за велики подвизи, когато потеглите на бой с врага. Не изоставяйте по-старите бойци, чиито колене са вече отслабнали. Не бягайте назад, като оставите жертва на неприятеля старците. Страшен позор е за вас, когато в първите редици на бойците загине някой по-стар мъж и лежи пред редиците от млади бойци.

Тъй като вие всички сте потомци на непобедимия в битки Херакъл, бъдете смели и бодри, защото Зевс още не се е отвърнал от вас.

Не се страхувайте и не бойте се от вражеските пълчища, а всеки от вас нека държи щита си право и неотклонно в първите редици, като смята живота за омразен, а мрачните пратеници на смъртта са толкова скъпи, колкото не са скъпи за сърцето му дори слънчевите лъчи.

Вие всичките сте запознати с разрушителното дело на бога Арес, който причинява много сълзи, познавате добре и ужасите на разрушителната война!

Младежи, вие всички сте виждали как едни мъже бягат, а други ги преследват; на тези и на другите зрелища вие сте се нагледали до насита.

Истински бойци обаче са онези, които, сгъстявайки плътно своите редове, се решават да влязат в ръкопашен бой в първите редици; те дават по-малко жертви, а спасяват онези, които стоят зад тях; жалките страхливци и бегълци от строя погубват обаче в миг и завинаги цялата си чест.

Не може да се намери някой, който да може да разкаже докрай всички мъчения, които се струпват върху страхливеца,

---

[1] Богините на съдбата, или т. нар. кери.

който сам си е причинил този позор. За честния боец е твърде трудно да прониже в гърба едного, който бяга от полето на убийствената битка.

Срамно и позорно зрелище представя мъртвецът, простряን в праха и промушен с копие, което е забучено в гърба му.

И тъй всеки да крачи с широка крачка или да впие здраво нозе в земята и да стои на мястото си, прехапал устните си със зъби. Прикривайки бедрата и колената си долу и гърдите и раменете си с изпъкнал щит, кръгъл и от яка мед, нека всеки боец размахва в десницата си своето мощно копие, развявайки при това страшния перчем над главата си. И нека той да се учи на трудното военно дело всред вихъра на бойните подвизи и да не стои с щита си вън от обсега на летящите стрели. Нека той върви в ръкопашния бой и да поразява врага, като нанася рани с дългото си копие или меча си. Нека всеки, поставил нога до нога, опрял щит до щит и вдъхващ страх перчем до перчем и шлем до шлема на своя другар, и плътно прилепил гърди до гърди, се сражава с неприятеля, сграбчил здраво в ръка копието си или дръжката на меча си.

А вие, гимнети[2], като прибягвате и се затулвате тук или там под щитовете си, обсипвайте ненадейно неприятеля с градушка от огромни камъни или пък хвърляйте във вражите редове леките си копия под закрилата на онези бойци, които крачат в боя в пълно въоръжение.

АТИНСКАТА ДЪРЖАВА В НАЙ-РАННИЯ ПЕРИОД

В героичната епоха четирите племена (фили) на атиняните заемали още отделни области в Атика; дори съставящите ги фратрии (дванадесет на брой), както изглежда, още имали отделни заселища в дванадесетте града на Кекропс. В общественото устройство били характерни институциите на героичната епоха: народно събрание, народен съвет, базилевс. Докъдето стигат сведенията на писаната история, в Атика земята била вече поделена и преминала в частна собственост, съществувало стоково производство, вече сравнително развито към края на висшата степен на варварството, със съответната му стокова търговия. Освен зърнени храни добивали вино и дървено масло; търговията по Егейско море все повече преминавала от ръцете на финикийците в ръцете на атическите гърци. При покупката и продажбата на поземлени владения, при растящото разделение на труда между земеделие и занаяти, търговия и корабоплаване членовете на родовете, фратриите и племената скоро се размесили, в районите на фратриите и племената се заселвали жители, които, макар и сънародници, не принадлежали към съответната организация и следователно били чужденци в своето собствено местожителство. В спокойни времена всяка фратрия и всяко племе сами уреждали своите работи, без да прибягват до съвета и до базилевса в Атина, но този, който живеел на територията на фратрията или на племето, без да принадлежи към тях, не можел, разбира се, да взема участие в тяхното управление.

Това така разстройвало правилното функциониране на органите на родовото устройство, че още в героичния период се наложило да се вземат мерки. Била въведена приписваната на Тезей конституция. Промяната се състояла преди всичко в това, че в Атика било учредено централно управление, т. е. част от работите, завеждани досега самостоятелно от племената (филите), били обявени за общи и прехвърлени на заседаващия в Атина общ съвет.

---

[2] Така се наричали леко въоръжените бойци в спартанската войска.

99. Гръцките фратрии

Из надписа на Демотионидската фратрия в дема Декелея (Атика)

Този документ е от голямо значение за устройството и функциите на йонийско-атическите фратрии през V и IV в. пр. н. е. Запазил се е във вид на надпис върху стела от началото на V в. пр. н. е., намерен на мястото на атическия дем Декелея. Неговото съдържание става понятно, когато се излезе от следните установки на Енгелс: „*Фратрията* била, както и у американците, един различен на няколко дъщерни рода първоначален род, обединяващ ги и често извеждащ ги от един общ родоначалник[1]... Освен това фратрията имала право и дълг да преследва за кръвно престъпление, извършено спрямо някой неин член, значи от по-раншно време — и задължението за кръвно отмъщение. Тя имала още и общи светини и празници и въобще развитието на цялата гръцка митология и наследения от нея древноарийски култ на природата било съществено обусловено от родовете и фратриите и се извършвало в техните рамки. По-нататък фратрията имала един старейшина (фратриах) и според Дьо Куланж свои събрания и задължителни решения, съдебна и административна власт. Дори по-късната държава, която игнорирала рода, оставила на фратрията някои обществени функции.“[2]

Превод по текста у *Dittebnberger,* Sylloge^2, № 921

I. Жрецът Теодор, син на Евф(р)антид, се погрижи за написването и поставянето на стелата.

На жреца се пада предварително при всяко жертвоприношение, при което се представят новородените през тази година деца, по една кълка, по една плешка, едно ухо и три обола в пари; при всяко жертвоприношение, при което се представят юношите във фратрията, за да бъдат записани в нейните списъци, жрецът има правото да получи предварително една кълка, една плешка, едно ухо, един дълъг хляб, по-голям от дневната дажба, половин ведро вино и една драхма пари.

II. Решение на фратерите на Демотионидите, взето по времето, когато в Атина бил архонт Формион [396—395 г. пр. н. е.], а фратриарх бил Пантаклей от Ой.

Хиерокъл внесе следното предложение: „Всички онези членове на фратрията, чиито дела за приемане във фратрията не са още разгледани според както повелява статутът на Демотионидската фратрия, да бъдат разгледани и разрешени незабавно от членовете на фратрията [фратерите], като всеки един от членовете на фратрията даде тържествено обещание пред олтара на Зевс Фратрийски и си вземе от олтара на бога камъчето за гласуване във връзка със случая, който е сложен на разглеждане. Ако се установи, че някой се е вмъкнал във фратрията, без да е неин член, жрецът и фратриархът са длъжни да заличат името му от списъка на фратерите, който се намира в архивата на Демотионидска фратрия, както и от преписа на списъка. А онзи, който е въвел и записал в списъка на фратрията оногова, който бъде изключен и заличен от нея, да бъде глобен със сто драхми в полза на Зевс Фратрийски и фратриарха или пък самите те трябва да я платят.“

100. Най-старото държавно устройство на Атина

Аристотел, Атинската държава, 3, 1—6 (в откъси)

Текстът на трактата „Атинската държава“ е бил открит в 1890 г. между папирусите, донесени от Египет в Британския музей. Наскоро след това „Атинската държава“ е била преведена на много езици.[1]

3(1). Старият държавен строй, който съществувал преди Драконт, бил уреден по следния начин. Висшите държавни длъжности се заемали от знатните и богатите, като отначало магистратите заемали своите длъжности пожизнено, а впоследствие за десет години.

(2). Най-важни и първи по време били длъжностите на царя, полемарха и архонта. Първа от тях била длъжността на царя и тя се наследявала от деди и прадеди. Втора поред възникнала и се прибавила длъжността на полемарха, и то поради това, че някои от царете се показали слаби и некадърни във военното дело. По този начин и атиняните, като се намерили натясно, повикали за главнокомандуващ Йон[2]. (3) Последна поред е длъжността на архонта. Повечето автори твърдят, че тя била учредена във времето на Медонт[3], а други — във времето на Акаст. Като доказателство за това те привеждат факта, че деветте архонти и до ден днешен полагат клетва, че ще извършват жертвоприношенията по същия начин, както във времето на Акаст. При това от същия факт се вади заключе-

---

[1] За родоначалник на Демотионидската фратрия се смятал героят Демотион.

[2] *Фр. Енгелс,* Произход на семейството, частната собственост и държавата, София, 1949, стр. 110.

---

[1] Първият български превод на „Атинската държава“ под заглавие „Атинската държавна уредба“ е дело на акад. *Г. И. Кацаров* (София, 1904 г.).

[2] Йон бил митичен цар, роден от връзката на Аполон с Керуза, дъщерята на цар Ерехтей. Аристотел го смятал за историческа личност и му приписвал обединяването на населението на Атика в една държава (срв. *Аристотел,* Атинската държава, гл. 41). Според преданието Йон бил повикан за полемарх във време на война между Атина и Елевзина. Той се смятал освен това за родоначалник и на йонийците.

[3] Медонт бил син на последния атински цар Кодър, а Акаст — приемник на Медонт.

нието, че в Акастово време родът на Кодър се отказал от царското достойнство в замяна на почестите, които били дадени като привилегия на архонта. Няма особено значение дали това е станало през времето на единия или другия, защото разликата по време между единия и другия е незначителна. Като доказателство за това, че архонтската власт била последна по време, може да послужи и обстоятелството, че архонтът не изпълнява нито една от функциите, наследени от старо време, какъвто е случаят с царя или полемарха, а само онези, които са били въведени впоследствие.[4] Поради това и тази магистратура добила едва неотдавна голямо значение, след като към нея се прибавили създадените впоследствие функции.

(4) Институцията на тесмотетите пък била учредена много години по-късно, когато длъжностните лица се избирали вече за по една година, за да съставят и обнародват онези решения, които имали силата на закон, и да ги пазят и прилагат при разрешаване на спорни въпроси. Затова и тази длъжност била единствената, която не траела повече от една година. (5) Изброените по-горе магистратури следват по старшинство в следния ред. . .

Архонтите били властни да произнесат присъда по делата, а не, както сега, да водят само предварителното следствие. . . (6) . . . Най-сетне съветът на ареопагитите, макар и да бил длъжен да бди само над законите, в същност вземал решително участие в управлението на държавата и налагал безапелационно телесни и парични наказания на всички, които нарушавали реда. Последното се обяснява с обстоятелството, че архонтите се избирали по знатност и по богатство, а те от своя страна влизали и в състава на ареопага. Ето защо и тази висша длъжност се заема пожизнено и до днес.

101. Законодателството на Драконт. Драконтовият закон за убийство

Този важен текст представлява препис от оригиналния закон на Драконт от VII в. пр. н. е. за човекоубийството. По решение на атинското народно събрание от 409—408 г. пр. н. е. той бил издълбан отново на камък и изложен на видно място. Открит е бил през 1834 г. при малката митрополитска църква в Атина и оттогава е претърпял множество издания и тълкувания (срв. за него M. Tod, Greek Historical Inscriptions, 1, 87, стр. 214 сл., откъдето е направен настоящият превод).

Диогнет от дема Фреарий водеше протокола на заседанието, а Диокъл беше архонт.

---

[4] Смисълът на това място не е напълно ясен.

Решение на съвета и на народа

Акамантидската триба излъчваше дежурната притания, Диогнет водеше протокола, Евтидик беше епистат[1] на събранието, а Ксенофан направи следното предложение: законът на Драконт за убийството да бъде обнародван върху една мраморна стела от комисарите, натоварени с обнародването на законите. Текстът на закона трябва да бъде оставен на разположение на комисията от секретаря на дежурната притания на съвета и трябва да се обнародва и изложи на мраморната стела пред царската портика.

I колона

§ 1. Ако някой убие някого непредумишлено, той трябва да бъде наказан с изгнание. Царете[2] са длъжни да се произнасят по причините за убийството и да съдят по обвиненията за подготвяне на предумишлено убийство, а ефетите[3] са длъжни да водят следствието.

§ 2. За да могат двете спорещи страни да се помирят, когато има налице баща, син или брат, необходимо е съгласието на всички; в противен случай онзи, който е несъгласен, взема връх над другите. В случай че такива роднини не се окажат налице, необходимо е единодушното съгласие на роднините от втора степен до братовчедите и ако те се съгласят да се помирят, трябва да положат и клетва. Ако и такива роднини не са налице, а някой човек извърши непредумишлено убийство и комисията от петдесет и един членове, а именно ефетите, признаят, че той не е извършил убийството предумишлено, тогава комисия от десет членове от неговата фратрия може да му разразреши да се завърне в страната, в случай че желае. Тези лица се избират от петдесет и един членната комисия от средите на аристократите.

§ 3. И онези, които са извършили убийство преди, попадат под ударите на този закон.

§ 4. Обявяването на съдебно преследване спрямо онзи, който е извършил убийство, трябва да се извърши на площада от целия род чак до роднините от втора степен и до братовчедите, а самото преследване да се извършва съвместно и от братовчедите, и от техните синове, и от зетьовете, и от тъстовете, и от членовете на фратрията. . .

---

[1] Т. е. председател.

[2] В случая се касае очевидно за четиримата царе на четирите атическо-йонийски фили, или т. нар. „филобазилевси“. По онова време те председателствували съда и произнасяли присъдите.

[3] Ефетите били също старинна институция. Те били в същност комисия от 51 души, членове на ареопага, която водела съдебните следствия във връзка с делата за убийство.

§ 5. . . . [Текстът е повреден.]

§ 6. Ако пък някой [човеко] убиеца или стане причина за неговото убийство, то той трябва да бъде лишен от правото да се явява на граничния площад и да взема участие в състезанията и в свещенодействията на амфиктионите. Такъв човек подлежи на същите наказания като онзи, който е убил атинянин, а решението да се предостави на ефетите.

§ 7. Да бъде позволено да бъдат убивани убийците или отвеждани на тяхна територия и това не трябва да се смята за оскверняване. Не бива обаче убийците да бъдат малтретирани или да се изисква откуп за тях. В противен случай виновният трябва да заплати в двоен размер причинените от него щети. . .

102. Положението на бедното селячество в навечерието на Солоновите реформи

Аристотел, Атинската държава, 2, 2 сл.

В течение на много години след това[1] знатните и народът водели борба помежду си.

Не трябва да се забравя при това, че държавният строй бил изобщо олигархически, но същественото било това, че бедните били заробени, и то не само те, но и жените, и децата им робували на богатите. Те се наричали пелати и хектемори[2], защото при такива именно арендни условия обработвали земята на богатите. Изобщо цялата земя била в ръцете на малцина собственици. В случай че бедните не платели наема, те могли да бъдат отведени в робство заедно с децата си. А пък и заемите се сключвали под залог на личната свобода чак до времето на Солон, който пръв станал застъпник на народа. От тогавашните политически злини най-тежко и горчиво било, разбира се, описаното по-горе робско положение на народа. Впрочем народът роптаел и срещу всички останали порядки в държавата, защото може да се каже, че той бил напълно безправен.

103. Законодателството на Солон

Аристотел. Атинската държава, 5—12

5 (1). Като се има пред вид, че политическият строй на държавата бил такъв и че мнозинството робувало на малцинството, народът се дигнал на въстание против знатните. (2) Тъй като вълнението приело твърде остри форми и двете страни враждували дълго време помежду си, най-сетне те избрали по взаимно съгласие Солон за арбитър и архонт и му възложили устройството на държавата, след като той съчинил елегията, която започва с думите:

„Да, разбирам, и сърцето ми е потопено в скръб, като гледам разтърсена от основи най-старата йонийска земя.“

В тази елегия Солон напада и двете враждуващи страни, като едновременно с това брани едната от другата, разглежда спорните въпроси и накрай убеждава еднакво и едните, и другите да турят край на тази разпра.

(3) По произход и известност Солон бил един от първите хора в държавата,[1] а по състояние и по дейност той принадлежал към средната категория граждани. Последното се потвърждава от всички други данни, пък освен това и самият той го засвидетелствува изрично в следното стихотворение, като съветва богатите да не ламтят за повече:

„Вие, които сте вкусили до насита от многото блага, усмирете надменното си сърце, поставете предел на безмерните си желания, защото нито ние ще отстъпим, нито пък вам ще бъде всичко по волята.“

Изобщо той стоварва вината за тази разпра върху богатите. Заради това и в началото на елегията си той казва, че се бои „както от алчността на хората за пари, тъй и от тяхната безмерна надменост“, тъй като именно поради тези причини възниква и враждата.

6 (1). Като взел властта в свои ръце, Солон освободил народа и в настоящия момент, пък и в бъдеще, като забранил да се дава под залог „тялото“, т. е. личната свобода. След това той издал закон и отменил всички дългове, частни и държавни, което се нарича сизахтия[2], защото като че ли с това бил снет товар от гърба на длъжниците.

(2) По този повод някои се опитват да оклеветят Солон. Случило се така, че когато Солон се готвел да проведе сизахтията, той обадил за това на някои от знатните, а впоследствие, както твърдят демократите, той бил изигран от приятелите си. По думите пък на онези, които желаят да го очернят, сам Солон взел участие в печалбите, защото, както се разправяло, неговите приятели сключили заем и накупили много земя, а когато не след много задълженията били премахнати, тези хора за-

---

[1] Т. е. след покушението, извършено от Килон и привържениците му през втората половина на VII в. пр. н. е.

[2] Самите антични автори обясняват твърде различно този термин. Според едни антични автори хектеморите (шестичарите) били онези дребни производители, които давали една шеста част от добива си на земевладелеца. Според други автори това били такива производители, които задържали само една шеста от добива си.

---

[1] Солон произхождал от царския род на Кодридите, но още баща му бил значително обеднял.

[2] Сизахтия (σεισάχθεια) значи буквално „отърсване, стоварване или отнемане на товар, бреме“. Античните автори обясняват по различен начин тази мярка. Едни виждали в него пълно премахване на дълговете, а други — само частично облекчение на положението на длъжниците.

богатели. Оттук, както се разправя, водят началото си родовете, които по-късно се смятали за богати от памтивека.

(3) Твърдението на демократите заслужава все пак повече доверие, но не подхожда на Солон. Той във всяко друго отношение се показал тъй умерен и безпристрастен и макар да имал възможност да привлече към себе си чрез измама едната партия и по този начин да стане тиранин в държавата, той възбудил към себе си омразата и на двете партии и предпочел благото и спасението на държавата пред своето лично благо. Ето защо не е правдоподобно, че такъв човек е могъл да се опетни с такива дребнави и недостойни постъпки. А че той е имал възможност да стане тиранин, за това свидетелствува разклатеното състояние на държавата. Самият той изтъква това твърде често в стихотворението си, пък и всички останали автори го признават. Следователно въпросното обвинение трябва да се счита за лъжливо.

7 (1). Държавният строй, който Солон установил, и законите, които той издал, били различни от по-ранните. Законите на Драконт престанали да бъдат в сила с изключение на законите за убийство. Тези закони били написани на т. нар. „кирби“[3] и били изложени от атиняните в царската колонада, като всички положили клетва да се съобразяват с тях и да ги прилагат. А пък деветте архонти, които полагали клетва пред камъка[4], давали обет да посветят на боговете златна статуя, в случай че пристъпят някой от законите. Ето защо те и до днес полагат тази клетва по същия начин. (2) Солон установил своите закони за 100 години и дал следното устройство на държавата. (3) Въз основа на облагаемото им с данъци имущество той разделил гражданите на четири категории, както се делели и преди това, а именно на пентакосиомедимни, конници, зевгити и тети. При това той дал достъп до ръководните държавни длъжности на гражданите от класата на пентакосиомедимните, конниците и зевгитите, а именно длъжностите на деветте архонти[5], на ковчежниците, на полетите[6], на колегията на единадесетте[7] и на колакретите[8]. На всяка от споменатите категории Солон дал (правото да заемат) длъжности съответно на облагаемото им имущество. На онези, които принадлежали към категорията на тетите, той позволил да участвуват само в народното събрание и в съдилищата.

(4) Към категорията на пентакосиомедимните спадал онзи, който добивал от земята си 500 мери продукти в твърдо и течно състояние[9]. Към категорията на конниците спадали онези, които изкарвали до 300 мери, а някои твърдят, че към имуществената категория на конниците спадали онези, които били в състояние да хранят кон. Като доказателство за това те привеждат преди всичко названието на тази категория, което ѝ било дадено поради естеството на самата работа, а на второ място и някои посвещения от старо време. Така например на Акропола се намира посвещение на Дифил, на което е издълбан следният надпис: „Антемион, синът на Дифил, посвети това изображение на боговете, след като от тет стана конник.“ Непосредствено до надписа има изобразен кон, което според мнението на същите автори е признак за имуществената категория на конниците. По-вероятно е все пак, че тази категория подобно на категорията на пентакосиомедимните се характеризирала и отделяла от другите по броя на мерите храни, които произвеждала. Към категорията на зевгитите принадлежали онези, които получавали доход до 200 мери сухи и течни продукти. Останалите граждани се числели към тетите и тези последните нямали достъп до никаква държавна длъжност. Затова и сега, когато председателствуващият запита някого, който желае да бъде избран с жребие на някаква длъжност, към коя имуществена категория принадлежи, никой няма да отговори, че спада към категорията на тетите.

8 (1). Солон направил ръководните длъжности да се избират с жребие измежду предварително избраните кандидати, които отделните фили набелязвали предварително. Така всяка фила набелязвала в колегията на деветте архонти по 10 кандидати и измежду тях избирали с жребие деветте архонти. Този обичай всяка фила да избира 10 души, а после измежду тях да се балотират с бобово жребие архонтите се е запазил и досега. Като доказателство за това, че Солон направил висшите длъжности да се избират с жребие измежду онези, които притежавали имуществен ценз, може да послужи законът за ковчежниците, който продължава да бъде в сила и досега. Този закон повелява ковчежниците да се избират измеж-

---

[3] „Кирбите“ (κύρβεις) били дървени белосани дъски, високи колкото човешки ръст. Те били по всяка вероятност сглобени във вид на призми, които могли да се въртят около една ос и по този начин се улеснявало четенето на текста. Тези „кирби“ били най-малко 16 на брой.

[4] Този камък се намирал на атинската агора и пред него полагали клетва и други длъжностни лица.

[5] За архонтите вж. *Аристотел,* Атинската държава, 3, 2 сл.

[6] Ковчежниците били десетчленна комисия, която била длъжна да се грижи за статуята на Атина във връзка с провеждането на празненството Велики Панатенеи. Полетите (буквално „продавачите“) били също така десетчленна комисия, която сключвала арендните договори, както и договорите във връзка с разработването на рудниците.

[7] Колегията на единадесетте имала като свое ведомство контрола над затворите и затворниците, както и екзекуцията на осъдените на смърт лица.

[8] Изглежда, че колакретите изпълнявали първоначално длъжността на прислужници при обществените жертвоприношения и обреди. Впоследствие тяхната длъжност придобила финансов характер. Така например към средата на V в. пр. н. е. те изплащали възнаграждението на съдиите, а към края на V в. пр. н. е., както изглежда, вече не съществували.

[9] Като единица мярка за сухите тела в древна Атина се смятал медимнът (около 52 л), а като единица мярка за течните тела — метретът (около 39 л).

ду пентакосиомедимните. (2) Такива били законите, които Солон издал по отношение на деветте архонти. В старо време съветът на ареопагитите повиквал по свой почин кандидатите за служба и като ги подлагал на преценка в своята среда, назначавал на всяка служба подходящото лице за срок от една година, след като ги разпределял по отделните длъжности. (3) Филите, както и по-рано, били 4 на брой,[10] а имало и четирима филобазилевси[11]. Всяка фила се деляла на три тритии, а всяка тритиия — на 12 навкрарии. Начело на навкрариите стояли навкрарите, които били длъжни да приемат постъпленията от данъците и да водят сметка за текущите разходи. Затова и в законите на Солон, които вече не са в сила, се казва на много места: „Вменява се в дълг на навкрарите да събират данъците и да ги внасят“ или пък: „Разходите да бъдат посрещнати от касата на навкрариите.“

(4) Освен това Солон учредил съвета на четиристотинте, по сто души от всяка фила, а на съвета на ареопагитите той предоставил да пазят законите, тъй като и по-рано този съвет съществувал като контролно учреждение в държавата, което било длъжно да следи не само за повечето от най-важните държавни работи, но между другото и да търси отговорност от провинилите се, тъй като ареопагът имал пълната власт да налага наказания и глоби на виновниците и внасял събраните по този начин суми в Акропола, без да вписва причините, заради които глобата е била наложена. Най-сетне ареопагът съдел и онези, които чрез съзаклятия подривали демократичния строй на държавата, като за тях Солон създал закон за извънредните донесения (ейсангелии)[12] в случай на съзаклятие, при което се съдело по съкратената процедура.

(5) И като виждал, че в държавата избухват често междуособици и че някои граждани се помиряват равнодушно с всичко, като оставят събитията да се развиват свободно, той създал срещу такива граждани специален закон, който гласял: „Онзи, който във време на междуособица в държавата не взема участие с оръжие в ръка на страната на едните или другите, той се лишава от граждански права и не може да вземе участие в живота на държавата.“

9(1). Такива били впрочем Солоновите разпореждания по отношение на висшите държавни длъжности. . .

10(1). Но още преди своето законодателство той провел опрощаване на дълговете, а след това увеличил мерките и тег-

---

[10] Атика се деляла открай време на четири йонийски фили: Гелеонти, Хоплети, Айгикореи и Аргадеи.

[11] Т. е. царете на филите.

[12] Ейсангелиите (εἰσαγγελίαι били извънредните донесения, чрез които се съобщавало за престъпления срещу държавата, като например измяна, заговор срещу демократичния строй, даване подкуп на ораторите в народното събрание и др.

лилките, както и стойността на разменната монета. (2). В негово време единиците мерки станали по-големи от Фидоновите[13], а от мината, от която по-рано се секли 70 драхми, сега започнали да се секат 100 драхми.

11 (1). След като Солон уредил държавния строй по казания начин, гражданите идвали често при него и му досаждали било със своите укори, било със своите запитвания във връзка с неговите закони. И тъй като Солон не желаел нито да променя своите закони, нито пък с присъствието си да става омразен на своите съграждани, той напуснал родния си град и предприел пътуване до Египет, от една страна, по търговия и, от друга, от любознателност, като заявил, че няма да се връща в продължение на 10 години, тъй като смятал, че няма право да стои в Атина и да тълкува законите, а според неговото мнение всеки бил длъжен да изпълнява написаното.

(2) Освен това случило се тъй, че мнозина от знатните станали негови врагове поради премахването на дълговете, а в същност и двете страни променили становището си спрямо него, защото установеният от него порядък не отговарял на техните очаквания. Народът очаквал, че Солон ще проведе разделянето на всички имоти, а знатните от своя страна се надявали, че той ще запази стария ред или ще го промени малко. Солон обаче се противопоставил и на едните, и на другите и макар че имал възможност да се споразумее, с които пожелае, и да стане тиранин, той предпочел да се смрази и с двете страни, но затова пък да спаси отечеството си и да му даде най-добри закони.

12 (1). Всички останали автори са единодушни, че това е било така, а и самият Солон съобщава за това в своите стихотворения със следните думи[14]: „На народа дадох толкова власт, колкото му бе достатъчно, без да отнема от правата, нито пък да прибавя нещо; аз се погрижих обаче и за онези, които имаха власт и се гордееха с богатствата си, да не бъдат онеправдани. Застанах прав и закривах с мощен щит и едните, и другите, като не допусках да вземат връх нито тези, нито онези.[15]“ (2) На друго място, като изказва мнение как тряб-

---

[13] Според едни Фидон (Φεἰδων) бил тиранин в Аргос през VIII, а според други през VII в. пр. н. е. По това време Аргос бил най-мощният град в Пелопонес. Тук била създадена и онази метрична монетна система, която впоследствие се разпространила в Средна Гърция, Атика и о. Егина. Когато впоследствие Егина станал най-оживеният търговски център на Балканска Гърция, цялата система била наречена по нейно име егинска. Солон заместил Фидоновата система, която в негово време била вече не особено ценна, с пълноценната евбейска монета (по името на о. Евбея). Така се улеснява търговията на Атина с Малоазийска Гърция.

[14] В оригинала тези думи са в елегически двустишия, както и в биографията на Солон от Плутарх, гл. 18.

[15] Вж. коментариите на тези стихотворения от самия Аристотел в трактата му „Политика“, II, 9.2.

ва да се държим с народа, Солон говори: „Народът би следвал най-добре своите водачи, ако не му се отпускат без мяра юздите и ако той не бъде държан много строго с насилие; пресищането поражда своеволие, когато голямо щастие сполети хора, които не знаят мяра.“ (3) На друго място пък той говори по повод на онези, които желаели разделянето на земята: „Те дойдоха с големи надежди за грабеж и всеки мислеше, че ще намери голямо богатство и че под моята блага реч се крие кораво сърце. Напразни мечти! А сега всички ми се сърдят и ме гледат накриво като враг. Без право, разбира се, защото, каквото обещах, изпълних го с помощта на боговете. Аз не действувах лекомислено и не исках да прокарам нещо с насилие като тиранин или да дам на лошите същата част от богатата бащина земя, каквато и на добрите.“

(4) На друго място Солон говори за премахването на дълговете и за онези, които по-рано робували, а после били освободени: „Да[16], спрях ли се, преди да постигна целта си, в името на която аз обединих народа? Нека за това ми бъде свидетелка пред съда на времето великата майка на олимпийските богове, всеблагата черна земя, от която изтръгнах забитите на много места стълбове[17] и която преди беше заробена, а сега е свободна. Аз възвърнах в Атина много хора. Едни от тях бяха продадени в робство несправедливо, а други — с право; трети пък бяха забогатели, притиснати от страшна нужда, и бяха забравили от дългото странствуване родната си реч. Дадох свобода и на онези, които търпяха тук страшно иго, треперещи пред произволите на господарите. Извърших всичко това посредством силата на закона, като съчетах принудата с правдата и изпълних обещаното. Съставих законите еднакви и за добрите, и за лошите и създадох справедливо правосъдие за всички. Ако някой друг би грабнал остена в ръка, някой зъл и користолюбив човек, той не би могъл да удържи народа. Защото, ако аз бих желал онова, което допадаше тогава на противниците, и след това и онова, което им кроеше противната на тях партия, градът би се лишил от много мъже. Поради това трябваше да напрегна всичките си сили да се браня от всички страни също като вълка, обкръжен от множество псета.“

(5) И сетне, отговаряйки на упреците, които отправяли срещу него двете партии, Солон казва: „Ако трябва да кажа истината, народът не бе виждал нито насън онова, което той притежава сега. А по-знатните и по-силните би трябвало да ме хвалят и да ме считат за свой приятел, защото — продължава Солон, — ако някой друг би се сдобил с тази длъжност, той не би могъл да удържи народа и не би се спрял, преди да разбърка всичко и преди да избие каймака от млякото. А пък аз стоях твърдо и непоколебимо между двата воюващи лагера като пограничен стълб на спорна земя.“

---

[16] Ямбически стихове, които намираме и у други антични автори.

[17] Става дума за дълговите камъни по синорите на нивите, чрез които кредиторите отбелязвали своите права върху земята на своите длъжници. Тези стълбове изчезнали именно вследствие на премахването на дълговете от Солон.

104. Изостряне на класовата борба след заминаването на Солон

Аристотел, Атинската държава, 13

13 (1). По тези именно причини Солон предприел своето пътуване в чужбина. Когато тръгвал на път, в града имало все още вълнения; след това обаче враждебните партии прекарали четири години в спокойствие. На петата година след управлението на Солон обаче те не избрали архонт поради граждански смутове и още пет години след това атиняните останали по същите причини без архонт. (2) Избраният след това архонт Дамасий управлявал в продължение на две години и два месеца, докато властта му била отнета със сила. После поради смутовете решили да изберат 10 архонти, които управлявали в годината след Дамасий.[1] Всичко това показва, че властта на архонтите имала най-голямо значение и че всички борби и спорове се водели около тази длъжност. (3) Изобщо отношенията на гражданите помежду им били незаздравени. Едни вземали за причина и претекст премахването на дълговете, тъй като вследствие на това обеднели, други били недоволни от държавното устройство, защото то било свързано с големи промени, а трети вземали участие в борбата, подбуждани от честолюбие и свадливост.

(4) В Атина имало тогава три партии. В първата влизали главно жителите на крайбрежието[2] начело с Мегакъл, сина на Алкмеон; те минавали за привърженици на умерената демокрация. Във втората влизали жителите на равнината[3], които се стремели към олигархия. Техен водач бил Ликург. На трето място трябва да споменем планинците[4], които били привърженици на демокрацията, начело с Пизистрат, който минавал за най-краен демократ.

(5) В тази партия поради своята бедност влезли онези, които загубили своите средства, дадени в заем, и онези, чийто

---

[1] Хронологията на гореизложения период не е напълно сигурна. Някои изследвачи мислят, че архонтството на Солон спада към 592—591 г.; първото безвластие е от 591—588 г.; през 587—583 г. следвало второто безвластие от 4 г. Дамасий управлявал от 582 до 580 г., а десетте архонти били избрани за 580—579 г. пр. н. е.

[2] Т. нар. на гръцки „пара̀лии“ (παράλιοι).

[3] На гръцки „педиаки“ (πεδιακοί) от думата πεδίον — поле.

[4] На гръцки „диа̀крии“ (διάκριοι обитаващи планинските покрайнини.

граждански произход бил съмнителен, и то от страх. Последното се вижда и от факта, че след прогонването на тираните била извършена проверка и ревизия на списъците на гражданите [т. нар. диапсефизъм][5], тъй като много лица се ползували незаконно с права на граждани. Всяка една от тези партии носела названието си от районите[6], които населявала и обработвала.

105. Солоновият закон за завещанията

Плутарх, Биография на Солон, 21

Солон заслужил одобрението на хората и чрез своя закон за завещанията. По-рано не било позволено да се правят завещания и цялото движимо и недвижимо имущество трябвало да остане в рода на умрелия. Солон обаче дал всекиму правото да дава имуществото си, на когото поиска, щом като няма собствени деца, като по този начин той давал предпочитание на приятелството пред роднинските връзки и тачил личното разположение повече от необходимостта, като дал на всекиго правата да разполага, както желае, със своето лично имущество.

106. Възникване на тиранията в Атина

Аристотел, Политика, V, 4 (1305 а, 7 сл.)

4. В старо време, когато демагогът ставал едновременно и военачалник, демократическият строй се превръщал в тирания. По-голямата част от тираните в древността станали такива от демагози. Причината, загдето това по-рано ставало, а сега не става, се крие в обстоятелството, че в старо време демагозите излизали от средите на военачалниците, а последните не били още особено опитни в ораторското изкуство. Впоследствие обаче заедно с голямото процъфтяване на ораторското изкуство стават демагози онези, които умеят да говорят; но тъй като сегашните демагози не са опитни във военното дело, те не се и осмеляват да обсебят властта и ако нещо подобно се случи, подобен режим е твърде краткотраен.

5. Преди имало по-често тирани, отколкото сега и поради това, че в ръцете на отделни магистратури се съсредоточавала огромна власт, какъвто е случаят в Милет, където тиранията възникнала от пританията. Пританът съсредоточил в своите ръце огромна власт във връзка с разрешаването на множество извънредно важни въпроси. Тираните тогава се появявали вследствие на обстоятелството, че тогавашните полиси не били особено големи по размери, че народът живял вън от града по нивите си, като се занимавал без отдих със своята полска работа, тъй че неговите „застъпници“, щом като притежавали военни дарби, протягали ръка и към тиранията. Те всички обаче ставали тирани, защото се ползували от доверието на народа, а средството, чрез което те продължавали това доверие, била тяхната враждебност към богатите. Тъй и Пизистрат се добрал до тиранията в Атина, като се скарал с педиаките.

Херодот, I, 59

На Хипократ след това се родил син, същият този Пизистрат, който се издигнал във време на междуособната разпра между паралиите, начело на които стоял Мегакъл, син на Алкмеон, и педиаките начело с Ликург, сина на Аристолаид. Пизистрат, който се домогвал до тиранията, създал трета партия. Той събрал своите съмишленици-метежници, като се обявил за вожд на планинското население [на Атика] и измислил следната хитрост. Наранил себе си, а наранил също и своите запрегнати в кола мулета и се явил в този си вид на градския площад, уж че се е спасил от своите неприятели, които искали да го убият, когато обикалял нивята си. Вследствие на това той молел народа да му даде въоръжена стража. Преди това Пизистрат се прославил във войната с Мегара, като превзел Нисея, а извършил и други славни дела. Народът в Атина се поддал на измамата и му дал избрани мъже измежду гражданите, които обаче станали не копиеносци на Пизистрат, а негови „сопаджии“ и вървели винаги подир него с дървени тояги в ръце. Те вдигнали метеж и заедно с Пизистрат завзели Акропола. Тогава Пизистрат застанал начело на властта в Атина [560 г. пр. н. е.], но въпреки това той не отменявал съществуващите магистрати и не изменял законите, а управлявал държавата редовно и добре въз основа на установения преди това порядък.

107. Управлението на Пизистрат в Атина

Аристотел, Атинската държава, гл. 14—16

14 (1). Пизистрат, който се смятал за най-ярък привърженик на демокрацията и се бил прославил твърде много във време на войната с Мегара[1], се самонаранил и убедил народа

---

[5] За подобни ревизии на гражданските списъци в Атина се узнава през 445 г. пр. н. е. (срв. *Плутарх,* Биография на Перикъл, 37) и през 346 г. пр. н. е.

[6] Т. е. крайбрежието (παραλία) равнинните области на Атина (πεδίον) и планинските райони (διάκρια).

[1] По всяка вероятност в случая става въпрос за войната на Атина с Мегара от около 570 г. пр. н. е., през време на която атиняните под ръко-

да му даде телохранители, тъй като уж пострадал от своите политически противници. Предложението за това решение внесъл Аристий. Пизистрат, като се сдобил с т. нар. гвардия на сопаджии, извършил с нейна помощ преврат срещу демократическия режим и завзел Акропола 34 години след законодателството на Солон, през време на архонта Комей. (2) Разправя се, че когато Пизистрат поискал охраната, Солон се възпротивил и казал, че е по-умен и по-доблестен от други; по-умен от тези, които не виждат, че Пизистрат се домогва до тиранска власт, а по-доблестен от други, които, макар и да виждат това, мълчат. Тъй като думите му не могли да убедят народа, Солон окачил оръжието си пред вратата на своето жилище, като казал, че той сам е помогнал на отечеството си, доколкото е могъл (а по онова време той бил вече много стар), но че е очаквал и от другите да сторят същото. (3) Солон не постигнал нищо със своите подканвания. Пизистрат, след като взел властта в свои ръце, управлявал по-скоро в духа на гражданско равноправие, отколкото като тиранин, но понеже още неговата власт не била пуснала здрави корени, привържениците на Мегакъл и Ликург се съюзили и го прогонили на шестата година от първото му идване на власт — във времето на архонта Хегезий[2]. (4) Дванадесет години след това Мегакъл, притиснат от междуособици, влязъл отново в преговори с Пизистрат и при условие, че той ще се ожени за дъщеря му, устроил завръщане по един старинен и твърде прост начин. Той разпространил предварително слуха, че богиня Атина има намерение да върне Пизистрат, и след като намерил една едра и красива жена, която според Херодот [I, 60] била от Пеанийския дем, а според други — тракийка и продавачка на цветя от Колит на име Фия, облякъл я и я нагласил по подобие на богинята и я въвел в града заедно с Пизистрат. Той се возел на колесницата, до него стояла жената, а гражданите се кланяли пред тях и им устроили тържествено посрещане.

15 (1). Така станало първото завръщане на Пизистрат. След това той трябвало да побегне за втори път, и то около 7 години след своето завръщане. Пизистрат не могъл да се задържи дълго време на власт, а понеже не желаел да живее с дъщерята на Мегакъл и се страхувал и от двете партии, напуснал тайно града. (2) Отначало той основал едно селище около Термейския залив[3], което се казвало Рекел[4], а оттам се прехвърлил в Пангейската област[5], където, като се сдобил с пари и събрал наемници, се озовал отново в Еретрия и се опитал на единадесетата година от своето прогонване сега за пръв път със сила да си възвърне властта. В това начинание му помагали и много други, на първо място обаче тиванците и наксоският тиранин Мегакъл, а освен това и конниците, в чиито ръце била властта в Еретрия. (3) След като победил в битката при Паленида[6], той завзел властта и като обезоръжил народа, осигурил си вече напълно тиранията. Пизистрат завладял остров Наксос[7], където поставил за тиранин Лигдам. (4) А оръжието от народа той отнел по следния начин: той извършил преглед на оръжието в Тезейона[8] и започнал да държи реч, обръщайки се към народа, като снишил нарочно гласа си. Когато гражданите му казали, че не се чува, той ги подканил да се приближат до преддверието на Акропола, за да се чува по-добре. Докато държал речта си пред народа обаче, онези, които имали такова нареждане, прибрали оръжието и като го заключили в намиращите се близо до Тезейона помещения, дошли при Пизистрат и му доложили за извършеното. (5) А той, като завършил речта си, съобщил на атиняните и онова, което се случило с оръжието, пък и това, че не трябва да се чудят и да падат духом, а да се разотидат и да си гледат частните работи, като за всички обществени дела щял да се грижи той.

16. По този начин се установила отначало тиранията на Пизистрат и такива промени претърпяла тя. (2) Пизистрат управлявал държавата, както вече казах,[9] по-скоро като добър гражданин, отколкото като тиранин. Той бил изобщо човечен, благ и снизходителен към онези, които се били провинили в нещо. На бедните граждани той даже отпускал пари назаем, за да могат да се нахранят, като се занимават със земеделие. (3) Той правел това по две причини: първо, за да не живеят в града, а да бъдат пръснати по полето, и, второ, като имат достатъчно приходи и като бъдат заети с частните си работи, да нямат нито желание, нито пък време да се занимават с държавните дела. (4) Освен това той лично извличал тази полза, че когато земята се обработвала напълно, се увеличавали доходите му, защото получавал във вид на данък десятъка[10]

водството на Пизистрат превзели Нисея, пристанището на Мегара. Срв. *Херодот,* I, 59, чийто превод е даден малко по-горе, и *Данов,* Западният бряг на Черно море в древността, София, 1947. стр. 37.

[2] 555 г. пр. н. е.

[3] Дн. Солунският залив.

[4] Рекел се намирал на южния край, и то на най-западния нос на Халкидическия полуостров.

[5] Планината Пангей (дн. Кушница, или Пърнардаг), на границата между античния Тракия и Македония, била прочута в древността със своите златни залежи.

[6] Малко селище, намиращо се между Атина и Маратон, с храм на Атина.

[7] Наксос бил най-големият остров и град на Кикладските острови.

[8] Ако се съди по описанието на *Павзаний,* Описание на Елада, I, 17, 2, и 18,1 — 2, храмът на Тезей се намирал недалеч от градския площад в подножието на северния склон на Акропола.

[9] Вж. по-горе, 14,3.

[10] *Тукидид,* VI, 54,5, съобщава, че този данък представлява $^1/_{20}$ от добива, което може би е по-вероятно.

от добива. (5) От същите съображения той учредил т. нар. демски съдии[11], пък и самият той често излизал и пътувал из страната, за да наглежда и помирява онези, които имали спорове, за да не идват в града и да не пренебрегват полските си работи. (6) Разказват, че при един такъв излет на Пизистрат станала известната случка със селянина, който обработвал едно място на планината Химет[12], наречено впоследствие „свободно от данъци“. Пизистрат, като видял един човек да копае и обработва местност, която била чиста скала, позачудил се и накарал слугата си да го запита какво се ражда на това място, а селянинът отвърнал: „Нищо друго освен мъки и неволи и от тези мъки и неволи Пизистрат трябва да получи десятъка.“ Така отговорил човекът, без да го познава, но Пизистрат се възхитил от неговата прямота и трудолюбие и го освободил от всякакви данъци и берии. (7) През време на своето управление Пизистрат не притеснявал с нищо простия народ и гледал да поддържа винаги мир и спокойствие. Затова и често се казвало, че тиранията на Пизистрат била Кроносовият век[13]. И действително станало тъй, че впоследствие, когато поели властта Пизистратовите синове, тиранията станала много по-сурова. (8) Най-важното обаче от споменатите качества на Пизистрат била неговата привързаност към народа и неговата човечност. Той въобще се стремял да управлява според законите, без да допуска лично за себе си някакви предимства. Така например, повикан веднъж в ареопага на съд по обвинение за убийство, Пизистрат се явил в съда да се защищава сам, но обвинителят се изплашил и не се явил. (9) Затова и той останал дълго време на власт и макар че бивал прогонван, той лесно се завръщал отново, защото това желаело мнозинството както от знатните, тъй и от демократите. Едните той привличал и спечелвал на своя страна със своята общителност, а другите — посредством това, че им помагал в частните им работи; той се отличавал с такъв характер, че могъл да се погажда добре и с едните, и с другите. (10) А по това време и в Атина законите за тираните били меки, и то както изобщо всички закони от този род, тъй специално и онзи, който се отнасял до установяването на тиранията. Въпросният атински закон гласи, както следва: „Такива са постановленията и обичаите на атиняните, завещани им от техните деди: ако някой вдигне въстание с цел да стане тиранин или пък съдейства, за да се установи тирания, той самият и родът му се лишават от граждански права.“

---

[11] Т. е. съдии по отделните деми. По времето на Перикъл те били 30 на брой, а станали 40 по време на възстановяването на демократическия режим през 403 г.

[12] Планина в Атика на югоизток от Атина, наречена сега Трело Вуни и Мавро.

[13] Животът на хората през Кроносовия век се описва в поемите на Хезиод.

108. Борбата на Клистен срещу тираните и неговите реформи

Аристотел, Атинската държава, гл. 20—22.

20 (1). След като тиранията била свалена, започнала се борба между Тисандровия син Исагор — приятел на тираните, и Клистен от рода на Алкмеонидите. Тъй като Клистен претърпял поражение от хетериите[1], той привлякъл на своя страна демоса, като обещал, че ще даде властта на народните маси. (2) Тогава Исагор, като видял, че няма сили да се бори, повикал отново на помощ Клеомен[2], с когото бил свързан чрез връзките на ксенията[3], и го склонил да вземе участие в „очистването на града от оскверненето“ под предлог на това, че Алкмеонидите се смятали за „осквернени“[4]. (3) Вследствие на това Клистен напуснал тайно града, а Клеомен, който дошъл в Атина с малък отряд, прогонил 700 атински семейства. След като извършил това, той се опитал да постави начело на управлението Исагор заедно с 300 негови съмишленици, но понеже съветът се възпротивил и народът се събрал и притекъл на помощ, привържениците на Клеомен и Исагор избягали в Акропола, а народът ги обкръжил и обсаждал в продължение на два дни. На третия ден демократите дали на Клеомен и на всички, които били с него, свободен пропуск, след като Клеомен се предал въз основа на специално договорно споразумение и повикал обратно Клистен и другите изгнаници. (4) След като градският демос взел властта, Клистен станал негов водач и изразител на неговата воля. В същност Алкмеонидите били главните виновници за прогонването на тираните и те възглавявали във висша степен политическата борба срещу тиранията. (5) Още преди Алкмеонидите обаче се опитал да се бори против тиранията Кедон[5] и затова в негова чест в песните, които се пеели във време на пировете, се казвало:

„Налей и за Кедон, виночерпецо, и не забравяй
да наливаш вино на храбрите мъже.“

---

[1] Хетериите (ἑταιρίαι) били олигархически клубове в Атина, които по-късно били организирани по спартански образец и играели особено ярка роля в редица политически преврати през втората половина на V в. пр. н. е. Очевидно Аристотел си служи в случая с езика на по-късната епоха.

[2] Клеомен е спартанският цар, който се намесил при свалянето на Пизистратидите.

[3] Ксенията (ξενία) били отношенията на фамилно приятелство, които съществували между гражданите на различните гръцки полиси. Тя задължавала свързаните помежду си семейства да си оказват помощ и подкрепа както в своите лични, тъй и в своите политически начинания.

[4] Тук Аристотел има пред вид участието на Алкмеонидите в т. нар. Килонов бунт, чрез който те осквернили и града, и себе си.

[5] За него не се знае нищо сигурно. Някои тълкуватели и преводачи на Аристотеловата „Атинска държава“ се опитвали да свържат и личността на Кедон с рода на Алкмеонидите.

21 (1). По изложените по-горе причини народът имал доверие в Клистен, а той, като застанал начело на градския демос, на четвъртата година след свалянето на тиранията от власт по времето на архонта Исагор[6] устроил държавата по следния начин: (2) Преди всичко той разделил всички на 10 фили вместо предишните 4, понеже искал да ги смеси, та по този начин повече хора да се ползуват от граждански права.[7] Оттам води началото си и поговорката: „Не закачай филите!“ Тя се употрябява и по отношение на онези, които искали да издирят родословието и произхода на гражданите. (3) След това той установил съвет на петстотин души вместо предишните четиристотин, по 50 души от всяка фила, а дотогава били по сто от всяка фила. Той не разделил гражданите на 12 фили, за да не трябва да ги дели въз основа на съществуващите от порано вече третини (тритии), а те именно били дванадесет на брой и се съдържали в четирите фили, като в такъв случай не би се постигнало смесването на народа. (4) Клистен разделил страната на 30 части по деми[8], като взел десет деми около града, десет от крайбрежието и десет от вътрешността на страната. Тези части той нарекъл третини и ги разделил с жребие по три на всяка фила, та по този начин в състава на всяка да влизат части от всички тези области на Атика. По-нататък той заставил жителите на отделните деми да се смятат за демоти, за да не би хората да издават новите граждани, като ги назовават не с бащините им имена, а да ги назовават по имената на демите.[9] Ето защо и атиняните се наричат по имената на демите.[10] (5) Клистен учредил и демарсите, които имали същите функции, каквито имали предишните навкрари, тъй като той учредил и образувал демите на мястото на навкрариите[11].

Едни от демите той нарекъл по мястото, където се намирали, а други — по имената на техните основатели, тъй като

---

[6] Това е същият Исагор, който бил приятел на тираните. Макар и той да бил свален от архонтска длъжност, годината 506/507 продължава да се брои по неговото име.

[7] Срв. *Аристотел,* Политика, III, 1, 9; „На практика за гражданин се смята онзи, на когото и бащата, и майката са граждани, а не само единият от тях, т. е. или само бащата, или само майката.“

[8] Думата дем иде пак от гръцката дума демос, но в този случай под „дем“ се разбират териториалните поделения на Атика, един вид малки околии.

[9] Дотогава атинските граждани се наричали със своето собствено име и на второ място с името на баща си (т. нар. на гръцки πατρονυμικόν — патронимично име). След реформите на Клистен атиняните започнали да се наричат със своето собствено име и с името на дема, в който членували. Например: Демостен Пеаниецът.

[10] По-късно при официални случаи и изброявания атинските граждани се именували и по двата начина. Напр.: Перикъл, син на Ксантин Холаргиец или Демостен Пеаниец.

[11] Навкрариите били групи граждани във филите, които били длъжни да доставят на държавата въжетата и платната за корабите.

не всички деми били свързани по име с местата,[12] където се намирали. (6) На всекиго Клистен предоставил да пази родовете, фратриите и жреческите длъжности тъй, както това му било завещано от неговите деди, а на филите той дал имена в качеството им на епоними, като от сто предварително набелязани архегети[13] той взел десет, чиито имена била изрекла Пития.

22 (1). След тези промени държавният строй станал много по-демократичен от онзи по времето на Солон. Станало именно така, че тиранията обезсилила законите на Солон вследствие на това, че те не се прилагали, а Клистен издал други, нови закони, като имал пред вид интересите на народа. Между тях бил и законът за остракизма[14]. (2) И така преди всичко на петата година след учредяването на този закон, във времето на архонта Хермокреонт, бил установен текстът на клетвата на съвета на петстотинте, така както я полагат и до днес членовете на съвета. След това започнали да избират стратезите по фили, и то по един от всяка фила, а главнокомандуващ на цялата войска бил полемархът. (3) На двадесетата година, след като атиняните победили в битката при Маратон, във времето на архонта Фенип, и се били изминали две години от времето на тази победа, а народът съзнавал вече своята сила, тогава чак бил приложен законът на остракизма, който бил установен от подозрителност спрямо силните и влиятелни личности, тъй като и Пизистрат от водач на народа и стратег станал тиранин. (4) Пръв бил остракизиран един от неговите сродници, а именно Хармовият син Хипарх[15] от Колитейския дем, главно заради когото и Клистен създал закона, тъй като желаел да го прогони. Работата била там, че атиняните, прилагайки присъщата на демокрацията снизходителност, позволили на онези приятели на тираните, които не били взели участие в техните престъпления по време на смут, да живеят в града. А техен водач и покровител бил именно Хипарх. (5) Още следната година обаче, във времето на архонта Телезин[16], за пръв път след тиранията били избрани чрез бобово жребие по фили деветте архонти измежду петстотин души, избрани предварително от демотите, докато всички предишни архонти се избирали чрез гласуване. То-

---

[12] Много от имената на демите имат характер на фамилни имена.

[13] Така се наричали хероите-родоначалници.

[14] Думата остракизъм (ὀστρακισμός) означава буквално съдене с глинени чирепи. Тя произлиза от думата ὄστρακον — отломък или чиреп от глинен съд. Тези чирепи се употребявали като бюлетини, на които се написвало името на онези атински граждани, чиято политическа дейност представлявала опасност за демократическия строй. В случай че името на някой гражданин фигурирало върху повече от половината подадени чирепи, той трябвало да отиде в изгнание 10 г. и над имотите му да се налага възбрана. През V в. пр. н. е. остракизмът станал удобно средство в политическата борба.

[15] Самият Харм бил тъст на Хипий, единия от синовете на Пизистрат.

[16] През 487—486 г. пр. н. е.

гава бил остракизиран и Хипократовият син Мегакъл от дема Алопека. (6) Тъй три години поред били прогонвани приятелите на тираните чрез остракизъм, заради които бил създаден този закон. След това обаче, на четвъртата година, започнали да подлагат на остракизъм и всички останали, които им се стрували твърде мощни и влиятелни. Като пръв от хората, които нямали нищо общо с тираните, бил подложен на остракизъм Арифроновият син Ксантип[17]... (8) На четвъртата година след това, във времето на архонта Хипсихид[18], пред вид на Ксерксовия поход атиняните повикали обратно всички прогонени с остракизъм. Било постановено за в бъдеще остракизираните да живеят отвъд линията Герест — Скилей[19], в противен случай те да бъдат лишавани един път завинаги от гражданските си права.

ПЕРИОДЪТ НА ГРЪКО-ПЕРСИЙСКИТЕ ВОЙНИ И АТИНСКОТО НАДМОЩИЕ

Нашествието на персийската деспотия по времето на Дарий и на Ксеркс в гръцкия свят било несъмнено твърде сериозно изпитание за гръцките полиси. При своя натиск върху Малоазийска и Балканска Гърция персийската деспотия се стремяла да разшири своята сфера на влияние. Тази цел е имал и походът на Дарий срещу скитите, при който сухопътните войски на персите минали през днешните български земи. Последователността на персийския натиск на Запад е била схваната още от древните гърци и особено добре изразена на едно място у Тукидид, което е поставено в началото на отдела за Гръко-персийските войни. В същия отдел са поместени и съответните описания на главните сухопътни и морски сражения през този крупен въоръжен конфликт.

Тези описания, които се намират предимно у Херодот — главния извор за историята на Гръко-персийските войни, са интересни в няколко отношения. Като се оставят настрана приказните, суеверните и други нереални елементи от тези разкази на Херодот, в описанията на битките се намират и твърде ценни сведения за военното дело у гърците и персите. Правилно са обрисувани и специфичните слабости и предимства на двете воюващи страни. Правилно и правдиво е изтъкнал Херодот и главната причина за победата на гърците въпреки тяхната разпокъсаност, а именно техния значително по-напреднал обществено-икономически строй и съответно с това по-високото индивидуално съзнание на гръцките бойци.

Отделни най-ярки и изпълнени с драматично напрежение моменти от Гръко-персийските войни са илюстрирани във важни писмени извори, между които и у някои атически поети, какъвто е случаят с прочутото описание на Саламинската битка в Есхиловата драма „Перси“. В подбраните тук откъси от Херодот, Есхил и др. проличава наистина военно-политическото превъзходство на гърците над персите, но заедно с това се очертава ярко и ръководната роля на Атина при воденето на войната срещу персите до победоносния ѝ завършък. Последица от активната и последователна борба на Атина срещу персите е и образуването на Делоския (Атински) морски съюз под ръководството на Атина, в който членували и гръцките полиси от западното крайбрежие на Мала Азия. С течение на времето Атинско-делоският морски съюз се превърнал в организация от неравноправни членове, в която Атина експлоатирала своите съюзници. Този процес е онагледен в христоматията посредством характерни епиграфски документи, като например постановленията на атинското народно събрание за градовете Еретрия, Халкида и др.

Във войната против персите участвувало активно само свободното население на Гърция. Античните автори съобщават само отделни случаи на участие на роби във войната, и то при условие, че на тези роби било обещавано освобождаване от робството. Гърците начело с атиняните успели да отблъснат персийската опасност не само от Балканска Гърция, но и да осигурят за продължителен период свободата на своите едноплеменници по островите и в Мала Азия. По тези причини може да се смята, че през първия период от Гръко-персийските войни гърците водели справедлива, незавоевателна война. След изтласкването на персите от гръцките земи обаче действията на гърците и по-специално на атиняните се превърнали в настъпателна и завоевателна война (например някои моменти от действията на атиняните в делтата на Нил и на о. Кипър).

Робовладелското стопанство достигнало по онова време в Гърция и особено в Атина връхната точка на своето развитие.. Едновременно с това обаче се засилвало разслоението всред свободното население, като този процес засегнал най-чувствително дребното селячество на Атика. Броят на разорените и обезземлени атически селяни се увеличавал безспирно и атинското правителство било принудено да търси изход от това положение чрез изпращането на многобройни групи от свободни атиняни, предимно от категорията на тетите, в т. нар. атински клерухии (един вид военни колонии), които били основани в територията на атинските „съюзници“. По този начин управляващата робовладелска върхушка в Атина начело с Перикъл успявала да намалява населението на Атина и Атика, а чрез провеждането на крупни обществени строежи да разрешава, макар и за кратко, проблемата за безработицата. Свободното население в Гърция и особено пълноправните атински граждани, макар и малцинство, се ползували със значителни права. Сравнително сложната картина на атинската робовладелска демокрация е илюстрирана в христоматията посредством два твърде противоречиви по съдържание, но във всеки случай забележителни документи. Единият от тях е известната реч на Перикъл, произнесена при погребението на падналите през първата година на Пелопонеската война бойци на Атина. Тя има подчертано агитационен характер и идеализира силно атинската робовладелска демокрация. Другият документ е прочутата „Псевдоксенофонтова Атинска държава“, която представлява талантливо написан памфлет против атинската демокрация, излязъл от ръката на някой атински олигарх.

109. Начало на Гръко-персийските войни. Битката при Маратон

Херодот, VI, 43 сл.

43. С настъпването на пролетта[1], след като останалите военачалници били разпуснати от персийския цар, Мардоний, синът на Гобрий, се отправил с войски към морето[2]. Той водел със себе си огромна войска, състояща се от сухопътни сили и флота, и бил млад човек, който се бил оженил неотдавна за

---

[17] При археологическите разкопки в Атина е бил намерен чиреп със следните думи: „Ксантип, син на Арифрон“.

[18] През 481—480 г. пр. н. е.

[19] Въпросната линия съединявала двата носа: единият, Герест, се намирал на югоизточния край на о. Евбея, а другият, Скилей, на източния край на Арголида, на входа на Сароническия залив.

[1] Пролетта на 492 г. пр. н. е.

[2] Към брега на Егейско море.

Артозостра, една от дъщерите на Дарий. Като стигнал с тази войска в Киликия, Мардоний се качил на кораб и продължил похода с флотата, а други пълководци предвождали пешите войски до Хелеспонта (Дарданелите). Корабът на Мардоний се движел по протежение на азиатския бряг до Йония. Там Мардоний направил нещо, което, нека кажа направо, ще учуди извънредно много всички онези елини, които не искат да вярват, че Отан по време на съзаклятието[3] на седмината предложил и препоръчал въвеждането на демократичното управление в Персия. Мардоний свалил всички тирани в Йония от власт и учредил на тяхно място демократически режим[4]. След това той продължил пътя си към Хелеспонта.

Когато там (на Хелеспонта) се концентрирали голям брой кораби и огромна пехотна войска, персите се прехвърлили с кораби през Хелеспонта и потеглили на поход през Европа. Походът бил насочен срещу Еретрия[5] и Атина.

44. Тези два града служели обаче само като повод за похода. В действителност персите имали намерение да подчинят колкото е възможно повече елински градове. С флотските сили били подчинени жителите на о. Тасос, без те дори да дигнат ръка, за да се съпротивяват, а сухопътните сили прибавили към другите поробени народи още и македонците[6], тъй като всички други народности до Македония били вече в ръцете на персите. От Тасос флотата се отправила към материка, като се движела по протежение на брега до Акант[7], а от Акант заобиколила по-нататък около Атонския полуостров. По време на тази обиколка се появила силна буря откъм североизток, от която флотата си изпатила ужасно и много кораби се разбили в скалистите брегове на Атонския полуостров. Говори се, че при това потънали триста кораба и загинали двадесет хиляди души. Морето при Атон изобилствува с морски хищници. Някои от корабокрушенците били погълнати от тях, други загинали при разбиването на корабите в скалите, трети не знаели да плуват и поради това се издавили, а четвърти умрели от студ. Такава била участта на флотата.

45. По същото време Мардоний и войската му, която станувала в Македония, били нападнати от тракийското племе бриги.[8] Много персийци били избити от бригите, а и самият Мардоний бил ранен. Въпреки това обаче и те не могли да избягнат персийското иго, защото Мардоний не се дигнал с войските си от тази област, преди да подчини жителите ѝ. След като обаче ги подчинил, той потеглил обратно, защото сухопътните му сили били понесли загуби от бригите, а флотата пострадала силно при Атонския полуостров. Така този поход завършил с пълен неуспех, а войската се завърнала съвсем безславно в Азия.

94 ... Мардоний бил снет от длъжността главнокомандуващ, тъй като неговият поход завършил безуспешно. Назначени били нови пълководци и били изпратени на поход срещу Еретрия и Атина, а именно Датис, по произход мидиец, и Артаферн, син на Артаферн, който бил племенник на Дарий. Заповедта на Дарий била да заробят жителите на Атина и Еретрия и да му представят робите-военнопленници живи, като ги накарат да минат във верига пред него.

95. След като получили споменатите заповеди, двамата пълководци тръгнали на поход (с войските си) и пристигнали със своята многобройна и добре въоръжена войска в Алейската равнина[9] в Киликия. Тук те се разположили на лагер, а към тях се приближила и цялата флота. Всички крайбрежни народи били длъжни да доставят кораби. Пристигнали и товарните кораби за конете, чийто строеж Дарий бил възложил още през изминалата година на онези народи, които подлежали на облагане с данък. Конете били натоварени, а пехотинците се качили на корабите и тъй шестстотин триери се отправили по море срещу Йония. Оттам обаче корабите им държали направление не по протежение на сушата и по-точно покрай бреговете на Хелеспонта и Тракия, но потегляйки от Самос, те минали покрай о. Икар[10] направо всред островите. Както ми се струва, те се боели да заобиколят около Атон, където през предишната година били понесени толкова големи загуби. Пък и самият Наксос[11] ги карал да предприемат това, тъй като по-рано не бил покорен от персите.

96. Когато персите се приближили от Икарско море към Наксос, към който те искали да се насочат още отначало, спомняйки си за неговата по-ранишна обсада, наксосците, без да из-

---

[3] За съзаклятието преди идването на власт на Дарий вж. *Херодот,* III, 80—92.

[4] Може да се предполага, че Мардоний направил това, едно, че някои от тираническите режими в гръцките полиси се оказали по-опасни за персийската власт и, друго, за да спира пропагандата срещу тираническите режими, идеща по това време от Балканска Гърция и специално от Атина.

[5] Важен град на западния бряг на о. Евбея.

[6] Македонците капитулирали още пред Бубарес, делегата на персийския сатрап Мегабаз. За това вж. *Херодот,* V, 18—21.

[7] Гръцки град на дн. Хиерисоски залив (ант. Стримонски залив) на източния бряг на Халкидическия полуостров, основан от колонисти, дошли от остров Андрос.

[8] Селищата на бригите се сочат обикновено в областта, която е включена между Островското езеро и р. Халиакмон (дн. Бистрица).

[9] Тази равнина се включва между гр. Адана, Тарс и морския бряг.

[10] Островът Икар се намирал на запад от Самос. Оттам персите достигнали Наксос и Делос и се насочили покрай Цикладските острови към Карист, пристанищен град на о. Евбея.

[11] Несполучливото нападение, предприето от сатрапа Мегабат върху Наксос, както и неуспешната операция на тиранина Аристагор срещу острова (*Херодот,* V, 33—34) послужили като повод за избухване на Йонийското въстание.

чакат обсадата, напуснали своя град и се отправили към планините. Персите превърнали в роби всички онези, които могли да заловят, и опожарили храмовете и града. След това те се отправили към другите острови...

102. След като подчинили Евбея, персите отплували с флотата само няколко дни след това към Атика. Те горели от нетърпение и смятали, че и атиняните ще сторят същото, каквото направили и еретрийците. Тъй като Маратон[12] бил най-удобната местност в Атика за действия с конница, а освен това се намирала най-близо до Еретрия, Хипий, синът на Пизистрат, повел персите нататък.

103. Като узнали това, атиняните се отправили също в посока към Маратон. Десетте стратези[13] предвождали войската. Десетият от тях бил Милтиад, чийто баща Кимон, синът на Стесагор, бил принуден да бяга от Атина от Пизистрат[14], сина на Хипократ.

104. И тъй именно онзи Милтиад, който бил избягал от Херсонес, стоял начело на атинските войски...

105. Още преди да напуснат града, атинските стратези изпратили като вестител в Спарта атинянина Филипид, който бил по професия бързоходец.

106. ...На втория ден, откакто излязъл от Атина, Филипид стигнал в Спарта и като се явил пред държавните ръководители, им казал: „Лакедемонци, атиняните ви молят да им се притечете на помощ и да не допускате, щото най-старият град в Елада да падне в ръцете на варварите. Еретрия вече е заробена и Елада е по-бедна с един славен град!“

Така вестителят изпълнил възложената му задача, а спартанците взели решение да окажат помощ на Атина. Само че те били в невъзможност да сторят това веднага, тъй като не искали да извършат нарушение на своите закони. В момента бил деветият ден на месеца и те казали, че не бива да потеглят на поход, тъй като още нямало пълнолуние[15]...

108. На атиняните, които били разположили войските си в боен ред при светилището на Херакъл, се притекла на помощ цялата войска на платейците...

109. Всред стратезите на атиняните мненията (относно плановете за воденето на битката срещу персите) се били раздвоили. Едните от тях били против това да се влезе в сражение

---

[12] Маратон бил атически дем, разположен на източния бряг на полуострова.

[13] Начело на всяка от десетте атически фили стоял по един стратег. Четирите йонийски фили в Атина нарасли на 10 в резултат на прочутите реформи на Клистен.

[14] Кимон се заселил на Тракийския Херсонес и основал там нещо като свое княжество.

[15] С други думи, спартанците празнували по това време празника Карнеи, който бил в чест на Аполон Карнейски и траял 9 дни. Празненствата ставали през месец септември и завършвали при пълнолуние.

срещу мидийската войска, защото според тях те били твърде слаби. Другите пък — между тях бил и Милтиад — съветвали да се приеме сражението. Изглеждало, че ще надделее по-лошото схващане, но при гласуването имало един единадесети човек, който трябвало да гласува. Това бил избраният чрез теглене на бобово жребие полемарх[16]. Още от прастари времена този полемарх имал в Атина подобно на стратезите правото на глас, а полемарх тогава бил Калимах[17] от Афидна[18]. Към този полемарх се отправил Милтиад с думите: „В твои ръце, Калимахе, сега се намира решението или да заробиш Атина, или пък да я освободиш и да оставиш след себе си такъв паметник за вечни времена, какъвто нито Хармодий, нито Аристогитон не са оставили. Откак съществува Атина, тя никога не се е намирала в такава страшна опасност като сегашната. Ако тя бъде сразена от мидийците, то съдбата, която я очаква в ръцете на Хипий, е съвсем добре известна. Ако обаче победи, тогава Атина може да стане пръв измежду градовете на Елада. Сега ще ти обясня как това е възможно и доколко то зависи тъкмо от тебе. Ние, десетте стратези, сме на различни мнения. Едни от нас съветват да се влезе в бой, а други са на противното мнение. Ако обаче ние не се решим да влезем в бой, боя се, че силен смут ще обземе и разтърси духовете на атиняните и те ще капитулират пред персите. Ако ли обаче ние имаме куража да приемем сражението преди още да са се образували двете фракции между атиняните, тогава ние с помощта на боговете можем да вземем връх в боя. Всичко това се намира сега в твои ръце и зависи от тебе. Ако ти се присъединиш към моето мнение, тогава твоят роден град ще бъде свободен и ще бъде първият град в Елада.

---

[16] Полемархът бил член на колегията на деветте архонти, които в същност съставяли правителството в Атина. В тази колегия влизали епонимният архонт, архонтът-базилевс, полемархът и шестте тесмотети. По името на епонимния архонт се наричала и годината, през която той заемал тази длъжност. По това време този архонт разрешавал само още въпроси из областта на семейното и наследственото право. Архонтът-базилевс (царят) заемал длъжността на някогашните царе-жреци. Той бил по това време върховният жрец в Атина и председател в Ареопага, т. е. на върховния съд, който имал да отсъжда по съдебни дела за убийство. Полемархът, който стоял начело на атинските въоръжени сили, след въвеждането на новите 10 фили бил поставен на „глуха улица“ и играел в сравнение с десетте стратези, които били действителните военачалници на десетте атически фили, една много по-невзрачна роля. От изложението на Херодот се вижда, че по време на Маратонската битка полемархията била по-скоро почетна длъжност и че нейният носител могъл да играе някаква роля при гласуването само в случай, когато в колегията на стратезите се появяло несъгласие. Шестимата тесмотети имали само съдебни функции. След изтичането на тяхната служебна година те ставали членове на Ареопага.

[17] Полемархът Калимах загинал по време на Маратонската битка.

[18] Афидна бил дем, който се намирал в северната част на Атика.

Ако ли обаче ти се присъединиш към онези, които гласуват против сражението, тогава ще ти се случи тъкмо обратното на всички онези добрини, които току-що ти изброих.“

110. Чрез тези слова Милтиад спечелил Калимах в полза на своето мнение и след като полемархът гласувал, било взето решение да се приеме боят. Стратезите, които гласували в полза на решението да се приеме сражението, предоставили върховното командуване на Милтиад в деня, в който идвал техният ред да бъдат главнокомандуващи. Той приел длъжността главнокомандуващ, но не дал сражение, преди да дойде редът му да бъде главнокомандуващ.

111. Едва тогава той построил войските за бой, като ги разположил по следния начин. Дясното крило командувал полемархът Калимах, защото тогава у атиняните бил още в сила обичаят полемархът да стои на дясното крило. Подир това следвали филите, подредени по установения начин, а платейците приключвали бойния ред, като се строили на лявото крило. От тази битка насетне по време на всенародни тържествени жертвоприношения, при които се принася жертва в чест на празненствата, устройвани всеки пет години, атинският глашатай произнася молитва не само за благото на атиняните, но и на платейците. Разположеният по този начин боен ред на атиняните при Маратон бил толкова дълъг, колкото и бойният ред на мидийците, но по средата си той се състоял само от няколко редици. Центърът на атиняните бил, с други думи, най-слаб, докато двете крила се състояли от много по-голям брой редици.

112. Когато построяването в боен ред било завършено и жертвоприношенията дали благоприятни предзнаменования, атиняните атакували по даден знак варварите, като се насочили бегом срещу тях. Разстоянието между двете войски било не по-малко от осем стадия. Персите, виждайки, че атиняните се устремяват срещу тях бегом, се приготвили да ги посрещнат. Те смятали, че атиняните предприемат нещо безумно, равносилно на самоубийство, като нападали с малобройни сили, които не били прикрити нито от конница, нито от стрелци. Докато обаче варварите размишлявали тези неща, войската на атиняните се приближила вече, боят се започнал и атиняните се сражавали мъжествено. Доколкото знаем, атиняните били първи от всички гърци, които извършвали атака срещу противника по този начин — бегом. Те били и първите, които устояли на персийското оръжие и на персийските воини. До преди това елините изпадали в страх и ужас, щом чуели само името на персите.

113. Битката при Маратон била продължителна. В центъра взели връх варварите. Там били самите перси и бойци от племето саки[19]. И тъй там варварите победили; те извършили пробив в центъра на неприятелския боен ред и преследвали атиняните навътре в страната. На двата фланга победили обаче атиняните и платейците. Те принудили победените си противници да бягат и след това се насочили с общи сили срещу онези, които били извършили пробив в техния център. И тук атиняните победили.[20] След това те започнали да преследват бягащите перси и провеждайки сеч в техните редици, ги изтласкали чак на морския бряг. Тук те започнали да дирят огън и нападнали вражеските кораби. . .

115. Атиняните завладели по този начин седем кораба. С останалите персите отплували, като взели на борда на корабите си оставените на о. Евбея роби от Еретрия. Те заобиколили с флотата около Сунион[21], за да могат да пристигнат преди атинската войска в Атина.

116. Така персите се движели с флотата си около Сунион. Атиняните обаче побързали колкото е възможно по-скоро към своя град и се озовали там действително преди персите. Така те пристигнали от светилището на Херакъл, което е при Маратон, а сега се разположили на стан при Херакловото светилище, което е в Киносарт[22]. Когато персите стигнали на височината на Фалерон (тогава Фалерон бил пристанище на Атина), те хвърлили котва в открито море, а след това взели обратна посока и отпътували за Азия.

117. В тази битка при Маратон загинали кръгло 6400 перси и 192 атиняни. Такива били загубите от двете страни на воюващите. . .

110. Походът на Ксеркс

Откъси от VII книга на Херодотовата история (Ксеркс бил подтикван към война с Атина от Мардоний, от тесалийските Алевади и от синовете на Пизистрат).

---

[19] Саките образували елитните поделения, нещо като гвардейски полкове в персийската войска, придадена към личността на персийския главнокомандуващ, който по правило се намирал в центъра на персийския боен ред.

[20] В случая Херодот описва атаката, извършена от атиняните и платейците, построени в плътни редици на хоплитска фаланга и напредващи с ускорена крачка (бегом). Гръцката фаланга се състояла от 8, респ. 12 редици. В битката при Маратон гръцкият център се състоял от много малко редици. По този начин Милтиад избягнал натрупването и объркването на бойците от двете страни по време на напредването. Така гръцката фаланга била в състояние да достигне в добър ред до персите и да извърши пробив в техния фронт. Действията на гърците при Маратон били улеснени от обстоятелството, че персите разполагали с твърде малобройна конница. Затова по-късно Ксеркс решил да построи специални кораби, служещи за превоз на конете, за да може да употреби ефикасно своите конни стрелци срещу гръцката пехота.

[21] Нос на южния край на полуостров Атика.

[22] Тази местност се намирала на североизток от Атина на хълма Ликабет по горното течение на речицата Илисос. Там имало и гимназий. В него се обучавали извънбрачните деца на атиняните, които не били допускани да се учат в другите атински гимназии.

5. Отначало Ксеркс съвсем не желаел да предприема поход срещу Гърция. Той събирал войски само срещу Египет. При неговия двор се намирал обаче Мардоний, син на Гобрий, братовчед на Ксеркс и сестрин син на Дарий, който упражнявал най-силно влияние от всички перси над Ксеркс: „Господарю, не е право, щото атиняните, които сториха толкова много злини на персите, да не заплатят делата си. Но все пак ти изведи докрай онова, което възнамеряваш. След като обаче укротиш самозабравилия се от дързост Египет, потегли тогава с войските си срещу Атина, за да пожънеш слава всред другите народи и за да се бои в бъдеще всеки да нахлува в пределите на царството ти!“ Тези думи подействували на Ксеркс.

6. . . . С течение на времето Мардоний постигнал своите цели[1] и Ксеркс изпълнил волята му. Но и други обстоятелства допринесли за това. От Тесалия дошли пратеници от страна на царското семейство на Алевадите[2], които канели персийския цар в Гърция, като при това му засвидетелствували своята най-дълбока преданост.

7. След като Ксеркс решил да предприеме похода срещу Елада, той предприел най-напред, и то на втората година след смъртта на Дарий, поход срещу отпадналия (от Персия) Египет. Той покорил египтяните, наложил на земята им едно много тежко бреме, много по-тежко от това, което бил наложил Дарий, и назначил за наместник в Египет своя брат Ахемен, сина на Дарий. . .

8. След подчиняването на Египет Ксеркс възнамерявал да започне с подготовката на похода срещу Атина. Той свикал персийските първенци на военен съвет[3]. . .

19. . . .И тъй магите, до които Ксеркс се допитал, изтълкували по казания начин този сън, а персийските първенци напуснали Суза; всеки оттук отишъл в поверената му сатрапия и действувал с цялата си енергия и най-ревностно съобразно със заповедта на царя. Защото всеки желаел да спечели за себе си подаръците, които Ксеркс бил обещал. Така била събрана войската и никоя област в Азия не останала незасегната от набора.

---

[1] Не бива да се забравя, че Мардоний командувал в миналото похода срещу гърците, който претърпял разгром при Атонския полуостров (срв. *Херодот*, VI, 43—45). Съветвайки по този начин новия персийски владетел, той покрай другото се стремял да измие срамното петно, което засенчвало неговия престиж на пълководец.

[2] Могъщ и влиятелен царски род в Тесалия. В желанието си да разпрострат и наложат своята власт над цяла Тесалия те не се поколебали да привлекат „помощта“ на персийския цар.

[3] В този съвет участвували сатрапите и представителите на ръководната персийска върхушка.

20. Цели четири години след покоряването на Египет траело набирането и въоръжаването на войската. Едва на петата година огромната маса войски била поставена в движение. Това била действително най-голямата войска, за която досега имаме сведения. Нито войската на Дарий срещу скитите можела да се сравнява с нея, нито самите онези скити, които, преследвайки кимерийците, нахлули в Мидия, при това те подчинили цяла Предна Азия и се заселили там, което пък послужило за по-късния наказателен поход на Дарий, нито пък приказните походи от рода на похода на Атридите срещу Илион (Троя) и похода на мизите и тевкрите, който станал още преди троянските войни и бил насочен през Босфора срещу Европа. При това мизите и тевкрите покорили всички тракийски племена, напреднали чак до Йонийското море и стигнали на юг чак до реката Пеней[4].

21. Измежду тези и всички други походи от някогашно време няма нито един, който би могъл да се мери с похода на Ксеркс. . . Едни народи трябвало да доставят кораби, други попълвали редовете на пехотата, други пък трябвало да доставят конници, трети пък освен коне трябвало да доставят товарни кораби за конете, други били задължени да набавят дълги кораби за строежа на мостовете, а други най-сетне трябвало да набавят хранителни припаси и бойни кораби.

22. Тъй като първата флота на персите претърпяла при Атонския полуостров корабокрушение, сега, в продължение на три години, се работело за прокопаването на Атонския провлак.[5] В Елеунт на Тракийския Херсонес флотата лежала на котва. Оттам тя отплувала към Атон и целият ѝ екипаж с удари на бичове бил заставен да работи посменно за прокопаването на провлака. Също и населението на Атон трябвало да помага при изкопните работи. . .

23. При копането на канала варварите (персите) разпределили отделните сектори между отделните народности, при града Сана била теглена една съвсем права линия и когато изкопът станал по-дълбок, едни от работниците-изкопчии стояли най-долу и копаели, други подавали изкопаната пръст на трети, които стояли на по-високи стъпала, а последните продължавали да копаят, докато накрай се стигало до онези, които работели на повърхността на земята. Последните пък отнасяли и изхвърляли изкопаната пръст. Всички народности, работещи на изкопа на канала, освен финикийците имали двойна работа, защото стените на канала се свличали. Това било неизбежно, защото те копаели канала горе по-широк, отколкото долу. Финикийците обаче се проявили и при тази работа

---

[4] Пеней (дн. р. Саламврия) тече през цяла Тесалия.

[5] За действията на персите с тяхната първа флота около Атонския полуостров вж. *Херодот*, VI, 44.

също тъй интелигентни и сръчни, както при извършването и на други работи. Те именно копаели, когато им бил определен един сектор от канала, неговата горна част двойно по-широка, отколкото трябвало да стане самият изкоп, и го правели, колкото по-надълбоко се спускали, по-тесен Съвесем долу той не бил по-широк, отколкото секторите, поверени на другите работници. На една съседна поляна финикийците организирали пазар, на който въртели търговия. За тях пристигали големи количества брашно от Азия, което те продавали.

Херодот, VII, 33—60. Мостовете, построени от Ксеркс над Хелеспонта.

33. След това той се подготвил за по-нататъшния си път към Абидос. Междувременно финикийците и египтяните прокарали мост над Хелеспонта от Азия за Европа. На тракийския Херсонес между градовете Сест и Мадит, точно срещу Абидос, има една голяма издатина на морския бряг. . .

34. От Абидос до тази издатина били прокарани мостовете от натоварените с тази задача хора. Финикийците построили единия мост с помощта на един вид коноп, а египтяните построили другия мост от папирусово лико. Разстоянието между Абидос и отсрещния бряг е 7 стадия.

36. . . . След това други майстори-строители изградили нови мостове. При това те процедирали така, че поставили в една редица пентеконтери и триери. За единия мост, който бил по посока на Черно море, били употребени триста и шестдесет кораба, а за другия, който бил насочен към Хелеспонта — триста и четиринадесет кораба. Едната редица кораби била поставена косо към Понта, а другата — косо към Хелеспонта.[6] Корабите били предназначени да поддържат във въздуха [над водата] въжетата, които носели моста. Те били закотвени много здраво. Това било необходимо по различни причини. Корабите на горния мост били закотвени яко поради духащите откъм Понта ветрове, а онези на долния мост — заради западния и южния вятър от страната на Егейско море. Между скопчените пентеконтери и триери бил оставен един отвор, през който да могат да преминават корабите, та по този начин пътят за Понта и от Понта бил оставен свободен за по-малки кораби. Освен това с помощта на дървени винтове въжетата били опънати откъм сушата. При това обаче всяко въже било опъвано поотделно, а за всеки мост имало по две общи въжета от бял коноп и по четири от папирусово лико. Дебелината и грижливостта при изработката на всички въжета била еднаква, но онези, които били от коноп, били по-тежки, като един лакът от тях тежал 1 талант.

Когато мостът бил възстановен така, били насечени дървени трупи на греди, тъй щото дължината на гредите отговаряла на широчината на моста. След това те били подредени грижливо върху опънатите въжета и били яко свързани помежду си посредством напречни греди. След това върху тях били поставени дъски, а върху тях била насипана пръст. Най-сетне от двете страни на моста била издигната защитна стена и по този начин впрегатните животни и конете не се плашели, като гледали морето отгоре.[7]

37. Когато мостовете били готови, а също и изкопните работи на Атонския полуостров били завършени. . ., персийската войска, която била презимувала в Сарди, имала намерение с настъпването на пролетта да потегли в посока към Абидос. . .

55. След това войската на персите започнала да се прехвърля на другия бряг. По единия мост, който бил обърнат към Черно море, минала пехотата и цялата конница, а по другия, разположен по посока към Егейско море, минал впрегатният добитък и обозът. . .

56. Като се прехвърлил в Европа, Ксеркс наблюдавал как войската преминава под ударите на бичове. Преминаването на войската продължило без прекъсване 7 дни и нощи. . .

58. . . . Като минала през реката, която е дала името на Мелаския залив, персийската войска се насочила на запад покрай еолийския град Енос[8] и езерото Стенторида, за да стигне в Дориск.

59. Дориск е крайбрежие в Тракия с обширна равнина, през която протича голямата река Хеброс. Там е построена и крепостта, която се нарича също Дориск и в която Дарий държал персийски гарнизон още от времето на похода срещу скитите. Тази местност Ксеркс намерил за подходяща, за да подреди и преброи своята войска. Той така и сторил. Всичките кораби, щом като те пристигали при Дориск, били изтегляни по заповед на Ксеркс от своите капитани на пясъчния бряг, който се намира в съседство с Дориск. Тук са разположени самотракските градове Сале и Зоне, а на края на това крайбрежие се издига предпланината Серей. Някога тази област принадлежала на киконите[9]. Корабите били спрени на това крайбрежие и били изтеглени на пясъка, а техните екипажи

---

[6] Подреждането на корабите в една коса линия, която свързвала двата бряга, било обусловено от морските течения в Дарданелите. Близо до северния бряг съществува силно течение на повърхността на водата, което идва откъм Мраморно море с бързина от 2800 м в час.

[7] Подобни били съоръженията на понтонните мостове, строени над теснините, които свързват Черно с Егейско море и през византийската епоха.

[8] Град Енос бил на устието на р. Хеброс (дн. Марица). Основан бил от еолийски гърци, дошли от западния бряг на М. Азия и о. Лесбос.

[9] Киконите били тракийско племе в Егейска Тракия, чието най-високо развитие спада през VIII и VII в. пр. н. е.

имали възможност да си отпочинат. В същото време Ксеркс извършвал преброяването на войската в Дориск.

60. . . . Броят на цялата сухопътна войска излязъл 1 700 000 души. Това число било установено по следния начин. Струпани били на едно място 10 000, които били наблъскани по възможност най-гъсто, като около тях бил теглен кръг. След това пуснали тези хора да излязат вън от кръга, а самото място, на което били струпани, било заобиколено с ограда. Последната достигала на височина приблизително до пъпа на човека. Сега били вкарани други в оградено пространство, като по този начин преброили всички.

След като преоброяването било завършено, войската била подредена по народности и племена. . .

Херодот, VII, 138 сл. Държането на гърците пред лицето на нахлуващите перси. Особените заслуги на Атина. Ролята на Темистокъл

138. Походът на персийския цар бил насочен само на думи срещу Атина. В действителност обаче той бил замислен срещу цяла Гърция. Гърците знаели отдавна това, но не могли да се обединят за съвместни действия. Много от тях били поднесли вода и земя на персийския цар и се уповавали на това, че те няма да изпатят някакво зло от варварите. Други пък от тях, които били отхвърлили искането [на персийския цар], живеели в голям страх, защото цяла Елада нямала достатъчно кораби, за да може да излезе на глава с нападателите, а всред народа не искали и да чуят за война и стояли напълно на страната на персите.[10]

139. Ето защо чувствувам се принуден да кажа откровено мнението си и не бива да премълчавам истината, колкото и неприятно да звучи тя на повечето елински градове. Ако и Атина беше показала страх пред нападателя, ако и атиняните бяха напуснали своя град или пък ако те, оставайки, бяха капитулирали заедно с града си пред Ксеркс, то никой елин нямаше да се опита да излезе насреща на персийския цар по море. А ако Ксеркс не беше срещнал противник по море, то работите щяха да вземат по суша следния ход. Пелопонесците можеха да издигнат на Коринтския провлак колкото си искат укрепления, но въпреки това лакедемонците щяха да бъдат изоставени

---

[10] Действително още по това време в почти всички гръцки полиси свободните граждани били разделени по въпросите на външната политика на две фракции. Едната била представена от т. нар. „независими“, а другата била настроена проперсийски. В полза на персите били главно богатите олигархически настроени търговци от знатен произход и техните привърженици. Това били главно едри земевладелци или пък крупни търговци на зърнени храни, чиито финансови интереси лежали в причерноморските области, земи, които по това време се намирали под персийски контрол. Антиперсийски били настроени главно дребните селяни, занаятчии и търговци.

от всички свои съюзници, и то град след град. При това те щяха да постъпят така не драговолно, но по принуда, защото персийската флота щеше да превземе един след друг всички градове. Изоставени от всички, накрая те щяха да загинат геройски. Накрая те може би даже щяха да се споразумеят с Ксеркс, след като видяха отпадането (от съюза) на всички други елински полиси. И в единия, и в другия случай обаче Елада щеше да попадне под персийско иго. Та аз не съм в състояние да разбера каква полза щеше да има от крепостните стени на Коринтския провлак, когато персийският цар имаше надмощие по море.

Ето защо, ако сега някой нарече атиняните спасители на Гърция, той ще каже самата истина. Ходът на нещата зависеше единствено от това, какво решение ще вземат атиняните. Тъй като те предпочитаха да запазят Елада свободна, сепнаха и пробудиха цяла Гърция за съпротива дотолкова, разбира се, доколкото тя не бе настроена в полза на персите. И затова подир боговете следва да се благодари на атиняните за това, че те изнесоха на плещите си борбата с персийския цар.

143. По това време обаче в Атина имало един мъж (обществен деец), който малко преди това[11] бил спечелил ръководно влияние в държавата. Той се казвал Темистокъл, син на Неокъл. Той бил на мнение, че хората не тълкували съвсем правилно предсказанията, съдържащи се в [горните] стихове. Защото според него, ако те действително се отнасяли до атиняните, божеството[12] нямало да си послужи с такива любезни думи. То нямало да каже „Ти божествен Саламин“, а вместо това щяло да употреби думите „Ти ужасен Саламин“, особено ако там [в Саламин] щели да загинат синовете на Елада.[13] Но [според Темистокъл] тези слова трябвало да се отнесат към враговете, а не към атиняните. И затова той ги съветвал да се готвят за морска битка, защото дървените стени[14] били именно корабите.

Това обяснение на Темистокъл се понравило на атиняните много повече, отколкото обясненията, дадени от тълкувателите на предсказанията, които съветвали против морската битка и смятали, че за да кажат самата истина, не трябвало да повдигат даже ръката си за съпротива, а като напуснат Атика, да се заселят другаде.

---

[11] В същност Темистокъл бил още през 493 г. пр. н. е. епонимен архонт в Атина и оттогава насетне заемал най-отговорните длъжности.

[12] В случая думите на Аполон Делфийски били предадени чрез устата на жрицата Пития, която тогава се казвала Аристоника.

[13] Въпросното място от предсказанието у *Херодот,* VII, 142, започва с думите: „Саламин, ти божествен остров, който погубваш майчините синове, когато Деметра засява зърното или когато го жъне.“

[14] Това място от второто предсказание на Пития, запазено у *Херодот,* VII, 141, гласи: „Само дървената стена дарява далекогърмящият Зевс на своята Тритогения (епитет на Атина); само тя ще остане здрава, за да спаси тебе и децата ти.“

Херодот, VII, 175—177. Сухопътните и флотските сили на гърците на позиции при Термопилите и при нос Артемизий

175. Когато гърците стигнали отново на Коринтския провлак, те направили съвещание с оглед на сведенията, получени от Александър[15], как и къде да водят при тези обстоятелства военните действия. При тези съвещания надделял планът да се укрепи и отбранява Термопилският проход. Този проход бил безспорно по-тесен, отколкото проходът, водещ за Тесалия, и при това се намирал по-близо до тяхната земя. Освен това не знаели още за съществуването на онази пътечка, която стана гибелна за падналите при Термопилите гърци. За нея узнали едва в самите Термопили от трахиняните[16]. И тъй елините решили да завземат този проход и да преградят по този начин пътя на персийския цар към Гърция. Флотата обаче трябвало да се отправи към нос Артемизий в местността Хистиотида.[17] Двете места [Термопилите и Артемизий] се намират близо едно до друго, тъй щото събитията, ставащи и на едното, и на другото място, могат бързо да се узнаят.

176. Преди всичко Артемизий има следното местоположение. От просторното Тракийско море се влиза в един тесен проток, който отделя остров Скиат от полуострова Магнезия. Когато се мине през тази теснина, стига се до брега на о. Евбея, на който се намира един храм на Артемида. Това е Артемизий. А сега за Термопилите. Проходът, водещ през местността Трахина за Гърция, на най-тясното място е само половин плетрон широк. Най-тесните места се намират обаче не при гр. Трахина, а преди и след Термопилите. Тук при селото Алпеной има място да мине само единична кола, а там, при р. Феникс, недалеч от гр. Антела, може да мине пак само една кола. На запад Термопилите граничат с една стръмна и непристъпна планина, която се простира чак до Ета. На изток проходът граничи непосредствено с морето и с мочурлива местност. В Термопилския проход има топли извори, които местното население нарича „Хютрой“, т. е. гърнета за варене на гозба. Наблизо до тях се намира един жертвеник на Херакъл. В теснината на прохода имало също така и една крепостна стена, която първоначално могла да се затваря посредством една порта. Фокейците били издигнали тази стена за отбрана срещу тесалийците. . . Стената сега беше остаряла и до голяма степен вече рухнала. Гърците решили сега да я възстановят отново, за да могат да преградят достъпа на персийския цар в Елада. Съвсем наблизо до пътя, водещ през прохода, се намира едно село на име Алпений. Оттам гръцките войски възнамерявали да се снабдяват с провизии.

177. И тъй гърците избрали тези две места [Артемизий и Термопилите] като особено удобни. След като обмислиха всичко и претеглиха обстоятелствата, че варварите не ще имат тук възможност да поставят в действие нито пехотната си маса, нито пък своята конница, трябваше просто да се решат да посрещнат тъкмо на това място врага, който нападаше Елада. И затова, когато узнаха, че персите са вече в Пиерия[18], те разпуснаха събранието на Коринтския Истъм и потеглиха срещу тях, едните по суша към Термопилите, а другите по море към Артемизий.

111. Битката при Термопилите

Херодот, VII, 210—213; 217—218; 223—225

210. [Ксеркс обаче не повярвал на думите на Демарат[1].] Той чакал цели четири дни, като се надявал, че спартанците ще побягнат [от страх пред численото надмощие на персийската войска]. Най-после на петия ден, когато те все още не се били отдръпнали, а стояли на позициите си, както му се струвало, поради своята дързост и безразсъдство, изпратил разгневен срещу тях мидийците и кисийците, като им заповядал да доведат неприятелските бойци при него живи. Мидийците атакували гърците и колкото и много от тях да падали убити, все нови и нови бойци напирали напред и въпреки тежките загуби не отстъпвали. По този начин те показали на целия свят, а най-вече на самия цар, че води много хора, но малцина мъже. Сражението се продължило през целия ден.

211. След като мидийците понесли извънредно големи загуби, те се оттеглили. На смяна на тях излезли напред персите, и то онази войскова част, която персийският цар наричал „безсмъртните“[2] и чийто командир бил Хидарн. Те вярвали, че ще

---

[15] Когато съюзните контингенти на гърците узнали за приближаването на Ксеркс те изпратили най-напред една войска на север в Тесалия към устието на Пеней (в прочутата Темпейска долина), за да пресекат пътя на противника. Уведомени обаче от царя на Македония, Александър I, че персите успели да форсират Темпейската долина, тези войски побързали да се върнат на Истма (на Коринтския провлак).

[16] Жители на гр. Трахина, намиращ се близо до Термопилския проход.

[17] Носът Артемизий се намирал на северния край на о. Евбея, в околностите на гр. Ореунт, който по-рано се наричал Хистиея.

[18] Област, разположена северно от планината Олимп.

[1] Демарат (Дамарат), син на Аристон, бил спартански цар. Той царувал от 510 до 491 г. пр. н. е. След това бил детрониран от своя колега по длъжност Клеомен, побягнал при персите и станал „съветник“ на персийския цар.

[2] Т. нар. „безсмъртни“ били елитна войска, която изпълнявала функциите на царска гвардия.

се справят лесно с противника, но когато влезли *в* ръкопашен бой с него, не могли да постигнат нищо повече от мидийците. Мястото било много тясно, техните копия били много по-къси от гръцките, а численото им превъзходство не ги ползувало нищо. Лакедемонците се сражавали мъжествено и доказали своето превъзходство във военното изкуство над своя неопитен във военното дело противник. Така гърците отведнъж обръщали гръб и удряли на бягство; варварите, виждайки това, се втурвали подире им с викове и шум да ги преследват. Гърците обаче, щом като варварите ги застигнели, се обръщали изведнъж с лице към тях и посичали безброй перси. При тези действия загинали, разбира се, и няколко спартиати. Тъй като и персите не могли по никакъв начин да завладеят прохода, независимо от това, дали нападали на отделни групи, или пък масово, принудили се и те да се оттеглят.

212. Разказва се, че персийският цар, който наблюдавал тези боеве, на три пъти скачал от своя трон от страх за войската си. На следния ден варварите се сражавали не по-успешно. Те се надявали поради твърде по-малкия брой на неприятелите си да могат да им нанесат толкова много рани, че в края на краищата елините да не бъдат в състояние вече дори ръцете си да помръднат. Но гърците се сражавали подредени по вида на своето въоръжение и по племена, като всеки от тях имал свое определено място. Само фокейците били на позиция горе в планините и имали за задача да охраняват обходната пътека. Затова и персите, като видели, че и през този ден успехът им не бил по-голям, отколкото през вчерашния, се оттеглили отново.

213. Тогава тъкмо когато Ксеркс не знаел какво да стори по-нататък, при него се явил един човек от Малида. Това бил Ефиалт, синът на Евридем. Надявайки се, че ще получи голямо възнаграждение, той издал на персийския цар пътеката, която води през планината към Термопилите, и обрекъл по този начин на гибел стоящите там на позиция елини. По-късно, страхувайки се от лакедемонците, той побягнал в Тесалия, но от пилагорите, т. е. от събраните в Пилея амфиктиони, била обявена награда за главата на беглеца. Когато той по-късно се завърнал в Антикира[3], бил убит там от един мъж на име Атенад. . .

217. Като прекосили рекичката Асоп, персите се движели цялата нощ по тази пътека. От дясната им страна се издигала планината Ета, а отляво били Трахинските планини. Било се съмнало вече, когато те се изкачили на върха на планината. Там хилядата фокейски хоплити, както вече споменах по-горе, били завзели планината, за да бранят своята собствена земя и за да охраняват пътеката. Пътят долу в долината се охранявал от войските, за които говорих и по-рано. Фокейците обаче били се задължили като доброволци спрямо Леонид да охраняват пътеката, водеща през планината.

218. Фокейците узнали по следния начин едва по-късно, че персите се намират на височината. От самото тяхно изкачване те не били забелязали нищо, защото планината е обрасла цялата с дъб. При това имало пълно затишие на вятъра, тъй щото, когато внезапно се чул силен шум — листата зашумели естествено под краката на движещите се напред, тогава фокейците се вдигнали на крак и грабнали оръжията си. Но ето че и варварите не закъснели да се появят. А когато съзрели готовите за бой противници, те се сепнали, защото се натъквали на отряд войска, а се надявали, че не ще срещнат никакъв противник на пътя си. В уплахата си Хидарн попитал Ефиалт да не би това да са лакедемонци. Когато обаче узнал истината, той построил персите за бой. Фокейците, поразени от вражеската градушка от стрели, побягнали по билото на планината. Те мислели, че персите са предприели целия поход заради тях, и смятали, че е наближил краят им. Персите обаче, предвождани от Ефиалт и Хидарн, продължили бързешком пътя си по надолнището на планината, без да обръщат никакво внимание на фокейците.

223. А Ксеркс, когато слънцето изгряло, извършил жертвено възлияние[4], изчакал да минат предобедните часове и тогава пристъпил към нападение. Тъй го бил посъветвал Ефиалт, защото спускането надолу от планината трае много по-кратко и се извършва много по-бързо, отколкото пътят около планината и изкачването. Пълчищата на Ксеркс този път се приближили, а гърците, предвождани от Леонид, които сега отивали в бой на явна смърт, напреднали много повече в по-широката част на прохода[5], отколкото преди това. По време на боевете през предишните дни, докато една част от гръцката войска отбранявала стената, другата част, напредвайки малко, а след това оттегляйки се, успявала да увлече противника в най-тясната част на прохода и да се сражава там. Сега обаче се стигнало до ръкопашен бой вън от теснините, като при това паднали убити голям брой перси. Зад бойните редици стояли командирите им с бичове в ръце и подтиквали всеки боец поотделно посредством удари с бичове напред. Мнозина изнападали в морето и се издавили, а много повече изпотъпкани живи от другите бойци. Никой не се грижеше за умиращите. Елините знаели, че ги очаква сигурна смърт от страна на онези, които идвали, обхождайки планината, и затова те се хвър-

---

[3] Град на устието на р. Сперхей, чието долно течение минава през Малида, родната област на предателя Ефиалт.

[4] Очевидно Ксеркс принесъл възлиятелна жертва в чест на Митра, персийския бог на слънцето и войната.

[5] Т. е. отвъд най-тясното място на прохода, което дотогава те не били минавали.

ляли с всички сили върху варварите, презирайки напълно смъртта, и ги посичали със сляпа ярост.

224. Копията на повечето бойци били вече изпочупени; тогава те връхлетели върху персите с мечове. В битката загинал геройски Леонид, а заедно с него загинали и други знаменити спартиати, чиито имена аз узнах, защото те заслужават да бъдат прославени. Аз зная имената на всички тези триста спартиати.[6] Също и много знатни перси загинаха в тази битка, между тях и двама синове на Дарий, които му бе родила Фратагуна, дъщерята на Атарн...

225. ...Така загинали в боя двамата братя на Ксеркс, а върху трупа на Леонид се разгорял ожесточен бой между перси и лакедемонци, докато най-сетне мъжествените елини изтръгнали тялото за себе си и принудили на четири пъти противника да отстъпва с бягство. По време на тези боеве най-сетне дошъл Ефиалт с персите. Когато елините узнали за тяхното пристигане, те променили своя досегашен начин на сражаване. Те се оттеглили назад в теснината, застанали зад стената и всички други се укрепили вкупом на един хълм освен тиванците[7], които се отдалечили. Въпросният хълм е на онова място в прохода, където сега е поставен каменният лъв[8] в памет на Леонид. Тук те, отбранявайки се с ками, доколкото имали още ками, или пък сражавайки се с голи ръце и зъби, били затрупани и погребани от стрелите на варварите. Последните вървели отчасти по петите им и срутили защитните бойници на стената, а отчасти се били струпали в кръг около тях, тъй като елините били заобиколени отвред.

228. Те [гърците] били погребани на същото онова място, на което паднали. Над онези, които били загинали, преди още Леонид да изпрати обратно съюзниците, бил поставен надпис, който гласял:

„Тук всичко четири хиляди пелопонесци
се сражаваха против силите на три милиона врази."[9]

Съдържанието на този надпис се отнася до цялата войска. Надписът пък, който бил предназначен специално за спартанците, гласял:

„Страннико, иди и разкажи на лакедемонците,
че верни на техните завети, ний тук сложихме кости."

---

[6] Очевидно Херодот е разполагал с някакъв списък на тези имена, запазени по онова време във вид на надпис.

[7] На друго място по-нататък Херодот разказва, че тиванците се предали на неприятеля, когато сметнали, че са изгубени.

[8] Лъвът бил за гърците символ и на царска власт, и на мъжество.

[9] Цифрата 3 000 000 бойци за персите, която дава Херодот, е силно преувеличена, както са преувеличени и други данни във връзка с числеността на персийските въоръжени сили.

112. Битката при Саламин (според Диодор)

Привеждаме описанието на битката при Саламин не от *Херодот*, VIII, 70—96, а от Диодор, който е използувал сведенията на Херодот, като ги е съчетал със сведения, заимствувани от историята на Ефор, която не е оцеляла до наши дни.

Диодор, XI, 15, 2—19

15 (2). Атиняните, които останали на остров Саламин, като гледали как Атика гори в пожари и като узнали и за това, че храмът на Атина е разрушен, изпаднали в страшно униние. Голям страх обзел също така и останалите гърци, които се били събрали отвсякъде в Пелопонес. Било решено всички командири да се съберат и да определят на кое място е най-добре да се даде сражение по море. (3) При това били дадени най-различни предложения, но пелопонесците, мислейки само за своята сигурност, настоявали сражението да се даде при Коринтския провлак. Те казвали, че ако Коринтският Истъм бъде добре укрепен със стена, то гърците в случай на някакъв неуспех в морския бой биха могли да се спасят с бягство и да се укрият в Пелопонес, който ще им предостави просторно убежище. Ако ли пък се затворят в малкия остров Саламин, то върху тях щели да се струпат непреодолими бедствия. (4) Темистокъл пък от своя страна съветвал морското сражение да се даде именно при Саламин, като твърдял, че в тесния морски проток онези, които ще се сражават на малки кораби срещу големите кораби на противника, даже и при численото превъзходство на последния ще имат голямо преимущество. Той доказвал, че, напротив, местността около Коринтския Истъм е неудобна за морско сражение, тъй като там то неизбежно щяло да се превърне в открита морска битка, а персите, имайки на своя страна числено превъзходство по отношение на големите кораби, щели да разбият в открито море лесно малките кораби на елините.

16 (1). Накрая, след като било взето общо решение морският бой да се проведе при Саламин, гърците започнали да се готвят за опасната битка против персите. Еврибиад,[1] като постигнал съгласие с Темистокъл, се стараел да въздействува на войнишката маса и да я подготви за предстоящото решително сражение. Войниците обаче не слушали поради това, че били изплашени от многобройността на персийската войска. Никой не се явявал при тези пълководци, а всеки гледал да се прехвърли от остров Саламин в Пелопонес. (2) Не по-малко се бояла от силата на неприятеля и пехотната войска на елините, а гибелта в Термопилите на най-храбрите воини смуща-

---

[1] Спартански адмирал, който бил главнокомандуващ на общогръцките военноморски сили.

вала силно техния дух също тъй, както и разорението на Атика, което ставало пред очите им. (3) Съветът на гръцките военачалници, виждайки суматоха всред масите и всеобща уплаха, взел решение да укрепи Коринтския Истъм, като издигне стена на провлака. Тази работа била извършена бързо, тъй като с нея се заели много хора и проявили при това голямо усърдие. А пелопонесците се укрепили зад тази стена, която продължавала по протежение на четиридесет стадия от Лехей до Кенхрей.[2] А воините, които се намирали при Саламин, както и цялата флота били обзети от такъв страх, че съвсем не се подчинявали вече на своите военачалници.

17 (1). Темистокъл, виждайки, че навархът Еврибиад не може да се справи с войниците, които се били втурнали да си отиват, но че, от друга страна, теснотата на морския проток при о. Саламин може да допринесе много за победата в морското сражение, измислил следната военна хитрина. Той придумал един воин да дезертира в стана на Ксеркс и да му предаде като напълно сигурно, че гръцката флота се готви да напусне Саламинския остров и да се оттегли към Коринтския Истъм. (2) Като повярвал на това съобщение поради неговата правдоподобност, царят решил да попречи незабавно на обединяването на морските и сухопътните сили на елините. Затова той веднага изпратил египетската флота със заповед да завземе протока между Саламин и Мегара. Останалото множество свои кораби той изпратил в посока към о. Саламин, като им заповядал да нападнат неприятеля и чрез морска битка да разрешат изхода от войната. Неговите триери[3] били подредени в строя съобразно с етническия състав на техните екипажи, за да могат по този начин воините да отиват по-лесно един другиму на помощ, като използуват един и същ език и като се познават помежду си.

(3) Когато флотата на персите била построена в този ред, дясното крило заели финикийците[4], а на лявото крило застанали елините, които се намирали в персийската войска. Командирите на йонийците[5] изпратили при елините един самосец, който имал задачата да им разясни точно решението, взето от персийския цар, сетне да им съобщи общото разположение на всички бойни сили и това, че те по време на боя ще отпаднат от персите и ще преминат на тяхна [гръцка] страна. (4) Когато този самосец доплувал тайно до корабите на елините и съобщил точно за всички тези неща на приближените на Еврибиад, Темистокъл се зарадвал много, защото неговата военна хитрост имала успех, и започнал да приготовлява войниците за предстоящото сражение. Пък и гърците се поокуражили под влияние на съобщенията, получени от йонийците, а тъй като и самите обстоятелства ги заставяли против собственото им желание да приемат морския бой, те с готовност започнали да се спускат от остров Саламин на бойните кораби и да заемат местата си в тях.

18 (1). Когато командирите, намиращи се под заповедите на Еврибиад и Темистокъл, започнали да разполагат своите бойни сили, атиняните и лакедемонците заели лявото крило, за да бъдат противопоставени на флотата на финикийците, които имали голямо превъзходство както поради многочислеността на своите кораби, така и поради своята опитност в морското дело, наследена от техните предци. (2) Егиняните и мегарците заели дясното крило, защото след атиняните и лакедемонците те се смятали за най-опитни моряци, а освен това и за способни към най-голяма устойчивост в боя поради това, че единствени от всички гърци те нямали никакво убежище, в случай, че във време на боя претърпели неуспех. Центъра на бойния строй заели останалите елински кораби. Като се построили по такъв начин, те отплували и заели протока между Саламин и Хераклей[6].

(3) Персийският цар от своя страна заповядал на командира на своята флота да се противопостави на противника, а самият той заел място [на сушата] точно срещу о. Саламин, за да може да наблюдава оттам хода на сражението. (4) Отначало персите, докато плавали по широкия морски простор, запазвали първоначалния строй на своите кораби. Когато навлезли обаче в тесния проток, те били принудени да извадят няколко кораба от бойната линия и по този начин причинили голямо объркване и всред останалите. (5) Началникът на флотата, който възглавявал бойния строй на корабите и пръв влязъл в бой с неприятеля, загинал, като се сражавал геройски. След като неговият кораб бил потопен, в цялата флота на варварите настъпило смущение. Много от командирите започнали да дават заповеди, но всеки се разпореждал по своему, като със заповедите си те си противоречали един на друг. Затова и те не се решавали повече да се движат напред, а обръщали корабите и отплували обратно в открито море. (6) Атиняните пък, наблюдавайки бъркотията всред варварите, започнали да нападат неприятелските кораби, като едни от тях те пробивали с носовете на своите кораби, на други пречупвали краищата на греблата и вследствие на това корабите ставали негодни за употреба, а много персийски триери били изложени на чести

---

[2] Лехей бил пристанището на Коринт в едноименния залив, а Кенхрей — второ пристанище на Коринт, разположено на Сароническия залив.

[3] Триера — военен кораб с три реда гребла.

[4] Военноморските сили на персите били съставени предимно от финикийци.

[5] Военачалниците на малоазийските йонийци, чиито флотски контингенти били заставени да влязат в състава на персийската флота.

[6] Храм на Херакъл, разположен на един хълм край брега на Атина срещу Саламин на най-тясното място на протока.

удари от страна на неприятелски кораби и получили тежки повреди. Затова неприятелят не бил в състояние даже да извежда постепенно от боя със заден ход своите кораби, а ги обращал с гръб към противника с помощта на кормилото и удрял на бягство.

19 (1). Когато корабите на финикийците и кипърците претърпели поражение от атиняните, намиращите се редом с тях кораби на киликийците, памфилците и ликийците се съпротивявали отначало упорито, но когато видели, че най-добрите кораби от тяхната флота са обърнати в бягство, и те самите започнали да избягват опасността. (2) Докато ожесточеният бой се водел само на едното крило, рисковете от изхода на сражението били до известно време уравновесени. Когато обаче атиняните преследвали финикийците и кипърците до самата суша, а след това се насочили срещу тях, то и тези варвари, като не могли да издържат натиска, също така започнали да се обръщат в бягство и изгубили много кораби. (3) По този начин елините се оказали в по-удобно положение и в най-знаменитата морска битка взели връх над варварите. В това сражение загинали 40 от гръцките кораби, а от персийските повече от 200, като не се смятат онези, които били заловени в плен заедно с екипажите си. (4) Персийският цар въпреки всички свои очаквания загубил сражението, наказал със смърт финикийските командири, които били най-виновни, като поставили начало на бягството, а останалите свои военачалници той заплашил с наказания, които те заслужавали. Финикийците, изплашени от тези заплахи, най-напред отплували към бреговете на Атика, а с настъпването на нощта се завърнали у дома си в Азия. . .

113. Битката при Саламин (според Есхил)

Великият гръцки трагик Есхил се родил към 526 г. пр. н. е. в Елевзина при Атина в богато евпатридско семейство. Той участвувал като хоплит в битките при Маратон и Саламин и тези два момента са най-сигурни данни в биографията на поета. В обстоятелството, че тъкмо в трагедията „Перси“ Есхил е увековечил в поетична форма, но твърде правдиво битката при о. Саламин, няма нищо чудно, като се има пред вид неговото непосредствено участие в нея. Трагедията „Перси“ била представена на драматическото състезание за 472 г. Есхил спечелил конкурса с още три пиеси, които той представил заедно с „Перси“. Не случайно авторът свързал началото на тази своя пиеса с „Финикийките“ на своя предшественик Фриних. Но докато хорът в трагедията-кантата на Фриних се състоял от финикийски жени, които оплакват горчивата съдба на своите близки в Гърция, хорът на Есхиловите „Перси“ е съставен от най-близките съветници на персийския цар — неговите „верни“. Историческото значение на победата на гърците при Саламин се почувствувало особено ярко от всички не толкова непосредствено след събитието, не дори и в 476 г., а в 472 г. Между тези две дати атинският пълководец Кимон завършил успешно своя поход в Егейска Тракия, като в 475 г. бил превзет град Ейон на устието на Струма, един от последните важни опорни пунктове на персите в Европа.

Саламинската битка е описана от Есхил във формата на съобщение, което персийският вестител прави на Атоса, майката на Ксеркс, с което той ѝ разказва как персийската войска била разгромена при Саламин.

Есхил, Перси, стих 337 сл.

Вестителят. Ако беше само до броя на корабите, то знай, че персите биха победили. Елините имаха всичко триста кораба и други десет образуваха една специално отбрана резерва. А Ксеркс, напротив, аз зная това добре, водеше със себе си хиляда кораба, без да се броят бързите кораби, които достигаха на брой до двеста и седем. Такова беше съотношението на силите: нима ти намираш, че то реши изхода от сражението в наш ущърб? Нима ти смяташ, че ние отстъпихме пред силата? Не, в същност някакъв бог разгроми тогава нашата войска, като хвърли неравния жребий на везните на нашето щастие! Боговете закрилят града на Палада!

Атоса. Градът на Атина е значи още непокътнат?

Вестителят. Онзи град, който запази своите мъже, притежава най-сигурната опора.

Атоса. Но кажи ми какъв беше сигналът за атака на корабите? Кажи ми кой пръв започна битката: гърците или моят син, който се осланяше горделиво на многобройните си кораби?

Вестителят. Онзи, който тури началото на всички наши бедствия, господарко моя, бе един бог-отмъстител или зъл гений, който се появи отнякъде от войската на атиняните, за да съобщи на твоя син Ксеркс, че щом се спусне нощта и настане мрак, гърците не ще останат повече, а като се втурнат върху седалищата на своите кораби, ще гледат да се спасят, като се спуснат да бягат, кой където може, и тайно ще се разотидат от Саламин. Едва Ксеркс беше изслушал неговите думи и ето че без да подозира елинското коварство и забравяйки съвсем за ревността на боговете, той даде следната заповед: „Щом като слънцето престане да жари земята със своите палещи лъчи и щом като мракът обхване свещения небесен простор, те да разположат главните си морски сили в три редици, за да завардят излазите и бучащите морски теснини, а останалите кораби да окръжат отвред Аяксовия остров[1], тъй че ако гърците избягнат злата смърт и стигнат тайно чрез бягство до морето, всички те трябва да бъдат избити.“ Тъй нареди той със сърце, преизпълнено с упование, защото не знаеше онова, което му беше отредено от боговете! Подчинявайки се на заповедта безропотно, началниците на корабите приготовляваха яденето, а гребците привързваха своите гребла към техните добре прилягащи гнезда. И ето, когато угасна и последният слънчев лъч и нощният мрак настъпи, гребците се качиха заедно с бойците на корабите. И гребците от всеки дълъг кораб си дават кураж от редица на редица с ободрителни викове. Всеки гребеше усилено на своята редица и началниците разместваха през цялата нощ своята войска на мореходните кораби. Нощта измина, а елинската войска не се опита никъде да се изплъзне тайно. Настъпващият на бели коне ясен ден обгърна цялата земя, когато изведнъж се издигна и понесе гръмовит вик откъм елините, звучащ красиво като песен и в същото време мощен, а ехото от скалите на острова повтаряше неговия блясък. Тогава страх обзе всички варвари, измамени в своите очаквания, защото гърците запяваха тържествения пеан не за да бягат, а за да се втурнат стремително в боя със сърце, преизпълнено с мъжество. И зовът на тръбата възпламеняваше стройните им редици. И незабавно те разпениха дълбокото море с дружния удар на своите гребла. И скоро целият боен строй на гърците бе пред очите ни. Дясното им крило, което беше равнено, се движеше първо в добър ред. След това цялата флота се отдели от брега и се устреми срещу нас и тогава съвсем близо до нас се чу грънкият призив: „Напред, синове на Елада, избавете родината си, освободете децата и жените си, освободете светилищата от времето на вашите бащи, гробовете на вашите предци! Този бой се води за най-висшето!“ В този момент екнаха виковете на персийски език и нямаше време за губене. И ето че вече се сразиха кораби с кораби със своите бронзови предници! Един гръцки кораб даде сигнала за атака, като смъкна от един финикийски кораб цялата му украса. Останалите кораби се насочиха с носовете си срещу другите противници. Стеклите се на едно място персийски кораби отначало се съпротивяваха, но множеството от тях се струпа в един тесен проток, където те не можеха да си окажат взаимна помощ, а се блъскаха едни о други с бронзовите си ребра, като окършваха греблата си; тогава гръцките триери ги обкръжаваха изкусно и ги сразяваха. Корабите потъваха, а под разбитите остатъци на корабите и под окървавените трупове на убитите не можеше да се види морската шир. Скалите и бреговете се покриха с труповете на убитите и всички останали кораби на варварите побързаха да отплават с греблата си в безредно бягство, а гърците ги избиваха, като че ли умъртвяваха паламуди или друга някаква риба, която е изкарана от мрежите, като ги трепеха с останките от снаряжението на корабите или пък с отломките на греблата. Морската шир ехтеше от стонове и ридания, докато най-сетне мрачното лице на нощта сложи край на всичко това. Що се отнася пък до сбора от нашите загуби, даже и да бях имал десет дни, за да го изчисля, не бих могъл да сторя това. Да знаеш добре, никога досега не са падали толкова много мъртви в един-единствен ден!

---

[1] Според легендата Аякс се родил и царувал на о. Саламин.

Атоса. Уви! Какъв океан от бедствия се изля върху персите и върху целокупния варварски род.

Вестителят. Но знай добре и това, че всичко това не бе дори и половината от бедствието, което се струпа върху тях! Една горчива участ ги сполетя, която надминаваше двойно досегашните злини.

Атоса. Но коя участ може да бъде по-горчива от тази? Разкажи ми каква по-ужасна беда от онези, които ми разказа досега, сполетя нашите войски, за да увеличиш още повече тежестта на нашите бедствия?

Вестителят. Всички перси, които бяха в разцвета на своите сили, кипяха от доблест и бяха от знатен произход, паднаха около своя цар, пазейки верността си към своя господар, като загинаха срамно от най-недостойната смърт!

Атоса. О, горко на мене, нещастната! Колко жестока е моята участ! Но кажи от каква смърт погинаха те?

Вестителят. Пред Саламин се намира един малък остров[2], който е непригоден за пристанище и недостъпен за кораби, и само веселият бог Пан[3], любителят на хороводите, се скита по неговите брегове. На това островче именно ги изпрати Ксеркс, за да могат да избият онези гърци, които били претърпели корабокрушение и търсели тук спасение, и по този начин да унищожат лесно цялата гръцка войска. Той обаче погрешно предвиждаше бъдещето, защото, откакто богът даде победата от морското сражение в ръцете на атиняните, последните, като надянаха още същия ден медните си доспехи, наскачаха от своите кораби и обкръжиха целия остров по такъв начин, че персите нямаше къде да се обърнат и да бягат. Наистина върху елините се сипеше градушка от камъни, отправени от ръцете на персите, а стрели, излитащи от тетивите на лъковете, сееха смърт в техните редове. Но най-сетне елините, като скочиха дружно като един човек, поразяваха и сечеха на късове телата на тези нещастници, докато избиха всички. А Ксеркс, гледайки тази бездна от нещастия, зарида. Той седеше близо до морския бряг на едно възвишение, тъй че можеше да вижда цялата войска. Като раздра одеждите си и започна гръмко да ридае, той издаде бърза заповед до цялата пехота и сам се втурна в гибелно бягство. Такова е нещастието, което се прибави към предишните беди, за да имаш причини да плачеш още и за него.

Атоса. О, ти, ужасен демоне, който измами персите в техните надежди! Скъпо заплати моят син за отмъщението, което той бе потеглил да дири от славния град на Атина Палада, вместо да се задоволи с многобройните жертви, които варварите бяха дали вече при Маратон! Злочестият мой син! Той вярваше, че ще отмъсти за тези жертви, а стовари върху плещите си бремето на толкова злини! Но кажи ми къде остави ти корабите, които успяха да избягнат гибелта? Можеш ли да ми дадеш ясен отговор на този въпрос?

---

[2] Това е островчето Пситалия, на което били избити 400 знатни перси.

[3] Пан, който според преданието бил син на Хермес, бил бог на овците и на овчарите. Подобно на някои други горски божества той бил страшилище за пътниците, у които всявал „панически страх“ чрез своя гръмък глас. Първоначално Пан бил аркадско божество, свързано с предимно пастирския поминък на населението на Аркадия. Едва по-късно култът му бил пренесен в Атика.

Вестителят. Не, защото началниците на корабите, които се спасиха от гибел, възползувайки се от попътния вятър, удариха на бягство с най-голяма бързина в пълно безредие, а останалата част от войската на беотийска земя беше започнала вече да се разпада. Едни погиваха, измъчвани от жажда, около самите бистри извори[4]. Други, останали без дъх, падаха и загиваха по пътя, а ние успяхме да стигнем на фокейска земя и в Дорида. Стигнахме и до Малийския залив[5], където Сперхей напоява земята със своята благодатна влага. Ахейската земя и градовете на Тесалия ни приютиха, когато бяхме останали без храна.[6] Мнозина загинаха там от жажда и от глад. Една злина следваше подир друга. След това ние стигнахме в страната на магнетите[7], а подир туй — в областта на македонците по течението на Аксий[8]; след това се озовахме в тръстиките, с които е обрасло езерото Болба[9] при планината Пангей[10] в земята на едонците[11]. Тази нощ някой бог изпрати преждевременно зима и окова в ледове цялото течение на свещения Стримон[12]. И онези, които преди това не зачитаха боговете, тогава се молеха набожно, като се кланяха на небето и на земята, коленичили ничком. А след като войската престана да призовава боговете, тя започна да минава по заледената река. Но само онези от нас, които я преминаха, преди лъчите

---

[4] Според едни тълкуватели на това място персите гинели около бистрите извори не от липсата на вода, но вследствие на това, че били преуморени и изнурени, препивали вода и поради това заболявали (срв. *Херодот*, VIII, 115). Други тълкуватели свързват това място у Есхил с някои съобщения на Херодот, според които персите пресушавали при своето идване в Елада изворите.

[5] Така се наричал един тесен и дълбок залив на Егейско море, разположен на североизточния бряг на Балканска Гърция между областите Малида, Егея и Локрида. От изток той бил заграден от о. Евбея. В този именно залив се влива р. Сперхей (дн. Аламана).

[6] Срв. *Херодот*, VIII, 115: „Във всички области, през които минавали тези войски, те заграбили зърнените храни, а където не намирали такива, сваляли корите или пък обирали листата на питомни или диви дървета и ги ядели, като не оставяли нищо. До такава степен били измъчени от глада."

[7] Магнети се наричали гръцките племена, които населявали Южна Тесалия (Магнезия). Те били предимно от еолийски произход.

[8] Дн. р. Вардар.

[9] Дн. Бешикгьол в Македония. Влива се в Струмския залив.

[10] Пангей е дн. Кушница, или Пърнардаг.

[11] Тракийско племе, живеещо по долното течение на Струма.

[12] Дн. р. Струма.

на бога да се разпръснат върху земята, са останали днес живи, тъй като бляскавият диск на слънцето със своите знойни лъчи, като пронива сърцето на реката, стопли със своя пламък и разтопи ледения мост. И ето че персите падаха и потъваха едни след други в реката. Щастливи са онези, които по-рано издъхнаха и загубиха своя живот. А онези, които се спасиха, след като минаха през Тракия бавно и с големи мъки, стигнаха до земята на родните си огнища. Това бяха шепа останали живи, които карат престолния град на Персия да ридае и оплаква обичната си младеж, родена от нейната почва. Такава е самата истина, но в моя разказ са пропуснати още много беди, които божеството изсипа върху персите.

114. Образуване на първия Атински морски съюз

Плутарх, Биография на Аристид, 21, 24—25

21 (1). Известно време след това[1] било свикано събрание от представители на всички елини. На това събрание Аристид[2] направил предложение да се изпращат всяка година в Платея посланици и наблюдатели на различните гръцки държави: всеки пет години да се подготвя и провежда празникът Елевтерии[3], да се създаде освен това съюзен гръцки контингент на брой от 10 000 хоплити, хиляда конници и сто кораба за евентуална война срещу варварите и най-сетне да се признае на платейците правото на ненакърнимост на имуществата и неутралитет при условие, че те принасят жертви на бога [Зевс] в цяла

---

[1] Т. е. след битката при гр. Платея в Беотия, която станала в 479 г. пр. н. е. и завършила с пълния разгром на сухопътните сили на персите. В тази битка паднал убит и персийският главнокомандуващ Мардоний. Вследствие на претърпяното при Платея поражение персите се видели принудени да евакуират войските си от същинска Гърция.

[2] Аристид бил атински обществен деец, известен с прозвището „Справедливият", който командувал атинските войски в битката при Платея, а след това бил и архонт. В политическия живот той бил противник на атинския демос и, разбира се, противник и съперник на Темистокъл, който застъпвал интересите на демоса и поддържал и отстоявал гледището, че Атина трябва да се развие като първостепенна държава по море. Съобразно със своите консервативни възгледи, които го свързвали със земевладелската група в Атика (т. нар. педиаки), Аристид бил и против войната по море с Персия, вследствие на което по предложение на Темистокъл бил остракизиран през 482 г. пр. н. е. и бил върнат в Атина непосредствено преди битката при Саламин, в която той взел дейно и успешно участие. Най-голямото постижение на Аристид като политически деец било организирането на Атинско-делоския морски съюз, при което той определил съответни парични вноски на отделните гръцки полиси, участвуващи в съюза.

[3] Елевтериите получили името си от епитета „елевтерийски" (т. е. „освободителен"), който бил даден на бога Зевс в чест на победата на гърците над персите и на освобождението на Елада. Този празник се празнувал в началото на декември.

Гърция.[4] Това предложение било прието и платейците се задължили да принасят всяка година заупокойни жертви в чест на падналите и погребаните на платейска територия елини. От шестия до десетия ден на месец маймактерий[5], който отговаря на месец алалкомений от беотийския календар[6], те организират и провеждат една тържествена процесия, която се открива с пукването на зората под звуците на бойна тръба, при което тръбачът тръби за атака. След това в шествието следват колесници, пълни с миртени клони и венци, черен бик, възлияние с вино и мляко в амфори и елей и благовонни масла във ведра, носени от свободни младежи, защото на никой роб не е позволено да се докосва до онези служби, тъй като мъжете, чиято памет се тачела в случая, били паднали за свободата...

Наскоро след това Аристид бил изпратен в качеството си на стратег на поход заедно с Кимон.[7] Той забелязал, че Павзаний[8] и другите спартански пълководци се отнасят надменно и сурово със съюзниците. Самият той бил любезен и човечен в отношенията си с тях и съветвал и Кимон да се отнася по възможност по-учтиво към всеки от тях във време на военните действия. Така той успял да отнеме хегемонията на лакедемонците по един незабелязан начин, не с оръжие и флота, нито пък с конница, а със своята снизходителност и човечна политика. (2) Симпатиите на гърците към атиняните вследствие на справедливостта на Аристид и любезните отношения на Кимон се засилили още повече поради надменността на Павзаний. Той винаги се отнасял грубо и високомерно с командирите на съюзните контингенти. Той им заповядвал да бият за наказание войниците и да им надяват желязна котва, с която той ги заставял да стоят цял ден. (3) Никой [от съюзниците] нямал право да реже преди спартанците тръстика за своето легло, да коси трева за сено на конете или пък да черпи вода от извора. Робите на Павзаний с щитове в ръце прогонвали всички, които приближавали. Когато веднъж Аристид искал да го упрекне за тези му действия и да го посъветва, Павзаний се намръщил, казал му, че е зает, и не го изслушал. (4) Тогава гръцките навархи и стратези, хиосците и лесбосците се явили пред Аристид и започнали да го убеждават да поеме главното командуване и да привлече на своя страна съюзниците, които желаели отдавна да се отделят от Спарта и да застанат на страната на атиняните. (6)... Най-сетне отпадналите съюзници преминали на страната на атиняните... (7). Тогава благоразумието на спартанците се проявило по един бляскав начин. Като видели, че неограничената власт развращава техните началства, те се отказали доброволно от хегемонията и престанали да изпращат военачалници да водят войни, като предпочели да имат благоразумни и скромни граждани, които зачитат родните обичаи, отколкото да господствуват над цяла Елада.[9]

24. Гърците въвели данък в известен размер за военни цели още във времето, когато спартанците държали хегемонията в свои ръце. Сега обаче те искали да установят точния размер на данъка за всяка отделна държава и успели да измолят от атиняните Аристид, като му поверили да събере сведения за териториалните размери на техните владения и за доходите

---

[4] С „ненакърнимост на имуществата и неутралитет“ са предадени гръцките думи ἄσυλοι καὶ ἱεροί т. е. „неподлежащи на ограбване и свещени“, думи, отнасящи се до платейците. За да се разбере по-точно значението на тези думи, добре е да се има пред вид, че още отрано някои гръцки храмове се стремели да бъдат признати от всички гърци като религиозни средища с особено значение и затова те полагали усилия да дадат възможност на всички гърци да се срещат в тях на определено време при мирна обстановка. През седмиците, които предхождали или пък следвали празненствата и игрите, организирани около тези общогръцки храмове, всички полиси прекратявали своите вражди. По време на големите религиозни празненства, организирани около тези храмове, ставали и големи панаири, на които се извършвали значителни търговски сделки. По този начин преддверията на големите гръцки храмове били едно от местата, където възникнало и се оформило междудържавното право в Гърция. Последното се проявило във вид на договори (т. нар. символи), чрез които се целело да се обезпечи на договарящите страни лична сигурност (ἀσφάλεια) и ненакърнимост на техните имущества (ἀσυλία), т. е. тяхното неограбване. Понякога всички гръцки полиси се съгласявали да дадат на даден град правото на прочуто светилище, ненакърнимост и неутралитет, какъвто е случаят с Платея.

[5] Маймактерий бил петият месец от атинския календар. Той отговаря приблизително на ноември от нашия календар и е получил името си от епитета „маймактес“, т. е. „бушуващ“, който се давал на Зевс.

[6] Платея, макар и предана съюзница на Атина, се води като беотийски град по своя беотийско-еолийски календар.

[7] Кимон бил син от брака на Милтиад, който командувал победоносно атинската войска в битката при Маратон, с една знатна тракийка. Той бил отявлен и амбициозен аристократ. След остракизирането на неговия съперник и противник от демократическата групировка Темистокъл и след смъртта на Аристид той взел властта в Атина. Неговото главно постижение по море е поражението, което атиняните нанесли под неговото командуване на персите при устието на р. Евримедонт. Едновременно с това Кимон направил доста много за укрепване надмощието на Атина в Егейско море. Той бил ярък привърженик на идеята за едно трайно разбирателство със Спарта и за едно насочване на завоевателните усилия на Атина срещу персите, докато Темистокъл гледал на Атинско-делоския морски съюз като на инструмент за отслабване на Спарта. Тази политика на Кимон го довела по-късно до конфликт с Перикъл. През 461 г. той бил остракизиран вследствие на провала на неговата проспартанска политика и умрял в изгнание.

[8] Спартански регент, комуто било поверено командуването на гръцките контингенти при Платея. Впоследствие въпреки своите успешни бойни действия в протоците (той окупирал Византион) Павзаний бил заподозрян в предателство в полза на персите и екзекутиран в Спарта.

[9] Този ход на външната политика на Спарта се обяснява не толкова със съображенията на „благоразумие и скромност“, колкото със страха на ръководната върхушка в Спарта от въстание на илотите. Спартиатите предпочитали да не пръскат своите сили във външни операции, а да ги държат съсредоточени и готови за действия срещу потиснатото население в Пелопонес.

от тях и да определи размера на вноската, която следвало да плаща всеки полис, като имал пред вид неговото положение, значение и възможности. Властта, с която разполагал Аристид, била огромна и цялата тежест на ръководството и администрирането на гръцките полисни дела легнала единствено върху неговите плещи. . .

25. Аристид обвързал освен това гърците с клетва и сам лично я положил от страна на атиняните, при което, след като изрекъл проклятие над главите на нарушителите на клетвата, той хвърлил в морето късове разтопено желязо.[10]

115. Голямото въстание на илотите в 464—454 г. пр. н. е.

Тукидид (I, 128, 2—5; 133, 134, 1—3, и 135) също описва заговора на Павзаний, насочен срещу спартанската аристокрация. Този заговор целел смъкването ѝ от власт с помощта на илотите, но в неговия успех била заинтересувана до голяма степен и Персия, с която Павзаний поддържал връзка. От приведения тук откъс от XI, кн. на „Историческата библиотека“ на Диодор става ясно, че Павзаний с основание виждал в лицето на илотите надеждни съюзници за осъществяването на своите амбициозни планове. Описаните в него събития отговарят по време на т. нар. III месенска война, която, от една страна, отслабила значително Спарта, а, от друга страна, улеснила твърде много засилването на Атина и нейната експанзия. Заговорът на Павзаний все пак бил осъден на неуспех, защото се опирал на слабо организираните илоти, въпреки че те били винаги готови да въстанат срещу своите потисници. Характерна в случая е и суровостта, с която спартанската аристокрация се разправила с Павзаний, който изхождал от нейната среда.

Диодор, XI, 63—64

63 (1) . . . По това време лакедемонците били сполетени от огромно и неочаквано бедствие, понеже в Спарта станало силно земетресение и разрушило къщите им до основи, като при това от тях загинали повече от двадесет хиляди души. (2) В течение на дълго време градът бил подложен на трусове, стените на къщите се рушели и множество хора загинали под техните развалини. Земетресението унищожило и голяма част от събраното в къщи имущество. (3) Лакедемонците възприемали това бедствие като наказание, изпратено им от някакво разгневено божество, но към това бедствие се прибавили и други опасности, вече от страна на хората, и то по следните причини.

(4) Бедата била именно там, че илотите и месенците, които били враждебно настроени към лакедемонците, отначало се държали спокойно, тъй като се боели от надмощието и силата на Спарта. Когато обаче те видели, че по-голямата част от тях загинали от земетресението, започнали да се отнасят пренебрежително към останалите, тъй като от тях останали незначителен брой живи, и като съединили силите си започнали война против лакедемонците. (5) Благодарение на своята предвидливост обаче лакедемонският цар Архидам[1] спасил много граждани изпод развалините и потеглил мъжествено на война срещу нападателите. (6) По времето, когато градът бил подложен на ужасите на земетресението, той пръв от всички спартанци грабнал пълното си въоръжение, избягал вън от града на открито поле и подканил останалите граждани да сторят същото. (7) Онези спартанци, които го послушали, избягнали опасността и останали живи. Цар Архидам ги построил в боен ред и се приготвил за война с въстаниците.

64 (1). А месенците, след като обединили силите си с илотите, се насочили най-напред към Спарта, като се надявали, че ще могат да я превземат вследствие на липсата на защитници на града. Когато обаче те узнали, че онези спартанци, които се били спасили от земетресението заедно с Архидам, били построени в боен ред и били готови да се сражават за родината си, се отказали от своето първоначално намерение, но след това заели едно укрепено място в Месения, започнали да предприемат нападения оттам и да опустошават Лакедемон. (2) А спартанците се обърнали тогава за помощ към атиняните и получили в подкрепа от тях войскови отряди. Като събрали също не по-малка помощ от другите свои съюзници, те се изравнили по сили със силите на противника. Те даже го превъзхождали отначало значително по сили, но по-сетне, когато у тях се породило подозрението, че атиняните възнамеряват да минат на страната на месенците, те се отказали от тяхната помощ, като казали, че другите съюзници са им достатъчни, за да могат да отблъснат надвисналата опасност. (3) Атиняните пък, като сметнали, че това е оскърбително за тях, се оттеглили на часа, а след това те били настроени враждебно към лакедемонците, като разпалвали все повече и повече враждата към тях. Поради това се започнало отчуждаването, а впоследствие гръцките полиси се разделили и започнали войни, които залели цялата Елада с огромни нещастия. Но тези събития ние ще разгледаме поотделно, когато му дойде времето. (4) Така лакедемонците се втурнали заедно със своите съюзници в Месения и обсадили Итома.[2] Тогава илотите отпаднали изцяло от лакедемонците, сключили военен съюз с месенците, като ту спечелвали победата във войната, ту търпели неуспехи. Нанасяйки си през цялото време взаимни поражения, противниците проточили войната и не могли да я завършат в продължение на десет години.

---

[10] Този старинен обред означавал, че договорът ще остане в сила, докато късовете желязо не изплуват на повърхността, т. е. вечно.

[1] Става дума за Архидам II, известен в историята главно с опустошителните нахлувания, които спартанската войска предприемала ежегодно в Атина по време на Пелопонеската война.

[2] Тъй се наричало едно старо и укрепено селище в Месения, разположено на един планински склон на десния бряг на р. Памисос.

116. Намесата на атиняните във войната на Спарта срещу месенците и илотите

Тукидид, I, 102—103

102 (1). Тъй като войната с обсадените в Итома месенци и илоти се проточила, лекедемонците повикали на помощ освен другите си съюзници и атиняните. Последните се присъединили към тях с един значителен отряд начело с Кимон. (2) Лакедемонците повикали атиняните главно поради това, че те били известни със своята опитност в обсадното изкуство, което, както те се уверили през време на проточилата се война, им липсвало, защото иначе щели да превземат крепостта със сила. (3) Този поход докарал за пръв път работите между атиняните и лакедемонците до открита вражда, тъй като, когато укреплението не могло да бъде превзето със сила, лакедемонците, опасявайки се от смелостта на атиняните и от тяхната склонност към преврати, пък и смятайки ги освен това за хора от чужд произход, се разтревожили да не би по време на своя престой в Лакедемон да извършат по внушение на итомците някакъв преврат. Поради тези причини лакедемонците освободили единствено атиняните от своите съюзници. При това те не им разкрили своите подозрения, а им казали само, че не се нуждаели повече от тях. (4) Атиняните схванали обаче, че ги отпращат не по тази причина, която, разбира се, би била по-приемлива, а вследствие на някакво подозрение. Поради това те силно се разгневили и понеже не желаели да понасят обиди от страна на лакедемонците, веднага щом се върнали у дома си, скъсали сключения с лакедемонците против персите съюз и сключили съюз с аргосците — техните неприятели. След това атиняни и аргосци сключили съюз и с тесалийците, скрепен с еднакви клетви.

103 (1). През това време итомците, които не били в състояние да издържат повече, на десетата година капитулирали пред лакедемонците при условие, че те ще напуснат Пелопонес и че няма вече да се връщат в него и че всеки от тях, който бъде заловен тук, да стане роб на онзи, който го залови. . . . (3) Итомците се изселили заедно с жените си и децата си, а атиняните, разбира се, от омраза към лакедемонците ги приели и заселили в Навпакт, който те немного преди това успели да отнемат от локрийските озолци. (4) Към атинския съюз се присъединили също тъй и мегарците, които отпаднали от лакедемонците поради това, че коринтците водели с тях война за граничната област. Атиняните заели Мегара и Пеги и издигнали за мегарците дългите стени от града Мегара до [пристанището] Нисѐя, като поставили там гарнизон. Оттук главно води началото си ожесточената вражда на коринтците към атиняните.

117. Калиевият мир

Периодът от 478—431 г., който в гръцката история е известен под името пентаконтаетѝя, т. е. петдесетгодишнина, се характеризира във външнополитическо отношение с противоречия между Атина и Персия, от една страна, и между Атина и Спарта, от друга страна. През този период наймощен по съсредоточаване на сили е несъмнено Атинско-делоският морски съюз. Осланяйки се именно на него Атина се заема да води война срещу Персия. Победите на атинските морски сили над персите във водите на Кипър, за които се говори в предходния откъс, дали възможност на Перикъл, който тогава е вече начело на атинската политика, да започне преговори за сключването на един почетен мир с Персия. В същност и двете страни имали интерес от сключването на мира. Персийският цар бил сериозно загрижен за хода на въстанието, което било тогава избухнало в Сирия под покровителството на Мегабаз, а атиняните имали сериозни основания да се опасяват от поведението на Спарта. Мирът, който бил сключен през 449—448 г. пр. н. е., носи името на Калий, сродник на Перикъл, който бил натоварен да води преговорите с персите в Суза. Макар и да не бил някакъв особен триумф за външната политика на Атина, за какъвто го представят атинските ора̀тори от IV в. пр. н. е., все пак Калиевият мир означава поврат͏ен момент във външната политика на Гърция и специално на Атина.

Диодор, XII, 4, 4—6

4 (4). Когато цар Артаксеркс узнал за поражението на своите войски на о. Кипър, той започнал да се съвещава със своите приближени относно военното положение и решил, че ще бъде изгодно да сключи мир с гърците. И затова той изпратил на своите военачалници и стратези на о. Кипър писмени инструкции за постигане споразумение с елините на всяка цена. (5) Затова от Артабаз и Мегабаз[1] били изпратени в Атина пратеници, които да водят преговори относно условията на мира. Атиняните приели условията на пратениците и самите те образували едно пълномощно пратеничество, начело на което бил поставен Калий, синът на Хипоник. Споразумението за мир между атиняните и техните съюзници, от една страна, и персите, от друга страна, било сключено при следните условия. Всички гръцки градове по крайбрежието на Мала Азия да бъдат автономни, а сатрапите на персийския цар не бивало да плават по море по-далеч от разстоянието, което можело да се измине в течение на едно пътуване от три дни, а между Фазелида и Кианейските скали[2] не бивало да се движат големи военни кораби. В случай, че царят и атиняните приемат тези условия, атиняните не бива да навлизат с въоръжена сила в териториите, които се намират под властта на царя [Артаксеркс]. (6) Като сключили мир при тези условия, атиняните оттеглили войските

---

[1] Така се казвали персийските сатрапи, които ръководели военните действия срещу гърците. Първият от тях командувал морските сили, а вторият бил начело на сухопътните войски.

[2] Тези скали били в същност два малки острова при входа на Тракийския Боспор (дн. Босфор) в Черно море.

си от о. Кипър, хвалейки се с бляскавите победи, които извоювали, и с твърде изгодните условия, при които сключили мирния договор.

ЗАСИЛВАНЕ НА АТИНА СЛЕД ГРЪКО-ПЕРСИЙСКИТЕ ВОЙНИ

118. Положението на атинските съюзници в началния стадий на Атинско-делоския морски съюз. Декрет на атинското народно събрание за гр. Еритре

Този важен надпис от около 470—455 г. пр. н. е. е намерен на Акропола в Атина, недалеч от Ерехтейона. Той се състои от 4 части: 1) уводна; 2) изброяване на религиозните задължения на еритрейците (жителите на йонийския гр. Еритре на малоазийския бряг срещу о. Хиос); 3) регламентиране на назначаването, състава, възрастта, броя и др. на членовете на съвета; 4) разпореждания, засягащи правосъдието в Еритре.

Преводът на надписа е направен по изданието на *M. N. Tod*, Greek Historical Inscriptions, I, № 29.

I. . . . председателствуваше, а . . . направи следното предложение: еритрейците са длъжни да закарат на празника на великите Панатенеи месо на стойност не по-малка от три мини и да разпределят това месо от Еритре между лицата, които се грижат за извършването на жертвоприношенията [хиеропите], като на всекиго от тях дадат месо на стойност една драхма. В случай че еритрейците докарат на жертвоприношенията жертвени животни, чиято стойност не достига три мини, както е уговорено в споразумението, лицата, които са натоварени да се грижат за жертвоприношенията, трябва да купят [допълнително] жертвени животни, а еритрейският народ смята необходимата за тази цел сума за свое задължение. А от месото на жертвените животни да се отдели на онези, които желаят.

II. Съветът на еритрейците трябва да бъде избран чрез гласуване с бобени зърна в състав от сто и двадесет души. Избраните трябва да бъдат подложени на проверка [докимасия] и онези, които не са навършили тридесетгодишна възраст, не трябва да бъдат членове на съвета.

Съдебното решение трябва да почива върху улики. Членовете на съветите не могат да бъдат такива по-малко от четири години. Съветът в своя пълен състав, наблюдателите [„епископите“, които били от Атина] и началникът [на атинския гарнизон в Еритре] трябва да отхвърлят или вземат решенията, докато всички останали въпроси са от компетенцията на съвета и началника на гарнизона.

Всеки, на когото предстои да заседава в булето на еритрейците, е длъжен, преди да пристъпи към изпълнението на своите функции, да се закълне в Зевс, Аполон и Деметра, като призове проклятие върху себе си и върху своите деца в случай, че наруши клетвата си. Клетвата трябва да се съпровожда с изгарянето на клетвено животно.

Съветът трябва да взема своите решения по указания погоре закон. Ако обаче той не бъде съблюдаван, то членовете на съвета да бъдат наказвани с глоба в размер от 1000 драхми или пък народът на Еритре трябва да постанови в събранието те да бъдат снети от длъжност. Булевтите са длъжни да произнасят следната клетва: „Ще вземам през време на своята длъжност като член на съвета според силите си най-мъдри и справедливи решения по отношение на народа на Еритре, на атиняните и на съюзниците и не ще изменя нито на атинския народ, нито на съюзниците и нито сам ще се подведа, нито пък ще подвеждам другите и самият аз не ще премина на страната на неприятеля, нито пък ще уговарям някой друг да окаже прием на когото и да било от преминалите на страната на персите без знанието на атиняните и на народа на Еритре. Нито пък ще им позволя там да останат без знанието на атиняните и народа.“

Освен това, ако някой еритреец убие друг еритреец, той трябва да бъде наказан със смърт. В случай че бъде осъден на пожизнено изгнание, то той няма право да пребивава и на атинска територия, пък и на територията на съюзниците, а неговото имущество подлежи на конфискация от хазната на Еритре. Ако някой залови някое лице, което е предало Еритре в ръцете на тиранин, то той самият може да накаже със смърт заловеното [от него] лице, а също тъй и неговите деца в случай, че децата му не заявят за своето приятелско отношение към народа на Еритре и атиняните. Цялото имущество на екзекутирания трябва да бъде декларирано и представено, като половината от него трябва да получат децата му, а другата половина подлежи на конфискуване. По същия начин и ако някой залови някой предател спрямо атинския народ или гарнизон в Еритре. . .

По-нататък текстът на надписа е толкова повреден, че остатъците от него не дават никакъв свързан смисъл.

119. Превръщането на Атинско-делоския морски съюз в атинско архе (великодържавие)

Тукидид, I, откъси от 97—99

97. Държейки в ръцете си хегемонията над съюзниците, които отначало били автономни и имали съвещателен глас на общото събрание, ето що предприели и извършили атиняните в своето вътрешно управление през време на войните и в промеждутъка от Мидийската [Персийската] до Пелопонеската война спрямо варварите, спрямо разбунтувалите се свои съюзници и спрямо онези пелопонесци, с които им се налагало да имат работа във всеки конкретен случай.

98. Преди всичко атиняните под командата на Милтиадовия син Кимон превзели след обсада град Ейон[1] на р. Стримон, който бил зает от персите, и хвърлили жителите му в робство. (2) След това те превърнали в роби жителите на о. Скирос[2], който бил населен с долопци[3], и заселили сами[4] те острова. (3) Атиняните водели война и против жителите на града Карист без участието на останалите евбейци и след известно време се споразумели по мирен начин с тях. (4) След това атиняните воювали с отпадналите от тях наксосци и ги принудили да капитулират чрез обсада.[5] Това бил първият съюзен град-държава, който бил заграбен от атиняните въпреки съществуващия помежду им съюзен договор. Впоследствие същата участ сполетяла един след друг всички останали градове.

99. (1) Освен другите причини за отпадането на съюзниците от Атина измежду най-важните били следните: дефицитите [недоборите] при внасянето на фороса, отказите за доставки на кораби и войска в случай че даден град бил задължен да стори това. Наистина атиняните постъпвали сурово и чрез прилагането на принудителни мерки дразнели съюзниците, които не били привикнали на подобни бруталности или пък не желаели да ги понасят. (2) Но и в друго отношение атинската хегемония съвсем не била по вкуса на съюзниците в същата степен, както в началото, пък и в съвместните военни начинания между атиняните и съюзниците им не съществувало равенство. Атиняните с голяма леснота принуждавали въстаналите към подчинение.

(3) Виновни за това били и самите съюзници. Поради своята неохота към военната служба, както и поради нежеланието си да се отделят от родината си повечето от съюзниците се нагърбили с паричен данък вместо с доставките на кораби и с това да внасят в пари онзи дял, който им се падал за тяхната [на корабите] издръжка. По такъв начин флотата на атиняните се увеличавала със средствата, които внасяли съюзниците, а последните в случай на въстание потегляли на война неподготвени и без нужния военен опит.

---

[1] Ейон се намирал на устието на р. Струма и бил превърнат в атинска колония, която след основаването на Амфиполис служела като пристанище на този град.

[2] Скирос, остров в Егейско море, е разположен на североизток от о. Евбея. Жителите му били наказани тъй строго от атиняните, защото през време на персийските войни подобно на гр. Карист, на южния бряг на Евбея, били на страната на персите.

[3] Долопците са племе, близко по произход с тесалийците; едно от дванадесетте племена, членуващи в делфийската амфиктиония.

[4] Това заселване станало през 474—472 г. като атинска клерухия.

[5] Капитулацията на Наксос станала в 470—469 г. пр. н. е.

120. Укрепване на атинската държава и възнагражденията на длъжностните лица в нея

Аристотел, Атинската държава, 23—24

23 (1). И тъй до този момент държавата напредвала и растяла постепенно, развивайки се успоредно с растежа и закрепването на демокрацията. След мидийските войни обаче се засилило влиянието на съвета на ареопагитите, който започнал да управлява града, без да получи мандата за това по силата на каквото и да било решение, а защото на него се дължал успехът в морската битка при Саламин. Защото тъкмо когато стратезите се намирали в безизходно положение и били разгласили всеки да се спасява, както може, съветът на ареопагитите намерил средства и раздал на всеки гражданин по осем драхми, като по този начин ги накарал да се качат на корабите. (2) По тази причина именно атиняните се подчинявали на авторитета на ареопага и действително управлението на атиняните по това време било много добро, защото през този период те били добре подготвени и обучени за война. Тогава те успели да добият надмощието по море въпреки волята на лакедемонците.[1] (3) Водачи на демократите по това време били Лизимаховият син Аристид и Темистокъл, синът на Неокъл. Вторият минавал за извънредно способен във военното дело, а първият — в политиката, като освен това превъзхождал съвременниците си със своята справедливост. Поради това именно към единия те се обръщали като към пълководец, а към другия като към съветник.[2] (4) Тъй като двамата, макар и да били съперници, се грижели общо за строежа на градските стени,[3] а пък за да отпаднат йонийците от съюза с лакедемонците, станал причина Аристид, който издебнал момента, когато лакедемонците били станали ненавистни вследствие на държането на Павзаний[4]. (5) Аристид определил първите вноски на съюзните градове в съюзното съкровище три години след морската битка при Саламин, когато бил архонт Тимостен,[5] и се задължил с клетва пред йонийците да има с тях същите приятели и неприятели, като за потвърждение на ненарушимостта на договора хвърли късове желязо в морето.[6]

---

[1] Според *Плутарх,* Биографията на Аристид, 23, това било извършено със съгласието на спартанците.

[2] Въпреки тези думи на Аристотел, които се отнасят до Аристид, не би трябвало да се забравя, че и той имал значителна военна опитност и бил начело на военните действия по време на битката при Платея и в експедицията срещу Византион.

[3] Аристотел има пред вид т. нар. „Дълги стени“ („Дълги бедра“), които свързвали Атина с главното пристанище Пирей; вж. *Тукидид,* I, 89.

[4] За Павзаний вж. *Аристотел,* Атин. държ. 23, 4—5 и *Херодот,* IX, 10 и IX, 19—75, както и *Тукидид,* I, 128 сл.

[5] 478—477 г. пр. н. е.

[6] Същото се разказва и у *Плутарх,* Биографията на Аристид, 25; спо-

24 (1). След това, когато държавата почувствувала, че укрепва, и били събрани големи парични средства, Аристид посъветвал атиняните да се доберат до хегемония, а гражданите — да се преселят от селата и да живеят в града. „Прехрана — казал той — ще има там за всички; и за онези, които ще участвуват във военните походи, за онези, които ще носят гарнизонната служба, пък най-сетне и за онези, които ще се занимават с обществени работи. И тогава те ще вземат в свои ръце хегемонията.“ (2) Като послушали този съвет и се сдобили с власт, атиняните започнали да се отнасят деспотично към всички съюзници с изключение на хиосците, лесбосците и самосците[7] (тях направили пазачи на своята власт, като им позволили да имат самоуправление и да властвуват над онези, които те управлявали дотогава). (3) Освен това атиняните осигурили на мнозинството от народа лесно препитание, и то по начина, предложен от Аристид. Работата се състояла в това, че от данъците, налозите и съюзниците се издържали повече от 20 000 души, тъй като имало 6000 души съдии, 1600 души стрелци и освен това 1200 конници, 500 членове на съвета и 500 пазачи на корабостроителниците. Освен това в града имало 50 души пазачи на крепостта, около 700 души чиновници в метрополията и около 700 души в чужбина. Освен това, когато впоследствие избухнала Пелопонеската война, имало 2500 хоплити, 20 кораба за охрана на крайбрежието, а към тях и още други кораби, които превозвали гарнизонните части, достигащи на брой до 2000 души и избирани с бобово жребие[8]. Накрая идвали тези, които получавали издръжка от пританеума, сираците и стражата на затворниците. Издръжката на всички тези изброени длъжностни лица била за сметка на държавата.

121. Борбата на Перикъл срещу олигархите и неговите социални мероприятия

Плутарх, Биография на Перикъл, 11—12 и 14

11 (1). По това време аристократите, като виждали, че Перикъл, който още преди това [т. е. преди смъртта на Кимон] се ползувал със силно влияние, сега се бил издигнал извънредно много над останалите граждани, се постарали да му противопоставят един човек, който могъл да му излезе на глава и да попречи неговото извънредно влияние да се изроди в еднолична власт. И тъй аристократите противопоставили срещу него Тукидид[1] от дема Алопека, зет на Кимон, който бил разумен човек и който не притежавал наистина пълководческите способности на Перикъл, но който го превишавал в политическото си умение и със способностите си да говори пред народа и да ръководи неговите събрания. И тъй като Тукидид не излязъл никога от града и се стараел винаги да предизвиква за борба Перикъл, противопоставяйки му се по всички трибуни, в скоро време успял да установи едно равновесие на политическите сили в държавата...

11 (3). Поради това най-вече (а именно че олигархите начело с Тукидид имали изгледи да вземат връх в споменатите борби) Перикъл, като отпуснал още повече юздите на народа, започнал да управлява, правейки всичко възможно да му се харесва във всяко отношение. Неговите мисли били насочени постоянно към това, как да му организира по-често колкото е възможно повече всенародни зрелища, угощения на държавни разноски, да устройва тържествени процесии, с една дума, да култивира у градското население вкус към културните удоволствия. Всяка година той изпращал шестдесет триери по море, чийто многоброен екипаж се състоял от малоимотни атински граждани, които по този начин служели срещу заплата в продължение на 8 месеца през годината, слизали до морското дъно и го изучавали, за да станат опитни в морското дело. (4) Освен това Перикъл изпратил хиляда клерухи на Тракийския Херсонес, на остров Наксос — 500 души, а на остров Андрос — половината от това число [т. е. 250] и хиляда души в Тракия, и то в района, който граничи със земята на тракийското племе бизалти[2]. Освен това той изпратил други колонисти в Италия (Долна), които да заселят отново град Сибарис, който сега бил наречен Турии[3]. Чрез тези свои мероприятия Перикъл се стремял да освободи града от ленивата и поради своето бездействие

ред *Херодот*, 165, фокейците, които основали на о. Кирн (дн. Корсика) колония Алалия, се зарекли да не се завръщат в родните си места и преди това те хвърлили голям къс желязо в морето.

[7] О-в Самос изгубил това свое привилегировано положение след потушаването на въстанието, избухнало в 440 г. пр. н. е. Привилегиите на Лесбос били отнети през 428 г. пр. н. е., а същата участ сполетяла Хиос в 425 г. Хиос бил напълно обезправен през 412 г. пр. н. е.

[8] При тези избори употребявали две урни. В едната се пускали глинените чирепчета(ὄστρακα), на които били написани имената на кандидатите, а в другата — бели и черни бобови зърна. От едната урна изваждали плочките с имената на кандидатите, а от другата — бобовите зърна. Онези, които получавали повече бели зърна, се смятали избрани.

---

[1] Тукидид, синът на Мелезий, произхождал от знатната атическа върхушка и още от времето на Темистокъл бил един от водачите на олигархите. От 449 г. насам той бил несъмнено най-сериозният противник на Перикъл. Този Тукидид не бива да се смесва с великия атински историк.

[2] Бизалтите населявали областта на запад от долното течение на р. Стримон (Струма). В следващия документ, поместен в христоматията, се описва основаването на атинската колония Брея в Тракия. Може би точно Брея била градът, идентичен с атинската колония в Тракия, за която говори Плутарх.

[3] Гр. Сибарис, разположен на Тарентския залив, бил разрушен от гр. Кротон в 510 г. пр. н. е. Недалеч от развалините на Сибарис възникнал новият гр. Турии, при чието основаване участвувал и историкът Херодот (444 г. пр. н. е.).

неспокойна тълпа, а, от друга страна, да облекчи положението на малоимотните слоеве от народа. Освен това той желаел да държи съюзниците в страх и в респект, като основавал в непосредствено съседство с тях атински колонии. По този начин съюзниците, бидейки под надзор, не могли и да помислят за преврат и отпадане.

12 (1). Онова обаче, което причинявало най-голяма радост на атиняните и с което те най-много се гордеели, и което предизвиквало най-голямо удивление у всички хора, единствено може да служи като доказателство на Гърция, че всичко, което се разказва за нейното минало могъщество и за нейните старинни богатства, не са празни приказки. Това били великолепните храмове и други обществени постройки в Атина. И точно тези мероприятия от всички дела на Перикъл били предмет на най-завистливи нападки и ожесточени упреци от страна на неговите противници. Последните викали по събранията, че атинският народ се покрива със срам, като си присвоява всички парични средства на Гърция, които той пренася в Атина от Делос. . .

(2) Противно на това обаче Перикъл обяснявал на народа, че той не е длъжен да дава отчет на съюзниците за начина, по който той употребява техните пари, щом като воюва заради тяхната отбрана и отблъсква от тях нападенията на персите. По-нататък той обяснявал на атиняните, че съюзниците им не доставят нито флота, нито пехота, нито конница, а плащат само парични суми и че тези, които са ги получили, ги употребяват за онези цели, за които са предназначени, тъй че тези суми принадлежат не на оня, който ги е дал, а на оня, който ги е получил. По-нататък Перикъл наблягал на това, че тъй като градът е снабден с всичко необходимо за война, би трябвало излишните парични средства да се употребят за строежи, които, след като бъдат завършени, ще донесат вечна слава на гражданите и които по време на извършването на работите ще донесат значително материално благосъстояние, тъй като вследствие на това ще се прояви всевъзможната човешка дейност, която ще бъде в състояние да задоволява различни човешки потребности; последните, оживявайки, от една страна, всички занаяти, не ще оставят, от друга страна, да се стои със скръстени ръце. По този начин почти целият град ще бъде на заплата и сам ще се грижи за своето благоустрояване и прехранване.

(3) На младите и здрави хора се давала във време на война заплата от държавата, но желанието на Перикъл било и неподлежащата на военна служба занаятчийска маса[4] да участвува в доходите, като не ги получава обаче със скръстени ръце и без да прави нищо. По тази причина той предложил на народа проекти за грандиозни строежи, както и плановете за

---

[4] Това били тетите, които не служели в конницата и пехотата.

извършването на крупни архитектурни мероприятия, които изисквали от своите изпълнители и изкуство, и продължително време, за да може по този начин населението, което остава у дома си, да има правото на участие в тази дейност и да се ползува от приходите на държавата на равни начала с матросите, с онези, които служат в гарнизоните или пък в пехотата.

(4) Затова и държавата разполагала със строителни материали, като камък, мед, слонова кост, злато, абаносово и кипарисово дърво, а освен това и със занаятчии, умеещи да обработват тези материали, като дърводелци, скулптори, ковачи и майстори на бронзови изделия, каменоделци, майстори по оцветяване на златото, майстори по изработване на слонова кост в размекнато състояние, художници, майстори — оцветители на изделия от емайл, гравьори, както и такива, които се занимавали с експедицията на стоките и с техния превоз по море, като търговците на едро, матросите, школуваните кормчии, пък и такива, които били опитни в превоза на стоките по сухо, като колари, файтонджии, сарачи, въжари, седлари, работници — строители на пътища, и рудокопачи. Така както пълководецът разполага със своя специална войска, тъй и всеки от тези занаяти разполага с една достатъчна по брой мобилизирана армия от работници, която се набира от средата на тетите и на обикновените [неквалифицирани] работници и служи като оръдие на труда и като работна сила. По такъв начин изброените занаяти се разпределяли, ако можем да се изразим така, между хора и от двата пола, намиращи се на различни възрасти, а чрез това благосъстоянието се разпределяло и разпространявало между отделните граждани. . .

14. Тъй като ораторите, привърженици на Тукидид, викали непрекъснато срещу Перикъл, като го упреквали, че разпилява паричните средства и доходите на държавата, той отправил запитване до народа в събранието дали наистина той е извършил толкова големи разходи. . .

Накрая борбата на Перикъл срещу Тукидид се изострила до такава степен, че станало нужно или Перикъл да го прогони чрез остракизъм, или пък той самият да бъде остракизиран. Обаче Перикъл взел връх над Тукидид, прогонил го и разтурил по този начин опозиционната фракция.

122. Колонизационната политика на Перикъл. Атинска експанзия по бреговете на Егейска Тракия

Атински надпис[1] за основаването на колонията Брея[2] на егейския бряг на Тракия около 447—445 г. пр. н. е. — текст по *M. Tod,* G. H. I, № 44.

---

[1] Този фрагментиран надпис, намерен през 1833 г., е запазен във вид на два големи отломъка от една мраморна стела в Ерехтейона.

[2] Точното местоположение на тази гръцка колония не е установено. Може би *Плутарх,* Биография на Перикъл, гл. 11, има пред вид Брея, ко-

... Ако някой от [колонистите] вземе със себе си имущество [в Брея,] то от това имущество да бъде лишен не само онзи, който го е изнесъл по измамнически начин [от Атина], но и онзи, който е записал имуществото. Колонистите са длъжни да доставят стада кози, необходими за жертвоприношенията на своята колония, и то в размер, какъвто те намерят за необходим. Трябва да се избере и комисия от десет души геономи, по един от всяка фила, за разпределението на земята [между колонистите]. Тези десет души именно да имат грижата за разпределението на земята. А Демоклид да уреди и управлява колонията, но самостоятелно и колкото може по-добре. Онези късове земя, които са нарязани и оповестени от по-рано, да се запазят там, но нови да не се режат. За празника на великите Панатенеи да се изпращат редовно [в дар] бик и всеоръжие, а за празненството на Дионисиите — фалическо изображение [символизиращо плодородието]. В случай че някой започне война със земята на колонистите[3], градовете трябва да им се притекат на помощ по най-бързия начин, както пише изрично в договора по отношение на градовете, намиращи се в Тракия. Текстът на това постановление [на народното събрание] трябва да бъде издълбан върху мраморна стела и да бъде изложен в града. Колонистите са длъжни да представят тази стела и на своите магистрати [в Брея]. В случай че някой решава въпросите в разрез с постановлението, чийто текст се съдържа на стелата, или пък някой оратор излезе публично и в своите речи се стреми да подбуди другите към нарушаване или отменяване на някои точки от това постановление, то той самият и децата му да бъдат лишени от граждански права и да се конфискува имуществото му, като една десета част бъде посветена в полза на богиня Атина, в случай че самите колонисти не предявят искания по отношение на нея. А онзи, който се запише в групата на колонистите, когато е мобилизиран и участвува във военен поход, е длъжен, като се завърне в Атина, да се засели в Брея в срок от 30 дни. И самата колония трябва да

гато говори за основаните от Перикъл клерухии на тракийския Херсонес, на о. Наксос и Андрос, защото той добавя между другото: „Той [т. е. Перикъл] изпратил хиляда души атински клерухи в земята на бизалтите, които да основат там колония“, и завършва това място със сведението за основаването на гр. Турин в Южна Италия. За по-нататъшната съдба на града не се знае засега нищо повече. По всяка вероятност обаче тази атинска колония имала съдба, подобна на колонията, която преди това атиняните основали в местността Енеаходой (Деветте пътища), недалеч от устието на Струма. Местното тракийско население оказало ожесточена съпротива на неканените гости и при пръв удобен случай гледало да ги пропъди от своята земя. Както Енеаходой, тъй и Брея вероятно били разрушени от тракийското племе едонци, а във втория — бизалтите. Самото име Брея (Брия) означава на тракийски език „град“.

[3] Тук трябва да разбираме градовете, членуващи в Атинския морски съюз, намиращи се в съседство с Брея.

бъде основана в тридесетдневен срок. А Есхил трябва да набави паричните средства, необходими за изпращането и пътуването на колонистите.

Фантокъл внесе по отношение на група колонисти предложение да се вземе решение и да се формулира постановление, подобно на постановлението на Демоклид. На Ерехтейската притания бе възложено да доведе Фантокъл със себе си на първото заседание на булето, а в Брея да се изведе и основе колония от средите на тетите[4] и зевгитите.

123. Избрани места от т. нар. Псевдоксенофонтова „Атинска държава“

Този прочут малък трактат е по всяка вероятност творба на неизвестен атински олигарх, който го е съставил в първите години на Архидамовата война, т. е. първия период на Пелопонеската война. Като terminus ante quem за издаването на този трактат, който се е запазил до наши дни между съчиненията на Ксенофонт, се смята лятото на 424 г. пр. н. е. Обстоятелството, че този трактат още в древността е попаднал в корпуса на Ксенофонтовите творби, се обяснява с подчертано олигархическите идеи на този автор и с това, че той бил, както е известно, автор на „Дакедемонската държава“, която била написана с нескривани симпатии към спартанския обществен строй. Днес обаче може да се смята за доказано поне това, че въпросната „Атинска държава“ не е писана от Ксенофонт, а от друг атински олигарх, който е живял цяло поколение преди него. Перото на този писател е било движено от не по-малка омраза към атинската робовладелска демокрация, отколкото перото на Ксенофонт, но все пак той е рисувал картината на атинската демокрация по едно време, когато тя се е намирала още във възход. Авторът на Псевдоксенофонтовата „Атинска държава“ е бил за разлика от сравнително повърхностния Ксенофонт добър наблюдател и отличен публицист.

Значението на Псевдоксенофонтовата „Атинска държава“ не само като олигархически извор за историята на Атина, но изобщо като извор, критикуващ историческото развитие на гръцката робовладелска демокрация, проличава особено ярко, когато съпоставим нейното съдържание с онова, което намираме в повечето от останалите атински извори за гръцката демокрация, които в по-голяма или в по-малка степен представляват нейна апология.

I, 1. Що се отнася до държавния строй на атиняните, аз, разбира се, не съм в състояние да се възхищавам от това, че те са избрали тъкмо тази форма на държавно управление, защото, избирайки я, те едновременно с това са дали своите предпочитания на един държавен строй, при който простите и долни хора са по-добре поставени от знатните и благородните. По тази именно причина аз не съм в състояние да се възхищавам от това. Сега обаче аз ще докажа и това, че атиняните, след като веднъж са се решили да приемат този държавен строй, правят всичко възможно да го запазят и да го уредят във всяко друго отношение съобразно с това и че според мнението на останалите гърци те тъкмо тук грешат.

---

[4] От това място се вижда, че като колонисти са били изпращани предимно от средите на по-малоимотните свободни слоеве от населението.

I, 2. Преди всичко аз трябва да кажа, че тук бедняците и простият народ имат напълно справедливо преимущество пред знатните и богатите, и то затова, защото тук само демосът е онзи, който движи корабите [във флотата] и по този начин създава онова положение на надмощие на гр. Атина. Така кормчиите, челниците на гребците, началниците на поделенията от по петдесет души, лоцманите, майсторите-корабостроители са тези хора, които придават мощта на държавата, и то в много по-голяма степен, отколкото хоплитите, знатните и изобщо аристократите. При такива обстоятелства напълно естествено е при обичайното сега съществуващо избиране с жребий всички да имат достъп до държавните длъжности и всеки гражданин, когато пожелае, да има свободата да се изкаже публично.

I, 3. Народът счита изобщо за ненужно да се домогва до онези длъжности, които носят спасение, когато са заети от благородни хора, а излагат на опасности целия народ, когато са заети от неблагородни. Народът смята също така, че не е в негов интерес да взема нито длъжностите на стратезите, нито пък на хипарсите. Защото народът схваща много добре, че има много по-голяма полза от това да не заема и изпълнява той лично тези длъжности, но да предоставя тяхното заемане и изпълняване на най-заможните и силни хора. Към всички онези длъжности обаче, които са така устроени, че носят у дома му заплата и други изгоди, към тях народът се домогва охотно.

I, 4. Има мнозина, които се чудят, задето навред [в Атина] простият и беден народ, с една дума демократите, се предпочитат пред знатните. А тъкмо това е едно сигурно средство за запазване демокрацията. Защото, когато именно бедните и хората от народните низини, с една дума, когато простите хора са поставени добре и когато тези хора се увеличават, тогава те подсилват и демокрацията. Когато обаче богатите и благородните са добре поставени, тогава именно демокрацията подсилва позициите на една сила, враждебна на себе си.

I, 6. Някой би казал, че не е благоразумно всички тези хора да бъдат допускани безразборно да държат речи и да участвуват в съвета, а това да се позволява само на най-даровитите и изобщо на най-доблестните мъже. Атиняните обаче и в това отношение са измислили най-изгодното за себе си, като са дали право и на най-простите да говорят в събранията. Защото, в случай че биха говорили и биха внасяли предложения само знатните, това би било само от полза за тях, но не и за народа. Сега обаче, тъй като всеки, който пожелае, може да вземе думата, за да държи реч, и най-простият и най-долният гражданин би могъл, щом стане да говори, да налучка онова, което е в негов интерес и в интереса на нему подобните.

I, 7. Някой би могъл да възрази на това: „Какво собствено би могъл да измисли подобен човек, което да е от полза за него и за народа“? Атиняните схващат обаче много добре, че тъкмо такъв човек с цялото си невежество и простотия, съчетани с добронамереност, е много по-ценен от добродетелта и издигнатостта на знатния, съчетани с враждебност.

I, 10. От друга страна пък, в Атина робите и метеките са разюздани до възможния краен предел и там нито можеш да биеш роба, нито пък той може да ти стори път да минеш. Аз ще ти дам пояснения защо тъкмо в Атина съществува този местен обичай. Ако обичаят би позволявал на някой свободен човек да бие роба, чужденеца или освободения роб, то и самият атински гражданин би станал твърде често жертва на подобен побой, защото действително простият народ в Атина по своето облекло по нищо не се различава от робите и от метеките, пък и по отношение на цялата си останала външност той никак не се различава от тях.

I, 11. Ако обаче някой се чуди и на това, че в Атина на робите се позволява да водят разкошен живот и някои даже да живеят великолепно като големци, ще излезе може би, че и това се върши в Атина напълно съзнателно. В страни, които имат флотски сили, там робите трябва да служат по необходимост срещу заплащане в пари и дори да бъдат свободни, за да могат по този начин да се получат печалби от техния труд. Там, където робите представляват богатството на своите господари, не е разумно робът ми да се бои от тебе, както в Лакедемон, където наистина робът ми се боеше от тебе. Защото, щом като твоят роб се бои от мене, твърде вероятно е, че той би ми предал дори парите си, за да не рискува живота си.

I, 12. Затова ние сме дали на робите същата свобода на словото,[1] каквато и на свободните, а също и на метеките[2], както на гражданите, защото държавата се нуждае от метеки и заради флотата, и заради многобройните занаяти. Ето защо и ние, давайки на метеките еднаква свобода на словото, постъпваме благоразумно и далновидно.

II, 1. . . . Атиняните превъзхождат обаче всички свои съюзници, които им плащат данъци, даже и по сухо и смятат, че за тях е достатъчно да разполагат със сухопътни сили, които превъзхождат силите на техните съюзници.

II, 2. Ето обаче още едно предимство, което атиняните дължат на благоприятната съдба. Онези народи, които са покорени от една сухопътна сила, имат възможност да се съберат от отделните малки градове и да обединят силите си и тогава да воюват срещу своите покорители. Подобно обединяване на силите на градовете на едно място е невъзможно обаче при хора, които живеят пръснато по острови, защото морето се намира помежду им, и онези, които властвуват, държат в ръцете си и надмощието по море; но даже и тогава, когато островитяните биха имали възможност да се съберат незабелязано на едно и също място (имам пред вид да се съберат на един и същ остров), то те и в такъв случай биха загинали от глад.

---

[1] Тук авторът-олигарх не само преувеличава „привилегированото“ положение на робите в Атина, но направо преиначава истината, защото в условията на робовладелската демокрация не могло и дума да става за „свобода на словото“ на робите в народното събрание.

[2] Метеките (μέτοικοι) били свободни чужденци от гръцки произход, живеещи в Атина и занимаващи се със занаяти, търговия, лихварство, а и със свободни професии, но нямали право да бъдат атински граждани.

II, 3. Що се отнася пък до онези полиси, които се намират на материка и които са подчинени на атиняните, големите от тях им се покоряват от страх, а малките — до известна степен от необходимост. И действително не съществува нито един град, който да няма нужда от внос или пък от износ и той не би могъл да се ползува от своите права да търгува, ако не би се подчинявал на онези, които господствуват по море.

II, 4. Освен това онези, които господствуват по море, могат да правят и такива неща, които са невъзможни за онези, които имат надмощие по суша. Те именно имат възможността да опустошават земите на по-силните, защото с корабите си те могат да достигат до такива пунктове, на които няма никакви или има малко неприятели, или пък в случай че неприятелите се приближат, да се качат на корабите си и да отплуват. Действувайки по този начин, онзи, който има надмощие по море, изпада много по-рядко в затруднено положение, отколкото онзи, който би предприел нещо подобно със сухопътни сили. . .

II, 7. Ако трябва, ще споменем и за по-дребните предимства, че атиняните благодарение на своето надмощие по море са открили преди всичко средства за достъп към лакомствата, като са влезли в допир на едни места с едни, а на други места с други хора. И всички възможни лакомства, които съществуват в Сицилия или Италия, на остров Кипър или в Египет, в Лидия или Черно море, в Пелопонес или другаде, всичко това се стича на едно място благодарение на господството по море.

II, 11. Атиняните обаче са единствени в състояние да придобият богатството както на елините, тъй и на варварите. И действително, в случай че някой град изобилствува с дървен материал за корабостроене, къде би могъл той да пласира този дървен материал, ако не спечели за себе си господарите на морето? Ако ли пък някой град е богат с желязо, мед или лен, къде би могъл да ги пласира, ако не спечели на своя страна интересите на онази страна, която властвува над морето?

II, 12. Освен всичко това атиняните не ще допуснат да се превозват по море стоките на други места освен в онези държави, с които те само поддържат връзки, като техните противници бъдат лишени от възможността да използуват морето.

II, 14. Едно само предимство липсва на атиняните. Ако заедно със своето надмощие по море те биха живели на един остров, биха могли, когато пожелаят, да нанасят удари, без да понасят такива поне дотогава, докато държат в ръцете си владичеството по море. Сега обаче противникът е в състояние да извършва нападение над земеделците и богатите в Атина, докато атинският демос, имайки сигурното съзнание, че неприятелят не ще опустоши или изгори нищо от онова, което му принадлежи, може да живее съвсем безгрижно и без страх, че би могъл и той да претърпи набези от страна на неприятеля.

II, 18. От друга страна обаче, атиняните не допускат да се осмива народът в комедиите и да се ругае той, за да не би по този начин те самите да станат прицел на хули; по отношение на частните лица обаче те даже насърчават това, когато някой иска да осмее другиго, съзнавайки ясно, че онзи, който е предмет на присмехи, в повечето случаи не произхожда от средите на народа и главно от широките народни низини, а че е или богат, или знатен, или влиятелен човек и че само малцина от бедните и от демократите се подлагат на присмех в комедиите, и то само в случаите, когато те се отделят от народа било чрез своето важничене, било пък чрез своя стремеж във всички свои постъпки да се отличават от народа. Затова и подобни хора от народа, ако станат мишена на комедията, атиняните не се дразнят от това.

124. Словото на Перикъл, произнесено в началото на зимата на 429 г. пр. н. е. на погребението на падналите атински бойци — идеализация на атинската робовладелска демокрация

Тукидид, II, 34—41

34. През същата зима атиняните извършиха според обичая на своите предци на държавни разноски тържествено погребение на онези свои съграждани, които бяха загинали първи през време на тази война. През време на тази церемония се съблюдава следното: три дни се издига на трибуна една палатка и в нея се излагат на показ костите на загиналите бойци, като всеки, който желае, поднася някакъв почетен дар на своя близък мъртвец. По време на изнасянето на останките се докарват на колесници кипарисови ковчези, по един за всяка фила, като останките на всеки един от загиналите бойци се полагат в ковчега на неговата фила. След шествието се носи едно легло, което е постлано с мъртвешки саван. Това легло е за онези бойци, чиито останки не са могли да бъдат намерени и прибрани. В шествието участвуват, които желаят, и от гражданите, и от чужденците. На погребението присъствуват също така и жените, които имат роднински връзки със загиналите воини, за да ги оплакват. След това ковчезите се полагат в държавното гробище, което се намира в най-красивото предградие[1] на Атина, като в него се погребват винаги падналите във време на война

---

[1] Тукидид има пред вид предградието Керамейк.

с изключение на бойците, паднали в Маратонската битка, тъй като мъжеството на последните се смята за изключително и затова те са погребани на самото бойно поле.[2] И тъй, след като останките на падналите бъдат засипани с пръст, един избран от държавата мъж, който според мнението на всички минава за умен човек и заема висок обществен пост, произнася подобаващото на тяхната доблест надгробно слово. След това всички се разотиват по домовете си. Атиняните извършиха по описания начин това погребение; и по-сетне, в течение на цялата война, когато имаха възможност, те съблюдаваха строго този обичай. И тъй, за да произнесе слово за тези първи бойци, бе избран Перикъл, синът на Ксантип. Когато настъпи уреченото за това време, той се отдели от гроба и се покачи на една трибуна, която бе нарочно направена така, за да може да бъде чут по възможност по-далеч, и произнесе следното слово:

35. „Онези, които са говорили преди мене от тази трибуна, са отдавали възхвала на оногова, който е учредил този вид речи и ги е прибавил към тържествения погребален обред. Напълно заслужено е наистина да се произнася такова слово над гробовете на онези, които са загинали във войните. На мене ми се струваше обаче, че би било достатъчно, ако подвизите на доблестните мъже бъдат почетени само чрез този единствен акт, както това и става и както го виждаме в настоящото погребение на държавни разноски. Струва ми се освен това, че не е правилно вярата в доблестта на мнозина да се постави в зависимост от това, дали красноречието на даден оратор е по-убедително, или по-слабо. Защото при произнасянето на слова е трудно да се запази подобаващата мярка и чрез тях едва ли може да се предизвика точна престава за истината. Онези от слушателите, които познават събитията от лични наблюдения и докато те съчувствуват на падналите, лесно биха сметнали оценката за по-слаба от онова, което самите те желаят или знаят. Онези от слушателите пък, които, напротив, са несведующи, от завист могат да помислят, че известни неща, които надминават техните собствени сили, са преувеличени и пресилени. Хората понасят похвалите по отношение на другите хора само до степента, до която всеки един от тях смята, че е способен да извърши онези дела, за чиято възхвала слуша. Всичко онова обаче, което надхвърля тази мярка, възбужда у слушателите завист, а вследствие на това и недоверие. Но тъй като нашите предци са смятали този обичай за похвален, то и аз се чувствувам задължен да се съобразя с него и да се постарая да задоволя, колкото мога, желанията и преценките на всеки един от вас.

36. Ще започна преди всичко с нашите предци, защото справедливостта, пък и уважението, което им дължим, изисква в такива случаи да се отдава почит на паметта им. Защото те са населявали винаги тази страна и унаследявайки я от поколение на поколение, те благодарение на своята доблест ни я предадоха свободна чак до наши дни. И ако те заслужават за това похвала, още по-достойни за нея са нашите бащи, защото те прибавиха към наследството, което получиха, онова могъщество, с което разполагаме сега ние и което те не без усилия ни завещаха. Но и самите ние, живите, и които се намираме още в разцвета на силите си, допринесохме за по-нататъшното укрепване на нашата мощ. Ние снабдихме държавата с всичко необходимо, за да може тя да се самозадоволява напълно както във военно, тъй и в мирно време. Що се отнася пък до военните подвизи, чрез които бяха придобити отделните завоевания, или до това, как ние самите или пък нашите бащи успяха чрез мъжествена отбрана да ги запазят било срещу варварите, било срещу елините, не смятам, че е нужно да говоря надълго за тези неща на хора, на които те са известни. В началото аз ще посоча обаче как и чрез каква насоченост на нашите стремежи ние постигнахме това могъщество и чрез какъв обществен строй и начин на живот ние засилихме нашата власт, а след това ще премина към прославата на падналите. Аз смятам, че настоящият момент е подходящ да се говори за всички тези неща и че ще бъде от полза за всички присъствуващи, граждани и чужденци, да чуят моето слово.

37. И тъй нашият държавен строй е такъв, че той не подражава на чуждите порядки, а, напротив, ние самите повече служим за образец на другите, отколкото да подражаваме на когото и да било. Нашият държавен строй се нарича демокрация, защото той държи сметка не за малцинството, а се съобразява с интересите на мнозинството. При споровете между частни лица всички имат според закона еднакви права. Що се касае пък до зачитането в обществения живот, почит се отдава само на оня, който се е отличил в едно или друго отношение, и то не поради някакъв произход, а поради своите способности. По същия начин онзи човек, който е способен да принесе полза на държавата, не е лишен от възможността да стори това било вследствие на своята бедност, било пък поради своето принизено обществено положение. И с обществените работи ние се занимаваме, както това подобава на свободни граждани, пък и във всекидневните си отношения не храним недоверие едни към други. И ако някой си позволи някаква волност, то той се отървава само с парична глоба, без да бъде подлаган на някакви отвратителни наказания. Не, ние не даваме при това израз на досадата си, пък била тя и невинна, защото все пак е неприятна за онзи, който наблюдава отстрана. В частните си отношения ние сме общителни без каквато и да било принуда, а при обществените работи не нарушаваме законите поради здравото чувство на уважение, което питаем към тях. Ние се подчинява-

---

[2] На същото място се издига и до днес братска могила на тези бойци.

ме и на лицата, които са облечени за даден период от време във власт, и на законите, а особено на онези от тях, които са издадени в защита на онеправданите, пък и на неписаните закони, чието неизпълнение докарва на нарушителите презрението на всички.

38. За да си отдъхнем от труда и усилията, ние сме предоставили на човешкия дух и мисъл най-широки възможности, като устройваме в течение на цялата година състезателни игри и тържествени жертвоприношения; освен това ние създаваме в частния си живот прекрасни удобства и съоръжения, които ни причиняват такава наслада във всекидневието, че поради тях забравяме личните си грижи и скърби. Освен това поради големината на нашата държава у нас се внася абсолютно всичко от всички страни и ние можем да се ползуваме еднакво удобно както от онези блага, които се произвеждат тук у нас, така и от благата, които се произвеждат от други народи.

39. Ние се отличаваме от противниците си и по грижите, които полагаме за военното дело, и то в това отношение, че даваме достъп в държавата си на всички и никога чрез гонения на чужденците не отнемаме никому възможността да изучава или да разглежда онези неща, от които може да се възползува който и да било от нашите неприятели, като ги види нескрити. Ние разчитаме не толкова на военната подготовка и на военните хитрости, колкото на собствената си готовност за мъжествени дела. Също така и във възпитанието си нашите противници се стремят да се приучат към храброст още от най-ранно детство, като се закаляват чрез най-тежки упражнения, а ние, макар и да живеем безгрижно, крачим с не по-малка решителност в опасностите срещу бойци, които са равни по сила на нас. А ето и доказателството за това: лакедемонците не потеглят на поход никога срещу нас сами, а винаги заедно със своите съседи. Затова пък, когато ние нападнем своите съседи и имаме работа в неприятелска земя с хора, които защищават родината си, печелим в тази борба победи над тях. При това нито един наш противник още не се е сблъсквал с всичките ни сили наведнъж поради това, че ние мислим едновременно и за флотата, а трябва да разпределяме и сухопътните си сили на много места из нашите владения. Ако ли пък на нашите врагове се случи да се срещнат някъде с някаква част от нашите войски, то в случай, че победят, те се хвалят че са отблъснали всичките ни сили. А тъй като ние се впускаме охотно в опасности по-скоро на шега, отколкото след като се закалим в труд и усилия, и проявяваме мъжество не толкова поради изискванията на законите, колкото поради нашия целокупен стил на живот, нашето превъзходство се състои в това, че ние не се чувствуваме изтощени в очакване на предстоящите мъчнотии, но тогава, когато се сблъскаме с тях, ние не отстъпваме по-смелост на онези,

които винаги са се занимавали с тези неща. И нашата държава е достойна за удивление не само по тази, но и по други причини.

40. Ние обичаме изяществото, съчетано с простота; обичаме и култивираме образованието, без да изнежваме и разглезваме духа. Ние използуваме богатството повече като удобно средство за дейност, отколкото като хвалебствие. Що се отнася пък до бедността, то нейното признаване не се смята у нас за нещо, което срами човека. По-срамно е обаче да не се преодолява тя чрез труд. Нашите граждани се грижат с еднакво усърдие както за своите домашни, тъй и за обществените дела. Макар и някои от тях да се занимават със занаятчийство и стопанство, те все пак разбират добре обществените работи. Защото единствено онзи човек у нас, който се държи настрана от обществените работи, се смята не само за празен, но и за безполезен. И само ние вземаме решения по въпросите, като се стараем да ги обмислим правилно, тъй като не смятаме, че разискванията пречат на делата, а, напротив, смятаме за вредно да пристъпим направо към изпълнението на онова, което е нужно, без да го обсъдим отначало по пътя на разискванията. Ние се отличаваме още и с тази особеност, че съчетаваме у себе си най-голямата смелост с умението да обсъждаме онези дела, които възнамеряваме да предприемем. Храбростта у другите се дължи на незнание, а обмислянето поражда нерешителност. В същност обаче за по-силни духом трябва да се смятат именно онези хора, които имат напълно ясна представа както за опасностите в живота, тъй и за неговите сладости, но тъкмо поради това не отстъпват пред опасностите.

Точно тъй и по отношение на благородството на духа ние сме пряка противоположност на другите, защото ние спечелваме приятелите си не като получаваме услуги от тях, а като сами им ги оказваме. Положението на онзи, който само е оказал благодеяние, е много по-благоприятно, тъй като той си е осигурил благодарността като задължение, отколкото като резултат на някакво вътрешно чувство. И в случаите, когато ние оказваме помощ на когото и да било, се ръководим не толкова от съображението дали това е в наш интерес, колкото от взаимното доверие, което подобава на свободните хора.

41. С една дума, аз твърдя, че цялата наша държава е школа за Гърция, и ми се струва, че всеки човек може да се прояви у нас при най-разнообразни положения като пълноценна и самостоятелна личност и при това със значителна елегантност и изисканост. И че това са не само пищни слова, които подхождат за случая, а самата действителност, ни показва не само могъществото на нашата държава, което ние сме придобили чрез описаните качества на нашия бит и характер. И действително единствена тя от всички съвременни държави се издига над собствената си слава. Тя единствена не предизвиква у неприятеля, който е нахлул, в случай че е понесъл пораже-

ние, негодуване за това, че е победен от такива хора, нито пък кара подчинените да я хулят, че ги управляват хора, които са недостойни за владичество. Създавайки едно могъщество, което е ознаменувано с най-велики дела и е достатъчно засвидетелствувано, ние ще бъдем предмет на адмирации и за съвременниците си, пък и за потомството. При това ние не се нуждаем ни най-малко от хвалебствията на един Омир или на когото и да било друг, който чрез своите творби би ни доставил минута наслада, но чиито измислици впоследствие биха били опровергани от действителността. Не, всички морета и цялата суша на света бяха принудени да дадат достъп на нашето мъжество и се пожерствуваха тези воини, които смятаха, че е недопустимо да се лишат от нея, а всеки един от онези, които са останали живи, смята с право, че заради тази държава подобава да поеме всички възможни рискове и опасности.

ПЕЛОПОНЕСКАТА ВОЙНА

Причините, поводите, ходът и последиците на Пелопонеската война, това най-крупно военнополитическо събитие в историята на гръцкото робовладелско общество от времето, когато то било достигнало върхната точка на своето социално-икономическо и културно развитие, са добре известни и не се нуждаят от подробно излагане в тези уводни бележки. По-важно е в случая да се набележи характерът на изворите, с които науката разполага за Пелопонеската война. Конфликтът между Пелопонеския съюз начело с олигархическа Спарта и Атинско-делоския морски съюз, възглавяван от атинската робовладелска демокрация, избухнал в резултат на противоречията, които разяждали най-напредналите по онова време в своето развитие гръцки държави, и затова той допринесъл извънредно много за упадъка на цяла Гърция.

Главната причина за тази война било извънредното засилване в икономическо, политическо и военно отношение (след Гръко-персийските войни) на Атина и възглавявания от нея съюз. Това пораждало страхове, опасения и подозрения у спартанците и техните съюзници. Антагонизмът на икономическа почва между двата лагера в Гърция се проявил особено ярко в техния спор за т. нар. „западен пазар“, при който се касаело главно за експанзията на Атина в Йонийско море, по крайбрежието на Южна Италия и в о. Сицилия.

Освен причините от икономическо естество имало и важни политически причини за избухването на конфликта. Спарта имала аристократическо-олигархически държавен строй, докато в Атина съществувала демокрация, макар че тя, бидейки робовладелска демокрация, била исторически ограничена. При провеждането на своята външна политика Спарта насърчавала и поддържала олигархическите режими в онези полиси, които членували в нейния съюз. По същия начин, само че в противен смисъл, действувала и Атина, като поддържала и насърчавала установяването и укрепването на демократически режими в членуващите в нейния съюз полиси. Немалка роля за изострянето на отношенията между двата лагера, особено в навечерието на войната, играели и политическите емигранти, главно атинските олигархи, които живеели като емигранти в Лакедемон, както и демократите от градовете — съюзници на Спарта, които намирали убежище в Атина.

Сочат се главно три повода за избухването на Пелопонеската война. Единият от тях бил демократическият преврат в Епидамн на адриатическия бряг, в който демократите в Епидамн се опирали на активната помощ на атинската флота. Втори непосредствен повод за избухването на Пелопонеската война е конфликтът, който се разразил заради град Потидея на Халкидическия полуостров. Потидея била коринтска колония, но влизала в Атинския морски съюз, като желаела да запази своя олигархичен държавен строй. Като трети непосредствен повод за Пелопонеската война се сочи блокадата, обявена от Атина за търговската флота на Мегара както в пристанищата на Атина, тъй и в пристанищата на всички съюзни на Атина полиси.

По отношение на изворите за Пелопонеската война историческата наука не е само в добро, но, би могло да се каже, в завидно положение. Тя разполага не само с такива първокласни исторически произведения, каквито са „Историята на Пелопонеската война“ от Тукидид, „Атинската държава“ и „Политиката“ на Аристотел, „Атинската държава“ на т. нар. Псевдоксенофонт, „Гръцката история“ на Ксенофонт и др., но и с редица първоразредни епиграфски, нумизматически и археологически паметници. Историографът на Пелопонеската война има най-сетне на разположение и такива безсмъртни литературни произведения, каквито са комедиите на Аристофан, пък и някои от трагедиите на Софокъл и Еврипид. В христоматията се дават най-ярките моменти от Пелопонеската война, както те са описани от Тукидид. Кулминационните точки на военнополитическите събития от 431—404 г. пр. н. е. са предадени чрез съответно подбрани места от споменатите антични извори. Вниманието на съставителя е било особено изострено към предаването на български на най-ярките и драматични моменти от класовата борба, кипяла по онова време в гръцкия свят, която е намерила отражение не само в историческите съчинения и литературните произведения от втората половина на V и началото на IV в. пр. н. е., но и в редица ценни епиграфски документи от същата епоха. В христоматията са дадени някои откъслеци от Тукидид, които хвърлят обилна светлина и върху обществено-икономическото развитие на тракийските племена, населявали днешните български земи, върху ролята и значението на траките в историята на гръцкия свят. Някои от документите имат за цел да изяснят причините за окончателното поражение на Атина в Пелопонеската война. Такъв документ е например съюзният договор на Спарта с Персия. Дадени са освен това и най-типичните извори, които илюстрират непълноправното и принизено положение на атинските „съюзници“, обект на най-безогледна експлоатация и потисничество от страна на тяхната „метрополия“.

125. Обсегът на Пелопонеската война, както и причините и поводите за нея

Тукидид, I, 23

23 (1). От предишните събития Персийската (т. е. Гръко-персийската) война е най-крупното военно събитие, обаче и тя е имала бърза развръзка само след две морски битки и след две сражения по сухо.[1] Настоящата война трая обаче твърде дълго време и донесе на Гърция толкова много злини, колкото тя не е изпащала никога преди това за същото време. (2) Защото никога преди това не са били опустошавани след превземането им толкова много градове било от варварите,[2] било пък

---

[1] Тукидид, както изглежда, има пред вид боевете при Саламин и Платея, както и двойната битка при Микале, защото иначе той не би употребил израза развръзка (κρίσις). В противен случай би могло да се помисли, че Тукидид има пред вид Термопилите и боя при Артемизий.

[2] В своята история *Тукидид* е разказал например разрушаването на гр. Микалес, VII, 29 от тракийските наемници, което ние даваме по-нататък; срв. и *Тукидид,* III, 34 (Описание на превземането на Нотий, пристанището на Колофон.)

от воюващите партии,[3] а много градове, след като са били превзети, били населени от други жители.[4] Никога преди това толкова много хора не били заставени да напуснат родината си и никога преди това толкова много човешки същества не са намирали смъртта си било поради самата война, било поради вътрешни междуособици. (3) Неща, за които дотогава се знаеше само от разкази, но които рядко бяха потвърждавани от опита, изгубиха сега своята невероятност. От този род бяха например земетресенията, които обхващаха голяма част от земята и я разтърсваха с необикновена сила. Сетне слънчевите затъмнения, които сега ставаха много по-често, отколкото по-рано, големите суши и настъпващият след това глад и най-сетне заразителната болест, която нанесе извънредно големи щети и покоси живота на маса човешки същества. Всички изброени погоре бедствия се струпаха заедно през време на тази война. (4) Започнаха войната атиняните и пелопонесците, като нарушиха тридесетгодишния мир, сключен помежду им след превземането на Евбея[5]. (5) Аз ще изложа обаче предварително поводите и разприте, вследствие на които мирът е бил нарушен, за да не би в бъдеще някой да се пита за какво и защо е избухнала тази ужасна война между елините. (6) Най-главният и истински повод за избухването на войната, за който обаче нито дума не се е споменавало и е бил най-много прикриван, се състои според мене в това, че атиняните със своето засилване започнали да вдъхват страх на лакедемонците, с което те именно ги принудили да започнат войната. Причините обаче, които всяка една от воюващите страни привеждаше явно и които довели до нарушаването на мира и избухването на войната, били следните.

126. Конфликтът заради Епидамн[1] и Керкира[2]

Тукидид, I, 24—31 (с известни съкращения, които са означени)

24 (1). Епидамн е град, разположен отдясно на оня, който влиза с кораб в Йонийския залив[3]. В околностите му живеят варварите тавлантийци — илирийско племе. (2) Градът бил основан от керкирци, а ойкист (т. е. предводител на изпратените от Керкира колонисти) бил коринтянинът Фалий, син на Ератоклид, от потомците на Херакъл, който съгласно със старинния обичай бил повикан от метрополията (т. е. от Коринт[4]). Между колонистите се намирали известен брой коринтяни, а към тях се присъединили и други гърци от дорийски произход. (3) С течение на времето Епидамн станал голям град с многолюдно население. (4) След като обаче епидамнийците, както гласят сведенията, били вплетени продължително време в междуособни борби и след като те в хода на тези борби и вследствие на войната със съседните варвари се изтощили значително, Епидамн изгубил голяма част от своята мощ. (5) При самото започване на войната епидамнийските демократи прогонили олигархите от града, които пък започнали да грабят жителите, които останали в града, откъм сушата и откъм морето. (6) Като се намерили по този начин в притеснено положение, останалите в града епидамнийци изпратили пратеници в Керкира като в своя метрополия с молба да не ги изоставя, без да обръща внимание на бедственото им положение, но като ги помири с изгнаниците, да тури край и на войната с варварите. (7) С такава молба пратениците седнали като молещи за защита в храма на Хера, но керкирците не обърнали внимание на молбата им и ги изпратили обратно, без да им окажат каквато и да било помощ.

25 (1). Като узнали, че няма да имат никаква защита от керкирците, епидамнийците изпаднали в затруднение, като не знаели как да излязат от създалото се положение. Те изпратили пратеници в Делфи, за да запитат бога дали не трябва да предадат своя народ на коринтяните като на първоначални основатели [ойкисти] на колонията и дали не трябва да се опитат да получат някаква защита от тях. Богът им отговорил да предадат града на коринтяните и да се подчинят на тяхната хегемония. (2) Като дошли в Коринт, епидамнийците съгласно с прорицанието предали колонията, като припомнили, че техният ойкист произхождал от Коринт, и съобщили отговора на делфийския оракул. Помолили освен това да не гледат с безразличие на тяхната гибел, но да ги защитят. (3) Коринтяните, убедени в това, че е справедливо да постъпят по този начин, заявили, че са готови да поемат защитата им, защото те смятали, че имат не по-малък дял в основаването на колонията от керкирците. Те сторили това отчасти и от ненавист към керкирците, които се отнасяли с пренебрежение към тях, въпреки че били техни колонисти. (4) Защото керкирците нито им оказвали при общите тържествени събрания дължимите почести, нито пък давали пре-

---

[3] Срв. подобни събития у *Тукидид,* III, 68, (в Платея) и IV, 57 (в Тирея).

[4] Такава била според Тукидид съдбата на Егина (II, 27), Потидея (II, 70), Скиона (V, 32), Мелос (V, 116) и др.

[5] През 446—445 г. пр. н. е. За тези събития срв. *Тукидид,* I, 114, 115.

[1] Епидамн бил керкирска (респ. коринтска) колония. По-късно този град бил преименуван Дирахий. По местоположение той отговаря на дн. албанско пристанище Дурес (Драч).

[2] Керкира отговаря на дн. значителен о. Корфу, разположен в североизточната част на Адриатическо море.

[3] Под това название трябва да се разбира дн. Адриатическо море.

[4] Според преданието Коринт се наричал първоначално Ефира. Когато в 1104 г. пр. н. е. потомците на Херакъл (Хераклидите) нахлули заедно с дорийците в Пелопонес, те превзели покрай другите градове и Ефира и го преименували Коринт. Според преданието и най-влиятелният аристократически род в Коринт — Бакхиадите, водел началото си от потомците на Херакъл. От средите на Бакхиадите се излъчвали и върховните магистрати на града, т. нар. притани.

димство на някой коринтянин при тържествените жертвоприношения, както правели обикновено жителите на колониите, а се отнасяли пренебрежително и надменно с тях. В същност керкирците били в състояние тогава да се мерят по своите парични средства с най-богатите полиси на Гърция, като по военната си сила те дори ги превъзхождали, а по своята флотска мощ те си приписвали значително превъзходство над всички останали гръцки държави. По отношение на флотската си мощ Керкира била прославена още от времето на феаките, които по-рано живеели там.

Поради това обстоятелство именно те усърдно снабдявали със снаряжение своята флота и наистина били твърде силни по море, защото при избухването на войната разполагали със сто и двадесет триери.

26 (1). Тъй като коринтяните имали толкова много основания да не бъдат доволни от керкирците, те твърде охотно изразили желаната помощ на Епидамн, като предлагали да потеглят затам като колонисти всички, които желаят, и изпратили там гарнизон, състоящ се от ампракиотци, левкадци и от техните собствени граждани ... (3). А керкирците, като узнали, че новите колонисти и определените за гарнизон отреди се намират на път за Епидамн и че колонията се поставила под закрилата на Коринт, се почувствували тежко засегнати и потеглили незабавно с двадесет и пет триери, а малко след това и с останалата флота по море срещу Епидамн, като с най-сурови заплашвания предявили пред епидамнийците искането отново да приемат своите емигранти. През това време в Керкира били пристигнали прокудените от Епидамн емигранти, които, сочейки там на народа гробовете на дедите му, го заклевали в тях и в името на кръвното родство, което съществувало помежду им, да ги възвърнат в родината им и да изпратят обратно в Коринт гарнизона и колонистите. (4) Епидамнийците не желаели обаче да чуят нито дума за това. Тогава керкирците, след като се съюзили с илирийците, потеглили срещу епидамнийците с една флота, състояща се от четиридесет кораба, като взели на борда на корабите си и прокудените с намерение да ги възвърнат в Епидамн. (6) След като блокирали града с войските си, те обявили за сведение на епидамнийците и на чужденците, че имат право да напуснат свободно града, без да пострадат в каквото и да било отношение, заплашвайки ги, че в противен случай ще постъпят с тях като с неприятели. Тъй като епидамнийците не отстъпили, керкирците започнали да обсаждат града, който бил разположен на един тесен провлак.

27(1). Когато онези, които били изпратени от Епидамн, пристигнали в Коринт с известието за обсадата на Епидамн, коринтяните започнали да стягат войска и едновременно с това предложили посредством глашатай на всички желаещи да потеглят за Епидамн, където ще живеят на равни начала с по-ранишните жители и с новите колонисти. Онези, които не желаели да потеглят незабавно на корабите си, но иначе желаели да се присъединят към колонистите, трябвало да представят гаранция в размер на педесет драхми, при което условие те могли да останат в Коринт. Оказало се, че има мнозина, които желаели да потеглят незабавно с корабите си, както и мнозина, които били готови да заплатят сумата. (2) Те помолили и мегарците да ги придружат с няколко кораба, за да не би по време на плаването да бъдат възпрепятствувани от керкирците. И тъй мегарците стъкмили 8 кораба, с които да ги придружават, а кефаленийците от Пале приготвили четири кораба. Но те се обърнали и към епидаврийците и последните им изпратили пет кораба. Хермионците прибавили към тези кораби още един, трезенците — още два, левкадците — десет, а ампракиотците — осем. Към тиванците и флиазийците те се обърнали с молба за парични средства, а към елейците — за празни кораби и за пари. От собствените си средства обаче коринтяните стъкмили 30 кораба, на които се качили 3000 тежко въоръжени бойци.

28 (1). Когато керкирците узнали за тези приготовления, явили се в Коринт, придружени от сикионски и лакедемонски пратеници, които те взели заедно със себе си, и предявили пред коринтяните искането да отзоват назад и гарнизона, и колонистите, тъй като те нямали нищо общо с Епидамн. (2) В случай обаче, че коринтяните смятат, че имат някакви претенции върху Епидамн, те да са готови да се явят пред пелопонеските държави на съд, за чийто състав двете страни би трябвало предварително да се споразумеят помежду си. На когото съдът признае владението на колонията, той да я владее.

Те изразили и желанието да се предостави на делфийския оракул разрешаването на спорния въпрос само и само да не се довеждат работите до война. (3) В противен случай, заявили керкирците, щом като коринтяните действуват с насилие, те самите щели да се видят принудени да търсят помощ у приятели, и то такива, които били неприятели на коринтяните, и не измежду онези, които имат сега.[5] (4) Коринтяните обаче отговорили, че те ще могат да преговарят с керкирците по тези въпроси, след като те оттеглят от Епидамн корабите и варварите; преди обаче това да стане, щяло да бъде съвсем неприлично, ако онези хора там в Епидамн бъдат обсаждани, а те тук да разискват спорни въпроси. (5) Керкирците отговорили, че те са готови да сторят това, ако и коринтяните оттеглят своите сили от Епидамн; в противен случай те предпочитали двете страни да запазят настоящите си позиции и да сключат помежду си примирие, докато въпросът бъде разрешен юридически.

29 (1). Коринтяните не се съгласили обаче нито с едно от

---

[5] Керкирците заплашвали коринтяните, че ще прибягнат до съюза на атиняните.

тези предложения, а когато корабите им били стъкмени и попълнени с екипаж и съюзниците им се явили, те изпратили предварително глашатай при керкирците, като им обявили война, а след това потеглили по море със седемдесет кораба и с две хиляди хоплити и се насочили към Епидамн с намерение да започнат военни действия срещу керкирците. (4) ... Тъй като глашатаят не им донесъл миролюбив отговор от страна на коринтяните и тъй като керкирските кораби били вече попълнени с екипаж, а тези кораби били осемдесет на брой, докато други четиридесет поддържали блокиран Епидамн, то и от своя страна те потеглили на открито море срещу коринтяните, разположили се в боен ред и дали морско сражение. (5) Керкирците нанесли решителна победа на коринтяните и им унищожили петнадесет кораба. В същия ден се случило така, че онези, които водели обсадата на Епидамн, принудили този град да капитулира при условие, че той ще им предаде пришълците, а ще задържи под арест коринтяните дотогава, докато за тях може да се вземе някакво друго решение.

30 (1). След завършването на морската битка керкирците издигнали на носа при Керкира, наречен Левкима, един паметник в знак на своята победа и избили след това всички останали пленници, които те заловили; коринтяните те обаче задържали арестувани в окови. (2) А когато коринтяните и техните съюзници се оттеглили след своето поражение на корабите си по домовете си, керкирците станали господари на целия тамошен морски простор.[6]

31 (1). Разгневени от войната с керкирците, коринтяните прекарали цялата година след морската битка пък и следващата година дори в построяване на нови кораби и съоръжили мощна флота, готвейки се за една голяма експедиция по море, при което те събирали флотски сили и от Пелопонес, а наемали гребци и от останалите части на Гърция, като им обещавали висока заплата. (2) Като узнали за тези техни приготовления, керкирците се изплашили и тъй като дотогава те не били в съюз с никой от гърците и не се били присъединили нито към атинския, нито към лакедемонския съюз, решили да се обърнат към атиняните да сключат с тях съюз или пък да се опитат да получат някаква подкрепа от тях. (3) Узнавайки за това, коринтяните от своя страна изпратили също пратеници до Атина, за да не би когато към флотата на керкирците се присъедини и атинската флота, това да им попречи да завършат войната така, както те желаели. (4) Когато атинското народно събрание било свикано, всяка от двете страни говорела в своите речи против другата. . .

---

[6] Господството на керкирците над тази част от Йонийско море (дн. Адриатическо) било обаче твърде кратко. То траяло всичко около половин година.

44 (1). След като изслушали и двете страни, атиняните направили още две заседания на народното събрание. В първото речта на коринтските пратеници била приета със значителни симпатии; в течение на второто заседание обаче атиняните променили своето решение и били на мнение да не сключват наистина формален съюз [симмахия] с керкирците, по силата на който те би трябвало да имат общи врагове и приятели (защото в случай, че керкирците поискат от атиняните да потеглят заедно с тях против Коринт, атиняните ще нарушат своя договор с пелопонесците), но да сключат с тях отбранителен съюз [епимахия] при условие да си оказват взаимна помощ, ако някои предприеме нападение срещу Керкира или срещу Атина, или пък срещу техните съюзници. (2) Тъй като атиняните смятали войната с пелопонесците и без това за неизбежна, те не желаели да отстъпят на коринтяните Керкира, която разполагала с толкова значителна флота.

45 (1). Такива били съображенията на атиняните, от които изхождали, когато решили да приемат керкирците като свои съюзници и когато коринтяните си отишли, немного след това им изпратили десет кораба на помощ.

55 (2). По този начин Керкира излязла благополучно от войната с Коринт, пък и атинските кораби могли също така да се завърнат обратно.

. . . Това бил обаче първият повод за война между коринтяните и атиняните, защото атиняните били взели участие заедно с керкирците по време на примирието в морската битка против тях [коринтяните].

127. Избухването на Пелопонеската война

Тукидид, II, 10, 14, 17, 21, 22, 23, 25

10 (1). Непосредствено след събитията в Платея[1] лакедемонците разгласили чрез пратеници до градовете в Пелопонес и до своите съюзници вън от него да потегнат войските си и да подготвят всичко онова, което е необходимо за един продължителен поход, за да могат да нахлуят в Атика. (2) И когато всички били готови на уреченото време, те потеглили към най-тясното място на Коринтския провлак (Истма), като взели със себе си две трети от войските на всеки град. И тъй като се била събрала вече цялата войска, Архидам, царят на лакедемонците, който бил начело на тази експедиция, свикал военачалниците

---

[1] Тукидид има пред вид несполучливото нападение, което тиванците в качеството си на съюзници на пелопонесците извършили над град Платея в 431 г. Този град, макар и беотийски, бил в съюз с атиняните. За тези събития вж. *Тукидид,* II, 2—7.

на всички градове, най-първите им магистри и най-изтъкнатите лица и се обърнал към тях със следната реч . . .

14 (1). Атиняните, като изслушали изложението [на Перикъл] и го възприели, започнали да пренасят жените и децата си от полето в града, както и да превозват останалото си движимо имущество, което използували в своите селски стопанства, като не забравили да вземат дори и дървения материал от своите къщи, които те разрушили. Овците и впрегатния добитък те пренесли по море на Евбея и на другите съседни острови. (2) Но тъй като повечето от тях били свикнали да живеят постоянно по полето, вдигането и пренасянето им се сторило твърде мъчително.

17 (1). Когато обаче те се озовали в Атина, там се оказали налице жилищни помещения само за малко хора; за някои от тях се намерил подслон у техни приятели или роднини, мнозинството обаче се настанило по незастроените места в града, в храмовете и в светилищата на хероите с изключение на храмовете и светилищата, които се намирали на Акропола, после в Елевзина[2] и в ония храмове, които могли да се затварят здраво. Даже и т. нар. Пеларгик, разположен в подножието на Акропола, чието заселване било забранено по силата на едно проклятие, пък и заключителните думи на един отговор на Пития, които гласели: „Остави по-добре Пеларгика да бъде необработен“, забранявали това, сега обаче под напора на настоящата нужда бил използуван за заселване. (2) Струва ми се обаче, че този отговор на делфийската жрица се сбъднал тъкмо в обратния смисъл на оня, в който хората го схващали дотогава, защото нещастията, които сполетели града, не били последица от противозаконното заселване на въпросната местност, а нуждата от заселването на Пеларгика възникнала вследствие на войната. Като не споменал думата война, оракулът предугаждал, че това място няма да бъде заселено никога при щастливи обстоятелства. (3) Мнозина атиняни се настанали в крепостните кули и въобще всеки се настанил така, както и където могъл, но градът не бил в състояние да побере всички хора, които се били стекли в него, и впоследствие те се заселили и в Дългите стени, като си поделили помежду си и по-голямата част от Пирея. (4) Едновременно с това атиняните се заели да се готвят усилено за война, като събирали съюзнически контингенти и съоръжили сто кораба, за да извършат нападение срещу Пелопонес откъм морето. До такава степен тук били напреднали в подготовката си за война.

В същото време спартанският цар Архидам начело на пелопонеските контингенти нахлува в Атика (*Тукидид,* II, 18—20).

---

[2] В случая Тукидид има пред вид храма, който се намирал в самата Атина, а не светилището на Деметра и Кора в Елевзина.

21 (1). Докато войската на пелопонесците стояла на лагер при Елевзина и в Триаската низина, атиняните все пак могли да имат известна надежда, че противникът няма да посмее да навлезе още по-навътре в Атика; при това те си припомнили, че и македонският цар Плистоанакт, синът на Павзаний, когато четиринадесет години преди тази война нахлул начело на една пелопонеска войска в Атика, напреднал до Елевзина и до Триа, след това обаче се върнал обратно, без да напредва повече, и бил прогонен от Спарта, понеже бил заподозрян, че бил склонен срещу паричен подкуп да се оттегли от Атика. (2) Когато обаче атиняните видели, че войските на неприятеля са при Ахарни[3], на шестдесет стадия от техния град, те не били повече в състояние да се владеят. Техните земи се опустошавали пред очите им, което младите не били виждали още, пък и старите били виждали нещо такова само по времето на Персийските войни. Както и трябвало да се очаква, цялата тази гледка била ужасна. Останалите и особено младежта решили, че това не бива да се търпи повече и че трябва да потеглят срещу неприятеля. (3) На сборовете избухвали ожесточени спорове, защото едни настоявали за поход, а някои не искали да се съгласят с това. Прорицателите правели всевъзможни предсказания, които всеки слушал жадно и тълкувал според желанието си. Ахарняните схващали, че те представляват твърде значителна част от населението на Атина и тъй като се опустошавали техните земи, те най-много настоявали да се предприеме атака срещу нападателя. Целият град бил обзет от възбуждение и всички негодували против Перикъл, като забравили всичките негови предишни внушения. Всички отправяли ругатни по негов адрес за това, че макар и стратег, той не ги повежда срещу неприятеля, и го смятали за главен виновник на всички свои страдания.

22 (1). А Перикъл, който, от една страна, вижда, че духовете на гражданството са възбудени от настоящото състояние на нещата и че техният начин на мислене е далеч от всяка разсъдливост, а, от друга страна, бил убеден в правилността на своето решение да не преминава към нападение извън града, не свиквал народното събрание и въобще не устройвал никакви сборни съвещания, опасявайки се да не би гражданите да извършат някаква грешка, действувайки по-скоро под влиянието на своето раздразнение, отколкото според внушението на своя разум. В същото време Перикъл се грижел за охраната на града и гледал главно да запази реда и спокойствието в него. (2) Въпреки това обаче той непрекъснато изпращал конницата

---

[3] Така било името на най-големия атически дем, който бил прочут покрай другото и със своето плодородие.

вън от града с цел да пречи на летящите неприятелски отряди, представляващи авангардни части на главните сили на неприятеля, да нахлуват в близките до града ниви и да ги опустошават. . .

23 (1). След като пелопонесците видели, че атиняните нямат никакво намерение да предприемат голямо нападение извън града и да влязат в бой, те вдигнали своя лагер при Ахарни и опустошили земите на някои други деми, разположени между планините Парнет и Брилес. (2) Докато обаче последните се намирали на тяхна територия, атиняните изпратили стоте кораба, които били стъкмили, в пелопоненските води заедно с хиляда хоплити и четиристотин стрелци в тях. . . (3) И тъй те потеглили и обиколили със споменатата флота бреговете на Пелопонес, а пелопонесците като останали в Атика, докато им стигнали хранителните припаси, се оттеглили обратно през Беотия, а не по същия път, по който били нахлули. Минавайки покрай Ороп, те опустошили т. нар. Граическа област, населявана от оропци, които били подвластни на атиняните. А след като стигнали в Пелопонес, те си разотишли по своите градове.

52 (1). А атиняните на стоте кораба в полопонеските води заедно с керкирците, които им се притекли на помощ с петдесет кораба, пък и с някои други от своите тамошни съюзници кръстосвали водите на Пелопонес и опустошавали различни крайбрежни местности. Те извършили десант при лакедемонския град Метора и го нападнали с цел да го щурмуват, тъй като това място не било особено яко укрепено и нямало гарнизон.

128. Атиняните спечелват за свой съюзник Ситалк, владетеля на Одриското царство в Тракия

Тукидид, II, 29

29 (1). Още през същото лято атиняните поканили Нимфодор сина на Питей, родом от Абдера, в Атина. Преди това те го смятали за свой неприятел, а сега го направили свой проксен, за да могат чрез неговото посредничество да привлекат като съюзник тракийския цар Ситалк, Тересовия син, за чиято сестра Нимфодор бил женен и поради това имал силно влияние над него. (2) Споменатият Терес, бащата на Ситалк, успял пръв да създаде преобладаващото надмощие на одрисите над по-голямата част от тракийските племена (защото голяма част от тях са и до ден днешен независими) . . . (4) Атиняните привлекли като съюзник именно Ситалк, сина на Терес, с цел той да ги улесни при завладяването на градовете, разположени по бреговете на Тракия и при подчиняването на Пердика. (5) И тъй, след като пристигнал в Атина, Нимфидор успял да постигне сключването на съюза със Ситалк и да издействува Ситалковият син Садок да бъде провъзгласен за атински гражданин. Освен това той се заел със задачата да тури край на войната в Тракия, като успял да убеди Ситалк да изпрати до атиняните тракийска войска, състояща се от пеши и конни контингенти. (6) Той успял да помири Пердика с атиняните и да ги убеди да върнат на Пердика обратно град Терма. Непосредствено след това Пердика предприел поход с атиняните и Формион срещу халкидците. (7) По тоя начин Ситалк, синът на Терес, цар на траките, и Пердика, синът на Александър, цар на македонците, станали съюзници на атиняните.

129. Чумната епидемия в Атина

Тукидид, II, 47, 48, 52, 53,

47 (1). По тоя начин бе отпразнувано погребалното празнество през тази зима (430 г. пр. н. е.); с нейното изтичане завърши и първата година от войната. (2) Още в самото начало на лятото обаче пелопонесците и техните съюзници нахлули с две трети от войските си в Атина по същия начин, както и преди това. Предвождал ги Архидам, синът на Зевксидам, царят на лакедемонците. Като се установили на лагер, те започнали да опустошават страната. (3) Лакедемонците се намирали от малко дни в Атина, когато за пръв път всред атиняните избухнала болестта, която, както се разправя, още по-рано върлувала на различни места, а именно на Лемнос и другаде. От незапомнени времена обаче не се помнело тази ужасна болест да се е проявявала в толкова остра форма и да е отвличала толкова жертви всред хората. (4) Защото в началото и самите лекари били безсилни; на първо време те лекували болестта, без да познават нейния характер, и затова тъкмо те умирали най-често, тъй като най-често влизали в допир с нея. Пък и всяко друго човешко изкуство било безсилно пред болестта. Колкото и хората да се молели в храмовете, колкото и те да прибягвали до прорицалищата и до други подобни средства, всичко това се показвало безполезно и най-после хората, сразени в борбата си с бедствието, се отказвали от тези средства.

48 (1). Както се разказва, тази болест се проявила отначало в Етиопия, отвъд Египет, а след това се разпространила в Египет и Либия и в голяма част от земите, които се намирали под властта на персийския цар. (2) Градът Атина бил връхлетян обаче ненадейно от болестта, като тя обхванала най-напред населението на Пирей. Поради това и атиняните твърдели, че пелопонесците са пуснали отрова в тамошните кладенци, тъй като по онова време в Пирей още нямало водопровод. Впоследствие обаче болестта се разпространила и в горния град [Атина] и смъртността между хората сега взела вече много по-големи размери.

52 (1—2). Освен това съществуващо бедствие атиняните

били връхлетени още повече от стичането на човешкото множество от полето в града, а придошлите страдали не по-малко от болестта. Тъй като нямало жилища и те били принудени посред лято да живеят в задушни колиби, гинели масово и напълно безразборно; умиращите лежали един върху друг като трупове или пълзели по улиците, или около всички извори, полумъртви и измъчвани от жажда. (3) Светилищата, в които пришълците се били разположили на палатка, били пълни с труповете на ония, които умирали там. Тъй като болестта измъчвала твърде свирепо хората и тъй като те не знаели какво ще стане с тях, започнали да се отнасят с пълно пренебрежение към всички божески и човешки закони. (4) Всички добри наредби и обичаи, които по-рано се спазвали при погребенията, сега не се спазвали и всеки погребвал своите близки, както можел.

53 (1). Чумата означавала за града увеличаване на насилията и беззаконията и в друго отношение. Хората станали по-необуздани при удовлетворяване на ония страсти, които те по-рано прикривали, защото те виждали как бързо сега всичко се променяло и как скоро сега ставало тъй, че когато умирали богати хора, онези, които преди това нямали нищо, обсебвали незабавно техните богатства. (2) Затова и те се стремели да вкусят колкото е възможно по-скоро и по-интензивно от тия наслади, защото смятали, че както животът им, така и имуществата са ефимерни.

130. Намесата на одриския цар Ситалк и на Македония в Пелопонеската война

Тукидид, II, 95—101

95 (1). По същото време, в началото на зимата (на 429 г.), одрисът Ситалк, син на Терес и цар на траките, потеглил с войските си срещу Пердика, сина на Александър и цар на Македония, а също и срещу халкидците, които живеели в Тракия[1]. (2) Той сторил това, от една страна, за да наложи изпълнението на едно дадено му обещание, а, от друга страна, да изпълни едно обещание, което самият той бил дал. Защото в началото на войната, когато се намирал натясно, Пердика поел пред него известни задължения при условие, че Ситалк го помири с атиняните и че той не върне за цар в Македония брат му Филип, който враждувал с него. Впоследствие обаче Пердика не изпълнил обещанията си. Когато пък сключвал своя съюзен договор с атиняните, той се задължил спрямо тях да тури край на Халкидската война по границата на Тракия. (3) По тези две причини именно Ситалк предприел похода [срещу Пердика] и повел със себе си Филиповия син Аминта с намерение да го направи цар на македонците. Придружавали го също тъй и атинските пратеници, и военачалникът Хагнон, които се намирали при него във връзка със същия въпрос. Защото и атиняните трябвало да действуват с флота и с по възможност по-големи сухопътни сили против халкидците.

96 (1). Ситалк потеглил на този поход от земята на одрисите, като призовал най-напред всички траки, които живеели между Хемос и Родопите чак до Хелеспонта и Евксинския Понт, доколкото те били зависими от него и му се подчинявали, а след това призовал под оръжие и гетите, които живеели отвъд Хемос, и останалите племена, населяващи земите около р. Истър, и то към Евксинския Понт. Гетите и останалите племена по ония места обаче граничели непосредствено със скитите и имали същото въоръжение като тях, защото всички те били конни стрелци. (2) Той призовал и много от независимите траки-планинци, които били въоръжени с мечове, наричали се дии и живеели главно в Родопите. Едни от тях той наел срещу заплата, а други потеглили заедно с него доброволно. (3) Ситалк вдигнал и агрианците, лееите, а и останалите пеонски племена, които се намирали под неговата власт и живеели по границата на неговото царство, чиито предели достигнали до лееите, пеонците и до р. Стримон, която протича през земите на агрианците и лееите. Тук именно неговото царство опирало вече до земите на независимите пеонци. (4) Откъм страната на трибалите пък, които също тъй са независими, неговото царство граничело със земите на трерите и тилатеите; те живеели на север от планината Скомий[2] и достигали на запад до р. Оский, която извира от същата планина, от която водят началото си и реките Нест и Хебър. Тази планина е необитаема, но е голяма по размери, защото достига до Родопите и се свързва с тях.

97 (1). Одриското царство, що се отнася до неговия обхват по крайбрежието, се простирало от град Абдера до Черно море и оттам по него нагоре чак до р. Истър. Цялото това разстояние може да бъде изминато по най-кратък път и при попътен вятър с товарен кораб за четири дни и толкова нощи. По суша обаче, и то по най-прекия път, един добър пешеходец би могъл да стигне от Абдера до р. Истър за единадесет дни. . .

98 (1). И тъй Ситалк, бидейки цар на една толкова обширна страна, събрал и стегнал своята войска и когато приготовленията били завършени, той потеглил с нея срещу Македония, като минал най-напред през собствените си владения, а сетне през необитаемата планина Керкина[3], която разграничавала синтите от пеонците.

Той превел войската си през тая планина, движейки се по един път, който той сам бил проправил преди това по време

---

[1] Т. е. които граничели непосредствено с тракийския хинтерланд.

[2] Скомий, или Скомбър, отговаря на днешната планина Витоша.

[3] Днес планината Карадаг между Струма и Вардар.

на своите военни действия срещу пеонците[4], като изсякъл гората. (2) Преминавайки през тази планина, като идвали от одриска територия, войските [на Ситалк] минавали през земи, в които пеонците оставали от дясната им страна, а синтите и медите[5] — отляво. След като превалили планината, те стигнали в пеонското селище Добер[6]. През време на този свой поход войската на Ситалк не претърпяла никакви загуби в хора освен ония, които станали жертва на болести. Напротив, неговата войска се увеличила, защото много от независимите траки се присъединили към нея, без да бъдат повикани от Ситалк, а от жажда за грабеж; по тоя начин, както се разказва, цялата войска достигнала на брой не по-малко от сто и петдесет хиляди души... (4) По голямата част от нея била пехота, а конницата съставяла само около една трета. По-голямата част от конницата доставили самите одриси, а на второ място след тях — гетите. Най-войнствени в пехотата били меченосците (махерофорите), които се спускали от Родопите и спадали към независимите тракийски племена...

100 (3). Тракийската войска, като потеглила от Добер, навлязла най-напред в земите, които по-рано се намирали под властта на Филип, превзела с въоръжена сила Идомена, а Гортиния, Аталанта и някои други селища — по силата на договорни споразумения с тях; тези градове капитулирали вследствие на своето благоразположение към Аминта, Филиповия син, който участвувал в похода. Траките обсадили града Европ, но не могли да го превземат. (4) След това войската продължила своето напредване в останалите земи на Македония, наляво [т. е. източно] от градовете Пела и Кир. Тя не могла да проникне по-навътре от тия места, а именно към Ботиея и Пиерия, а опустошила само Мигдония, Грестония и Антемунт. (5) Македонците дори и не мислели да им се съпротивяват със своята пехота, но се сдобили с конница от съюзниците си от вътрешността на страната, която те използували при удобни случаи, като я употребявали за нападения на малочислени групи срещу тракийската войска. (6) Там, където македонските конници извършвали нападение, никой не могъл да устои срещу тях, тъй като те били смели бойци, защитени при това с ризници. Колкото пъти обаче македонските конници бивали обкръжавани от многобройните пълчища на противника, те изпадали в опасно положение и затова в края на краищата се виждали принудени да стоят мирни, защото смятали, че не са в състояние да приемат битката с един противник, който ги превъзхождал по численост.

101 (1). А през това време Ситалк повел преговори с Пердика по въпросите, заради които той бил предприел похода си срещу него, и когато атиняните не се явили със своята флота, защото си помислили, че Ситалк няма да дойде със своите войски, и изпратили при него само пратеници с подаръци, тогава той отделил една част от войската си, изпратил я срещу халкидците и ботиеите, принудил ги да се оттеглят зад крепостните стени на своите градове и опустошил техните земи. (2) Докато обаче Ситалк се намирал по тия места, тесалийците и магнетите, които живеели на юг, както и останалите племена, които били зависими от тесалийците, пък и гърците, живеещи чак до Термопилите, се боели да не би неговата войска да потегли и срещу тях и затова се държели в положение на бойна готовност. (3) От същия страх били обзети и ония траки, които живеели на север, отвъд Стримон, и населявали равнините [т. е. областта между Родопите и Егея], като панеите, одомантите, дроите и дерсеите, защото всичките тези тракийски племена са още независими. (4) По тоя начин Ситалк възбудил тревога и страх даже и всред елините, които били враждебно настроени към атиняните; те се боели да не би той, подбутнат от атиняните и по силата на своите съюзни задължения спрямо Атина, да връхлети и върху самите тях с войските си. В това време обаче Ситалк заемал с войските си Халкидика, Ботика и Македония и ги опустошавал. (5) И тъй като онова, заради което той бил предприел похода, не му се удало, пък и войската му нямала хранителни припаси и страдала от зимните студове, той, склонен от Севт, сина на своя брат Спардок, който имал силно влияние над него, побързал да се оттегли незабавно с войските си. Пердика бил успял обаче да привлече тайно на своя страна Севт, като обещал да му даде сестра си за жена, а освен това да му даде и една голяма парична сума като зестра. (6) Тъй Ситалк послушал съвета му и потеглил бързо с войските си обратно за Тракия, след като прекарал с тях в Македония тридесет дни, осем от които в областта на халкидците. По-късно Пердика дал на Севт сестра си Стратоника за жена, както му бил обещал. Така протекъл походът, предприет от Ситалк.

Прев. Г. Кацаров — В. Бешевлиев — Хр. Данов

131. Класова борба на о. Керкира

Тукидид, III, 70—74 и 81—82

70 (1). А междуособната война на Керкира започнала оттогава, откак се завърнали керкирските военнопленници, които били паднали в плен в ръцете на коринтяните по време на мор-

---

[4] От това място става ясно, че Ситалк е държал ревниво и на западната граница на своята държава, като за това е трябвало да воюва срещу пеонците.

[5] Медите, които се споменават тук, са по всяка вероятност някакъв южен клон от голямото тракийско племе меди, чиито главни селища се намирали в долината на средна Струма между Кресна и Рупел, вероятно и в дн. Благоевградско, а синтите обитавали главно областта на юг от Струмица.

[6] Местоположението на това пеонско селище не е определено със сигурност.

ската битка при Епидамн, а след това били пуснати от тях на свобода под предлог, че техните проксени били гарантирали за тях с една сума от осемстотин таланта, а в действителност, защото коринтяните били успели да ги убедят да прехвърлят Керкира на тяхна страна. И те наистина действували в тази насока, като обикаляли отделните граждани с цел да ги убедят да отпаднат от Атина. (2) И когато в Керкира пристигнали един атински и един коринтски кораб, носещи на борда си пратеници, които излезли с публични речи, керкирците решили да останат в отбранителния съюз с атиняните съгласно с договора, който ги свързвал с тях, но едновременно с това да останат в приятелски отношения и с коринтяните, в каквото отношение те се намирали и по-рано с тях. (3) В Керкира имало обаче един гражданин на име Пейтий, който бил станал атински проксен по собствена инициатива и бил един от първенците на демократите. Онези хора [т. е. завърналите се от коринтски плен керкирци) завели дело против Пейтий, като твърдели, че той имал намерение да хвърли Керкира в атинско робство. (4) Пейтий бил обаче оправдан от съда и сега той на свой ред завел дело против петима измежду най-богатите от въпросните граждани, като твърдял, че те секли колове за лозе от свещения участък на Зевс и на Алкиной. За това престъпление се предвиждала глоба от един статер на всеки отсечен кол. (5) След като тия граждани били осъдени и поради високия размер на паричната глоба били отишли като молители в храмовете, за да измолят известно смекчаване, т. е. да могат да изплатят сумата с известна отсрочка, като определят сроковете самите те, Пейтий, който бил и член на съвета, успял да убеди керкирците да приложат закона по отношение на тия лица, а той не допускал подобен начин на плащане. (6) Според буквата на закона обаче тия граждани подлежали и на изгнание, но когато те узнали, че Пейтий, който тогава бил още член на съвета, има намерение да беди народа да счита той за свои приятели и врагове ония, които са приятели и врагове на атиняните, те се вдигнали и нахлули внезапно в заседателната зала на съвета, въоръжени с ками в ръце, и убили Пейтий заедно с други членове на съвета, както и около шестдесет други граждани. Малцина от привържениците на Пейтий успели да се спасят, като избягали на борда на една атинска триера, която се намирала още на котва в пристанището на Керкира.

71 (1). След това те свикали керкирците, като държали речи пред тях в смисъл, че това е най-изгодното положение за тях, защото само по тоя начин те ще могат да избегнат опасността да бъдат заробени от атиняните; че те за в бъдеще не трябва да вземат страната на никоя от двете воюващи страни и да не позволяват на никоя от тях да влезе с корабите си в техните пристанища, освен когато влизат само с един кораб и стоят

мирни, а всеки, който влезе с повече кораби, да се смята за неприятел. След като внесли това предложение в народното събрание, те наложили то да бъде прието. (2) Непосредствено след това те изпратили в Атина пратеници било да уведомят атиняните за станалото, според както им диктували техните интереси, било да убедят приближаващите там керкирски емигранти да не предприемат никакви враждебни действия срещу своя град, за да не му навличат нови беди.

72 (1). Когато обаче керкирските пратеници пристигнали в Атина, атиняните заповядали те, както и ония, които ги били послушали, да бъдат арестувани като бунтовници и да бъдат депортирани на о. Егина. (2) През това време [именно 426 г. пр. н. е.] ония от керкирците, които държали властта в свои ръце, когато при тях пристигнали една коринтска триера и пратеници от Лакедемон, нападнали демократите и ги победили в боя. (3) С настъпването на нощта обаче демократите избягали на Акропола и по високите места на града и като се събрали там, се укрепили, заемайки едновременно с това и Хилейското пристанище. Техните противници пък заели пазарния площад [агората], около който се намирали повечето от жилищата им, и намиращото се в съседство с площада пристанище, което е разположено точно срещу брега.

73 (1). На следния ден станали малки схватки, като и двете страни изпратили по нивите из околността пратеници, които се стараели да привлекат на своя страна робите, като им обещавали свобода. Преобладаващото мнозинство от робите се присъединило обаче към демократите, а на техните противници дошли на помощ около 800 души от континента.

74 (1). След като изминал един ден, станала отново една схватка и демократите взели връх, тъй като те разполагали с укрепени позиции и численото превъзходство било на тяхна страна. Освен това им помагали храбро жените, като хвърляли керемиди от покривите и устоявали на бойния глъч със смелост, несвойствена на техния пол. (2) Късно на смрачаване олигархите ударили на бягство и понеже се страхували да не би демократите в своя бърз и стремителен напор да турят ръка на корабостроителниците и да ги избият, те подпалили своите жилища, намиращи се на пазарния площад, както и наемните общежития, за да се запазят от атакуващите ги, без при това да щадят нито своите, нито чуждите жилища, тъй че и множество стоки станали плячка на пожара, а съществувала освен това и опасността да загине целият град, в случай че се е появил вятър и насочил пламъците към града. (3) След завършване на боя и двете страни запазили спокойствие и прекарали нощта, охранявайки своите бойни постове. Но тъй като били взели връх демократите, коринтският кораб се измъкнал и отдалечил и повечето от ония, които били дошли на помощ [на олигархите], се прехвърлили тайно на сушата.

В гл. 75—81 от III кн. на Тукидидовата история е изложен по-нататъшният ход на събитията на о. Керкира. На страната на керкирските демократи се намесила атинската флотилия, която преди това била на котва при Навпакт, а на помощ на олигархите се притекли пелопонеските кораби от Килена, които преди това действували във водите на Йония срещу атиняните, които обсаждали Митилена на о. Лесбос. В този откъс се намира и описанието на морската битка при Сиботските острови (разположени пред Керкирския залив).

Тук са описани и някои твърде драматични моменти от класовата борба между демоса и олигархите на о. Керкира. В хода на тази борба голяма част от първенците на керкирските олигархи изпаднали в положение на молещи защита в светилището на Хера, където били обкръжени, а в последствие и избити от демократите.

Тукидид, III, 81, 1—5

81 (1). И тъй пелопонесците потеглили тутакси още през нощта обратно за домовете си, като се движели с корабите си по протежение на брега, и пристигнали благополучно там, защото пренесли посредством теглене корабите си през Левкадския провлак по сухо, за да не бъдат открити от неприятеля, като се движат с корабите си около Левкада. (2) Когато керкирците узнали за приближаването на атинската и за бягството на неприятелската флота, те пуснали в града месенците[1], които дотогава били разположени на лагер вън от града, да се отправят към Хилейското пристанище. През време на своето плаване те избивали всички неприятели, които срещали по пътя си, а също извели на сушата и умъртвили всички ония, които те били убедили да се качат като екипаж на корабите.[2] След това те навлезли в светилището на Хера и убедили около петдесет души от ония, които седели там като молещи за защита, да се подчинят на законната присъда, а след това ги осъдили на смърт и екзекутирали. (3) Тогава болшинството от молещите се за защита, които не се поддали на увещанията, имайки пред очи онова, което се случило, започнали да се избиват помежду си в самото светилище. Някои от тях се самоизбесили по дърветата, а други турили край на живота си, както могли. (4) В продължение на 7 дни, докато в пристанището на Керкира стоял пристигналият с шестдесет военни кораба Евримедонт[3], керкирците избивали всички ония от своите съграждани, които те смятали за свои врагове, като ги обвинявали в съучастничество с ония, които имали намерение да свалят от власт демокрацията. Някои от тях обаче станали жертва на личните си вражди, а други били избити от своите длъжници поради паричните суми, които последните им дължали. (5) С една дума, смъртта шествувала победоносно във всички свои разновидности и всичко онова, което обикновено става при подобни обстоятелства, ставало и сега, но в много остра форма. Бащите сами избивали децата си; хората били извличани от светилищата и убивани непосредствено до тях. А някои били зазидани в светилището на Дионис и намерили смъртта си там.

---

[1] Това били тежко въоръжени месенски пехотинци (срв. *Тукидид,* III, 75, 1), които били доведени при Керкира от атинския стратег Никострат заедно с дванадесетте кораба, с които той охранявал водите около Навпакт.

[2] За тия перипетии на класовата борба на о. Керкира вж. *Тукидид,* III, 75, 2 сл. В началото на конфликта между демократи и олигархи атинският стратег Никострат се опитал да посредничи между двата враждуващи лагера, но демократите го убедили да им остави пет от своите кораби, които те искали да попълнят с екипаж, набран от средите на олигархите, за да могат очевидно да ги имат по тоя начин под ръка и да ги изпратят при пръв удобен случай в Атина или пък даже да избият всичките заедно. Само малцина от олигархите се поддали обаче на тая уловка и се качили на корабите. За тях именно става дума в приведеното в случая място от Тукидид.

[3] Евримедонт бил стратег, когото атиняните изпратили с флота в подкрепа на керкирските демократи и който с приближаването си предизвикал оттеглянето на пелопонеската флота от острова (срв. *Тукидид,* III, 80, 2).

132. Град Пилос и остров Сфактерия на югозападния бряг на Пелопонес падат в ръцете на атиняните

Тукидид, IV, 3, 5, 6, 8, 9

Падането на гр. **Пилос**[1] и на о. Сфактерия са най-значителните военни успехи на атиняните през т. нар. Архидамова война и били твърде чувствителен удар за спартанците.

IV, 3 (1). Демостен обаче ги [командирите на флотата, определена за Сицилия] увещавал да хвърлят преди всичко котва пред Пилос и след като свършат там онова, което той смятал за необходимо, едва тогава да продължат своя път по море. (2) Демостен настоявал, че това място трябвало незабавно да се заеме и укрепи, защото според неговите думи той взел участие в морската експедиция само заради него. При това той изтъквал и обстоятелството, че Пилос изобилствува с богат дървен и каменен материал и че тоя пункт представлява твърдина поради самите природни условия, а при това вътрешността на страната на значително разстояние от него не е населена, защото Пилос отстои на около четиристотин стадия от Спарта, на една територия, която по-рано принадлежала на Месения. На Демостен обаче му се струвало, че това място е много повече за предпочитане пред всяко друго, защото при него имало пристанище, а освен това месенците били тук коренното население от най-стари времена и именно разполагайки с Пилос като опорна база и изхождайки от нея, те биха могли да нанесат най-големи щети на лакедемонците и едновременно с това да охраняват местността.

---

[1] Град Пилос се намира в Пелопонес на западния бряг на Месения (недалеч от дн. Наварин). Според преданието, което е запазено най-добре в Омировия епос, в Пилос се намирала резиденцията на Нестор и неговите предци, т. нар. Нелиди (потомци на хероя Нелей). След като при потомците на Менелай Спарта отслабнала, Нелидите успели да турят ръка и на Месения. Преди това те владеели важната част на Елида и областта Трифилия. Сега Пилос станал столица на разширеното царство. По-късно спартанците успели да отнемат със сила тия земи на месенците и да избият голяма част от месенското население. Поради това по времето на Тукидид тая област била запустяла и ненаселена.

5 (2). След като атиняните укрепили тази местност в продължение на шест дни откъм сушата, а също тъй и по ония места, където това било най-необходимо, те оставили Демостен тук на гарнизон с пет кораба, а с повечето кораби се отправили бързо в посока към Керкира и Сицилия.

6 (1). Когато обаче намиращите се в Атика пелопонесци узнали за завземането на Пилос, те побързали да се завърнат у дома си. Лакедемонците, пък и цар Агис разбирали, че събитията около Пилос ги засягат отблизо. (2) По такъв начин твърде много обстоятелства допринесли за това пелопонесците да се оттеглят по-бързо и тяхното нахлуване да бъде най-краткотрайното от всички досегашни, тъй като те престояли всичко петнадесет дни в Атика.

8 (2). Спартанците разгласили впрочем във връзка с това по целия Пелопонес заповед съюзните контингенти да се отправят по възможност по-скоро към Пилос и повикали обратно своите шестдесет кораба, които се намирали при Керкира. Тези кораби били пренесени чрез теглене и плъзгане през Левкадския провлак[2] и по тоя начин успели да останат незабелязани от атинските кораби, които се намирали при остров Закинт и могли да се явят пред Пилос по същото време. Тук пристигнали и сухопътните войски.

(6) Островът, който е разположен успоредно с брега и се нарича Сфактерия, охранява пристанището, но едновременно с това той стеснява входовете към него до такава степен, че откъм страната на атинските укрепителни съоръжения и на Пилос в него могли да влязат едновременно само два кораба, откъм материка имало обаче проход за влизането на осем или девет кораба едновременно. Целият остров бил обрасъл с гора вследствие на своята необитаемост, бил непроходим и достигал на дължина до петнадесет стадия.

(7) Лакедемонците имали намерение да завардят входовете за пристанището на Пилос, като наредят плътно един до друг кораби с обърнати напред носове, и понеже се боели, че неприятелят може да извършва военни действия срещу тях от самия остров, те прехвърлили на него отряд хоплити, а останалата войска разположили по брега.

9 (1). Като забелязал, че лакедемонците имат намерение да го нападнат едновременно по суша и по море, Демостен от своя страна взел необходимите мерки.

---

[2] Левкадският провлак се намирал в северната част на Левкаде. Практиката да се влекат корабите по сухо, по постлан с дълги дървени талпи път, е добре позната и по други провлаци на древна Гърция.

Тукидид, IV, 13, 14

В това време се появили четиридесетте атински кораба от Закинт. Това били именно някои от онези кораби, които стояли на стража при Навпакт, като към тях се били присъединили и четири хиоски триери.

13 (3) . . . На следния ден атиняните се приготвили за морски бой и излезли на открито море, като се надявали, че и лакедемонците ще се решат да излязат срещу тях на открито море. В противен случай те имали намерение сами да навлязат в пристанището.

(4) Но лакедемонците нито желаели да излязат с корабите си на открито море, нито пък затворили входовете на пристанището, както впрочем възнамерявали да сторят това, а въоръжили спокойно корабите си на сушата и се качили на тях, като се приготвили за бой в просторното пристанище, в случай че противникът навлезе в него.

14 (1). Като схванали това, атиняните се насочили срещу врага през двата входа и чрез своето нападение обърнали в бягство по-голямата част от лакедемонските кораби, които били излезли вече на открито море с насочени напред носове. Преследвайки отблизо противника, те повредили много от неговите кораби, а пет от тях заловили в плен, като един от тях паднал в ръцете им заедно със своя екипаж. След това те атакували останалите кораби, които се били укрепили на сушата. Няколко от тези кораби били пробити в момента, когато се заемали от своите екипажи и още не били успели да се отделят от брега, а други атиняните взели, завързали ги за своите кораби и ги отвлекли празни със себе си, тъй като техните екипажи се били разбягали. (2) Когато лакедемонците видели всичко това, те били обзети от силна скръб, тъй като техните хора на острова [Сфактерия] били отрязани и обкръжени.

133. Спартанците отмъщават на илотите за загубата на Пилос, като ги избиват

Тукидид, IV, 80, 1—4

80 (1). Тъй като атиняните със своите нападения поставяли натясно Пелопонес и особено територията на лакедемонците, последните се надявали, че най-лесно ще отклонят атиняните от Пелопонес, ако ги уязвят, като изпратят войска срещу техните съюзници, които при това заявявали, че са готови да издържат тази войска на свои разноски, и самите те ги викали на помощ, за да могат да отпаднат от Атина. (2) Освен това лакедемонците търсели удобен предлог да се отърват от част от илотите, за да не би при сегашните обстоятелства, когато Пилос се намирал в ръцете на неприятеля, те да замислят и предизвикат някакъв преврат. (3) Страхувайки се от грубите и свежи сили на илотите, както и от тяхната многочисленост, те измислили

и провели следните мероприятия срещу тях (а трябва да се има пред вид, че повечето мероприятия на лакедемонците били насочени именно към това те да бъдат винаги нащрек спрямо илотите!): разгласили, че всички илоти, които претендират за свобода поради особените си заслуги спрямо лакедемонците през време на войната, трябва да се отделят под предлог, че ще им бъде дадена свобода. В същност обаче лакедемонците имали намерение да подложат илотите на съблазън, като смятали, че ония от тях които се считали за най-достойни да получат свобода, ще се осмелят преди всички други да се вдигнат на въстание срещу тях. (4) По тоя начин били излъчени и отделени около две хиляди души. С венци на глави, като че ли вече са освободени, тия илоти обикаляли храмовете, но немного след това те изчезнали и никой не забелязал как те били избити един по един.

134. Военните действия на спартанския пълководец Бразида срещу атинските владения по бреговете на Егейска Тракия. Обсадата на гр. Амфиполис

Операциите на Бразида по тракийското крайбрежие на Егейско море представляват майсторски замислен контраудар, целящ да отслаби значението на успехите на атиняните в Пелопонес. Ударите на спартанците били насочени и срещу атинските владения на Халкидическия полуостров, които били отпаднали от Атина, но главният удар на Бразида се съсредоточил срещу атинската колония Амфиполис, недалеч от устието на р. Стримон, чийто хинтерланд бил от жизнена важност за атиняните.

Тукидид, IV, 102—108

102 (1). През същата зима [на 424 г. пр. н. е.] Бразида потеглил заедно със своите съюзници[1], от пограничните области на Тракия срещу Амфиполис, атинска колония, разположена на р. Стримон. (2) На мястото, където се намира сега този град, още на времето си Аристагор от Милет, когато избягал от персийския цар Дарий, се опитал да основе селище[2], но бил прогонен от тракийското племе едонци. Тридесет и две години след това[3] също и атиняните били изпратили затам десет хиляди заселници от своята собствена среда и други, които желаели да участвуват, но тия колонисти били унищожени при Драбеск от траките. (3) И пак отново след двадесет и девет[4] години атиняните дошли по тези места, предвождани от Хагнон, син на Никий, който бил изпратен като ойкист. Те именно прогонили едонците от тази местност и основали този град на едно място, което по-рано носело името „Девет пътища“ (Енеаходой). (4) Те потеглили от Ейон, който им служел като морско пристанище и се намирал на устието на р. Стримон, на 25 стадия от въпросния град, който Хагнон нарекъл Амфиполис, защото той го построил между двата ръкава на р. Стримон, които го заобикаляли от две страни; освен това той заобиколил града с една дълга стена, която се простирала от единия ръкав на реката до другия. Хагнон основал и построил този град тъй, че той се виждал отдалеч и откъм сушата, и откъм морето.

103 (1). Срещу този град именно потеглил с войската си Бразида, като тръгнал от Арни на Халкидическия полуостров. Привечер той стигнал в Авлон и Бромиск там, където езерото Болба[5] излива своите води в морето[6] посредством едно устие; тук той дал възможност на войската да вечеря и незабавно след това продължил своя маршрут нататък . . . (3) Последното се състояло в това именно, че в Амфиполис имало колонисти, които произхождали от Аргил[7] (а аргилците са от своя страна преселници от о. Андрос), както и други, които участвували във въпросното предателско споразумение [с лакедемонците] било за да угодят на Пердика, било пък за да се докарат пред халкидците. (5) Самият град обаче се намирал малко по-нататък от моста и неговите стени не се спускали тогава толкова надолу, колкото сега. На това място бил поставен само един слаб стражеви пост, с който Бразида се справил лесно, първо, защото и в случая имало пръст предателство, и, второ, защото времето било бурно и нападението било извършено ненадейно. След това Бразида минал по моста и турил ръка на всичко, което се намирало вън от стените на града, тъй като амфиполците живеели пръснати по цялата околна местност.

104 (1). Тъй като преминаването на реката дошло съвършено неочаквано за ония, които се намирали в града, пък и мнозина от ония, които се намират вън от града, били заловени в плен, а други успели да избягат и да се укрепят зад крепостните стени, амфиполците изпаднали в голяма суматоха, още повече, че те не си вярвали един на друг. (4) Обаче противниците на ония, които били извършили предателството, били по-многочислени и успели да обединят силите си, да вземат връх и да попречат на незабавното отваряне на градските порти. Те изпратили със съгласието на атинския стратег Евкъл, който пребивавал в града във връзка с неговата отбрана, пратеници с молба за помощ при другия атински стратег в Тракия, а именно Тукидид, сина на Олор, който е и автор на настоящото исто-

---

[1] Това били преди всичко жителите на споменатите по-горе гръцки колонии на Халкидическия полуостров, като Акант, Стагир и др.

[2] В. 497 г. пр. н. е.

[3] В 467 г. пр. н. е.

[4] В 439 г. пр. н. е.

[5] Болба, както вече знаем, отговаря по своето местоположение на днешното езеро Бешикгьол, което в древността било твърде блатисто и богато с риба.

[6] В античността заливът се наричал Стримонски залив.

[7] Аргил се намирал на запад от устието на Струма и отговаря по местоположение на дн. Палеокастро.

рическо съчинение и се намирал по това време с войските си при Тасос . . . (5) Като узнал за случилото се, Тукидид потеглил незабавно със седем кораба, които имал под ръка, с намерение да пристигне в Амфиполис, преди още градът да се е предал, а в случай че не успее да стори това, то поне да свари да завземе Ейон.

105. В това време Бразида, който се страхувал както от корабите, които идвали на помощ от Тасос, тъй и от това, че бил узнал, че Тукидид имал привилегията да разработва златните рудници в тая част на Тракия и поради това е един от най-богатите хора на континента, побързал, полагайки големи усилия, да завладее града, ако е възможно преди него. По тоя начин той искал да избегне онова, от което се безпокоял, а именно да не би, когато Тукидид пристигне в Амфиполис, мнозинството от амфиполците, които се надявали, че Тукидид ще им окаже помощ на съюзник по море и че той също ще събере съюзнически отряд от тракийските племена, да бъде спечелено от него и никой от тях да не помисли повече да се предава на спартанците. По тия причини той предложил умерени условия за споразумение, като наредил да се разгласи посредством глашатай, че който от жителите на града независимо от това, дали той е амфиполец, или атинянин, приеме условията можел да остане в града при напълно еднакви права с останалите граждани и да се ползува от своето имущество; който обаче не бил съгласен с тях, да напусне града, като можел да вземе и изнесе със себе си своето имущество в срок от пет дни.

106 (4). Бразида държал вече Амфиполис в свои ръце и за още една нощ той щял да завземе и Ейон. В случай че корабите [на Тукидид] не се били отзовали бързо на помощ на Ейон, градът до сутринта щял да бъде превзет.

107 (1). Тукидид взел по-нататък необходимите мерки както да предпази града [Ейон] в момента, когато той бъде нападнат от Бразида, тъй и да го осигури за в бъдеще. Той приел в града ония, които били напуснали горния град [Амфиполис] по силата на споменатото споразумение. (2) Бразида обаче се появил внезапно с много кораби пред Ейон, спускайки се по течението на реката с намерение да превземе оня край на града, който се издавал навън от крепостната стена, за да може по тоя начин да има достъп към града по вода. Но както този негов опит, тъй и онзи, който той предприел по суша, били отблъснати, след което той взел необходимите мерки в самия Амфиполис и ги провел.

108 (1). Атиняните се изплашили много от превземането на Амфиполис, защото, от една страна, градът им доставял ценен дървен материал за корабостроенето, а, от друга страна, им бил твърде полезен със своите парични вноски на съюзния данък [фороса]. (2) Освен това те се боели от падането на своите съюзници, защото Бразида се проявил като умен не само по

отношение на другите работи, но той заявявал в своите речи навред, че е изпратен там, за да освободи Елада. (3) А когато градовете, които били подчинени на атиняните, узнали за превземането на Амфиполис, за условията, които Бразида е предложил на амфиполците, както и за неговата мекост и умереност, те се показали твърде склонни да отпаднат от Атина и изпратили тайно свои пълномощници при него, като го канели да дойде при тях и като всеки един желаел да изпревари другите при своето отпадане от Атина . . .

Прев. Г. Кацаров — В. Бешевлиев — Хр. Данов

135. Никиевият мир

Ударите, нанесени на икономическата мощ на Атина и на нейния военнополитически престиж чрез успешните действия на пелопонеската войска в Тракия, заставили атинските робовладелци и особено богатата земевладелска върхушка на т. нар. „умерени демократи“ да помислят най-напред за примирие, а по-късно и за един по-траен мир със Спарта и нейните съюзници. На мисълта за примирие и мир не били чужди и лакедемонските робовладелци въпреки своите значителни военни успехи в Тракия и на Халкидическия полуостров, защото и те били изтощени от войната и били понесли не по-малко сериозни удари от атиняните в Пелопонес, в Адриатическо море и другаде. В сражението при Амфиполис през 422 г. пр. н. е. (*Тукидид*, V, 6—11), което завършило с поражението на атиняните, загинал както спартанският пълководец Бразида, тъй и атинския стратег Клеон, водачът на „крайните демократи“ в Атина. Тези и някои други обстоятелства способствували за една по-активна и по-резултатна дейност на „умерените демократи“ в Атина начело с Никий, които били за мир със Спарта и нейните съюзници.

Мирът между Атина и Спарта бил сключен през 421 г. пр. н. е. и носи името на водача на „умерените“ демократи в Атина Никий. Едрите земевладелци и търговци в Атина и Атика, пък и самият Никий, който бил един от най-богатите хора по онова време в Гърция, нямали интерес от „война докрай“ със Спарта. Самата Спарта, чиито позиции били сериозно разколебани даже в Пелопонес, се видяла принудена да се огради срещу евентуалните въстания на илотите със специална клауза, вмъкната в текста на Никевия мир. Чрез нея атиняните поемали задължението да се притекат на помощ на Спарта с войска, в случай че илотите въстанат. Текстът на Никиевия мир е в това отношение един от най-ярките документи, илюстрирали класовата солидарност, която съществувала между робовладелците на древна Гърция още през V в. пр. н. е.

Тукидид, V, 18

18 (1). Атиняните и лакедемонците заедно със своите съюзници сключили мир при следните условия и всички участвуващи положили клетва по държави: (2) Относно общите светилища всеки, който желае, може да извършва жертвоприношения, да се допитва до оракулите на божествата и да изпраща теории[1] според заветите на предците по суша и по море, без да

---

[1] Теориите били официалните делегации, изпращани от отделните полиси на големите общоелински религиозни празненства, чиято длъжност била да наблюдават (оттам и името на членовете на тия делегации теории — θεωροί, т. е. „наблюдатели“) хода на тия празненства.

бъде застрашаван. Светилището и храмът на Аполон в Делфи, както и целият участък на Делфи да имат свои собствени закони, за да бъдат свободни от данъци, и да имат свое собствено съдопроизводство както по отношение на себе си, тъй и по отношение на своята територия съобразно със своите прастари традиции, завещани им от времето на техните предци. (3) Договорът да бъде в сила в продължение на петдесет години между атиняните и съюзниците на атиняните, от една страна, и лакедемонците и съюзниците на лакедемонците, от друга страна, и то без коварства, без да си нанасят щети както по суша, тъй и по море. (4) Да не се позволява под какъвто и да било предлог и по какъвто и да било начин нито на лакедемонците и техните съюзници да вдигат оръжие с цел да нанасят щети на атиняните и на техните съюзници, нито пък на атиняните и техните съюзници с цел да им навредят. В случай че между тях възникнат някакви спорни въпроси, то те са длъжни да ги разрешат чрез съд и като положат клетва съгласно с условията, които ще уговорят помежду си. (5) Лакедемонците и техните съюзници да върнат на атиняните Амфиполис.

Гражданите на всички ония градове, които лакедемонците върнат на атиняните, да имат правото да се изселят заедно със своето имущество, където желаят. Ония градове, които са плащали съюзните вноски [фороса],[2] определяни по времето на Аристид, да имат отново правото да се управляват по своите собствени закони. А със сключването на мирния договор атиняните и техните съюзници да нямат правото да нападат с въоръжена сила ония градове, щом като те плащат своите съюзнически вноски. Тези градове са следните: Аргил, Стагир, Акант, Сколос, Олинт, Спартол.[3] Тези градове да бъдат неутрални и да не бъдат съюзници нито на атиняните, нито на лакедемонците. В случай че атиняните успеят да убедят тия градове и те доброволно се съгласят на това, да им бъде позволено да станат съюзници на атиняните. (6) Гражданите на Мекиберна Сани и Синг да имат еднакви права с ония на Олинт и Акант. (7) Лакедемонците и техните съюзници се задължават да върнат обратно на атиняните Панакт[4], а атиняните да върнат на лакедемонците Корифазий[5], Китера[6], Метона[7], Птелей[8], Аталанта[9], както и всички лакедемонски граждани, които се намират в атински затвори[10] или където и да било на атинска територия. Освен това атиняните да освободят обсадените в Скиона[11] пелопонесци и всички останали съюзници на лакедемонците, намиращи се в Синона, както и всички останали бойци, които Бразида изпрати там, както и всички съюзници на лакедемонците, намиращи се в затвор в Атина или пък където и да било другаде на атинска територия. На същите основания и по същия начин лакедемонците и техните съюзници да освободят държаните от тях в затвор атиняни и техните съюзници. (8) Що се отнася обаче до скионейците, торонейците и сермилийците[12], пък и до някои други градове, завзети от атиняните, за тях, както и за другите градове атиняните да вземат такова решение, което им се стори за най-изгодно. (9) Атиняните да положат клетви във всички градове на лакедемонците и техните съюзници. И двете страни да положат обаче традиционната си най-тържествена клетва и то по седемнадесет мъже от всеки град. Клетвата трябва да гласи, както следва: „Ще спазвам тоя мир и тия договори лоялно и без коварство.“ По същия начин лакедемонците и техните съюзници да положат клетва пред атиняните, като и двете страни подновяват клетвата всяка година. (10) Да се издигнат колони, като текстът на този договор бъде издълбан на тях, в Олимпия, Делфи, на Коринтския провлак, на Акропола в Атина и в Амиклея[13] край Спарта. (11) Ако обаче някоя от двете страни е пропуснала да спомене нещо, то пропуснатото трябва да бъде включено и за двете страни в клетвата, като се изтъкне изрично, че промените са извършени чрез една законна процедура, според както намерят за най-добре атиняните и лакедемонците.

Не тъй лесно било обаче изпълнението на договора, защото лакедемонците се натъкнали на сериозната съпротива на своите съюзници, които според Тукидид (V, 22, 1—2) заявили, че условията на договора са неизгодни за тях, и въпреки всички настоявания от страна на лакедемонците не се съгласили да подпишат договорния документ. Най-сетне лакедемонците се видели принудени да сключат сами договора с атиняните. Използувайки обстоятелството, че по това време в Лакедемон пребивавали атинските пратеници, те сключили с тях скрепен с клетви договор за петдесет години (*Тукидид,* V, 22, 3, и особено *Тукидид,* V, 23, 1).

---

[2] Характерно е, че атиняните представят фороса като съюзна вноска, принос в пари, а не като данък.

[3] Списъкът съдържа почти изключително имена на гръцки колонии, разположени по бреговете на трите по-малки полуостровчета на Халкидика, и свидетелствува за значението, което двете воюващи страни и специално атиняните отдавали на тая част от Егея.

[4] Така се наричало едно укрепление в Атика, което беотийците завзели и впоследствие разрушили.

[5] Корифазий е лакедемонското име на Пилос.

[6] Остров, разположен на юг от лаконския бряг.

[7] Град, разположен недалеч от Термейския залив, основан в около 730 г. пр. н. е. от евбейски колонисти.

[8] Не е сигурно за кой град с име Птелей става дума в случая.

[9] Островче, лежащо в Евбейския залив откъм Локрида Опунтийска, което било от особена важност за атиняните, тъй и за лакедемонците.

[10] Това били преди всичко пленените на о. Сфактерия спартански воини.

[11] Град на Халкидическия полуостров, на южния бряг на полуостровчето Палена.

[12] Сермилий бил град на Халкидическия полуостров.

[13] Така се наричало светилището на Аполон Амиклейски край Спарта.

136. Нарушаване и обезсилване на Никиевия мир и от лакедемонци, и от атиняни

Тукидид, V, 35, 3—4

3. На лакедемонците се паднало по жребие да върнат първи Амфиполис на атиняните. Те обаче не им връщали нито него, нито пък останалите пунктове, а също тъй не принуждавали да приемат и изпълняват договора нито своите съюзници в Тракия, нито пък беотийците и коринтяните, макар и да давали чести уверения, че ако последните откажат да сторят това, те заедно с атиняните ще ги принудят със сила да се подчинят. Те дори назовавали един определен срок, без обаче да се задължават с писмени документи относно спазването му, след чието изтичане ония, които не се били присъединили към договора, трябвало да се смятат за неприятели и на лакедемонците, и на атиняните.

4. Когато обаче атиняните забелязали, че никое от тия обещания не се изпълнява на дело, започнали да подозират, че лакедемонците имат зли намерения спрямо тях, и затова въпреки техните искания не им върнали Пилос, а също тъй отлагали предаването на лакедемонските пленници от Сфактерия. Освен това те задържали в свои ръце и другите пунктове на лакедемонците, като изчаквали, докато последните изпълняват своите задължения спрямо тях.

137. Атиняните подготвят и предприемат експедиция до о. Сицилия

Сицилийската експедиция, предприета от атиняните през 415—413 г. пр. н. е., била безспорно крупна военна операция, през време на която се разиграли значителни бойни действия както по море, тъй и по сухо. Но тази експедиция е характерна преди всичко за политиката на атинската робовладелска върхушка, която си поставяла не освободителни цели, а се стремяла към експанзия. Сицилия привлича алчните погледи на атинските робовладелци много преди Пелопонеската война. Преди да насочат своето внимание към „черноморския пазар“, атинските робовладелци проявявали не по-слаби интереси и към „западния пазар“. Оказало се обаче, че тази операция не била по силите на Атина, която като единичен полис разполагала с ограничени военни възможности. Операцията завършила с катастрофалното проваляне на атинската политика в западната половина на Средиземното море, изтощила до крайна степен нейния стопански и военен потенциал и по тоя начин обусловила окончателното ѝ поражение в края на Пелопонеската война.

Тукидид, VI, 1, 15

1 (1). През същата зима [416—415 г. пр. н. е.] атиняните се готвели да потеглят отново с още по-големи флотски сили, отколкото по времето на Лахет[1] и Евримедонт[2] за Сицилия и ако

---

[1] Атинският стратег Лахет бил изпратен с 20 кораба в Сицилия през 426 г. пр. н. е. (срв. *Тукидид,* III, 86, 1).

[2] Евримедонт действувал в Сицилия през 425 г. пр. н. е. (срв. *Тукидид,* III, 115, 4; IV, 2,2; IV, 46,1; IV, 65, 3).

могат, да я покорят. Повечето от атиняните обаче, участвуващи в експедицията, не знаели нито колко голям е тоя остров, нито колко многобройно е неговото население от гръцки и варварски произход. Затова и те не мислели, че се впускат в една война, която по значение не отстъпвала много на войната им срещу пелопонесците.

15 (1). . . . Повечето от атиняните обаче, които говорели публично, настоявали в речите си на това експедицията да се състои и да не се отменя взетото веднъж решение. Но имало и такива, които се противопоставяли на това схващане. (2) Алкивиад, синът на Елейния, обаче подбуждал най-настойчиво от всички към похода преди всичко, за да се противопостави на Никий, тъй като той бил изобщо негов политически противник, а освен това и защото Никий го бил уязвил лично в своите речи. Главните подбуди на Алкивиад при това били, че той се стремял ревностно да стане стратег и се надявал да може по тоя начин да завладее Сицилия, а чрез нея и Картаген. Заедно с това той се надявал, в случай че неговото начинание се увенчае с успех, да може да оправи своите парични сметки и да придобие слава. (3) Цялата работа била там, че Алкивиад се ползувал с голямо уважение всред своите съграждани поради отглеждането и поддържането на породисти коне [за надбягвания], пък и в останалите си разходи той отивал в своите увлечения по-далеч, отколкото му позволявали средствата.

138. Поражението на атиняните на о. Сицилия

Тукидид, VII, 82—87

82 (1). След като обстрелвали през целия ден атиняните и техните съюзници, сиракузците започнали да разбират, че техните неприятели са напълно изтощени от нанесените рани и от другите злини. Тогава Гилип[1] и сиракузците заедно със съюзниците си наредили да им бъде известено посредством глашатай, че се предлага най-напред свобода на ония от тях, които произхождат от о. Сицилия, в случай че пожелаят да преминат на тяхна страна, след което контингентите на няколко немногобройни градове отпаднали от атиняните и преминали на страната на сиракузците. (2) Малко по-сетне и с целия останал отряд, намиращ се под командата на Демостен[2], било постигнато споразумение, по силата на което войниците трябвало да предадат своето оръжие, но никой от тях не трябвало да бъде лишаван от живот нито чрез смъртно наказание, нито чрез око-

---

[1] Гилип бил опитен военачалник, изпратен от Спарта на помощ на обсадените сиракузци.

[2] Според *Тукидид* (VII, 87, 4) атиняните, които паднали в плен заедно с Демостен, били 6000 души на брой, а целият отряд броял малко повече от 7000 души (срв. *Тукидид,* VII, 82).

ваване във вериги, нито пък като бъде лишаван от най-необходимите средства за живот. (3) По тоя начин се предали шест хиляди души; освен това капитулиращите предали на сиракузците и всички парични суми, които имали у себе си, като ги нахвърляли в няколко поставени обратно щита. Така те напълнили четири щита с монети. Пленените били препратени незабавно в Сиракуза. През същия ден Никий стигнал със своя отряд до р. Ериней и след като се прехвърлил през нея, се разположил на лагер на една височина.

83 (1). На следния ден сиракузците настигнали Никий и след като му съобщили, че отрядът на Демостен се е предал, предложили му да стори и той същото. Тъй като Никий не вярвал на думите им, той със съгласието на противника изпратил един конник, който да провери това известие. (2) Тоя последният отишъл там и след като се завърнал, съобщил също за капитулацията на Демостен. Тогава Никий известил на Галип и на сиракузците посредством глашатай, че е готов да сключи мир с тях от името на атиняните, при което разходите, направени от сиракузците през време на тази война, да им бъдат върнати, но само при условие, че неговата войска бъде пусната. Докато паричната сума бъде изплатена, той предложил да им даде заложници от редовете на атиняните, и то по един за всеки талант. Сиракузците и Гилип обаче отхвърлили тези условия и като преминали в атака, обкръжили и този атински отряд от всички страни и го обстрелвали до мръкване. (3) Войниците на Никий страдали също от липса и на други необходими припаси. (4) Те обаче възнамерявали да изчакат нощната тишина и тогава да потеглят по-нататък. Когато обаче те взели оръжието си, сиракузците забелязали това и надали бойни викове. (5) Тогава атиняните видели, че са открити, и сложили отново оръжие с изключение на триста души, които си пробили път с оръжие в ръка през неприятелските постове и се движели под прикритието на нощта там, където нямало пречки по пътя им.

84 (1). На разсъмване Никий повел войската си по-нататък; сиракузците и техните съюзници обаче следвали по петите й по същия начин, като я обкръжили от всички страни и я обсипали с град от стрели и метателни копия. (2) Атиняните се насочили бързо към р. Асинар, от една страна, защото били притиснати от връхлитащата ги многобройна конница и от останалите неприятелски пълчища към реката, и се надявали, че като минат през реката, тяхното положение ще се облекчи, а, от друга страна, защото страдали от изтощение и от жажда. (3) Когато стигнали до реката, те започнали да се хвърлят в нея, без да спазват какъвто и да било ред, като всеки гледал само да се прехвърли на другия бряг, а намиращите се по следите им неприятел вече затруднявал тяхното преминаване. Тъй като атиняните били принудени да се движат вкупом, наблъскани нагъсто един до друг . . . , мнозина от тях се намушвали

взаимно с остриетата на копията си и на другите си оръжия и падали мъртви на място, а други пък, оплетени в собствените си багажи, били отвличани от течението на реката. (4) Пристигналите и заели позиция на отсрещния бряг на реката сиракузци, обсипвали вече оттам атиняните със стрели, защото там брегът бил стръмен, а в същото време атиняните пиели жадно вода и се струпали в пълен безпорядък в дълбоко врязаното корито на реката. (5) Пелопонесците се спускали към брега и избивали главно онези атиняни, които били в реката, вследствие на което водата в скоро време станала негодна за пиене. И въпреки това атиняните я пиели жадно, макар и смесена с кал и кръв, а повечето от тях се биели за нея.

85 (1). Най-сетне, когато в реката се струпали труповете на множество убити и когато една част от атинската войска била изтребена в самата река, а другата част, която била успяла да си пробие път, била избита от конницата, Никий се предал на Гилип, защото имал по-голямо доверие в него, отколкото в сиракузците. Никий предоставил на Гилип и спартанците да постъпят с него, както намерят за добре, но да прекратят избиването на останалата атинска войска. (2) От този момент нататък Гилип наредил неприятелите да бъдат залавяни живи в плен. Всички войници с изключение на онези, които сиракузците били укрили, [а такива имало много], били отведени в плен, а отрядът, изпратен по дирите на тристата войници, които си били пробили път през кордона на стражата през нощта, ги преследвал, догонил и заловил. (3) Броят на ония, които могли да бъдат събрани и които минали в разпореждане на държавата, не бил особено голям, докато броят на ония, които били отведени тайно, бил твърде голям. Цяла Сицилия била пълна с тях, тъй като те не паднали в плен по силата на споразумение подобно на отряда, действуващ под командата на Демостен. (4) Голяма част от атиняните загинали в боевете[3], защото тия боеве били съпроводени с колосални човешки жертви и по своята кръвопролитност не отстъпвали на никоя от големите битки, разиграли се през тая война. Пък и по време на другите схватки, които били едно твърде често явление през време на тая война, паднали множество убити, мнозина обаче успели да избягат било непосредствено след тия събития, било по-сетне след продължително робуване. Като убежище им послужил град Катана.

86 (1). След като сиракузците и техните съюзници се събрали заедно, те потеглили обратно за града, като взели със себе си колкото било възможно повече пленници и друга плячка. (2) Сиракузците хвърлили всички останали атиняни и техните

---

[3] *Плутарх,* Биография на Никий, 27, твърди, че по-голямата част от атинския експедиционен корпус загинала и само малка част от него паднала в плен.

съюзници в каменоломните, които според тях били най-сигурното място, където те могли да бъдат пазени, а Никий и Демостен въпреки възраженията на Гилип те убили. Лично Гилип смятал, че за него ще бъде славен боен подвиг, ако може да прибави към другите [пленници] и пълководците на противника и ги закара със себе си в Лакедемон. (3) По една случайност обаче единият от двамата пълководци, а именно Демостен, минавал за най-голям враг на Лакедемон поради събитията на острова[4] и при Пилос, докато другият се бил проявил във връзка със същите събития като твърде внимателен и отзивчив към лакедемонците. Защото именно Никий действувал с всички възможни средства за освобождаването на заловените на острова лакедемонци, като убеждавал атиняните да сключат мирния договор. (4) Затова именно лакедемонците били разположени благосклонно към него, а това била главната причина, поради която той се предал на Гилип, доверявайки му се напълно. Както казахме обаче и по-горе, между сиракузците имало хора, които се боели да не би той, като бъде подложен на разпит[5], да изнесе това, че през време на войната те са се споразумявали и вършели обща работа с него, и по тоя начин да им причини неприятности тъкмо когато работите им вървели най-добре. Други пък, и между тях на първо място коринтяните, се страхували, че той поради това, че бил богат, ще може да подкупи някои с пари и да се измъкне от техните ръце, а след това ще може отново да предприеме нещо против тях и да им създаде нови грижи, и тъй тъкмо тия хора убедили съюзниците и Никий бил убит...

87 (1). На първо време сиракузците се отнасяли извънредно сурово с ония атиняни, които били хвърлени в каменоломните. Затворени в твърде голям брой в малко и дълбоко издълбано помещение, те страдали отначало от топлината на слънцето, а също и от задушаващата ги жега, тъй като помещението било без покрив. Студените есенни нощи пък, които настъпили след жегата, предизвикали остри заболявания вследствие на рязката промяна във времето. (2) Поради теснотията затворените извършвали всичките си нужди на същото място, а освен това тук били струпани на куп и труповете на ония, които измирали било от своите рани, било от промяната на времето, било от нещо подобно, а вследствие на всичко това вонята, която царяла там, била непоносима; на всичко отгоре затворените страдали от глад и жажда. Всеки от тях получавал в продължение на осем месеца по една котила[6] вода и две котили брашно на ден. Но те не били пощадени и от всички други страдания, които сполетявали хората, затворени на подобни места. (3) Така те прекарали, струпани на едно място, в продължение на седемдесет дни, след което сиракузците продали всички в робство с изключение на участвуващите в похода сицилийци и италийци. (4) В плен били заловени не по-малко от 7000 души, макар че било трудно да се установи точният им брой. (5) Това било най-важното военно събитие не само през време на тая война, но, както ми се струва, и в цялата гръцка история, доколкото, разбира се, тя ни е позната от разказите. Тази военна операция била най-славно събитие за победителите и най-печално за победените. (6) И наистина атиняните били разбити навсякъде и претърпели навред тежки бедствия. Загинало, както се казва, всичко до крак: и сухопътната войска, и флотата, и нищо не било пощадено от гибел. От многобройната войска се завърнали само малцина по домовете си. Такъв е бил ходът на събитията, които се разиграли на о. Сицилия.

---

[4] Подразбира се о. Сфактерия.

[5] Придружен обиковено с изтезания.

[6] Около 0,2736 литра, докато обикновената дневна дажба даже и за робите била двойно по-голяма.

139. Конфискация на имуществото на замесените в т. нар. процес на Хермокопидите в Атина през 414 — 413 г. пр. н. е.

Процесът на Хермокопидите (осквернителите, по-точно разрушителите на статуите на Хермес в Атина) бил заведен и насочен срещу Алкивиад и неговите привърженици, които се сочат като главни виновници за изпращането на атинския експедиционен корпус на о. Сицилия и за неговото катастрофално поражение. Този военен и политически неуспех на Атина поставял под съмнение нейната победа по време на Пелопонеската война.

Процесът срещу Хермокопидите бил съпроводен с масови арести и екзекуции на осъдените, както и с конфискацията на тяхното имущество. Първият документ представя част от един общ списък и е особено показателен за големия брой роби, които притежавали осъдените.

1. M. N. Tod. Greek Historical Inscriptions, Nr. 79.

Данък (такса) при продажбата

А. Имуществото на Полистрат от Анкиле

2 драхми и 1 обол	202 др.	1 роб Пистос
1 драхма	42 др.	Реколтата от Анкиле

Всичко заедно с данъците 247 драхми и 1 обол.

Б. Имуществото на Кефисодор, чужд гражданин (резидент) в Пирей

2 драхми	165 драхми	една робиня тракийка
1 др. и 3 об.	135 драхми	една робиня тракийка
2 др.	170 др.	един тракийски роб
2 др. и 3 об.	240 др.	един сирийски роб
1 др. и 3 об.	105 драхми	един карийски роб
2 др.	161 драхми	един илирийски роб
2 др. и 3 об.	220 драхми	една тракийска робиня
1 др. и 3 об.	115 драхми	един тракийски роб
1 др. и 3 об.	144 драхми	един скитски роб

1 др. и 3 об.	121 драхми	един илирийски роб
2 др.	153 драхми	един колхидски роб
2 др.	174 драхми	едно карийско момче
1 др.	72 драхми	едно карийско дете
3 др. и 1 об.	301 драхми	един сирийски роб
2 др.	106 драхми	един малтески роб (от о. Малта роб)
2 др.	170 драхми	една лидийска робиня

В. Конфискуваното имущество на Алкивиад

брой	предмети	цена в драхми
1	гардероб с 2 врати	—
1	гардероб с 4 врати	—
11	милетски легла	90 драхми
4	маси	16 драхми
1	единична кушетка	17 др.
1	ленена завеса	11 др.
	двойна кушетка (от Милет)	—
6	съда за благоухания	—
5	стола	—
1	скамейка	1 др. 1/6
2	плетени коша	
1	рогозка от тръстика	
2	официални одежди	
1	сандък от лен за бельо	
1	голямо количество жълта вълна	
1	сандък (кутия) от лен	
2	конски сбруи	
1	малка плоска кутия	
3	малки кутии	
2	пълнени възглавници	
16	одеяла	

Останалото конфискувано имущество на Алкивиад, което е било много по-значително, не фигурира в този надпис, който е отчупен и повреден.

140. Борбата за мир в комедиите на Аристофан

Великият гръцки комедиограф Аристофан се родил към средата на V в. пр. н. е. в Атина и живял и през първите две десетилетия на IV в. пр. н. е. От неговото пребогато творчество до наши дни са дошли 11 изцяло запазени комедии. Една от най-ярките черти на атическата и специално Аристофановата комедия, отличаваща я рязко от гръцката битова комедия, която възникнала като литературен жанр на о. Сицилия, била нейната политическа насоченост и заостреност. Не напразно тъкмо Аристофан се смята за баща на политическата комедия. По своя социален произход и по политически симпатии Аристофан бил свързан с бита и интересите на средното атическо селячество. Ето защо Аристофан само донякъде съчувствувал на Перикъл, в чието лице той ценял вожда на „умерената“ атинска демокрация, но бил подчертан противник и изобличител на „крайната“

атинска демокрация начело с Клеон, Хипербол, Клеофонт и др. В тяхно лице Аристофан виждал (разбира се, неправилно) главните виновници за продължаването до безкрайност на кръвопролитната и опустошителна Пелопонеска война. Затова в запазените, а и в загубените днес комедии на Аристофан са отразени година след година, а нерядко и месец след месец събитията и ходовете на въпросните атински политически дейци, свързани с безконечната Пелопонеска война. Тук в христоматията са включени откъси от две комедии на Аристофан, в които е отразена неговата борба за мир.

Аристофан, Ахарняни, ст. 174 сл.

Този откъс от комедията „Ахарняни“ представя диалог между Амфитей, който се завръща от Лакедемон, където е водил преговори за примирие, и Дикеополис, атинския гражданин от дема Ахарни, който е олицетворение на „миролюбивата партия“ в Атина.

Дикеополис. Какво нещастие, уви! Каква вкусна гозба похабих и изгубих! но... пст! Ето Амфитей, който се завръща от Лакедемон. Здравей, Амфитее!

Амфитей (запъхтян от тичане). Не ми говори за здраве; почакай да се спра от тичането. Трябва да бягам бързо, за да се отърва от ахарняните.

Дикеополис. Че какво се е случило?

Амфитей. Аз току-що ти донесох бързешком примирие [с лакедемонците]; но ония там подушиха работата; онези старци, ахарняните кореняци[1], корави старци, със сърца, твърди като дъбово дърво, неподатливи на омекотяване, корави като яворово дърво. След това те всички се развикаха срещу мене: „Аха, мошенико! Ти ни носиш примирие в момента, когато нашите лози са изсечени?“ И започнаха да събират камъни в джобовете си, аз пък търтих да бягам, а те ме подгониха и викаха подире ми.

Дикеополис. Нека да викат. Е, добре, ти донесе ли ми примирието?

Амфитей. Разбира се; донесох ти три мостри от него, за да ги опиташ на вкус; ето ги! Тази тук е за пет години; на, вкуси от нея.

Дикеополис. Птю!

Амфитей. Какво има?

Дикеополис. Не ми е вкусна: мирише на смола[2] и на военнофлотски строежи.

---

[1] Ахарняните са атински граждани от дема Ахарни, който се намирал в най-плодородната част на Атика и пострадал най-много от нападенията на лакедемонците през време на т. нар. Архидамова война. От Ахарни се комплектувал и най-многочисленият контингент на атинската флота. Затова и ахарняните били най-непримирими по отношение на сключването на примирие със Спарта.

[2] Смолата се употребявала за намазване туловищата на корабите, като по този начин те не пропускали вода.

Амфитей. Опитай тогава поне тази мостра, която е за десет години; вземи де!

Дикеополис. Тя също тъй има миризма на пратеничества, изпратени по градовете, има острия неприятен вкус на отсрочките на плащанията у съюзниците.

Амфитей. Но виждаш ли, тази проба е за тридесетгодишно примирие по суша и по море.

Дикеополис. О, пресвещени празненства в чест на Дионис! Тази мостра ухае на амброзия и нектар и на радостта, която изпитваш, когато не трябва да се съблюдаваш повече заповедта да се запасяваш с провизии за повече от три дни![3] (Отпива няколко глътки.) А в устата ми тази мостра ми казва: „Върви там, където щеш!“ Тази проба приемам, наливам си я и я изпивам до дъно! Пожелавам всичко най-добро на ахарняните. А що се отнася до мене, който съм се отървал от войната и от злините, прибирам се у дома си, за да отпразнувам полските Дионисии.

Ахарняни, ст. 1017 сл.

(Влиза един изцапан и дрипав селянин.)

Селянинът. О, аз нещастният! Горко ми!

Дикеополис. В името на Херакла! Господи, кой е пък този тук?

Селянинът. Един нещастник!

Дикеополис. Тогава върви си по пътя.

Селянинът. Ах, драги мой друже, тъй като примирието не е сключено освен за тебе[4], отстъпи ми малко поне от мира, па било то и за пет години!

Дикеополис. Какво ти се е случило?

Селянинът. Разорен съм, загубих своя чифт волове!

Дикеополис. Как стана това?

Селянинът. Беотийците ми ги взеха във Фила.[5]

Дикеополис. О, ти трижди нещастен! И въпреки това ти все още си облечен в бяло?

Селянинът. Моите два вола, кълна ти се в името на Зевса, ме изхранваха с изобилния си ... тор.

Дикеополис. А сега какво ти липсва?

Селянинът. Изгубих очите си да плача за воловете си. О, ако ти би помислил за Декрет от Фила, намажи бърже очите ми с балсама на мира!

---

[3] Такава заповед се издавала, когато гръцките воини потегляли на война.

[4] В комедията „Ахарняни“ Дикеополис сключва на своя глава примирие с противника и започва оживена търговия с него.

[5] Фила бил атически дем на север от Атина, който като силно укрепен форт господствувал над подстъпите, водещи през планината Парнет към Атина откъм Беотия.

Дикеополис. Окаянико, аз да не съм обществен лекар! Заклевам те, върви си по пътя.

Селянинът. Може би ще успея отново да намеря двата си вола.

Дикеополис. Невъзможно е; върви и се оплачи при учениците на Питал[6].

Селянинът. Поне една единствена капчица от мира ми капни в тази сламка.

Дикеополис. Ни най-малката капчица не мога ти да; дигай се оттука и иди плачи другаде.

Селянинът. О, нещастен аз, бедни мои воловце!

(Излиза.)

Аристофан, Мирът, ст. 200 сл.

Този откъс е от комедията „Мирът“. В него чрез думите на бога Хермес, който в тази комедия е действуващо лице, са изразени не само широко разпространените схващания на обикновените хора в Гърция относно поводите и причините за Пелопонеската война, но и схващанията на самия Аристофан по тези въпроси.

Обикновеният атински лозар Тригей е против продължаването на братоубийствената Пелопонеска война. В стремежа си да възстанови мира Тригей се възнася на гърба на един голям бръмбар на небето, за да узнае от самия Зевс причините за злините, които разоряват Гърция по време на безкрайната война. На небето, където очаква да намери Зевс, Тригей заварва само Хермес, защото другите богове, възмутени от поведението на елините, са напуснали своите жилища.

Тригей (към Хермес). Как стана това, че те оставиха тука сам?

Хермес. Тук аз пазя остатъците от съдовете на боговете — малки гърненца, дъсчици и амфорки.

Тригей. А защо другите богове се изселиха оттук?

Хермес. От гняв срещу елините. А на това място, където самите те живееха преди това, настаниха Полемос [олицетворението на войната], като ви предадоха на него, за да прави с вас абсолютно всичко, каквото пожелае. Те самите избягаха по възможност по-нависоко, за да не ви гледат повече как се сражавате помежду си, нито пък да слушат как се обвинявате взаимно.

Тригей. А по каква причина ни третират по този начин те? Кажи!

Хермес. Защото вие предпочитахте войната, докато другите толкова пъти ви предлагаха примирие[7] при изгодни условия. Лаконците, ако бяха спечелени при едно такова примирие поне малки предимства, щяха да кажат: „Сега надхитрихме Атина и тя ще плаща.“ В случай пък, че бе постигнат някакъв успех от господа „атиконикитe“[8] и лаконците дойдеха да водят преговори за мир, вие казвахте на часа: „Те ни мамят[9], кълнем се за това в Атина. Наистина, в името на Зевса, не бива да даваме ухо на думите им. Те пак ще дойдат [да преговарят], ако ние държим в ръцете си Пилос“[10].

---

[6] Сега неизвестна личност в тогавашна Атина.

[7] За предложенията за примирие и мир, отправени от лакедемонците към атиняните, но отхвърлени от тях главно по настояване на Клеон, вж. още *Аристофан,* Конници, 794, и *Тукидид,* IV, 19 и 41, както и V, 76.

Тригей. Действително такъв е нашият стил.

Хермес. По тези причини именно не зная дали ще видите отново някога Мира.

141. Ярки моменти от класовата борба в Елада към края на V в. пр. н. е. Бягство на робите

Тукидид, VII, 27, 3—5

27 (3). Установяването на противника в самата страна, в Декелея [Атика], която през това лято била укрепена първоначално от цялата пелопонеска войска, а след това била заемана от войските на отделните държави, които се редували в своите набези, причинявали големи вреди на атиняните и влошавали тяхното положение, тъй като всичко това водело до унищожаване на имуществото и загуби в хора. (4) По-ранните нахлувания [на лакедемонците] не пречели на атиняните да използуват през останалото време от годината своите ниви вследствие на това, че траели кратко време. Сега обаче пелопонесците се установявали трайно на тяхна територия, при което нападенията се извършвали ту от отделни гарнизони от нужда за плячка, ту от по-многобройни войскови части. Атиняните страдали обаче твърде много още и от това, че заедно с войската бил Агис, царят на лакедемонците, който гледал на войната като на дело от първостепенна важност. (5) И действително атиняните били лишени от всичките си земи и повече от двадесет хиляди души роби, по-голямата част от които били занаятчии, избягали от тях и преминали на страната на неприятеля. Освен това загинал и целият им дребен и впрегатен добитък, а също тъй и конете им, защото конницата трябвало да извършва ежедневно вилазки, да напада Декелея и да охранява територията. По тоя начин част от конете окуцели[1] вследствие постоянните напрежения по твърдата почва, а останалата част от тях били наранени.

---

[8] Игра с думата нике (победа) при споменаването на атиняните, за да бъдат противопоставени те по възможност по-ярко на името на спартанците (на гръцки лаконики).

[9] В този смисъл отговорил Клеон на спартанските пратеници; вж. за това *Тукидид,* IV, 22.

[10] След завземането на гр. Пилос в Пелопонес и пленяването на спартанския гарнизон на о. Сфактерия (425 г. пр. н. е.) атиняните станали крайно неотстъпчиви при преговорите за мир (вж. *Тукидид,* IV, 21 и 41).

[1] По онова време конете още не били подковани.

Тукидид, VIII, 40, 2—3

40 (2). Хиосците притежавали извънредно голям брой роби, и то в много по-голямо количество, отколкото в която и да било друга държава освен в Лакедемон. Вследствие на своята многочисленост робите тук били подлагани за всяко провинение на твърде жестоки наказания. Ето защо, след като робите сметнали, че атиняните са успели с помощта на своите укрепления да се установят трайно на Хиос, повечето от тях избягали при атиняните и поради това, че познавали местността, те били в състояние да причинят най-големи щети на страната.

142. Робският труд в рудниците

Ксенофонт, За приходите на Атина, IV, 14—16

IV (14). Кой не е слушал онова, което се разказва за известния Никий, сина на Никерат? Той притежавал хиляди роби в рудниците и ги давал под наем на тракиеца Созий при условие, че ще му плаща за всеки роб ежедневно по един обол чист доход и че след това ще му върне обратно същия брой роби. (15) Хипоник пък имал шестстотин роби, които давал под наем при същите условия; неговите роби му донасяли една мина чист доход на ден. А с триста роби Филемонид си докарвал половин мина чист дневен доход. (16) Но защо да припомням стари примери от далечното минало, когато и в ден днешен работят толкова много роби в мините, които са наети при същите условия?

143. Занаятчийското производство в Атина, почиващо на робския труд

Лизий, Реч против Ератостен, XII, 8, 10, 11, 19

Тази реч била замислена и държана от Лизий срещу лица, от които пострадали както той лично, тъй и неговото семейство по време на терористичния режим на т. нар. „тридесет тирани“ в Атина (404 г. пр. н. е.). Лизий разказва в тая своя реч как било конфискувано неговото имущество от Ератостен и как брат му Полемарх бил убит.

XII (8). . . .а другите, като влязоха в моя ергастерий, започнаха да броят и да правят опис на робите ми. . . (10) След като се закле в своя живот и в живота на децата си, че ако получи един талант, ще ми спаси живота, аз влязох в стаичката и отхлупих касата си. Пейсон пък, като забеляза какво правя, влезе и като видя онова, което се намираше в касата, извика двама от своите слуги и им заповяда да вземат парите, които се намираха в нея. (11) И понеже той взе не колкото обеща, мъже съдии, а три таланта сребро, 400 кизинена, сто дарика и четири сребърни кани, аз го поканих да ми остави поне толкова пари, колкото ми бяха необходими за из път, но той ми отвърна да бъда доволен, ако мога да спася поне главата си... (19) Те задигнаха от нашия ергастерий седемстотин щита, взеха освен това толкова много сребро и злато, бронзови предмети и украшения, мебели, женски дрехи, и то толкова много, колкото даже и насън не са мечтали да имат, а на всичко отгоре взеха и сто и двадесет души роби; избраха най-добрите, а останалите предадоха на държавното съкровище.

144. Превратът на олигархите и режимът на четиристотинте в Атина

Аристотел, Атинската държава, 29—33; 34

Големите военни поражения, които Атина понесла през втория период на Пелопонеската война, причинили чувствително, макар и краткотрайно отслабване на атинската демокрация. Това способствувало за засилване на дейността на олигархите, които през четиристотин и единадесетата г. пр. н. е. успели да извършат държавен преврат, да завземат властта и да я задържат около една година в свои ръце.

29 (1). Докато изгледите за победа във войната били еднакви и за двете страни, атиняните запазвали стария демократически строй. Когато обаче след Сицилийската катастрофа лакедемонците взели връх главно поради своя съюз с персийския цар, атиняните били принудени да сменят демокрацията и установят управлението начело с четиристотинте.[1] Речта в полза на този акт преди гласуването произнесъл Мелобий[2], а писменото предложение било внесено от Питодор от дема Анафлист. Народът се съгласил да приеме това решение най-много затова, защото смятал, че персийският цар ще се съюзи в тая война по-скоро с атиняните, ако те предоставят управлението в ръцете на малцина. (2) Законопроектът, внесен от Питодор, бил с приблизително следното съдържание:

„Народът да избере освен съществуващите десет още двадесет пробули[3], и то от ония, които вече са навършили четиридесетте години, и на последните, след като положат клетва, че действително ще предложат мерки, които ще бъдат най-добри за държавата, да се вмени в дълг да съставят законопроект за

---

[1] Срв. изложението на тия събития и у *Тукидид,* VIII, 54—59.

[2] Мелобий, син на Епизел, участвувал по-късно в режима на „тридесетте тирани“.

[3] Пробулите (πρόβουλοι) — комисия от „съветници“, чиято функция се състояла в това да разглежда и обсъжда предварително законопроектите, които предстоели да бъдат внесени в народното събрание и съвета на петстотинте. Тая комисия била учредена непосредствено след катастрофата в Сицилия с цел да подготви отначало ограничаването и премахването на демокрацията.

мерките на нейното спасение. (3) Освен това и всеки от останалите граждани, който пожелае, да има правото да прави писмени предложения, та по тоя начин въпросните лица [пробулите] да могат да избират най-доброто от всички предложения.“

Клитовонт[4] иначе подкрепил предложението на Питодор, но внесъл от своя страна и следната прибавка: „Избраните пробули да прегледат и законите от времето на предците[5], които издал Клистен, когато учредявал демократическия строй, за да могат, като изслушат тяхното съдържание, да приемат найдобрите от тях, тъй като — казвал той — държавният строй на Клистен не бил демократичен, а твърде сходен със Солоновия.“ (4) Пританите внесли най-напред предложение, с което се вменявало в дълг на пританите[6] да поставят на гласуване всички предложения, които се правят за спасението на отечеството, а след това да се премахнат присъдите, издадени за противозаконни предложения[7], извънредните жалби[8] (исангелиите) и призовките[9], за да могат онези от атиняните, които желаят, да изкажат мнението си върху поставените въпроси; ако пък някой пожелае да накаже автора на подобни предложения с глоба, да го привлече под отговорност или да го даде под съд, то неговите действия трябва да подлежат на съдебна отговорност по съкратената процедура, той да бъде подведен при стратезите, а те да го предадат на комисията на единадесетте[10], за да бъде наказан със смърт. (5) След това комисията на пробулите изработила следния план за устройството на държавата:

Постъпващите в държавната хазна средства да не се изразходват за други цели освен за война; длъжностните лица да не получават заплати, докато трае войната, с изключение на деветте архонти и пританите, които заемат тая длъжност, като всеки от тях получава три обола дневно. Цялото политическо управление да се повери на ония атиняни, които са най-способни да служат на държавата както лично, тъй и в имуществено отношение, като тяхното число не бъде по-малко от пет хиляди души. През цялото време, докато трае войната, те да бъдат властни да сключват договори , с когото намерят за необходимо. Да се изберат от всяка фила по десет души, по-стари от четиридесет години, които да съставят списъка на петте хиляди, след като положат клетва при тържествено жертвоприношение, при което жертвените животни са на достатъчна възраст.[11]

---

[4] Виден олигарх.

[5] В гръцкия оригинал се казва дословно: „От времето на бащите“ („бащината държава“). Този лозунг бил твърде често диган от олигархическите среди в Атина. Под „държавен строй от времето на бащите“ те разбирали държавата на аристократите или евпатридите, но в никакъв случай не държавния строй, учреден от Клистен, който, както се вижда от Аристотел, не бил според тях истинска демокрация. Олигархите били твърде склонни да омаловажават значението и на държавния строй от времето на Солон.

[6] Пританите били, тъй да се каже, дежурната част от състава на съвета.

[7] В юридическия език на гърците тези предложения се наричали γραφαί παρανόμων така обозначавали обвиненията, насочени срещу лица, които били внесли противозаконни предложения. В гръцките робовладелски държавици, които били устроени демократически, графето паранóмон било съществено оръжие в ръцете на демоса.

[8] Под извънредни жалби (на гръцки исангелиите — εἰσαγγελίαι) се разбирали съобщенията или заявленията, които са отправяли до пританите и с които им се съобщавало за някакво необикновено престъпление, засягащо интересите на държавата или на обществото.

[9] Призовките (на гръцки προκλήσεις) са били отправяни от гражданите, за да се явят пред съда или пред длъжностните лица като ответници.

[10] Комисията на единадесетте се занимавала с привеждането в изпълнение на съдебните присъди.

30 (1). Такъв бил законопроектът, който съставила избраната по този начин комисия. Когато този законопроект бил утвърден, петте хиляди избрали сто души от своята среда, които да напишат конституцията. . .

31 (1). Такъв план съставили те за бъдещото държавно устройство, а временно, за настоящия момент, те предложили следния план: Съветът да се състои според обичая на предците от 400 души[12], по 40 души от всяка фила. Последните да се избират от средата на членовете на филите измежду предварително набелязани кандидати, които били над 30 години. Тези членове на съвета били длъжни да назначават чиновниците, да редактират текста на клетвата, която чиновниците били длъжни да полагат. По въпросите, отнасящи се до законите, до приемането на служебните отчети и до всички други въпроси, те да действуват, както намират, че е полезно. (2) Що се отнася пък до законите върху държавните работи, членовете на съвета са длъжни да прилагат всички закони и нямат право да ги изменят или да издават други закони. Изборът на стратезите да се извършва в дадения момент измежду петте хиляди души, а пък съветът незабавно, след като се конструира, да извърши преглед на гражданите, които се явят в пълно въоръжение, като избере десет души [стратези] и един секретар за тях. Тези избрани лица да изпълняват задълженията си в течение на предстоящата година, облечени с неограничени пълномощия, а в случай на нужда да обсъждат държавните работи заедно със съвета. (3) Освен това да изберат един хипарх, десет таксиарси и десет филарси. За в бъдеще техният избор да се извършва съгласно с изложеното по-горе.[13] Изобщо относно всички длъжности с изключение на членовете на съвета и на стратезите не се разрешава на никого, нито на тия лица, нито на който и да било друг, да заема една и съща длъжност повече

---

[11] При тържествените жертвоприношения жертвените животни трябвало да бъдат непременно на известна възраст.

[12] За олигархическия режим на четиристотините в Атина вж. *Тукидид*, VIII, 63—70.

[13] *Аристотел*, Атинската държава, 30, 2.

от един път. А за в бъдеще целият съвет на четиристотините да бъде разделен на четири смени, като комисията на стоте е длъжна да се занимае с тяхното разпределение, когато ѝ стане възможно да заседава заедно с останалите.[14]

32 (1). Такъв проект за устройство на държавата съставила споменатата комисия, избрана от петте хиляди. След това Аристомах поставил този законопроект на гласуване и той бил утвърден от народа; съветът, който заседавал по време на архонта Калий[15], бил разтурен, преди да изтече срокът на неговите пълномощия на 14 таргелий[16], а четиристотините встъпили на негово място в длъжност на 22 таргелий[17]. Съветът, който се избирал чрез бобово зърно, трябвало да започне да изпълнява функциите си на 14 скирофорий[18]. (2) Така била установена олигархията при архонта Калий, и то близо 100 години след прогонването на тираните. Ръководната роля при това играели Лизандър, Антифонт и Терамен, хора, които не само били от знатен произход, но се ползували и с името на твърде умни и разсъдливи мъже. (3) Когато бил въведен тоя държавен строй, петте хиляди се избирали само на думи, а в действителност се избирали четиристотинте, като влезли в съвета заедно с десетте, които разполагали с неограничена власт и управлявали държавата. Като изпратили пратеници при лакедемонците, те предложили да се тури край на войната при условие и двете страни да запазят онова, което владеели в момента. Тъй като обаче лакедемонците не се съгласили освен при условие атиняните да се откажат от морското си господство, то последните се отказали от своето намерение.

33 (1). Държавният строй на четиристотинте се държал около 4 месеца. В продължение на два месеца бил архонт Мнезилох, който бил от тяхната среда и заемал тая длъжност през архонтството на Теопомп[19], който останал на длъжност и през останалите десет месеца на годината. Когато обаче атиняните претърпели поражение по море недалеч от Еретрия[20] и от тях отпаднала цяла Евбея с изключение на град Орей, те понесли тая беда по-тежко, отколкото досегашните бедствия, тъй като

---

[14] Под „останалите“ може би се разбират петте хиляди граждани.

[15] През 412 — 411 г. пр. н. е.

[16] Таргелий отговаря на месеците май — юни в нашия календар, а 14 таргелий е в края на май.

[17] Първите дни на юни.

[18] Скирофорий отговаря на нашите месеци юни — юли, а 14 скирофорий се пада към края на юни.

[19] През 411—410 г. пр. н. е., когато нещата взели приблизително следния ход: превратът на олигархите започнал към края на април, като старият съвет продължил да изпълнява своите задължения и бил свален от власт през август.

[20] Значителен град на остров Евбея в средната му част, разположен откъм страната на Еврипския проток.

остров Евбея им бил по-полезен от самата Атика, и премахнали управлението на четиристотинте, като предали властта на петте хиляди, които се вербували от хоплитите. При това те решили никоя държавна служба да не се заплаща. (2) Главните виновници за преврата били Аристократ и Терамен, които не одобрявали делата на четиристотинте. Последните действително решавали всичко на своя глава и за нищо не се допитвали до петте хиляди. Както изглежда, по това време атиняните имали добро управление, тъй като било военно време и държавното управление било в ръцете на ония, които могли да се въоръжат.

145. Краят на Пелопонеската война

Аристотел, Атинската държава, 34, 1 — 2

1. Народът отнел обаче скоро властта на олигархите. След това на шестата година от свалянето на олигархите, когато бил архонт Калий[1] от дема Ангела, се разиграла морска битка при Аргинуските острови[2]. Преди всичко осъдили на смърт с едно гласуване с вдигане на ръка победоносните стратези, някои от които даже не били взели участие в морската битка, а други се били спасили на един чужд кораб; всичко това станало, защото народът бил подведен от хора, които умишлено предизвикали неговата ярост. Когато след това лакедемонците желаели да евакуират Декелея и предлагали да се сключи мир при условие и двете страни да запазят онова, което владеели до тоя момент, някои поддържали наистина усърдно това предложение. Мнозинството от народа обаче не искало и да чуе за това, тъй като било подведено и заблудено от Клеофонт[3], който попречил на сключването на мира, като се явил пиян и с надяната ризница в народното събрание и заявил, че той ще се противопоставя на подобно предложение, докато лакедемонците не опразнят всички градове.[4]

2. Атиняните, които тогава не съумели да се възползуват от благоприятните обстоятелства, осъзнали скоро своята грешка. На следната година във времето на архонта Алексий[5] те

---

[1] Архонт през 406—405 г. пр. н. е., различен от атинския архонт от 412—411 г. (вж. *Аристотел,* Атинската държава, 32, 1).

[2] Група малки островчета недалеч от о. Лесбос. Битката, в която атиняните победили, но стратезите не успели да погребат убитите вследствие на бурята и да помогнат на своите кораби, заради което били осъдени на смърт, станала в 406 г. пр. н. е. (срв. *Ксенофонт,* Гръцка история, 1, 6, 27, сл.).

[3] Клеофонт поел ръководството на крайните демократи в Атина след смъртта на Клеон и особено след изгонването на Алкивиад.

[4] Тук се подразбират градовете съюзници на Атина, които в хода на войната били отпаднали от нея или пък били завзети от пелопонесците.

[5] В 405—404 г. пр. н. е.

претърпели поражение в морската битка при Егос потамой[6], вследствие на което Лизандър завладял града [Атина] и установил управлението на тридесетте тирани.

146. Капитулацията на Атина на края на Пелопонеската война

Битката при Егоспопатамой (една малка рекичка на източния бряг на Тракийския Херсонес, която се влива в Дарданелите — Хелеспонта) фактически решила изхода от Пелопонеската война в полза на Спарта и нейните съюзници. Въпреки това агонията на Атина продължила още известно време през 404 г. пр. н. е., време, през което градът бил обсаден от една спартанска войска. Едновременно с това се водели преговорите за мир. Лизий, прочутият атински оратор (от сиракуски произход), се намирал по време на тези съдбоносни събития в Атина, както това се вижда от откъса от една негова реч, произнесена прибл. през 399 — 398 г. пр. н. е.

Лизий, Реч срещу Агорат[1], 5.

Наскоро след като нашата флота бе унищожена и положението в града стана отчаяно, спартанските кораби пристигнаха в Пирея и се започнаха преговори за мир с лакедемонците. През същото това време онези, които желаеха да се извърши политически преврат в града, започнаха да съзаклятничат, защото смятаха, че сега тъкмо е настъпил преизгоден случай, за да уредят нещата тъй, както на тях им се искаше. Те смятаха, че единствената пречка на техния път са политическите водачи на народа, стратезите (генералите) и адмиралите. И така те желаеха да се отърват по някакъв начин от тях, за да могат да постигнат онова, което им се искаше. Най-напред те насочиха своя удар срещу Клеофонт[2], и то по следния начин.

Когато станало първото заседание на атинското народно събрание за сключване на мира, спартанската делегация набелязала условията, при които Спарта е готова да сключи мир. Чисто и просто всяка една от Дългите стени трябвало да бъде разрушена на едно протежение от по 10 стадии (нещо около 2 км). Тогава вие, мъже атиняни, бяхте вън от себе си, като чухте да се споменава за сриването на вашите крепостни стени, а Клефонт изрази в своята реч мнението на всички вас, когато каза, че това е съвсем неприемливо. Тогава след него стана [да говори] Терамен,[3] който сега, както и винаги, съзаклятничеше срещу народа. Той заяви, че ако вие го изберете за посланик с неограничени пълномощия да преговаря за мир, той ще постигне такива условия, щото нито ще бъде разрушено нещо от стените, нито пък градът ще бъде отслабен в някакво друго отношение. Той мислеше, че би могъл да издействува и някакви други изгоди за града от спартанците. Вие бяхте убедени от неговите обещания и избрахте за извънреден пратеник един човек, когото една година преди това бяхте отхвърлили при избора за стратези, защото смятахте, че той не е благоразположен спрямо широките народни слоеве в Атина.

---

[6] Егос потамой (или Егос потамос — Козя река) на Дарданелите, където атиняните загубили почти цялата си флота.

[1] Агорат бил роден като роб. По време на управлението на 30-те тирани в Атина той се „подвизавал“ като доносчик и причинил екзекуцията на множество видни атински граждани. След свалянето на 30-те тирани Агорат бил амнистиран. Именно срещу него Лизий произнесъл своята XIII реч.

[2] Клеофонт бил начело на атинската политика през време на т. нар. Декелийска война. Като водач на радикалните демократи в Атина той отстоявал твърдо идеята за война докрай със Спарта. Затова, даже когато Атина била вече блокирана (405—404 г.) от спартанците, той заплашвал със смъртно наказание онези, които съветвали да се сключи мир със Спарта. Клеофонт бил отстранен посредством едно скалъпено обвинение за грубо нарушение на своите задължения спрямо военната си служба.

Така Терамен отиде в Спарта, остана там дълго време, като ви остави обсадени, знаейки при това напълно добре, че огромната част от населението на Атина се намира в ужасно положение, тъй като на повечето от атиняните липсваха средствата, необходими за живот. Той смяташе, че ако ви докара до още по-лошо положение по отношение на средствата за живот, отколкото когато ви напусна, то вие ще приемете охотно каквито и да било условия, които той би донесъл със себе си.

Междувременно неговите съюзници и съучастници, които бяха останали в града, крояха съзаклятнически планове да съборят демокрацията и дадоха под съд Клеофонт под претекст, че той уж не бил заел своя пост (на дежурство) за през нощта, а в действителност, защото той беше застанал на ваша страна, като се противеше срещу сриването на градските стени. Така те курдисаха един съд, който да води процеса срещу него, появиха се и свидетели измежду онези, които бяха в полза на изменението на конституцията в олигархия, и под този претекст Клеофонт бе екзекутиран.

Малко по-късно Терамен се завърна от Спарта. Той бе посрещнат от някои генерали и адмирали, между които бяха Стромбихид и Дионисодор и някои други граждани, които бяха благоразположени към вас, както впрочем по-късно те и показаха това. Всички бяха обаче крайно огорчени, защото той се завърна с такива условия за мирен договор, на каквито ние се бяхме научили от своя горчив опит. Ние загубихме множество добри граждани, а мнозина от нас бяха изпратени на заточение от тридесетте тирани.

[А що се отнася до] условията на мирния договор, сега в неговия текст се съдържаше условието, че целите Дълги стени трябва да бъдат сринати вместо първоначалното разстояние от около 2 километра. И вместо някои други изгоди, които преди това бяха придобити за града, [сега се предвиждаше], че атинската флота трябва да бъде предадена на спартанците и че Пирей трябва да бъде оголен от своите укрепителни съоръжения.

---

[3] Терамен — едър замевладелец, виден оратор и политик, минавал отначало за умерен олигарх. Неговите действия през 405—404 г. пр. н. е. го излагат обаче като безпринципен човек, който сключил и унизителния за Атина мир със Спарта.

147. Гърция и Атина под спартанско господство

(404 — 371 г. пр. н. е.)

Исократ, Пенегирик, 110 сл.

Когато ние имахме едно такова поведение и когато дадохме едно толкова убедително доказателство за това, че не ламтим за чуждото имущество, те се одързостяват да ни обвиняват, тези хора, които са били членове на декархите[1], които са измъчвали своята собствена родина. Тези хора, които направиха чрез своите деяния да изглеждат незначителни престъпленията от миналото и които не оставиха никаква възможност на онези, които биха пожелали да покажат по-късно някаква злина, да ги надминат. Те твърдят, че са привърженици на Спарта, но на дело вършат тъкмо обратното. Въпреки че оплакват на думи нещастията, които сполетяха някога жителите на о. Мелос,[2] те се осмеляват да извършват непоправими престъпления спрямо своите собствени съграждани.

И наистина от каква неправда тези хора са се въздържали досега? По кой друм на позор и на жестокост те не са минавали. И те гледаха на най-големите врагове на законността (буквално: на законите) като на най-верни свои приятели. Те ласкаеха предателите като благодетели. Те предпочитаха да бъдат роби на един илот[3], за да унизят своята собствена родина. И те тачеха екзекуторите и убийците на своите съграждани повече, отколкото своите собствени родители.

Безчувствието, което тези хора ни наложиха [чрез своето брутално държане], бе толкова голямо, че докато преди това, когато се касаеше за нашето щастие, даже и в случай на по-малки нещастия, всеки от нас имаше много хора, които да му съчувствуват, под господството на тези хора вследствие на многобройните наши лични беди ние сме престанали да проявяваме съчувствие едни към други, защото тези хора не са оставили на никого свободата да проявява съчувствено отношение към тежкото бреме на други хора.

---

[1] Декархите били десеточленни комисии, подбрани измежду олигархите и учредени във всички гръцки градове от спартанския пълководец и държавник Лизандър след 404 г. пр. н. е., за да управляват начело с един спартански хармост (наместник, управител). В Атина тази комисия била три пъти по-многобройна.

[2] Става дума за бруталната разправа на атиняните през 416 г. пр. н. е. с дорийското население на о. Мелос.

[3] Може би в случая се касае за ораторска хипербола, но е възможно и някакво друго обяснение. Не е изключено някой от спартанските хармости да е бил по социален произход илот. Някои тълкуватели на това място у Исократ смятат, че в случая с ругателното прозвище „илот“ се визира Лизандър.

Кого наистина те не са засегнали? Или пък кой беше толкова далеч от политическия живот, щото да не бъде насилен да вземе участие в нещастията, в които ни хвърлиха тези чудовищни по характер хора? И най-сетне те не се ли срамуват, че са се отнасяли към своите собствени градове с такова незачитане на законите, та да обвиняват несправедливо нашия град в незачитане на законите? И като връх на всичко те имат дързостта да говорят за нашите частни и публични процеси, които са се водили у нас, те, които за три месеца избиха без съд [без присъда] повече хора, отколкото нашият град е съдил и осъждал през време на цялото свое властвуване (управление, архѐ т. е. империя).

Наистина кой би могъл да изброи целия списък на техните престъпления, списък на хората, които те са изпратили в заточение, на гражданските борби и междуособици, на беззаконията, които те са допускали и подкрепяли, и на насилствените смени на конституциите, на насилията, извършени спрямо деца, на изнасилванията на жени и на заграбените имущества? Накратко аз бих могъл да кажа следното: суровите несправедливости, допуснати през време на нашето управление, биха могли да бъдат поправени лесно чрез един справедлив декрет[4]. Никой обаче не би могъл да излекува кланетата и беззаконията, извършени през властвуването на тези хора.

Не е ли сигурно това, че нашето управление беше за предпочитане пред сегашния „мир“ и самостоятелност? И мирът, и самостоятелността са гарантирани наистина в текста на сключените договори, но те нямат място в нашите градове. Кой би могъл да желае едно такова печално състояние на нещата, при което морските разбойници властвуват над моретата, а наемническите отреди превземат?

И едно толкова катастрофално положение, при което гражданите вече не се сражават за своята земя срещу външни неприятели, а се сражават помежду си в своите градове? Когато повече градове са били превзети с въоръжена сила, отколкото преди сключването на мира, когато вследствие на честите революционни преврати жителите на градовете са по-обезсърчени, отколкото онези хора, които са наказани с изгнание, тъй като първите се боят от бъдещето, докато вторите очакват да се завърнат [по домовете си] всеки момент?

---

[4] Исократ има по всяка вероятност пред вид такива мерки от страна на атинското народно събрание, които по своята същност да напомнят на декрета, чрез който атинското народно събрание учредило през 378—377 г. пр. н. е. II. Атински съюз. Текстът на този документ се е запазил във вид на надпис и в него се намира покрай другите разпореждания и забраната на каквато и да била атинска собственост на територията на онези градове, които членуват в съюза.

148. Управлението на тридесетте тирани в Атина

Аристотел, Атинската държава, 34—36

34 (2). На следната година във времето на архонта Алексий атиняните претърпели поражение в морската битка при Егос потамой, вследствие на което Лизандър завладял града и установил управлението на тридесетте[1] при следните обстоятелства. (3) Тъй като атиняните получили мир при условие да се управляват по законите на своите предци, демократите полагали усилия да запазят демокрацията, а олигархите, които били организирани в хетерии [клубове][2], и емигрантите, които се върнали след сключването на мира, се стремели към олигархия. А онези граждани, които не членували в никакво тайно сдружение, но считали, че не стоят по-долу от останалите граждани, желаели държавния строй от времето на своите предци. В тая среда били Архип, Антип, Клитофон, Формизий, а ръководна роля измежду тях играел Терамен[3]. Тъй като Лизандър взел страната на олигархите, народът се уплашил и се видял принуден да гласува за олигархията. Предложението внесъл Дратонтид от Афидна[4].

35 (1). По този начин било учредено управлението на тридесетте в годината, когато бил архонт Питодор.[5] Като поели в ръцете си управлението на държавата, те престанали да държат сметка за другите решения, отнасящи се до държавното устройство, а избрали само петстотин членове на съвета и останалите ръководни длъжности измежду хиляда граждани, които били предварително набелязани, и като избрали освен това за свои помощници и десет управители на Пирей, единадесет пазачи на затворите и триста бичоносци, управлявали държавата напълно своеволно. (2) Отначало те проявявали умереност спрямо гражданите и си давали вид, че следват законите на своите предци; тъй те наредили да бъдат премахнати от ареопага законите на Ефиалт и Архестрат[6], отнасящи се до членовете на ареопага, но те премахнали и ония от Солоновите закони, в които имало противоречия и спорни места, а също тъй унищо-

---

[1] Името „тридесет тирани“ било дадено впоследствие на тоя режим. Отначало той се наричал „тридесетте“ („οἱ τριάκοντα“).

[2] Хетериите (Ἑταιρίαι) били олигархически реакционни сдружения, един вид „клубове“, които неведнъж организирали и извършвали политически преврати; тяхната дейност се засилила особено към края на V в. пр. н. е., което се дължи на кризата, от която било обзето античното робовладелско общество и особено атинската робовладелска демокрация.

[3] Терамен, както ще видим малко по-нататък, станал член на правителството на тридесетте.

[4] Атически дем.

[5] През 404—403 г. пр. н. е.

[6] Архестрат бил очевидно сътрудник на Ефиалт, чиято дейност била насочена към ограничаване на правата на ареопага. За тая дейност на Ефиалт срв. *Аристотел,* Атинската държава, 25.

жили правото на съдиите[7] да издават окончателна присъда. С тези свои мероприятия те сякаш възстановявали досолоновия държавен строй и отстранявали от него всички противоречия. Тъй например те утвърдили безусловно закона, според който всеки имал правото да завещава имуществото си, комуто пожелае, като отстранили ограничителните клаузи от този закон, а именно: „В случай само, че завещателят не е престарял, не е слабоумен и не действува под влиянието на жена."[8] С това те целели да пресекат напълно достъпа на сикофантите[9]. Те действували по същия начин и в останалите случаи. (3) Така постъпвали те поне в самото начало, като отстранявали сикофантите и всички ония злосторници, които в речите си гледали да се докарват на народа, а в същност били против истинските му интереси и създавали смутове. След като затвърдили обаче своята власт в държавата, те започнали да не щадят никого от гражданите, а избивали ония, които се отличавали по богатство, по произход или пък се ползували с уважение. Те постъпвали така, за да се освободят по тоя начин от опасните за тях граждани и за да заграбят имуществата им. Така те погубили не по-малко от 1500 граждани.

36 (1). Когато държавата започнала по този начин да упада, Терамен, който се възмущавал от всичко онова, което се вършело, започнал да убеждава своите колеги да турят край на произволите си и да започнат да допускат до участие в управлението най-почтените граждани. Отначало те се възпротивили на това, а впоследствие, когато всред народа се разпространили слухове за речите на Терамен и към него започнало да се отнася със симпатии мнозинството от населението, те се изплашили да не би той да стане застъпник [простат] на народните интереси и да тури край на тяхното властвуване. Затова те съставили един списък на три хиляди граждани, като си давали вид, че те трябвало да участвуват в управлението на държавата. (2) Терамен обаче критикувал и тези техни мероприятия най-напред за това, че в желанието си да привлекат в управлението почтените хора привличат само три хиляди души, като че ли всички добродетели били съсредоточени в това число граждани. Освен това той сочел и обстоятелството, че те вършат две съвсем противоречиви неща, а именно като, от една страна, учредяват насилствена власт, а, от друга страна, те самите правят тази власт по-слаба от управляваните народни маси.[10] Тридесетте не обръщали внимание на тези критики, а отлагали дълго време обнародването на списъка на трите хиляди граждани, като пазели при себе си имената на ония граждани, които те били набелязали да включат в списъка, и колкото пъти решавали да го обнародват, те заличавали имената на някои от записаните и на тяхно място вписвали имената на други граждани.

Аристотел, Атинската държава, 37. Екзекуцията на Терамен

37 (1). Зимата била вече настъпила, когато Тразибул[11] завзел с емигрантите Фила[12]. Тридесетте, които претърпели неуспех в похода си срещу тях, решили да обезоръжат изобщо всички граждани и да погубят Терамен по следния начин. Те внесли в съвета два законопроекта и го накарали да ги гласува; единият от тях упълномощавал тридесетте да избият онези граждани, чиито имена не фигурирали в списъка на трите хиляди. Другият забранявал да се ползуват от политически права при настоящия държавен строй всички ония, които участвували в разрушаването на форта Еетиония[13] или пък били развивали дейност против четиристотинте, които навремето си учредили за пръв път олигархията. Тъй като Терамен бил вземал участие и в двете споменати акции, по тоя начин в случай, че въпросните закони били приети и ратифицирани, той автоматически се изключвал от състава на гражданите и тридесетте добивали правото да го накажат със смърт. (2) След като Терамен бил екзекутиран, тридесетте иззели оръжието от всички освен от трите хиляди и изобщо започнали да проявяват във всяко отношение още по-голяма жестокост и склонност към злодеяния.

---

[7] За поясняване на това място срв. *Аристотел,* Атинската държава, гл. 9, където авторът, като говори за демократичността на Солоновото законодателство, изтъква именно това, че Солон предоставил много по-широки пълномощия на хелиеята. Между другото съдът получил и правото да тълкува законите, а освен това от негова компетентност било да разглежда отчетността на магистратите, проверката на кандидатите за държавни длъжности и пр.

[8] В случая са намерили своя юридически израз два важни етапа в развитието на старогръцкото общество, а именно преходът от родовата собственост към свободното разпореждане с имуществото и предаването на последното чрез завещание на лица, непринадлежащи към рода. В Атина за пръв път Солон разрешил правото на свободно разпореждане с имуществото.

[9] Тъй се наричали в Атина от V в. пр. н. е. насам изнудвачите и мошениците, които обикновено заплашвали богати граждани, че ще им устроят посредством лъжливи обвинения процеси в случай, че не се поддадат на изнудването и не им заплатят големи суми, чрез които да откупят тяхното „мълчание".

[10] По тоя въпрос намираме почти същите мисли у *Ксенофонт,* Гръцка история, II, 3, 18—19.

[11] Един от изтъкнатите водачи на атинските демократи, действуващ като командир на атинската флота в Проливите.

[12] Фила било укрепление, заемащо командно място на пътя на Беотия за Атина, който минавал през планината Парнет.

[13] Фортът Еетиония прикривал входа в пристанището на Пирея откъм север. Той бил разрушен от противниците на четиристотинте през 441 г., защото те се опасявали да не би олигархите да пуснат флотата на лакедемонците и да действуват съвместно с нея

149. Гърция през първата половина на IV в. пр. н. е.

Исократ. Панегирик, из гл. 115, 117, 166, 167. 173, 174

Исократ, един от най-прочутите учители по реторика на своето време (436—338 г. пр. н. е.), бил така също и забележителен и плодовит публицист. Изразител на интересите на богатите слоеве на господствуващата класа в Гърция, той самият бил син на богат притежател на работилница за флейти. Исократ наблюдавал кризата, която разтърсвала гръцкия полис, страхувал се от нея и се стремял да открие „лек“ за нея. Отначало Исократ смятал, че за да се избави от заплашващата я гибел, Гърция трябва да се обедини под егидата на Атина и да поведе „наказателна“ война срещу Персия, като я завоюва и по този начин „пренесе богатството от Азия в Европа“. Разочарован обаче в своите очаквания от Атина, Исократ, който чрез своето даровито перо изразявал съответните промени в тежненията и домогванията на богатата робовладелска класа, започнал да застъпва и поддържа в своите писания идеята, че „обединяването на Елада може да стане само от силната ръка на някой цар“, който след това да поведе елините срещу Персия. Но когато и Язон, пък и някои други елински базилевси не оправдали неговите очаквания, Исократ не се поколебал да препоръча в своите писания на елините „обединяването“ им под егидата на македонския цар Филип II и по тоя начин улеснил немалко завоевателната политика на Македония спрямо Гърция.

115. Морските разбойници са господари по море, наемниците превземат градовете, а самите граждани, вместо да се сражават против други заради своята земя, се сражават помежду си в чертите на градските стени в своите градове... Поради честите промени в управлението жителите на градовете се намират в по-объркано състояние, отколкото ония, които са осъдени на изгнание, тъй като първите се намират в постоянен страх за своето убежище, а другите се утешават с надежди за своето завръщане.

117. Но всички те се намират тъй далеч от свободата и от правото да управляват според своите собствени закони, че едни държави са под властта на тирани, а други са подчинени на хармости[1], трети са разорени, а над четвърти властвуват варварите[2]...

166. Защото на цял свят е известно, че персийският цар властвува над всички жители на азиатския континент не поради това, че те се подчиняват доброволно, а поради това, че той разполага с по-големи сили, отколкото са силите на самото население. Когато обаче ние прехвърлим там войска, която е по-силна от войската на персийския цар, което ние можем да сторим, когато пожелаем, ще можем, без да се излагаме на рискове, да пожънем и използуваме плодовете на цяла Азия. Много по-красиво е за нас да воюваме с персийския цар за неговата власт, отколкото да оспорваме помежду си хегемонията.

---

[1] Хармости се наричали обикновено ония спартански военачалници, които били назначавани за управители на подчинените градове.

[2] В случая Исократ има пред вид главно персите.

167. Походът трябва да се извърши в нашето поколение, за да могат и нашите съвременници, които са изпитали толкова много огорчения, да вкусят и те също от плодовете на победата и да не бъдат постоянно в окаяно положение...

173. ... Невъзможно е да се запази траен мир, ако не водим с общи сили война с персите, нито пък е възможно да се постигне съгласие между гърците, преди да се научим да извличаме полза от едни и същи и да се излагаме на опасност срещу едни и същи врагове.

174. Ако ние постигнем това и отстраним недостига от жизнени блага, който ни принуждава да забравяме приятелство и роднински връзки и може да доведе до вражда, а освен това подтиква и увлича всички хора към война и метежи, между нас несъмнено ще се въдвори единодушие и ние ще бъдем действително благоразположени един към друг. Ето защо за постигането на тази цел необходимо е да положим всички възможни наши усилия, за да можем да пренесем на онзи континент [Азия] войната, която се води тук. Да имаме при това наум, че от междуособната война ние можем да извлечем само тази полза, ако решим да приложим придобития от нас опит срещу варварите.

150. Демостен, бащата на оратора Демостен, като собственик на големи работилници (ергастерии) за оръжие

Демостен, XXVII (Реч против Афоб, 4—6; 9, 10)

Демостен, синът на богатия робовладелец Демостен от атическия дем Пеания, роден приблизително в 384—383 г. пр. н. е., бил един от най-големите политически оратори на Атина и изобщо на древна Гърция. Едновременно с това той бил един от най-изтъкнатите и последователни водачи на антимакедонските групи в Атина.

Тук се дават откъси от неговата реч против неговия недобросъвестен опекун Афоб, който злоупотребил с повереното му на съхранение голямо наследство на Демостен.

Въпреки че Демостен спечелил делото срещу Афоб, той не успял да получи своето заграбено наследство.

4. Мъже съдии, моят баща Демостен остави едно състояние, възлизащо на почти 14 таланта, остави още мене, седемгодишен, петгодишната ми сестра, а освен това и нашата майка, която беше донесла със себе си в брака петдесет мини. След като се посъветва по отношение на нас, когато се намираше на смъртно легло, той повери цялото изброено по-горе имущество на този Афоб и на Демофонт, сина на Демон, хора, които бяха негови племенници, единият от които беше негов братов син, а другият — негов сестреник, а освен това и на Терипид от Пеания[1], който не беше негов кръвен роднина, но затова пък беше негов приятел от детинство.

---

[1] Родом от дема Пеания, т. е. от същия дем, от който произхождал родът на Демостен. Неотдавна в Атина бяха открити надгробните надписи на няколко близки родственици на Демостен, тъкмо на мястото на Пеанийския дем.

5. При това [на Терипид] той даде от моето имущество седемдесет мини да ги използува дотогава, докато аз в деня на докимасията[2] бъда признат и провъзгласен за зрял човек. Баща ми постъпи така с него, за да не би той от алчност за пари да се разпорежда в известно отношение недобросъвестно с моето имущество. Той омъжи за Демофонт сестра ми, като му даде също два таланта, които да бъдат негова собственост, а на този [Афоб] той даде за жена нашата майка и зестра от 80 мини, като му позволи да живее у дома и да използува покъщнината ми, като смяташе, че колкото повече ги задължи спрямо мене, толкова по-грижливи ще се покажат и те към мене.

6. И тъй тези суми те взеха предварително за себе си, а цялото останало имущество, което стопанисваха в продължение на 10 години в качеството си на наши опекуни, те присвоиха по незаконен начин с изключение на къщата, на 14 роби и на тридесет мини сребро, тъй че ни предадоха обратно едно имущество, което на стойност възлизаше на най-много 70 мини.

9. ... Баща ми, мъже съдии, остави две работилници, и двете със значително производство, а именно с 32 или 33 майстори-оръжейници, всеки един от които на стойност по 5 или 6 мини, и други, които струваха не по-малко от 3 мини и които носеха ежегодно 30 мини чист доход; а освен това двадесет майстори на кревати, които бяха заложени при него за 40 мини и му носеха 12 мини чист приход; към това около един талант сребро за даване назаем срещу лихва от 12%, тъй че годишно тая сума носеше повече от 7 мини лихви.[3] И след като той остави това имущество, то носеше този именно доход, което ще потвърдят и самите тия хора [срещу които води делото Демостен]. Всичко това съставя един основен капитал от четири таланта и пет хиляди драхми, а годишната лихва от тях възлиза на 50 мини.

10. ... Освен това баща ми остави слонова кост, желязо за обработване и дървен материал за кревати на стойност от около 80 мини, закупени бяха шикалки за добиване от тях на черннило, мед на стойност 70 мини; след това една къща за 3000 драхми, украшения на майка ми всичко на стойност около 10 000 драхми и сребърни предмети в къщи за 80 мини. Всичко това той остави у дома, а в морски предприятия 70 мини, които бяха дадени назаем на Ксут, 2400 драхми, вложени в трапезата [банката] на Пасин, 600 в трапезата на Филад, 1600 у Демомел, сина на Демон, освен това парични суми, раздадени назаем на разни лица по 200 и по 300 драхми на обща сума около един талант. И всичките тези пари възлизат общо на 8 таланта и 50 мини. А ако пресметнете, ще видите, че общо оставеното ми наследство възлиза приблизително на 14 таланта.

---

[2] Докимасия значи на гръцки проверка, изпит; в случая става дума за проверка на ония лица, родени от свободни родители, които били навършили осемнадесет години и като тъй могли да бъдат вписани в списъка на атинските граждани.

[3] Един атически талант по това време имал 6000 драхми. Лихвата върху тая сума в размер от 1 драхма се изчислявала ежемесечно и била равна на днешни 12%. По тоя начин тя давала сумата 720 драхми, или 7 мини и 20 драхми.

151. Атински търговци-спекуланти на жито

Лизий, Реч против търговците на жито, XXII, 5—22

Лизий, роден към 432 г. пр. н. е. в Атина като син на чужденец (метека Кефал от Сиракуза), бил първият гръцки оратор преди Демостен, който достигнал завидно съвършенство в съдебното красноречие. Благодарение на богатството, което той наследил от баща си, неговият дом станал по едно време средище на културния и интелектуален живот в Атина. След като получил рядко за времето си образование, Лизий още твърде млад потеглил за атинската колония Турии в Южна Италия, където прекарал няколко години, но катастрофата, която претърпяла атинската експедиция на Сицилия в 413—412 г., принудила Лизий, както и други привърженици на Атина, да се прибере обратно там. Като сподвижник на демократическата партия Лизий и цялото му семейство пострадали чувствително по време на режима на тридесетте, а той лично спасил живота си, като избягал в Мегара. След падането на тридесетте от власт той се завърнал в Атина, където и завършил живота си в дълбока старост. Този период от живота на Лизий се отличава с рядка продуктивност в съставяне и произнасяне на множество съдебни речи (защитни и обвинителни), които му донесли големи успехи. Една от тях е речта му „Против търговците на жито". Същественото и интересното е, че в случая се касае за спекулата с жито, което било докарвано в Атина от черноморските области, главно от Боспора и Скития (т. е. южните области на дн. Съветски съюз). С докарването на това жито се занимавали неколцина търговци на едро, които от своя страна го препродавали на многобройните търговци-житари на дребно. Последните гледали да реализират по възможност по-големи печалби, като купуват житото от ангросистите на цени, по-ниски от предвидената в закона норма за закупуването на зърнени храни. Всичко това обаче се преследвало строго от атинските и изобщо от гръцките закони за снабдяването на полисите с храна. Делата, завеждани срещу нарушителите, се водели по една доста сложна процедура. Най-напред те се внасяли в съвета на петстотинте, а след това се предавали за окончателно разрешаване на атинската комисия (съда на заклетите съдии). Лизий написал тая своя реч за един от обвинителите, който бил член на съвета на петстотинте.

XXII, 5. Преди всичко влез вътре! Отговори ни на следните въпроси: Ти метек ли си? — Да. А живеейки при режима, при който живеят метеките, ти имаш ли намерение да се подчиняваш на законите на нашата държава, или си вършиш онова, което ти е угодно? — Да, имам намерение да им се подчинявам. И тъй, ти не смяташ ли, че заслужаваш смъртно наказание, ако си извършил нещо противозаконно, за което се предвижда смъртно наказание? — Да. Тогава отговори ми признаваш ли, че си закупил жито на количество повече от 50 форма[1], количество, което е разрешено от закона? — Да, аз закупих храни по нареждане на длъжностните лица.

---

[1] Формът (φορμός) бил мярка за тегло на твърди храни, главно за жито, чиито размери се равнявали приблизително на ония на медимна, т. е. около 52 л.

6. И тъй, мъже съдии, ако той докаже, че съществува закон, който повелява на търговците на жито да закупуват зърнени храни, и ако това е наредено от властите, оправдайте го; в противен случай вие сте в правото си да го съдите; ние ви приведохме текста на закона, който забранява на когото и да било в града да закупува жито в количество, по-голямо от 50 форма.

7. Тъй щото, мъже съдии, това обвинение би могло да бъде достатъчно, защото той признава, че е закупувал жито; както виждате, законът забранява това и вие положихте клетва да съдите според закона. За да се убедите, че те дават лъжливи показания и по отношение на властите, аз ще трябва да се изкажа по-надълго и по тоя въпрос.

8. Пред вид на това, че обвиняемите стоварват вината върху магистратите, ние призовахме последните и ги подложихме на разпит. Сегашните контрольори върху търговията със зърнени храни заявиха, че не знаят нищо по тоя въпрос. А пък Анит даде показание в смисъл, че през миналата зима, когато зърнените храни бяха скъпи, те са ги доставяли, като се надпреварвали да повишават един други цените на зърнените храни и водели борба помежду си, и че той ги посъветвал да турят край на това надпреварване, като се ръководят от съображението, че вие в качеството си на купувачи имате интерес да закупувате храните колкото е възможно по-евтино, тъй като трябва да ги продавате само с един обол по-скъпо.

10. Вие чухте вече, мъже съдии, че те не са купували житото по нареждане на властите. . .

11. . . . въпреки това те може би ще кажат, както направиха това и в съвета, че са закупували зърнените храни, водими от своята добронамерена загриженост спрямо града, за да могат да ви ги продават по възможност по-евтино. Аз обаче сега ще ви приведа най-силното и най-убедително доказателство, че те лъжат.

12. Защото, ако те действително бяха закупили тия зърнени храни заради вас, трябваше да ги продават в продължение на много дни на същата цена, докато онова, което те бяха закупили, им се привършеше, а в действителност те в един и същ ден ги продаваха с една драхма по-скъпо. . ., за което също така ще представя свидетели.

13. Струва ми се, че има опасност, когато ще трябва да се плащат данъците (εἰσφορά), задължение, което ще трябва да имат наум, те няма да искат да сторят това, а ще се извинят под предлог на това, че са бедни, престъпление, за което се предвижда смъртно наказание; те искаха обаче да се отърват от всичко това, като твърдят, че са нарушили законите вследствие на своята благонамереност спрямо вас. Всички вие обаче, мъже съдии, знаете, че тям най-малко подобава да твърдят тия неща.

14. Техните интереси са противоположни на интересите на другите, защото те всякога реализират големи печалби, когато се съобщи за някакво нещастие, което е сполетяло държавата, [тъй като] продават зърнените храни на високи цени. Те тъй се радват, когато виждат вашите нещастия, че понякога узнават за тях по-рано от всички други хора, а понякога и самите те ги измислят, твърдейки ту че нашите кораби са загинали в Понта[2], ту че те са били заловени от лакедемонците на излизане [от Проливите][3], ту че била наложена блокада [спартанска] върху пристанищата, ту най-сетне, че нарушаването на мирните договори е предстоящо. Дотам стигнаха в своята злоба, че тъкмо в тия трудни моменти те коват козни срещу вас по подобие на врага.

15. Защото, когато се случи да имате действително нужда от зърнени храни, те натрупват храните и не искат да ви ги продават, за да не се карате по отношение на цената, а да се радвате, когато, като купите каквито и да било от тях, си отидете. Така че даже и в мирно време сте обсадени от тях.

16. Държавата вече отдавна схвана тяхното мошеничество и злонамереност, защото, докато упражняваше контрол върху продажбата на всички други стоки, вие назначихте като пазачи агораномите[4], а единствено само за тая професия сте избрали специално ситофилаките[5]. И твърде често вие сте им налагали най-тежките наказания, задето като граждани на нашата държава не са били в състояние да обуздаят мошеничествата на тия хора. А какво би трябвало да бъде наказанието за ония, които извършват мошеничество спрямо вас, когато вие налагате смъртно наказание на тия, които не могат да ви охраняват?

17. Помнете, мъже съдии, че за вас е невъзможно да ги оправдаете. . .

18. Имайте пред вид, мъже съдии, че търговците на зърнени храни са подлагани вече неведнъж на углавно преследване и въпреки че те са оспорвали вината си и са представяли свидетели, вие сте ги осъждали на смърт, като сте смятали за поправдиви думите на обвинителите.

20. . . . Имайте пред вид и това, съдии, че заради тая своя професия мнозина от тия хора са излагали на риск своя живот, но те имат от нея толкова много печалби, че са готови по-скоро

---

[2] Т. е. Евкинския Понт (дн. Черно море).

[3] В случая Лизий има пред вид спънките, които лакедемонската флота начело на Анталктида правела на атинското корабоплаване и черноморските протоци през 387 г. пр. н. е.

[4] Длъжността на агораномите, приблизително „надзиратели на пазара“, била да упражняват строг контрол върху продажбата на всички стоки на пазара освен върху продажбата на зърнени храни.

[5] Ситофилаки ще рече приблизително „пристави върху търговията със зърнени храни“.

да слагат всеки ден главата си в торбата, отколкото да се откажат от незаконната си печалба, която получават от вас.

22. Не зная какво трябва да се каже повече, защото трябва да узнаем от обвинителите на какви наказания трябва да бъдат осъдени останалите виновници; престъпността на тия хора обаче на всички ви е добре известна. И тъй, ако ги осъдите, ще извършите нещо справедливо и ще купувате по-евтин хляб; в противен случай ще купувате по-скъп хляб.

152. Спекулата със земя и със зърнени храни в древна Гърция към края на V и началото на IV в. пр. н. е.

Известният гръцки писател Ксенофонт бил автор и на един трактат върху домашното стопанство.[1] Той бил написан между 401—399 г. пр. н. е., защото Сократ, който е едно от главните действуващи лица в трактата, споменава за смъртта на Кир Млади (през есента на 401 г.), а самият Сократ умрял през лятото на 399 г.

Трактатът за домашното стопанство е написан във формата на диалог, който се състои от две части (21 глави). В първата част (1—6 глава) разговорът се води между Сократ и Критобул (син на Критон) и представлява увод към втората или главната част на диалога (7 до 21 глава), в която разговорът се води между Сократ и „примерния“ стопанин и „благороден“ мъж Исхомах, в чието лице някои изследвачи виждат самия Ксенофонт. В същност Исхомах е типичен представител на оная опитна и ловка в спекулациите със земя прослойка на робовладелската класа, която по онова време е била и доста многочислена. Трактатът на Ксенофонт „За домашното стопанство“ заслужава внимание, защото той представлява един от първите изобщо опити в атинската гръцко-римска литература за разглеждане на теоретически въпроси във връзка с развитието на робовладелското стопанство. През V и IV в. пр. н. е. в някои гръцки държави, на първо място между които стои несъмнено Атина, робовладелското стопанство достигнало сравнително високо равнище и това било, разбира се, прогресивно явление. „Ние трябва да кажем, колкото и противоречиво и еретично да звучи това — пише Енгелс, — че при тогавашните условия въвеждането на робството било значителна крачка напред.“[2] Едва робството създало условие за разделението на труда. И така „най-простата, напълно стихийно сложила се форма на това разделение на труда било именно робството“[3].

Преведеният откъс започва с думите на Исхомах, който се обръща към Сократ.

Ксенофонт, Трактат за домашното стопанство, XIX, 17 сл. — XX, 1 сл.
(със съкращение)

XIX, 17. Твоите заключения, Сократе, не са правилни. Аз вече отдавна ти разправям, че земеделието е едно толкова хуманно и кротко занятие и колкото и малко да са слушали за него и да са го наблюдавали хората, те незабавно го научават.

18. Пък и самото занимание със земеделие ни учи как да постигаме най-големи успехи в него. . .

---

[1] Преведен е у нас от *Г. И. Кацаров,* Ксенофонт, Учение за стопанството, Училищен преглед, год. XIII, 1908, стр. 633 сл.

[2] *Ф. Энгельс,* Анти-Дюринг, ОГИС, 1948, стр. 170.

[3] *Пак там.*

XX, 1. [Говори Сократ.] Ако всичко, което се намира във връзка със земеделието, Исхомахе, се усвоява толкова лесно, ако всички хора знаят еднакво добре какво трябва да вършат, защо тогава те не са съгласни по отношение на практиката? Защо едни живеят в изобилие и увеличават ежедневно своето богатство, докато други не са в състояние да си набавят даже и най-необходимото и на всичко отгоре правят дългове?

2. Аз ще ти кажа и това, Сократе. . .

22. За ония хора, които умеят да се занимават с тая работа и грижливо и усърдно обработват земята си, земеделието е едно извънредно сигурно средство за забогатяване, което баща ми беше усвоил и ми го предаде. . .

23. Защото — казваше той — обработената земя струва скъпо, а не се поддава на подобряване. И щом не се поддава на подобряване, смяташе той, тя не доставя толкова голямо удоволствие. Напротив, всяко нещо, било то имот, или добитък, което се поддава на подобрение, по негово мнение доставя твърде голяма радост на стопанина. И тъй според него нямаше нищо по-пригодно за по-голямо подобрение от необработената земя, която се превръща в земя във висша степен плодородна.

24. „Защото имай пред вид добре, Сократе, казваше той, че ние увеличихме многократно първоначалната стойност на нашите поземлени имоти. Тази наша мисъл е толкова ценна и проста, че като ме изслушаш и си отидеш, ще бъдеш толкова просветен, колкото съм и аз, и даже ако желаеш, ще бъдеш в състояние да я предадеш на други.“

25. Пък и моят баща не беше научил тия неща от другиго и не беше дошъл до тая мисъл, след като си беше измъчвал ума с обстойни теоретически занимания. Единствено любовта към земеделието и към труда го бе накарала, както сам той казваше, да търси такъв къс земя, на който да може да работи и да изпитва наслада от получаваният от него доход.

26. Да, тъй е, Сократе, добави той: както ми се струва, баща ми по природа беше човек, който обичаше земеделието най-страстно от всички атиняни.

А аз, като го изслушах, го запитах: „А баща ти, Исхомахе, сам ли владееше всички тия свои имения, които той беше обработил, или пък ги и продаваше, в случай, че можеше да получи добра цена от тях?“

„Да кълна се за това в Зевс, че той ги и продаваше, но веднага след това поради своето трудолюбие купуваше на мястото на продаденото друго имение, което обаче беше необработено.“

27. „Според думите ти, Исхомахе, казах аз, баща ти по природа е бил до такава степен пристрастен към земеделието, до каквато степен търговците на зърнени храни са пристрастени към своята търговия. Защото и търговците поради своята необикновено голяма любов към житните храни, когато чуят, че

някъде има в изобилие такива храни, незабавно потеглят нататък към тях, като прекосяват с кораби и Егея, и Черното, пък и Сицилийското море.

28. След това те събират колкото могат повече от тия храни и ги превозват по море, като ги качват на същия кораб, на който се движат самите те. Когато им потрябват пари, те продават зърнените храни на евтини цени където и да било, но там, където чуят, че цените на зърнените храни са най-високи, и където узнаят, че населението се нуждае най-много от тях, там главно те ги продават. По всяка вероятност приблизително по същия начин и твоят баща е обичал земеделието."

29. На тия думи Исхомах отговори: „Сократе, ти се шегуваш, че аз смятам в не по-малка степен за любители на строителството и ония, които, след като построят къща, я продават, а подир това построяват други къщи."

„Не — възразих аз, — кълна се в Зевса, Исхомахе, вярвам ти, че всички хора обичат ония неща, от които смятат, че ще имат изгоди."

153. Приходите на атинските робовладелци от разработването на сребърните мини в Лаврион чрез експлоатация на робския труд

Ксенофонт, Доходите на Атика, IV, 1—6; 16—26; 49—51

Настоящият откъс е зает от малкия, но съдържащ твърде важни данни трактат на Ксенофонт „Доходите на Атика". Тук изпеченият представител на олигархически настроената робовладелска върхушка в Атина Ксенофонт дава практически съвети за пътищата и начините, по които свободната част от населението на Атика би могла да увеличи чувствително своите доходи. Съдържанието на тоя трактат свидетелствува за икономическата и политическата криза в робовладелска Атина към края на V в. пр. н. е.

1. Що се отнася пък до сребърните рудници, аз считам, че ако тяхното разработване се извършва, както трябва, те щяха да представляват за нашата държава един източник за богатство. Ето защо аз бих желал да посоча важността на тия рудници на ония, които не я познават. Щом като последната стане по-добре известна, хората ще бъдат в състояние да обмислят средствата, с които ще могат да се възползуват от нея.

2. Кой не знае, че тия рудници се разработват от най-стари времена? Никой обаче не си дава труд да посочи точно откога хората са се заели с тяхното разработване. И макар че сребърната руда се копае и вади от недрата на земята вече от твърде дълго време, обърнете само внимание на това, каква незначителна част представляват разкопаните от човешка ръка склонове на височините, в които се намира сребърната руда!

3. Съвършено ясно е при това, че сребърните жили съвсем не намаляват на брой, а, напротив, се увеличават все повече и повече. Даже и тогава, когато в тия рудници са работили най-голям брой работници, все пак и тогава не е имало случаи, в които да няма работа за никого. Напротив, работа е имало всякога повече, отколкото са били наличните работници. . .

6. Не тъй стоят обаче нещата с ония работници, които са заети в медните рудници, защото, когато са налице твърде много работници и твърде много медни изделия, работниците в медните рудници се разоряват, тъй като цените на медните изделия се снижават и търговията с тях пропада. Същото може да се каже и по отношение на ония, които работят железни изделия. И в случаите, когато се съберат големи количества зърнени храни и вино и тия продукти поевтиняват твърде много, тогава и земеделието престава да бъде доходно занятие, поради което и мнозина изоставят обработването на земята и започват да се занимават с търговия както на едро, тъй и на дребно, пък даже и с лихварство. В сребърните рудници обаче става тъкмо обратното: колкото повече руда се намира там, толкова среброто се разпространява по-нашироко и толкова по-многоброен народ се насочва към работата в рудниците. . .

16. Но защо да припомняме всички тия стари примери от миналото, когато даже и в настоящия момент ние имаме толкова много работници в мините, дадени под наем при същите условия?

17. Ако планът, който предлагам аз, бъде приведен в изпълнение, единствената промяна, която ще настъпи, ще се състои в това, че по примера на частните лица, които, закупувайки роби, си осигуряват постоянни доходи, държавата ще закупи също така за своя сметка роби, и то такива количества, че на всеки свободен атинянин да се падат по трима държавни роби.

18. Че този план се поддава на изпълнение и е приемлив, нека всеки един се увери в това, след като го обсъди точка по точка. Ясно е преди всичко, че за държавата е много по-лесно, отколкото за частните лица, да се сдобие с необходимите ѝ за купуване на роби парични средства, освен това съветът на петстотинте по-лесно ще извърши и самата покупка, защото той е в състояние, като я оповести чрез глашатаите, да се добере до ония хора, които желаят да продадат своите роби.

19. След като веднъж робите бъдат придобити, защо именно тогава хората да започнат да се отнасят с по-малко доверие към държавата, отколкото към частните лица, когато те ще трябва да вземат робите под наем на същата цена? Та нима хората не вземат под наем известни късове храмова земя и къщи, а се взема срещу откуп[1] и събирането на самите държавни данъци?

20. Та нима държавата, за да предпази робите да не загинат в рудниците, не трябва да изисква залог от лицата, които

---

[1] Това се извършвало, като откупвачите на данъците сключвали специални договори със съвета на петстотинте.

ги вземат под наем, по същия начин, както изисква залог и от ония лица, които откупуват от нея и събирането на данъците? При това в първия случай държавата има по-малко основание да се опасява от злоупотреби, отколкото когато дава своите земи под наем.

21. Как би могла например да се разкрие измамата на някой събирач на данъци, когато парите на държавното съкровище не се различават по нищо от парите на частните лица? Тъкмо обратно е положението при обществените роби, които могат да бъдат подпечатани с отличителен белег [клеймо] и за чиито износ и продажба могат да се предвидят строги наказания. Кой би дръзнал тогава да се занимава с тяхното крадене? Дотук стана ясно, че държавата има възможност да закупува обществени роби и да ги опази.

22. Ако пък някой мисли, че когато държавата се сдобие с толкова голямо количество роби, тя няма да намери достатъчно желаещи да ги вземат под наем, смятам, че той и в това отношение няма основание да се опасява. А оня, който има подобни опасения, би трябвало само да помисли, че множество предприемачи, които вече са се сдобили с роби, ще вземат под наем роби от държавата затова, защото те ще имат винаги нужда от експлоатацията на техния труд. Освен това много хора остаряват в процеса на работата и трябва да бъдат заменени с други, а най-сетне трябва да се има пред вид и това, че много хора, били те атиняни, или пък чужденци, които нито желаят, нито могат да извършват физически труд, ще могат да вложат с готовност своите усилия и своя разум като ръководители, за да си осигурят необходимия доход.

23. Ако държавата рече да купи първоначално 1200 роби, то твърде вероятно е, че в по-малко от 5—6 години от дохода, който се добива от тях, техният брой ще нарасне на не по-малко от 6000 души. И тъй от този брой роби, като се смята по един обол чист доход на ден, доходът ще бъде шестдесет таланта за една година.

24. Ако двадесет от тези шестдесет таланта бъдат вложени в покупката на нови роби, все пак ще останат четиридесет таланта за посрещането на други нужди. Щом като броят на робите достигне веднъж цифрата 10 000, доходът от тях ще бъде сто таланта.

25. Но че държавата може да реализира един много по-голям доход, могат да докажат живите свидетели, като си спомнят за доходите, които носеха робите преди вземането на Декелея. Друго доказателство за същото, към което аз ще прибягна, е това, че въпреки огромната работа на робите в нашите рудници ние добиваме от тях сребро в такива количества, в каквито то се е добивало и през времето на нашите предци.

26. Настоящите предприятия, които следват непосредствено след споменатите по-горе, доказват, че броят на робите, работници в сребърните рудници, може да превиши количеството на работата, защото ония, които копаят рудата, колкото и надълбоко да проникнат, няма да достигнат нито до дъното, нито до края на сребърните залежи.

49. И тъй доходите от робите могат да бъдат употребени не само за подобряване храната на гражданите, но и вследствие на това, че в района на рудниците ще се стича масово различен народ, ще стане възможно придобиването на големи печалби от търговията, която ще се върти и развива там от даването под наем на държавните жилища, плавилните пещи и от други подобни обекти.

50. Ако тези проекти бъдат реализирани, населението на самия град Атина ще се увеличи до небивали размери и стойността на местата в града ще се изравни с цената на местата, които се намират в неговите околности.

51. Ако моите препоръки се приведат в изпълнение, аз твърдя, че нашата държава ще стане не само по-богата, но тя ще стане също така и по-дисциплинирана, и по-привързана към реда, а едновременно с това и по-годна за война.

154. Изменения в икономиката на Спарта към края на V в. пр. н. е. вследствие на въвеждането в употреба на златни и сребърни пари

Плутарх, Биография на Лизандър, 16, сл.

1. А Лизандър, като се отделил от тях (т. е. от поставените от него спартански военачалници в превзетата Атина), потеглил най-напред към бреговете на Тракия, а след това изпратил в Лакедемон чрез Гилип, някогашния спартански стратег на о. Сицилия, излишните парични суми и всичките подаръци, които бил получил, тъй като много хора му правели подаръци като на най-могъщия човек или, тъй да се каже, като на господар на Гърция.

2. Гилип, както се разказва, като прерязал нитовете, с които били споени дъната на медните съдове, и като извадил от всеки от тях по много сребро, споил отново дъната с нитове, без да знае, че във всеки един от съдовете се намирала по една бележка, на която била означена сумата, намираща се в нея.

3. Когато Гилип се завърнал в Спарта, той скрил ония пари, които бил заграбил, под керемидите на къщата си, а съдовете [в които се намирали парите] предал на ефорите, като им показал печатите. . .

17. И тъй Гилип извършил едно позорно и срамно деяние противно на своите предишни бляскави и големи подвизи и се изселил от Спарта.

2. А ония от спартанците, които разсъждавали особено трезво, започнали да се боят още повече от силата на парите

след тази случка, тъй като тя овладяла даже и граждани, които съвсем не били случайни хора. Те отправяли упреци върху Лизандър и съветвали ефорите да върнат обратно всичкото злато и сребро на Лизандър, като че ли били засегнати от прилепчива болест.

3. Най-сетне ефорите взели решение: един от тях, който според Теопомп[1] бил Скирафит, а според Ефор[2] — Флогид, поддържал настойчиво мнението, че в града не бива да се допускат нито златни, нито сребърни монети, а да се употребяват старинните монети от времето на техните предци. . .

6. Но тъй като и приятелите на Лизандър се възпротивили на горното решение и положили усилия тия монети да останат в Спарта, като било взето решение златните моменти да се внасят за сметка на държавата. Ако обаче някое частно лице бъде заловено, че има златни монети, наказанието, което се предвижда за него, било смърт. По същия начин на времето и Ликург се боял от самите пари, а не от алчността, която се поражда като последствие от тяхното притежаване. Порокът алчност обаче не могъл да бъде унищожен с това, че на частните лица било забранено да имат златни монети, а в същото време било позволено да се придобиват те за нуждите на държавата. Притежаването на златни монети имало голямо значение в очите на гражданите и възбуждало у тях желанието да се сдобиват с тях.

7. Невъзможно било за спартанците да подценяват като нещо безполезно в своето стопанство онова, което в обществения живот се е признавало открито за ценно, и да смятат, че няма никаква стойност за отделния човек в частните му сделки онова, което в живота на обществото се ценяло твърде високо и на чието придобиване и притежаване държавата отдавала толкова голямо значение. . .

10. Управляващите поставили пред къщните врати на гражданите на стража страха и закона, за да не би в техните домове да проникнат забранените пари, но те не били в състояние да запазят душите на гражданите безразлични и недостъпни за

---

[1] Теопомп от Хиос, един от най-плодовитите и видни гръцки историци през IV в. пр. н. е., се учил в Исократовата школа по реторика. Теопомп изложил в своите съчинения развитието на гръцкия свят във връзка със засилването и надмощието на Македония. Неговото главно съчинение било озаглавено „История на Филип II Македонски“ в 58 книги, но от него са оцелели до наши дни само фрагменти. Друго съчинение, което се приписва на Теопомп, е „Ἑλληνικά“ (т. е. „Гръцка история“), като в него се излагали събитията от 411—394 г. пр. н. е. Явно е, че авторът си е поставил за цел да продължи незавършеното съчинение на Тукидид.

[2] Ефор от Кима (в Западна Мала Азия) бил другият забележителен представител на гръцката историография през IV в. пр. н. е. Той бил съвременник и съученик на Теопомп от Исократовата школа. Неговото съчинение било посветено на развитието на целокупния свят (30 книги), но и от него са дошли до наши дни само откъси.

страстта към парите. Напротив, те всички били обзети от стремежа да забогатеят, като че ли се стремели към нещо почтено и възвишено.

155. Развитието на наемничеството в древна Гърция. Ксенофонт и голям брой гръцки наемници на служба у тракийския династ Севт

Възникването на прочутия Ксенофонтов „Анабазис“, както и на неговата „Киропедия“, се дължи на пребиваването в Персия на талантливия, но безпринципен автор като командир на гръцки наемнически отряди на служба при Кир Млади, по-малкият син на цар Дарий[1]. След смъртта на Дарий на персийския престол стъпил по-старият му син Артаксеркс II, но между него и брат му Кир се започнала династическа борба, в която била замесена ръководещата върхушка на Иран начело с царицата-майка Парисатида, която взела страната на по-младия си син Кир. Кир разчитал твърде много на своите гръцки наемници на брой между 10 000 — 13 000 души. През пролетта на 401 г. пр. н. е. той потеглил от град Сарди начело на 100 000 азиатски и 13 000 гръцки войници, като давал вид, че има намерение да преследва разбойници в областта на Пизидия. Артаксеркс бил обаче предупреден за истинските намерения на брата си и се бил приготвил да му се противопостави с военна сила. Двете войски се срещнали на полето при град Кунакса, на около 500 стадия от Вавилон. В разигралата се тук ожесточена битка войските на Кир били разбити и самият Кир паднал убит. Гръцките наемници, които се сражавали храбро, били принудени да се завърнат обратно в Мала Азия и Гърция, като прекосили планините на Армения. Премеждията именно на този отряд гръцки наемници „по обратния път“ са описани твърде живо и картинно в „Анабазис“ на Ксенофонт. Самият Ксенофонт бил първоначално подчинен на хармоста Клеарх, който бил спартански наместник на град Византион. Заради своето неподчинение обаче той бил осъден в Спарта задочно на смърт. Впоследствие голяма част от този отряд под командата на Ксенофонт постъпила временно на служба у Севт, претендента за одриския престол в Тракия.

Ксенофонт, Анабазис, VII, 1,5

3. [След всичко случило се] тракиецът Севт изпратил Медосад[2] и замолил чрез него Ксенофонт да употреби цялото си влияние, за да може войската да се прехвърли [през Босфора][3], като му обещал, че ако той в случая прояви усърдие, не ще има основания да съжалява за това. А Ксенофонт отговорил на това по следния начин: „Действително войската ще се прехвърли сигурно през Босфора, но Севт не дължи нищо нито на мене, нито на когото и да било другиго. След като войската бъде в Европа, аз ще се отделя от нея. Тогава Севт, ако намери за удобно, нека се обърне към ония военачалници, които ще останат с войската. . .“

---

[1] Става дума за Дарий II [Охос], извънбрачния син на Артаксеркс, който управлявал от 424 — 405 г. пр. н. е.

[2] Знатен тракиец, който бил едно от най-доверените лица на Севт.

[3] В този момент гръцките наемници били разположени на лагер в околностите на гр. Византион.

Освен Ксенофонт имало и други военачалници, желаещи да предводителствуват гръцките наемници, които били склонни да се главят на служба при тракиеца Севт. Такъв един наемнически командир бил тиванецът Койратад. Ето как го характеризира Ксенофонт.

Ксенофонт, Анабазис, VII, 1, 33

33. Войниците били още седнали [в събранието], когато тиванецът Койратад отишъл при тях. Той не бил наказан на изгнание от Гърция, но желанието му да командува войски го карало да скита и да предлага своите услуги на пълководец по градовете и из различните племена, които евентуално имали нужда от военачалник. И тъй той се отправил към войниците и им заявил, че е готов да ги поведе към оная част на Тракия, която се нарича Делта[4], където те щели да намерят големи богатства, и че той щял да ги снабди с изобилно продоволствие веднага щом пристигнат там.

Вследствие на тия свои щедри обещания Койратад успял да склони голяма част от войската да го избере за свой командир за експедицията срещу Тракия. Скоро обаче наемниците се уверили, че Койратад не заслужава доверие, и го изоставили. Настъпил часът на Ксенофонт да се прояви, макар че имало и други желаещи от наемническите командири да поведат войската към Тракия.

Ксенофонт, Анабазис, VII, 2, 1 сл.

2 (1) Неон от Азина[5], Фриниск от Филезий и Ксантикъл, и тримата от Ахея, както и Тимазий от Дардан[6] останали при войската. Те я разположили на лагер в тракийските села в околността на Византион. (2) Стратезите не били съгласни обаче с това и се скарали помежду си. Клеанор[7] и Фриниск искали да отведат войската при Севт, който бе успял да ги спечели за себе си и беше подарил на единия от тях кон, а на другия жена. . . (10) А пък Севт от своя страна, като узнал за завръщането на Ксенофонт, изпратил при него по море Медосад и го замолил да заведе войската при него, като му обещал неща, които той смятал, че са в състояние да го склонят. Ксенофонт обаче отговорил, че това, което се искало от него, е невъзможно, а Медосад, като чул това, си отишъл. . . (17) . . . След това той [Ксенофонт] потеглил през нощта към лагера на Севт, който отстоял на около 60 стадия оттук.

---

[4] Оная част от днешна Югоизточна Тракия, която се простирала между Силмидес [дн. Мидия] и Византион]Цариград[.

[5] Град в Лакония.

[6] Град в областта Троада (Западна Мала Азия).

[7] Стратег в наемническия отряд, който проявявал преданост към Ксенофонт; той бил родом от Орхомен в Аркадия.

Думите, с които Ксенофонт се обърнал към Севт при първата си среща с него, са:

(24) . . . „Севте, ти изпрати при мене в Халкедон най-напред този Медосад, който ме замоли да се съглася да се прехвърля с войската си в Европа. Ти ми обеща, както той ме уверяваше, че ако сторя това, ще ме отрупаш със своите благодеяния.“ (25) След това, обръщайки се към Медосад, той го запитал дали това твърдение отговаря на истината, на което последният отговори утвърдително. „Същият този Медосад дойде отново при мене, когато аз бях отишъл отново в лагера при войската в Парион[8], и ме уверяваше, че ако аз ти дойда на помощ с войската, ти ще се отнесеш към мене като към приятел и брат и че освен това ще ми дадеш крайморските градове, които са под твоя власт.“ (26) След това Ксенофонт запитал отново Медосад дали той му обещал такива неща, а последният дал и в тоя случай утвърдителен отговор.

Думи на Ксенофонт към Севт.

35. „Ако постъпим на служба при тебе, каква заплата ще плащаш на войниците, лохазите и стратезите? Кажи ми това, за да мога да го съобщя на войската в лагера.“ (36) Севт обещал на всеки войник по един кизикен[9], на всеки лохаг същата сума в двоен размер, а на всеки стратег същата сума в четворен размер. Освен това той предложил на гърците земя колкото желаят и добитък и един укрепен пункт на морския бряг. (37) „Но — казал Ксенофонт — в случай че не можеш да свършиш тая работа от страх пред лакедемонците, ти ще окажеш ли прием на своя територия на ония [от нас], които поискат да намерят убежище при тебе?“ А Севт отговорил: (38) „Аз ще се отнасям към тях като към братя, ще ги тача и деля с тях всичко онова, което успея да придобия. А на тебе, Ксенофонте, ще дам онова, което успея да придобия, а в случай че ти имаш сестра, ще я откупя сестра си за жена, а в случай че ти имаш сестра, ще я откупя според тракийския обичай, ще ти подаря град Бизанта[10], за да живееш в него, а това е най-красивият град, който аз владея на морския бряг.“

Думи, с които Севт се обръща към гръцките войници:

III, 10 . . . Аз ви моля, храбри гръцки мъже, да се сражавате на моя страна, като обещавам да заплатя на всеки войник по един кизикен заплата на месец; лохазите и стратезите ще получат съответно онова възнаграждение, което им се полага. Независимо от това аз ще възнаградя по-специално ония, които заслужават това. Що се отнася пък до продоволствието, вие ще се снабдявате с него, както и досега от моята територия.[11]

---

[8] Град на азиатския бряг на Протоптида (Мраморно море), който се намирал между Кизик и Лампсак.

[9] Златна монета, сечена от град Кизик (на южния бряг на Мраморно море), която била особено разпространена към края на V в. пр. н. е. и в причерноморските области.

[10] Град на европейския северозападен бряг на Мраморно море между Перинт и Ганос. Няколко години преди това той бил резиденция на Алкивиад.

156. Заговорът в Спарта, ръководен от Кинадон в началото на IV в. пр. н. е.

Ксенофонт, Гръцка история, III, 3—11

3. Още не се била изминала една година, откакто царувал Агезилай, когато по време на тържественото жертвоприношение, което се извършвало от името на държавата, жрецът му казал, че боговете предвещавали за едно от най-опасните досега съзаклятия. При започването на второто жертвоприношение жрецът му казал, че указанията в този смисъл са още по-заплашителни, а при третото жертвоприношение сам Агезилай казал: „Аз получавам такива указания от боговете, като да се намирам сред самите неприятели.“

Вследствие на това „лошо предзнаменование“ лакедемонците пренесли жертви на „боговете-апотропеи“[1].

4. . . . Пет дни след въпросните жертвоприношения някой се явил пред ефорите, като им донесъл за заговор, начело на който стоял Кинадон. 5. Той бил млад човек, силен физически и умствено, но по произход бил от непълноправните. На въпросите на ефорите как щял да бъде приведен в изпълнение въпросният заговор, оня, който донесъл за това, казал, че Кинадон, като го довел до края на площада, накарал го да преброи колко спартиати има на площада. „Когато аз — казал той — преброих царя, ефорите, геронтите и другите, всичко около четиридесет души, запитах Кинадон: „Защо ме караш да броя тия хора?“ А той ми каза: „Смятам всичките тия хора за врагове, а всичките останали, които са на площада, повече от четиристотин души на брой, смятай за свои приятели и съюзници!“ След това същият този човек разказал, че Кинадон, вървейки с него по улиците, му сочел ту един, ту други двама като техни общи врагове, а всички останали наричал съюзници. И във всяко село (около Спарта) той смятал по един спартиат, а именно от средите на ония, които били собственици, за техен общ враг, а всички останали — за техни съюзници.

6. На въпроса на ефорите колко съучастници в своя заговор е назовал Кинадон поименно, доносчикът отговорил, че Кинадон му бил казал, че ръководните лица, участвуващи в заговора, не били твърде много, но че те всички били лица, които си вярвали помежду си, а се ползували и с доверието на илотите, на неододите [новите граждани], хипомеоните [непълноправните граждани] и на периеките. Когато в средите на тия хора стане дума за някои от спартиатите, никой от тях не може да скрие, че с радост би ги разкъсал даже и живи. След това го запитали откъде съзаклятниците смятали да вземат оръжие. 7. На това доносчикът отговорил, че по думите на Кинадон самите заговорници били приготвили за себе си достатъчно оръжие, а за народната маса имало много ками, мечове, копия, топори, секири и коси, които той му показал, като го завел на пазара за железни предмети. Кинадон слагал в числото на оръжията още и всички земеделски, зидарски, каменоделски и дърводелски сечива; оръдията за производство и на остналите занаятчии били според него достатъчно ефикасни оръжия, особено когато ставало дума за действия срещу невъоръжени хора. Когато доносчикът бил запитан отново в какъв срок от време трябвало всичко това да се приведе в изпълнение, той отговорил, че му било заповядано да се затвори у дома си. 8. След като чули всичко това, което според тях носело всички признаци на достоверност и важност, ефорите се изплашили. Без да свикат даже и т. нар. малко събрание (елексия), те се посъветвали набързо със събраните геронти и намислили да изпратят Кинадон заедно с други младежи в Авлон[2] с поръчението да докарат оттам някои жители на Авлон, както и ония от илотите, чиито имена фигурирали в скиталата[3]. Освен това те му дали нареждане да доведе една жена от Авлон, която, както се разказва, била най-красивата жена там и която развращавала спартиатите, които отивали там, и то както по-старите, така и по-младите от тях. 9. Кинадон и друг път бил изпълнявал подобни поръчения на ефорите. Затова и те му дали скиталата, в която били поменати имената на всички ония, които трябвало да бъдат заловени. На неговия въпрос, кои от младите хора да вземе със себе си, ефорите му казали: „Иди при по-стария хипагрет[4] и му кажи да ти даде 6 или 7 юноши от ония, с които разполага в този момент. Ефорите обаче били предупредили вече хипагрета и той знаел какви хора трябва да изпрати, които трябвало да заловят самия Кинадон. Освен това ефорите казали на Кинадон, че те ще изпратят заедно с него и три коли, за да не водят заловените лица пеша. При това ефорите скривали от Кинадон най-стара-

---

[11] Севт обаче не могъл, пък и не пожелал да устои напълно на поетите задължения.

[1] Отстраняващи, отблъскващи нещастието, злото.

---

[2] Град в Месения.

[3] Скиталата била в същност тояжка, употребявана от спартиатите в тяхната тайна кореспонденция по тоя начин: текстът, който е трябвало да бъде предаден, бил нанасян върху ремък, който се намотавал около тояжката тъй, че редовете на текста минавали през намотките. Ремъкът с нанесения върху него текст се получавал от оногова, до когото той бил адресиран. За да го разчете, и адресатът трябвало да има скитала, напълно еднаква с оная на изпращача, на която да може да го намотае по същия начин.

[4] Хипагрети се наричали командирите на конната гвардия на спартанските царе във време на война. Те били трима на брой и командували една част, състояща се от 300 ефеби.

телно, че изпращат тия коли за самия него. 10. Ефорите не го заловили в самия град, защото не знаели какви размери е взело съзаклятието и искали по-рано да узнаят от самия Кинадон за неговите съучастници, преди самите те да се догадят, че заговорът е разкрит, и да се опитат да избягат. Ония, които придружавали Кинадон, имали задачата да го задържат и след като узнаят имената на неговите съучастници, да ги съобщят по възможност по-скоро на ефорите. Ефорите държали толкова сериозно на тази работа, че придали даже един конен отряд към ония, които потеглили за Авлон. 11. След като Кинадон бил арестуван, един конник занесъл на ефорите списъка на посочените от Кинадон лица. Ефорите веднага заловили жреца Тисамен и други най-изтъкнати и подходящи за случая участници в заговора. Кинадон бил докаран в Спарта и подложен на разпит; той направил пълни признания и назовал поименно своите съучастници, а когато го запитали с какви цели е извършил всичко това, той казал, че не иска да стои по-ниско от когото и да било другиго в Лакедемон. След това ефорите му сложили окови на ръцете и на врата и под ударите на бичове и мушканията той бил разкарван заедно със своите съучастници из града. По тоя начин те получили наказанието, което заслужавали.

157. Сваляне от власт на тридесетте тирани и възстановяване на демокрацията в Атина

Аристотел, Атинската държава, 38—39

38 (1). По-късно, когато гражданите от Фила завзели Мунихия[1] и победили в боя привържениците на тридесетте, които им се били притекли на помощ[2], населението от града, като се завърнало, когато опасността била преминала, се събрало на следния ден на градския площад и свалило от власт тридесетте, а избрало 10 души и ги облякло с неограничени пълномощия за прекратяване на войната. Като поели обаче властта в свои ръце, те не предприемали нищо, за да изпълнят онова, за което били избрани, а, напротив, изпратили пратеници в Лакедемон с молба за военна помощ и за заем. 2. Но тъй като гражданите негодували срещу тия техни действия, десетте от страх да не бъдат свалени и в желанието си да не всеят страх у останалите (което те и постигнали) заловили Демарет, един от най-видните граждани, и го екзекутирали. След това те държали здраво властта в свои ръце благодарение на помощта на Калибий[3] и на присъствието на пелопонеския гарнизон, а освен това и на някои лица от конническото съсловие.[4] Работата била там, че между тях имало някои, които били противници на завръщането на изгнаниците от Фила. (3) Когато обаче на страната на гражданите, които били завзели Пирей и Мунихия, преминал целият демос и те започнали да вземат връх в борбата, тогава избраните по-рано 10 души били свалени от власт и на тяхно място били избрани други 10 души, които се ползували с репутацията на най-почтени граждани. Ръководна роля между тях играели предимно Ринон от дема Пеания и Фаил от дема Архедунт. А те и двамата още преди пристигането на Павзаний[5] започнали преговори с ония, които се намирали в Пирея, а след като Павзаний пристигнал, те развили усилена дейност и с общи усилия успели да уредят завръщането на изгнаниците. (4) Окончателното въдворяване на мир и сключването на договор било дело на лакедемонския цар Павзаний съвместно с 10-те помирители[6], които впоследствие по негово настояване побързали да отидат в Лакедемон. Ринон и неговите колеги от комисията получили похвала заради своята привързаност към демокрацията. И действително те поели своите функции по време на олигархията, а дали отчет за своята дейност при демокрацията, като никой нито от ония, които останали в града, нито пък от ония, които се завърнали от Пирей, не ги упрекнал в нищо, а Рион поради своите заслуги бил дори избран незабавно за стратег.

39 (1). Споразумението за примирие се сключило в годината, през която бил архонт Евклид[7], при следните условия: онези от атиняните, които са останали в града и които желаят да се изселят, ще могат да получат за местоживеене Елевзина,[8] като запазят своите права на граждани, които имат пълна свобода,

---

[1] Така се наричало сравнително малкото пристанище, разположено източно от Пирей, което било здраво укрепено и свързано с Атина посредством „Дългите стени". Зад него се намирал хълм със същото име. То побирало при нужда 82 кораба. За действията на Тразибул от Мунихия срв. още *Ксенофонт,* Гр. история, II 4. 11—19, *Андокид,* I реч, 80, и *Диодор,* XIV, 33, 2 сл.

[2] Според *Ксенофонт,* Гръцка история, II, 4, 10 сл., сражението станало в Пирей, като в боя загинал Критий, най-кръвожадният от тридесетте тирани. Заедно с него паднали и много олигархи, срв. *Диодор,* XIV, 33, 2 сл.

[3] Така се казвал спартанският хармост, който командувал спартанския гарнизон в Атина.

[4] Ето защо демосът бил настроен враждебно към конниците и по времето на похода на спартанския хармост Тиброн в Азия (400—399 г. пр. н. е.), срв. *Ксенофонт,* Гръцка история, III, 1—4.

[5] Павзаний бил един от двамата спартански царе, който в желанието си да засенчи бележития пълководец Лизандър пристигнал в Атина и започнал преговори с двата враждуващи лагера, като успял да сключи общ мир.

[6] *Ксенофонт,* Гръцка история, II, 4,35, говори не за 10, а за 15 посредници — помирители. В един от двата антични текста е допусната очевидно неточност.

[7] 403—402 г. пр. н. е.

[8] Елевзина бил един от атинските деми, който се намирал на северозапад от Атина. Елевзина била свързана с Атина посредством „Свещения път", от двете страни на който се издигали гробници и светилища. В Елевзина се намирало прочутото светилище на Деметра и Персефона, в което се празнували мистериите на тия две божества. Разположена в най-плодородната равнинна част на Атика. Елевзина от твърде ранни времена била главната „твърдица" на атическата земевладелска аристокрация.

лична независимост и се ползуват от доходите на своите имущества. (2) Храмът[9] в [Елевзина] да бъде достъпен за двете страни, а неговото попечителство да бъде длъжност на Евмолпидите и Кериките[10] според обичая на предците. Ония, които живеят в Елевзина, не ще могат да отидат в града, нито пък жителите на града ще могат да отиват в Елевзина; и на едните, и на другите това се разрешава само по време на мистериите. Елевзинците са длъжни да внасят данъка върху дохода си в съюзната каса[11] на еднакви начала с останалите атиняни. (3) В случай че някой от изселниците пожелае да наеме в Елевзина къща, той трябва да получи за това съгласието на собственика на къщата. В случай че те не могат да постигнат споразумение помежду си, двете страни да избират по трима оценители и каквато цена определят те, такава цена и да получи собственикът на къщата. От елевзинците могат да живеят у купувачите на къщата само ония, които те желаят да приемат. (4) Ония, които желаят да се изселят, да се запишат и подадат молбите си в 10-дневен срок от деня, в който се положи помирителна клетва, за да могат да се изселят в срок от 20 дни. За ония, които отсъствуват, важат същите срокове от деня на тяхното завръщане. (5) Оня, който живее в Елевзина, няма право да заема никаква длъжност в Атина, освен ако се е записал отново за жител на града. Съдебните процеси за убийство да се водят според обичая на предците, в случай че някой собственоръчно е убил или наранил някого.[12] (6) Никой да няма правото да търси възмездие от никого за претърпени обиди от миналото освен от членовете на колегията на тридесетте, десетте, единадесетте и от управителите на Пирей, пък дори и от тях да не търси възмездие, щом те представят отчет. А управителите на Пирей са длъжни да представят отчет пред гражданите на Пирей. Онези, които са управлявали града, да представят отчет пред събранието, съставено от лица, които са в състояние да декларират имуществен ценз.[13] След това ония, които желаят, имат правото да

---

[9] Става дума за светилището на Деметра и Персефона.

[10] Евмолпидите и Кериките били два знатни жречески рода, натоварени от незапомнени времена да се грижат за култа на Деметра и Кора [Персефона] в Елевзина. Според едно предание Евмолпидите били от тракийски произход. Срв. с името Евмолпида, което носи една от филите на гр. Филипопол (дн. Пловдив).

[11] След като Атина претърпяла поражение през 404 г. пр. н. е., тя била принудена да влезе в Пелопонеския съюз (срв. *Лизий*, Реч против Никомах, 22, и *Ксенофонт*, Гръцка история, II, 2, 20). Въпросните суми трябвало да бъдат внасяни в касата на тоя съюз.

[12] Това разпореждане на споразумението между двете враждуващи страни дава основание да се мисли, че през време на тридесетте тирани углавното съдопроизводство в Атина е претърпяло известни изменения.

[13] В случая се имат пред вид гражданите, които принадлежали към първите три имуществени категории, а именно конниците, хоплитите и завгитите.

се изселят. Средствата, които са взели назаем, за да водят войната, и двете страни са длъжни да изплатят поотделно.

158. Персия и Атина срещу Спарта. Разгромът на спартанската флота в източната част на Средиземно море

Диодор, XIV, 81, 4 сл.

81 (4). А Конон[1], който бил командуващ на персийската флота, като поставил начело на експедицията атиняните Хиероним и Никодем, а самият той, като побързал да се срещне с персийския цар, отплувал за Киликия; оттам пък, като пристигнал в сирийския град Тапсак[2], се спуснал по р. Ефрат и се озовал във Вавилон. (5) По време на срещата си там с персийския цар той му заявил, че ще може да разбие лакедемонците по море, ако царят го снабди с парични средства и останалото снаряжение в размери, каквито той пожелае. А Артаксеркс го похвалил и го почел с големи дарове, като назначил при него специален началник на хазната, който да го снабдява с парични средства в размери, които посочи самият Конон. Освен това разрешил на Конон да си вземе за другар в ръководството на военните действия онзи, когото той предпочете от персите. А Конон си взел за другар Фарнабаз и се впуснал обратно по море, като организирал всичко по свое разбиране. . .

Диодор, XIV, 83, 4 сл.

83 (4). . . А пък атинянинът Конон и Фарнабаз, които предвождали царската флота, превели през теснините покрай Лорима[3] на Херсонеса, като по численост флотата наброявала повече от 90 триери. (5) Като узнали, че неприятелската флота се намира в Книд[4], те се приготвили за морска битка. Пейзандър пък, който предвождал морските сили на лакедемонците, потег-

---

[1] Конон бил един от отличилите се атински военачалници през време на Пелопонеската война. След разгрома на атиняните при Егос потамой от Лизандър Конон, който бил един от главнокомандуващите стратези на антинските контингенти, успял да се спаси от пленяване и да намери убежище при Евагор Кипърски в продължение на редица години. Впоследствие той преминал на военна служба при персийския цар и с персийски средства успял да възстанови крепостните стени на Атина. В 394 г. при нос Книд на западния бряг на Мала Азия той успял да нанесе решително поражение на спартанската флота, която се намирала под командата на Пейзандър.

[2] Град в Сирия (дн. Дипсе), разположен на границата между Койлесирия и Месопотамия на десния бряг на р. Ефрат, където преминаването на реката е сравнително лесно.

[3] Град в Мала Азия на карийското крайбрежие срещу остров Родос.

[4] Град в Югозападна Мала Азия на най-издадената в морето част на един полуостров, който от него получил названието Херсонес Книдоски. Книд имал две пристанища. Макар и спартанска колония, Книд членувал в морския съюз на Атина.

лил от Книд с 85 триери и се спрял пред носа Фиск[5] на Херсонеса. (6) Като потеглил оттам, той нападнал царската флота и като се сблъскал с корабите от първите редици, той удържал връх над тях. Когато обаче се притекли на помощ всички персийски кораби вкупом, а съюзниците на лакедемонците се обърнали в бягство на сушата, Пейзандър насочил своя кораб право срещу неприятеля, тъй като той смятал, че е позорно и недостойно за Спарта да удари на малодушно бягство. (7) Сражавайки се храбро, унищожавайки множество неприятели, той накрая загинал достойно за своята родина. Корабите на Конон преследвали лакедемонците чак до сушата и заловили петдесет техни триери. По-голямата част от техните екипажи успели да избягат с плаване по сушата. Били заловени около 500 души. Останалите триери успели да се спасят в Книд.

Диодор, XIV, 84, 3 сл.

84 (3). А Фарнабаз и Конон потеглили след морското сражение с всичките си кораби срещу съюзниците на лакедемонците. Преди всичко те принудили косците (жителите на о. Кос) да отпаднат от тях, а подир това и жителите на о. Нисир, както и гражданите на Тейос. След това хиосците, като прогонили спартанския гарнизон, преминали на страната на Конон. По подобен начин се отметнали от лакедемонците митиленците, ефесците[6] и еритрейците. (4) От толкова силно желание да променят политическия си строй били обзети всички градове, че едни от тях, след като прогонвали лакедемонските гарнизони, запазвали своята свобода и независимост, а други преминавали на страната на Конон. От това време именно лакедемонците загубили своето господство по море.

159. Анталкидовият, или т. нар. още „царски мир“

Ксенофонт, Гръцка история, IV, 8, 12 сл.

12. През това време лакедемонците, като узнали, че Конон издига със средствата на персийския цар отново не само градските стени за атиняните, но че издържа с тях флота и отново подчинява на Атина както островите, тъй и градовете, разположени по крайбрежието на континента, помислили, че ако те уведомят за това Тирибаз, пълководеца на персийския цар, те ще могат или да привлекат Тирибаз на своя страна, или пък да попречат на Конон да издържа флотски сили със средствата на персите. Като взели едно такова решение, те изпратили при

Тирибаз Анталкид[1] с мисията да го уведоми за въпросното положение на нещата и да направи опит да сключи мир от името на Спарта. 13. Като узнали за това, атиняните изпратили от своя страна пратеничество, в чийто състав влизали Конон, Хермоген, Дион и Калистен, и поканили в същото време пратеници и от своите съюзници. На тоя техен призив се отзовали пратениците от Беотия, Коринт и Аргос. 14. Когато всички пратеници пристигнали при Тирибаз, Анталкид се обърнал към него и му казал, че той бил дошъл при него, за да моли царя за мир от името на своята държава,[2] и то за такъв именно мир, какъвто желае от дълго време насам самият цар, че лакедемонците нямат намерение да оспорват на царя гръцките градове в Мала Азия и че за тях е достатъчно, ако всички острови и останалите градове бъдат автономни. „И понеже условията, за които ние молим — казал той, — са от такова естество, защо е необходимо на царя да воюва против нас и да изразходва толкова много средства. И действително един поход срещу царя ще бъде невъзможен както за атиняните, щом като ние не стоим начело на него, тъй и за самите нас, щом като градовете получат веднъж своята автономност.“ 15. Тия предложения на Анталкид се понравили твърде много на Тирибаз, но те били посрещнати с недоволство от страна на противниците на Анталкид. Тъй атиняните се страхували да се съгласят да приемат автономията на градовете и островите, за да не би по тоя начин да се лишат от Лемнос, Имброс и Скирос[3]; тиванците пък се страхували, че ще бъдат принудени по тоя начин да предоставят автономия на беотийските градове; аргосците пък виждали, че ако тия споразумения бъдат ратифицирани чрез един договор за мир, те не ще бъдат в състояние да задържат в свои ръце Коринт, а това било тяхно съкровено желание. По такъв начин мирът не могъл да бъде сключен и пратениците се разотишли по домовете. 16. Тирибаз, макар и да смятал, че за него е опасно да се споразумява с лакедемонците, без да има за това съгласието на царя, все пак дал тайно пари на Анталкид, за да могат лакедемонците да увеличат своите флотски сили и да принудят атиняните и техните съюзници да бъдат по-склонни към мир, а Конон той хвърлил в затвора, като твърдял, че той имал непристойно държание спрямо цар Артаксеркс и че лакедемонците имали право.

Тирибаз обаче не бил в състояние да проведе незабавно своите намерения, защото видял, че е необходимо да докладва лично на царя за предложенията на лакедемонците. В негово отсъствие за негов заместник бил назначен Струт, който бил враждебно настроен спрямо Спарта.

---

[5] Нос с едноименен град наблизо до Херсонес Книдоски.

[6] Ефес бил един от най-значителните йонийски градове на крайбрежието на Кария.

[1] Името на Анталкид се предава в някои антични текстове и във формата на Антиалкид.

[2] Т. е. за Спарта.

[3] Споменатите три острова се намирали в Егейско море, и то почти пред входа на Хелеспонта. Те били жизнено важни за Атина, понеже осигурявали нейния подвоз на жито и др. от Черноморието.

Ксенофонт, Гръцка история, V, 1, 25 сл.

25. През това време се завърнал [от Азия] Анталкид заедно с Тирибаз, след като бил успял да спечели персийския цар за военен съюз, в случай че атиняните и техните съюзници откажат да приемат условията на мира, които самият той предложил. Когато той узнал, че Николох[4] е блокиран заедно със своите кораби в Абидос[5] от Ификрат и Диотим[6], Анталкид потеглил по суша към Абидос. А там, като разпространил слуха, че бил повикан от халкедонците,[7] потеглил през нощта с корабите и хвърлил котва в Перкота[8]. 26. Военачалниците Демайнет, Дионисий, Леонтих и Фаний, след като били известени за това, се спуснали да го преследват по посока към Проконес[9]. Той обаче, като ги пропуснал да минат край него, се завърнал в Абидос, защото бил узнал, че Поликсен пристига с 20-те кораба, които водел от Сиракуза до гръцките острови в Южна Италия и които Анталкид искал да приеме [за да засили своята флота]. През същото време Тразибул от Колитския дем идвал с осем кораба от бреговете на Тракия с намерението да присъедини към тях останалите атински кораби. 27. Анталкид, когато неговите съгледвачи му сигнализирали за приближаването на тези 8 кораба, наредил да се качат екипажите на дванадесет кораба, които се движели най-добре; при това той заповядал да попълни броят на матросите от състава на ония, които били останали на сушата, и устроил засада по най-скрития възможен начин. Когато те отминали, той се спуснал да ги преследва, а те, като го видели, побягнали. Но тия движещи се по-бавно кораби били застигнати скоро от по-бързоходните кораби на Анталкид. Тогава той забранил на своите кораби да нападат ония неприятелски кораби, които били изостанали, а самият той се спуснал да преследва предните кораби на неприятеля. Когато обаче взел тези кораби, онези, които били назад, виждайки залавянето на попредните, се обезсърчили и също се предали. Така всички били заловени в плен. 28. Когато обаче при него пристигнали двадесетте кораба от Сиракуза и корабите от Йония, която се намирала под властта на Тирибаз, прибавили се освен това и корабите от областта на Ариобарзан, стария приятел на Анталкид, а Фарнабаз поради това, че тогава се оженил за дъщерята на царя, бил отзован обратно във вътрешността [на Азия]. Тогава Анталкид, чиято флота достигнала на брой повече от 80 кораба, станал господар на морския простор. Той преградил пътя на корабите, които плавали от Понта за Атина, залавял ги и ги откарвал в пристанищата на спартанските съюзници. . . 30. Затова и когато Тирибаз оповестил, че онези държави, които желаят да се вслушат в условията за мир, които им предлага царят, трябва да се представят чрез свои делегации, всички побързали да се явят пред него. Когато всички се събрали, Тирибаз, след като им показал царския печат, прочел пред тях посланието, което имало следното съдържание: „Цар Артаксеркс намира за справедливо гръцките градове в Мала Азия и островите Клазомена[10] и Кипър да му принадлежат, а всички останали гръцки градове, били те малки или големи, да останат независими с изключение на Лемнос, Имброс и Скирос. Тези градове да бъдат, както са били от памтивека, атински. Онези обаче, които не приемат този мир, против тях аз ще воювам заедно с тези, които са го приели, по суша и по море, с кораби и с парични средства.“ 32. Като изслушали тези условия, пратениците потеглили обратно, за да ги съобщят на своите градове, и всички положили клетва, че ще съблюдават условията на договора, освен тиванците, които претендирали да положат клетва от името на цяла Беотия. Агезилай обаче заявил, че той няма да приеме тяхната клетва, ако те съгласно с царското послание не се закълнат, че всеки град, бил той малък или голям, ще бъде независим. Тиванските пратеници отговорили, че нямат такива пълномощия. „Тогава — отговорил им Агезилай — вървете си у дома и се осведомете. Съобщете на вашите и това, че ако те откажат да приемат това условие, ще бъдат изключени от договора.“ 33. И действително пратениците тръгнали обратно, а Агезилай, който мразел тиванците, получил съгласието на ефорите [да им обяви война] и незабавно извършил предвиждащите се преди започване на военни действия жертвоприношения. И след като били извършени жертвоприношенията и обредите във връзка с благополучното преминаване на границите, той потеглил за Тегея, а след това, за да ускори и засили мобилизацията, изпратил конни куриери при периеките, а в някои отделни градове изпроводил дори командири за набиране на наемни отряди. Преди обаче той да успее да потегли от Тегея, пристигнали тиванските пратеници, като заявили, че те са съгласни да оставят независимостта на беотийските градове. И тъй лакедемонците се върнали обратно у дома си, а тиванците били заставени да се присъединят към договора, като запазят независимостта на беотийските градове.[11]

---

[4] Спартански наварх (флотски командир), подчинен на Анталкид.

[5] Милетска колония, разположена на малоазийския бряг на Хелеспонта срещу Сест.

[6] Ификрат и Диотим били атински военачалници.

[7] Жители на мегарската колония Халкедон, разположена точно срещу Византион.

[8] Град в Троада, недалеч от Абидос.

[9] Остров в Пропонтида (дн. Мраморно море), който днес се нарича Мармара.

[10] Малък остров, разположен непосредствено до южния бряг на Хермейския залив между градовете Смирна и Еретри на зап. крайбрежие на М. Азия. На този остров се намирал и значителният едноименен град Клазомена, който бил метрополия на града Абдера, разположен недалеч от устието на р. Нестос (дн. Места).

[11] С това тиванците косвено се съгласявали с разтурянето на Беотийския съюз, който бил възстановен отново в 371 г.

34. Оставали обаче само коринтяните, които желаели да разпуснат аргоския гарнизон.[12] Но Агезилай предупредил и тях, че ще употреби оръжие срещу тях, ако не разпуснат аргосците, както и срещу аргосците, ако те не евакуират Коринт. Понеже и едните, и другите се изплашили от неговите заплахи, аргосците действително евакуирали Коринт, а Коринт станал самостоятелен град. По тоя начин и ония, които били виновни за кланета-та[13], пък и ония, които участвували в тях, излезли доброволно от Коринт, а другите граждани, които дотогава се намирали в изгнание, били приети охотно в града. 35. След като всички поменати събития се извършили и след като градовете били обвързани с клетвата, която положили, да останат верни на мира, чиито условия им бил изпратил персийският цар, били разпуснати както сухопътните, тъй и флотските сили. По тоя начин лакедемонците и атиняните заедно със своите съюзници сключили мир помежду си за пръв път от края на войната, която последвала след разрушаването на дългите стени в Атина. 36. Докато обаче още по времето на военните действия лакедемонците били в състояние да задържат превъзходството на силите на своя страна, то те сега извлекли много по-големи изгоди от мира, който бил наречен „Анталкидов мир“. Ставайки арбитри на този мир, чиито условия били продиктувани от персийския цар, и постигайки това, да направят градовете самостоятелни, те направили Коринт свой съюзник, дали освен това самостоятелност на беотийските градове спрямо Тива, което било отдавна тяхното голямо желание, и най-сетне заставили Аргос да престане да си присвоява Коринт, като постановили да се обяви мобилизация срещу Аргос, в случай че той не оттегли войските си от Коринт.

160. Вторият атински морски съюз

Най-добрият избор за Втория атински морски съюз, сключен през 378—377 г. пр. н. е., е един надпис, в който е запазено решението на атинското народно събрание за основаването му. Въпросният надпис е издаван много пъти. Ние приемаме текста, установен у *М. Tod,* Greek Historical Inscriptions, II, стр. 59 сл., № 123.

През време на архонтството на Навзиник Калибий, синът на Кефизофонт от дема Пеания, беше секретар. Харин от дема Атмоней председателствуваше [събранието]. През време на седмата притания, когато беше дежурна хипотондитската фила, съветът и народът решиха, като Аристотел внесе предложението: Да е на добър час за атиняните и за съюзниците на атиняните!

---

[12] През пролетта на 392 г. пр. н. е. демократическите кръгове в Коринт успели да свалят от власт олигархите, които били със Спарта. За да осигурят своя успех, те се обединили с Аргос и приели дори един аргоски отряд в града. Това е т. нар. Коринтска война.

[13] Ксенофонт нарича тъй Коринтската война.

С цел лакедемонците да оставят гърците да живеят свободни и самостоятелни, да бъдат спокойни и да се чувствуват в безопасност в страната си и с цел общият мир да се въдвори навред и да се запази завинаги и договорът, за който положиха клетва гърците и персийският цар съобразно със своите договори, народът постанови: Ако някой от гърците или от варварите, които живеят на материка или по островите, и то от онези, които не се намират под властта на персийския цар, пожелае да бъде съюзник на атиняните и на техните съюзници, това да бъде негово право и при това той да остане свободен и самостоятелен, като установи такъв държавен строй, какъвто намери за добре, без да приема у себе си нито [атински] гарнизон, нито [атински] управител, нито пък да плаща данък, но да живее на същите ония основания, на каквито живеят хиосците, тиванците и техните съюзници. Нека на онези, които сключат съюз с атиняните и с техните съюзници, народът да върне всички владения, каквито и да са те, частни или обществени, и то в страната на оня народ, който е сключил съюзния договор. А по отношение на това атиняните да дадат тържествено обещание. Ако пък в Атина има някакви стели с надписи на градовете, които сключват въпросния съюз с атиняните, чието съдържание противоречи на този договор, то съветът, който заседава постоянно, да бъде облечен с пълномощие да унищожи подобни документи. А от времето на архонта Навзиник да не се позволява на никого от атиняните да придобива нито лично за себе си, нито за държавата владение на съюзническа територия, нито пък да има къща или имение, придобито по пътя на закупуването или чрез залог, или по какъвто и да било друг начин. Ако някой купи или придобие къща, или я вземе под наем по какъвто и да било начин, всеки от съюзниците, който пожелае, да има правото да съобщи за това на членовете на съюзния съвет; а членовете на съвета, след като продадат въпросното имущество, да предадат половината на оногова, който е направил съобщението за това, а останалото да постъпи в съюзническата каса. Ако пък някой потегли на война срещу сключилите съюза държави по суша или по море, то атиняните и техните съюзници са длъжни да окажат помощ на онези, които са нападнати, с всички свои сили в кръга на възможното. Ако пък някое длъжностно или частно лице внесе предложение или сложи на гласуване въпреки настоящия декрет, че трябва да се обезсили нещо от текста на този декрет, то той да бъде лишен от гражданска чест и имуществото му да бъде конфискувано, като $^{1}/_{10}$ част от него се падне на съкровището на богиня Атина, и той да бъде съден с участието на атиняните и на техните съюзници като нарушител на съюза. И да бъде наказан на смърт или на изгнание от цялата територия, върху която се простира властта на Атина и на съюзниците ѝ. В случай че той бъде осъден на смърт, да не бъде погребан нито в Атика, нито на територията на съюзниците.

Секретарят на съвета да издълбае текста на настоящото постановление на мраморна стела и да го постави до статуята на Зевс Освободителя, а парите, необходими за издълбаването на надписа на мраморна плоча, на сума от 60 драхми, да дадат от фонда от десет таланта касиерите на богинята[1]. На тази плоча да се напишат имената както на ония градове, които сега влизат в съюза, тъй и на всеки друг, който стане съюзник. Нека това да се напише и народът да избере незабавно трима пратеници, които да бъдат изпратени в Тива да убедят тиванците, колкото е възможно по-добре в правотата на своята кауза. Избрани бяха следните лица [за пратеници]: Аристотел от Маратон, Пирандър от Анафлист и Тразибул от Колит. Следните държави са съюзници на атиняните: хиосците, тенедосците, митиленците, родосците, поесийците, византийците, тиванците, халкидийците, еритрейците, аретусците, каристийците, перинтийците, пепаретците, скиатийците, маронийците, диейците, паросците, атенитците, керкирците, абдеритите, тасосците, еносците и др.[2]

161. Съюзен договор на Атина с Македония по времето на Аминта III

Въпросният договор, който свидетелствува за оживяването на атинската политика след 377 г. пр. н. е., е намерен във вид на един доста повреден надпис в Атина. Документът е по всяка вероятност от времето между 375—373 г. пр. н. е. Преводът е направен по текста от *M. Tod*, G. H. I., II., стр. 90, № 129.

. . . Мъже, които приемат клетвите от Аминта и от Александър, да се погрижат за написването на договорния текст и за стелата, за да може да се изпълни решението на народа. Да се изкаже похвала на Аминта и на неговите пратеници, а именно Птолемей, Антенор и . . . сон. Да се изкаже похвала и на пратениците, които бяха изпратени в Македония от атинския народ за сключването на съюзния договор. Касиерът на държавното съкровище да даде на всеки от избраните пратеници за пътни разноски по 20 драхми. Да се поканят на гости пратениците на Аминта, а пратениците на атинския народ да бъдат поканени на закуска в пританията. . .

Следват подписите на официалните лица, които сключили договора. Имената на атинските делегати, които са били на първо място в заключителната част на тоя документ, са силно повредени и не могат засега да се възстановят със сигурност, докато имената на Аминта II, сина на Аридей, и на престолонаследника Александър се възстановяват напълно сигурно.

---

[1] В случая трябва да разбираме касиерите на атинското държавно съкровище, което се намирало под покровителството на богиня Атина.

[2] В тоя списък на атинските съюзници не са възстановени с еднаква сигурност имената на всички градове, участвуващи в съюза.

162. Временното издигане на Тива на мястото на Спарта, която след битката при Левктра в Беотия (371 г.) изгубва хегемонията в Гърция

Ксенофонт, Гръцка история, VII, 4, 13 сл.

В битката при Левктра тиванците се сражават под командата на своя даровит пълководец Епаминонд, а спартанците — под командата на Клеомброт.

13. След като Клеомброт повел войските си срещу неприятеля, преди още неговите войски да усетят, че той е поел командуването, конниците [и от двете страни] влезли помежду си в контакт, при което лакедемонските конници били сразени за твърде кратко време; през време на бягството си те връхлетели върху собствената си пехота, а освен това и пехотните части на тиванците ги атакували. Въпреки това обаче крилото, на което се намирал Клеомброт, отначало било победоносно в боя. . . . 14. Но когато паднали убити полемархът Дейнон и Сфодрий от царската палатка заедно със сина си Клеоник, както и ония бойци, които се наричат ескорти на полемарха, останалите, притиснати от множинството, били отблъснати, а лявото крило на лакедемонците, като видяло, че дясното отстъпва, се огънало и то; независимо от това въпреки броя на своите убити и въпреки поражението, след като минали естествения окоп, който се намирал пред техния лагер, те сложили оръжието си на същото място, което им било послужило като изходна позиция. Освен това техният лагер не бил разположен напълно в равнината, а по-скоро до известна степен върху склона. Измежду тях имало някои лакедемонци, които, намирайки това бедствие за непоносимо, поддържали, че неприятелят трябва да бъде възпрепятствуван да издигне своя трофей, а също тъй да се опитат да приберат мъртвите си не по споразумение, а със силата на оръжието. 15. Полемархите видели обаче, че от всички налични лакедемонци хиляда са паднали убити и че от всички седемстотин спартиади в истинския смисъл на тая дума приблизително четиристотин били убити. Те си давали освен това сметка, че измежду съюзниците някои нямали куража да се сражават и че между тях имало даже и такива, които не били недоволни от това, което се случило; поради всичко това те свикали главните военачалници, за да обмислят какво да се направи. Тъй като всички били на мнение да подпишат споразумение, по силата на което да приберат мъртвите си, те изпратили глашатай, който да уговори примирието. А тиванците издигнали след това трофей и предали мъртвите по силата на споразумението за примирие. 16. След тези събития пратеникът, който трябвало да съобщи това на Лакедемон, пристигнал там на последния ден на празника Гимнопедии и на всичко отгоре, когато мъжкият хор се намирал на сцената; ефорите, като узнали за нещастието,

се отдали, както е и естествено, на скръб, но те не накарали хора да напусне сцената, а го оставили да се състезава докрай. Те съобщили имената на всеки един от загиналите на техните близки и наредили на жените да не ги оплакват и да понасят мълчаливо своята скръб. . .

Диодор, XV, 55, 1 сл. Бойният строй на тиванците, въведен от Епаминонд в битката при Левктра

55 (1). В лагера на лакедемонците . . . заели местата си по крилата . . . цар Клеомброт и Архидам, синът на цар Агезилай, а в лагера на беотийците Епаминонд, прилагайки един особен и забележителен боен строй, извоювал чрез своята оригинална стратегия славната си победа. (2) Като подбрал именно от цялата си войска най-добрите сили, той ги разположил на другото крило, като възнамерявал сам той да се сражава заедно с тях. Най-слабите бойци той наредил на противоположното крило, като им заповядал да отбягват сражение и в случай на нападение от страна на неприятеля да отстъпват постепенно. Поради това той направил бойния строй извит, като предоставил на крилото, на което били разположени избраните бойци, да решава изхода на сражението. (3) Когато тръбите и от двете страни подали бойния сигнал и при първото нападение войските надали заедно бойния вик, лакедемонците повели своите сили по такъв начин, че дали на своя боен строй форма на месечина, а беотийците, докато отстъпили на едното крило, на другото влезли в бой с неприятеля. (4) И тъй като те започнали помежду си ръкопашен бой и отначало се сражавали ожесточено, сражението оставало нерешено; впоследствие обаче войските, начело на които бил Епаминонд, взели надмощие поради своето мъжество и поради своята сплотеност и избили множество пелопонесци, защото те не били в състояние да издържат тежестта на удара на елините и напора на мъжествено сражаващите се противникови войски. . .

163. Гърция и Македония след битката при Херонея (338 г. пр. н. е.)

Демостен, Реч за венеца, XVIII, 233 сл.

Няма съмнение, че изходът на битката при Херонея (338 г. пр. н. е.) осигурявал на Филип II Македонски хегемонията над Гърция. Уплахата и паниката, които настъпили в цяла Гърция след тая битка, в която паднали убити повече от 1000 души атиняни, а повече от 2000 били пленени, били неописуеми. Всички очаквали, че македонският цар ще се насочи сега с войската си срещу Атина. Ето защо на призива, отправен от оратора Демостен към атинския народ, да се съпротивява до последна капка кръв, се отзовала голяма част от атинския демос. Народът копаел усилено окопи, издигал нови укрепления, поправял старите крепостни съоръжения. Начело на тая дейност стоял Демостен, който дал част от своите средства за укрепването

на града. Когато мирът с Македония бил сключен, Ктезифонт, приятелят на Демостен, внесъл предложение в народното събрание ораторът да бъде отличен със златен венец заради своите заслуги. Народното събрание одобрило проектотекста на декрета, но Есхин, водачът на промакедонската партия в Атина, атакувал остро тоя проект като противозаконен и внесъл едно обвинение при атинските архонти срещу Ктезифонт. Делото могло да се гледа едва осем години след това, когато Александър Македонски бил успял вече да разгроми империята на Дарий, а гърците били изгубили вече надеждата да се освободят от властта на Македония. И въпреки това и двете страни, и промакедонската начело с Есхин, и противниците на Македония начело с Демостен, отстоявали поне с речи своята кауза. Тук в христоматията са дадени само откъси от речта на Демостен „За венеца“, която той произнесъл в защита на Ктезифонт и на своите интереси. В тях той дава сведение за съотношението на силите на Атина и Македония.

233. А самият [Есхин] ще види с какви ресурси и с какви сили разполагаше държавата, когато аз поех нейното ръководство, и какви ресурси и сили ѝ набавих аз, когато застанах начело на работите, и какво беше тогава положението на противника. Ако аз по онова време бях намалил силите на държавата, моят противник щеше да докаже моята вина; ако обаче аз не ги бях увеличил твърде много, той не щеше да прави долни шиканки. Но тъй като ти избягна да говориш по тоя въпрос, то аз ще сторя това, а вие ще отсъдите дали е право, което казвам. 234. Силата на държавата тогава се състоеше във владението на островите,[1] и то не на всички острови, а на най-слабите от тях; защото нито Хиос, нито Родос, нито Керкира бяха с нас, а ежегодните им парични вноски възлизаха на 45 таланта, но и те бяха събрани вече предварително, държавата не разполагаше с хоплити и конници. Онова обаче, което беше най-страшно за Атина и най-изгодно за нейните врагове, беше обстоятелството, че тези хора, Есхин и компания, склониха всички наши съседи, а именно мегарците, тиванците и евбейците, по-скоро към вражда, отколкото към дружба с нас. 235. Такова беше положението на държавата. И никой не може да каже нещо друго по този въпрос освен това. А погледнете какво беше положението на Филип, с когото ние трябваше да се борим. Преди всичко той командуваше с неограничена власт ония, които бяха негови съюзници, условие, което е извънредно важно във време на война; освен това неговите съюзници бяха винаги въоръжени; свръх всичко това той разполагаше с достатъчно парични средства и вършеше онова, което намереше за добре, без да споменава предварително в своите постановления, без да се съветва явно с никого, без да може да бъде даван под съд от сикофантите или да бъде осъждан по обвинение, че е внасял противозаконни предложения, и без да отговаря за когото и да било, а бидейки чисто и просто самичък той владе-

---

[1] Демостен има пред вид членовете на Втория атински морски съюз, от който през 357 г. пр. н. е. отпаднали Хиос, Родос и Византион, а преди тях се отделила от съюза и Керкира (361 г. пр. н. е.).

тел, командир и неограничен господар. 236. А аз, който му се бях противопоставил (това заслужава да се вземе сериозно пред вид), с какво в същност можех да се разпореждам самовластно? С нищо! Защото преди всичко правото да държим речи пред народа (единственото нещо, в което аз действително имах участие!) вие предоставихте както на онези, които са Филипови наемници, тъй и на мене. И във всички неща, в които те вземаха връх над мене, а тези неща не бяха малко и това ставаше всеки път, когато им се представяше повод, вие вземахте решения и издавахте постановление в интереса на вашите врагове и след това се разотивахте. 237. И все пак даже и в това неблагоприятно положение аз спечелих за ваши съюзници евбейците, ахейците, коринтците, тиванците, мегарците, левкадците и керкирците, от които пристигнаха петнадесет хиляди наемници и две хиляди конници, които са вън от броя на редовната армия, състояща се от атински граждани. Що се касае пък до парични средства, аз събрах колкото е възможно по-големи количества от тях.

164. Гърция под македонска власт. Свикването на Коринтския конгрес

Този повратен момент от историята на Гърция е запазен, и то в твърде съкратен вид, само в „Историята на Филип“ от римския писател Юстин, който живял пет века след тия събития. За самия Юстин не се знае почти нищо освен това, че е живял и работил към края на II или началото на III в. от н. е. Неговата „История на Филип“ не е повече от съкратено издание на едноименното съчинение на друг римски писател (от галски произход) Помпей Трог, който живял по времето на Октавиан Август. Както Юстин, тъй и неговият първообраз Трог не се отличавал нито с особени писателски дарби, нито с особено голям граждански кураж, нито пък с особено широки концепции като историци. Въпреки това обаче произведението на Юстин е важно, защото в него са се запазили съществени моменти от историческото развитие на античния свят през елинистическата епоха.

Юстин, IX, 3, 9 сл.

3 (9). След като сражението[1] било дадено, въпреки че атиняните имали твърде голямо числено превъзходство, те били победени от лакедемонците, които били укрепнали от постоянните войни. (10) И макар че паднали, атиняните не забравили някогашната си слава, защото те били покрити с рани, нанесени им само откъм лицето, а умирайки, те покрили с телата си ония места, които техните деди им поверили да отбраняват. (11) В този ден цяла Гърция преживяла гибелта на своето славно господство и на своята стара свобода.

4 (1). Филип съумял да прикрие твърде ловко радостта, която той изпитвал от тази победа. И тъй на този ден той не пренесъл обичайните си жертви, на трапезата не се смял и не

---

[1] Става дума за битката при Херонея.

накарал да дойдат по време на обеда лица, които да го разсмиват; освен това той не употребил нито венци, нито благовоние и полагал усилие, доколкото това зависело от него, да забрави победата си. (2) Той не поискал и титлата цар на Гърция, а предпочел да се нарича неин предводител. (3) И се владеел тъй майсторски въпреки скритата си радост и скръбта на своите победени противници, че не можал да обиди и предизвика нито своите, нито пък неприятелите си.

5 (1). След като уредил работите в Гърция, Филип наредил да бъдат свикани в Коринт пратениците на всички държави, за да изработят статута, с който да се регламентира настоящото положение. (2) Тук той наложил на всички гърци условията на мира според заслугите на всеки град поотделно и от всички тях избрал общ съвет, нещо подобно на сенат. (3) Единствени лакедемонците се отнесли с пренебрежение и към царя, и към неговите условия, тъй като смятали, че един мир, който не почива на споразумението между самите държави, а е продиктуван от победителя, е робство. (4) След това били определени спомагателните контингенти, които всяка отделна държава трябвало да дава, за да се образува по тоя начин отряд, който да се озове на помощ на царя в случай на нападение от страна на когото и да било или пък в случай че стане нужда да се воюва под предводителството на царя. (5) При това нямало никакво съмнение, че всички тия приготовления били насочени против персийската империя. (6) Ефективите на помощните войски [на гърците] възлизали на 200 хиляди души пехота и на 15 хиляди конници, (7) без да се броят към това бойните сили на Македония и на подчинените от нея варварски племена по нейните граници. (8) В началото на пролетта Филип изпратил трима пълководци, а именно Парменион, Аминта и Атал, пред себе си в оная част на Азия[2], която се намирала под властта на персите.

По време на тия свои приготовления Филип II паднал убит от ръката на съзаклятници.

Ариан

Видният гръцки писател Ариан се родил в гр. Никомедия (дн. Измид) във Витиния около 95 г. от н. е. и живял приблизително до 175 г. от н. е. На младини той бил ученик на видния късностоически философ Епиктет. След това Ариан бил продължително време на служба в римската войска. Военното поприще на Ариан било съпроводено с големи успехи, защото около 124 г. той бил удостоен от император Хадриан с такива отличия, които му давали възможност въпреки че дотогава не бил още римски гражданин, да заеме най-отговорни постове в администрацията на римската държава. Тъй към 133 г. той станал императорски наместник в Кападокия. Към 150 г. Ариан, който като римски гражданин носел името Флавий Ариан, се оттеглил от активна обществена дейност в родния си град, за да се посвети почти из-

---

[2] Мала Азия

ключително на своите писателски занятия. Макар и не особено оригинален като писател, Ариан проявил значителна продуктивност, и то в твърде различни насоки. Едно от оригиналните му произведения било „Партската война“ в 17 книги, от която е запазено само заглавието. Също и неговата „История на Витиния“ в 8 книги не е оцеляла до наши дни. Запазил се е обаче неговият „Анабазис на Александър Велики“ в 7 книги, в които се описват походите на македонския пълководец. Осмата книга, прибавена към това произведение, представя описание на Индия. Други произведения на Ариан имат философска тематика. Такива са „Наръчник по философия“ и „Лекциите“ на неговия учител Епиктет. Военно-географски характер има краткият „Периплус“ („Кръгоплув“) из Черно море, който почива до известна степен върху личните наблюдения на автора. От Ариан има освен това запазени малки трактати по тактика, ловно дело и др.

165. Походът на Александър Македонски към Дунав

Ариан, Анабазис, I, 1—3

Предава се, че Филип умрял, когато в Атина бил архонт Питодем[1]. Царската власт наследил синът му Александър и се отправил към Пелопонес. Тогава той бил на около 20 години. Там той свикал всички гърци, които населявали Пелопонес, и поискал от тях да го изберат главнокомандуващ на войската за похода против персите, за какъвто те били избрали преди това баща му. Неговите искания били удовлетворени от всички с изключение на спартанците, които отговорили, че у тях не било обичайно да вървят след други, а те самите да предвождат другите. По това време, както се разказва, и Атина не останала съвсем спокойна от вълнение, но с приближаването на Александър атиняните се сплашили до такава степен, че му оказали още повече почести, отколкото оказали някога на Филип. Завръщайки се в Македония, Александър започнал да се готви за похода си срещу Азия.

С настъпването на пролетта обаче той потеглил към Тракия против трибалите и илирите, защото узнал, че се готвят да въстанат, и защото смятал, че не бива да предприема един толкова далечен от родната си земя поход, преди да е усмирил напълно своите съседи. Александър потеглил от Амфиполис и навлязъл в онази част на Тракия, която е заселена с т. нар. независими траки. От лявата му страна останали град Филипи и планината Орбел[2]. Разказва се, че на десетия ден, след като преминал р. Нест[3], той достигнал планината Хемос[4].

1. Тук, в тесните проходи, водещи през планината, го пресрещнали множество въоръжени хора от местното население заедно с независимите траки. Те били заели позиции по билото на Хемос, през което трябвало да мине войската, като се готвели да попречат на нейното по-нататъшно напредване. Те били събрали коли и ги наредили пред своя боен ред, желаейки да ги употребят като палисади, за да водят бой от по-високо място, в случай че те бъдат поставени на тясно. Освен това те възнамерявали при възлизането на неприятеля да засилят и търколят колите от най-стръмните склонове на планината срещу фалангата на македонците. Те смятали, че колкото по-гъста бъдела фалангата, върху която щели да се строполят търкалящите се надолу коли, толкова по-лесно щели да я разпръснат чрез мощното сгромолясване. Александър пък, като размишлявал как би могъл да премине през планината по най-сигурен начин и като се убедил, че опасността не може да се избегне, тъй като на друго място нямало проход, заповядал на хоплите, когато колите се търкалят отвисоко, онези, на които широчината на пътя позволява да разредят своя строй, да се разстъпят, та по този начин колата да премине между тях. Онези пък, които се окажат на тясно място, да се приближат, да коленичат, а отчасти и да залегнат на земята и да съединят щитовете помежду си, та засилените срещу тях коли да минат бързо отгоре, без да им нанесат повреди. Така и станало, както заповядал и предполагал Александър. Едни от македонските редици се разстъпили, а над щитовете на другите колите се търколили, без да причинят големи щети. Никой не бил убит от търкалящите се надолу коли. Сега македонците се окуражили, тъй като колите, от които те се боели най-много, ги оставили невредими, и затова атакували траките с гръмки викове. Александър заповядал на стрелците от дясното крило да застанат пред другата фаланга, защото мястото там било по-удобно, и да обстрелват траките, където те се подадат напред. Самият той бил поел агемата, хипаспистите и агрианците и ги превел на лявото крило. Стрелците с лъкове обсипвали със стрели онези, които се спускали напред, и отблъсквали тяхното нападение. Тогава се втурнали напред фалангата и ги изкъртила лесно от тяхната позиция. А това били леко облечени бойци и при това лошо въоръжени варвари, тъй щото те не дочакали Александър, който атакувал отляво, а захвърлили оръжието си и побягнали в планината кой където може. От тях паднали убити около 1500 души: живи били заловени малцина поради тяхната бързина и поради това, че познавали местността. Жените обаче, които ги следвали, били заловени всички, също тъй и децата заедно с цялата плячка.

2. Александър пратил плячката назад в приморските градове, като я поверил на Лизаний и Филот, за да се грижат за нея. Той самият, като превалили билото, потеглил напред през Хемос срещу трибалите и стигнал до р. Лигин.[5] Тази река се намира от Искър в посока към Хемус на три дни разстояние. Сирм, царят на трибалите, който бил узнал от по-рано за Александро-

---

[1] Питодем бил архонт през 336 г. пр. н. е.

[2] Орбел е дн. планина Беласица.

[3] Нест е дн. р. Места.

[4] Хемос е дн. Стара планина.

[5] Според Киперт р. Лигин отговаря на дн. р. Росица (?).

вия поход, изпратил напред жените и децата на трибалите към Истър, като им заповядал да се прехвърлят през реката на един от островите в Истър. Името на този остров е Певка.[6] На този остров избягали, когато се приближавал Александър, и съседните на трибалите траки, па и самият Сирм избягал там заедно със своите близки. Главната маса на трибалите избягала обаче назад към реката [Лигин], откъдето предишния ден бил потеглил Александър.

Като узнал, че трибалите се били вдигнали, той потеглил обратно назад към тях и ги сварил тъкмо както се били разположили на стан. Изненадани така, те се построили край намиращия се до реката горист овраг. Александър повел лично фалангата, след като я построил в дълбочина. На стрелците с лъкове и на прашкарите той заповядал да излязат напред и да засипят със стрели и камъни варварите, та по този начин да ги подмамят да излязат от гористия овраг на открито поле. Те, попадайки в обстрела и бидейки улучвани, се втурнали срещу стрелците, за да влязат в ръкопашен бой с тях, тъй като били без щитове. Щом като веднъж Александър успял да ги накара да излязат вън от гористия овраг, той заповядал на Филота, като вземе конницата от Горна Македония, да атакува дясното крило на трибалите, където те се били вдали най-много напред, а на Хераклид и Сополид наредил да поведат конниците от Ботиея и Амфиполис срещу лявото им крило. Фалангата от пехотинци и останалата конница, която строил пред фалангата, Александър повел лично срещу центъра на противника. Докато имало престрелка между двете страни, трибалите не отстъпвали. Когато обаче гъстата фаланга се понесла стремително към тях и конниците ги нападнали вече не само със стрела, но и като ги тласкали с телата на самите коне, тогава [варварите] се обърнали в бягство през гористия овраг към реката. По време на бягството загинали 3000 души, а малцина били заловени живи, защото пред реката имало гъста гора и настъпилата нощ отнела възможността на македонците да ги виждат ясно и преследват сигурно. Птолемей казва, че от македонците загинали 11 конници и около 40 пехотинци.

3. На третия ден след тази битка Александър стигнал на р. Истър . . . където се влива в Евксинския Понт посредством пет устия. Тук Александър заварил бойните кораби, които му били пристигнали от Византион през Евксинския Понт срещу течението на реката. Той ги натоварил със стрелци и с тежко въоръжени пехотинци и се отправил към острова, където били избягали трибалите и траките, като се опитал да извърши десант със сила. Варварите обаче го пресрещнали на реката, където и да се доближели корабите. При това те били малко на брой, пък и войската в тях не била много. Освен това по-голямата част от бреговете на острова били стръмни за дебаркиране, а течението на реката, която покрай него била стеснена, било бързо, та затруднявало десанта.

Затова Александър отвел корабите и решил да премине Истър и да нападне гетите, които живеели отвъд реката, тъй като виждал мнозина от тях събрани на брега на Истър и готвещи се да му попречат да я премине, когато рече да стори това. Те били около 4000 конници и повече от 10 000 пехотинци. Но освен това той бил обзет от непреодолимо желание да мине на отвъдния бряг на Истър. Сам той се качил на корабите, а кожите, които служели на войниците за палатки, заповядал да напълнят със слама. Също тъй той наредил да се съберат колкото лодки еднодръвки имало в тази страна, а такива лодки имало много, защото живеещите край Истър ги употребяват за риболов, за да се посещават взаимно през реката, а мнозина и за да грабят. И тъй Александър събрал колкото е възможно повече лодки и превозил с тях толкова войска, колкото било възможно по тоя начин. Броят на онези, които преминали заедно с Александър, възлизал приблизително на повече от 1500 конници и около 4000 пехотинци.

166. Александър в Азия

Ариан, Анабазис, I, 14—16. Битката при р. Граник в 334 г. пр. н. е.

14 . . . Известно време двете войски стояли тихо на високите брегове на реката, изчаквайки какво ще стане. И на едната, и на другата страна царяла пълна тишина. Персите изчаквали настъплението на македонците, за да ги нападнат по времето, когато преминават реката. Тогава Александър яхнал коня си и като заповядал на онези, които били около него, да го следват и да проявят своята храброст, той изпратил да нагазят в реката предните отряди на конницата, а също тъй и пеонците заедно с един отряд пехота, предвождани от Аминта, сина на Арабай. Обаче преди всичките части той изпратил Птолемей, сина на Филип, който командувал конния отряд на Сократ — а въпросният отряд бил през този ден главният отряд на цялата конница. Самият Александър пък, предвождайки дясното крило под звуците на тръбите и с пеене на пеана в чест на Бога Арес Ениалийски, навлязъл в реката, като през цялото време разтягал бойния строй в извита линия там, където бързото течение на водата увличало хората с цел да не би персите да го нападнат отстрани по време, когато излизат на брега, но и за да успее, колкото това бъде възможно в случая, да ги нападне със строя на фалангата.

15. А персите, които стояли напред на високия бряг срещу отрядите на Аминта и Сократ, започнали на това място сами да обстрелват противника отгоре. Едни от тях, които били зае-

---

[6] Остров Певка бил разположен в Дунавската делта.

ли позиции на висока местност над брега, стреляли с лъковете си, а други, които били разположени на по-ниски места, се спускали чак до самата вода. И тъй се завързала схватката на конниците: от една страна, на онези, които излизали от водата на брега, а, от друга страна, на онези, които им пречели да излязат. При тези действия персите загубили много от своите леки метателни копия, тъй като македонците се сражавали с тежки копия. И въпреки това, като били много по-малобройни, македонците изпаднали при първото сблъскване в тежко положение, тъй като те били заставени да се отбраняват отдолу от реката и при това, стоейки на мека почва, а персите нападали от високия бряг. Освен това срещу македонците се намирала най-силната част от персийската конница, в която се сражавали и синовете на Мемнон[1], и самият Мемнон и се излагали на голяма опасност. Първите македонци, които се сблъскали с персите, били посечени от тях, като проявили изключителна храброст. Онези пък, които се намирали пред движещия се след тях Александър, се отклонявали настрана от ударите. Но Александър се намирал вече наблизо. Той водел след себе си дясното крило и пръв атакувал персите на онова място, където се били струпали много конници и където били персийските командири. Около него се започнала ожесточена битка. През това време отделните отряди на македонците преминали един след друг реката без особени усилия. Битката ставала между конници, но наподобявала повече на пехотно сражение. В тази битка коне се били вкопчили с коне, а хора с хора: македонците се стремели да изтласкат цялото построение на персите от високия бряг и да ги принудят да се спуснат в равнината, докато пък персите се стараели да попречат на прехвърлянето на македонците и отблъсквали македонците обратно в реката. При тези обстоятелства бойците на Александър добили преимущества, защото освен това, че притежавали по-голяма физическа сила и опитност, те се сражавали със здрави дрянови копия срещу слабите метателни копия на противника . . .

16. Най-после персите и техните коне, обсипвани от всички страни с удари на копия по лицето и по главата и свличани от конете, а също тъй страдащи твърде много от леко въоръжените, които се сражавали редом с конниците, се огънали и паднали най-напред на онова място, където първоначално се изложил на голяма опасност самият Александър. И щом като всред техните редици бил отворен пробив точно всред обърканите и разстроени редици на конниците, се започнало всеобщо бягство. От персийските конници били избити към хиляда души. Не било проведено голямо преследване на бягащите, защото Александър се насочил против гръцките наемници. Техният отряд повече вследствие на неочаквано обхваналия го страх, отколкото поради някакво друго сигурно съображение оставал на същото място, на което се намирал и по-рано. Тъкмо срещу тях и повел Александър своята фаланга, като дал заповед те да бъдат атакувани фронтално. Почти всички били избити и никой не успял да избяга. Спасили се само онези, които успели да се укрият под труповете на убитите. Около 2000 души били взети в плен . . .

От тежката македонска конница на хетерите загинали по време на първото сблъскване около двадесет и пет души. Техните бронзови статуи били поставени в храма на Зевс. Александър заповядал на Лизип[2], който единствен успял да извае сполучлив бюст на самия Аледсандър, да изработи техните статуи. От другите конници загинали повече от шестдесет, а от пехотинците — тридесет човека. Тях Александър наредил да погребат на следния ден заедно с доспехите им и другите им бойни отличия. Техните родители и деца по цялата страна Александър освободил от данъци и от други повинности, с които били обременени лично те или тяхното имущество. Той проявил големи грижи към ранените, като обиколил всички лично, разглеждал раните им, разпитвал ги при какви обстоятелства всеки един от тях бил ранен и им разрешавал да разказват всичко и даже да се похвалят. Той наредил да бъдат погребани и персийските военачалници. Наредил да бъдат погребани и гръцките наемници, загинали в редовете на неприятеля, а онези от тях, които заловил в плен, той изпратил оковани в Македония на робски труд затова, че те противно на общото мнение на гърците, бидейки сами те гърци, се сражавали на страната на варварите против Гърция. Александър изпратил и в Атина триста екземпляра пълно персийско въоръжение, които да бъдат поднесени като дар на Атина в града, като заповядал да напишат следния надпис: „Александър, синът на Филип, и всички елини освен лакедемонците снеха тези доспехи от варварите, които населяват Азия.“

---

[1] Мемнон бил грък, родом от о. Родос. Той командувал гръцките наемници на персийския цар и се ползувал с неограниченото доверие на Дарий III. Въпреки че Мемнон бил предател на своя народ, той минавал за един от най-талантливите военачалници на онова време. Според неговия първоначален план Дарий III трябвало да даде главните сражения на Александър не по суша, а по море. Очевидно е, че Мемнон в случая бил съвсем прав, тъй като македонците били слаби по море и по времето на Филип II, и по времето на Александър.

[2] Лизип, прочут гръцки скулптор, съвременник на Александър Велики, родом от гр. Сикион, който се отличавал с необикновени дарования и с голяма продуктивност. От съществуващите статуи най-известна е статуята на т. нар. „Апоксиомен“, намираща се сега във Ватиканския музей.

167. Битката при Гавгамела[1] в 331 г. пр. н. е.

Ариан, Анабазис, III, 11—15

11. През тази нощ Дарий със своята войска престоял в същия строй, в който те се били построили отначало, защото нито техният стан беше укрепен сигурно и защото се бояха, че противникът ще ги нападне може би неочаквано през нощта . . .

А войската на Дарий била построена по следния начин: на нейното ляво крило застанали бактрийските конници и с тях даите и арахотите. След тях се строили персите, и то като застанали в строя смесено конници и пешаци, след персите били сузийците, а след тях — кадусийците. Така била построена персийската войска от лявото крило до средата на цялата боева линия. Откъм дясното крило пък били построени конниците от Койлесирия [2] и от Месопотамия. Също на дясното крило били построени и мидийците, а след тях партите и саките, след тях тапурите и хирканите, а най-сетне след тях албаните и сакесините. Тези последните стигали също [като кадусиите] до средната част на строя. В центъра, където бил самият цар Дарий и неговите роднини[3], застанали телохранителите на царя, перси, индуси и карийци, наричани изселени (защото тези карийци били изселени от персите от родната им област), и мардски стрелци с лъкове. Уксиите пък и вавилонците, както и племената, които живеят по брега на Червено море, и ситакените били разположени в дълбочината на строя. Пред лявото крило срещу дясното крило на Александър застанали скитските и бактрийските конници на брой до десет хиляди души и сто сърпоносни колесници[4]. Слоновете и петдесет сърпоносни колесници били разположени близо до царския отряд на Дарий. Пред дясното крило били поставени още петдесет колесници и конниците от Армения и Кападокия[5]. Гръцките наемници били построени от двете страни на царя и на неговите приближени перси, точно срещу македонската фаланга, тъй като те единствени били равноценни по сила на македонската фаланга.

Войската на Александър била построена по следния начин: нейното дясно крило заела македонската конница на хетайрите, а пред нея застанал царският отряд, командуван от Клейт[6], син на Дропид . . . Командир на цялата конница на хетайрите бил Филотас, син на Парменион. Наред с фалангата на македонците застанал първият спомагателен отряд на хипаспистите [щитоносците] на македонската конница, а подир тях другите щитоносци, предвождани от Никанор, сина на Парменион . . . Лявото крило на македонската фаланга заемал отрядът на Кратер, син на Александър, а и самият Кратер командувал лявото крило на пехотата. Редом с тях били построени конниците на съюзниците, начело на които стоял Еригий, син на Ларих. Редом с тях на крайното ляво крило стояли тесалийците, командувани от Филип, син на Менелай. Цялото ляво крило командувал Парменион[7], син на Филота, а около него били съсредоточени фарсалските конници, които били най-силни и многобройни от цялата тесалийска конница.

12. Такова било построението на Александровите сили откъм фронта. Но той поставил втора линия, за да бъде неговата фаланга двустранна. Александър наредил на командирите на този втори строй, щом видят, че персите обкръжават техните хора, да се насочват срещу тях и да поемат удара на варварите. Там пък, където фронтът правел извивка, щом като се появявала нужда било да се разгъне фалангата в дълбочина, било пък тя да се стесни, на дясното крило били построени половината от агрианците[8] от царския отряд, които били предвождани от Атал. След тях идвали македонските стрелци, които предвождал Бризон. Освен това тук имало и стрелци от т. нар. наемници-ветерани, начело на които бил Клеандър. Пред агрианците и пред стрелците-лъчници били построени авангардни конни части, които изпълнявали разузнавателни задачи, и пеонците, начело на които били Арет и Аристон. Пред целия строй обаче застанали конниците — наемници на Менид. Пред царския отряд и другите елитни части застанали половината от агрианците и стрелците на Балакър. Тези части заели позиция срещу сърпоносните колесници. На Менид и на тези, които бяха около него, беше дадено нареждане, в случай че противникът обкръжи с конницата си тяхното крило, да го атакуват отстрана, като извършат преди това остър завой. Войските на целия десен фланг бяха разположени от Александър по следния начин: на левия край на извивката на това крило бяха построени траките, които предвождаше Ситалк, а след тях съюзните конници, които предвождаше Агатон, син на Тирима. Пред всичките

---

[1] Гавгамела било градче, разположено на левия бряг на р. Тигър, недалеч от развалините на австрийската столица Ниневия.

[2] Койлесирия отговаря на дн. Южна Сирия и Палестина.

[3] Под роднини на царя тук се разбират членовете на неговата свита, които произхождали от върховете на персийската аристокрация.

[4] Сърпоносните колесници били бойни колесници, на които към осите и към каросерията били прикрепени мечове със сърповидна форма.

[5] Обширна област в Централна Мала Азия, разположена по течението на р. Халис (дн. Къзъл Ирмак).

[6] Клейт (Клит) бил брат на Александровата дойка. Той спасил живота на Александър по време на битката при Граник.

[7] Парменион бил един от най-значителните македонски пълководци. Той се отличил още през управлението на Филип II. По-късно изпаднал в немилост пред Александър заради своите опозиционни прояви и бил екзекутиран.

[8] Агрианците били пеонско племе, което живеело в непосредствено съседство с Тракия и населявало горното течение на Струма. Те били известни като стрелци-лъчници и служели, както изглежда, масово в македонската войска.

войски на този сектор от фронта била построена наемническата конница, съставена от чужденци, която предвождал Андромах, синът на Хиерон. Към обозните части от Тракия били придадени за охрана пехотинците. А цялата войска на Александър се състояла от седем хиляди конници и около четиридесет хиляди пехотинци.

13. Когато двете войски се приближили една към друга, то могло да се види как Дарий и заобикалящите го персийски телохранители, и индуси, и албани, и изселените от родината им карийци, и маруските стрелци се намирали точно срещу Александър и неговия царски отряд. Тогава Александър повел своята войска, като оставял своето дясно крило да отива все по-напред, а персите потеглили напред, като слагали главната тежест на своето ляво крило. Ето че скитските конници установили вече допир с предните части от войската на Александър, а той все още продължавал да се придвижва надясно и се готвел вече да изостави равнинния[9] терен, който се намирал пред фронта на персите. Тогава Дарий, виждайки, че македонците се оттеглят на пресечен хълмист терен, се изплашил да не би приготвените от него сърповидни колесници да се окажат безполезни, заповядал на предния отряд от левия фланг да обходи [с конниците] дясното крило, което предвождал самият Александър, и да попречи на по-нататъшното му придвижване. Когато това започнало да се привежда в изпълнение, Александър заповядал на наемните конници, които се намирали под командата на Менид, да атакуват настъпващите неприятели. Тогава срещу конницата на Александър се хвърлила скитската конница и стоящата заедно с нея конница на бактрийците. Понеже те превъзхождали в числено отношение малките сили на неприятелския отряд, те успели да го отблъснат. Тогава Александър заповядал на пеонците, които били под командата на Аристон, и на наемническите отряди да влязат в действия срещу скитите, вследствие на което варварите се огънали. Бактрийците обаче, пък и другите части, които се сблъскали с пеонците и наемническите конници на Александър, спрели своите бойци, които били ударили на бягство, и предизвикали възстановяване на конната битка. Повече убити паднали от страната на Александър, защото неговите войски били просто смазани от многочислената маса на варварите, и затова, защото скитите и техните коне били екипирани по-добре за бой.[10] Но македонците издържали техния напор и преминавайки самите те в настъпление с малки отряди, ги изваждали от строя.

В това време варварите поставили в движение против Александър и своите сърпоносни колесници, за да внесат бъркотия в неговата фаланга. Но в случая те се измамили най-горчиво. Едва-що те потеглили напред, когато едни от тях били обсипани с град от стрели от агрианите и стрелците-лъчници на Балакър, които били разположени пред конницата на македонските хетайри, на други пък македонците прерязали тегличните ремъци, смъквали от тях коларите и като обкръжавали конете, ги убивали. Няколко колесници обаче успели да си пробият път през редовете на македонците. Те обаче, изпълнявайки дадената им заповед, се разстъпили, за да пропуснат колесниците да минат покрай тях. В повечето от тези случаи се оказало, че и самите колесници, пък и хората, против които те препускали, оставали невредими. Но и такива колесници били залавяни от конярите във войската на Александър или от царските щитоносци.

14. Когато Дарий повел целия свой боен строй в атака, Александър заповядал на Арета да нанесе удар на онези конници, които обхождали неговия десен фланг с цел да го обкръжат, а самият той водел своята войска, като през цялото време я изтеглял в дълга колона. Когато пък конниците, които се спуснали на помощ на дясното крило, което било застрашено от обкръжаване, успели да разкъсат на едно място строя на варварите, той, като се насочил към мястото, на което бил извършен пробивът, и като построил във формата на клин македонската конница и намиращата се заедно с нея фаланга, я хвърлил бегом и с бойни викове срещу самия Дарий. След това в скоро време Александър овладял хода на битката. Александър пък и намиращите се около него конници упражнявали силен натиск върху противника, нанасяли с копията си удари по лицата на персите, а македонската фаланга, която действувала в тесен, сгъстен строй, с гора от стремително насочени напред копия, се хвърлила върху тях с всичките си сили. Тогава на уплашения и от по-рано Дарий се сторило, че против него са насочени всички ужаси на войната заедно, и той пръв ударил на бягство. На същата паника се поддали и персийските конници, които обкръжавали дясното крило на Александър, когато срещу тях се спуснала с всички сили конницата на Арета.

Започналото се бягство на персите взело големи размери. Македонците преследвали и избивали бягащите. Отрядът на Симий обаче и стоящите с него конници нямали възможност да се втурнат заедно с Александър и вземат участие в това преследване на неприятеля, но като останали на местата си, те продължавали да се сражават, тъй като се разчуло, че лявото крило на македонската фаланга изпаднало в тежко положение. Тук във фалангата бил извършен пробив и през него някои части от индусите и от персийската конница си пробили път до самия обоз на македонците. Там се завързал ожесточен бой.

---

[9] Целта на Александър била да се махне от равнината и премести войските си в една пресечена местност, в която персийските сърпоносни колесници не могли да намерят приложение.

[10] Както конниците, тъй и конете били покрити с брони от железни пластинки.

Персите се хвърляли смело върху хора, по-голямата част от които били невъоръжени и не предполагали, че някой ще успее да проникне до тях, като пробие двойния строй на фалангата. Пък и пленените варвари, виждайки, че персите са преминали към настъпление, им помагали да избиват македонците. Командирите на отрядите обаче, които се намирали наблизо до първата фаланга, като узнали за станалото, в изпълнение на дадената им заповед се обърнали бързо към онази страна, минали в тила на настъпващите перси и избили мнозина от онези, които се били добрали до македонския обоз. Известна част от оцелелите перси, които се били отклонили настрана, се спасили с бягство, а другата част, която се намирала на десния фланг на персийската армия, не знаейки за бягството на Дарий, като обходила левия фланг на Александър, нападнала конниците на Парменион.

15. Веднага щом положението на македонците станало тежко, Парменион бързо изпратил при Александър вестител, който да съобщи, че при тях сражението продължава и че им е нужна помощ. Александър, като получил това известие, прекратил преследването на персите и като се върнал обратно с македонската конница, се хвърлил върху дясното крило на варварите, препускайки в пълен кариер. Той нападнал ударилите на бягство партски конници, а след това и част от индуските, но главно нападнал най-многобройните и силни персийски части. Тук се разиграло едно по-ожесточено конно сражение, отколкото в цялата битка. Варварите, които били разположени в дълбочина на строя в гъсти редици сега се насочили срещу Александър и действували чрез удари по фронта не тъй, както били свикнали да действуват във време на обикновено кавалерийско сражение, като мятат копия или като маневрират с конете си, а се стремели да унищожат и съкрушат всеки, който им се изпречел на пътя, тъй като смятали, че това е единственият път за спасение. Те произвели сеч в редовете на неприятеля и сами гинели от неговите удари, защото се сражавали не за нечия чужда победа, а за собственото си спасение. В тази схватка загинали около шестдесет души от хетайрите на Александър и били ранени самият Хефестион[11], Койн и Менид, но победата извоювал Александър.

Щом като варварите успели да се промъкнат през редиците на Александровата конница, ударили на бягство. А Александър бил готов да приеме боя и с десния фланг на неприятеля. Храбро сражаващите се на този фронт тесалийски конници обаче не оставили никаква работа за Александър. Когато той се приближил до десния фланг на неприятеля, намиращите се там части се впуснали вече да бягат и затова Александър се насочил отново да преследва Дарий. И го преследвал, докато било светло. Конниците на Парменион също преследвали варварите, които се намирали срещу тях. Александър, като преминал р. Лик, се разположил на стан, за да даде малко отдих на хората и конете. Парменион пък превзел лагера на варварите и заловил там слоновете и камилите.

---

[11] Македонски военачалник, който бил най-сърдечният приятел на Александър и негов най-близък сътрудник. Хефестион минавал за втори човек в македонската държава след Александър.

ЕЛИНИСТИЧЕСКА ЕПОХА

В историческата наука е прието да се означава с името „елинизъм“ обикновено онзи период от историята на античния свят, който започва със завоевателните походи на Александър Македонски и завършва с подчиняването от Рим на Египет (последната самостоятелна елинистическа държава) след битката при Акциум (31—30 г. пр. н. е.). Разбира се, че както името, употребявано и до днес за означаване на тази епоха, тъй и нейните хронологически рамки могат да се оспорват, тъй като нито чрез името, което се дава на епохата, нито пък чрез тъй поставените ѝ хронологически рамки се засяга нейната социално-икономическа същност и развитие. Не ще съмнение, че за да се даде една по-правилна и научно издържана дефиниция на елинизма, трябва да се излиза преди всичко от това, че той представлява определен и твърде значителен етап от развитието на робовладелската формация, който е бил плод преди всичко на икономическата и политическата криза, обхванала гръцкия свят още в началото на IV в. пр. н. е.

Завоевателните походи на Александър Македонски на Изток с цел да се завладее персийската робовладелска държава и нейните богатства са преди всичко опит от страна на гръцките робовладелци да преодолеят по пътя на външните завоевания кризата, която разтърсвала из основи техните полиси. Завоеванията на Александър Македонски на Изток дали възможност на гръцкия робовладелски строй да се развива на една по-широка база, каквато представлявала територията на елинистическите царства, като, разбира се, и те почивали на робски труд и били осъдени по-рано или по-късно да загинат от своите вътрешни противоречия. Намесата на Рим към края на III в. пр. н. е. в Източното Средиземноморие само ускорила развитието на тоя процес, но не била негова главна причина.

Тук са намерили място и някои документи, от които се вижда развитието на различните държави и държавици, които възникнали върху развалините на обширната Александрова държава (на първо място Лагидското царство в Египет. Селевкидското царство в Сирия, Македонското царство на Балканския полуостров и Пергамското царство в Мала Азия).

Значително внимание е обърнато на това да се илюстрира развитието на същинска Гърция през елинистическата епоха и по-специално нейната социална история. Особено характерни в това отношение са ожесточените класови борби, които кипят в Спарта през последните десетилетия на III в. пр. н. е.

168. Събитията в царския двор след смъртта на Александър и постепенното разпадане на неговата държава

Курций Руф, История на Александър, X, 7—7.

Римският писател Квинт Курций Руф е живял и работил по всяка вероятност през управлението на Клавдий или Веспасиан и бил автор на една история на Александър в десет книги. Първите две книги от това съчинение са изгубени. Изложението в останалите книги започва с Александровия поход през Фригия и с разказа за разсичането на възела в Гордий. Авторът е добър разказвач, но му липсва критично отношение към изворите и към личността, делото и мястото на Александър в историята.

X, 7 (7). … Войниците надали упорити викове, като заявявали, че няма да търпят да стане цар никой друг освен родения законен наследник, и затова те искали настоятелно да бъде провъзгласен за цар Аридей[1]. Като неприятел и човек, омразен на Пердика[2], Мелеагър[3] побързал да доведе Аридей в двореца и войниците го провъзгласили за цар на име Филип. (8) Впрочем това бил гласът на простата войнишка маса[4], докато висшите военачалници били на друго мнение … (12) Последните дълго време не били в състояние да вземат едно окончателно решение, като му се разколебавали и съжалявали за своето намерение, ту пък съжалявали за своето разколебание и съжаление. Накрая обаче настроенията и на знатните вождове проявили склонност към царския род. (13) Аридей излязъл от събранието, наплашен от авторитета на аристокрацията, а с неговото излизане от събранието и благоразположението на войниците по-скоро започнало да затихва, отколкото да отслабва. Затова, когато Аридей бил повикан отново [в събранието], той облякъл дрехите на брата си, и то тъкмо ония, които били поставени на трона. (14) А Мелеагър, като надянал бронята си, взел оръжието си в ръце като телохранител на новия цар. Подир тях следвала македонската фаланга, като удряла копитата о щитовете си, като че се готвела да изпие кръвта на онези, които биха се домогвали до царската власт, без да имат право на нея . . . (16) И тъй изплашеният Пердика заповядал да се затвори стаята, в която лежало тялото на Александър. С Пердика били 600 души отбрани хора, които били доказали на дело своята храброст: към него се присъединили също и Птолемей[5] заедно с царския отряд на „момците“. (17) Разбира се, че с толкова хиляди бойци никак не било трудно да се разбие вратата [на стаята, в която било положено тялото на Александър]. Влязъл вътре в нея и самият цар, заобиколен от отряда телохранители начело с Мелеагър. (18) Пердика се стремял да отблъсне от тялото на Александър онези, които сякаш се готвели да го защищават; но ония, които нахлули в стаята, започнали да замерват Пердика с копия; мнозина били ранени; най-сетне по-възрастните, като снели шлемовете си, за да бъдат по-лесно разпознати, се обърнали към привържениците на Пердика с молба да се въздържат от действия и да отстъпят пред царя и болшинството. (19) Пердика пръв сложил оръжие, а останалите негови привърженици го последвали и сторили същото.

---

[1] Слабоумният Филип Аридей бил в същност полубрат на Александър, понеже бил роден от връзката на Филип II с една тесалийска танцьорка от незнатен произход.

[2] Македонски първенец от твърде знатен произход, който бил един от най-приближените и доверени сътрудници на Александър.

[3] Знатен македонец, който обикновено изпълнявал длъжността на командир на пехотните части и се отличавал със своята упоритост и преданост към Александър, а също и с не по-малка ограниченост.

[4] Т. е. събранието на македонската войска, което продължавало да държи упорито на старата традиция да избира и санкционира избора на македонския базилевс.

X, 8 (8). Царският дворец имал предишния си вид, тъй като царят давал аудиенции на чуждите пратеници, а при него идвали и голям брой военачалници, като в преддверието било пълно с телохранители и войници. (9) Всеобщата дълбока отпадналост на духовете обаче сама по себе си свидетелствувала за това, че положението било крайно безнадеждно . . .

X, 9 (1). Самата съдба просто подтиквала македонците към граждански войни, тъй като, от една страна, царството [на Александър] било несговорно, а, от друга страна, имало много претенденти за него. (7) . . . Пердика възлагал единствената надежда за спасението си на смъртта на Мелеагър . . . (11) . . . Тогава било решено войската да бъде подложена на очищение според обичая на предците, пък и случаят за това им се струвал подходящ, тъй като несъгласието било изгладено помежду им. (12) Македонските царе извършвали по следния начин обреда на очищението на своите войници. По краищата на полето, на което била изведена войската, от двете му страни били хвърлени вътрешностите на едно разсечено куче; пространството между хвърлените вътрешности заемала войската, като на едно място била разположена конницата, а на друго — фалангата. (13) И тъй на уречения за извършването на церемонията ден царят заедно с конницата и слоновете се разположили срещу пехотата, която била командувана от Мелеагър. (14) Конниците вече се раздвижили, а пехотата още не била напълно успокоена от внезапната уплаха вследствие на неотдавнашната междуособица и понеже очаквала да се случи нещо, за известно време се колебаела дали да се оттегли в града, тъй като равнината била изгодна за конницата. (15) Впоследствие обаче, като се изплашила, че те се усъмняват без достатъчно основание във верността на своите бойни другари, се спряла, като се подготвила психически за борба, в случай че някой я нападне с въоръжена сила. Двете войски се приближили вече една към друга и разстоянието, което разделяло двата фронта един от друг, не било голямо. (16) Тогава царят начело на един ескадрон препуснал напред, за да посрещне пехотата, и подучен от Пердика, поискал предаването на смъртно наказание на виновниците за раздора, които самият той лично трябвало да охранява, като при това заплашил, че ако му откажат, ще поведе срещу пехотата всички свои ескадрони и слонове. (17) Пехотата се сковала вследствие на неочакваната беда и самият Мелеагър не можал да запази повече хладнокръвие и мъжество . . . (18) Тогава Пердика, като ги видял, че са вцепенени и смазани духом, отделил от останалите войници около 300 души, които последвали Мелеагър, когато той напуснал първото събрание, състояло се след смъртта на Александър, и пред очите на цялата войска ги хвърлил пред слоновете. Всички те били премазани от краката на дивите животни, а Филип гледал всичко това, без нито да го забранява, нито пък да го поощрява . . . (19) . . . Това било предвестник на междуособните войни между македонците, както и тяхното начало. (20) Мелеагър, който схванал късно коварството на Пердика, запазил за момента спокойствие в строя, тъй като описаното насилие не го засягало непосредствено. (21) Наскоро след това обаче, като загубил надежда, че ще може да се спаси, и като виждал, че неговите врагове му готвят гибел от името на човека, когото той лично издигнал на царския престол, избягал в храма и там бил убит, тъй като не могъл да намери за себе си защита даже и в светостта на това място.

X, 10 (1). Като отвел войската в града, Пердика свикал военачалниците на съвет, на който било решено управлението да се раздели по такъв начин, че царят да получи върховната власт, Птолемей да стане стратег на Египет и на подвластните племена в Африка. (2) На Лаомедонт[6] била дадена Сирия заедно с Финикия; Киликия била поверена на Филота[7], на Антигон[8] било наредено да вземе Ликия заедно с Памфилия и Голяма Фригия; в Кария бил изпратен Касандър[9], а в Мидия — Менандър[10]. Малка Фригия била присъединена към Хелеспонта и била поверена на управлението на Леонат[11]. (3) Кападокия и Пафлагония били дадени на Евмен[12]. Нему било заповядано да охранява тази страна чак до Трапезунт[13] и да води войната срещу Ариарат[14], който единствен отказал да се подчини. (4) На Питон[15] била предоставена Мидия[16], а на Лизимах[17] — Тракия и областите, разположени по периферията на Понт. Що се отнася до управителите, които били поставени начело на народностите в Индия, Бактрия[18] и Согдиана[19], както и на цялото население в крайбрежните области на Океана и Червеното море, върховната власт над съответните области била поверена на такива лица, които дотогава упражнявали тая власт в пределите на въпросните земи. На Пердика било наредено да остане при царя и да командува войските, които придружавали царя. (5) Някои вярвали, че това разпределение на областите било извършено според завещанието на самия Александър; и макар че тази версия се предава от историческите автори, тя въпреки това, както ние можахме да се уверим, е била лишена от реална основа. (6) След разделянето на частите на държавата всеки един положил сам основата на своето могъщество, както му се струвало за благоразумно, а последното би станало действително, ако въобще някога би било възможно да се поставят предели на необузданите амбиции и страсти. . .

---

[5] Птолемей Лаг, един от най-приближените на Александър знатни македонски офицери, който по-късно основал династията на Лагидите в Египет.

[6] Грък от Митилена, който се преселил в Македония още приживе на Филип II и служил както на него, тъй и на сина му. Поради това, че той познавал добре Азия и персийския език, бил назначен отначало за командир на заловените в плен персийски части, а впоследствие за сатрап на Сирия.

[7] Филота бил един от няколкото знатни македонци със същото име, които служели във войската на Александър.

[8] Антигон бил прочутият по-късно цар Антигон Монофталм (Едноокият). Той произхождал от знатна македонска фамилия; заемал отговорни

169. Раздаване на земи при елинистическите владетели

I

Следващият важен документ се е запазил във вид на надпис, намерен в гр. Потидея (по-сетнешна Касандрия); след това той бил пренесен в Дохиарския манастир в Света гора. Касандър, син на Антипатър, се провъзгласил за цар на Македония в 306 г. пр. н. е., а умрял през 297 г. Явно е, че надписът е от този промеждутък време.

Преводът е направен според *Dittenberger, Sylloge,*^{3} № 332.

През времето на жреца Кидия[1] царят на македонците Касандър подарява на Пердика, сина на Коин[2], парцел обработваема земя, която се намира в територията на гр. Син[3], както и парцел земя, намиращ се при Трапезунт, земи, които се бяха паднали по жребие на неговия дядо Полемократ и които бяха дадени на неговия баща през времето на Филип от самия цар Филип, и то със същите права, с които би се ползувал от тях, ако би ги получил от своя баща в наследство. И тези земи да принадлежат на тях самите и на потомците им и те да бъдат властни да ги придобиват, разменят и продават.

Цар Касандър подарява на Пердика (сина на Коин) също тъй и парцел земя в Спартол[4], който той купил от Птолемей[5] с пари, и му го дава със същите права, като че ли го е получил в наследство от баща си, и то го дава и на него самия, и на неговите потомци, които да бъдат властни да го придобиват, да го разменят и го продават по същия начин и на същите начала, на които и цар Александър[6] го е дал на Птолемей и на бащата на Птолемей. [Цар Касандър] освобождава Пердика и потомците му от данъци, когато те внасят или изнасят стоки за собственото си стопанство.

длъжности в македонската войска още във времето на Филип. Антигон загинал в битката при Ипс през 301 г. пр. н. е.

[9] Касандър, най-старият син на Антипатър, бил прочут военачалник на Александър, когото лакедемонският цар назначил за регент на Европа, когато потеглил на поход в Азия. Касандър трябвало да води ожесточена борба за власт с Полисперхон, когото баща му назначил за свой приемник.

[10] Знатен македонец, който взел участие в походите на Александър като командир на пехотните наемнически контингенти.

[11] Леонат бил знатен македонец, връстник и близък роднина на Александър Македонски, който се отличил с редките си пълководчески дарби, но умрял сравнително рано.

[12] Знатен грък, родом от града Кардия на Тракийския Херсонес (Галиполския полуостров), който служил в македонската дворцова канцелария като секретар още по времето на Филип, а при Александър станал началник на неговата канцелария и на царските дневници и архиви.

[13] Колония на гр. Милет на южния бряг на Черно море на мястото на едноименния днешен турски град.

[14] Ариарат I, син на Ариарамн, цар на Кападокия, който бил разпънат на кръст (322 г.). Едва тогава Евмиен могъл да тури ръка на Кападокия.

[15] Питон, знатен македонец и предан сратник на Александър, който се отличил особено във време на военните операции в Индия.

[16] Обширна област в Азия между Каспийско море и планината Загър.

[17] Лизимах, синът на Агатокъл, родом от гр. Пела, бил знатен македонец, който се отличил особено още в началото на Александровите походи, а впоследствие изпълнявал длъжността на личен телохранител на царя. След смъртта на Александър нему била поверена властта над голяма част от днешните български земи заедно със значителните и важни области около Хелеспонта и Пропонтида в Мала Азия, но неговата власт над тия земи не била особено трайна.

[18] Обширна област в Централна Азия, разположена на север от планината Паропамис (Хиндукуш). По-късното бактрийско царство било разположено до голяма степен на територията на днешните Таджикска и Узбекска ССР.

[19] Согдиана била разположена на север от Бактериана (Бактрия), между реките Окс и Яксарт (Аму Даря и Сър Даря). Нейна столица бил гр. Мараканда (дн. Самарканд) в Туркменска ССР.

[1] Става дума по всяка вероятност за главния жрец на гр. Касандрия.

[2] Коин, син на Полемократ, бил знатен и влиятелен македонец. Баща му бил един от твърде приближените на Александър македонски първенци.

[3] Син, или Синт. Град, който е бил разположен някъде по брега на дн. Солунски залив.

[4] Спартол бил средищното място на отнейците на Халкидическия полуостров. Изглежда, че отначало това селище имало полисно устройство, но след това станало нещо като преден район към град Олинт.

[5] Знатен македонец, във всеки случай различен от основателя на Лагидската династия в Египет.

[6] Т. е. Александър Македонски.

II

Текстът, който следва, представлява откъс от един голям гръцки надпис, намерен при разкопките на Х. Шлиман в Троя (Илион). В този документ се е запазила част от официалната правителствена кореспонденция на Селевкидското царство в Сирия. Надписът е от времето на Антиох I Сирийски с прозвището Сотер (Спасител; 280—261 г. пр. н. е.).

Преводът е направен по гръцкия текст у *W. Dittenberger*, Orientis Graeci Inscriptiones, I, № 224.

1. ... Цар Антиох изпраща поздрави на Мелеагър[7]. Ние подарихме на Аристодикид от град Асос[8] 2000 плетра обработваема земя, за да може той да я причисли към територията на град Илион или на град Скепсис[9]; тъй че ти [Мелеагре] вземи мерки да се прибавят на Аристодикид в съседство с гергидската или скепсийската област, според както ти се стори по-удобно, 2000 плетра земя и тая последната прибави към територията на илионците или на скепсийците. Здравей.

2. Цар Антиох изпраща поздрави на Мелеагър. Към нас се обърна Аристодикид от град Асос с молба да му предоставим град Петра в Хелеспонтийската сатрапия, който по-рано владеел Мелеагър[10], и освен това от областта на Петра да му предоставим 150 плетра обработваема земя от онази, която граничи непосредствено с участъка, подарен му по-рано. Ние действително сме съгласни да му подарим Петра, ако тя, разбира се, не е подарена преди него на другиго, както и земята, която се намира в съседство с Петра, както и още 2000 плетра удобна земя заради неговото дружеско разположение спрямо нас, както и заради оказаните ни с най-голямо благоразположение и усърдие услуги. Проучи и ако участъкът, за който той моли, не е подарен по-рано на някой друг човек, отдели му го, както и спадащата към него земя; от царската земя[11] обаче, която е долепена непосредствено до подарената по-рано на Аристодикид земя, нареди да му размерят и да му предадат 2000 плетра с разрешение той да я причисли към който пожелае град, спадащ към тази област и към съюза. Що се отнася до поданиците на царя, които населяват тази местност, в която е разположена Петра, в случай че те заради безопасност желаят да живеят в Петра, ние дадохме нареждане Аристодикид да им разреши да живеят там. Здравей.

---

[7] Мелеагър бил тогава управител на Хелеспонтийската сатрапия на Лагидската династия в Египет.

[8] Асос, град в Мала Азия, разположен на брега срещу о. Лесбос.

[9] Скепсис е град в Мала Азия на р. Скамандър.

[10] Очевидно вторият Мелеагър е различен от Мелеагър, до когото Антиох е адресирал писмото.

[11] Царската, или държавната, земя била администрирана от лично подчинени на царя чиновници, тъй като се смятало, че тя му принадлежи по право, по силата на това, че била завладяна от неговите войски.

170. Пела, столицата на Македония при Антигонидите

Т. Ливий, XLIV, 46, 4 сл.

46 (4) Консулът [Емилий Павел] тръгнал от Пидна и след двудневно пътуване пристигнал с цялата си войска в [околностите на] Пела. Той разположил войските си на разстояние 1000 крачки от стените на града, прекарал няколко дни на това място, изследвал отвсякъде местоположението на този град и схванал, че македонските царе не случайно го били избрали за своя резиденция. (5) Пела, разположен на един хълм, който се спуска с наклон на северозапад, е заобиколен с тресавища, които са се образували от изтичането на езерата и които са толкова дълбоки, че са непроходими през всички годишни времена. (6) Всред тресавището, което се намира най-близо до града, се издига като остров акрополът Фак, разположен върху насип, който бил направен с огромен труд и бил достатъчно здрав, за да издържа крепостните стени и да не бъде ни най-малко застрашен от застоялите води на блатата, които го обкръжават. (7) Отдалече тази цитадела изглежда, че продължава без прекъсване от пръстена на градските стени, но в същност тя е отделена от тях с канал, чиито брегове са свързани помежду си посредством мост. По тоя начин цитаделата не е достъпна отникъде за нападения отвън. И никой от онези, които царят държал затворени в крепостта, не могъл да излезе от нея освен на ония пунктове, на които охраната била твърде лесна. (8) Тук [във Фак] се съхранявало и царското съкровище . . .

171. Градът на Александър в Египет

Страбон, XVII, I, 7—10 (С. 792 сл.)

7. Изгодите от местоположението на Александрия са твърде разнообразни, тъй като това място се мие от две морета — на север от Египетското море[1], а на юг от Марийското блатно езеро, което носи името Мареотида. Езерото се пълни с вода от Нил посредством множество канали, които идват в езерото и отгоре, и отстрани; по тези канали се извършва по-голям търговски трафик, отколкото по морето, тъй че пристанището в езерото било по-богато от морското пристанище. На същото място и износът от Александрия е по-голям от вноса. Това знае всеки, който е бил както в Александрия, тъй и в Дикеархия[2] и който е наблюдавал товарните кораби при влизането им в пристанището и при излизането им от него и виждал доколко

---

[1] В случая трябва да се разбира съответната част от Средиземно море.

[2] Дикеархия е гръцкото име на гр. Путеоли на брега на Кампания, който по времето на Страбон въртял твърде оживена търговия.

са по-тежки и по-леки излизащите и влизащите кораби. Освен ония богатства, които се докарват в пристанището от две страни, а именно както в пристанището на морето, тъй и в онова на езерото, тук [в Александрия] е забележителен мекият въздух, което е последица от това, че областта се мие от две морета и от благотворното прииждане и преливане на Нил. Докато в други градове, които са разположени на езера, има летни горещини и въздухът е тежък и задушен вследствие на това, че по периферията на езерата се образуват поради изпаренията блата, а от блатата се отделят нечисти влажни изпарения и хората дишат развален въздух, който причинява заболявания, в Александрия, напротив, Нил, който се пълни с вода в началото на лятото, изпълва езерото, като не допуска образуването на блата, отделящи вредни изпарения. Заедно с това там по това време духат и пасатните ветрове откъм север и откъм открито море, поради което александрийците могат да прекарат извънредно приятно лятото.

8. Основната територия на града има форма на плащ: неговите дълги стени достигат около 30 стадия[3] в диаметър, а страните му по височината на тая фигура представляват провлаци, всеки един от които е седем или осем стадия[4], които от едната страна са оградени от морето, а от другата — от езерото. Целият град е прорязан от улици, които са удобни за движението на ездитни коне и на коли. Двете най-широки от тия улици, достигащи 100 крачки на широчина[5], се пресичат под прав ъгъл помежду си. В града има извънредно красиви обществени светилища и царски дворци, които заемат една четвърт или даже една трета от цялото пространство, върху което е разположен градът. Защото, както всеки един от царете, воден от своята страст към разкош и блясък, се стремял да прибави към обществените паметници някаква нова украса, тъй и всеки един от тях гледал да построи към съществуващите вече дворци още един нов, като по този начин увеличавал броя на съществуващите преди него дворци, тъй че в случая важат думите на поета:

„Едното следва след другото.“[6] Всички тези дворци обаче са свързани помежду си, както и с пристанището, а и с всички обекти, които се намират вън от него. Част от царските постройки съставлява и Музеят[7], в който има една колонада за разхождане в нея, една зала за заседания и една трапезария за назначените при Музея учени. Тази колегия живее на държавни разноски и има жрец, който е началник на Музея и който някога бил назначаван от царете, а сега се назначава от императора.[8]

Друга част от царския дворец представлява т. нар. Сема[9], преградено помещение, в което се намирали царските гробници и гробът на Александър. Защото Птолемей, синът на Лаг, побързал да отнеме трупа на последния от Пердика, който го донесъл със себе си от Вавилон и се стремял, подтикван от алчност и жажда, да тури ръка на Египет. Той обаче загубил даже и живота си, убит от войниците си, когато Птолемей отишъл там и го обсадил на един пуст остров. Така загинал Пердика, когато войниците застанали срещу него, като бил промушен от техните копия; намиращите се при него царе обаче, а именно Аридей и синовете на Александър, както и съпругата на Александър Роксана били изпратени в Македония. Птолемей пренесъл обаче трупа на Александър в Александрия и го погребал там, където и досега се намира, макар и не в същия ковчег; защото сегашният ковчег на Александър е стъклен, а Птолемей го положил в златен ковчег. Птолемей с прякорите Кок и Парисакт[10] задигнал златния ковчег; той дошъл от Сирия, но скоро след това бил прогонен, тъй че нямал никаква полза от задигането на ковчега.

9. Пред голямото пристанище, тъкмо пред входа в него, отдясно се намират островът и кулата фар, а от другата страна — подводните скали и носът Лохиада с царската резиденция на него. За оня, който влиза в пристанището, се намират отляво съединяващите се с носа Лохиада вътрешни царски покои, в които се намират многобройни и различни стаи за живеене и горички; в подножието им лежи изкопаното и затворено пристанище, което принадлежи на царете, и островчето Антиродос, което е разположено пред изкопаното пристанище и на което има също един царски дворец и едно малко пристанище. Това островче било наречено тъй, защото то като че ли било съперник на остров Родос. На него се намира оградата на театъра, след това идва Посидейонът, една извита издатина на т. нар. Емпорий[11], към която Антоний присъединил един ориентиран към средата на пристанището насип и на чийто край той издигнал царско жилище, което той нарекъл Тимоний. Това било последното дело на Антоний, когато той след катастрофата при Акций, изоставен от своите приятели, се прехвърлил в Алексан-

---

[3] Около 5 км.

[4] Между 1300 и 1400 м.

[5] Т. е. около 30 м.

[6] Одисея, XVII, 266.

[7] Музей (Музейон) в случая означава храм или светилище на музите. Александрийският музей бил несъмнено един от най-забележителните научни и научноизследователски центрове на тогавашния свят.

[8] Страбон бил съвременник и близък приятел на Октавиан Август и на неговия антураж.

[9] Сема значи в случая гробница.

[10] Парисакт (от глагола παρεισάγω) — чужд човек, който се е вмъкнал някъде.

[11] Емпорий (от ἐμπόριον — тържище) в случая значи търговска фактория на морския бряг.

дрия и предпочел да прекара остатъка от живота си като Тимон[12], който се лишил от толкова много приятели. Непосредствено подир това следват Кесарионът[13], пазарният площад и сточните складове. След тях обаче чак до Хептастадия се простират корабостроителниците. Така изглеждат околностите на голямото пристанище.

10. Непосредствено до Хептастадия следва пристанището на Евност, а над него изкопаното пристанище, или т. нар. „Сандъче“ („Кивот“) с корабостроителниците. От вътрешността на пристанището минава плавателен канал откъм езерото Мареотида. На отвъдната страна на канала се намира още една неголяма част от града. След това идва предградието на Некропол, или градът на мъртвите, в който има множество градини, гробници и сгради за балсамиране на труповете. На отсамната страна на канала се намира Серапейонът[14], както и други стари обществени постройки с религиозен характер, които вследствие на построените нови сгради със същото предназначение в Никополис[15] сега са напълно изоставени. Там също се намира амфитеатърът, стадионът за надбягване, където се устройват всеки пет години състезания. Впрочем древността не е предмет на особено голяма почит. С една реч градът е препълнен с красиви паметници на строителното изкуство и храмове; най-красивата сграда обаче е гимназионът с колонади, които достигат на дължина повече от 1 стадий. В средата обаче се намират както сградата на съда, тъй и увеселителните паркове. Тук се намира и т. нар. Паней (он)[16], значително по своите размери изкуствено възвишение, което има формата на конус и прилича на скалист хълм. Нагоре към това възвишение води един криволичещ, охлювоподобен път. От върха на това възвишение може да се наблюдава целият град, който се разстила наоколо. Започвайки от некропола, главната улица пресича целия град надлъж, като минава покрай гимназиона и достига до Канобската порта на града; непосредствено след това идва хиподромът и лежащите до него улици чак до Канобския залив. Когато се мине през хиподрома, се стига в Никополис, едно селище на морето, което не е по-малко от един град и се намира на 30 стадия от Александрия.

---

[12] Тимон бил прочут атински мизантроп, който, след като бил изоставен най-безогледно от своите приятели, изпаднал в остра хипохондрия.

[13] Т. е. храмът, издигнат в чест на Цезар.

[14] Т. е. светилището на бога Серапис, който се смятал за главен покровител на Птолемейската династия.

[15] Град Никополис (Градът на победите) бил издигнат в околностите на Александрия, за да се ознаменува по тоя начин победата на Октавиан при Акций.

[16] Панейонът бил светилище на бога Пан. Последният бил тачен от гърците като закрилник на стадата и пастирите.

172. Сведения за концентрация на големи богатства в ръцете на елинистическите владетели през последните десетилетия на III в. пр. н. е.

Полибий, V, 88, 4—90, 1

88 (4). По такъв начин и родосците уреждали по онова време своите работи; макар че те представяли постигналото ги бедствие [земетръса от 227 г. пр. н. е.] като нещо тежко и ужасно, все пак техните делегации се държали и в общите събрания, и в частните си разговори с такова достойнство и внушителност, че гръцките полиси и особено царете [елинистическите владетели] не само им предлагали великолепни подаръци, но освен това дарителите смятали, че им дължат благодарност. (5) Тъй например Хиерон[1] и Гелон[2] Сиракузки не само им дали 75 таланта сребро, необходимо за дървеното масло, което се употребява в гимнасия, като част от тая сума им била дадена незабавно, а остатъкът наскоро след това, но освен това те им посветили и сребърни кани, и подставките към тях, както и няколко хидрии [съдове за вода]. (6) Освен това те подарили и десет таланта за жертвоприношения и други десет таланта като помощ за поддържане на гражданите, тъй че целият им дар възлизал общо на сто таланта. (7) Освен това Хиерон и Гелон освободили от мита пристигащите при тях родоски кораби и петдесетте катапулти[3], всеки един от тях по 3 лакътя. (8) И най-сетне след толкова много дарове като че ли Хиерон и Гелон дължали още и благодарност, затова те поставили статуи на главния площад на Родос, в които народът на Родос се увенчава от народа на Сиракуза.

89 (1). Птолемей III Евергет[4], царят на Египет, обещал на родосците 300 таланта сребро, един милион артаса[5] жито, дървен строителен материал за десет трипалубни кораба, а именно четиридесет хиляди четвъртити и правилни борови греди, на дължина по един лакът всяка. (2) Хиляди таланта медни монети, кълчища за три хиляди таланта, 3000 корабни платна. (3) Три хиляди таланта мед за възстановяване на родоския колос, сто майстори и 350 работници, като за издръжката им отпускал всяка година по 14 таланта. (4) Освен това за състезанията и жертвоприношенията дванадесет хиляди артаба жито и за продоволстването на един екипаж на десет триери. (5) Той им предал голяма част от тия подаръци незабавно, а от парите внесъл веднага $^{1}/_{3}$ част от цялата сума. (6) Царят на Македония

---

[1] Става дума за Хиерон II Сиракузки (270/269—216/214 г. пр. н. е.).

[2] Синът на Хиерон II, който управлявал заедно с баща си.

[3] Военно метателно оръдие, служещо за хвърляне с него на каменни снаряди, големи стрели и др.

[4] 264—221 г. пр. н. е.

[5] Прибл. 599 000 хектолитра.

Антигон[6] също тъй обещал 10 000 греди в размери 16—18 лакътя, които били предназначени за изработване на колове, 5000 напречни греди от по 7 лакътя, три хиляди таланта желязо. Хиляда таланта смола и хиляда метрета други течни продукти в сурово състояние, а освен това той обещал и още сто таланта сребро. (7) А съпругата на Антигон Хризида дала 100 000 артаба жито и 3000 таланта олово. (8) Сирийският цар Селевк II Калиник[7], бащата на Антиох, освободил родосците от митата, събирани от корабите, които пристигали в неговото царство, дал освен това 10 напълно стъкмени петпалубни кораба и 200 артаба жито. Освен това [той дал] дървен материал, зифт и коси в размер от 10 000 лакътя и на стойност 1000 таланта.

90 (1). Подобно участие [в подпомагането на Родос] взели Прусий[8] и Митридат[9], а също тъй и тогавашните князе в Азия . . .

173. Богатствата на Филип V Македонски преди започването на III македонска война

Т. Ливий, XIII, 12, 8—10

Той [Филип V] е натрупал и приготвил продоволствени запаси за десет години, и то за да изхрани с тях 30 000 души пехота и пет хиляди конници. Така че той бил в състояние да бъде независим в продоволствено отношение както в своята собствена територия, тъй и в територията на неприятеля. Освен това той е натрупал толкова много средства в пари, че е в състояние да изплаща заплатата освен на македонците още и на 10 000 наемници за същия брой години, без да посегне върху доходите, които се стичат ежегодно от царските рудници. Освен това той е натрупал в своите арсенали оръжие за още три толкова големи армии.[1]

174. Инструкция от III в. пр. н. е. в Птолемеевия Египет[2]

От Papyrus Tebtunis, 703

По-долу следва преписът от инструкцията:

Ти си длъжен да проследиш и водопроводите, прокарани през нивите, от които селяните обикновено вземат вода, всеки за обработваемия от него къс земя, и да установиш дали водните канали във водопроводите имат предписаната дълбочина и дали те могат да поемат достатъчно вода; също и тъй трябва да се види дали и посочените по-горе канали, от които се отделят свързочните канали в споменатите водопроводи, са заздравени, дали са изчистени най-грижливо свързочните канали от големия канал-река и дали те се намират и в друго отношение в едно задоволително състояние.

По време на инспекционната си обиколка старай се да обходиш всички поотделно и да ги насърчаваш и да подобряваш настроението им. Върши това не само на думи, но също и тогава, когато някой от тях се оплаква от писаря и началника на селото по въпроси, намиращи се във връзка със земеделието. Разгледай такива случаи и в кръга на възможното ги разрешавай, като ги ликвидираш. Когато сеитбата е приключена, не ще бъде зле, ако ти би я обследвал внимателно. По такъв начин ти ще бъдеш наясно относно това, което е израсло от посевите. Ще узнаеш освен това кое е лошо засято и кое е оставено непосято. По такъв начин ти ще узнаеш кой се е отнасял небрежно към работата си, а същевременно ще можеш да узнаеш дали някой не е употребил семената за други цели, а не за ония, за които те са предназначени.

Особено внимание обърни на това номът да бъде засят съгласно с посевните предписания.

Не пренебрегвай ония селяни, които са твърде обременени от аренди, такси или пък са напълно разорени.

Състави списък на употребяванния в земеделската работа добитък, и то както на царския, тъй и на частния. И положи особени грижи за това приходът на царския добитък, когато той вече преминава на тревна храна, да бъде преместен в оборите за телците . . .

Посещавай също и тъкаческите работилници, в които се тъче платно, и употреби всички старания, за да работят по възможност по-голям брой станове и тъкачите да приготовляват напълно падащото им се по разписание на ном количество тъкани. Ако някой не изпълни предписаното количество тъкани късове, то от него да се изисква заплащането по цената, определена за всеки отделен сорт с [царско] постановление. Обръщай особено внимание на това платното да бъде от добро качество и да притежава предписаната плътност . . .

. . . Следи и за това отпусканите на маслопроизводителите сурови материали да не надвишават онова, което те са в състояние да обработват с помощта на наличните в работилниците преси . . .

Грижи се и за това по възможност да работят всички преси или поне повечето от тях, а по отношение на останалите установи най-строго и грижливо наблюдение . . .

---

[6] Става дума за Антигон III Дозон (229—221 г. пр. н. е.).

[7] От 247—226 г. пр. н. е.

[8] Прусий I бил цар на Витиния от 230 до прибл. 182 г. пр. н. е.

[9] Този Митридат е един от предшествениците на Митридат VI Понтийски.

[1] Горните сведения се дават от Евмен Пергамски в речта, която той държал против Персей Македонски пред сената в Рим.

[2] Инструкцията до иконома е била изработена от египетското правителство, по-точно от началника на финансовото управление на страната (диойкет) и разпратена за изпълнение до финансовите началници (икономи) в отделните номи.

Излишните инсталации от пресите, които не работят, трябва да се приберат по складовете и да се държат запечатани. Ако проявиш немарливост, бъди уверен, че освен плащания ще си навлечеш и извънредно голямо презрение, от което трудно ще можеш да се избавиш . . .

Доходът от пасбищата заема едно от първите места и той може да се увеличи лесно, ако вие организирате и проведете по най-добрия възможен начин регистрацията на добитъка. Най-изгодното време за това спада през месец месоре[3], тъй като през този месец цялата страна е покрита с вода и затова скотовъдците изпращат стадата си по места, които лежат нависоко, и нямат възможност да ги разпръскват и по други места. Следи внимателно за това стоките да не се продават по-скъпо, отколкото е предписаната цена. Следи особено внимателно по отношение на ония стоки, за които не съществуват твърди цени и по отношение на които е предоставено на продавачите правото да определят цени по свое лично усмотрение; определи съобразно с това и една съразмерна печалба и застави хората да продават[4] . . .

Полагай особени грижи и за оборите на телците и следи усърдно в тях да има достатъчно количество зърнени храни, докато настъпи сезонът на тревните храни, и за телците да се изразходва ежедневно предписаното количество зърнена храна. . . и затова зърното да се раздава, като се води строга и точна сметка както за онова, което се получава на място, тъй и относно онова, което в случай на необходимост се докарва от други селища . . .

Ако вие действувате така, то, от една страна, вие ще изпълните служебния си дълг, а, от друга страна, ще осигурите вашата лична безопасност . . .

175. Опитът на Агис IV да премахне дълговете и да преразпредели земята в Спарта

Вследствие на развитието на частната собственост и на проникването на паричните отношения в изостаналото натурално стопанство на Спарта през IV в. и първата половина на III в. пр. н. е. настъпили толкова значителни промени, че малко след средата на III в. пр. н. е. бил извършен смелият опит на цар Агис IV да бъдат възстановени някогашните общинни порядки в града, като съвместните обеди, общественото възпитание на младежта и суровия войнишки бит. Земята, която тогава била концентрирана в ръцете на около 100 богати аристократически семейства, трябвало да бъде преразпределена отчасти между обезземлените спартиати (т. нар. хипомейони) и отчасти между периеките, от чиито среди трябвало да се попълнят оределите редове на пълноправните спартански граждани.

---

[3] Месец от египетския календар, отговарящ приблизително на нашите юли и август.

[4] Текстът тук е повреден.

3. Когато в Спарта се вмъкнала за пръв път жаждата за злато и сребро, за придобиване на богатство, това довело след себе си алчността и скъперничеството, а когато спартанците започнали да се ползуват от своето богатство и да изпитват неговата сладост, всред тях се появили разкошът, изнежеността и излишествата, вследствие на което Спарта се лишила от повечето от своите добри качества. Тя изпаднала в едно унизително и недостойно за нея положение, което продължило чак до времето, когато в нея се възцарили Агис и Леонид.

Агис, синът на Евдамид от рода на Еврипонтидите, бил шестият поред цар след Агезилай, който преминал с войски в Азия и успял да достигне най-голямо могъщество всред елините.

4. . . . Агис не бил навършил още и двадесет години, когато стъпил на престола. Той бил отгледан и възпитан в богатство и разкош от жени, а именно от майка си Агезистрата и от баба си Архидамия, които били едни от най-богатите в Лакедемон жени. Агис обаче се обявил незабавно против насладите, снел от себе си луксозните украшения, които според мнението на всички отивали твърде много на красивото му лице, избягвал каквито и да било разточителства и се гордеел със своя груб спартански плащ [трибон] и като предпочитал да се храни на простата спартанска трапеза, да се къпе в студените речни бани, водел спартански начин на живот и казвал, че въобще не би имал нужда от царската власт, ако не би имал надеждата да възстанови чрез нея някогашните спартански закони и начина на живот от времето на предците.

5. Един от ефорите обаче на име Епитадей [около 400—399 г. пр. н. е.], който бил твърде влиятелен човек, но едновременно с това бил с надменен и тежък характер, се скарал със сина си. Той внесъл предложението за една ретра[1], според която всеки още приживе имал правото да подари своя дом или пък своя къс земя [клар], комуто пожелае, или пък да ги припише със завещание. Епитадей предложил този закон, за да удовлетвори по този начин личната си злоба, и така унищожил най-добрия във всяко отношение обществен порядък. Силните и влиятелни хора започнали да придобиват имущество, като изтласквали безпощадно своите роднини от падащата им се по наследство част. И тъй богатствата скоро се струпали в ръцете на малцина, а държавата вследствие на това започнала да обеднява. И заедно със завистта и злобата към собствениците се наложило и безразличието към всичко красиво и възвишено. От спартиатите не останали повече от 700 души, а от тях около

---

[1] На общогръцки думата ретра означавала споразумение, договор, контракт, както и облог, бас, а понякога и сентенция, афоризъм. В случая обаче тя е технически термин за означаване на неписаните закони, създадени според преданието от Ликург.

стотина души имали земя и поземлени късове. Всички останали граждани представлявали безимотна и безправна тълпа, която се въртяла из града и водела там жалко съществуване. Тя слабо и неохотно се отбранявала от нападенията на външните врагове, но винаги се стараела да не пропусне подходящия момент да извърши държавен преврат и да събори съществуващия ред.

6. Поради това Агис, който смятал за прекрасно дело, а то било действително такова, да изравни гражданите по състояние и да попълни техния брой, започнал да изпитва хората. Въпреки очакването му младежта се присъединила към него и заедно с него започнала да се стреми към едно нравствено усъвършенстване и с цел да постигне свободата тя променила коренно както своя начин на живот, тъй и своето облекло. Не тъй била работата обаче с повечето от старите, които били засегнати много по-дълбоко от развалата, страхували се и треперели от Ликург като избягали роби, когато ги завеждат при господарите им. Те се нахвърлили с горчиви упреци срещу Агис, задето окайвал съществуващия обществен порядък и мечтаел тъй страстно да възвърне някогашния порядък и престиж на Спарта . . . Щом като Агис успял да спечели за своите намерения Агезилай[2], незабавно след това той опитал да привлече майка си, която била сестра на Агезилай и се ползувала с голямо влияние в града поради многобройните зависими от нея дребни селяни, приятели и длъжници и могла да упражнява силно влияние върху обществените работи.

7. . . . По онова време по-голямата част от богатствата били съсредоточени в ръцете на жените и това обстоятелство затруднявало Агис в изпълнението на плановете му. Жените били противници на Агис не само за това, че те трябвало да се лишат от лукса, който те поради своето непознаване на истински красивото и възвишеното смятали за щастие, но и защото виждали, че ще се лишат и от почестите, и от влиянието, с което се ползували благодарение на богатството си. Ето защо те се обърнали към Леонид като към по-стар от Агис с молба да възпре Агис от неговите намерения и да попречи на тяхното изпълнение. Леонид имал желанието да помогне на богатите, но се боял от народа, който се стремял към политически преврат, и затова той не му се противопоставил открито. Ето защо пък той търсел тайно средства, с които да увреди на Агис и да провали неговото дело. Поради това при своите срещи и разговори с ръководните длъжностни лица той обвинявал Агис, че като награда срещу тираническата власт, която той се стремял да получи, той поднасял имуществата на богатите в дар на бедните и че с преразпределянето на земята и унищожаването на дълговете той искал да откупи копиеносци и телохранители за себе си, а не граждани на Спарта.

8. Агис успял обаче да направи ефор своя привърженик Лизандър. Чрез него той внесъл незабавно в герузията ретра, главните разпореждания на която гласели в смисъл да се унищожат дълговете и да се разпредели земята по такъв начин, че земята, която се включвала между Пеленската теснина и Тайгет, от една страна, и Малея и Селазия, от друга страна, да бъде разделена на четири хиляди и петстотин парцела, а земята, която се намирала вън от този пояс, да бъде разделена на петнадесет хиляди парцела и да бъде разпределена между периеките, годни за военна служба, а четирите хиляди и петстотин парцела да бъдат разделени на спартиатите. Броят на последните трябвало да бъде попълнен от редовете на периеките и чужденците, които са получили възпитание на свободни хора, притежавали красива външност и се намирали по възраст в разцвета на силите си. От тях трябвало да се образуват петнадесет фидития[3] от четиристотин и от по двеста участници във всеки от тях, които имат същия начин на живот, какъвто имали и предците им. 9. Ретрата била съставена и внесена, но мненията на геронтите по отношение на нея не били еднакви. Лизандър свикал народното събрание и държал реч пред гражданите, а Мандроклид и Агезилай (вуйчо на Агис) ги молел да не се отнасят с безразличие към факта, че Спарта се лишава от своя престиж и достойнство, но да помнят старинните предсказания на оракула, който увещавал Спарта да се пази от алчността като от едно гибелно за нея зло, както и донесеното им неотдавна предсказание на Пасифая[4].

. . . А се говорело, че и предсказанията на Пасифая предписвали на спартиатите да установят в държавата си равенство за всички съгласно със закона, който бил прокаран първоначално от Ликург.

Най-сетне пред народа се явил Агис и в едно кратко слово заявил, че е готов да принесе и най-големите жертви на държавата, като на първо място той казал, че предава на общо ползуване цялото си лично огромно имущество, състоящо се от орни земи и пасбища, а освен това и от шестстотин таланта в пари. [Освен това Агис заявил], че същото желаят да сторят майка му, баба му и неговите приятели и близките нему хора, които били на първо място по богатство между спартанците. 10. Народът бил изумен от голямата щедрост на младия цар и се зарадвал много, че почти след триста години се явил един цар, достоен за Спарта. Цар Леонид обаче се обявил с особено голяма ожесточеност срещу него, тъй като съобразил, че ако бъде принуден да отстъпи по същия начин като Агис, той няма да получи същата благодарност от страна на гражданите, тъй като, ако всички рекат да се откажат в еднаква степен от спечелените от тях богатства, само оня ще бъде предмет на почести и слава, който пръв е дал пример за това ... 11. След това народът се обявил на страната на Агис, а богатите молели Леонид да не ги изоставя. Те с молби успели да склонят геронтите, в чиито ръце се намирала върховната власт, да разглеждат предварително предложенията, които се внасяли в народното събрание, и по пътя на молби и увещания успели да постигнат броя на онези, чиито гласове били за приемането на ретрата, да бъдат само с един повече от гласовете на онези, които се изказали против нея.

---

[2] Вуйчо на Агис.

[3] Фидитии = сиситии, обществени трапези.

[4] Оракулът на Пасифая се намирал в едно светилище при селището Талама в Лакония и бил на голяма почит всред населението на Лакония.

А пък Лизандър, който все още заемал длъжността на ефор, решил да даде Леонид под съд въз основа на един старинен закон, който забранявал на Хераклидите[5] да се женят за чужденки, и в случай че те напускали Спарта[6] и се преселвали в друга страна, законът повелявал да бъдат наказани със смърт. Той подучил и други лица да излязат с подобни обвинения срещу Леонид, а сам той заедно с колегите си по длъжност започнал да наблюдава следното знамение: всеки десет години ефорите избират една ясна и безлунна нощ, събират се, седят мълчаливо и наблюдават небето. Ако през това време от едната половина на небето прелети звезда към другата му половина, те възбуждат съдебно следствие против царете, като ги обвиняват в прегрешение спрямо религията и ги лишават от власт, докато от Делфи или Олимпия не пристигне оракул, който да се притече на помощ и освободи обвиняемите царе. Лизандър заявил, че видял знамение, и завел процес срещу Леонид, като представил свидетели, че Леонид бил женен за азиатка, която преди това била омъжена за един от сатрапите на Селевк, и че имал две деца от нея. Че тази жена била недоволна от него и дори го мразела и затова той се завърнал в Спарта против волята си и заел свободния престол. Едновременно с това Лизандър уговорил и зетя на Леонид — Клеомброт, който бил от царски род, да предяви своите претенции за престола. Леонид, който се изплашил извънредно много, побягнал, дирейки убежище като молител в храма на Атина Халкиойка [Меднодомна]. Дъщеря му напуснала Клеомброт и отишла заедно с баща си като молителка за защита. Тогава той бил обявен за свален от престола и царската власт била предадена на Клеомброт.

12. В това време изтекъл срокът на Лизандровата служба [като ефор] и той бил сменен. Новите ефори накарали Леонид, който се намирал като молител в светилището, да го напусне, а срещу Лизандър и Мандроклид възбудили обвинение за това, че внесли противозаконно предложението за премахването на дълговете и преразпределението на земята. Обвиняемите, над които била надвиснала опасност, убеждавали царете да бъдат бездушни и да не обръщат внимание на решението на ефорите. Властта на последните според техните думи била силна вследствие на несъгласието между царете, тъй като ефорите присъединявали своя вот към онзи, чието мнение е по-полезно, в случай че другият цар се противопоставял на полезното мнение. Ако обаче царете бъдат на едно и също мнение, тяхната власт е несъкрушима и съпротивата срещу тях означава нарушение на законите. Ефорите имали правото да действуват в качеството си на арбитри само в случай, че двамата царе не били единни помежду си, но нямали правото да се противопоставят на едно съвместно и единодушно решение на царете. И тъй те успели да убедят двамата царе. Последните, придружавани от своите приятели, отишли на градския площад и свалили ефорите от техните служебни кресла, като на тяхно място избрали нови ефори. Между ефорите, които били избрани тогава, се намирал и Агезилай. След това те раздали оръжие на голям брой младежи и освободили множество затворници.

13. По такъв начин планът на царете бил на път да се осъществи и никой не се надигнал против тях, и никой не им попречил; само един човек, а именно Агезилай, провалил и в края на краищата унищожил напълно техните намерения. Неговото болезнено сребролюбие осуетило най-прекрасното начинание, което било действително достойно за Спарта. Агезилай бил не само един от най-едрите земевладелци, но едновременно с това бил потънал в дългове и тъй като той нито бил в състояние да изплати дълговете си, нито пък искал да изгуби своите поземлени владения, той убедил Агис, че ако царят приведе в изпълнение едновременно и двата плана, промените, които ще настъпят в държавата, ще бъдат много големи. Ако обаче той най-напред привлече земевладелците с обещанието да премахне техните дългове, те по-късно лесно ще се съгласят с подялбата на земята. На същото мнение бил и Лизандър, който също бил подмамен от Агезилай. Записите за дълговете, които на спартански се наричат клария[7] [т. е. кларии], били струпани всички на една купчина на площада и подпалени. Когато огънят пламнал и се издигнал високо нагоре, богатите и кредиторите се разотишли огорчени, а Агезилай, надсмивайки се над тях, казал, че никога не бил виждал „по-ярка светлина и по-чист огън". Народът започнал да иска и незабавната подялба на земите и царете издали заповед в този смисъл, но Агезилай изнамирал различни пречки, измислял предлози и печелел време, докато на Агис се наложило да потегли на поход. Ахейците, които били съюзници на спартанците, поискали от тях помощ, защото етолците се готвели да нахлуят през територията на мегарците в Пелопонес. А главнокомандуващият на ахейците Арат в желанието си да

---

[5] Единият от двата рода, от които се излъчвали царете в Спарта, смятал за свой родоначалник Херакъл. Този херой бил изобщо на особено голяма почит всред дорийските гърци.

[6] Леонид бил женен за дъщерята на персийския цар и живял известно време в Персия.

[7] От κλᾶρος — парцел земя. Атическо-йонийската форма на κλᾶρος била κλῆρος.

попречи на това събирал въоръжени сили и се обърнал за това към ефорите с писмо. 14. Последните заповядали на Агис да потегли незабавно с войската и той потеглил, уповавайки се на ентусиазма и усърдието на войниците. Повечето от тях били млади и честни хора. Тъй като те били освободени от дълговото бреме и очаквали, че след като се завърнат от война, ще има и подялба на земите, следвали Агис, проявявайки самоотвержена преданост към него. А за останалите гръцки полиси била голяма изненада тази войска, която се движела през Пелопонес тихо и почти безшумно, без да причинява щети. Елините се питали учудено помежду си каква трябва да е била тогава някога, в старо време, дисциплината, когато войските са били предвождани от мъже като Агезилай, Лизандър или Леонид, щом като Агис, който бил най-младият измежду тях, се ползувал с толкова голямо уважение всред своите войници ... 15. ... В това време в Спарта били избухнали силни вълнения и се извършили значителни промени.

16. Агезилай бил все още ефор. Освободен от дълговете, които го притискали по-рано, той не се спирал пред никаква неправда, щом като тя му носела пари. Противно на съществуващия в календара ред той вмъкнал в годината един тринадесети месец, преди да е дошло времето за това, и започнал да събира данъците. Тъй като той се страхувал от ония, които го онеправдавали, и бил ненавиждан от всички, той поддържал отряд въоръжени телохранители-мечоносци и на официални места се явявал с охрана. Що се отнася най-сетне до двамата царе, Агезилай не скривал ни най-малко своето мнение за тях: към единия, Клеомброт, той хранел само презрение и ако към Агис се отнасял с известно уважение, то това ставало само поради неговите роднински връзки с него, а не поради неговото царско достойнство. Агезилай разпространил също и слуха, че той ще стане за втори път ефор.

Вследствие на това и неговите противници се обединили по-бързо помежду си и се решили на рискованата крачка да върнат пред очите на всички Леонид от Тегея в Спарта и да му дадат отново царската власт. И простият народ посрещнал с радост неговото завръщане, защото бил огорчен от измамата, тъй като подялбата на земята все още не била извършена. 18. ... След като Леонид отстранил по този начин Клеомброт, свалил от длъжност тогавашните ефори и назначил техните приемници, а след това започнал да кове козни против Агис с цел да го отстрани от пътя си. Отначало той започнал да го увещава да излезе от убежището си и да сподели с него царската власт. И за да накара Агис да повярва на предложението му, той представил работата тъй, че уж гражданите му били вече простили, защото той подобно на много други бил подведен поради своето младежко честолюбие от Агезилай. Тъй като обаче Агис се отнасял с недоверие към неговите думи и продължавал да стои

в убежището си вън от града, Леонид престанал да се преструва и лицемери. При Агис идвали постоянно, за да разговарят с него, Амфар, Дамохор и Аркезилай. Понякога те го извеждали от храма, завеждали го в банята, а след това го придружавали обратно до храма. Всички те били негови добри приятели. Неотдавна обаче Амфар бил взел назаем от Агезистрата, майката на Агис, няколко скъпоценни дрехи и чаши и затова започнал да кове козни против царя, майка му и баба му, тъй като имал намерение да присвои тези скъпоценности. За него именно се разказва и това, че той бил твърде предан на Леонид и подтиквал ефорите, към които и той самият принадлежал, към решителни действия.

19. Агис продължавал през всичкото това време да пребивава в храма, като само при известни случаи отивал на баня. Затова и те решили да го хванат, когато при подобен случай се намирал вън от пределите на храма. Като го причакали един път, докато се изкъпе и излезе от банята, те го пресрещнали, приветствувайки го, и тръгнали с него да го съпроводят, шегувайки се и разговаряйки с него, както това подобава за един мил и при това млад приятел, докато стигнали по пътя си до една уличка, която водела към затвора. Когато те стигнали до това място, Амфар в качеството си на облечен със служебни функции сложил ръка върху Агис и му викнал: „Хайде, ще те водя при ефорите, Агисе, за да дадеш отчет за управлението си.“ А Дамохар, който бил силен и едър като гигант, метнал своя плащ около врата му и го повлякъл и отвел със себе си. Останалите го блъскали отзад, както се били условили, и никой не се притекъл на помощ на царя, тъй като наоколо нямало никой. Тъй заговорниците го хвърлили в тъмницата. Веднага след това там отишъл Леонид, придружаван от множество наемници, и наредил да обкръжат отвсякъде сградата на затвора. Ефорите отишли в затвора при Агис и повикали там ония геронти, които били техни съмишленици. Там те устроили един вид съд над Агис и му предложили да се оправдае заради извършените от него деяния. Виждайки тяхното лицемерие, младият цар се засмял. Тогава Амфар му извикал, че той ще съжалява за своята дързост и ще заплати за нея. Един от ефорите, който съчувствувал на Агис и искал да му посочи пътя, по който той да снеме от себе си вината, го запитал дали той не е действувал, като бил принуден от Лизандър и Агезилай. Когато пък Агис отговорил, че никой не го е принуждавал, а че той желаел по образеца и по примера на Ликург да възстанови стария държавен строй, ефорът го запитал още веднъж дали той не се разкайва заради своя начин на действие. Когато обаче царят-младеж му отговорил, че той не се разкайва за онова, което е извършил съгласно със своите най-чисти подбуди и намерения, и че той не ще се разкае даже в случай че трябва да изтърпи най-суровото наказание, ефорите го осъдили на смърт и заповя-

дали на палачите да го отведат в т. нар. дехада, едно помещение в затвора, в което осъдените били убивани чрез удушване . . . 20. Когато царят отивал на смърт и видял едного от своите роби да плаче горчиво, той му казал: „Драги мой, престани да плачеш, защото загивайки несправедливо и противозаконно, аз стоя по-високо от убийците си!“ С тези думи, той без да се съпротивява, позволил да му нахлузят въжето на шията. 21. . . . По тоя начин първият цар на Спарта, екзекутиран от ефорите, бил Агис, а неговите чисти и благородни дела правели чест на Спарта . . .

176. Клеомен, приемникът на Агис, извършва преврат и провежда значителни социални реформи в Спарта

Плутарх, Клеомен, I — 11

1. След смъртта на Агис брат му Архидам напуснал незабавно страната, преди още Леонид да успее да го задържи. Последният обаче успял да отведе от дома му жената на Агис, която наскоро преди това била добила момче, и я омъжил насила за сина си Клеомен, макар и той да бил още съвсем незрял за женитба; Леонид обаче не желаел да я отстъпи никому другиму за жена . . . Тя [Агиатида] се съпротивявала срещу това насилие и молела да я пощадят от него. След като я омъжили за Клеомен, тя, разбира се, не забравила своята омраза към Леонид, но към своя млад съпруг станала любеща и добра съпруга. Пък и той се влюбил в нея още щом я взел за жена и до известна степен съчувствувал на нейната привързаност към Агис и на спомена за него. Често той я разпитвал за събитията в Спарта и слушал с напрегнато внимание, когато тя му разказвала за плановете и намеренията на Агис. При това Клеомен бил честолюбив и мъжествен човек, който бил не по-малко склонен към простота и въздържаност от Агис, но не бил тъй предпазлив и кротък като него. Някакво жило на страстност, присъщо на неговата природа, не му давало мира и покой и той преследвал с необуздана поривистост и настойчивост онова, което сметнел веднъж за прекрасно. А като най-прекрасно и най-възвишено му се струвало това да властвува над гражданите и да ги управлява, като те се подчиняват доброволно на неговата власт, но прекрасно според него било и това да застави със сила и онези от гражданите, които му оказвали съпротива, да се подчинят и да се стремят към нещо по-добро и по-възвишено.

2. Тогавашното положение в Спарта не се нравело на Клеомен. Гражданите били приспани и затъпени от бездействие и от наслади и самият цар не се интересувал ни най-малко за управлението на държавата, стига само никой да не му пречел на неговата склонност да живее безгрижно, тънейки в богатство и разкош. Никой не се грижел за обществените работи и всеки мислел за облагите на своя собствен дом. След погиването на Агис и неговите привърженици даже не било безопасно да се споменава и припомня за телесните упражнения на юношите, както и за тяхната скромност, въздържаност и равенство. Разказва се, че Клеомен още като момче се занимавал с философия по времето, когато Сфер от Бористен[1] дошъл в Лакедемон и се заел ревностно с обучението и възпитанието на младежта. Въпросният Сфер бил един от най-добрите ученици на Зенон[2] от Китий. Изглежда, че той обикнал мъжествения характер на Клеомен и възпламенил неговото честолюбие. . .

3. Когато след смъртта на Леонид Клеомен стъпил на престола, той виждал, че гражданите са съвършено омаломощени и разпуснати. Богатите хора, като се отдавали на наслади и алчност, забравяли напълно за интересите на обществото, а мнозинството от гражданите поради лошите условия в своя личен живот не искали и да чуят за война и не проявявали никаква склонност към спартанския начин на живот. Лично той само носел титлата цар, а в действителност властта била в ръцете на ефорите. Ето защо Клеомен решил твърдо да промени коренно това състояние на нещата и да засили дейността на държавата.

Войната на Спарта срещу Ахейския съюз завършила с решителното поражение на ахейците и те били принудени да искат мир от Клеомен.

7. Тази победа направила Клеомен да се възгордее и му вдъхнала увереност, че той ще може лесно да се наложи на ахейците, стига само, когато има цялата власт в свои ръце, да може да води война съобразно със своите собствени разбирания. Затова той спечелил своя приемен баща Мегистонус за идеята да бъдат отстранени ефорите и всички имущества да се поделят между всички граждани и след като в Спарта се установи равенство, тя да бъде поведена и издигната до господство над Елада. Мегистонус възприел неговата идея и спечелил още двама-трима свои приятели за нея . . . 11. Клеомен пръв представил своето имущество на разположение, за да бъде разделено, а след него сторили същото и неговият приемен баща Мегистонус, всичките му приятели, а след тях и всички други граждани. Цялата земя била разделена и царят отделил по един парцел и на всеки един от ония граждани, които той бил изпратил в изгнание, като обещал да върне всичките обратно веднага щом се установи спокойствие в държавата. Той попълнил числото на

---

[1] Сфер от Бористен (Олбия), на северния бряг на Черно море, бил стоически философ.

[2] Зенон от Китий (на о. Кипър) бил основател на стоическата философска школа. Той живял откъм средата на IV докъм средата на III в. пр. н. е.

гражданите с най-добрите измежду периеките и образувал от тях един отряд от 4 хиляди тежко въоръжени пехотинци ... Той обърнал също внимание на възпитанието на младежта и на нейния начин на живот и на т. нар. спартанска дисциплина и стегнат бит ... Скоро след това гимназиите и сиситиите получили съответното устройство с онзи (известен от старо време) прост и здрав лаконски начин на живот. Само при малцина било необходимо да се прилага принуда, защото повечето се подчинявали с радост на този старинен и прост спартански начин на живот.

Клеомен влязъл в ожесточен конфликт с Ахейския съюз и понеже главнокомандуващият на тоя съюз Арат не бил в състояние да се справи със собствени сили със спартанците, той се обърнал за помощ към тогавашния македонски цар Антигон Дозон. В решителната битка при Селазия [221 г. пр. н. е.] македонците нанесли поражение на спартанците. Това означавало не само окупацията на Спарта от македонците, но и ликвидирането на реформите, проведени от Клеомен, който се видял принуден да бяга в Египет и да живее там като емигрант, ползувайки се от закрилата на Птолемей III Евергет. При неговия наследник Птолемей IV Филопатор обаче Клеомен бил обвинен в съзаклятничество срещу царя и убит.

ТРАКИЯ, МАКЕДОНИЯ И ЗАПАДНИЯТ И СЕВЕРНИЯТ БРЯГ НА ЧЕРНО МОРЕ В ДРЕВНОСТТА

Няма съмнение, че античната история на Тракия и на онази част от Македония, която влиза в състава на днешните български земи, а и която се намира вън от техния състав, както и античната история на земите, разположени по западния и северния бряг на Черно море, представлява важен и богат по съдържание дял от историята на древния свят. Днешните български земи, особено областите, разположени по брега на Черно море, влезли сравнително рано във връзки с егейския свят и били едни от неговите главни доставчици на суровини и други стоки, без които развитието на гръцката промишленост, особено през класическия период, би било невъзможно.

Сведенията за тия земи в ранните гръцки митове (например в мита за странствуванията и патилата на Аргонавтите из черноморските протоци, в самото Черно море и по неговите брегове във връзка с придобиването на златното руно или в мита за хиперборейците, или най-сетне в мита за Прометей) отразяват ранните връзки на елините с тези области. Паметниците на материалната култура от нашите земи на тази епоха допълват до известна степен сведенията от ранните митове и потвърждават по един несъмнен начин връзките на егейския свят със земите около басейна на Черно море още от времето преди Омировия епос. Ранните сведения на гърците за Тракия, за Хелеспонт (Дарданелите), за Черно море, за Кримския полуостров, за кавказкото крайбрежие и др. отразяват несъмнено постепенното разширяване на техния географски хоризонт в североизточна посока. Във всеки случай тези сведения не свидетелствуват още за това, че гърците са познавали съвсем отблизо севернобалканските области и особено тяхната вътрешност.

Тъй например в Омировия епос не се споменава още р. Дунав (Истър), макар че певците от тоя епос познават и споменават изрично номадските племена, които населявали земите около долното течение на Дунава и северното крайбрежие на Черно море. По всяка вероятност сведенията за Черноморието в Омировия епос били до голяма степен резултат от шетането на предшествениците на малоазийските гърци из водите на Черно море. Затова и сведенията на певците от Омировия епос за Черно море не се отличават навред с особена точност и правдивост.

Но вече у Хезиод се намират сведения както за Черно море, така и за Дунава, което свидетелствува не само за разширяването, но и за уточняването и затвърдяването на географските представи на старите гърци за Тракия и Черноморието. Това било резултат от засилването на търговската обмяна между Малоазийска и Балканска Гърция, от една страна, и тракийските, скитски и други племена, които живеели по крайбрежието на Черно море, от друга, както и от започващата се гръцка колонизация по тия места. Освен сведенията на Омир и Хезиод за Тракия и Черно море тук трябва да се имат пред вид сведенията на ранните гръцки лирици, както и онова, което знаят трагическите поети и поетите от елинистическата епоха за нашите земи, защото в тях са отразени съвсем нагледно засилващите се връзки между континентална Гърция и земите около басейна на Евксинския Понт.

Нов и важен етап в познанията на старите гърци за Черно море и за Тракия представляват несъмнено сведенията, които се намират в съчиненията на големите гръцки историци от класическата и елинистическата епоха (Херодот, Тукидид и Полибий). Голяма част от преводите на сведенията на Херодот, Тукидид и Полибий се намират в колективния труд на *Г. И. Кацаров, Д. Дечев* и др. „Извори за историята на географията на древна Тракия и Македония“, II изд., София, 1949 г. Тези сведения не са включени в рамките на настоящата христоматия. Привлечени са само най-важните от тях, които се отнасят до общогръцката история. В замяна на това се поднасят на читателя редица важни епиграфски документи, които иначе са доста трудно достъпни.

Близо до ума е, че нито гръцките историци от класическата и елинистическата епоха, нито пък гръцките мислители биха били в състояние да съберат и използуват в своите произведения ония изобилни и разнообразни сведения за древна Тракия и изобщо за Черноморието, ако при своите странствувания и занимания из тази област те не биха заварили вече съществуващи значителни и многобройни гръцки колонии. Тяхното основаване и укрепване по бреговете на Черно море, на Протоците и по бреговете на Егейска Тракия спада към времето от VIII до VI в. пр. н. е. и представлява една от трите главни посоки на т. нар. велика гръцка колонизация, а именно колонизацията в североизточна посока.

Сведенията, които се дават в подбраните откъси от съчинението на Херодот, илюстрират не толкова природата на Тракия и на съседните с нея области на север, колкото бита и ролята на многобройните тракийски племена, които били основното население на днешните български земи. Доколкото позволяват рамките на христоматията, в нея са подбрани и най-типичните места от Херодот, които илюстрират твърде оживените тракo-скитски отношения. Сведенията на Херодот за тракийските племена дават възможност да се заключи, че значителна част от тези племена, а особено племената, който живеели южно от Родопите и изобщо в съседство с моретата, миещи бреговете на Тракия, се намирали вече на такова ниво на социално-икономическо развитие, което предполага възникването и оформянето на господствуваща класа, която се нуждаела от вносни стоки. Известни сведения на Херодот за траките свидетелствуват, макар и косвено, и за това, че у траките било силно развито патриархалното робство, като бащата продавал често своите деца в робство. В сведенията на Херодот за траките не се съдържат изрични известия за наличието на роби, но няма и известия за убиването на чужденците-пленници, каквито намираме например в неговите сведения за Скития. Това говори, макар и косвено, в полза на предположението, че отношенията, които съществували всред напредналите в своето развитие тракийски племена, не били тъй първобитни, както у скитите.

Че това е така, може да се види най-добре от факта, че Тукидид, който работел само едно поколение след Херодот и при това познавал Тракия много по-добре от него, съобщава вече за мощното Одриско царство в Тракия, като ни дава доста изобилни и извънредно интересни сведения както за неговите граници, тъй и за неговото вътрешно устройство. Нещо повече: спорейки очевидно с Херодот, според който тракийският народ бил след индийския най-многоброен от всички народи, Тукидид (II, 97, 5—6) подчертава, че Одриското царство по количеството на своите доходи и въобще по своето благосъстояние било наистина най-мощно измежду всички царства, които се намирали между Адриатическо и Черно море, но че по отношение на своята мощ и броя на своите войски то отстъпвало далеч на Скитското царство. Някои съобщения на Тукидид, като например сведенията за наличието на автономни тракийски племена в рамките на Одриското царство, които живеели главно в планинските области на Тракия, сочат историческите корени на това царство. То нараснало в резултат на постепенното обединяване по един или друг начин на тракийските племена около мощното племе одриси. Обществено-икономическото развитие на траките способствувало за развитието и дори процъфтяването на гръцките колонии по бреговете на Черно море, чието основаване се извършило общо през втората половина на VII и началото на VI в. пр. н. е. Няма съмнение, че основаването на гръцките колонии по бреговете на Черно море и с нарастването на техния брой първоначално „негостоприемното и мрачно море“ ("Αξειυος Πὀυγτος се превърнало в представите и езика на гърците в „гостоприемно“, „приветливо море“ (Εὔξεινος Πόντος).

В христоматията са поместени във връзка с гръцката колонизация по западния бряг на Черно море главно онези гръцки надписи, които илюстрират икономическите и политическите връзки на тия полиси с останалите гръцки колонии по бреговете на Евксинския Понт, а и вън от неговия басейн, както и онези писмени извори (предимно пак епиграфски паметници), от които може да се съди за оживените връзки на тези гръцки полиси с тракийските племена и царства от хинтерланда.

177. Географски сведения за Тракия в Омировия епос

Илиада, XXIII, 229—230. Ветровете, които духат от Тракия

Ветровете Борей[1] и Зефир[2] се устремиха назад и полетяха към Тракийското море[3], за да се завърнат отново у дома си; а то бучеше, като издигаше високи вълни.

Илиада, XIII, 3—9. Зевс наблюдава Тракия от върха на планината Ида

Зевс извърна назад лъчезарните си очи, гледайки в далечината земята на траките-коневъдци, на изкусните в ръкопашните боеве мизи и на дивите хипемолги, които се хранят с мляко, както и на абиите, най-справедливите люде. Но той не обърна повече лъчезарния си поглед към Троя, защото очакваше, че някой от безсмъртните ще се яви, за да помогне било на троянците, било на данайците.

Илиада, XVI, 285—291. Борбата на Патрокъл с пеонския вожд Пирехъм

Патрокъл запрати най-напред своето блясcаво копие направо пред себе си там, където противниковите бойци се бяха събрали най-гъсто и се блъскаха около задната част на кораба на великодушния Протезилай. Той улучи Пирехъм, който предвождаше пеонците, бойците с колесници от Амидон и широкотечащия Аксий[4]. Улучи го в дясното рамо и той се строполи възнак в праха, стенейки, а пеонските му другари, събрани около него, се разбягаха уплашени.

Одисея, IX, 39—61. Одисей навестява земята на тракийските кикони

От Илион ме понесе [разказва Одисей] към киконите, към града Измар[5]; тук аз опустоших града, а мъжете избих. От града заграбихме жените и много имот, който ние си разделихме веднага помежду си, тъй че никой да не бъде лишен от равен дял плячка. След това аз предупредих другарите си да бягаме бързо нататък, но те, безразсъдните, не ме послушаха. Много вино изпиха те и много овци и тежко пристъпващи говеда изклаха на морския бряг. Тогава киконите, които се бяха разпръснали, повикаха на помощ другите съседни кикони, които бяха по-силни и по-храбри, живееха във вътрешността на страната и умееха да се сражават от колесници, а когато беше необходимо, и пеша. Сега те се стекоха призори на безбройни пълчища като листата и цветовете през пролетта. А Зевс отреди на нас, нещастните, зла участ, та понесохме много горчиви страдания. След като ахейци и кикони се строиха, те започнаха битка при бързите кораби, като се обсипваха помежду си с медни копия. Докато беше утро и свещеният ден още растеше, ние се държахме и отбранявахме, макар и те да бяха по-многобройни от нас. Когато обаче слънцето превали и се наклони към заник — времето, когато се разпряга добитъкът, тогава врагът ни победи и принуди ахейците да отстъпят. По шест души другари със защитени с наколенници нозе загинаха от всеки кораб, а останалите избягаха и се избавихме тъй от гибелната орисия.

178. Траки, които населявали Северна Гърция и участвували в похода срещу Троя

Илиада, II, 591—602

След тях вървяха онези, които обитават Пилос и привлекателната Арена и Трион, през който тече реката Алфей; сетне онези, които населявали грижливо изградения Епи и Кипариса, и Амфигения, Птелей, Хилос и Дорий[1], където музите някога завариха тракийския певец Тамирид и отнеха песните му. Той се връщаше от Ехалия[2], от дома на Еврит Ехалийски, обзет от гордост, той се хвалеше, че ще надпее музите, даже и ако самите те, дъщерите на гръмовержеца Зевс, рекат да се надпяват с него. Разгневени, музите го лишиха от зрение и му отнеха вълшебната песен, и го направиха да забрави изкуството на звучната арфа. Тези войски бяха предвождани от войнствения конник Нестор Геренийски[3]. Него следваха деветдесет хралупати кораба, построени в редици.

---

[1] Ледено студеният северен вятър, който според представите на гърците идвал в тяхната страна от Тракия. Тъй като ветровете започвали да духат при пукването на зората, те според гръцките митове били синове на Еос (т. е. на утринната зора) от нейния брак с Астрей (т. е. звездното небе). Борей се рисува в гръцките митове като най-мощен и най-суров от синовете на Еос и Астрей, който отвлякъл Орития, дъщеря на Ерехтей, и имал от нея двама синове — Бореадите Калай и Зет.

[2] Зефир, който духал откъм северозападния край на Тракия като мек и влажен вятър, се смятал за предвестник на пролетта.

[3] Тъй се наричала още тогава северната част на дн. Егейско море.

[4] Дн. р. Вардар.

[5] При по-сетнешната Марония.

[1] Градове в югозападната част на Пелопонес.

[2] Ехалия е град в Тесалия.

[3] Несторова резиденция бил гр. Герения. Оттам и неговото прозвище Геренийски.

179. Тракийски и други балкански племена участвуват в Троянската война като съюзници на Троя

Илиада, II, 844—850

Траките бяха предвождани от Акамант и от героя Пейрой; това са траки, обитаващи брега на бурно вълнуващия се Хелеспонт.

Евфем пък, синът на Трезен, роден от богородния Кей, предвождаше войнствените кикони[1].

Пирехъм пък беше начело на криволъките пеонци, дошли от далечния Амидон на широкотечния Аксий, който разлива своите красни води из просторните полета

180. Смъртта на тракийския вожд Пейрой при Троя. Бягството на етолеца Тоант под напора на траките

Илиада, IV, 517—538

Тогава съдбата принуди Диорей Амаринкейда да се изложи на опасност, която причини смъртта му. Той бе ударен от остър камък, хвърлен с ръка, в пищялката на десния крак до глезена. Хвърлил го бе вождът на траките Пейрой, син на Имбрас, който бе дошъл тук от Енос. Безсрамният камък му разкъса напълно двете жили и костите. И той се сгромоляса възнак на земята, простирайки двете си ръце към своите скъпи другари, и издъхна. А Пейрой, който го бе ударил, се затича напред и заби копието си в пъпа му, та всичките му вътрешности изтекоха на земята и мракът покри неговия взор. А пък етолецът Тоант, като се втурна напред, улучи Пейрой с мощното си копие в гърдта, точно над зърната и медното копие проникна в дробовете. Бързо дотича сега Тоант към него и изтръгна мощното стъбло на копието си от гърдите му; след това той изтегли острия си меч, замахна с него, удари го в корема и му отне живота. Доспехите и оръжието му обаче той не смъкна, защото наоколо му стояха неговите другари траки със своите вчесани на остър перчем на темето коси и с дългостволи копия в ръка. Те отблъскваха назад от себе си героя Тоант, колкото могъщ и едър, колкото и прославен да беше той, тъй че той най-сетне бе принуден да отстъпи и побягна от страх.

---

[1] Според Одисеята, IX, 198 сл., киконите живеели около гр. Измар, недалеч от по-сетнешния гр. Марония, на брега на Егейско море.

181. Одисей и Диомед нахлуват в стана на тракийския цар Рез и убиват него и много негови другари

Илиада, X, 426—431

Нему [на Одисей] отвърна на тези думи Долон, Евмедовият син: „Ще ти разкажа аз това съвсем охотно и съвсем точно. До морето са се разположили на почивка редом с карийците криволъките пеонци, а също тъй и лелегите и кавконите, пък и благородните пелазги. Към Тимбра пък стануват ликийците, буйните мизийци, фригите-конеборци и конеукротителите меонци."

Илиада, X, 433—440

Ако искате да нахлуете с войска в стана на троянците, там в окрайнината на стана, настрана от другите, са се разположили новодошлите траки. Всред тях е цар Рез, син на Ейоней. Неговите коне, най-красивите и едри коне, които съм виждал, са по-бели от сняг и се носят бързо като вихър. Той се озова тука, като носеше грамадни златни оръжия; да ги гледаш — цяло чудо! Не подхожда на смъртните люде да ги носят, а по-скоро на безсмъртните богове.

Илиада, X, 468—501

И тъй те [Одисей и Диомед] крачеха напред през оръжия и черна кръв и скоро стигнаха до стана на тракийските мъже. Те спяха, изнурени от труд и усилия, а красивите им оръжия лежаха до тях на земята, наредени прилично в три редици; при всеки от тях стоеше двойка коне. Рез спеше в средата, а до него стояха бързите му коне, завързани за най-задния пръстен на колесницата. Одисей, който го зърна по-рано, го посочи на Диомед: Ето, Диомеде, това е мъжът. Това са конете. За тях ни даваше подробни сведения Долон, когото ние убихме. Хайде, покажи юнашката си сила; не бива да стоиш празен с оръжията си, ами отвързвай конете или убивай мъжете, а аз ще се погрижа за конете." Тъй рече Одисей, а бухалооката Атина вдъхна смелост на Диомед. Той започна да избива наоколо си и се вдигна ужасен стон от загиващите под убийствения меч траки и земята се обагри от кръв. Както когато лъв нападне беззащитно стадо от овце или кози, връхлита върху него с гибелни помисли, тъй и Тидеевият син обхождаше траките, додето изби дванадесет души от тях. А когото Тидид погубваше с меча си, Одисей го хващаше за нозете и го извличаше назад, за да могат китногривестите коне да минат лесно и да не се уплашат, когато стъпят върху мъртъвци, тъй като не бяха привикнали още на това. А когато Тидеевият син стигна до царя и лиши и него, тринадесетия, от сладкия живот, той тежко изстена, защото му се бе явил злокобен сън. В това време смелият Одисей отвърза конете бързобеги, привърза ги един о друг с ремъци и ги изведе от стана, като ги удари с лъка си, защото не бе се сетил да вземе лъскавия бич от пъстрата колесница на Рез.

182. Скъпоценна тракийска чаша между даровете на Приам

Илиада, XXIV, 228 сл.

Тъй рече Приам и вдигна красивите капаци на сандъците. Извади оттам дванадесет изящни постелки, дванадесет обикновени наметки, подир това дванадесет килима и още толкова красиви завивки, а освен това и толкова ката долни дрехи. Освен това Приам извади оттам два бляскави триножника, четири легена, както и една прекрасна чаша, голяма скъпоценност, която тракийски мъже бяха подарили на Приам, когато той бе отишъл при тях като пратеник. Даже и нея не пощади старецът в двореца си, защото желаеше извънредно скъпо да откупи милия си син.[1]

183. Ранните представи на гърците за черноморските области

Страбон, I, 2, 10 (C. 21)

Съвременниците на Омир[2] считали изобщо Понта[3] за втори океан и затова мислели, че тези, които влизали в него, се отдалечават толкова от света, колкото и онези, които излизали отвъд Херакловите стълбове[4]. Впрочем Понтът се смятал тогава за най-голямото море от близките до нас морета и затова собствено се наричал изобщо само Понт [морето], тъй както сме свикнали да наричаме Омир само „поетът“.

Страбон, VII, 3, 6 (C. 298 сл.)

За пафлагонците, които живеят навътре в материка[5], Омир се научил от ония, които отивали по сухо в тия места; морският пафлагонски бряг той не познава и това е естествено, защото тогава по това море не могло да се плува и то се наричало „негостоприемно“ [Ἄξεινος Πόντος] поради бурите в него и диващината на племената, които живеят наоколо, а особено на скитските племена, които принасят в жертва чужденците, ядат месото им и употребяват черепите им като чаши. После, когато йонийците основавали градове по брега на това море, то се нарекло „гостоприемно“ [Εὔξεινος].[6]

---

[1] Т. е. тялото на Хектор, загинал от ръката на Ахил.

[2] В оригинала е казано „тогавашните хора“, като се подразбира от предходния текст, който тук не е даден, че става дума за съвременниците на Омир.

[3] Става дума за Евксинския Понт, т. е. Черно море.

[4] Дн. Гибралтар.

[5] По-точно в Мала Азия.

184. Кратък преглед на Източна Европа северно и южно от р. Истър

Страбон, II, 5, 30 (C. 128)

След Италия идва останалата област на Европа откъм изток, която е разделена на две части от Истър [дн. р. Дунав]. Тази река тече от запад към изток в посока към Евксинския Понт, като оставя наляво цяла Германия, която почва от Рейн, цялата гетска земя[1] и земите на тирегетите[2], на бастарните[3] и на савроматите[4] чак до р. Танаис [дн. р. Дон] и Меотидското езеро, а надясно цяла Тракия, Илирия и Македония и най-сетне на последно място Гърция.

185. Земите в Източна Европа

Страбон, VII, 1, 1 (C. 28)

Остава ни да говорим за земите на изток, които се простират отвъд Рейн чак до Танаис и до устието на Меотидското езеро, и за всички ония земи, които Истър отделя между Адриатическо море и лявата страна на Понта в южна посока чак до Гърция и Пропонтида. Тази река именно разделя почти цялата току-що спомената земя на две части и бидейки най-голямата река в Европа, тече най-напред към юг, след това се обръща изведнъж от запад към изток и към Понта. Истър води началото си от западните гранични области на Германия и недалеч от вдаването на Адриатическото море, от което отстои на около хиляда стадия, и завършва в Понта немного далеч от устията на Тирас [дн. р. Днестър] и на Бористен, като извива слабо в северна посока . . . Южно от Истър обаче чак до Гърция живеят илирийските и тракийските племена, както и смесените с тях келтски и други някакви племена.

---

[6] Тези сведения Страбон черпи от Аполодор (вж. Известия на Историческото дружество, X, стр. 133 сл.).

[1] В същност дакийската земя (дн. Румъния без Добруджа).

[2] Тракийско племе около р. Тирас (дн. Днестър).

[3] Германско племе на север от дунавските устия.

[4] Наричани също сармати. Те са заели към 200 г. пр. н. е. степите в Южна Русия, които дотогава били обитавани от скитите.

186. Други сведения за отсамдунавските части на Балканския полуостров

Страбон, VII, 5, 12 (С. 318)

5. 12. ... Зад страната на скордиските идва покрай Истър страната на трибалите и мизите, после блатата на т. нар. малка Скития отсам Истър, които също споменахме. Местата над Калатис[1], Томи[2] и Истър[3] се обитават от скитите, кробизите и т. нар. троглодити. После идват народите, които живеят около Хемус и под него чак до Понта, а именно корали, беси, някои от медите и данталетите. Всички тия племена са твърде разбойнически. Особено беситe, които заемат по-голямата част от Хемус и се наричат „разбойници“ от самите разбойници; те живеят в колиби и прекарват оскъдно. Бесите граничат с Родопите, с пеонците и с илирийските автариати и дарданци. Между тях и ардиеите са дасаретите и агрианите и други незначителни племена, чиито селища скордиските опустошавали, докато най-сетне обезлюдили страната им и станали причина тя да обрасне с непроходими гори, простиращи се на няколко дни път.

6, 1. Останалата част от пространството, която се намира между Истър и двете страни на Пеония, заема понтийският бряг, и то от Свещеното устие при р. Истър до планината Хемус и до протока при Византион.

От Свещеното устие, петстотин стадия надалеч, като се върви вдясно покрай брега, се дохожда до градеца Истър, основан от милетчани; по-нататък, на двеста и петдесет стадия оттам, се намира друг град Томи; след това на двеста и осемдесет стадия — град Калатис, хераклейска колония; по-нататък, на хиляда и триста стадия лежи Аполония[4], милетска колония; по-голямата част от тоя град е разположена на едно островче, където има светилище на Аполон; от него Марк Лукул[5] вдигнал голямата статуя на Аполон, творение на Каламис, и я поставил на Капитолиума. Между Калатис и Аполония се намират Бизона, по-голямата част от която е унищожена от земетресение, Круни[6], Одесос[7], милетска колония, и Навлохос[8], месемврийско градче. После идва планината Хемус, която се простира до това море. Следва Месембрия, колония на Мегара, по-рано наричана Менебрия, т. е. град на Мена, понеже основателят ѝ се наричал Мена, а на тракийски език „брия“ значи „град“ ... После идва Анхиало, градец на аполонийците, и самата Аполония ... Пак от Аполония до Кианеите има хиляда и петстотин стадия[9]; в това пространство се намира Тиниада[10], аполонийска област, после Финополис и Андриака[11] в съседство със Салмидес[12]. Тук понтийският бряг е пуст, каменист, без пристанища и изложен изцяло на северния вятър; дължината му до Кианеите е около седемстотин стадия[13]. Тия, които попаднат на тоя бряг, биват ограбвани от астите, тракийско племе, което живее там. Кианеите са две островчета при устието на Понта, едното от които лежи по-близо до Европа, а другото — по-близо до Азия.

187. Сведения за Югоизточна Тракия

Страбон, VII, фрг. 48

Цяла Тракия се състои от двадесет и две племена. Може да се наберат, ако и да е твърде омаломощена, петнадесет хиляди конници и двеста хиляди пехота. След Марония идва град Ортагория и околността на Серий,[1] където брегът е скалист; после градчето на самотраките Темпира и другото — Харакома, срещу което е разположен остров Самотраки и недалеч от него Имброс, а Тасос е далеч от Самотраки два пъти повече. След Харакома иде Дориск[2], където Ксеркс преброил войската си. После Хебър; нагоре по тая река до Кипсела има сто и двадесет стадия[3]. Страбон нарича тоя град граница на оная Македония, която римляните отнели от Персей[4] и после от Псевдофилип Павел, победителят на Персей, присъединил към Македония и епиротските племена и разделил страната на четири части, от които едната причислил към Амфиполис, втората — към Тесалоника, третата към Пела, а четвъртата — към пелагонците. При Хебър живеят корбилите, по-нагоре бренитe[5] и накрая бесите. Чак до последните реката е плавателна. Всички тия племена са разбойнически, а най-вече бесите, за които Страбон казва, че граничат с одрисите и сапеите. Столицата на астите била Бизия[6]. Някои наричат одриси всички тия, които живеят на морския бряг между Хебър и Кипсела от едната страна и Одесос от другата. Техни царе били Амадок, Керсоблепт, Берисад, Севт и Котис.

---

[1] Днешният румънски Мангалия в Северна Добруджа.

[2] Днешното румънско пристанище Констанца (Кюстенджа) в Северна Добруджа.

[3] Истър (Истрия), значителна милетска колония южно от устието на Дунава при днешното село Каранасуф (Тариверде) в Северна Добруджа.

[4] Дн. гр. Созопол.

[5] М. Лукул бил римският пълководец, който през 72 г. пр. н. е. ликвидирал Митридатовото влияние по западния бряг на Черно море.

[6] По-сетнешният Дионисопол и днешният Балчик.

[7] Дн. гр. Варна.

[8] При днешния Обзор (Гьозикен).

[9] 266 км и 400 м.

[10] Дн. Иниада.

[11] Селища с неидентифицирано местоположение.

[12] Дн. Мидия.

[13] 92 км и 350 м.

[1] Дн. Макри.

[2] Дориск, 10 км на запад от Фере; на негово място после се издигнал гр. Траянопол.

[3] 21 км и 312 м.

[4] В 168 г. пр. н. е.

[5] Или бени, тракийско племе.

[6] Дн. Виза.

Страбон, VII, фрг. 52.

При устието на Хебър, който се излива в морето с два ръкава, в залива Мелас са намира град Енос, основан от милетчани и кимерийци, а по-рано от алепеконесци. После иде нос Сарпедон[7], а по-нататък т. нар. Тракийски Херсонес, който се образува от Пропонтида, залива Мелас и Хелеспонт. Има един нос към югоизток, който сближава Европа с Азия дотолкова, че помежду им при Абид и Сест остава един приток от седем стадия[8]. Наляво от този нос е Пропонтида, а надясно заливът Мелас, наречен по името на вливащата се в него р. Мелас, както твърди Херодот, а също и Евдокс[9]; Херодот казва, че водата на тази река не стигнала на Ксерксовата войска. Споменатият нос [Херсонес] се затваря от един провлак от четиридесет стадия[10], в средата на който е разположен град Лизимахия, наречен по името на царя[11], който го е основал. От другата страна на провлака, а именно на залива Мелас, е разположен Кардия[12], най-големият град в Херсонес, основан от милетчани и клазоменци, а по-късно и от атиняните. На Пропонтида се намира Пактия. След Кардия идват градовете Драб и Лимне, а после Алопеконес[13], при който в същност свършва заливът Мелас. Сетне идва големият нос Мазусия[14], а после в залива лежи Елеунт[15], където се намира и Протезилеят[16]; четиридесет стадия[17] далеч от последния се намира Сигей[18], нос на Троада. Той е току-речи най-южният край на Херсонес, отдалечен от Кардия на малко повече от четиристотин стадия[19]. Ако плуваш наоколо откъм другата страна на провлака, броят на стадиите е малко по-голям.

---

[7] Дн. нос Пакси (Агримия).

[8] Около 1242 м.

[9] Става дума за прочутия математик, астроном, географ и лекар Евдокс от Книд (около 408—355 г. пр. н. е.).

[10] 7 км и 100 м.

[11] Става дума за цар Лизимах, който в 309 г. пр. н. е. основал гр. Лизимахия (дн. Хексамили).

[12] При Баклабурун.

[13] Близо до Сувлабурун.

[14] Дн. Елесбурун.

[15] Дн. Ески Хисарлък.

[16] Храм на Протезилай.

[17] Около 7 км и 105 м.

[18] Дн. Йенишехер.

[19] Около 72 км.

188. Класови борби в гръцките колонии по западния бряг на Черно море през VI или V в. пр. н. е.

I. *В Истрия (Истрос)*

Аристотел, Политика, V, 1—2

1. Два от най-често срещащите се поводи, които водят към събарянето на олигархията, се състоят в следното: първият повод е потисничеството от страна на малцинството върху мнозинството. В такъв случай е достатъчно да се появи някой „застъпник“ [„простат“] на народа, за да извърши преврат, особено когато се случи този застъпник на народните интереси да произхожда от средите на олигархите, както това станало на о. Наксос, където такъв човек се оказал Лигдам, който впоследствие станал наксоски тиранин.

2. Началото на смутовете има понякога и други източници. Понякога събарянето на държавния строй се предизвиква от самите заможни хора, които участвуват в управлението, когато броят на онези, които държат властта в ръцете си, е твърде малък, какъвто бил случаят в Масалия[1], Хераклея[2], в Истрос[3] и в други държави. Тук именно онези лица, които нямали достъп до магистратурите, подклаждали и поддържали вълнението всред населението дотогава, докато този достъп не получили отначало по-старите братя, а след това на свой ред и по-младите братя. Защото има някои държави, в които бащата и синът нямат право да заемат едновременно държавни длъжности, и други държави, в които същото важи по отношение на по-старите и по-младите братя. В резултат на това в Масалия олигархическият строй приел форма, по-близка до политията, в Истрос олигархията се превърнала в края на краищата в демокрация, а в Хераклея властта преминала от олигархите в ръцете на шестстотин граждани.

II. *В Аполония Понтийска*

Аристотел, Политика, V, 5, 7

Понякога разорените олигархи се опитват да предизвикат смутове, а в други случаи те обират държавното съкровище, което довежда до междуособици помежду им или пък до надигане на народа против тях, какъвто бил случаят в Аполония Понтийска.

---

[1] Масилия (дн. Марсилия) в Южна Франция била фокейска колония и се управлявала от комитет от петнадесет души, който се излъчвал от съвета на шестстотините.

[2] Става дума за мегарската колония Хераклея Понтийска (дн. Ерегли) на южния бряг на Черно море.

[3] Срв. стр. 332, заб. 3.

Аристотел, Политика, V, 2, 10—11

10. Като извор за вътрешни смутове може да послужи също и разноплеменността на населението, и то дотогава, докато тази разноплеменност не се изглади, тъй като държавата не се образува от една случайна човешка маса, нито пък това става за кратко време . . . 11. Тъй гражданите на Аполония, която е разположена на брега на Евксинския Понт, преживели един метеж, понеже позволили на чужденци да се заселят в техния град.

189. Атина чествува Менелай Пелагонийски

Това решение на атинското народно събрание, запазено във вид на един доста повреден надпис, е намерено на атинския Акропол. Преводът е направен по текста на *M. Tod,* G. H. I., II, № 143. Този почетен декрет на Менелай Пелагонийски е важен не само като извор за връзките на Атина с някои племенни вождове в Македония преди Филип II Македонски, но и за състоянието на самата Македония, преди Филип II да вземе властта в свои ръце. От надписа се вижда, че отделни представители на македонската аристокрация в някои области на страната са играли значителна роля в политическите ходове на Атина по крайбрежието на Македония и Егейска Тракия. Менелай Пелагонийски бил по всяка вероятност внук на Арабей, царя на македонските линкести, които обитавали също част от Пелагония с едноименна столица, която по местоположение отговаряла на днешния гр. Битоля.

Менелай Пелагонийски — Благодетелят

Във времето на архонта Харикъл и по време на осмата притания на Ойнеидската фила.

Решение на съвета на народа: Ойнеидската фила даваше дежурната притания, Никострат беше секретар. Харикъл от Левкония беше председател, а Сатир направи предложението: Тъй като стратегът Тимотей докладва, че Менелай Пелагонийски и сам взема участие във войната на наша страна, пък доставя и парични средства за воденето на войната срещу халкидците и срещу Амфиполис, съветът да вземе решение да бъде поканен в народното събрание още при първото му заседание, а предложението на съвета да бъде внесено в народното събрание в смисъл, че съветът решава да му изкаже похвала, защото е добър и благороден мъж, който според силите си прави добрини на атинския народ. Да имат грижата за него и атинските стратези, чийто район на действие се намира в съседство с Македония, в случай, че той се нуждае от някои неща, да ги получи. Да има налице или да се намери и да му се окаже, ако е възможно, някакво друго добро от страна на демоса. Освен това Менелай да бъде поканен сутринта на закуска в пританията. А Сатир направи предложението: всичко останало да се уреди, както в съвета; тъй като предците на Менелай са били благодетели на атинския народ, и Менелай да бъде благодетел . . .

190. Филип II Македонски превзема гр. Амфиполис и взема най-сурови мерки срещу привържениците на Атина в този град

Този надпис от Амфиполис (дн. Еникьой, Неохори) датира от 357 г. пр. н. е. През тази година Филип II Македонски потеглил с войска срещу Амфиполис, като давал вид, че има намерение да вземе този град и да го предаде на Атина, а в действителност целта му била да задържи града за себе си, тъй като виждал неговото огромно икономическо и стратегическо значение. Амфиполците решили да прибягнат до помощта на Атина и за тая цел изпратили Хиеракс, Стратокъл, Филон и др., за да молят да им се изпрати бързо помощ по море (срв. *Демостен,* 1, 8, и *Теопомп,* фрг. 43), но Филип изпреварил пристигането на атинската флота, превзел Амфиполис и взел необходимите мерки, за да се отърве от всички най-видни привърженици на Атина в града.

Преводът на надписа е направен според текста на *M. Tod,* G. H. I., II, № 150.

Решение на народа: Филон и Стратокъл да бъдат прогонени от Амфиполис и от неговата територия завинаги; освен тях да бъдат прогонени и децата им; ако въпросните лица бъдат заловени някъде, да изтърпят наказание като неприятели и да бъдат убити безнаказано, а техните имущества да бъдат конфискувани, като една десета от тях се посвети на Аполония и на Стримон. А простатите да напишат имената [на тези лица] на мраморна стела. Ако някой ревизира това решение на народното събрание или пък окаже прием на тези лица по какъвто и да било начин, неговото имущество да се конфискува, а самият той да бъде изгонен завинаги от Амфиполис.

191. Съюзен договор между Атина и тракийските царе Берисад, Амадок и Керсеблепт

Надпис, намерен на Акропола в Атина и датиращ от 357 г. пр. н. е. Преводът е направен по текста у *M. Tod,* G. H. I., II, № 151.

. . . Да се притекат на помощ. . . и съюзниците. . ., ако не се вземе решение. . ., а пък по отношение на градовете, чиито имена са написани на мраморните стели и плащат данъци на Берисад или на Амадок, или на Керсеблепт, а са длъжни да плащат данъци и на атиняните в случай, че не плащат данъка на атиняните, Берисад, Амадок и Керсеблепт са длъжни да направят всичко възможно.[1] А ако градовете не плащат данъците на Берисад или на Амадок, или на Керсеблепт, атиняните и лицата, които съответно са на власт, са длъжни да направят всичко възможно.

А гръцките градове в Тракийския Херсонес, които са плащали традиционния данък на Берисад, Амадок и Керсеблепт, а на атиняните са плащали определения им трибут, да бъдат свободни и автономни като съюзници на атиняните и съобразно с това да положат клетва пред Берисад, Амадок и Керсеблепт. А ако някой от градовете въстане срещу атиняните, Берисад, Амадок и Керсеблепт са длъжни да се притекат на помощ веднага щом бъдат предизвестени за това от атиняните; ако ли пък. . .

---

[1] Подразбира се да заставят тези градове да плащат данъците на Атина.

Приведеният по-горе фрагментарно запазен гръцки надпис, който е бил намерен на Акропола в Атина, е един от най-важните извори както за историята на Тракия, тъй и за политиката на Атина в протоците по времето, когато Филип II Македонски се насочил към източната половина на Балканския полуостров.

След убийството на енергичния и безскрупулен одриски цар Котис I (360 или 359 г. пр. н. е.) той бил наследен от сина си Керсеблепт (Керсоблепт), който управлявал с помощта на гръцкия наемнически командир Харидем. Неговата власт в Тракия обаче била оспорвана от Берисад и Амадок, които несъмнено се родеели с одриската династия. Берисад имал за свой съветник и поддръжник в управлението на своята част от Одриското царство също един гръцки и наемнически командир на име Атенодор, родом от Атина, а при Амадок същата длъжност заемали наемническите командири Симон и Бианор, които също тъй били по произход гърци. При тази подялба на някогашното Одриско царство, която по-сетне под влияние на атинската дипломация била санкционирана със специален договор, сключен между тримата споменати тракийски базилевси, Керсеблепт получил източната част, докато територията, подвластна на Амадок, се простирала от р. Хеброс (Марица) до Маронея. По всяка вероятност западно от Маронея се простирало царство на Берисад, което по този начин граничело непосредствено с Македония и поради това първо понесло ударите на Филип Македонски.

Гръцките градове, които се намирали на Тракийския Херсонес, са предмет на въпросния договор, който ги поставя в еднакви условия както спрямо Атина, тъй и спрямо тримата тракийски базилевси. По-важни от тези градове били Кардия (по-късно Лизимахия), Калиполис (дн. Галиполи), Сест, Мадит, Лимне, Алопеконес, Критота и др.

Берисад, който пръв претърпял ударите на Филип II Македонски, умрял най-късно през 356 г. пр. н. е., Амадок преминал на страната на Филип през 352 г., а Керсеблепт, който най-много се страхувал от надмощието на Македония по тези места, потърсил подкрепата на Атина и сключил с нея договор, по силата на който той ѝ отстъпил всички гръцки градове на Тракийския Херсонес с изключение на Кардия, който имал огромно икономическо и стратегическо значение за тракийското царство.

Съдържанието на надписа, колкото и непълно да се е запазил неговият текст, отразява ясно не само слабостта на някогашното силно Одриско царство; то свидетелствува не по-малко ясно и за слабостта на тогавашна Атина, която пред надвисналата македонска опасност от т. нар. съюзническа война гледала да запази по пътя на компромиси своите интереси в черноморските протоци и в Тракия.

192. Атински почетен декрет за Спарток, Перисад и Аполоний, владетели на Боспорското царство и синове на Левкон I[1]

Този атински декрет, запазен като надпис от гр. Пирей, подобно на някои други документи от IV в. пр. н. е. илюстрира жизнената важност на „черноморския пазар" и по-специално на боспорското жито за Атина. Боспорското царство продължавало да бъде главният доставчик на зърнени храни за Атина и през IV в. пр. н. е.[2], и особено в момента, в който цялото влияние на атиняните по тракийското и македонското крайбрежие било рухнало или било на път да рухне под ударите на Филип II Македонски.

В горната част на стелата от бял мрамор е поместено едно релефно изображение, представящо Спарток и Перисад, седящи на трон, и Аполоний, застанал до тях.

Преводът на надписа е по текста у *M. Tod*, G. H. I., II, 167.

На Спарток, Перисад и Аполоний, синове на Левкон

Във времето на архонта Темистокъл[3] и по времето на осмата притания на айгеидската фила, секретар на която бе Лизимах, синът на Созидем от Ахарне, председател бе Теофил от Алимунт, а Андротий, синът на Андрон от Гаргетския дем, направи предложението: Относно онези въпроси, заради които Спарток и Перисад изпратиха пратеници, и пратениците, които дойдоха от тяхна страна, ни уведомиха официално за това да им се отговори, че атинският народ изразява похвала на Спарток и Перисад за това, че са добри и благородни мъже, и за това, че уведомяват официално атинския народ, че ще се грижат за изпращането на жито по същия начин, по който техният баща се грижеше и доставяше с готовност онова, от което атинският народ се нуждаеше, и пратениците да им съобщят и това, че като постъпват по тоя начин, те никога няма да бъдат разочаровани от атинския народ. Тъй като те правят подаръци на атиняните, каквито Сатир и Левкон са им правили, нека да имат и Спарток, и Перисад същите подаръци, които народът поднесе на Сатир[4] и Левкон, и те да бъдат увенчани със златен венец на празника на Великите Панатенеи, като всеки венец бъде на стойност от по хиляда драхми. . ., а парите, необходими за направата на венците, да се дадат на атлетите от касиера . . . от сумите, които се предвиждат за подобни псефизми. . . Секретарят на съвета да се погрижи за написването на тази псефизма на мраморна стела и да се постави тя близо до стелата на Сатир и Левкон, а за написването на текста секретарят на народното събрание да даде тридесет драхми. Да се изкаже похвала на пратениците Созис и Теодосий, задето се грижат за онези хора, които пристигат от Атина в Босфора, и да бъдат поканени те сутринта на закуска вританията. . .

---

[1] Левкон I е боспорски цар, който управлявал от 389—349 г. пр. н. е.

[2] За това вж. *В. Ф. Гайдукевич*, Боспорское царство, М. — Л., 1949, навред и особено стр. 67 сл.

[3] 346 г. пр. н. е.

[4] Боспорски цар, който управлявал от 433—389 г. пр. н. е.

193. Антимакедонското въстание през 330 г. пр. н. е. в Тракия — сигнал за въстание на гърците срещу хегемонията на македонците в Гърция

Диодор, XVII, 62, 4 сл.

Елините били подтикнати към въстание и от въстанието, което избухнало по същото време в Тракия. Мемнон,[1] който бил назначен за управител на Тракия, притежавал голяма сила и имал твърде високо мнение за себе си, подбудил варварите [траките] да въстанат. И тъй той се отметнал от Александър, събрал бързо голяма войска, станал неин предводител и проявил открито своите намерения да води война. Поради това Антипатър, като вдигнал цялата си войска, навлязъл в Тракия през Македония и водил непрекъснати военни действия срещу Мемнон. При така сложилите се обстоятелства лакедемонците сметнали, че им се представя удобен случай да се подготвят за война, и призовали елините да се споразумеят с тях и да започнат война за своето освобождение. Атиняните, които били зачитани от Александър преди всички други гърци, запазили спокойствие. Повечето от пелопонесците обаче, а и някои други се споразумели и се записали в редовете на войската. Вписвайки в списъците на войската съобразно с военния потенциал на своите държави най-добрите си младежи, гърците събрали не по-малко от десет хиляди души пехота и две хиляди души конница. А спартанците, които имали в ръцете си предводителството, потеглили с всичките си сили срещу опасността, която била надвиснала над всички гърци, като върховното командуване над целокупните гръцки сили поел цар Агис. Антипатър, узнавайки за концентрирането на гръцките сили, прекратил при първа възможност войната в Тракия и се озовал в Пелопонес с всичките си войски.

Прев. В. Бешевлиев — Хр. Данов

194. Съпротивата на тракийското население срещу установяването на македонското владичество в Тракия

Диодор, XVIII, 14, 2—4

А Лизимах нападнал[1] областите в Тракия. Той заварил цар Севт[2], който се бил разположил на стан с двадесет хиляди пехотинци и осем хиляди конници, но не се изплашил от голямата му войска, а завързал сражение с варварите, макар да имал пехотинци всичко не повече от две хиляди души и две хиляди конници. Той ги превъзхождал по храброст, но им отстъпвал по брой. Въпреки това обаче Лизимах се сражавал упорито и като изгубил мнозина от своите и избил много повече войници от редовете на неприятеля, се завърнал в стана си с една съмнителна победа. Тогава войските на двете страни били изтеглени от полесражението и започнали по-големи приготовления за хвърлянето на всичките сили в решителната атака.

Прев. В. Бешевлиев — Хр. Данов

195. Въстанието на гр. Калатис[1] срещу Лизимах и помощта, която боспорският цар Евмен оказал на неговото население

Диодор, XIX, 73 сл.

По това време [313 г. пр. н. е.] жителите на град Калатис, които обитавали левия бряг на Понта и имали гарнизон, поставен от Лизимах, изгонили гарнизона и се обявили за независими. Те също освободили град Истрия[2], както и други градове, които се намирали там наблизо, и сключили с тях съюз, за да воюват съвместно срещу Лизимах, който се отнасял деспотично към тях. Те установили приятелски връзки със съседните траки и скити, тъй че цялата област образувала един съюз, който имал тежест и бил в състояние да се противопостави със значителни сили. А Лизимах, като узнал за станалото, потеглил с войските си срещу отцепниците. Той прекосил Тракия, превалил планината Хемус и се разположил с войските си близо до Одесос[3]. След като организирал бързо обсадата на града, жителите му се изплашили и капитулирали. След това, като си възвърнал почти по същия начин Истрия, той потеглил срещу жителите на Калатис. В това време обаче пристигнали скитите и траките с големи сили, отзовавайки се на помощ на своите съюзници по силата на съюзния договор. Лизимах ги пресрещнал и завързал сражение с тях. Още след първото сблъскване от пристъп той изплашил траките и ги убедил да минат на негова страна. След това той победил скитите в едно сражение в истинския смисъл на тази дума и като избил мнозина от тях, останалите проследил отвъд границата. Лизимах обкръжил град Калатис и започнал да го обсажда, като влагал амбиция да накажат по какъвто и да било начин виновниците за въстанието. Тъкмо когато той бил зает с това, дошло известие, че Антигон[4] бил изпратил две войски на помощ на калатийците — едната по суша, а другата по море, и че стратегът Ликон бил влязъл със своята флота в Черно море, а Павзаний се бил разположил на стан с многоброен отряд недалеч от т. нар. Хиерон[5]. Разтревожен от тия известия, Лизимах оставил необходимата за обсадата войска, взел със себе си най-добрите си сили и потеглил, бързайки да влезе в бой с неприятеля. Когато Лизимах пристигнал на билото на Хемус, той заварил там тракийския цар Севт[6], който бил минал на страната на Антигон и охранявал прохода с многоброен отряд. След като водил с него доста продължителен бой и дал немалко жертви от своите войници, той избил твърде много неприятелски бойци и по този начин отблъснал варварите. А когато се явил при войниците на Павзания и ги сварил тъкмо че при бягството си се били струпали на неизгодни за отбрана места, пристъпили към тяхното обсаждане, чрез което ги принудил да се предадат. Той ликвидирал Павзаний, а едни от войниците му освободил срещу откуп, други разпределил по частите на собствената си войска.

---

[1] Мемнон бил по произход знатен македонец и наследил в качеството си на стратег на Тракия линкестиеца Александър. На тази длъжност той бил назначен през 331 г. пр. н. е. За известно време той се отметнал от Александър Македонски, който обаче намерил за уместно впоследствие да му прости. Така се обяснява и фактът, че Мемнон участвувал в индийския поход на Александър, като между останалите войски водел със себе си и един значителен отряд тракийска конница.

[1] *Диодор,* XVIII, 11, 1, подчертава изрично ненавистта на тракийското и илирийското население към македонските завоеватели.

[2] Става дума за Севт III, който през време на своето управление през последните две десетилетия на IV в. пр. н. е. направил доста за укрепването на своята власт в Тракия. Най-новите резултати от разкопките при язовира „Георги Димитров“ свидетелствуват за грижите, които Севт III полагал за създаването по възможност на повече селища от градски тип в Тракия.

[1] Калатис бил основан на мястото на днешния румънски град Мангалия от преселници, произхождащи от град Хераклея Понтийска, който от своя страна бил основан от Мегара.

[2] Милетска колония южно от устията на Дунава (ант. Истър).

[3] Одесос (дн. Варна) бил значителна милетска колония на западния бряг на Черно море.

Диодор, XX, 25, 1—3

Евмел[7] правел непрекъснато благодеяния на гражданите на Византион, на Синопа и на по-голямата част от останалите гърци, които живеят по бреговете на Черно море. Когато калатийците били обсадени от Лизимах и били измъчвани от недостиг на храни, тъй оказал прием на хиляда калатийски граждани, които били напуснали града вследствие на глада. На тези калатийци Евмел дал не само сигурно убежище, но и възможността да основат град, който по-късно бил наречен Псоа, и им разпределил земята с жребие. За да защити плуващите по Черно море, Евмел воювал с варварите хениохи и таври, а също и с ахейците, които били свикнали да пиратствуват, и така очистил морето от пирати. А когато търговците разгласили неговите великодушни деяния, той получил като най-хубав плод на своите благодеяния признателната възхвала не само на своето царство, но и почти на целия свят. Той придобил и голяма част от съседните варварски земи и по този начин направил царството си много по-бляскаво, пък се заел да покори и всички племена и народности около Черно море и по всяка вероятност щял да постигне поставената си цел, ако не бил завършил живота си преждевременно.

Прев. В. Бешевлиев — Хр. Данов

---

[4] Става дума за Антигон Монофталм (Еднюокия), който бил един от най-енергичните и способни военачалници и диадохи на Александър. При своето нападение в Тракия Антигон разчитал на симпатиите както на гръцкото население по бреговете на Тракия, тъй и на траките и скитите, защото той се отнасял значително по-меко към тях, отколкото Лизимах. Деметрий Полиоркет, синът на Антигон, поставил началото на династията на Антигонидите в Македония.

[5] Дн. Текирдаг в Югоизточна Тракия на Мраморно море.

[6] Севт III.

[7] Енергичният боспорски цар Евмел, син на Сатир I, дошъл на власт в 310—309 г. и управлявал Боспора до 303 г. пр. н. е.

196. Връзките между гръцките полиси от северния и западния бряг на Евксинския Понт

Декрет на град Олбия в чест на Хериген от Месемврия от средата на IV в. пр. н. е. Според *Dittenberger,* Sylloge,^{3} № 219.

На добър час! Гражданите на Олбия дадоха на Хериген, сина на Метродор от Месемврия, и то на него и на неговите потомци, проксения, правото на олбийско гражданство, освобождаване от данъци и мита на всички стоки, които той самият внася или изнася или пък братята му, с които има общи имущества от баща си, или пък [които внася или изнася] неговият роб. Освен това гражданите на Олбия дадоха на Хериген правото да влиза и излиза с кораб от пристанището на Олбия, и то както във време на война, тъй и в мирно време, без той да бъде подлаган на ограбване и без да има нужда за това от специален договор.

197. Отношенията между Милет и основаните от него градове по северния и западния бряг на Черно море

I. Милет и Олбия

Надпис от последната третина на IV в. пр. н. е., намерен при разкопките в Милет. Според *Dittenberger*, Sylloge^3, № 286.

По съдържание това е типичен „договор за исополития между Милет и Олбия с всички произтичащи от него последици в държавно, съдебно и религиозно отношение“ (акад. С. А. Жебельов).

По-долу са изброени институциите, завещани на гражданите на Олбия и Милет от бащите им. Онзи гражданин на Милет, който пребивава в Олбия, извършва жертвоприношение на същите олтари и има достъп до същите светилища, и то на същите основания като гражданите на Олбия. Милетските граждани се освобождават от данъци, мита и повинности на същите основания, на които са се ползували и по-рано от същите привилегии. Ако някой милетски гражданин желае да заеме държавна длъжност в Олбия, той трябва да се обърне към съвета и когато бъде вписан в гражданските регистри, той може да заеме въпросната длъжност, но тогава е длъжен да плаща наравно с останалите олбийски граждани данъци и пр. Той има право да заема почетно място в театъра [т. нар. проедрия], да взема участие в състезанията, да отправя към боговете молитви на ежемесечните помени на същите начала и основания, на които той е вършил това и в Милет. Ако някой милетски гражданин има да води съдебен процес в Олбия, той трябва да има достъп в съда и неговото дело трябва да се разглежда в петдневен срок в онова отделение на съда, в което са подсъдни делата на гражданите. Всички милетчани [подразбира се онези, които пребивават в Олбия] трябва да се освобождават от плащането на данъци, такси и пр., като от тази привилегия са изключени онези, които имат право на гражданство в друг град, участвуват в неговото управление [т. е. заемат държавна служба в него] и в неговите съдебни институции. Точно така и гражданите на Олбия трябва да бъдат освободени от данъци, мита и пр. в Милет и изобщо те трябва да имат в Милет онези права, които имат гражданите на Милет в Олбия.

II. Част от подобен договор между Милет и Истрия

Надпис, издаден в румънското списание Dacia, III—IV, 1927—1932, стр. 398.

Решение на гражданите на Милет: Решение на съвета на народа по предложение, внесено от комисията на епистатите, а [еди-кой си], син на Анакситемий, формулира предложението по следния начин: тъй като гражданите на Истрия, бидейки приятели и еднокръвни сродници на милетския народ и запазвайки близостта и приятелството си към нашия град — чувства, които отличаваха нашите отношения в миналото през всичкото това време, — са проявявали благоразположение към милетския народ изобщо и частно към. . .

198. Нахлуване на келтите (галатите) в днешните български земи

Полибий, IV, 45, 46.

45 (9). И въпреки всичко това жителите на Византион понасяли по навик войната с траките и запазвали лоялно първоначалните си отношения към останалите гърци. (10) Положението на византийците се влошило извънредно много, когато на всичко отгоре се прибавили и галатите под предводителството на Комонторий.

46 (1). Тези галати напуснали[1] родината си заедно с онези,

---

[1] В 279 г. пр. н. е.

които били предвождани от Брен. След като те успели да се отърват от опасността, на която се изложили при Делфи,[2] дошли на Хелеспонта, но не се прехвърлили в Мала Азия, а останали там, защото околностите на Византион им допадали много. (2) След това те разбили траките и като превърнали град Тиле в столица на своето царство, поставили византийците в крайно опасно положение. (3) При първите нападения на келтите през време на царуването на първия им цар Комонторий византийците се отървали с откупи, като им плащали по три, по пет, а понякога и по десет хиляди статера, за да не опустошават земята им.

(4) Накрая те дори били заставени да плащат на келтите по осемдесет таланта[3] ежегодно и това продължило до царуването на цар Кавар[4], когато царството на келтите било разгромено и цялото племе затрито от траките, които на свой ред станали господари на византийците. (5) Изпаднали в такова положение и потискани от тежките данъци, византийците изпратили отначало пратеници в различните съседни градове с молба за помощ и подкрепа в бедственото положение, в което те се намирали.

199. Засилване на отделни тракийски княжества след изчезването на Келтското царство в Тракия

Гръцки надпис, намерен в Несебър (ант. Месемврия) и издаден от *Ив. Гълъбов* в Известия на Бургаския народен музей, I, 1950, стр. 7 сл., и от *Хр. Данов* в Годишник на Софийския университет, Философско-исторически факултет, 1951—1952, стр. 121 сл., и във Вестник древней истории, 1954, кн. 2, стр. 174 сл.

Този надпис по формата на буквите си и по своето съдържание датира от втората половина на III в. пр. н .е. Той съдържа хвалебствия за един тракийски княз (цар?) на име Садалас, който трудно може да се свърже с известните ни досега представители на Одриската династия и на нейните разклонения. Бил е по-скоро базилевс на някое от онези тракийски „царства“, които изникнали в резултат на отслабването и разпадането на Одриското царство.

На Садалас [да се изкаже похвала] колкото е възможно по-скоро; той да бъде увенчан със златен венец в качеството си на благодетел на града [Месемврия] на празника Дионисий в театъра; да се даде нему и на потомците му правото на месемврийски гражданин, а освен това проксения, проедрия,[1] както и правото да влиза и излиза с корабите си в пристанището на Месемврия, без да бъде подлаган на ограбване и без [предварителен] договор. Той [Садалас] да бъде увенчаван всяка година с венец на стойност от петдесет статера, а касиерът, след като нанесе текста на клетвата и спогодбата на мраморна стела с вдлъбнати букви, да я постави в храма на Аполон при мраморните стели на неговите предци Мопсиестии, Тарутин, Мedиста и Котис.

---

[2] Малко по-късно през същата 279 г. пр. н. е. галатите нападнали Делфи.

[3] Приблизително 472 хиляди златни лева.

[4] Вж. *Хр. Данов,* Из древната икономическа история на Западното Черноморие до установяването на римското владичество, Известия на Българския археологически институт, XII, 1938, стр. 214 сл.

[1] Привилегията по време на състезанията да заемат почетните места в театъра.

200. Описание на Византион и на черноморските протоци

Полибий, IV, 38—43

Византийците населяват откъм морето най-удобната местност в цялата засега обитавана земя, що се отнася до безопасността и благосъстоянието, а откъм сушата — най-неизгодната в това отношение местност. Откъм морето местността се е прислонила до устието на Понта и тъй господствува над него. А Понтът притежава много неща, необходими за останалия свят, и те се намират в ръцете на византийците. Така земите, разположени около Понта, ни доставят нужните за живота ни предмети и добитък и грамаден брой роби, които притежават много добри качества. От луксозните предмети тези земи ни поднасят в изобилие мед, восък и солена риба, а получават онези произведения, които у нас са в излишък: дървено масло и всякакъв вид вино. Относно житото положението се мени. Земите около Понта ту ни дават жито, когато то ни е нужно, ту вземат от нас. Елините биха могли да бъдат лишени от всички споменати стоки и от изгодите, които носи обмяната им, ако византийците биха желали да проявят зла воля и да се съюзят с галатите или по-скоро с траките, или най-сетне, ако не биха населявали тези места. Тогава Понтът би станал недостъпен за нас поради теснотата на протока, а също и поради многобройните варварски племена, които населяват бреговете му. И тъй византийците извличат извънредно големи изгоди от местоположението на своя град, защото могат да изнасят това, което е излишно, и да внасят бързо и евтино без всякаква злополука и опасност онова, от което имат нужда. Но, както вече изтъкнахме, покрай византийците и другите елини се ползуват от големи изгоди. Затова справедливо би било не само да ги тачат елините като свои общи благодетели, но и да ги подпомагат, когато бъдат застрашени от варварите. На повечето от елините обаче не са известни особеностите и благоприятното местоположение на Византион, понеже този град стои малко настрана от често посещаваните части на света. Ето защо ние бихме желали да запознаем всички с тях. Най-добре би било, ако бихме имали възможност чрез лично наблюдение да се запознаем със земите, които се отличават в едно или друго отношение от нашите. Но ако това е невъзможно, трябва да си съставим с чужда помощ поне представа и понятие за тия места, които да бъдат най-близки до действителността. Тъй бихме обяснили какво е положението на този град и какво го прави толкова богат. Тъй нареченият Понт има околовръстна линия приблизително от двадесет и две хиляди стадия и два противоположни протока, единия към Пропонтида[1], а другия откъм Меотидското езеро[2]; последното само по себе си има околовръстна линия около осем хиляди стадия. В споменатите морски басейни се вливат многобройни и големи реки откъм Азия и още по-големи и по-многобройни реки откъм Европа. Препълнено от водите на казаните реки, Меотидското езеро се излива през протока си в Понта, а Понтът — в Пропонтида. Протокът на Меотида се нарича Кимерийски Босфор[3], който на широчина достига тридесет стадия, а на дължина — шестдесет стадия; целият проток е плитък. По същия начин протокът на Понта се нарича Тракийски Босфор[4], на дължина той достига 120 стадия, а широчината му не е навсякъде еднаква. Този проток почва откъм Пропонтида с разстоянието между Халкедон и Византион, което обхваща четиридесет стадия, а откъм Понта с т. нар. Хиерон, където, както казват, Язон на връщане от Колхида принесъл за пръв път жертва на дванадесетте богове[5]. Това място лежи на малоазийския бряг и отстои на около 12 стадия от светилището на Серапис[6], което се намира на срещуположния тракийски бряг.

На всички други места по протока [Пропонтида] силата на течението е равномерна поради еднаквостта на бреговете, които опират от двете му страни, но щом тук навлезе в стесненото вече русло на Понта и се сблъсква с разположеното на европейския бряг светилище на Хермес, където, както казахме вече, протокът е най-тесен, то се повръща, като че ли му е нанесен удар, и се насочва стремително към отсрещния бряг. Оттам то като че ли отново се повръща и взема обратна посока към т. нар. нос на Хестия, който принадлежи на европейския бряг. След като се втурва оттам, течението се сблъсква с едно място на малоазийския бряг, наречено „Кравата“, където според мита Йо за пръв път стъпила на отвъдния бряг, като минала през протока.[7] Най-сетне, като се втурва откъм „Кравата“, течението се понася към Византион и около града, разделяйки се на два ръкава, и изпраща известна незначителна част от водата си в залива, наречен Рог[8], а останалата част и по-голямата част се отклонява отново странично. Последното течение обаче няма достатъчно сила, за да достигне отсрещния бряг, на който се намира град Халкедон. След многократните отклонявания в разни посоки течението отслабва на това място, тъй като протокът става по-широк и не може вече да се обръща към насрещния бряг под остър ъгъл, а само под тъп. Ето защо течението, което не достига град Халкедон, се отправя по средата на протока.

---

[1] Дн. Мраморно море.

[2] Дн. Азовско море.

[3] Дн. Керченски проток.

[4] Дн. Босфор.

[5] Олимпийските богове били на брой дванадесет.

[6] Серапис бил един от главните египетски богове, чийто култ бил пренесен през елинистическата епоха и в Тракия.

[7] Според мита Зевс се влюбил в Йо, дъщеря на Енах, и я превърнал в крава, за да я защити от ревността на Хера. Подгонена от един стършел, тя обходила целия свят.

201. Житната търговия между Боспорското царство и Атина към средата на IV в. пр. н. е.

Демостен, Речта против Лептин[1] за освобождаването от мита, 29—40

29. Сега, мъже съдии, да минем към друга точка. В законопроекта е казано изрично: „Никой нито от гражданите, нито от приравнените по задължения към гражданите, нито пък чужденците не може да бъде освобождаван от обществените повинности“, без обаче в текста да е посочено по-точно от какво да бъде освобождаван, дали именно от задълженията, произтичащи от издръжката на хоровете [хорегията], или пък от някакви други повинности, а е казано просто: Никой не бива да се освобождава освен потомците на Хармодий и Аристогейтон[2]. И тъй под думата „никой“ се разбират всички останали, а думата „чужденци“ се уточнява с „които живеят в Атина“, тъй че по този начин Лептин отнема онези привилегии на Левкон, управителя на Боспора, и на неговите синове, които вие [атиняни] им дарихте. 30. Наистина по своя произход Левкон за нас е чужденец, но по силата на вашето постановление той е атински гражданин; по силата на настоящия закон обаче нито едното, нито другото разпореждане го запазват свободен от повинности. А какво направи той за вас! Други благодетели полагаха грижи за вас само за известно време; а ако поразмислите, ще видите, че той непрекъснато ви върши благодеяния, и то в една такава област, в която нашият град се нуждае най-много от тях.

31. На вас ви е известно, че ние се нуждаем повече от всички хора от вносно жито. Житото, което ни се докарва по море от Евксинския Понт, се равнява по количество на житото, което пристига в Атина от всички останали пазари заедно. И това е напълно естествено. То се дължи не само на обстоятелството, че тази земя произвежда огромно количество жито, но и на това, че нейният управител е Левкон и че той дари освобождаване от мита на всички онези стопани на кораби, които превозват жито за Атина, а освен това той обнародва и заповед, по силата на която корабите, които плават към нас, да имат правото да товарят първи. Тъй като Левкон получи от вас свобода от мита за себе си и за своите синове, той реши да даде и вам същата свобода. 32. Погледнете само колко голяма е тази привилегия! От търговците, които изнасят жито от негова територия, той под формата на мито събира $^{1}/_{30}$ от стойността на стоката; а оттам се внася около 400 000 медимни жито, както това може да се види от писмените сведения на контрольорите върху житото [т. нар. ситофилаки]; с други думи, на всеки 30 000 медимни той ни дава даром 10 000, а на 100 000 медимни ни дарява приблизително хиляда.

33. И тъй Левкон прави едно толкова голямо дарение на нашата държава и всякога е бил далеч от мисълта да ѝ го отнеме. Напротив, след като той построи ново пристанище, а именно Теодосия,[3] той го устрои по такъв начин, че то по нищо да не отстъпва на пристанището на Боспор[4], и ни освободи и в него от плащането на мита. Аз премълчавам другите неща, макар че бих могъл да изредя още много благодеяния, които този мъж и неговите предци са оказали на нашата държава. Бих желал да спомена накъсо само едно негово благодеяние... Преди две години, когато всички хора страдаха от голямото поскъпване, той изпрати достатъчно жито не само за вас, но изобщо едно толкова голямо количество жито, че вие имахте възможност да го препродавате и да бъде реализирана във ведомството на Клистен печалба в размер от 15 таланта сребро. 34. И тъй, какво мислите? Какво ще си помисли този мъж, който се е държал по такъв начин спрямо вас, когато узнае, че вие със закон сте го лишили от свободата относно мита и повинности и че даже ако вие промените някога мнението си по този въпрос, не ще бъдете в състояние по силата на настоящото решение да му възвърнете въпросната привилегия? Нима вие не виждате, че този същият закон в случай, че той бъде приет, ще лиши този мъж от свободата относно митата, но ще лиши от същата свобода и вашите понтийски доставчици? 35. Вярвам, че никой не си въобразява, че този мъж ще посрещне със спокойствие факта, че вие го лишавате от вашите дарения и че от своя страна той ще продължава и занапред да ви поднася

---

[8] Дн. Златен рог.

[1] Атински обществен деец, живял към средата на IV в. пр. н. е. Той внесъл законопроект, по силата на който се забранявало освобождаването от мита на когото и да било, без оглед на това, дали има заслуги за Атина, или не. Този закон засягал и боспорския цар Левкон, чиито заслуги за снабдяването на Атина с храни били огромни и всеобщо признати.

[2] Хармодий и Аристогейтон били прочутата двойка „тираноубийци“, които в 514 г. пр. н. е. организирали заговор против Пизистратидите в Атина и убили Хипарх, единия от синовете на Пизистрат.

[3] Теодосия била милетска колония на източния бряг на Таврийския Херсонес, снабдена с хубаво пристанище (дн. град Феодосия).

[4] Боспор се наричала цялата територия на Боспорското царство, но в случая Демостен има пред вид нейната столица Пантикапей (дн. Керч).

своите [дарения]. И тъй към многобройните щети, които този закон неминуемо ще ви причини, се прибавя и тази, че той ще ви лиши от нещо, което вие вече притежавате. А сте седнали още да разсъждавате дали този закон трябва да се отмени, а не сте взели вече отдавна едно такова решение!? Я вземи постановленията на народа по отношение на Левкон и им ги прочети!

(Прочита се текстът на постановленията на атинското народно събрание, отнасящи се до Левкон.)

36. И тъй от прочетените постановления вие чухте, мъже съдии, че Левкон напълно заслужено и справедливо е освободен от вас от мита и повинности. След това вие и той [Левкон] наредихте тези постановления на народното събрание да бъдат увековечени във вид на епиграфски преписи върху мраморни стели, едната от които да се постави в Боспорското царство (по-точно в Пантиканей), другата в Пирей, а третата в свещеното пристанище. Помислете само колко жалко ви излага законът, като представя целия народ като такъв, който по-малко държи на думата си, отколкото един отделен човек! 37. Не мислете, че тези стели са поставени с някаква друга цел, а че представляват договори за всичко онова, което вие сте получили или дали. При това ще излезе, че Левкон е верен на тези условия и готов винаги да ви оказва всевъзможни услуги, а вие ще се проявите като хора, които са отменили постановленията, написани на съществуващите стели, нещо, което е много по-лошо, отколкото те да бъдат унищожени, защото те ще се запазят тук и ще могат да послужат комуто и да било, който има намерение да хули нашия град, като доказателство за това, че той именно казва истината. 38. Помислете само това: ако Левкон изпрати сега пратеници при вас и ви запита чрез тях каква собствено е неговата вина, та вие му отнемате привилегията да не плаща мита, кажете, за бога, какво ще му отговорите тогава или пък какво ще напише авторът на направеното в наша полза постановление. Отговорът тогава ще гласи ли, че някои лица, които са получили въпросните привилегии, са се оказали недостойни за тях? 39. Ами ако Левкон възрази на това: „Че и между атиняните има нечестни хора, но аз не лишавам за това честните от благодеянието и тъй като считам народа за честен, правя въпросното благодеяние за всички", то неговите думи няма ли да бъдат по-правдиви от нашите? Аз поне мисля така! Защото между порядъчните хора е прието поскоро да се допускат да участвуват в дадено благополучие и непочтени хора, отколкото заради непочтените хора да се лишават и порядъчните от едни благодеяния, които им са направени вече преди това. 40. Трябва да се има пред вид и това, че в случая не може да става и дума за някаква размяна на имуществото [антидозис] и даже ако някой би предложил подобна размяна на имуществото, аз не виждам някаква възможност за нейното реализиране; това е така, защото Левкон разполага винаги със свои пари у вас, а по силата на този закон в случай, че някой изяви претенции върху тези суми, то Левкон би трябвало или да се лиши от тези пари, или пък да плаща митата и другите повинности. За Левкон обаче най-важното не са паричните разноски, а мисълта, че вие сте му отнели едно дарение, с което по-рано сте го отличили.

202. Атиняните чествуват одриския цар Ребулас

Гръцки надпис, намерен в Атина между Дионисовия театър и Одеона на Херод. Датира от 330 г. пр. н. е. Според *M. Tod*, G. H. I., II, № 193.

Чествуваният в надписа одриски (?) знатен първенец Ребулас е може би брат на онзи Котис, който според *Демостен* (XXIII, Реч против Аристократ, 118) бил отличен с атинско гражданство. Същата привилегия получил и Ребулас, като при това бил вписан в атическия дем Ангела. Заслугите му към Атина били несъмнено от политическото естество. Повечето изследвачи са на мнение, че Ребулас бил тракийски пратеник, който уговорил съюза между Атина и Одриското царство. Този съюз бил насочен срещу Македония по времето, когато Александър Македонски бил зает със своя поход на Изток. Но Тракия не получила в решителния момент очакваната помощ от Атина, защото последната не взела активно участие в антимакедонското въстание (срв. *Есхин*, III реч, 167 сл.).

Ребулас, синът на Севт и брат на Котис от сема Ангела. Богове! По времето на архонта Аристофан на шестнадесетия ден от десетата притания на Кекропидската фила и на десетия ден на месеца скирофорий в 331/330 г. [през месец юни на 330 г. пр. н. е.] Доротей от дема Халайея, от комисията на проедрите, внесе на гласуване следното предложение в народното събрание. Решение на съвета и на народното събрание[1]...

203. Клетвата на херсонеските граждани

Гръцки надпис от края на IV и началото на III в. пр. н. е. Според *Dittenberger*, Sylloge,^{3} № 360.

По формата на буквите си и по други признаци този извънредно важен документ, произхождащ от една от най-развитите гръцки колонии на северния бряг на Черно море (Херсонес Таврийски, недалеч от дн. Севастопол), датира от началото на III в. пр. н. е. Съдържанието му отразява вътрешната криза, която разтърсвала изобщо голяма част от робовладелските полиси в тогавашния гръцки свят и по-специално гръцките полиси от Причерноморието.

Кълна се в Зевс, Земята, Слънцето, Девицата[1], в олимпийските богове и богини, в героите, които владеят града, територията и укрепленията на херсонесците: аз ще бъда единомислен по отношение на благоденствието и свободата на града и гражданите и не ще предам нито Херсонес, нито Керкинитида,[2] нито Красивото пристанище[3], нито другите укрепления, нито другите земи, които херсонесците владеят или пък са владели, и то никому, нито на елин, нито на варварин, но ще запазя всичко това за херсонеския народ; аз не ще наруша демократическия строй и не ще позволя на оня, който желае това, да продаде [града] или пък да наруши демократическия му строй и не ще скрия това заедно с него, но ще го доведа до знанието на градските демиурзи[4]. Аз ще бъда враг на оня, който крои злоумишлени планове, който предава или който уговаря да отпаднат Херсонес или Керкинитида, или Красивото пристанище, или укрепленията и територията на Херсонес. Аз ще служа на народа като демиург и като член на съвета по възможност по-добре и по-справедливо за града и за гражданите; ще пазя састера[5] за народа и не ще разгласявам нищо от онова, което е съкровено, нито на елин, нито на варварин, и което би могло да увреди на гражданите. Не ще замислям никакво несправедливо дело против когото и да било от гражданите, които не са отпаднали от града, и не ще позволя това никому, който крои подобно нещо, но ще донеса това до знанието на [властите] и в съда ще гласувам съобразно с повеленията на закона. Не ще подготвям заговор против херсонеската община, нито против когото и да било от гражданите, който не е обявен за враг на народа. Ако аз съм встъпил с когото и да било в заговор или съм се свързал с някаква клетва въз основа на обет и в случай че наруша [поетите] по този заговор задължения, то нека на мене и на близките ми да не бъде по-добре, а в случай че ги спася — да ми се случи обратното. И в случай че аз узная за някакъв заговор, който е вече налице или пък се намира в стадий на подготовка, аз ще донеса това до знанието на демиурзите, а житото, което се докарва от равнината, аз не ще продавам нито ще изнасям на някое друго място освен в Херсонес. Зевс и Земьо, Слънце и Девице и вие, богове олимпийски! Ако аз съблюдавам всичко това, да бъде добре на мене самия и на моя род, и на моите близки, а ако не го съблюдавам, да бъде зле на самия мене и на моя род, и на близките ми и нека стане тъй, че нито земята, нито морето да ми донесат плодове, и нека жените нямат леко раждане.

---

[1] По-нататък текстът на този важен документ е силно повреден и трудно възстановим.

[1] Богинята Девица (Партенос) била едно твърде тачено местно божество в Херсонес Таврийски.

---

[2] Керкинитида се намирала вероятно на запад от дн. Евпатория или на мястото на това селище.

[3] „Красивото пристанище" се идентифицира обикновено с дн. Черноморское.

[4] Така се наричали най-висшите длъжностни лица в Херсонес Таврийски.

[5] Може би статуята в светилището на богинята Девица.

204. Връзките на северния и западния бряг на Черно море с Понтийското царство

I. Договор между Херсонес Таврийски и Фарнак I Понтийски от 179 г. пр. н. е.

Надпис, намерен при разкопките на мястото на античния Херсонес. Преводът е направен според текста, издаден от *Р. Лёпер* в Известия Археологической комиссии, т. 45, 1912, стр. 23, № 1.

. . . Но ще съдействувам за охраната на неговото царство според възможностите си, докато той бъде верен на приятелството си с нас и запазва приятелството си с римляните и не предприема нищо против тях. Ако спазваме клетвата си, да ни се случи добро; ако пък я нарушим, да ни се случи обратното. Тази клетва бе положена на петнадесетия ден на месец Хераклий, когато длъжността на базилевс [в Херсонес] изпълняваше Securi Securiтодор, синът на Херогит, а секретар беше Херодот, син на Херодот.

Клетвата, която положи цар Фарнак, когато при него пристигнаха пратениците Матрий и Хераклий:

Кълна се в Зевс, Земята, Слънцето и във всички олимпийски богове и богини; аз ще бъда винаги приятел на херсонесците и ако съседните варвари предприемат поход срещу Херсонес или подвластната на Херсонес територия или пък нанесат обида на херсонесците и тези последните ме повикат, аз ще им се притека на помощ, доколкото ми позволяват обстоятелствата, и не ще замислям против херсонесците нищо лошо по никакъв начин, и не ще предприемам поход срещу Херсонес, и не ще вдигна оръжие срещу херсонесците, и не ще извърша против херсонесците нищо, което би могло да повреди на херсонеския народ, но ще действувам за запазването на неговия демократически държавен строй според възможностите си дотогава, докато херсонесците останат верни на приятелството си с мене и положат същата клетва да спазват приятелството си с римляните и да не предприемат нищо против тях. Ако съблюдавам клетвата си, да ми се случи добро, ако ли пък я наруша, да ми се случи обратното. Тази клетва беше положена в сто и петдесет и седмата година през месец даисий[1] според летоброенето, по което се води цар **Фарнак**.

II. Договор между гр. Одесос и Фарнак I

Гръцки надпис, издаден от *Хр. Данов* в Известия на Историческото дружество в София, XIV—XV, стр. 57, № 1; *Mihailov,* I G. B., I, № **40.**

---

[1] Даисий бил месец от македонския календар и отговарял приблизително на сегашния юни.

...на пратениците... да се дадат парични средства (?), много неща (?)... от Фарнак пък... и правещ... в окръжаващата го обстановка съвършено не... народът убеди и замоли пратениците човеколюбиво... да се извърши официалното уведомяване... съобразно с настоящото положение на нещата... както и да положи след това големи грижи... тях... еднакво... нас.

205. Взаимоотношенията между гръцките полиси и западния бряг на Черно море и Понтийското царство по времето на Митридат VI Евпатор. Аполония и Митридат VI

Гръцки надпис, издаден от *Хр. Данов* в сп. Osterreichische Jahreshefte (Bd. XXX, 1936, стр. 87 сл.); срв. *Mihailov,* I. G. B., I, № 392.

Решение на съвета и народа, а архонтите направиха предложението: тъй като Епитинханон, гражданин на Тарс, синът на Менекрат, началникът на войниците, изпратени от цар Митридат Евпатор съгласно с договора[1]...

206. Отношенията между тракийското население и Истрия в края на III и началото на II в. пр. н. е.

Гръцки надпис, намерен малко преди Втората световна война, но обнародван неотдавна. Преводът е направен по публикацията на *H. Bengtson* в списанието за история на стария свят в ГФР „*Historia*", XI, 1962, свезка I, стр. 21 сл.

Решение на съвета на народното събрание: във времето, когато беше епимений[1]. Дионисий, син на Бианор, Аполоний, син на Клеомброт, внесе следното предложение: Тъй като Агатокъл, синът на Антифил, още по баща е благодетел [на града] и сам той има към държавата и към гражданите отношение на високо благороден мъж, като при всички обстоятелства, които засягат държавата, проявява ревностна отзивчивост и готовност, и то и при заемането и изпълнението на висшите държавни длъжности, и при заседанията както на думи, тъй и на дело се грижи за върховното благо на народа. А държавата се намираше в голяма тревога и обърканост, защото многобройни траки като пирати връхлитаха, нападаха и ограбваха и самия град, а реколтата предстоеше да бъде прибрана и над гражданите беше надвиснала смъртна опасност. Той, като бе избран за командир на стрелците и като вдигна на крак отряд от наемни войници, запази територията на града и даде възможност на гражданите да приберат невредима реколтата. А траките, които бяха подвластни на Золтес и се бяха стекли тук заедно с голям стан, се насочиха в Скития срещу гръцките градове, подвластни на цар Ремакс. [Агатокъл], след като бе избран за пратеник, потегли на път, минавайки през земите на многочислени враждебно настроени племена, без да се бои от каквито и да било опасности, и успя да склони варварите не само да не извършат насилия спрямо нашата държава, но и онези [имущества], които преди това бяха отнесени от пиратите, подвластни на Золтес, след като бъдат издирени и установени, да бъдат всички върнати; едновременно с това той положи старание да ги склони ... да дадат пет ..., като се споразумеят с нашата държава за живота. След това обаче, когато траките, нахлувайки в територията [на Истрия], обсадиха град Бизона и опустошаваха територията [на Истрия? на Бизона?], а прибирането на посевите бе предстоящо, той, като беше избран за пратеник и потегли към стана [на варварите, траките], а гражданите му бяха възложили задачата да откупи при най-изгодни за тях условия територията и посевите, [успя да] склони Золтес и траките срещу шестстотин златни статера да не предприемат нападение срещу територията, нито пък да се приближават до града. Благодарение на това гражданите можеха да бъдат във владение на всички плодове, които се раждат на територията на града. А след това, като бе избран отново като пратеник в Тракия и до техния [на траките] племенен вожд Золтес, Агатокъл поднови сключените вече по-рано споразумения и договори с тях. Узнавайки обаче, че става някакво струпване на още повече морски разбойници, той обърна внимание за това на Золтес, извести за същото, след като се завърна, и на гражданите, като по този начин злите намерения [на варварите] не можаха да бъдат осъществени. А когато траките нарушиха сключените с тържествени клетви договори и споразумения и извършваха непрекъснати набези, той, след като бе избран за комендант на територията с извънредни пълномощия и като набра един отряд граждани доброволци и от стеклите се като бежанци в града варвари, успя да запази сигурността на държавната територия и добитъка, и посевите, докато цар Ремакс се прехвърли с войските си отвъд Дунава. А Ремакс, като се прехвърли отвъд реката, не остави отряд за охрана поради страх от надвисналата опасност, но изпрати пратеници и изискваше събирането на данъка. Тъй като обаче страната се намираше в положение на война, Агатокъл, след като бе избран за пратеник и потегли с кораб, успя да склони цар Ремакс да отдели за охрана [на града] отряд от 100 конници. Но понеже напорът на траките ставаше по-силен и по-тежък за отряда и последният от страх се оттегли отвъд реката, а територията на града беше останала без отбрана, Агатокъл, след като бе избран за пратеник при сина на цар Золтес Фадмон, успя да го склони да даде за охрана отряд от 600 конници, които, като взеха връх над траките, разположени в становете, победиха техния вожд Золтес и . . .

---

[1] Съдържанието на този договор, колкото и непълно да се е запазило, показва защо, след като римляните разбили Митридат, се отнесли особено сурово към жителите на Аполония.

[1] Длъжността епимений отговаряла в Милет и неговите колонии по значение приблизително на архонт в Атина.

207. Политическите отношения между западнопонтийските градове и по-специално между Истрия и Аполония през елинистическата епоха

Гръцки надпис, открит неотдавна при разкопките в Истрия и издаден от румънските учени *D. Pippidi* и *E. Popescu* в списанието Studii clasice, II, 1960, стр. 203 сл. и особено 209 сл. По-ново издание на същия документ сп. Dacia, III, 1960 г.

Решение на съвета и народното събрание[1]. Предложение на синедрите. Пред вид на това, че се случи така, че територията на отсрещния бряг[2] биде завзета от неприятеля (?) по време на една необявена война, започната против нас от месембрийците, които извършиха множество и големи безчинства по отношение на Аполоновия храм[3] и изложиха града на най-големи опасности, истрийците, бидейки наши родственици и приятели и бидейки благоразположени спрямо нашия народ, изпратиха военни кораби, както и войници, които да ни окажат помощ, като поставиха начело на [тези сили] за адмирал с неограничени пълномощия Хегезагор, син на Моним, мъж достоен и добър, който, като пристигна, охраняваше наедно с нас и нашите съюзници града и територията, и пристанищата. Освен това укреплението в Анхиало, което ни бе отнето и се държеше от неприятеля, вследствие на което както на града, тъй и на приходите му бяха нанесени големи щети, той заедно с нас и другите съюзници превзе чрез обсада и го разруши до основи. Освен това по време на операцията с корабите срещу Анхиало, когато противникът извърши нападение срещу нашата флота, Хегезагор, като рискува, предприе удар срещу по-многоброен неприятел и взе в плен заедно с нас и със съюзниците ни един [неприятелски] кораб ведно с екипажа му. Също тъй и при десантните операции той прояви изключителна храброст по време на боевете, пък и във всички останали действия се сражаваше винаги с пълно презрение към опасностите за [спечелване на] победа, пък и на своите бойци той предоставяше да бъдат винаги готови за жертви и полезни във войната. Поради всичко това нека покаже и нашият народ, че е благодарен и че оказва почести на доблестните мъже.

Да е на добър час! Решение на съвета и на народа на [Аполония]; да изкаже поради всичко това похвала на истрийския народ, който е наш приятел и родственик, и съюзник, и затова, че е изпратил адмирал Хегезагор, сина на Моним, и да се доведат до знанието на истрийците гласуваните за тях почести, да бъде увенчан и Хегезагор, синът на Моним, със златен венец по време на празника в чест на Дионис и с бронзова статуя във всеоръжие върху подставка предница на кораб, а статуята да се изложи в храма на Аполон Лечител, а текстът на решението да се напише на подставката на статуята, гласуваните почести да бъдат оповестени и в Истрос [Истрия] по време на провежданите състезателни игри, като оповестяването извършват винаги членовете на колегията, които винаги извършват оповестяването. . .[4]

208. Взаимоотношенията между Месемврия и римските окупационни власти след поражението на Митридат

Гръцки надпис, намерен в Несебър. Издаден е от акад. *Д. Дечев* в ИАИ, XVII, стр. 59 сл., с някои поправки и от *Хр. Данов* в ГСУ, Фил.-ист. ф-т, 47, 1951—1952, стр. 151—154; срв. *Mihailov*, I. G. B., I, № 314.

Решение на съвета и на народното събрание. Херсон, синът, направи предложението. Тъй като Гай Корнелий, син на Гай, римлянина, назначен за стратег на нашия град от Марк Теренций, син на Марк, главнокомандуващия[1], [който] в много случаи облагодетелствуваше по найблагороден и красив начин народа, като съдействуваше на изпратените при главнокомандуващия [т. е. Лукул] пратеничества, като администрираше във всяко отношение покровителствено и съгласно с неговите [на града] обичаи и за които неща свидетелствуваха съответно изпратените пратеници. Пък и по отношение на представените... зимни квартири той прояви всяческа ревност и усърдие, вземайки предварително мерки...

---

[1] Става дума за съвета и народното събрание на Аполония. Този надпис, намерен в Истрия, представя дословен препис от оригинала, който се е съхранявал в държавния архив на Аполония.

[2] Става дума за укрепленията при Анхиалос, които са били дело на Аполония и които са спадали към нейната държавна територия. Те са се намирали северно от Аполония, на отсрещния бряг на залива, на който е разположена и самата Аполония.

[3] Прочутият Аполонов храм в Аполония, който се намира очевидно вън от крепостната стена.

[4] В превода на гръцкия текст са възприети някои поправки от четенето и възстановяването на текста, предложени от *J.* и *L. Robert*, Bull. Épigr., 1961, № 419.

[1] Главнокомандуващ римските войски, които действували срещу Митридат VI откъм Македония и Тракия.